

Jean Ancel

CONTRIBUTII LA ISTORIA ROMÂNIEI

VOL. 2

Partea a doua

**PROBLEMA
EVREIASCA
1933-1944**

EDITURA
E H
HASEFER


YAD VASHEM

JEAN ANCEL

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ROMÂNIEI.
PROBLEMA EVREIASCĂ
1933-1944

Vol. II

Partea a doua

תולדות השואה רומניה

כרך שני

ז'אן אנצ'יל



יד ושם * ירושלים * תשס"ב YAD VASHEM

Jean Ancel

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ROMÂNIEI

PROBLEMA EVREIASCĂ

Vol. II
Partea a doua
1933-1944

Traducere din limba ebraică
de CAROL BINES



București, 2003

Nota editurii

Editura menționează că are rezerve față de unele afirmații ale autorului, nesustținute de documente, fapt ce a fost adus la cunoștința acestuia.

Carte editată cu sprijinul Departamentului Pentru Relații Interetnice

Translation of this volume into Romanian has been supported
by „The Yetta and Jacob Gelman Endowment”
of the Center for Advanced Holocaust Studies,
United States Holocaust Memorial Museum

Titlul original: Jean Ancel, *Toldot Hashoa Romania*, I-II,
Yad Vashem, Jerusalem, 2002
© Yad Vashem

© Ed. Hasefer a F.C.E.R.
B-dul I.C. Brătianu 35/9
București, 70478 – România
Tel./fax.: 0040-1-3122284
e-mail: hasefer@fx.ro

ISBN 973-8056-84-5
973-8056-86-1

Cuprins

Volumul II

Partea a doua

Capitolul 31: Creștinism și sânge	7
Capitolul 32: Înjosirea iudaismului și a evreilor	38
Capitolul 33: Pogromul de la Iași, 29 iulie 1941	83
Capitolul 34: Regimul antonescian și „soluția finală” în Regat și în Transilvania de sud	125
Capitolul 35: În drum spre „soluția finală”	159
Capitolul 36: Respingerea „soluției finale” naziste	208
Capitolul 37: Evreii din Regat și din Transilvania	275
Capitolul 38: Date statistice românești privind amploarea Holocaustului	339
Surse arhivistice și bibliografie	403
Listă de abrevieri	426
Indice de nume	427
Indice geografic	438

CAPITOLUL 31

Creștinism și sânge

Biserica română și campania de recreștinare

Regimul antonescian se considera un regim creștin, care vedea în Transnistria o regiune pângărită de bolșevici păgâni și lipsiți de credință, și a lansat chiar din primele zile o campanie de „recreștinare a poporului transnistrian”¹. Încă în august 1941, înainte de cucerirea întregului teritoriu transnistrian, înainte de fixarea finală a granițelor, patriarhul Nicodim s-a întâlnit cu Antonescu și, împreună, au hotărât înființarea unei Misiuni a Bisericii ortodoxe române în Transnistria cu scopul de a recreștina poporul din această provincie. În cursul unui an și jumătate au fost trimiși în Transnistria 250 de preoți, care s-au autodefinit drept misionari și care s-au alăturat celor 219 preoți ortodocși locali. 309 biserici și case de rugăciuni au fost reparate și renovate (numai în Odessa au fost renovate 22 de biserici). Guvernământul și misiunea Bisericii ortodoxe au lansat o campanie de recreștinare la sate, cu ajutorul unor foi misionare, cântece de rugăciune și calendare. S-au publicat cărți speciale despre principiile de bază ale credinței creștine îndreptate către tineri sceptici, care au fost expuși concepțiilor comuniste antireligioase, precum și împotriva diverselor secte creștine. La toate vizitele în Transnistria, Antonescu a găsit timp să viziteze biserici renovate, să îngenuncheze, să sărute icoane vechi, să se închine și să se fotografieze în compania unor preoți locali și cu credincioși.

Atitudinea lui Antonescu față de ucraineni, de slavi, în general, era plină de contradicții. La început a privit războiul împotriva Uniunii Sovietice ca o luptă uriașă între creștinism și iudaism, între bine și rău, între (Iisus) Hristos și anticrist (Satana). În directivele de pe front trimise lui Mihai Antonescu, la 5 septembrie 1941, a subliniat: „trebuie să se înțeleagă de toți că nu este luptă cu slavii ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori înving ei și devenim sclavii lor... Satana este evreul... De aici enormele noastre pierderi”². Aceste imagini creștine ale evreului au fost propagate de Biserică în

¹ Guvernământul Transnistriei, *Transnistria*, Odessa, 1943, vezi capitolul despre această campanie, p. 75-78.

² Mareșalul Antonescu către Mihai Antonescu. Președinția Consiliului de Miniștri, Fond Cabinet, dosar 167/1941, p. 64-65; copie în arhiva Muzeului Holocaustului din Washington, în USHMM/RG 25002 M, Reel 19.

rândurile creștinilor în timpul Evului Mediu, iar în România și în secolul XIX. În acest război, susținea Antonescu, și slavii sunt victimele evreilor, care-i împing să lupte împotriva armatei creștine române.

În instrucțiunile date armatei se arată în mod explicit că preoții militari vor oficia servicii divine și populația locală va fi invitată să participe la ele, fiind încurajată în acest scop fără însă a-i impune aceasta³.

În instrucțiunile date de Guvernământ prefectilor, imediat după instalarea lor în județe, se indica în mod clar: „Luați măsuri pentru redeschiderea bisericilor și ajutați pe preoți în misiunea lor de recreștinare a populației”⁴. Statul Major a dat dispoziții generale unităților militare în tot ceea ce privește administrarea Transnistriei, care includeau paragrafe privind bisericile și preoții, printre care o dispoziție specială cu privire la campania de recreștinare a Transnistriei și a populației ei. În instrucțiunile generale din 20 august 1941 se cerea unităților militare să „redeschidă toate bisericile ortodoxe. Preoții vor reîncepe misiunea de recreștinare a populației și de propagandă în vederea tradiției religioase. Conducerea administrativă și spirituală a bisericii ortodoxe se va exercita de un episcopat al Nistrului, cu reședința la Tiraspol”⁵.

În noiembrie 1941, M.St.M. a înaintat lui Antonescu o propunere privind lansarea unei campanii de „reeducare spirituală și religioasă a populației:

„Propaganda antireligioasă, făcută de Soviete, n-a lăsat urme însemnate în Basarabia, în schimb în Transnistria a reușit să facă din tineret și adulții între 25-35 ani, o masă de ate. De aceea, în Transnistria va trebui făcută reeducarea spirituală și religioasă a populației. Pentru soluționarea problemei spiritual-religioasă în aceste provincii, Marele Cartier General apreciază că sunt necesare două măsuri:

a. parohiile comunale românești din Basarabia și Transnistria să fie încadrate cu preoți credincioși din regat;

b. să se trimită, în Transnistria, un corp de preoți misionari care alături de preoții militari, să desfășoare o vastă activitate de propagandă religioasă”⁶.

Recreștinarea ucrainenilor sau invers, reîntoarcerea ucrainenilor la creștinism nu era o problemă simplă, cu toate că, în general, a fost bine primită de o mare parte a populației. Ucraina era divizată și chiar în conflict din punct de vedere religios. În est, și în general în regiunile care făcuseră parte din Uniunea Sovietică

³ Statul Major, Instrucțiuni cu privire la comportarea soldaților față de populația din Transnistria, 6 septembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1c-1, p. 133.

⁴ Instrucțiuni către prefectii din Transnistria privind instalarea administrației române în provincie, 6 septembrie 1941. *Idem*, 2361-1c-2, p. 4.

⁵ M.St.M., Instrucțiuni pentru administrarea Transnistriei, 19 august 1941, Arhiva Specială din Moscova, 492-1-5, p. 439.

⁶ M.St.M. către Președinția Consiliului de Miniștri, 18 noiembrie 1941. *Idem*, p. 443. Documentul este semnat, în numele șefului M.St.M., de către general Nicolae Pălăngeanu.

până la cucerirea Poloniei de către armata sovietică majoritatea era creștin-ortodoxă (pravoslavnică), în timp ce în Galiția exista Biserica catolică-răsăriteană (unitariană) – care era o biserică naționalistă ucraineană puternică, moștenire a regimului austriac, prin care biserica catolică și-a extins influența asupra ucrainenilor (până atunci ortodocși), constituind o sinteză între credința creștină din răsărit și recunoașterea papei ca supremă autoritate religioasă. Biserica ortodoxă ucraineană, în ciuda vechimii sale și a puternicului ei centru spiritual independent de la Kiev, era subordonată Patriarhiei de la Moscova. La sfârșitul primului război mondial, ca rezultat al luptei politice pentru independență, a apărut o mișcare religioasă care urmărea înființarea unei biserici ucrainene independente, separată de cea de la Moscova. Revolta împotriva bisericii ruse a dus la înființarea a două biserici ucrainene ortodoxe independente și rivale, în afară de biserica oficială⁷.

Guvernământul și Biserica ortodoxă română au adoptat o politică simplă și eficace în ceea ce privește cele trei biserici ortodoxe ucrainene. România lui Antonescu s-a opus la orice expresie de naționalism ucrainean – politic, cultural sau religios – chiar când era sprijinit de germani, în prima perioadă a ocupației. Mihai Antonescu a cerut Guvernământului să-i indice pe ofițerii germani și alte elemente germane care încurajau tendințele naționaliste ucrainene și a subliniat, într-un ordin scris, că Guvernământul trebuie să acționeze cu hotărâre împotriva „oricărui tendințe naționaliste ucrainene”⁸. Ion Antonescu a ordonat expulzarea din Transnistria a „ucrainenilor șoviniști”, și, în general, interzicerea oricărei activități

⁷ Referirea este la Biserica ucraineană, autonomă sau independentă cunoscută, după inițialele ei în ucraineană, ca UAPT și la Biserica ucraineană autonomă, AUT. Ambele au luat ființă în timpul războiului civil din Ucraina, ca expresie a dorinței de independență față de Rusia – expresia renașterii naționale ucrainene. Biserica independentă a încetat să recunoască pe patriarhul de la Moscova drept cap al bisericii, ea s-a declarat independentă și a condus slujba religioasă și rugăciunile în limba ucraineană. Această biserică și conducătorii ei au cunoscut persecuții sub regimul sovietic și ei au continuat să existe numai pe teritoriile ucrainene din cadrul Poloniei. După ocupația germană și română, biserica independentă a reînceput să activeze în vestul Ucrainei ocupate și ea a încercat să se extindă și în Transnistria. În fruntea ei s-a aflat episcopul Polikarp și adjunctul său apropiat a fost episcopul Ilarion. A treia biserică ucraineană ortodoxă, Biserica autonomă (AUT), a abrogat și ea câteva din practicile religioase stabilite de Patriarhia din Moscova, dar ea tindea să obțină recunoașterea – chiar superficială – a patriarhiei și să întrețină legături cu ea. Această biserică, în fruntea căreia se afla arhiepiscopul Alexis, a dorit înființarea unei federații de biserici ortodoxe, în cadrul căreia să se asigure autonomia Bisericii ucrainene în cadrul unei colaborări limitate cu Moscova. Alexis a fost arestat de către germani, a fost eliberat după un scurt timp și în decembrie 1941 a fost proclamat ca mitropolit al bisericii autonome la Sinodul episcopilor de la Lvov. Despre Biserica ucraineană vezi: A. Dallin, *German Rule in Russia 1941-1945, A Study of Occupation Politics*, London 1981, p. 474-475, 481-482, Friedrich Heyer: *Die orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945*, Rudolf Müller, Köln, 1953, p. 170-227.

⁸ Circulară a Guvernământului adresată prefectilor, cuprinzând instrucțiuni împotriva „propagandei iredentiste ucrainene”, 15 februarie 1942. Arhiva Nikolaev, 2178-1-2-, p. 21.

care încurajează naționalismul ucrainean⁹. Guvernatorul Alexianu a cerut prefectilor să lichideze orice activitate, chiar culturală, care tinde spre înființarea unei Ucraine independente¹⁰.

Într-o situație de incertitudine cu privire la viitorul Ucrainei și al poporului său, Antonescu și patriarhul Nicodim au hotărât să ignore toate bisericile ucrainene și să atașeze Ucraina din punct de vedere organizatoric și religios la Biserica ortodoxă română. Această măsură exprima tendințele anexioniste în viitor, precum și deosebirea dintre regimul de ocupație german și cel românesc (germanii au încurajat sciziunea între biserici și au sperat să folosească biserica ca o instituție pentru transmiterea ordinilor autorităților). Biserica română a pornit de la ideea de bază că rușii și ucrainenii sunt frați de credință ai românilor.

Această atitudine era diametral opusă poziției oficiale, care a adoptat ideologia rasistă nazistă privitor la tot ce se referea la „biologia” slavilor și amenințarea pe care ei o constituie pentru Europa. Astfel, Mihai Antonescu continua să avertizeze în discursuri oficiale, strânse într-un volum elegant, contra „puhoiului slav din răsărit [care] ne amenință altarele, proprietatea, familiile și credința noastră”. Războiul a fost proclamat ca „un război sfânt pentru desrobire și cruce”¹¹.

Misiunea ortodoxă română

„Misiunea ortodoxă română” a fost constituită la 15 august 1941. Șeful ei, arhimandritul (starețul unei mănăstiri) Iuliu Scriban, a descris situația religioasă în rândurile ucrainenilor:

„Poporul de aici este în mare parte blând și credincios. Sforțările bolșevice de a-l face ateu au fost zadarnice. Bisericile dintre Nistru și Bug au fost închise toate, iar o parte dărâmate sau prefăcute în magazine și cluburi, afară de una singură de la Odessa, pe care o lăsase anume pentru a o arăta străinilor și a duce în eroare vizitatorii de peste hotare asupra realităților din Rusia. Preoții au fost afară de mici excepții deportați sau uciși.

Încercările bolșevicilor însă de a smulge credința poporului prin silnicie și prigoană n-au izbutit. Fieea religioasă a poporului rus a rămas nezdruncinată. Doar asupra tineretului comunismul a avut o oarecare influență, însă aceasta se va șterge îndată ce va începe lucrarea de catehizare a Bisericii”¹².

⁹ Ordin secret al Guvernământului către legiunea de jandarmi din Golta, care citează ordinul lui Antonescu, 15 martie 1942. *Idem*, p. 7; *ibid.*, către prefectul județului Golta, 3 martie 1942. *Idem*, 2178-1-31, p. 6.

¹⁰ Ordin secret al Guvernământului către prefecti, privind reprimarea mișcării de independență ucraineană, 4 martie 1942, Arhiva Odessa 2358-1c-10c.

¹¹ M. Antonescu, *În serviciul Țării. Cuvântări*, vol. I, București, 1942, p. 27, 113, 116, 243, 251.

¹² Primul raport al Misiunii ortodoxe române (M.O.R.) în Transnistria, trimis guvernatorului, privind activitatea sa din perioada 15 august 1941-31 decembrie 1941, Arhiva Odessa 2242-1-1105, p. 10. (În

Într-adevăr, peste tot în sate și orașe era evidentă întoarcerea la creștinism. Peste tot, bisericile erau reparate cu încurajarea preoților militari, altarele sfinte: icoanele și prapurii din biserici au fost repute în locurile lor, iar credincioșii care le-au ascuns s-au grăbit să le înapoieze bisericilor. Zeci de mii de locuitori și-au botezat copiii, atât nou-născuții, cât și cei care nu fuseseră botezați de teama regimului sovietic. Nunțile erau celebrate cu veselie și în mod deschis în biserici, iar înmormântările se țineau cu preoți, fiind păstrate ceremoniile tradiționale de doliu.

Biserica ortodoxă română a fost întotdeauna o parte din *establishment*-ul român, o forță unificatoare a poporului și o instituție patriotică în slujba regimului – a oricărui regim. Biserica a definit războiul împotriva Uniunii Sovietice ca un război sfânt, purtat de armatele lui Iisus pentru distrugerea bolșevicilor și a adepților lor. Aproape toți mitropoliții bisericii îi considerau pe slavi frați de credință care au fost subjugați de dușmanii creștinismului și de colaboratorii lor evrei. Mitropolitul Moldovei, Irineu, și-a exprimat regretul pentru soarta poporului rus pravoslavnic, care a fost contaminat de „ideile bolnave ale lui Lenin, Troțki și compania, impregnate de virusul masoneriei iudaice însușite de seminaristul dezertor Stalin, ajuns dictator roșu al republicii sovietice și de șleahă pistruiată și peștrită din jurul lui”¹³. Războiul, a explicat mitropolitul credincioșilor, este sfânt „fiindcă a fost dus pentru dezrobirea de asuprirea păgână și sălbatică a fraților noștri... și pentru biruirea Crucii”¹⁴. Mitropolitul Irineu a acuzat bancherii evrei, și în special pe bancherul evreu Iakob Schitz, că au răspândit concepțiile comuniste și au sprijinit revoluția bolșevică din Rusia din 1917 pentru a distruge biserica¹⁵. Patriarhul Nicodim, o personalitate antisemită, a sprijinit public continuarea războiului alături de Germania și după eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

Membrii Guvernământului Transnistriei și autoritățile militare au ajutat preoților la reînnoirea vieții religioase în provincie. S-a acordat prioritate bisericilor din satele românești, din Transnistria. Încă înainte de instalarea Misiunii, au venit preoți din satele de pe malul românesc al Nistrului să reînnoiască slujbele în bisericile românilor etnici de pe malul ucrainean al fluviului. În luna septembrie 1941 a sosit în Transnistria o grupă de preoți misionari din Transilvania, în frunte cu mitropolitul Nicolae, o grupă de preoți din episcopia Oradea (teritoriu anexat Ungariei prin Dictatul de la Viena) în frunte cu episcopul Grigorie, și o grupă mică

continuare, *Primul raport*). Arhimandritul Scriban n-a făcut distincția dintre poporul rus și poporul ucrainean, referindu-se la ucraineni ca la ruși. O asemenea eroare gravă nu a fost numai a lui; numeroși membri ai administrației române n-au știut care este deosebirea între ei.

¹³ Irineu Mihălcescu, mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Preoțimea și războiul sfânt contra hidrei bolșevice. Pastorală*. Iași, 1941. „Față pistruiată” era o expresie care îi ridiculiza pe evrei.

¹⁴ *Idem*, p. 12.

¹⁵ *Idem*, p. 7-8.

de preoți din arhiepiscopia Chișinău, în frunte cu Rudaiev, un cunoscut preot misionar. Aceste misiuni au acționat în primul rând printre moldoveni și în limba lor românească. Momentul culminant al activității misionare a fost sfințirea bisericii în satul Sucleia, din județul Tiraspol. La acest eveniment au participat patru episcopi, printre care episcopul armatei, Partenie Cioproan. În octombrie 1941, a sosit în Transnistria o a doua grupă de preoți din episcopia Huși, din Regat, urmată în 20 decembrie de o nouă grupă mare, cuprinzând 55 de preoți din eparhia Chișinăului, care a venit pentru o perioadă scurtă „să aducă mângâiere sufletească credincioșilor în timpul sfințelor sărbători ale Crăciunului”¹⁶. În aceeași lună au venit în județul Dubăsari un grup de ieromonahi și preoți de mir (călugări) de la Mitropolia Craiovei. În afară de asta, până la sfârșitul anului 1941, 63 de preoți misionari s-au stabilit în satele din Transnistria. Timp de doi ani și jumătate au luat parte la acest efort sute de preoți misionari de muncă ortodoxă și românească¹⁷.

Transnistria a fost împărțită în 14 protoierii (județe bisericești), corespunzător cu împărțirea administrativă a Guvernământului românesc. În fruntea fiecărei protoierii a fost numit un protoiereu, și un protoiereu special în orașul Odessa¹⁸.

Afluxul preoților misionari în Transnistria nu a fost rezultatul unei presiuni din partea Patriarhiei, ci o expresie sinceră a dorinței de reînnoire creștină – mai ales după ce au fost dezvăluite și condamnate amestecul și sprijinul acordat de sute de preoți tineri regimului și ideologiei legionare, zeci dintre ei participând chiar în mod activ la rebeliunea contra regimului Antonescu. Mitropolitul Nifon al Valahiei a explicat sprijinul acordat de preoți legionarilor prin faptul că „a lipsit slujitorilor bisericii, în bună parte, apostolatul, duhul misionar, spiritul de dăruire de sine, de jertfelnicie”¹⁹. Acum se ivise oportunitatea de a ispăși păcatele unei generații și de a demonstra devotamentul pentru Iisus, cruce și creștinătate.

Nu este întâmplător că preoții au fost denumiți „misionari” – ca și cum ar fi venit să aducă Adevărul indigenilor din Africa. Trebuie amintit că mulți dintre absolvenții seminariilor teologice, în special cei de la seminarul din Chișinău și studenții de la Facultatea de teologie din Iași, au constituit în anii treizeci un element antisemit fervent, care a inițiat atacuri și pogromuri contra studenților evrei și a evreilor în general, și unii dintre ei au plecat voluntar în Transnistria sau au îmbrăcat uniforma militară și au servit ca preoți militari. „Războiul sfânt”, cum a fost numit războiul împotriva Uniunii Sovietice, a servit ca prilej de ridicare a standardelor preoțimii române, mai ales că la începutul războiului atenția a fost

¹⁶ *Primul Raport*, p. 10.

¹⁷ Preotul Gh. Paschia, *Despre Dumnezeu. Dialoguri din Transnistria*, București, 1943, p. 3.

¹⁸ Vezi lista conducerii centrale a Misiunii ortodoxe române de dincolo de Nistru și lista preoților și parohilor, 1 decembrie 1941. Anexele 1, 2, *Primul raport*.

¹⁹ Mitropolitul Nifon Criveanu, *Credința ta te-a mântuit*, Craiova [1941], p. 125.

acordată în primul rând sutelor de mii de români de dincolo de Nistru și mai târziu diasporei românești din sudul Ucrainei în general. Pentru ei, Misiunea ortodoxă a publicat o revistă specială – „Vestnic”. Sângele românesc a fost întărit cu adevărata credință (ortodoxă); și prima misiune a revenit, în parte, preoților militari:

„Pe unde ajungeau, regimentele noastre biruitoare curățau bisericile transformate în cluburi, teatre, ateliere, magazine, grajduri etc., iar preoții militari le sfințeau [din nou] și slujeau în ele, spre bucuria poporului care își aduceau copiii spre botezare și pomelnice pentru morți”²⁰.

Traseul urmat de către acești misionari ai Bisericii ortodoxe române este bine cunoscut acum. De exemplu, misiunea bisericii din Transilvania a trecut imediat Prutul, după eliberarea Basarabiei, adică la începutul lui august, fiind compusă din episcopul Transilvaniei, Andrei, episcopul Vasile al Timișoarei, episcopul Veniamin din Caransebeș, și episcopul Popoviciu din Oradea. „Împreună cu 53 de preoți și diaconi, am plecat la iubiții noștri frați din Basarabia să-i cercetăm, să-i mângâiem și să ne rugăm lui Dumnezeu împreună cu dâșii”. Cel care a rostit aceste cuvinte, episcopul Oradei, nu a uitat să menționeze că „la începutul [ocupației sovietice] Ea [Biserica] a fost prigonită de jidovi care răstigniseră pe Domnul”²¹.

Prima escală a misiunii din Transilvania a fost Chișinăul, unde „fiecare episcop și-a luat preoții săi și a plecat spre locul de propovăduire”. Episcopul Oradei, împreună cu 12 preoți, a plecat în județul Soroca, pe malul Nistrului. „Acolo ne-am împărțit în grupuri de câte trei și am început a cerceta zi de zi satele și orașele slujind sfinte liturghii”²². Misiunea eparhiei Oradea a reușit să viziteze aproape o sută de sate și orașele. După aceea, misiunea a traversat Nistrul, pentru a-i încuraja pe românii etnici din „Rusia” (din Transnistria). Episcopul Popoviciu și-a încheiat descrierea activității sale cu chemare către românii să fie miloși față de văduve, orfani și bătrâni deoarece numai în acest fel pot fi buni creștini²³.

Mitropolia Olteniei (înființată la 1 noiembrie 1939) a trimis și ea o misiune formată din 130 de preoți „care s-au angajat în ofensiva misionară din Transnistria”. Misiunea a fost condusă de către mitropolitul Nifon Criveanu însuși, cuprinzând un grup de preoți și diaconi. Această misiune și-a început activitatea în decembrie 1941 și schema activității ei misionare în Transnistria până la 1 aprilie 1943 indică locurile pe care le-a vizitat sau pe lângă care a trecut: județele Ananiev, Balta, Dubăsari, Golta, Râbnița și Tiraspol. Mitropolitul a subliniat că în decursul misiunii preoții au trebuit să înfrunte multe piedici și greutăți „într-un

²⁰ Vezi mai sus obs. 17.

²¹ Nicolae Popovici. Episcopul Oradei. *Lespezi de altar. În slujba bisericii și a neamului la granița de vest a țării*, Beiuș, 1942, p. 142, 144.

²² *Idem*, p. 144-145.

²³ *Idem*, p. 151, 156.

ținut devastat și pustiit”²⁴. Mitropolitul n-a făcut nici o referință la soarta a 150.000 de evrei care au fost exterminați în această regiune.

Problema preoților locali a îngrijorat pe conducătorii Misiunii ortodoxe, încă de la începutul sosirii ei în Transnistria. La sfârșitul anului 1941 au fost depistați 150 de preoți locali, majoritatea bătrâni, în parte fără studii și hirotonisire; mai toți suferiseră persecuții sub regimul sovietic. O parte dintre acești preoți fuseseră hirotonisiți sub regimul sovietic, deși nu terminaseră sau nu aveau studii seminariale. Majoritatea aparțineau Bisericii autonome (Biserica vie), care s-a desprins în 1923 de Biserica rusă oficială (în limba română fiind denumiți jiviști sau sinodaliști). Dar existau printre ei și simpatizanți ai episcopului Lipkovsky, precum și preoți care se lepădaseră de credință. Misiunea ortodoxă română a înființat la începutul anului 1942 o comisie specială în Odessa, pentru a verifica diplomele și calificarea preoților locali. Preoții hirotonisiți din Biserica autonomă au fost primiți în Biserică, după ce s-au pocăit.

Preoții recunoscuți de către comisie nu au primit salariu din partea Guvernământului, trăind din donațiile credincioșilor. Mulți dintre ei – cel puțin la începutul administrației române în Transnistria – au botezat copii evrei sau pe jumătate evrei, precum și femei evreice căsătorite cu ucraineni și au oficiat căsătoriile între ucraineni și evreice botezate. În afară de considerentul financiar, acest lucru se poate explica prin sistemul de valori creștine pe care l-au absorbit, și care era diferit de cel al preoțimii române. Preoții bătrâni – de pe vremea imperiului țarist – considerau botezarea evreilor ca un comandament (poruncă) creștin, continuare a vânătorii de suflete evreiești – în cadrul politicii de creștinare forțată a evreilor desfășurată în perioada imperiului țarist. Cei mai tineri nu auziseră de împărțirea popoarelor după rase și nu știau că creștinismul, cel puțin cel românesc, recunoscuse întâietatea rasei și a sângelui față de Isus și creștinism. Patriarhul Bisericii ortodoxe române a clarificat conducătorului Misiunii, arhimandritul Scriban, că în România este interzis botezul evreilor „din motive de ocrotire a rasei”, și i-a cerut să se adreseze guvernatorului pentru dispoziții.

Sediul Misiunii din Tiraspol, și apoi din Odessa, a devenit autoritatea supremă pentru hirotonisirea preoților locali, și nu o dată s-au prezentat în fața ei delegații de săteni, care au cerut hirotonisirea unui cântăreț bisericesc local²⁵. Misiunea a întocmit planuri de înființare a unor seminarii de preoți; într-adevăr, în toamna anului 1942, s-au înființat un seminar de preoți la Dubăsari pentru românii

²⁴ *Mitropolia Olteniei în opera misionară din Transnistria*, Tipografia Sfintei Mitropolii, Craiova, 1943, p. 4, 20, 49.

²⁵ Raport asupra activității Misiunii ortodoxe române în Transnistria între 1 ianuarie – 31 martie 1942, Arhiva Odessa 2242-1-1105, p. 91 (*Al doilea Raport*).

locali, și o facultate de teologie la Odessa. Misiunea a redeschis șapte mănăstiri, dintre care două în Odessa, una la Balta, una la Șargorod și una la Dubăsari.

Misiunea ortodoxă și-a luat în serios îndatorirea de a verifica gradul de educație, înclinațiile religioase și calificarea preoților locali; în acest scop a inițiat trimiterea unei delegații de preoți la Kiev, principalul centru spiritual al ortodoxiei slave, care se afla sub ocupație germană²⁶. Cu această ocazie, membrii misiunii și-au propus să aducă în Transnistria moaștele unor sfinți locali, necesare la redeschiderea și tâmosirea de biserici.

Referitor la preoții locali, s-a ivit un conflict neobișnuit între misiunea ortodoxă și Antonescu, care, ca de obicei avea ultimul cuvânt și în problema sângelui și a credinței. Misiunea a cerut Guvernământului, la începutul lui 1942, mijloace de transport, deschiderea unui seminar și a unei facultăți de teologie și recunoașterea preoților ca angajați ai statului, cu aceleași drepturi ca și ceilalți funcționari veniți din România. Antonescu și-a dat consimțământul pentru extinderea studiilor teologice la Facultatea de teologie din Cernăuți, care să includă și studierea limbii ruse și ucrainene „pentru a pregăti preoți cu suflet românesc pentru Transnistria”; dar, în același timp, Antonescu a decis „să fie oprită reprimirea preoților care au funcționat sub bolșevici” deoarece biserica română nu are competența să se pronunțe față de sciziunea în biserica rusă și că „siguranța statului nu permite încercări de conducere a poporului cu elemente care au slujit sub bolșevici”²⁷.

Misiunea ortodoxă a respins directivele referitoare la preoții locali. Acești preoți, a afirmat vicarul misiunii, Antim, au fost ei înșiși prizoniți și nu slujitori ai regimului comunist: „ei au gândirea noastră creștinească iar nu cea bolșevică. Aceasta e străină de ei, fiindcă bolșevismul e tăgăduirea preoției. Ei au trăit sub bolșevici, dar asta nu înseamnă că au făcut treabă pentru bolșevici”. Mai mult decât atât, a adăugat arhimandritul, dacă vor fi abandonați, ei vor sluji în ilegalitate și probabil se vor alătura Bisericii separate ucrainene, pe care încearcă s-o înființeze. „Este nevoie de așa ceva în Statul Românesc?” se întreba secretarul misiunii. Cât despre schismă: „Despre care schismă este vorba? Doar și Biserica Rusească a patriarhului Tifon (biserica oficială din Moscova) este Biserica deplin ortodoxă care se bucură de deplină recunoaștere”²⁸.

Ceea ce Misiunea ortodoxă a încercat să spună este că fiecare biserică ortodoxă își servește țara sa fără a ține seama de caracterul regimului, la fel

²⁶ Adresă a Misiunii ortodoxe către guvernatorul Transnistriei, cerând intervenția Guvernământului la autoritățile germane spre a vizita Kievul, 2 martie 1942. *Idem*, 2242-1-1085, p. 79.

²⁷ Președinția Consiliului de Miniștri către guvernatorul Transnistriei, 21 februarie 1942. *Idem*, 2242-1-1105, p. 163-164.

²⁸ Misiunea ortodoxă română în Transnistria către guvernator, 24 aprilie 1942. *Idem*, p. 161-162.

procedează și biserica de la Moscova. Aceasta a fost dintotdeauna esența relației dintre Biserica ortodoxă română și orice regim românesc, și faptul a ieși în evidență în mod deosebit în Transnistria. Biserica română nu s-a simțit jenată de problemele etice create de ocupație, deoarece ea a acționat ca un braț spiritual al regimului antonescian, cu care și cu a cărei politică „creștină” s-a identificat fără rezervă.

În decursul întregii sale activități, Misiunea (ca și Guvernământul) a luptat împotriva diverselor secte creștine care au activat în Transnistria (și în Basarabia) și în special contra a două dintre ele – inokentiștii, o sectă rusească care acționa în special în județele Balta și Ananiev, și baptiștii, care în ciuda slăbiciunii lor, constituiau o sursă de îngrijorare pentru biserica română²⁹. Este important de notat că, în ceea ce privește combaterea sectelor creștine, regimul antonescian continua doar tradiția respingerii sectelor care au existat întotdeauna în statul român. Chiar înainte de regimul antonescian, jandarmeria și poliția din România aveau ordin să urmărească și să reprime orice activitate misionară a sectelor. Lupta împotriva sectelor a fost o expresie a concepției monolite a Bisericii ortodoxe române, privind rolul ei și a exclusivității relațiilor sale cu poporul, pe care-l considera aparținând în mod firesc bisericii și statului român.

Cea de a doua problemă cu care Misiunea s-a confruntat a fost atașamentul populației față de vechiul calendar creștin, iulian (începând cu anul 46 î.e.n.), în conformitate cu care sărbătorile creștine erau celebrate două săptămâni după data lor oficială. A devenit clar, destul de repede, că nici Guvernământul și nici Misiunea nu sunt în stare să-i oblige pe ucraineni, și nici chiar pe românii localnici să adopte calendarul gregorian creștin (instituit de Papa Gregor al XIII-lea în anul 1582); din această cauză, sărbătorile erau ținute de două ori: o dată de către armată, școli și administrația românească, și a doua oară de către populație „după voia lor”³⁰. În continuare, Misiunea s-a străduit ca cel puțin moldovenii să accepte calendarul nou, pe care, cândva, întreaga Biserică ortodoxă l-a respins, deoarece fusese instituit de către un papă, și chiar România l-a adoptat abia în 1919. În septembrie 1942 s-a pus capăt confuziei cu privire la datele sărbătorilor, guvernatorul stabilind prin ordin special că sărbătorile vor fi ținute după calendarul nou.

Este important de menționat că acțiunea misionară de evanghelizare a poporului, precum și alte activități în domeniul religios – bisericesc – inaugurarea de biserici și mănăstiri, revenirea preoților la comunitățile lor și verificarea

²⁹ *Primul Raport*, p. 13; *Al doilea Raport*, p. 93. Lupta împotriva sectelor a fost menționată în toate rapoartele Misiunii.

³⁰ Guvernământul către prefectura Berezovca, telegramă anunțând că mareșalul Antonescu a aprobat recomandarea Sfântului Sinod de a permite populației locale să țină sărbătorile după propria dorință (calendarul vechi), 23 decembrie 1941. *Idem*, 2361-1-13, p. 15-16.

diplomelor lor, tipărirea de cărți de rugăciuni în limba rusă și adunării de credincioși, predici în ajunul Paștelui și concerte de muzică bisericească, introducerea predării religiei în școlile primare și secundare, și multe altele – s-au desfășurat la începuturile lor, în lunile în care au avut loc cele mai mari acțiuni de exterminare a poporului evreu în Transnistria. Al doilea raport al Misiunii ortodoxe a descris spiritul de sacrificiu al preoților misionari care au venit din România să-l redea pe Iisus ucrainenilor: „Pe vreme de iarnă, pe cer groaznic, ei au străbătut – uneori pe jos – satele și cătunele împrăștiate ce n-au văzut un preot de un rând de ani, aducând până în casele cele mai sărace mângâiere și bucurie”³¹. În același timp, zeci de mii de evrei erau mânați pe jos spre moarte – spre „regatul morții” sau erau transportați cu trenuri la Berezovca, și zeci de mii au pierit de tifos. Acestea s-au petrecut într-un stat care se pretindea un stat creștin exemplar. Arhimandritul Iuliu Scriban recomanda, de exemplu, în raportul său din februarie 1942 să se interzică cu desăvârșire ținerea iarmaroacelor în zilele de duminică și în zilele de sărbătoare „pentru ca poporul să poată umbla la biserică și să simtă că face parte efectivă dintr-un stat creștin”³².

Biserica, Guvernământul și evreii

Evreii nu au constituit niciodată un motiv de neînțelegere între Guvernământ și Biserica ortodoxă română din București sau cu Misiunea ei din Odessa. Biserica nu a ridicat nici un fel de întrebări morale în ceea ce privește politica Guvernământului față de evrei, iar Guvernământul, la rândul său, a considerat biserica ca pe o instituție a Guvernământului, subordonată lui; și într-adevăr, Misiunea, jandarmeria, poliția și Banca Transnistriei erau direct subordonate Guvernământului (vezi tabelul Guvernământului Transnistriei – structura). Așa, de exemplu, când arhimandritul Scriban s-a adresat patriarhului Nicodim, rugându-l să-i clarifice dacă se permite botezul evreilor care doreau să se convertească, patriarhul i-a răspuns că problema nu era spiritual-ecclesiastică, ci o problemă administrativă, care depinde de guvernator:

„...pe chestia botezului evreilor, vă facem cunoscut că în Regat este interzis prin Decret lege botezul evreilor, *din motive de ocrotire a rasei*. Dacă acest Decret lege aplicabil în Țară, se aplică sau nu în ținuturile transnistriene, rămâne să vă adresați Domnului guvernator al Transnistriei și cu domnia Sa să deslegați problema botezului evreilor din acele ținuturi”³³. Însărcinatul cu rezolvarea

³¹ *Al doilea Raport*, p. 91.

³² Raport asupra activității și realizările Misiunii ortodoxe române în luna februarie 1942. *Idem*, 2242-1-1105, p. 59-60.

³³ Patriarhia României către arhimandritul Scriban, șeful Misiunii ortodoxe române din Tiraspol, 20 mai 1942. *Idem*, 2262-1c-40b, p. 169 (sublinierea mea J.A.).

problemei evreiești, Radu Lecca, s-a bazat pe această scrisoare pentru a anunța direct diferite departamente ale Guvernământului că Sfântul Sinod interzice botezul evreilor³⁴, deși decizia patriarhului lăsa Guvernământului un spațiu larg de manevră și de apreciere, și așa a fost ea înțeleasă și de șefii Misiunii ortodoxe. În mod principal. Guvernământul nu aproba nici un botez al evreilor „pur sânge”, iar Misiunea ortodoxă, pe care decizia patriarhului a subordonat-o Guvernământului și în chestiuni de dogmă, nici măcar nu a deranjat Guvernământul cu întrebări legate de botezul evreilor. Dependența apare cu atât mai evidentă când era vorba de botezarea unor copii cu tată evreu și mamă ucraineană și care nu fuseseră botezați în primul lor an de viață. Asemenea cazuri au apărut după ce Biserica română din Transnistria s-a consolidat din punct de vedere organizatoric, întrucât înainte preoții locali acceptau, în general, să boteze copii din familii mixte. Secretarul misiunii, arhimandritul Antim Nica, s-a adresat guvernatorului din partea Misiunii în iunie 1942, cu rugămintea de a aproba bisericii să boteze doi copii ai unei femei ucrainene, al cărei soț fusese mobilizat în armata roșie în 1941, sau, cu cuvintele sale, „dacă nu este nici un impediment de ordin civil pentru acordarea tainei Sf. Botez, celor doi copii”³⁵. Ca de obicei, guvernatorul a respins cererea cu mâna sa.

În ochii Guvernământului, evreii nu existau din punct de vedere religios. Ordonanța nr. 89 a Guvernământului din septembrie 1942 recunoștea șapte religii, inclusiv islamul, interzicea sectele și făcea doar o referire indirectă la existența evreilor. Articolul 8 permitea persoanelor de peste 18 ani să-și schimbe credința (din cele șapte credințe recunoscute), în timp ce articolul 10 interzicea „până la noi dispoziții” trecerea evreilor de la religia mozaică la oricare altă credință recunoscută. Un alt articol al Ordonanței 89 obliga Biserica ortodoxă din Transnistria să adopte noul calendar³⁶.

Creștinismul și biserica, ca expresii ale sprijinului Dumnezeuiesc pentru experimentul românesc în Transnistria și o dovadă vie a izbânzii Crucii asupra comunismului și a Satanei, au fost incluse în toate discursurile festive ale

³⁴ Radu Lecca către Direcția muncii a Guvernământului din Transnistria, 28 mai 1943. *Idem*, 2264-1-40c, p. 58.

³⁵ Misiunea ortodoxă română către guvernator, 22 iulie 1942, 2242-1-1105, p. 230. Refuzul Guvernământului a fost notat pe marginea documentului și a fost expediat și în scris. Guvernatorul către Misiunea ortodoxă, 6 august 1942. *Idem*, p. 225. Ritualul bisericii ortodoxe cuprinde șapte sacramente – ceremonii care sfințesc evenimente importante dintre omul credincios și Dumnezeu; ele sunt evenimente religioase sfinte care presupun elementul sacralului și al misterului și sunt instrumentele harului divin; ele sunt dincolo de puterea de înțelegere umană și sunt adevăruri pe care logica minții umane nu le poate cuprinde. „Sfintele taine” sunt: botezul, consacrarea, euharistia, pocăința, taina monahală, taina căsătoriei și miruirea. Pe acest fundal iese în evidență prosternarea șefului Misiunii ortodoxe față de guvernator, pe care-l întreba dacă-i este permis să îndeplinească unul din sacramente.

³⁶ Ordonanța nr. 89 a guvernatorului Alexianu, 29 octombrie 1942. Arhiva Odessa, 2361-1-29, p. 95.

guvernatorului Alexianu și ale reprezentanților oficiali ai Guvernământului. Acest mod de prezentare a evenimentelor și a războaielor implicând poporul român făcea parte integrantă din tradiția religioasă și politica românească, și nu era o încercare de imitare a naziștilor; aceștia nu l-au mobilizat pe Isus în propaganda lor. Creștinismul, ca expresie a voinței lui Dumnezeu de a răsplăti pe cei Buni și Puri, a inoculat în sufletele soldaților, funcționarilor Guvernământului și ale fiecărui român implicat în experimentul românesc în Transnistria ideea că ei acționează în conformitate cu Legi divine, conform unor coduri morale stabilite la timpul lor de Iisus și de Apostoli, în cadrul unei realități care a fost dospită și impusă de către Satana iudeo-comunistă; însă Crucea a distrus-o și a rostogolit-o spre răsărit și va continua s-o rostogolească spre răsărit până va fi stearsă de pe orizont.

Acest mod de prezentare a evenimentelor și a faptelor și mobilizarea voluntară a Bisericii ortodoxe române și a preoților săi pentru realizarea obiectivelor Guvernământului l-au eliberat pe individul român de necesitatea de a-și cântări faptele conform valorilor umaniste universale, care oricum au fost luate în derâdere de către cel puțin două generații de intelectuali naționaliști și fasciști, identificându-le cu evreul și iudaismul. Doar puțini români care au servit în Transnistria și au participat la exterminarea evreilor au suferit de procese de conștiință și căință. După căderea regimului antonescian, când o parte dintre ei au fost judecați în calitate de criminali de război și faptele lor au fost definite ca barbare și fasciste, ei n-au putut să se obișnuiască cu o asemenea inversare a unor valori care, în timpul aceluși regim, fuseseră considerate românești și creștine.

Deja în primul raport trimis de Alexianu lui Antonescu la 23 septembrie 1941, la o lună după înființarea Guvernământului românesc, s-a subliniat această identificare între biserică și sprijinul divin în războiul și faptele românilor în Transnistria: „Am avut prilejul ca astăzi să facem cea dintâi sărbătoare a ortodoxismului și a înălțării vieții românești în acest teritoriu, sfințind cea dintâi biserică ortodoxă care se ridică în Transnistria, în satul moldovenesc Sucleia, cu concursul armatei române”³⁷.

Abilitatea de a trăi o „viață creștină” în momentele culminante ale campaniei de exterminare a evreilor în Transnistria, puțința de a trage o linie de demarcare între „faptele creștinești”, precum refacerea și inaugurarea de biserici, plecarea voluntară a preoților misionari, ceremoniile de botez și cununii în masă și altele – și faptele împotriva poporului evreu care s-au petrecut aproape în aceleași momente, în aceeași localitate, și uneori la o aruncătură de băț una de alta, erau perfecte. Guvernatorul Alexianu a ales data de 7 noiembrie 1941, aniversarea revoluției bolșevice, pentru a-i vesti lui Antonescu că dorește să ridice o catedrală

³⁷ Primul raport detaliat trimis de Alexianu lui Antonescu, la o lună de la instaurarea administrației românești în Transnistria, 23 septembrie 1941. *Idem*, 2242-1-677, p. 28.

ortodoxă la Odessa, pe locul unde se aflase catedrala „care să amintească de-a pururi de vitejia și gloria neamului românesc în Transnistria”, expresie a puterii credinței creștine în Transnistria și o „icoană deosebit de măreață a trecutului românesc sublim”. Antonescu a aprobat proiectul³⁸.

În zilele când Alexianu a propus ridicarea catedralei, erau împușcați și spânzurați pe străzile Odessei mii de evrei și circa 30.000 au fost deportați, pe jos.

La 20 ianuarie 1942, în aceeași zi în care erau deportați 926 de evrei din Odessa și M.St.M. informa pe Antonescu că evreii dormeau pe străzi și înghețau de frig în drum spre Berezovca, a sosit la Guvernământ o scrisoare de la protoiereul Argeșului, care anunța în numele episcopului Emilian Antal că a trimis 660 de calendare ale bisericii pe anul 1942, cerând să fie distribuite „gratuit credincioșilor din cuprinsul Guvernământului”³⁹.

Vicarul Misiunii ortodoxe, arhimandritul Nica, care își avea sediul la Odessa, s-a adresat guvernatorului la 23 ianuarie 1942, cerând să aloce misiunii 300 de litri de benzină pentru a permite „înființarea la Odessa a unui atelier de obiecte bisericești”⁴⁰. În aceeași zi au fost deportați 1.396 de evrei, majoritatea dintre ei bătrâni, femei și copii, iar un evreu în vârstă de 72 de ani s-a sinucis înainte de a fi închis în gheto (vezi tabelul evenimentelor în capitolul despre Odessa).

În zilele în care arhimandritul Scriban consemna cu scrisul său frumos: „zilnic ne sosesc preoți și cântăreți care sunt numiți în posturile disponibile”, că s-au făcut deja auzite „predici de cuprins misionar și s-au ținut adeseori procesiuni și manifestări populare, că a înființat o școală de catehizare pentru adulți, că s-au desfășurat primele conferințe ale preoților din întreaga Transnistrie „pentru uniformizarea cultului și combaterea sectelor”, că a fost înființată o Facultate de teologie la Odessa, – exact în același timp avea loc exterminarea evreilor în „regatul morții” și în județul Berezovca, iar din Odessa plecau zilnic trenuri cu evrei pe jumătate înghețați.

În ceea ce privește Odessa, arhimandritul a adăugat următoarele informații: „O deosebită atenție am dat centrului Odessei. Aici am numit 25 de preoți și cântăreți. Din aceștia însă numai 5 preoți și un diacon sunt bugetari. Ceilalți își țin viața din venitul Epitrahilului”⁴¹. Fiecare preot care mergea în acele zile către biserică sa în centrul Odessei trebuia să fie atent să nu calce pe corpurile evreilor

³⁸ Guvernatorul Alexianu către mareșalul Antonescu, 7 noiembrie 1941. *Idem*, 2242-1-677, p. 49-50. Aprobarea lui Antonescu, 14 noiembrie 1941. *Idem*, p. 48.

³⁹ Protopopul preturii Argeșului superior, Suceveanu, către guvernatorul Alexianu, 20 ianuarie 1942. *Idem*, 2242-1-1105, p. 30.

⁴⁰ Arhimandritul Nica către guvernatorul Alexianu, 23 ianuarie 1942. *Idem*, p. 34.

⁴¹ Raportul arhimandritului Scriban către guvernator despre activitatea lui personală între 1 ianuarie 1942 și 5 februarie 1942, 9 februarie 1942. *Idem*, p. 38-39.

împuşcați în piețe, și era imposibil să nu vadă sutele de evrei spânzurați pe stâlpii de electricitate ai troleibuzelor sau de balcoanele caselor.

La 9 martie 1942, episcopul Grigore al Hușilor, din Regat, s-a oferit să vină în fruntea unei misiuni de preoți pentru a contribui la „restaurarea creștinească și întărirea românească” și pentru a oficia la Tiraspol și Odessa și în sate unde e nevoie Sfânta Înviere care semnifică învierea din morți a lui Iisus; cu o zi înainte se terminase acțiunea de execuții în masă la Bogdanovca⁴².

Într-adevăr, episcopul Grigore nu putea să știe ce se întâmpla la Bogdanovca, dar preoții români care sosiseră în județul Golta știau foarte bine (vezi în continuare).

În zilele în care s-a citit în biserici epistola de Paști către credincioși a lui Nicolae, arhiepiscopul de Alba Iulia și Sibiu, care s-a îngrijit personal s-o trimită în Transnistria pentru a fi citită înaintea soldaților și a românilor din Guvernământ, în aceleași zile, de Paște, s-a raportat că 32.643 de evrei au fost deportați cu trenurile din Odessa iar prefectul Isopescu ordona arderea cadavrelor evreilor care au fost împuşcați la Domanevca și îngropați în mod neglijent. Ceea ce urmează sunt fragmente din Epistola de Paște a arhiepiscopului Nicolae:

„Prin învierea Sa, Mântuitorul a învins păcatul și moartea pentru noi care credem în El. Dumnezeu ne-a arătat că nu vrea o lume a morții, ci a vieții fericite fără de sfârșit, pe care a întemeiat-o pe seama noastră a tuturor...”

Dar pentru a intra la viața aceea, pentru a învinge și noi moartea ca și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, *trebuie să învingem întâi păcatul care este izvorul morții*.

Dar ca viața, puterea și lumina ce ne vin din Hristos să poată omorî stricăciunea din noi, e trebuință *să ne deschidem larg inimile* (subliniat în original).

Făceți-vă datoria față de națiune... Dumnezeu ne poruncește să slujim aceloră în mijlocul cărora ne-a așezat și *în vinele cărora curge același sânge ca într-ale noastre* (sublinierea autorului).

Dumnezeu e cu noi, are cu noi planuri mari de viitor.

Hristos a înviat!”⁴³.

Biserica în zonele de exterminare

La începutul lui 1942, pretorul raionului Domanevca raporta că în întregul raion Domanevca, la Bogdanovca și în alte localități s-a sărbătorit „prăznuirea Nașterii Domnului”⁴⁴. Se știe într-adevăr că la Bogdanovca au fost întrerupte execuțiile pentru a permite prăznuirea sărbătorilor și că polițiștii ucraineni care

⁴² Episcopul Grigore al Hușilor către guvernatorul Alexianu, 9 martie 1942. *Idem*, p. 68.

⁴³ Pastorală de episcopul Nicolae, aprilie 1942. *Idem*, p. 86-87.

⁴⁴ Raportul pretorilor, fără dată (ianuarie 1942). *Idem*, 2387-1-4, p. 182.

luau parte la masacru au plecat în dimineața de 24 decembrie 1941 într-un concediu de patru zile, pentru a sărbători Crăciunul. În acea dimineață, prefectul Isopescu a sosit în vizită în lagăr, îmbrăcat în haine elegante. 30.000 de cadavre erau azvârlite într-o râpă și pe cărările care duceau spre ea. După aceea, s-a întors la Golta pentru a sărbători Crăciunul și Anul Nou, într-un cerc de prieteni pe care i-a invitat din București, în sunetele unei orchestre țigănești. În județ se aflau în acea zi șase preoți trimiși din Basarabia, care au oficiat ceremonii în bisericile redeschise: Protoiereul județului, preotul Ion Sârbu din Hotin, ajutat de preotul Antohie Rudnai din județul Ismail din sudul Basarabiei, au slujit în catedrala din Golta, preotul Pavel Bondurovski și el din județul Ismail, a slujit în satul moldovenesc Lubașevca, și preotul Gheorghe Ilaș din județul Hotin la biserica din Crivoie-Ozero. Un preot din Chișinău a oficiat slujba în satul Șirovo, un călugăr din Chișinău în biserica din Bobric, și doi preoți locali la Acmețca și biserica Sf. Nicolae din Golta. Preoții Sârbu și Rudnai au oficiat slujbele de Crăciun și de Anul Nou în limba română, în prezența prefectului Isopescu, a adjunctului său, Pădure, și a tuturor funcționarilor, comandanților jandarmeriei și a comandantului garnizoanei românești din oraș, în biserica pe care cu greu au reușit s-o încălzească din cauza gerului care ajunsese la minus 35 de grade. În raionul Domanevca existau patru biserici, dintre care două din Bogdanovca și din Acmețca – se aflau într-o stare de degradare și necesitau renovare⁴⁵. Această problemă i-a preocupat pe preoți precum și administrația, în timp ce în același raion se desfășura exterminarea a 80.000 de evrei.

Catedrala era de fapt o biserică mare, degradată, pe care autoritățile românești s-au grăbit s-o renoveze parțial, imediat după cucerirea regiunii, iar prima ceremonie religioasă s-a ținut la 19 octombrie 1941. La 26 octombrie a avut loc la biserică o slujbă festivă, cu ocazia primei reuniuni a șefilor administrației din județ, cu participarea „pretorilor, primarilor din orașele și sate, inspectori școlari etc.”. La 8 noiembrie, cu ocazia aniversării zilei de naștere a regelui „s-a făcut un alt Te-Deum, când au asistat ofițerii germani și italieni, [reprezentanții] autorităților, școlilor și foarte mult popor”⁴⁶. La 20 mai 1942, în ajunul zilei „Sfinții Constantin și Elena” (onomastica reginei-mamă Elena), Președinția Consiliului de Miniștri a trimis o telegramă guvernatorului Alexianu, cerându-i în numele reginei să nu se officieze Te-Deum în biserici și să nu organizeze serbări în cinstea

⁴⁵ Al doilea raport al Misiunii ortodoxe, lista membrilor Misiunii, p. 98; raportul protoiereului (șeful bisericii din județ) de Golta, preotul Ioan Dinu, cu privire la activitatea religioasă a preoților din județ în luna iulie 1942, 30 iulie 1942. Arhiva Nikolaev, 2178-1-533, p. 163-170 b; pretorul raionului Domanevca, Popovici, către prefectul Isopescu, „Istoria Raionului Domanevca”, 7 noiembrie 1942. *Idem*, 2178-1-133, p. 376-377b.

⁴⁶ Raport-rezumat al prefectului Isopescu către guvernatorul Alexianu, 19 noiembrie 1941. *Idem*, 2178-1-81, p. 51 (paragraf 25).

acesteia⁴⁷. Această măsură simbolică poate fi interpretată ca o disociere de la acțiunile oribile comise în Transnistria. Preoții și biserica din județul Golta, și în special din raionul Domanevca au fost menționați în mod repetat de șefii administrației în rapoartele lor, ca fiind cei care au adus Lumina în județ, au întărit spiritele, au restaurat credința și au propovăduit morala, care decăzuse cu totul în timpul regimului comunist. Preoții au devenit simboluri vii ale Binelui, moralității și cinstei, fără prezența cărora nedesfășurându-se nici un eveniment și nici o sărbătoare:

„În jurul preotului în odăjdii reprezentanții celor 3 armate aliate: română, germană și italiană de pe ambele maluri ale Bugului, precum și ai populației județului și orașului Golta, ne-am rugat de ziua Patriei pentru viteazul Ei salvator”... Această telegramă a fost trimisă de Isopescu lui Antonescu, cu ocazia sărbătorii naționale a României de la 10 mai 1942. Antonescu i-a mulțumit acestuia într-o telegramă de răspuns, și a îndemnat administrația românească a județului să acționeze în comun pentru „binele națiunii”⁴⁸.

Preoții care au servit în județ, și în special în raionul Domanevca unde au fost uciși aproximativ 80.000 de evrei și au fost arse cadavrele a 65.000 dintre ei, nu au amintit niciodată cuvântul „evrei”, nu s-au întâlnit cu evrei, nici măcar întâmplător și, potrivit rapoartelor lor, nici n-au văzut evrei. Ei erau ocupați în permanență să slujească pe Domnul, să renoveze biserici, să achiziționeze clopote noi, să găsească artiști care să picteze icoane, să împărtășească, să ungă cu untdelemn sfințit (maslu) și să boteze noii născuți și pe cei care n-au fost botezați din cauza regimului anticristului. Județul Golta a fost împărțit în cinci protoierii, și în fiecare dintre ele slujea un adjunct de protoiereu: protoieriile Golta, Domanevca, Vradievca, Lubașevca și Crivoie-Ozero. În fiecare dintre aceste raioane bisericesti existau atunci lagăre pentru evrei. În fiecare din ele au fost uciși evrei sau au pierit de tifos, foame și frig; în fiecare dintre ele au existat probleme cu înmormântarea cadavrelor, în fiecare dintre ele s-a cerut țăranilor să ajute la îngropare, iar în raionul Domanevca au fost arse zeci de mii de cadavre, până aproximativ la începutul lui mai 1942.

Raionul Vradievca era traseul de trecere a convoaielor de evrei din Odessa și sudul Transnistriei către lagărele din raionul Domanevca. În perioada foametei provocate de regimul sovietic, începând din 1933, au pierit 7.000 de locuitori care reprezentau atunci 30% din populația raionului, iar din anul 1937, câteva sute au fost exilați în Siberia⁴⁹. Este de presupus că imaginea evreilor care au murit sau au

⁴⁷ Copie a telegramii Președinției Consiliului de Miniștri către prefectura din Golta, 20 mai 1942. *Idem*, 2178-1-15, p. 471.

⁴⁸ Copie a două telegramme datate 10 mai 1942. *Idem*, 2178-1-15, p. 435: telegrama lui Isopescu către Antonescu (original), fără dată. *Idem*, p. 425.

⁴⁹ Pretura raionului Vradievca, „Istoricul raionului Vradievca”, iulie 1943. *Idem*, 2178-1-533, p. 70-71.

fost împușcați pe drumuri nu le-a provocat o emoție deosebită. În raion trăiau pe atunci un număr relativ mare de moldoveni, dar nu toți și-au declarat naționalitatea română în timpul recensământului condus de autoritățile regimului. Un număr necunoscut de moldoveni s-au înrolat în poliția ucraineană. Pretura raionului a descris în felul acesta starea bisericilor la sosirea noii administrații:

„În timpul bolșevicilor s-a distrus tot ce a fost biserică pentru ca astfel să se poată desființa și scoate tot din sufletul omului adică credința în Dumnezeu”⁵⁰. Administrația română a reparat trei biserici și două case de rugăciune care înainte fuseseră transformate în cluburi sau în grajduri. Reparațiile bisericilor în satele cu populația română sau mixtă au început imediat, cu alte cuvinte când pe drumuri treceau convoaiele spre Bogdanovca.

Capitala raionului, Crivoie-Ozero, localitate cu 4000 de evrei (93% din populație) a servit ca punct de concentrare inițială a evreilor din județ, iar primul comandant militar al raionului, locotenentul Vasilescu, a notat în scris, la 16 octombrie 1941, că, zilnic, mor câteva sute de evrei. Aproximativ 1.500 de supraviețuitori au fost puși să mășăluiască spre Golta, la începutul lui noiembrie, dar numai 800 dintre ei au ajuns la destinație; însă și ei au fost uciși sau au murit în cele din urmă. La Crivoie-Ozero s-au organizat selecții, pentru a furniza meseriași pentru refacerea Goltei (vezi în capitolul „regatul morții”). Orașelul evreiesc era distrus, atât ca o consecință a luptelor, cât și în urma năpustirii ucrainenilor din vecinătate asupra caselor evreilor, iar pe drumurile care duceau spre el dinspre vest și de acolo spre est – spre Golta – erau răspândite sute de cadavre ale evreilor.

Primii preoți au ajuns în raion abia în primăvara lui 1942, și au început imediat organizarea refacerii bisericilor, acțiune care s-a bucurat de sprijinul populației, care „și-a manifestat toată dragostea pentru viața creștină” ce fusese interzisă de regimul comunist. Într-un an și jumătate au fost restaurate zece biserici și alte zece edificii conexe. Biserica din Crivoie-Ozero pe care sovieticii o transformaseră în magazie de grâu „a fost refăcută radical și reprezintă azi o adevărată podoabă”, și s-a învrednicit chiar cu vizita mitropolitului Visarion Puiu, care l-a înlocuit pe Scriban în septembrie 1942. În restaurarea acestei biserici din fostul orașel evreiesc s-a investit mult efort, și în vara lui 1943 s-a subliniat că „din punct de vedere al picturilor interioare și al podoabelor e prima în Transnistria dintre bisericile refăcute”⁵¹. Investiția în această

⁵⁰ Raport cu privire la activitatea preturii Vradievca de la instituirea administrației române și până în prezent, 27 iulie 1943. *Idem*, p. 112.

⁵¹ Pretorul de Crivoie-Ozero, Eugen Rezeria, către prefectura din Golta, raport asupra activității preturii în cei doi ani de administrație românească, fără dată, *Idem*, p. 128. Mitropolitul Visarion Puiu a fost numit șef al Misiunii ortodoxe și al Bisericii din Transnistria în noiembrie 1942, în locul arhimandritului Scriban, care a fost demis, se pare din motive de corupție. Visarion Puiu, în trecut episcop la Bălți, în Basarabia, și mitropolit al Bucovinei, a fost considerat ca o numire reușită datorită atitudinii sale favorabile față de ucrainenii. Fiind absolvent al Academiei Teologice din Kiev înainte

biserică nu a fost accidentală. Ea avea scopul să evidențieze renașterea creștinismului, într-un loc care înainte fusese un centru evreiesc. Biserica din raion era condusă de preotul Gheorghe Ilaș, care a sosit însoțit de doi preoți din Basarabia, și care erau asistați de șase preoți „harnici” locali.

Raionul Lubașevca a servit ca punct de concentrare și de tranzit pentru 30.000-40.000 de evrei deportați pe jos din Basarabia, prin punctul de tranzit Râbnița. În satul românesc Lubașevca din raionul cu același nume erau staționate comandamentul și o unitate a Regimentului 20 de infanterie, în apropierea marelui lagăr de evrei de la Vazdovca, care servea drept lagăr de tranzit la Bogdanovca și în care mai înainte s-au rostogolit în noroi și apoi în zăpadă mii de cadavre, și evrei vii călcau peste cei morți „ca pe un trotuar”, așa cum a atestat unul dintre puținii supraviețuitori (vezi „convoaiele deportaților” din capitolul 25). Pe drumuri și pe câmpuri, de-a lungul traseelor pe care treceau convoaiele, erau împrăștiate mii de cadavre de evrei, și au fost necesare mari eforturi pentru a-i obliga pe locuitori și pe soldați să-i îngroape, acțiunea de îngropare continuând și în primăvară. Isopescu personal a raportat lui Alexianu că 8.000 de evrei au murit de tifos la Vazdovca (vezi capitolul „Regatul morții”).

Primul pretor al raionului, Gheorghe Bobei, care s-a ocupat și de execuțiile de la Bogdanovca, a sosit în regiune în noiembrie 1941 și a început să organizeze instituțiile administrative. Datorită existenței unui număr relativ mare de moldoveni în Lubașevca și în raion s-a început imediat refacerea bisericilor, astfel că în vara anului 1942 se puteau vedea rezultate: „Am refăcut, reparat și adus în bună stare opt biserici și o casă de rugăciuni, unde oamenii lipsiți până acum de ele, vin în număr foarte mare să se roage la Dumnezeu”⁵². Bisericile au fost înzestrate din belșug cu cruci, icoane și obiecte scumpe de cult.

Mulți dintre enoriași erau polițiști locali, care serveau drept gardieni în lagărul de groază și ucideau evrei la întâmplare, sau escortau convoaie până la Bogdanovca, după care se întorceau acasă cu bunuri jefuite.

De asemenea, s-a mai înființat, în special pentru moldoveni, un cămin cultural românesc, care cuprinde un cinematograf, o stație de radio locală și o orchestră de balalaici care „executa cântece românești pentru propagandă națională”⁵³.

de revoluția bolșevică, vorbea fluent rusește. El s-a împotrivit românizării ritualului bisericesc, preferând folosirea limbii slavone vechi în timpul liturghiei, și a încurajat numiri de preoți locali în funcții clericale. Alexianu a determinat reclamarea sa în România, în ajunul Crăciunului anului 1943, din cauza atitudinii sale „pro-rusești”, A. Dallin, *Odessa*, p. 230-231.

⁵² Pretorul raionului Lubașevca, „Istoricul raionului Lubașevca”, fără dată, Arhiva Nikolaev, 2178-1-533, p. 526.

⁵³ Pretura raionului Lubașevca, raport de activitate a preturei de la începutul administrației românești și până în prezent, 27 iulie 1943. *Idem*, p. 132.

Localitățile care au servit drept lagăre de tranzit sau loc de exterminare a mii de evrei au avut onoarea să fie vizitate în luna mai 1943, după toate regulile canonice, de Sfinția sa mitropolitul Visarion. Mitropolitul a sosit la Crivoie-Ozero restaurat la 29 mai 1943 și a fost întâmpinat de comandanții militari locali. Mitropolitul și-a exprimat dorința să viziteze satul moldovenesc Gvozdozca II (Vazdozca), locul unde în iarna anului 1941 erau aruncate circa 8.000 de cadavre în lagăre și în împrejurimi. Dintre acești evrei nu mai exista nici o urmă. Totul fusese curățat și îngropat.

Raionul Domanevca nu s-a bucurat de mare atenție din punct de vedere creștin. Acesta era un raion îndepărtat, care se mărginea cu Bugul, având o populație de 24.871 ucraineni și care au fost cu toții martorii marilor campanii de execuții. Evreii au continuat să fie aduși în raion și în cele șase ferme de stat – foste sovhozuri – care au primit nume românești: „Mareșalul Antonescu”, „Basarabia”, „Duca Vodă”, „Alexandru cel Bun”, „Bogdan Vodă” și „Moldova” – unde evreii erau deținuți permanent ca sclavi, alături de muncitori și țărani salariați ucraineni. Până la terminarea execuțiilor și arderea cadavrelor, la Bogdanovca și Acmețca nu s-a trimis nici un preot din România, și în toată această perioadă la Acmețca a servit doar un singur preot local – preotul Vladimir Sbarov.

La 1 iulie 1942, o lună după terminarea arderii cadavrelor la Bogdanovca, a sosit în fostul târg evreiesc Domanevca preotul român Mihail Melnic. El a vizitat satele care serviseră drept mormânt comun pentru zeci de mii de evrei, și a început munca de refacere a vieții religioase. Întâi a plecat la Acmețca (unde zilnic, în timpul vizitei sale, mureau de foame zeci de evrei) și a constatat că „viața creștină și tradiția sunt încă puternice în concepția locuitorilor”. Locuitorii nu erau prea mulțumiți de faptul că slujbele religioase se oficiau în limba română și au încercat să aducă un preot local care să țină slujbele în ucraineană, măsură care a fost zădărnicită de jandarmi. Bisericii din Acmețca îi lipseau odoare scumpe, odăjdii bogate și cărți de rugăciune cu coperti de argint. La mai puțin de două luni de la sosirea sa, preotul Melnic știa deja cine luptase împotriva bisericii sub regimul comunist: „Propaganda religioasă [de fapt antireligioasă] a fost făcută mai mult de evrei. Astăzi populația este indignată că este pusă la lucru cu forța în zilele de sârbătoare, dar mai ales duminicile”⁵⁴. Ultima frază dezvăluie paradoxul politicii de recreștinare a ucrainenilor. Pe de o parte, bisericile erau refăcute și renovate, propaganda religioasă și vizitarea bisericilor erau încurajate, iar pe de alta, țărani erau scoși cu forța la muncile câmpului și la semănat și în zilele de duminică – ceea ce transformase participarea la slujbă într-un fel de întâlniri de bătrâni care se pregăteau pentru Judecata de Apoi.

⁵⁴ Raport al preotului Melnic cu privire la vizita sa în parohia Acmețca, 17 august 1942. Arhiva Odessa, 2270-1c-1, p. 25 b.

La Bogdanovca – satul în care sătenii făceau troc cu evreii înghesuți în lagăr înainte de execuție, și în care după execuții nu puteau dormi din cauza duhului de carne arsă – preotul român a constatat că „oamenii sunt religioși și așteaptă cu mare bucurie să li se trimită un preot”. Biserica locală a fost distrusă de autoritățile sovietice în 1938, astfel că satul și încă cinci sate mici din vecinătate rămăseseră fără un loc de rugăciune. „Este absolut necesar prezența unui preot în această comună, cunoscător al limbii locale și un bun râvnitor pe ogorul Domnului”⁵⁵. Preotul Melnic a intervenit pentru a obține materiale de construcție pentru ridicarea unei case de rugăciuni în Bogdanovca.

Activitatea creștină în orașelul Domanevca a fost considerată ca un punct culminant al activității bisericii. Târgul – în care 41% din totalul populației în preajma războiului erau evrei – era parțial distrus. În 1942 trăiau în el 2.853 de ucraineni. Grămada de cadavre din centrul localității a fost îngropată odată cu topirea zăpezii, la fel și cadavrele care erau răspândite peste tot în localitate și în împrejurimi. Ghetoul a fost îndepărtat din orașel la periferie, și arderea cadavrelor s-a făcut departe, în pădure, astfel că mirosul nu s-a simțit în târg. Preotul Melnic și colaboratorul său, preotul Mihail Moraru de la episcopia din Chișinău, care sosise în iulie 1942 au investit timp, bani și eforturi pentru refacerea mării bisericii din orașel:

„Biserica din Domanevca am reparat-o atât interior cât și exterior... Am făcut cupola mare din nou, de toată frumusețea, am reparat acoperișul și acoperit clopotnița. Am procurat 5 clopote, am împrejmuit Biserica cu gard... În parohia Acmecetca am reparat acoperișul și s-a vopsit împreună cu burlanele. S-a făcut iconostasul din nou și s-a pictat cei patru evangheliști la locul cuvenit”⁵⁶.

Realizări similare de restaurare de biserici și de întărire a credinței au fost obținute în toate satele, a căror simplă pomenire i-ar fi înfiorat pe evreii care au fost închiși acolo sau au trecut prin ele în drumul lor spre Bogdanovca sau Domanevca, dacă ar mai fi fost în viață. Șase luni de la sosirea lui, preotul Moraru își amintea cu emoție de momentul când a pășit pe acest pământ, departe de patrie: „Am pășit cu încredere și mândrie pe aceste meleaguri scaldate de apa Bugului, având convingerea că voi fi de folos și voi aduce un cât de mic aport lucrului încredințat mie ca slujitor și administrator al trebilor bisericești al acestui raion, cu reședința la Domanevca”. Și într-adevăr, el a obținut realizări frumoase în localități ca Bogdanovca, Acmecetea, Carlovca, Nikolaievca și Victorovca, și n-a uitat să-i mulțumească I.P. Sf. Chiriarch, arhiepiscop al Chișinăului, care l-a trimis „în

⁵⁵ Raport despre vizita preotului Melnic la Bogdanovca, 19 august 1942. Arhiva Odessa, 2270-1c-1, p. 27-27 b.

⁵⁶ Raport al preotului Mihail Moraru, protoieria de la Domanevca, privind activitatea sa în perioada 1 iulie 1942 – aprilie 1943. *Idem*, p. 64 b.

misionarism”: „Am mulțumirea sufletească că am depus și eu o cărămidă mică, la marele edificiu pentru consolidarea vieții religioase a bisericii creștine pe aceste câmpii mănoase ale Transnistriei, dezrobită de luptătorii și apărătorii Crucii lui Hristos”⁵⁷.

Orașul Golta și satele învecinate care aparțineau raionului Golta s-au bucurat și ele de o înflorire religioasă, chiar înainte de terminarea acțiunii de exterminare a evreilor. Prefectura și catedrala, cele două simboluri ale regimului românesc, au fost restaurate; clădirea prefecturii de către meseriași evreii adunați din câteva lagăre, care au fost despărțiți de familiile lor și duși în curtea primăriei și într-o clădire de culoare roșie, majoritatea lor murind de tifos și frig, cu toate că au fost hrăniți. Catedrala și cea de a doua biserică din oraș au fost restaurate de ucraineni, sub supravegherea preoților care au venit în raion încă în decembrie 1941. Isopescu și Pădure au avut o mare contribuție la restaurarea bisericilor, furnizând materiale de construcție și muncitori, și s-au îngrijit să ușureze acțiunea de redare a credinței locuitorilor.

Isopescu nu era mulțumit de protoiereul Sârbu, preotul venit încă în decembrie 1941, înainte de începerea executării evreilor, și care a oficiat slujbele de Crăciun și Anul Nou la Catedrală. Preotul Sârbu, scria prefectul într-o scrisoare confidențială către revizorul Misiunii ortodoxe în Transnistria, este un om inteligent și bine educat, dar nu spune adevărul, este văzut adeseori în parc „cu aceeași acrită și a fost văzut mâncând carne în public în zile de post, conducea o mașină fără permis și o dată a făcut și un accident în care au fost răniți. Urmărește interese proprii la prefectură și o dată „a botezat și a acceptat confesiunea unei jidance”⁵⁸.

Peste asemenea delikte nu se putea trece cu vederea. Trebuie amintit că la slujbele religioase de la Golta participau în mod regulat ofițeri germani și italieni ca oaspeți ai prefectului, și din această cauză rolul preoților români era mai important pentru autorități: ei reprezentau patria română și valorile ei.

Punctul culminant al activității preoților și cea mai puternică emoție creștină s-au petrecut la primul Paște din Golta, celebrat cu mare pompă și ceremonie, în aprilie 1942 „după cum cer prescripțiile evanghelice”. În „Săptămâna Patimilor” (zilele premergătoare Crucificării) „toți creștinii au îmbrăcat haină cernită, postind atât trupește cât și sufletește”, pregătindu-se astfel pentru „ziua bucuriei creștine – Învierea Domnului”. Trecuse cea mai grea iarnă de până atunci, se încălzea și, la

⁵⁷ *Idem*, p. 64. Printre problemele de care preotul se lovea era și teroarea instaurată de jandarmii din județ. Iată cum descrie preotul Moraru situația: „jandarmeria a instituit un regim de teroare, asemănător cu cel al NKVD-ului comunist de tristă amintire, în cadrul populației, de la mic și până la bătrân” (*Idem*, p. 66).

⁵⁸ Scrisoare confidențială a prefectului Isopescu către revizorul bisericii, Stavrofor Nica, 12 septembrie 1942. Arhiva Nikolaev, 2178-1-2, p. 178.

inițiativa conducătorilor bisericii, s-a organizat pentru prima dată o procesiune creștină așa cum se obișnuia pe vremea țărilor, și într-un stat creștin, așa cum descrie în cuvinte frumoase protoiereul Dumitru Darie:

„Mii de oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare așteptau cu nerăbdare clipa solemnă când vor primi în mâini «stâlpările întâmpinării». De jur împrejurul bisericii au fost rânduite ramuri de stâlpări. Preoții în odăjdii sfinte au oficiat sfințirea stâlpărilor după care le-au împărțit credincioșilor. Din gura copiilor se auzea strigăte voioase de Osana. Lacrimi de bucurie și de umilință se vedeau pe fața tuturor celor de față, care peste 20 de ani fuseseră oprii de a întâmpina și slăvi pe «Dumnezeul slavei»”⁵⁹.

În cele trei zile de sărbătoare s-a oficiat Sf. Liturghie și o mare mulțime a venit să-și mărturisească păcatele și să fie împărțită. În seara zilei de joi, când Biserica era plină până la refuz și mulți rămăseseră afară, credincioșii au ascultat Denia „cu făclii în mâini, într-o atenție încordată au ascultat toate evangheliile, retrăind toate citirile evanghelice despre judecarea, batjocorirea, răstignirea și moartea Mântuitorului”.

Catedrala se afla aproape de clădirea primăriei, și lângă această clădire, chiar în curte, au fost îngropați în mod superficial, unii chiar neacoperiți total cu pământ, sute de evrei, și numai după topirea zăpezilor, lucrătorii primăriei au început să evacueze cadavrele de acolo. În închisoarea improvizată din Golta erau atunci arestați șapte polițiști ucraineni care au torturat, au ucis și au jefuit evrei în folosul lor propriu, fără să predea bijuteriile și banii jefuiți autorităților românești.

În timpul pregătirilor pentru sărbătorirea Paștelui și a fervorii creștine descrise cu atâta talent de șeful bisericii din raion, locuitorii din Golta făceau comerț cu hainele scoase de pe evreii din Bogdanovca chiar înainte de execuție. În seiful prefecturii se adunaseră bani și obiecte de aur, printre care și dinți de aur smulși din gurile evreilor de la Bogdanovca și Domanevca. Pretorul Mănescu a fost demis atunci din cauză că jefuise obiecte de valoare de la evrei. În gara Lubașevca se afla un vagon cu haine ale evreilor împușcați, gata de a fi expedit în „Patrie”, iar prefectura împărțea haine și lingerie uzată funcționarilor locali ai administrației și nevoiașilor”. (Despre jefuirea bunurilor evreiești vezi capitolul „Regatul morții”).

Biserica în județul Berezovca

Misiunea ortodoxă s-a străduit mult să refacă viața creștină în județul Berezovca, care a servit drept mormânt comun pentru evreii din Odessa deportați cu trenul. Populația raionului era puțină, și unul din cele patru raioane – Landau –

⁵⁹ Raport asupra vieții religioase din Săptămâna Patimilor în cuprinsul protoieriei Golta, fără dată (aprilie 1942). *Idem*, 2270-1-2, p. 46-46 b.

constitua de fapt un stat (al germanilor locali) în stat. Încă la 28 octombrie 1941, un comandant militar cu grad inferior a raportat că preotul militar al companiei a botezat într-unul din satele din județ 180 de copii, și că pentru prima oară după mulți ani populația din sat, „scăpată de sub jugul bolșevic, a putut asculta Sfânta Slujbă”⁶⁰. În noiembrie 1941, Misiunea ortodoxă a cerut prefectului să-i comunice numărul de preoți și de biserici, precum și despre predispoziția religioasă a poporului, întrucât Misiunea încă nu a trimis reprezentanți în județ⁶¹.

În raionul Berezovca, raion unde au fost trimise convoaie de evrei de la Odessa și din sud, existau 6 biserici, două din ele chiar în Berezovca și patru în sate; două erau în reparație, iar celelalte în stare relativ bună. Doar doi preoți locali serveau populația, și era nevoie urgentă de preoți români. Oamenii, se arăta în raportul pretorului, „sunt foarte pioși și dornici să primească învățătura Bisericii Ortodoxe. Dacă nu sunt trimiși preoți repede, există riscul ca sectele să se răspândească. Dacă ar fi măcar un preot pentru fiecare 3-4 sate!” rezuma pretorul situația⁶².

În raionul Veselinovo, o altă stație a convoaielor pe drumul spre moarte, erau în total 4 biserici, toate în reparație în noiembrie 1941; și aici erau urgent necesari preoți, întrucât „populația își manifestă dorința de a boteza copiii și a oficia cununii”. La începutul lui 1942 erau doar un preot la 50 de sate⁶³. La 6 decembrie 1941 prefectul a condus o întâlnire de lucru cu pretorii și conducătorii administrației locale și le-a cerut să grăbească refacerea și renovarea bisericilor; un raport al pretorului a descris starea lucrărilor. Doar la Veselinovo, localitate unde germanii locali au încercat să-i înlăture pe ucrainenii, biserica a fost transformată în sală de teatru, germanii continuând să țină festivitățile acolo, dar primarul satului a promis să se abțină pe viitor de la asemenea fapte⁶⁴.

În raionul Mostovoi, pe unde au trecut, pe jos, începând din octombrie 1941, convoaie din Basarabia și Odessa, era doar o singură biserică în stare bună, chiar în localitatea Mostovoi. Pretorul a raportat la 19 noiembrie 1941 că imediat slujbele pot începe aici dar nu existau preoți în nici un sat. Pretorul rezuma starea de spirit a ucrainenilor din Mostovoi în domeniul religios după cum urmează:

⁶⁰ Comandantul unei companii din batalionul de jandarmi nr. 4, către prefectura din Berezovca, 28 octombrie 1941. *Idem*, 2361-1-13, p. 21.

⁶¹ Misiunea ortodoxă română către prefectul din Berezovca, 11 noiembrie 1941. *Idem*, p. 14. Vezi și telegrama Misiunii către prefectură care solicita să i se trimită „urgent” informația cerută, 28 noiembrie 1941. *Idem*, p. 12.

⁶² Pretorul raionului Berezovca către prefectul din Berezovca, 24 noiembrie 1941. *Idem*, p. 10; lista localităților unde se află biserici și starea lor. *Idem*, p. 11.

⁶³ Pretorul raionului Vaselinevo către prefectul din Berezovca, 22 noiembrie 1941. *Idem*, p. 8.

⁶⁴ Raport suplimentar al pretorului raionului Veselinovo cu privire la situația bisericilor din raion, 12 decembrie 1941. *Idem*, p. 15.

„În fiecare seară se adună credincioșii la biserică și fac rugăciuni, iar în zilele de duminici și sărbători, foarte multă populație din tot cuprinsul raionului se adună la biserică, asaltându-ne și pe noi cu cereri pentru a le aduce preot”⁶⁵.

La începutul lui 1942 au sosit în județul Berezovca trei preoți români din județul Ismail, din Basarabia, în frunte cu preotul Nicolae Busuioc, care a fost numit protoiereu al județului și a slujit atât la „catedrala” orașelului, cât și în Mostovoi⁶⁶. Numărul preoților români a continuat să crească, acestora alăturându-li-se preoți locali, după ce au primit recunoașterea oficială.

Viața creștină în satele județului a continuat să înflorească paralel cu acțiunile de exterminare a evreilor, care au fost efectuate atât de jandarmii români, cât și de Sonderkommando R a germanilor. La 20-21 mai 1943 – după ce toate bisericile fuseseră renovate de multă vreme, și în fiecare loc servea un preot „misionar” român sau local, și era, se vede, și cu ce să te mândrești – județul a fost vizitat de mitropolitul Visarion, conducătorul Bisericii ortodoxe din Transnistria. Misiunea ortodoxă a trimis o scrisoare de mulțumire prefecturii pentru primirea călduroasă acordată mitropolitului de către autoritățile locale⁶⁷. Trebuie notat că aproape fiecare sat și fiecare localitate pomenite în documentele bisericii sau despre biserică au servit drept centre de exterminare și încarcerare a evreilor.

Și germanii etnici din raionul Landau și județele Berezovca și Odessa au dus o viață „creștină” și au avut și ei nevoie de renovare de biserici și de import de preoți. Dar la ei exista un conflict între sentimentele religioase ale locuitorilor germani și aversiunea manifestată de emisarii lui Himmler, adevărații stăpâni în zonele lor, față de Biserica catolică și încercările ei de a servi drept intermediar între germani și Dumnezeu. SS-iștii nu au vrut să ia în considerație înțelegerea între reprezentanța Vaticanului în România, Nunciatura Apostolică din România, și Guvernul României, de a permite Bisericii catolice din România să trimită preoți în satele germane din Transnistria. Nunciatura Vaticanului a trimis o plângere Președinției Consiliului de Miniștri în care se afirma, printre altele:

„Preoții catolici, trimiși în misiune în Transnistria sub conducerea monseniorului Marc Glaser, întâmpină greutăți în exercitarea misiunii lor, fiind siliți chiar să se întoarcă în dioceza lor de origine [în România]. Se subliniază că funcționarii din Landau, mai ales, îi împiedică să-și exercite activitatea pastorală printre credincioșii de limba germană”⁶⁸.

⁶⁵ Pretorul din Mostovoi către prefectul din Berezovca, 19 noiembrie 1941. *Idem*, p. 9.

⁶⁶ Vezi lista membrilor Misiunii ortodoxe în *Al doilea Raport*, p. 97.

⁶⁷ Guvernământul Transnistriei către prefectura din Berezovca privind data vizitei mitropolitului Visarion, 18 mai 1943. *Idem*, 2626c-1c-7c, p.; scrisoare de mulțumire a mitropolitului Visarion către prefectura din Berezovca pentru călduroasa primire în timpul vizitei sale, 29 mai 1943. *Idem*, p. 31.

⁶⁸ Președinția Consiliului de Miniștri către guvernatorul Transnistriei, 15 septembrie 1942, Arhiva Odessa 2242-1-1089, p. 18.

Nunciatura cerea intervenția Guvernului României pentru a se permite revenirea în Transnistria a preoților catolici care au fost forțați să părăsească regiunea și să oblige VoMi să recunoască autoritatea monseniorului Glaser. Un reprezentant al Guvernământului Transnistriei a fost trimis la Landau, unde s-a întâlnit cu adjuncții lui Hoffmeyer, ajungându-se la concluzia că Glaser poate păstori pe credincioșii germani din Transnistria cu condiția „să respecte înțelegerea cu comandantul VoMi cu privire la *modul de lucru*”⁶⁹. Înțelegerea limita în mod drastic libertatea de acțiune a emisarilor Vaticanului; stabilea care sărbători vor fi celebrate; despărțea educația de biserică, cu excepția lecțiilor de religie, având condiția ca preoții să prezinte comandamentului VoMi subiectele de studiu, și, în cele din urmă, interzicea preoților să elibereze dovezi „politice”, cu alte cuvinte certificate de apartenență etnică. VoMi a cerut și a obținut ca înțelegerile care-l obligau să fie cele încheiate între Reich și Biserica catolică, și nu cele dintre statul român și Nunciatura Vaticanului, adăugând restricții în privința înmormântării și spovedaniei. Numai preoții care au primit consimțământul Oberführer-ului Hoffmeyer au avut dreptul să păstorească în satele germane, cu condiția să respecte regulile stabilite de către VoMi. Consilierul român a cerut să se comunice guvernului din București că în raionul Landau nu există reprezentanți ai Guvernământului Transnistriei, ci doar ai VoMi, făcând aluzie la faptul că această zonă nu se află, de fapt, sub control românesc și din această cauză este imposibilă aplicarea înțelegerilor cu Vaticanul⁷⁰. Alexianu s-a grăbit să raporteze Bucureștiului despre înțelegerea cu VoMi cu privire la preoții catolici⁷¹.

Localnicii germani din Transnistria au restaurat prin muncă voluntară bisericile catolice și luterane, unde au celebrat și ei sărbătorile creștine, s-au spovedit de păcate și au primit absolvire. Preoți catolici și pastori luterani, a căror prezență a fost aprobată de Hoffmeyer, au venit din congregațiile germane din Transilvania, iar clerul luteran au venit și din Reich. Unitățile de asasini ale acestor germani au continuat să ucidă evrei până aproximativ în august 1943. Problema

⁶⁹ Raport al consilierului Ilia Țabria privind problema „preoților catolici din Transnistria, 23 septembrie 1942, p. 17. Sublinierea în original.

⁷⁰ *Idem*, p. 18. În locurile unde VoMi nu avea control deplin, cerea autorităților române să aresteze persoane care se dădeau drept germani sau pe jumătate germani, sau evreice căsătorite cu germani. Vezi, de exemplu, arestarea la Tiraspol a Lidiei Schmul, „la cererea unui ofițer SS”, după cum raporta Guvernământului prefectul județului Tiraspol, colonelul Gheorghe Pompiliu. Lidia era căsătorită cu un german local, care a afirmat că ea nu este evreică. Dar VoMi a condus o anchetă proprie și nu a primit explicațiile soțului. Vezi prefectul din Tiraspol către Guvernământ, 6 aprilie 1942. Arhiva Odessa 2242-1-1488, p. 96; Cererea lui Emil Schmul din Tiraspol către Guvernământ de a elibera pe soția sa care a fost închisă în ghetoul local la 15 martie 1942, p. 1942, p. 96; 9 aprilie 1942. *Idem*, p. 99.

⁷¹ Guvernământului Transnistriei către Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul BBT, 15 octombrie 1942. *Idem*, p. 14-15.

vieții creștine a germanilor locali nu a fost tratată aici pe larg din lipsă de spațiu, dar baza documentară despre acest subiect există.

„Prin cruce și sabie am învins”, au fost cuvintele gravate pe masivul monument pe care se ridică o cruce ornamentală realizată în cea mai bună tradiție ortodoxă românească. Monumentul a fost ridicat în septembrie 1942 pe malul ucrainean al Nistrului, la ieșirea din Moghilev, pe drumul care leagă orașul de Șargorod. Arhitectul evreu Schmuël Kurtzweil este cel care l-a proiectat, și muncitorii înfometaji de la turnătoria din Moghilev sunt cei care l-au construit⁷². Crucea și evreii din Transnistria a constituit subiectul principal din acest capitol care se referă, de fapt, la un subiect mai amplu și mai complex: în numele căror valori a comis regimul antonescian aceste crime îngrozitoare împotriva poporului evreu?

Societatea ideală în Transnistria

Transnistria a servit drept laborator de experimentare, de aplicare a concepției utopice a mișcării fasciste românești privind întemeierea unei societăți perfecte în care fiecare își știe locul, fiecare își îndeplinește munca sa după dispozițiile elitelor care știu ele ce vor, și cer de la subordonații lor, resemnați și umili, executarea rapidă și precisă a ordinelor. Elitele erau românii, Guvernământul român cu toate departamentele sale, care primea directive de la Antonescu, prin intermediul lui Alexianu. Executanții ordinelor erau ucrainenii și rușii, cetățeni de categoria a 2-a, care poate, cândva, vor fi considerați cetățeni români egali dacă războiul s-ar termina cu victoria asupra Uniunii Sovietice și dacă acești slavi vor reuși să adopte cultura românească, cel puțin în aparență. În realitate, regimul antonescian tindea să transforme Transnistria într-un teritoriu românesc, după modelul Bucovinei de nord, unde numărul ucrainenilor depășea pe cel al românilor, iar supunerea la regimul românesc s-a obținut prin menținerea unui regim semimilitar, cu ajutorul jandarmeriei și prin diferite restricții administrative.

Guvernământul român cerea locuitorilor supunere oarbă față de directivele sale, eficiență și perseverență de la funcționarii săi, inițiativă și control eficient de la prefecti, perseverență și neîndurare de la pretori și jandarmi. „Întreaga populație din Transnistria trebuie să muncească de dimineață până seara”, a stabilit Alexianu

⁷² Un prototip al monumentului și al crucii a fost realizat de către arhitectul Schmuël Kurtzweil la o turnătorie din Moghilev (Arhiva Odessa 2242-1-1106). Ca recompensă pentru muncă, Jägendorf a obținut de la prefectul Năsturaș un permis pentru achiziționare de alimente pentru 1.500 de orfani care se aflau atunci în cele trei orfelinate din ghetou. Siegfried Jägendorf, *The Jagendorf Foundry: A Memoir of the Roumanian Holocaust, 1941-1944*, Harper-Collins Publisher. [New York. 1991], p. 84-85.

la o întrunire a șefilor administratori, în iunie 1942, ordonând în același timp prefectilor și jandarmeriei să înceteze să folosească bătaia ca mijloc de „disciplinare a populației”. Minoritatea românească a provinciei a devenit „favorita” Guvernământului, aliatul local, prin ale cărui vene curge același sânge românesc ca al ocupantului. Guvernatorul a cerut prefectilor să acorde atenție și grijă în tratarea locuințelor moldovenilor, în satele lor s-a investit cel mai mare efort pentru înfrumusețare, conform concepției românești.

Scopurile Guvernământului depășeau refacerea economiei și a agriculturii și exploatarea totală a resurselor naturale și a omului în Transnistria; el spera să realizeze reeducarea ucrainenilor: „oamenii aceștia trebuiesc educați în spiritul Europei noi. Civilizația aceasta o veți aduce Dvs.”, s-a adresat guvernatorul către prefecti în iunie 1942, iar cu această ocazie a anunțat introducerea obligatorie a salutului fascist pe întreg teritoriul Transnistriei⁷³.

Ideea că ocupația română este pe termen lung a impulsionat pe ocupanți să investească în refacerea Transnistriei, să se străduiască să repare căi ferate, clădiri publice, biserici, școli și spitale. „Este pentru prima oară în istoria neamului nostru că ni se încredințează misiunea de a administra o țară străină”, accentua Alexianu în fața prefectilor lui în august 1942, cerând fiecărui funcționar român să se considere într-o „misiune” și să muncească „cu entuziasm”⁷⁴. Regimul românesc de ocupație își compara acțiunile în Transnistria nu cu regimul de ocupație german din Ucraina, ci cu fostul regim sovietic: „Trebuie să ne străduim să facem totul mai bine decât au făcut-o rușii”⁷⁵, a afirmat Alexianu. Populația locală a fost forțată să muncească pe câmp și în fabrici, în munci de renovare și la construcții, în ateliere etc., dar grija principală a regimului era producerea hranei și trimiterea ei în patrie. Detestata instituție a colhozului a fost menținută cu forța de jandarmi, iar țărani ucraineni au fost siliți să lucreze câmpurile și să culegă recoltele chiar și duminicile⁷⁶. Tot ce putea fi util era rechiziționat de la locuitori cu forța sau cu bani, prin comerț sau impozite⁷⁷.

Societatea ideală pe care regimul românesc voia s-o creeze în Transnistria trebuia să se bazeze pe ordine și disciplină, pe o concepție uniformă și pe ceea ce

⁷³ Raport asupra celei de a șasea conferințe a prefectilor și a altor oficialități la Odessa, din 21 iunie 1942. Arhiva Odessa 2361-1-602, p. 142-143.

⁷⁴ Raport asupra celei de a șaptea conferințe administrative de la Tiraspol din 13 august 1942. *Idem*, 2242-1-18c, p. 4.

⁷⁵ Vezi nota 73, p. 145.

⁷⁶ Lista de „articole trimise către România între 27 iulie și 5 august 1942” scrisă de mâna guvernatorului: 765.986 ouă; 44.816 kg. de unt; 5.040 kg. brânză de oaie; 1.890 kg. făină albă; 8.115 kg. făină integrală; 241.995 kg. semințe de floarea-soarelui; 1.654.261 kg. de grâu; un vagon de marmeladă. Lista a fost întocmită de către șeful Direcției administrative a Guvernământului, Gheorghiu. *Idem*, 2242-1-22, p. 40.

⁷⁷ Raport despre conferința administrativă din 2 iulie 1943 de la Balta, Arhiva Nikolaev 2084-2-18, p. 4.

Alexianu denumea „estetică desăvârșită”. Termenul de estetică era folosit de Antonescu, de guvernator, de prefecți la diferite ocazii, și se referea la sfere diferite:

„Estetica reprezintă expresiunea sufletească la om și popoare... Acest suflu de frumos, această estetică trebuie făcută și în câmpuri și pretutindeni. Satele, fermele, obștiile, toate trebuiesc făcute adevărate grădini... Trebuie să creați pentru viitor sate și orașe cu spații largi cu sufletele noi, cu lumea nouă”⁷⁸.

Aspirația spre frumusețe exterioară, împreună cu executarea rapidă și precisă a ordinelor, erau concepte care se aflau la baza regimului totalitar român (care nu au dispărut în România nici după moartea lui Antonescu). Această goană permanentă după fata morgana occidentală a fost consecința unui vechi complex de inferioritate, generat de întâlnirea frustrantă a României cu cultura occidentală pe care realizările regimului nazist în domeniul militarizării societății n-au făcut decât să-l amplifice peste orice măsură.

„Estetica desăvârșită” a îmbrăcat în Transnistria forme diverse. Prima și cea mai importantă problemă a fost cea a curățeniei – a orașelor, satelor, grajdurilor, birourilor administrative, gărilor și chiar a locuitorilor ucraineni și a caselor lor”.

Dispozițiile cu privire la ordine și curățenie, disciplina și cinstea concepute de Conducător s-au înmulțit după înfrângerea de la Stalingrad, el stabilind norme severe cu privire la tot ce era legat de cereri adresate lui, sau modul de raportare pe scurt și la subiect în timpul vizitelor sale în Transnistria; atunci a fost introdusă o noutate – obligația salutului fascist care trebuia executat „prin ridicarea brațului drept în sus și jumătate la dreapta, cu palma întinsă, pălăria sau căciula ținându-se în mâna stângă”⁷⁹.

Antonescu a cerut disciplină militară pentru funcționarii de stat români care au fost trimiși în Transnistria: „Când Domnul Mareșal și Domnul Guvernator vin anunțați, funcționarii sunt scoși afară în front militar, se dă raportul și se așteaptă ordine”⁸⁰.

Toate dispozițiile cu privire la curățenie, ordine, uniforme și comportare a funcționarilor Guvernământului Transnistriei, precum și a populației locale nu s-au referit la evrei. Aceștia erau închiși în ghetouri și lagăre, și trăiau, de fapt, pe o altă planetă. Antonescu nu a vizitat niciodată un ghetou și nu s-a preocupat de curățenia

⁷⁸ Extras din discursul guvernatorului în fața prefecților la conferința din 2 iulie 1943. *Idem*, p. 3-4. Problema înfrumusețării exterioare a satelor, orașelor, grădinilor, câmpurilor, copacilor etc. a fost discutată la toate conferințele prefecților și a fost amintită în directive speciale.

⁷⁹ Circulara nr. 6073 a prefecturii din Tiraspol din 15 iunie 1942 despre vizita lui Antonescu în județ, și noile sale dispoziții, Odessa. *Idem*, p. 420.

⁸⁰ Circulara nr. 1887 a prefecturii din Ovidopol cu privire la supunerea la ordinele lui Antonescu referitoare la regulile de comportare în timpul vizitei sale în județ, 5 martie 1943. Arhiva Odessa, 2357-1c-47, p. 130.

evreilor, iar prefectii și comandanții jandarmeriei, care au primit primele convoaie de deportați, le-au spus în mod deschis că au fost aduși acolo pentru a fi lichidați⁸¹. Biserica ortodoxă română și preoții români trimiși în Transnistria au fost și ei preocupați de urmărirea permanentă pentru crearea unei societăți ideale în Transnistria, realizarea frumuseții exterioare în biserici și întoarcerea ucrainenilor la Iisus. Nicăieri n-au văzut evrei și n-au pomenit pe evrei, întrucât încă înainte de război, pe timpul patriarhului Miron Cristea (care a devenit una dintre cele mai antisemite figuri după lichidarea conducătorului Gărzii de Fier, Corneliu Codreanu), biserica a inițiat și a condus o campanie antisemită pe fond creștin, și a negat rădăcinile iudaice ale creștinismului. Evreul în Transnistria a încetat să fie, în ochii preoților, o ființă omenească, devenind o non-entitate sau chiar mai rău, ajutorul Satanei sau chiar Satana însuși, așa cum l-a caracterizat Antonescu. Capacitatea de separare de care au dat dovadă preoții între valorile creștine și aplicarea lor și în privința evreilor merită un studiu separat. În toila războiului, patriarhul și diverși mitropoliți au publicat epistole către soldați care au fost tipărite în tipografiile bisericești cu frumoasele caractere bisericești, conținând cuvinte de încurajare pentru soldați și care cuprindeau la sfârșitul lor cunoscute versete dintr-un număr de psalmi⁸².

Spre deosebire de această atitudine, iese în evidență comportarea diferită față de creștinul local – ucrainean sau rus – în ciuda faptului că era considerat dușman al statului român. Ocupanții și ocupații se rugau în aceleași biserici, se închinau la

⁸¹ Într-un memoriu special prezentat în aprilie 1946 Tribunalului Poporului din București, unde se desfășura procesul său, Antonescu scria că a vizitat în anul 1942 ghetourile din Moghilev și Râbnița și încă două localități ale căror nume nu-și amintea. Despre evrei el a scris că „au lucrat în fabrici de unt, săpun, mezeluri etc., erau foarte grași, bine îmbrăcați și veseli... Mulți dintre ei ar fi preferat să nu se întoarcă [în România]” (Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, Dosar nr. 40010, vol. 4, p. 15-16). Se știe că Antonescu a vizitat Moghilevul la 11 iunie 1942, și în urma acestei vizite a ordonat să se plătească evreilor luată să muncească pentru autoritățile orașului „o marcă [pe zi], și două mărci specialiștilor”, după ce a fost informat că ei mor de foame. Acest ordin nu a fost executat. Nici un supraviețuitor evreu nu a atestat că Antonescu ar fi vizitat vreun ghetou oarecare. Vezi *Cartea Neagră*, III, nr. 191, p. 360. Antonescu a vizitat Râbnița în august 1942 cu ocazia inaugurării grădinii publice care purta numele lui și în care se afla o statuie a lui. Grădina și statuia au fost realizate de evreii înfometați și bolnavi din ghetou, bărbați, femei și copii de la vârsta de 13 ani. Ei au muncit în ture zi și noapte, au cărat desculți pietre mari cu o greutate de peste 30 de kg. pe un drum acoperit de noroi pe jumătate înghețat. În vederea construirii grădinii publice au fost distruse majoritatea caselor din ghetou și au fost demontate pietre funerare din cimitirul evreiesc local, care au fost folosite la construirea statuii. În ziua vizitei în târg a lui Antonescu, în prezența lui Alexianu și a unei delegații germano-italiană, evreii care au fost înghesuiți în câteva barăci care le-au mai rămas la dispoziție au primit ordin să nu iasă din ele. 48 de evrei care au îndrăznit înainte de asta să iasă din ghetou în căutare de hrană, au fost împușcați, conform ordinului comandantului batalionului de jandarmi, maiorul Buturugă (*Pinkas Hakehilot Romania*, vol. I, p. 510-511).

⁸² Psalmii 20, 23, 91 și 130 au fost publicați în întregime și ei amintea pe regele David.

același Dumnezeu, sărbătoreau aceleași sărbători, și au avut loc chiar căsătorii între români cu femei localnice⁸³. Într-adevăr, toată populația Transnistriei se afla sub ocupație românească, dar soarta evreilor a fost diferită. Împotriva evreilor s-a desfășurat acolo un război care nega existența lor, din motive antisemit-creștine și biologic-rasiale. Creștinismul și sângele au constituit formula românească echivalentă a teoriei naziștilor despre rasa inferioară și osândită.

⁸³ Adresa comandantului batalionului 13 al garnizoanei din Transnistria către Guvernământ care întreba „în ce condiții se pot admite căsătoriile militarilor aflați la Est de Nistru, întrucât avem mai multe cazuri în batalion prin care ostașii solicită căsătorii cu ucrainence...”, 9 aprilie 1943, Arhiva Odessa, 2242-1-1477, p. 7.

CAPITOLUL 32

Înjosirea iudaismului și a evreilor

Războiul împotriva Uniunii Sovietice a fost proclamat drept război sfânt pentru eliberarea pământurilor românești din mâinile bolșevicilor și ale evreilor, care, în anul în care le-au stăpânit, au încercat să dezrădăcineze din ele credința creștină. Din prima zi, războiul a îmbrăcat și caracterul unei cruciade împotriva iudaismului și a evreilor, care au fost identificați și drept creatori și propagatori ai bolșevismului.

Motivele anticomuniste și antievreiești nu erau noi, dar, de data aceasta, ele au devenit atitudinea oficială a guvernului român, care se considera drept continuatorul curentului naționalist în concepția politică și socială românească, adoptând – precum am dovedit anterior – și moștenirea antisemită a Gărzii de Fier, în ciuda alungării acestei formațiuni de la putere. Apelul la un război activ împotriva iudaismului a fost proferat din prima zi a războiului de liderii regimului, șefii Bisericii ortodoxe române, ziarști și parte din intelectualitatea românească. Toate stăvilarele care ar fi putut să limiteze acest război – umanismul, creștinismul, legea și ordinea au fost sfărâmate încă mai înainte, iar acum au fost cu totul îndepărtate.

Campania publică împotriva iudaismului a fost inaugurată de către Mihai Antonescu. El a anunțat public începerea campaniei pentru „purificarea Neamului”, a respins principiile umanismului întrucât „el ascunde cel mai acut interes de rasă, care se voia stăpână peste tot, punând în slujba ei principii abstracte, în spatele cărora se găsește o religie profitoare”¹, cu alte cuvinte iudaismul. Mihai Antonescu s-a folosit de motive creștine clasice, pentru a permite genocidul, și într-un discurs ținut la radio la izbucnirea războiului a comparat suferința îndurată de provincia subjugată de către ruși cu suferința lui Iisus răstignitul, evreii fiind prezentați drept „complicii bolșevismului care au adăugat cristiciei noastre răstigniri *iudaica lor ofensă*” (sublinierea în text). Răzbunarea va fi totală, a subliniat, numai atunci când vom alunga dintre noi “liftele străine”. Doar atunci vom putea spune: „Basarabia ești răzbutată”².

¹ M. Antonescu, „Directive și îndrumări date inspectorilor administrativi și pretorilor trimiși în Basarabia și Bucovina”, București, 1941, p. 61.

² „Basarabia vei fi răzbutată”, „Universul”, 1.7.1941 (discursul lui Mihai Antonescu la radio, așa cum a fost publicat în ziar).

Presă românească a tradus directivele lui Mihai Antonescu, care se afla în fruntea Ministerului Propagandei, într-un limbaj clar și categoric. Adoptând imaginile ministrului Propagandei, ea a pornit un război contra a tot ceea ce simboliza iudaismul: credință, „sinagogă”, rabini, valori „evreiești”. Toți ziaristii români au adoptat acest punct de vedere, deosebirea între ei rezumându-se la accentuări și la duritatea limbii. Războiul sfânt era dus împotriva „jidanelor și bolșevicilor care au pustiit casa Mântuitorului Hristos, răstignind credința [creștină] pe crucea ticăloșiei lor”³, a anunțat imediat un ziar antisemit „obișnuit”. Presă antisemită a simplificat subiectul într-un limbaj clar: „Războiul se duce între două lumi: aceea a popoarelor creștine și aceea a iudaismului”. Peste câteva luni, a adăugat, Uniunea Sovietică va fi învinsă și postul de radio Moscova va transmite o nouă chemare: „creștini din toate țările uniți-vă”. Lumea se va elibera de iudaism și „Israel va înceta să existe”⁴, (sublinierea în text). „Bolșevismul”, a explicat alt ziar, „nu e altceva decât diabolica emanație a iudaismului internațional care vrea să stăpânească lumea... jidovii au înlocuit icoana lui Christos cu portretul lui Lenin”⁵.

Instigarea împotriva iudaismului nu cunoștea margini și nu se simțea stânjenită de fapte: „În realitate Stalin este evreu din Galiția și văr primar cu Ana Pauker. Asasinul de la Kremlin, Stalin, e frate cu evreul Moritz Gutman, nepot al faimosului Jabotinski”⁶.

Ideologul regimului și presa românească mobilizată și-au găsit asociați fideli în războiul împotriva iudaismului: conducătorii Bisericii ortodoxe române, patriarhul, mitropoliții și preoții de rând. Amintim aici pe scurt chemarea patriarhului Nicodim către credincioși să sprijine pe Conducător, să se mobilizeze ca un singur om la război alături de aliații germani, care participă împreună la „sfânta cruciadă împotriva bolșevismului distrugător”, și să lovească în „*sufletele ticăloase care s-au pus în simbria lui*” (subl. în text)... acești ortaci ai satanei [care] care au fost găsiți mai ales între fiii celor străini, poporul care a chemat singur blestemul asupra lui și a fiilor lui, de când au spânzurat pe Cruce pe fiul lui Dumnezeu”⁷. Pentru soldații români, majoritatea țărani și fii de țărani, aceste cuvinte ale patriarhului (și ale mitropoliților, care n-au fost amintiți aici; vezi în continuare), erau precepte sfinte, adevăruri fundamentale.

Odată cu eliberarea provinciilor, s-a adăugat o altă acuzație împotriva evreilor – că dintr-o ură oarbă împotriva creștinismului ar fi incendiat catedralele de la Cernăuți și cea din Chișinău (și alte biserici). „Te întrebi ce minte diabolică

³ *Unirea*, 29.6.1941.

⁴ „Declinul Iudaismului”, „Sfarmă Piatră”, 2.7.1941.

⁵ „Suferințele Bisericii Ortodoxe sub regimul judeo-bolșevic”, „Curentul”, 2.8.1941.

⁶ „Stalin este evreu”, „Gazeta Țării”, 1.7.1941.

⁷ Nicodim, Patriarhul României, „Cuvântul Patriarhului pentru post, pentru oștire, pentru ogor”, București, 1942, p. 5.

crescută în umbrele talmudului și a lojilor masonice a putut imagina toate aceste distrugerii”⁸.

Legătura dintre regimul comunist care ar fi favorizat, chipurile, pe evrei, rabini și sinagogi și lupta împotriva lor pe care o duce poporul român, biserica și creștinismul a fost scoasă în evidență în descrierea morții rabinului șef al evreilor din Basarabia, rabinul Iehuda Leib Țirelsohn, asasinat probabil de soldați români: „Rabinul Țirelsohn trăia bine la Chișinău... sub stăpânirea rusească. Rabinul Țirelsohn slăvea pe Iahve și își mângâia perciunii pe care îi simțea atât de siguri sub regimul comisarilor. Cu câteva zile înainte de cucerirea Chișinăului, Țirelsohn mergea să-și facă după-amiaza în grădina publică. Acolo l-a dibuit o bombă românească dintr-un avion... și *rabinul s-a prăbușit solemn și grav ca o știucă rituală umplută*”⁹ (subl. în text).

Instigare directă și fățișă împotriva iudaismului la care au participat toate componentele regimului antonescian, concomitent cu sublinierea clară că în tot ceea ce-i privește pe evrei nu se aplică valorile umanismului, a conferit apriori justificarea oricărei acțiuni barbare contra evreilor și, de fapt, genocidul. Evreii încetaseră să fie considerați ca membri ai speciei umane, în consecință se permitea să se facă cu ei tot ce mintea umană poate imagina fără a fi cineva tras la răspundere. Locotenentul în rezervă Alexandru Nanu a trimis, de pe front, ziarului „Curentul” o poezie pe care a compus-o cu ocazia zilei Sf. Gheorghe, sfântul care a înfruntat balaurul și l-a învins:

„Și Cruciaților ce azi se bat
Să spulbere a judei vrăjmășie
Cahalul¹⁰ cu Talmudul blestemat
Să cadă ce-i ce Legea o sfășie
Gâtleurile să li se deschidă
Jidanilor ce mint prin microfoane
Și prin ziare, ca să seucidă
Creștinii între ei, orbiți de svoane
Otrava judei să secătuiască
Răpusă cadă mârșăvia ei
Pe creștini din nou să strălucească
Izbânda Ta, dă moarte în mișei”¹¹.

⁸ „Curentul”, 3.8.1941.

⁹ „Porunca Vremii”, 1.8.1941

¹⁰ Cuvântul *cahal*, în ebraică are înțelesul de comunitate. Acesta era un termen obișnuit din jargonul antisemit românesc pentru a nota o organizație evreiască secretă, anticreștină.

¹¹ Al. Nanu, „Ruga Cruciatului”, „Curentul”, 17.10.1941.

Numeroasele asasinat săvârșite în Basarabia și Bucovina de nord au cuprins elemente de ură pe fond creștin, cultivat timp de zeci de ani în biserici, școli, literatură, armată și presă, și în special de către mișcarea lui Cuza.

Atmosfera de răzbunare împotriva evreilor, pe fondul religios al lumii creștine românești, a fost descrisă într-o formă sugestivă de către cel mai mare ziarist antisemit, într-un articol redacțional al oficiului antisemit român:

„Plânsul evreimii se aude la sinagogile de la București. Finalul unei cumplite tragedii se consumă azi sub ochii noștri. Noi zâmbim!... Rabinii se roagă în templele corale, bătrânii recită psalmii și se refugiază în pagini de Ecleeziast, comunitatea dezbată epilogul dramei și fecioarele aprind candela tristeților neconsolate. Noi fredonăm melodiile satisfacției! ... În lumea lor e doliu. Ca reptilele prinse în crăcana destoinicului vânător, jidovii se răsucesc din buric și omoplați, implorând compătimirea. Noi privim spectacolul ca pe o sărbătoare!... O sadică mulțumire ne stăpânește astăzi și suntem veseli cu ferocitate... Huliganii sunt astăzi răzbunați... judaismul e la pământ în ceasul de față...”¹²

„Huliganii” anilor douăzeci și treizeci care atacau evrei, profanau sinagogi și suluri sfinte, deveniseră în mare parte, în zilele în care au apărut rândurile de mai sus, oamenii *establishment*-ului, intelectuali de dreapta și chiar miniștri în guvernul lui Antonescu. Regimul fascist al lui Antonescu și alianța cu Germania nazistă le-au acordat ocazia să-și realizeze obsesia lor antisemită. Intențiile lor deschise au cuprins nu numai alungarea evreilor din România, ci și înjosirea iudaismului. Acestea erau ideile lui A.C. Cuza, nu ale lui Hitler.

Înjosirea iudaismului și-a găsit expresia în diverse feluri: prin maltratarea specială a rabinilor, hahamilor și a oricărui evreu cu barbă și perciuni, înainte de a fi uciși; profanarea și demolarea de sinagogi și obiecte de cult; profanarea sulurilor de *Tora* și folosirea ostentativă a pergamentelor pentru necesități care evidențiau disprețul și desconsiderarea caracterului lor sfânt; transformarea unor sinagogi care n-au fost complet distruse în grajduri pentru caii armatei, în staule de vite sau în magazii; folosirea zilelor de sărbătoare evreiești ca zile de maltratare deosebită a rabinilor sau drept zile de lichidare sau deportare; profanarea generală a cimitirelor inclusiv dezgroparea de oseminte sau ștergerea oricărei menționări a existenței evreiești în locul respectiv; folosirea monumentelor funerare pentru construcții sau pavări de străzi; folosirea materialelor de construcții provenite de pe urma demolării unor sinagogi pentru reparații și refaceri de biserici; comerț cu obiecte de

¹² I.P. Prundeni, „Marele Rechizitoriu”, „Porunca Vremii”, 29.10.1941. „Huliganii”, erau tineri și studenți naționaliști din rândurile cărora a crescut mișcarea lui Cuza („Generația de la 22”), și mai târziu mișcarea lui Codreanu. „Huliganii” erau cei care atacau evrei, cartiere evreiești, sinagogi, elevi și studenți evrei ș.a.m.d.

cult jefuite sau utilizarea lor pentru necesități cotidiene; în sfârșit, înjosirea totală a fetei și a femeii evreice, concomitent cu manifestarea unei comportări animalice nemaiîntâlnite în statul român.

Trebuie făcută o deosebire între situația din teritoriile românești de unde evreii n-au fost deportați, și cea din Basarabia și Bucovina, în care deportarea a fost precedată de o largă campanie de jaf și asasinat, concomitent cu instigarea populației civile de a lua parte la acțiune. În continuare ne vom referi la trei situații diferite în ce-i privește pe evrei, în conformitate cu politica regimului: a) zonele de exterminare și deportare; b) zonele de evacuare din Regat și sudul Transilvaniei; c) orașe și târguri din care evreii n-au fost deportați sau evacuați.

Zone de exterminare

Precum am menționat, în zonele de exterminare, masacrul organizat a fost precedat de o campanie generală de pradă, incendiere, viol și chiar omoruri sporadice, comise de populația locală: români în Basarabia și în Bucovina de nord (de la Prut spre sud), ucraineni și români în celelalte zone. În acest capitol vom nota numai acele fenomene care au îmbrăcat un caracter de înjosire a evreilor și de dispreț față de iudaism, și nu acțiunile de jaf și crimă propriu-zise.

Trebuie subliniat că s-a acordat populației creștine și soldaților mână liberă de a proceda cum vor împotriva evreilor – timp de trei zile în Basarabia și două zile în Bucovina de nord. Un ordin scris în acest sens nu a fost găsit, dar aproape toți supraviețuitorii au atestat că a existat un asemenea ordin, și că numai după trecerea a două-trei zile s-au făcut încercări din partea unor ofițeri de a pune capăt dezordinilor. Omorurile în Bucovina de nord au fost oribile și au fost comise de localnici și de către soldații români. Supraviețuitorii au fost concentrați în ghetouri și lagăre și au fost puși să mășăluiască, după o lună-două, către lagărele de tranzit din nordul Basarabiei și din centrul ei. În această etapă, brutalitățile au fost comise de jandarmi și premilitari care au escortat convoaiele și de către localnici de pe traseul de deportare. Acțiuni sadice și înjosiri au fost comise și în punctele de tranzit peste Nistru și nu au încetat nici în Transnistria.

În satul Milie de lângă Vijnița, care se află pe malul Ceremușului, la granița cu Polonia, bande de ucraineni locali au ucis pe toți cei 110 evrei pe care i-au găsit în sat, din cei circa 200 care trăiau acolo. Femei evreice au fost dezbrăcate, duse pe străzile satului, bătute cu bice și apoi ucise. Hahamul a fost întins pe o capră de tăiat lemne și tăiat în bucăți cu un fierăstrău obișnuit. O fetiță, care a reușit să fugă din sat, a descris modul în care au fost uciși Iacov Geller și familia sa. Geller, activist sionist în Cernăuți s-a ascuns în sat de teama campaniei de deportări în Siberia inițiată de autoritățile sovietice, înainte de izbucnirea războiului: „El a fost găsit și supus chinurilor barbare. A fost silit să stea de față și să asiste la omorârea

unicei sale copile [de] 12 ani care a fost pusă pe o capră de tăiat lemne și tăiată cu fierăstrăul în bucăți. La fel s-a procedat cu el însuși și cu nevasta sa”¹³.

La Stăneștii-de-Jos, orașel din plasa Storojineț, bande de ucraineni au ucis cu unelte de munci agricole 54 de evrei, printre care pe rabinul Friedländer și cei doi fii ai săi, și corpurile lor au fost lăsate pe câmp câteva zile ca să putrezească¹⁴. În satul Jadova-Veche, soldații români au ucis un număr de evrei, au concentrat pe ceilalți evreii în birourile comunității, au scos fetele și le-au violat și i-au torturat pe bărbații cu barbă și perciuni: le-au tăiat bărbile și le-au smuls perciunii, au smuls barba rabinului Ghinsberg și l-au împuns cu baionete fără să-l omoare¹⁵.

În orașelul Sadagura (cunoscut și cu numele Sadigura), au fost uciși 73 de evrei (bărbați, femei și copii) de către garda națională română (care s-a organizat ad-hoc odată cu retragerea armatei sovietice și înainte de intrarea armatei române) după ce au fost duși aproape goi pe străzile orașelului. În decurs de două luni, până la deportarea în Transnistria, primarul român al târgului obișnuia să scoată sâmbetele în centrul orașului pe rabinul Landau și pe evreii discipoli ai rabinului din Sadagura, îmbrăcați în haine de sărbătoare și cu pălării tradiționale, obligându-i să curețe străzile în prezența locuitorilor creștini, români și ucraineni, care se amuzau. În lagărul înființat în orașel, în care au fost concentrați sute de evrei din raionul Storojineț, comandantul lagărului a ordonat tinerilor evrei să curețe closete cu cești, farfurii și mâna goală¹⁶.

La Siret – orașel românesc din sudul Bucovinei, unde au rămas 18 evrei – au fost luați zece evrei „bătrâni ortodocși îmbrăcați cu caftane” la comandamentul diviziei și au fost acuzați de „spionaj”. Cu aprobarea comandantului Diviziei nr. 7 de infanterie, generalul Olimpiu Stavrat, au fost executați, lângă podul de pe Siret. În același timp, soldați români au violat în fața locuitorilor două fete evreice. Printre „spionii” care au fost uciși se aflau și un haham orb, Meir Hirsh Schechter și soția sa¹⁷.

La Banila, pe Siret, s-au petrecut câteva crime care l-au cutremurat pe preotul român Ștefanovici (care nu a fost antisemit). Primarul, Muscaliuc, care a organizat și a condus bande de pogromiști români și ucraineni, a ordonat uciderea

¹³ Mărturia Clarei Lindfeld (Ierusalim), 26 noiembrie 1962. Acel, *Documents*, VIII, nr. 449, p. 617; M. Mircu, *Pogromurile din Bucovina și Dorohoi*, Editura Glob, București, 1945, p. 46-47.

¹⁴ *Cartea Neagră*, III, p. 31.

¹⁵ *Idem*. *Vezi și Pinkas Hakehilot Romania*, vol. 2, p. 463.

¹⁶ Tribunalul din București, actul de acuzare împotriva lui Vladimir Rusu, care a înființat o bandă de teroriști la Sadagura și a lichidat evreii din satele Ruhozana, Jucica-Nouă și Sadagura (plasa Cernăuți). Acel, *Documents*, nr. 30, p. 305-306; *Pinkas Hakehilot Romania*, vol. 2, p. 472; Mircu, *Pogromurile din Bucovina și Dorohoi*, p. 61.

¹⁷ Actul de acuzare împotriva generalului Olimpiu Stavrat, comandantul Diviziei a 7-a, acuzat pentru uciderea de evrei la Siret, Herța, Noua-Suliță, Hotin și Lipcani. Acel, *Documents*, VI, nr. 40, p. 425-426; *Pinkas Hakehilot, Romania*, vol. 2, p. 483.

de evrei. Câțiva țărani l-au tăiat cu fierăstrăul pe Iacov Brenner și au uns osiile căruțelor cu sângele celui ucis. În acea zi, duminică, preotul a refuzat să intre în biserică pentru a face slujba. El le-a spus enoriașilor: „Mi-e rușine să intru în biserică, când coreligionarii mei s-au dat la [astfel de] crime. Rușine”¹⁸.

În orașelul Seletin, din județul Rădăuți, au fost uciși „doar” 20 de evrei. Soldații români „au ordonat rabinului și hahamului să danseze în centrul localității, iar ceilalți evrei au fost siliți să aplaude”¹⁹. Rabinul comunității Seletin, Ioshua Frenkel, a trecut printr-o altă serie de torturi și maltratări înainte de a fi ucis împreună cu întreaga sa familie (vezi în continuare). Satul Ciudei, din județul Storojineț a fost ocupat fără luptă de soldați din regimentul 16 Dorobanți, comandat de maiorul Valeriu Carp, răspunzător de asasinat oribile cu un an înainte, în iunie 1940, când unitatea sa s-a retras din zonă. Masacrul evreilor din sat, executat de soldați cu mitraliere, s-a desfășurat sâmbăta după-amiază, 5 iulie 1941, în sunetul clopotelor bisericilor. Sătenii au dansat pe cele 6 morminte comune și au jucat deasupra gropilor până s-a bătătorit pământul peste cei îngropați, din care o parte mai erau în viață²⁰. Printre cei uciși a fost și rabinul comunității, Babad.

Uciderea a optzeci dintre cei o sută de evrei din satul Cireș, din județul Storojineț, nu ar fi fost menționată aici dacă nu s-ar fi petrecut acolo câteva acțiuni de înjosire deosebite ca formă. Evreica Iungman și fiica ei de 16 ani au fost legate de o căruță cu fața la pământ, și târâte de-a lungul a patru kilometri până și-au dat sufletul²¹. Când convoiul de deportați din Banila a trecut prin sat, la 6 iulie, rabinul Horovitz a văzut pe strada principală „bălți de sânge”. Era sângele evreilor ce fuseseră uciși cu o zi înainte. „Bălțile de sânge erau străjuite de câteva pergamente din sulurile sfinte”²².

Sinagogile comunităților din Bucovina au fost toate distruse, iar mobilierul lor a fost furat sau predat autorităților. Nouă sinagogi ale comunității din Rădăuți, printre care o sinagogă mare și splendidă, au fost transformate în magazine și staule, iar dintre 175 de suluri de *Tora* predate de comunitate unui creștin de încredere nu a rămas decât unul. Sulurile de *Tora* au servit la confecționarea de tobe, sandale, curele ș.a. Cimitirul a fost distrus de soldații români²³. Ucrainenii din satul Hlînița

¹⁸ Stenograma depoziției rabinului Mordehai Horovitz în fața Comisiei de anchetă a Congresului Mondial Evreiesc, Filiala România. Rabinul a depus mărturie la Tribunalul Poporului la București în iulie 1945; vezi Ancel, *Documents*, VI, nr. 12, p. 147. Vezi și mărturia depusă de rabinul Horovitz la Yad Vashem, Tel Aviv, ianuarie 1960, AYV 03-1540, p. 9. Rabinul Horovitz a reușit să noteze etapele lichidării comunității sale, precum și a altor comunități din Bucovina de nord.

¹⁹ Depoziția lui Țipora Țoar din Seletin, Petah-Tikva, ianuarie 1959, AYV 03-1129, p. 2.

²⁰ Mărturia lui Moritz Schechter din Ciudei, Tel Aviv, martie 1959, AYV 03-1439, p. 4-17; Mircu, *Pogromurile din Bucovina* (vezi nota 13), p. 24-25.

²¹ Mircu, *Idem*, p. 36-37.

²² Mărturia rabinului Horovitz (vezi nota 18), p. 146.

²³ *Pinkas Hakehilot Romania*, vol. 2, p. 520.

din județul Storoiineț au jefuit două sinagogi, și suluri de *Tora* și le-au folosit pentru confecționarea de încălțăminte²⁴. În ghetoul Storoiineț, înainte ca cei închiși acolo să fie deportați în Transnistria, rabinul Horovitz din Banila pe Siret, a cerut preotului Ștefanovici să aibă grijă de sulurile de *Tora* rămase în sinagogi și de biblioteca sa, și preotul i-a promis să le păzească. Acesta a fost un gest ieșit din comun²⁵.

Cimitirul comunității din Gura Humorului a fost profanat. Monumentele funerare au fost distruse, gardul a fost luat, iar terenul a fost folosit ca pajiște pentru vite. Sinagogile discipolilor rabinilor din Vijnița și Sadagura din orașul Siret au fost demolate și cimitirul distrus. Profanarea sinagogilor, a sulurilor de *Tora* și, în general, distrugerea instituțiilor acestei mari și bogate comunități nu va fi dezbătută în acest capitol. Vom aminti doar că deportarea evreilor din Cernăuți a început în zilele sărbătorii de Sucot (12 octombrie 1941), și, în timpul deportărilor din iunie 1942, convoaiele de deportați sub escorta unor jandarmi înarmați au mărșăluit pe străzi lăturalnice spre gară în sunetul clopotelor bisericilor, care chemau credincioșii la slujba de duminică. În fruntea primului transport (de Sucot) au mers rabinii Fridman din Boian și Baruch Hager, în brațe cu suluri din *Tora* și înconjuțați de discipoli²⁶. Una din personalitățile române marcante din Bucovina, Dori Popovici (unchiul lui Traian Popovici, Drept al popoarelor) a trimis un protest în scris lui Antonescu contra acestei profanări a credinței creștine și a suferinței pe care statul român a provocat-o unor oameni nevinovați: „Mii de evrei [au fost duși] pe străzile Cernăuților, în diminețile zilelor de câteva Duminici, pe când clopotele bisericilor chemau la sfânta liturghie, formați în convoiuri flancate de gardieni și soldați înarmați și purtând tot avutul ce-l luase cu sine în spinare, strigând și răcnind în cumplita lor disperare, de-ți era mai mare mila”²⁷.

Trebuie notat că Bucovina românească, adică județele populate în special de români, a constituit între cele două războaie mondiale principala bază de sprijin a lui A.C. Cuza și a partidului său la alegerile pentru parlament. Orașul Rădăuți, de exemplu, a servit drept unul din centrele Partidului Național Creștin al lui Goga și Cuza, fiind reprezentat în parlament de Nichifor Robu, un huligan antisemit care conducea atunci banda de pogromiști.

În Basarabia s-au repetat acțiunile de înjosire a evreilor, a credinței lor și a conducătorilor lor spirituali, la fel ca în Bucovina, cu un singur adaos: aici a continuat maltratarea și a rabinilor și a evreilor ortodocși care rămăseseră în viață

²⁴ *Idem*, p. 465.

²⁵ Mărturia depusă de rabinul Mordehai Horovitz (vezi nota 18), p. 9.

²⁶ *Pinkas Hakehilot Romania*, vol. 2, p. 507.

²⁷ Memoriu adresat de Dori Popovici lui Ion Antonescu cu privire la „Metodele barbare care au fost folosite cu ocazia acțiunilor de deportare a evreilor din Bucovina”, București, 14 iulie 1942, *ANCEL*, Documents, V, nr. 156, p. 279.

în Bucovina și care au fost deportați pe jos în lagărele de tranzit din nordul Basarabiei, în vederea deportării lor în Transnistria.

Unități ale jandarmeriei au primit în ajunul invaziei Uniunii Sovietice mână liberă să-i înjosească pe rabini și pe oricine reprezenta iudaismul și să-i maltrateze încă înainte de a reveni pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de nord. Și ei într-adevăr, așa au acționat și aici, uciderea rabinilor, hahamilor și evreilor care purtau barbă și perciuni au fost fapte de rutină: mii de evrei au fost uciși atunci, chiar dacă nu purtau barbă și perciuni. În cazul lor, ceea ce era deosebit, era înjosirea și torturile la care au fost supuși înainte de moarte.

Ne-au aranjat în rânduri, și-a adus aminte un evreu din Lipscani, și jandarmii au trecut printre rânduri, s-au uitat în ochii noștri și ne-au numărat unul câte unul „așa cum se numără vitele. Și când dădeau cu ochii de evrei cu barbă, îi înjoseau, prindeau cu degete smocuri de păr, le răsuceau și le smulgeau cu piele cu tot. câțiva bătrâni au leșinat de durere”. Înjosirea și distrugerea au fost îndreptate împotriva a tot ce-i caracteriza pe evrei – credință, obiecte de cult, cărți, tezaure de cultură în idiș și ebraică ș.a.

„Cu un sadism sălbatic, huliganii au smuls cerceii din urechi, inele din degete și sângele curgea. Au jefuit tot: candelabre de argint, care au fost păstrate din generație în generație, în fața cărora s-au rugat femeii bătrâne cu basmale pe cap și cu ochii în lacrimi [cerând] Dumnezeuului lui Abraham, Ițhak și Iaacov, sănătate, întreținere și pace pe pământ; candelabre cu opt brațe din moși-strămoși pe care copiii evrei au aprins ani și ani lumânări, pentru a pomeni pe eroii din trecut; cărți vechi îngălbenite de ani, cărți din tezaurul spiritualității evreiești, cărți de etică evreiască – totul au rupt și au ars pe loc”²⁸.

Evreii din Briceva au reușit în prima noapte după cucerirea târgului, zi de dezmăț sălbatic, să îngroape în cimitirul evreiesc toate sulurile de *Tora* din sinagoga cea mare „deoarece împilatorii își fac de cap și au început să rupă suluri de *Tora*”. Înainte de deportare, un evreu a reușit să-l salveze de la o moarte sigură pe rabinul localității, rabinul Dov Ihiel. „El m-a văzut în convoi, s-a apropiat de mine și mi-a povestit că în convoiul anterior hahamul din satul Plop era îmbrăcat în caftan, și de aceea l-au chinuit până la moarte”. El l-a convins pe rabin să-și dezbrace caftanul și i-a dat paltonul său „ca să nu fie chinuit degeaba”²⁹.

În fruntea unui convoi din Bucovina de nord care a fost adus la Briceni a pășit rabinul Ioșua Fränckel din Seletin, care încuraja rămășițele comunității sale și din alte comunități cu cuvintele ebraice „și asta va trece”. Benzion Reifer a descris

²⁸ *Comunitatea Lipscani, Carte memorială*, Editată de Organizația originarilor din Lipscani în Israel, Tel Aviv, 1963, (ebraică și idiș), p. 281.

²⁹ K.A. Bertini (redactor), *Pinkas Briceva-Bricever Pinkas*. Organizația originarilor din Briceva în Israel, 1970, p. 432 (în ebraică și idiș) în continuare *Pinkas Briceva*.

ultimele clipe ale rabinului: „Apare un sergent [de jandarmi] strigând: unde-i rabinul? Să se scoale rabinul! Rabinul Ioșua Fränckel se scoală.

- Ești rabin?

- Da!

- Fă cruce!

- Sunt evreu și nu pot face cruce.

Începe, ca o ploaie vijelioasă, să cadă pumni și măciuci pe capul și corpul rabinului. - Fă cruce! Același răspuns: - Sunt evreu!

Sunt legate de perciunii rabinului două bice și rabinul trebuie să joace. Însângerat, cu capul gol și cu oasele frânte joacă rabinul. „Ana adonai oișiana” (Rugăciune în ebraică: Doamne salvează-mă). Se aprinde barba rabinului. Plecăm mai departe”³⁰.

Rabinul Ioșua Fränckel și întreaga lui familie au fost împușcați la Atachi în noaptea de Hoșana Raba (sărbătoare evreiască), fără să-și facă cruce. De asemenea, au fost împușcați rabinul din Storojineț, rabinul Ghinzberg din Jadova și alți evrei. În al doilea convoi spre Atachi din Briceni, în noaptea de Șmini Ațeret (ultima zi a sărbătorii evreiești de Sucot), au fost împușcați o sută de evrei, printre care rabinul Fränckel din satul Nepocolănți și familia sa³¹.

La traversarea Nistrului, de la Cosăuți, un plutonier de jandarmi, cu numele de Burtă, și-a bătut joc de bătrânul și onoratul rabin din familia Hager, cunoscut sub numele Horodniker Rebe. L-a tras de perciuni, i-a smuls barba și l-a torturat. Rabinul și fiul său au murit de tifos la Verhovca în Transnistria, câteva luni mai târziu, și cadavrele lor au fost aruncate într-un mormânt comun³².

Un sergent major de jandarmi, care a escortat un convoi de deportați la Verhovca, a ordonat tuturor evreilor „să sărute pământul și să-și facă cruce”. Fiul și nora rabinului din Boian, rabinul Friedman, s-au sinucis în cursul unui popas de noapte, într-o cocină de porci din Obodovca în Transnistria; ei s-au otrăvit. Jandarmii au permis deportaților să sape o groapă lângă cocină și să-i îngroape acolo³³. O fetiță de 12 ani din Cernăuți, care era în convoi, a descris în românește momentul în jurnalul ei: „M-am dus până la capătul celălalt al grajdului și rămăsei încremenită de ce văzui. O bună prietenă a mamei mele zăcea moartă împreună cu

³⁰ Consemnarea mărturiei lui Benzion Reifer în fața comisiei de cercetare a Congresului Mondial Evreiesc. Filiala România. Ancel, *Documents*, VI, nr. 12, p. 154-155. Reifer a atestat în fața Tribunalului Poporului din București în iulie 1945 și cazul a fost publicat în ziarul sionist „Mântuirea”, 27 octombrie 1944.

³¹ Ancel, *Idem*, p. 157-158; *Cartea Neagră*, III, p. 40.

³² M. Mircu: *Pogromurile din Basarabia și alte câteva întâmplări*, Editura Glob, București, 1947, p. 27, 29 (în continuare: Mircu, *Pogromurile din Basarabia*); mărturia depusă de Etel Slonimski din Banila de pe Siret, Tel Aviv, martie 1959, AYV 03-1230, p. 6.

³³ *Idem*, p. 4.

soțul ei. Era fiul rabinului din Boian. În jurul lor oamenii se rugau lui D-zeu pentru țărâna lor ușoară... Cei doi morți au fost îngropați la câțiva metri de grajd și ca semn li s-a pus pe groapă o sticlă cu o țidulică lipită pe deasupra cine sunt morții”³⁴. O tânără evreică care a fost deportată direct din județul Cernăuți la Atachi a văzut cum jandarmi români au ucis cu lovituri de bătă un rabin bătrân „care a fost prins făcându-și rugăciunea de șahrit” [de dimineață] pe malul Nistrului, înainte de deportarea în Transnistria³⁵.

Mulți dintre rabinii uciși nu numai că n-au avut parte de o înmormântare conform tradiției evreiești, dar nici numele lor nu este cunoscut sau este cunoscut parțial, deoarece membrii comunităților lor care i-au cunoscut și i-au onorat au dispărut, iar modul în care au fost uciși în torturi și chinuri a fost descris de alți evrei, care nu i-au cunoscut, menționând doar că au fost rabini.

În lagărele de tranzit din Vertujeni și Mărculești jandarmi și comandanți ai lor au avut o ocazie specială să-i înjosească pe rabini și pe evreii ortodocși în general: de Roș Hașana [Anul Nou evreiesc] 1941 au fost scoși să muncească la scoatere de pietre din Nistru și la pavarea străzilor din localitate numai rabinii și evreii ortodocși³⁶. În lagărul din Mărculești, bărbații evrei au primit ordin să demonteze pietre funerare din cimitirul evreiesc și să paveze cu ele străzi din târg³⁷.

În același scop a fost profanat cimitirul evreiesc din Vertujeni.

La Mărculești, o localitate unde au fost uciși circa 1.500 de evrei din târg, deportați din Bucovina, care au fost internați în lagăr, au văzut că hamurile de piele ale cailor erau confecționate din bucăți de piele luate din suluri de *Tora*. Monumentele funerare din cimitirul din Pârlița, unde majoritatea evreilor au fost uciși, au fost smulse și folosite ca material de construcție pentru cocine de porci. Sinagoga nu a fost distrusă, deoarece a fost folosită drept cazarmă pentru soldați. Delegatul Băncii Naționale a României în lagărul Mărculești, Ioan Mihăiescu, care a jefuit și a torturat evrei, l-a observat pe hahamul Kerner, l-a bătut cu un ciomag „din cauză că el este haham”, și l-a ucis³⁸.

Alte acte de înjosire au avut un caracter de distracție. La Orhei, comandantul legiunii de jandarmi, Filip Bechi, a ordonat sărbătorirea ieșirii din oraș a convoiului de deportați. El a trimis în lagărul unde au fost concentrați evreii un taraf de țigani, și a ordonat evreilor bătrâni să danseze³⁹.

³⁴ Iona Maleron, *Încă vei mai ieși de aici*. Serie pentru tineret, Yad Vashem, Ierusalim, 1981, p. 23. Pentru a înțelege sensul acestui act trebuie amintit că religia evreiască interzice cu strictețe sinuciderea. Rabinul din Boian încalcă deci o poruncă religioasă prin actul de sinucidere.

³⁵ Mărturia depusă de Mimi Faifer din Galați, Tel Aviv, 9 septembrie 1959, AYV 03-1544, p. 16.

³⁶ *Cartea Neagră*, III, p. 87-88.

³⁷ Tribunalul Poporului din București, act de acuzare contra comandantului lagărului din Vertujeni, colonelul Vasile Agapie, mai 1945, Ancel, *Documents*, VI, nr. 18, p. 126.

³⁸ *Idem*, p. 130.

³⁹ Mircu, *Pogromurile din Basarabia*, p. 9.

Comandanții de jandarmi, primari care s-au înapoiat în Basarabia și Bucovina și comandanții de lagăre și ghetouri s-au străduit foarte mult să aleagă zilele de sărbătoare evreiești pentru a începe acțiunile de deportare sau să-i anunțe pe evrei despre aceste măsuri. Într-adevăr, jandarmii simpli nu știau când au evreii zile de sărbătoare, dar comandanții superiori știau.

Comandantul ghetoului din Chișinău a aprobat evreilor din ghetou să se roage în două sinagogi și cinci case din ghetou în zilele Anului Nou evreiesc – Roș Hașana – și de Iom Kipur, dar a ales prima zi de Roș Hașana ca să convoace comitetul ghetoului pentru a-l vesti despre începutul deportărilor, ordonând ca primul transport să părăsească ghetoul în ziua de Iom Kipur 1941⁴⁰. Deportarea evreilor din Hotin a început de Tișa BeAv, ziua comemorării distrugerii primului și celui de-al doilea Templu de la Ierusalim, zi de post și de doliu național; începutul deportării evreilor din lagărul Vertujeni a fost de Iom Kipur, ș.a.m.d.

Ce se putea face cu talit (șaluri de rugăciune), cu tfilin (filactere), cu obiecte de cult și cu candelabre de argint pe care deportații din Basarabia și Bucovina le-au luat cu ei pe drumul suferințelor fiind apoi jefuite din bagajele lor? La Cernăuți „Comitetul de patronaj” al d-nei Antonescu a înființat un centru de sortare a diverselor obiecte jefuite, unde au fost folosiți evrei, fără plată și fără hrană. Perne, plăpumi, cearșafuri etc. au fost trimise la spitalele militare; haine și lenjerie – la soldați. Și șalurile de rugăciune și filacterele și-au găsit întrebuințare. Soldații au folosit șalurile de rugăciune pentru învelirea picioarelor, ca un fel de obiele și s-a găsit întrebuințare și pentru curelușele de la filactere⁴¹.

Această trecere în revistă a înjosirii iudaismului din Basarabia s-a referit numai la un număr de cazuri bine cunoscute. N-au fost amintite aiciuciderea a zeci de rabini în convoaie; maltratarea rabinilor și a soțiilor lor la Chișinău, după intrarea armatei române în oraș; lichidarea rabinilor și a evreilor ortodocși din târgurile din sudul Basarabiei și a.m.d.

Zonele de evacuare

Între 18-22 iunie 1941 au fost evacuați din localități, din locuințe și din gospodării circa 40.000 de evrei și după un an cifra lor a ajuns la cca. 50.000. Acești evrei au pierdut în câteva ore tot avutul lor. O parte au fost evacuați în lagărul Târgu-Jiu și în alte lagăre provizorii, din sudul României, iar majoritatea au fost transferați în capitale de județe, devenind refugiați. Tiparele de înjosire ale iudaismului s-au repetat comparabil cu cele din zonele de lichidare, cu o singură deosebire: în afară de

⁴⁰ Buletin informativ al Comandamentului poliției din județul Chișinău, pentru perioada 10-20 septembrie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 20725, vol. 7, p. 314; *Pinkas Hakehilot, Romania*, vol. 2, p. 415.

⁴¹ Mărturia depusă de Meir Feler din Cernăuți. Tel Aviv, martie 1959. A.Y.V 03-1438, p. 5.

evreii din județul Dorohoi, care au fost deportați după aceea în Transnistria, evacuarea nu s-a terminat prin exterminare. Dar aceiași sistem de valori – sau, mai exact spus, de lipsă de valori – au îndrumat și autoritățile și pe soldații care au participat la campania de evacuare: înjosirea totală a rabinilor, hahamilor și a evreilor ortodocși, distrugerea sinagogilor, profanarea sulturilor de *Tora* și a obiectelor de cult și distrugerea sistematică a tuturor instituțiilor comunităților.

Când evreii din Sascut, județul Putna din Moldova, au fost anunțați că trebuie să părăsească totul și să fie evacuați, hahamul a fugit la sinagogă și a luat două suli de *Tora*; „cu riscul vieții și renunțând la bunuri personale, a preferat să ia două suli sfinte, care le-a dus cu el tot drumul”⁴². Hahamul a servit în această mică comunitate și drept rabin, învățător religios și cititor al *Torei* la sinagogă.

Comunitățile evacuate au pierdut nu numai proprietățile lor, dar și trecutul lor: sinagogile au fost distruse, sulturile *Torei* care n-au fost salvate au fost profanate, cimitirele au dispărut, instituții ale comunităților au fost devastate sau și-au schimbat misiunea. Vom da ca exemplu comunitatea Frumușica, comunitate numărând circa 600 de evrei, din județul Botoșani. Existau acolo o școală evreiască, o bibliotecă, două sinagogi cu nouă suli de *Tora*, două abatoare, un rabin, hahami și învățători la „heder” (școală primară religioasă). Comunitatea a fost evacuată în iunie 1941, la Botoșani. După ocupația sovietică în martie 1944, un număr de evrei s-au întors în orașel și au găsit că „templele au fost și ele distruse. Argintăria și podoabele au fost jefuite și au dispărut. Pergamentele sulturilor sfinte au fost folosite ca fețe de mese prin cârciumile orașelului și, în bătaie de joc, derbedeii tăiau pe ele cu satisfacție mezeluri din carne de porc. Din *talesimii* jefuiți țărani și-au făcut îmbrăcăminte”⁴³.

Un alt aspect deosebit al înjosirii iudaismului în aceste zone ale României a constituit-o încercarea de a folosi, în mod practic, sinagoga pentru întărirea bisericii. Avutul imobil al comunităților lichidate (și al acelora care n-au fost lichidate) a fost transferat, în conformitate cu decrete-legi ale Centrului Național de Româнизare (CNR) și campania de naționalizare a cimitirelor, școlilor, imobilelor comunității în general, a băilor publice și sinagogilor a continuat până în ultima zi a regimului antonescian. Într-o serie de orașele, sinagogi, clădiri și terenuri au fost transferate bisericilor și preoților.

Preotul Gheorghe Cojocaru din târgul Bucecea, județul Botoșani, din care locuitorii evrei au fost evacuați la 21 iunie 1941, a realizat în mod practic ideea conversiunii unei sinagogi în biserică – o mare realizare în ceea ce privește vulgarizarea unei idei. În februarie 1942, preotul a trimis un memoriu secretarului de stat al Româнизării în care afirma că cele 280 de familii de români care trăiesc în târg au suferit destul de pe urma prezenței a „200 familii de evrei, care storcând

⁴² Mărturia depusă de Iulius Cuperman din Sascut, Iafo, 15 martie 1959. AYV 03-1234, p. 4.

⁴³ Mărturia depusă de Mendel Ițicovici din Frumușica, Ghivataim 1960, AYV 03-2453, p. 13-14.

toată vloga economică a creștinilor din localitate, au înălțat pentru cultul lor șase sinagogi, care în prezent trecând pe seama Statului, nu mai au și nici nu pot avea vreo întrebuințare”. Între timp, orașelul a crescut, au apărut noi instituții și birouri, „și biserica mică de lemn... nu mai poate să folosească drept biserică a orașelului”. Preotul Cojocaru a cerut primarului în numele locuitorilor să aprobe construirea din materialele care vor fi obținute din dărâmarea a trei sinagogi a „unei biserici mari și frumoase cu numele de «Biserica Reîntregirii», ca o satisfacție a elementului românesc și creștinesc supt, biciuit și umilit de spiritul iudaic, lacom, corupător și sfidător”⁴⁴. Cererea preotului a ajuns în cele din urmă la comisarul pentru rezolvarea problemei evreiești, Radu Lecca, care a aprobat la 13 martie 1942 „construirea unei biserici, utilizându-se materialul care va rezulta din dărâmarea celor trei sinagogi din acea comună”⁴⁵.

Orașe și orașele din care evreii n-au fost deportați sau evacuați

Și în zonele din care n-au fost deportați evreii, înjosirea lor a fost consecventă, continuă și planificată. Cea mai grea înjosire a fost profanarea și lichidarea cimitirelor mari și vechi. Vechiul cimitir de rit spaniol din București, de pe strada Sevastopol, care se afla în apropierea bulevardului central Calea Victoriei, a fost rechiziționat, monumentele funerare distruse, iar majoritatea osemintelor au fost adunate laolaltă și reînhumate în morminte comune, în cimitirul de pe Șoseaua Giurgiului. Pietrele funerare importante și rămășițele celor îngropați sub ele au fost transferate la noul cimitir de rit spaniol Bellu⁴⁶. La Iași, Antonescu a aprobat personal, la începutul lui 1943, cererea primarului antisemit, Ifrim, de a distruge vechiul cimitir evreiesc, cu o vechime de peste 350 de ani, în care se aflau peste 27.000 de morminte. Doar o mică parte dintre pietrele funerare – cele cu valoare istorică – au fost salvate. Și aici munca deshumării a fost făcută de un detașament de muncă obligatorie, compus din evrei săraci. Cimitirul vechi al evreilor din Râmnicu-Sărat a fost desființat, pietrele funerare au fost scoase iar pământul destelenit⁴⁷. La

⁴⁴ Memoriul preotului Gheorghe Cojocaru din Bucecea către ministrul Economiei Naționale, în numele „Comitetului de ridicare a unei biserici în orașel, cerere de a aproba construirea bisericii din materialele care vor rezulta din dărâmarea a trei sinagogi, 12 februarie 1942, (copie) Ancel, *Documents*, III, nr. 330, p. 528-529.

⁴⁵ Răspunsul favorabil al comisarului pentru rezolvarea problemei evreiești, Radu Lecca. *Idem*, nr. 147, p. 559.

⁴⁶ Mărturia lui Raul Simion, secretarul Comunității de rit spaniol din București, fără dată (1961) AYV 033-790, p. 17.

⁴⁷ Mărturia lui I. Segal despre comunitatea din Râmnicu-Sărat în perioada regimului fascist, fără dată, AYV 033-798, p. 3; mărturia lui R. Finkelstein din Râmnicu-Sărat, Tel Aviv, 14 iulie 1960, AYV 033-899, p. 8. Vezi și studiul cu privire la pogromul de la Iași al autorului, care urmează să fie publicat la Yad Vashem, capitolul zece.

Vaslui, primarul, generalul Ion Rășcanu, i-a amenințat pe fruntașii comunității, în vara lui 1942, că vor fi trimiși „în lanțuri” în lagărul de la Târgu-Jiu, dacă nu vor începe imediat distrugerea cimitirului vechi. Osemintele au fost scoase din morminte și reînhumate, într-un mare mormânt comun, în noul cimitir. Terenul a trecut în mâna primăriei⁴⁸.

La Constanța, inginerul primăriei, Căpșuneanu, a propus prefectului județului să scoată din cimitirul evreiesc pietrele funerare pentru a însemna pe ele denumirile șoselelor și distanțele. Comunitatea a propus să plătească o sumă importantă de bani pentru a împiedica profanarea, dar în zadar; propunerea inginerului a fost aplicată. La Piatra-Neamț, unde exista una din cele mai vechi comunități din Regat, a fost distrus treptat cimitirul vechi al comunității, situat la poalele muntelui Pietricica⁴⁹. Cimitirul vechi al comunității Ploiești a fost profanat, și pe terenul său au fost săpate din când în când tranșee de apărare de bombardamente. „Osemintele găsite sau azvârlite în stradă [au fost] culese apoi de evrei... apoi reînhumate de noi cu pietate”⁵⁰. Mobilierul sinagogilor din oraș, care au fost profanate și incendiate de legionari în timpul regimului lor, a fost împărțit atunci, în 1940, între mănăstirile și bisericile din județ. Sulurile de *Tora* în parte au fost arse și în parte au fost rupte.

În directivele generale pentru anul 1942 date de Siguranță chesturilor și stațiilor de poliție de pe teritoriul României, iudaismul a fost definit ca o mișcare subversivă, sinagoga ca loc de întâlnire a dușmanilor statului, iar rugăciunile ca o probabilă înșelătorie. Se ordona supravegherea în general a tuturor organizațiilor culturale și sociale evreiești prin care ar putea să se desfășoare vreo activitate dăunătoare siguranței de Stat... „Supravegherea la serviciile religioase din bisericile evreiești, unde sub pretext de slujbe religioase ar putea ca să pună la cale diferite acte contra siguranței statului”⁵¹. Sinagogile au fost incluse printre obiectivele de spionare și urmărire. Directivele care au stabilit că sinagogile și rabinii constituie obiective de informare care trebuiesc să fie urmărite și raportat asupra lor în permanență, pentru a asigura siguranța statului au constituit o problemă permanentă în sistemul de securitate român. Siguranța din orașelul Târgu-Neamț, în „planul general de muncă cu privire la tratarea problemei evreiești” din 31 august 1943, a numărat printre obiectivele care trebuie puse sub urmărire centrul comunității, sinagoga mare și casa rabinului Roller⁵².

⁴⁸ Mărturia lui Aharon Fișman din Vaslui, Tel Aviv, iunie 1959, AYV 03-1462, p. 3.

⁴⁹ Mărturia lui Herman Abramovici, Kibuț Beit-Zera, 6 aprilie 1960, AYV 033-801, p. 1.

⁵⁰ Mărturia rabinului comunității din Ploiești, dr. Menahen Șafran, 8 august 1958, AYV 033-870, p. 3.

⁵¹ Raport informativ cu privire la „Mișcarea evreiască” pentru lunile ianuarie-martie 1942, din județul Arad, p. 4-5, Arhiva Ministerului de Interne, Colecția D. Dosar 10528, vol. 9, p. 3. (USHMN/RG 25004M, Microfilm 2).

⁵² Planul de muncă al Siguranței din Târgu-Neamț, privind problema evreiască, 31 august 1943. *Idem*, p. 295.

Acest aspect al tragediei evreiești din Basarabia și Bucovina este mai puțin cunoscut, din motive evidente, cu toate că a fost amintit imediat după căderea regimului antonescian. El face parte integrantă din hotărârea conștientă a regimului antonescian de a elibera de orice opreliști morale și juridice pe soldați și poporul român, în general, cu privire la tot ce se referă la modul de a trata pe evrei, averea, locuințele și credința lor, precum și însăși ființa lor. Înjosirea tinerei evreice nu a fost percepută ca o crimă, ci drept o recompensă acordată românilor, la fel ca realizarea promisiunilor făcute la timpul lor de către Cuza și Codreanu, de a-i alunga pe evrei din România și de a împărți bunurile lor între bunii români.

Aluzii erotice privind permisiunea de a se năpusti pe corpul unei evreice în cazurile de încălcare a ordinii publice pot fi găsite în operele unor scriitori români încă de la mijlocul secolului XIX. În iunie 1941 era, de aceea, de la sine înțeles că femeia evreică este considerată o pradă de război, și aici se termina comparația privind comportarea soldatului român față de femei de alte naționalități – rusoaice, ucrainence ș.a. Soldați români au violat și femei neevreice, în orice loc au ajuns, dar în ce privește evreicele, era clar că au fost condamnate la moarte și poți să faci cu ele tot ce-ți trece prin cap, deoarece evreica încetase să fie considerată drept ființă umană și oricum era sortită morții. Libertatea acordată soldaților de a-și face de cap, încurajarea țăranilor și populației românești, în general, de a ucide evrei au provocat în Basarabia și Bucovina comportamente bestiale ale unor indivizi din toate păturile societăți, care s-au debarasat de orice constrângere sau îngrădire morală, juridică, creștină, culturală.

Un alt aspect al acestui subiect este legat de atitudinea față de teoriile rasiste și la definirea „evreului” în legea privind statutul evreilor de la 8 august 1940, lege adoptată de dictatura regală. Națiunea română nu a fost definită atunci ca o națiune „pură” din punct de vedere rasial, ci ca un popor care s-a format pe baza unui trecut comun, limbă, sânge și creștinism. Violarea unei tinere evreice nu era deci considerată drept o lezare a „purității rasei” românești sau o înjosire a bărbatului care a violat, ci ca o comportare „naturală” pe timp de război și o altă formă de înjosire a evreilor și a iudaismului.

Putem distinge trăsături comune ale fenomenului dacă vom urmări diferitele faze ale exterminării și deportării.

În orașe și târguri, imediat după ocuparea lor, în fiecare localitate din Basarabia și Bucovina în care a pătruns armata română, violul a precedat asasinatul și jaful a precedat asasinatul, uneori s-au petrecut concomitent două dintre aceste fapte și uneori toate trei. În localități mici țăranii au fost cei care au pătruns în casele evreilor. În localități mari nu întotdeauna populația a îndrăznit să-și pună în aplicare planurile înainte de intrarea trupelor în oraș.

La Hotin, germanii din Einsatzgruppe D au ucis după o selecție rabini și intelectuali evrei, și au părăsit locul. Soldați români, jandarmi și localnici ucraineni și români s-au năpustit asupra cartierului evreiesc, i-au scos pe toți evreii, „femei, bătrâni și copii. După ce au prădat totul, au siluit femei, au batjocorit bătrâni, supunându-i la cele mai înjositoare batjocuri”⁵³. Femeile, fetele și copiii au fost închiși în clădirea gimnaziului evreiesc, locul fiind folosit drept depozit de fete pentru soldați și premilitari, mobilizați de jandarmi pentru a-i ajuta la restabilirea regimului românesc în județ.

La 1 august 1941, supraviețuitorii din Hotin au fost duși pe jos spre lagărul Secureni. Pe drum, jandarmii au ordonat un popas de noapte pe câmp, lângă satul Româncăuți, pentru a permite premilitarilor și jandarmilor să violeze fete și femei tinere. Violurile au fost comise pe câmp, în prezența familiilor. Jandarmii au reacționat la orice încercare de împotrivire cu împușcarea fetelor care se împotriveau violului, sau a soțului și a părinților care încercau să împiedice fapta. Femei au fost împușcate după ce au fost violate⁵⁴. Violul pe câmp în fața familiilor a fost descris în 1944 de o fetiță evreică din Zgurița, Edith Ketzman, care avea atunci, în 1941, 11 ani: soldați români au adunat evreii care au fugit pe câmp în jurul orașelului Zagurița, i-au jefuit și i-au lăsat goi, „iar pe seară au început violurile. Femei și fete erau batjocorite sub privirile soților și părinților, imobilizați sub amenințarea armelor”. Festivalul pe câmpii a continuat cinci nopți⁵⁵.

În Herța a pătruns, fără lupte, Regimentul 9 din Divizia 7 infanterie sub comanda colonelului Vasile Cârlan. După desfășurarea forțelor în oraș, care s-a făcut după tiparele cunoscute, soldându-se cu zeci de morți, jaf, evacuare cu forța ș.a.m.d. – s-a organizat o gardă cetățenească care a ajutat soldații să aresteze și să execute evrei. Trei dintre membrii gărzii cetățenești „au ridicat cu forța din case tinere fete [evreice] pe care le-au predat militarilor [români] ce și-au bătut joc de ele în serie”⁵⁶.

La Ciudei, unde au fost uciși sute de evrei, șaptezeci de evrei au fost înghesuiți într-o singură cameră – supraviețuitori din satele vecine Davideni, Cireș, Crasna și altele – și au fost ținuți acolo până au leșinat din lipsa de aer și apă. Unul dintre supraviețuitorii din acea cameră a ținut minte un tablou: „tinere evreice au fost scoase [de acolo] de soldați care le-au violat”⁵⁷.

La Pârlița-Târg, germanii au fost cei care au descris actele de bestialitate comise de aliații lor români. O unitate de informații germană, care a fost atașată

⁵³ Mărturia Galinei Ehrenpreis din Hotin, Holon, 23 aprilie 1961. AYV 033-803, p. 7-8.

⁵⁴ *Cartea Neagră*, III, p. 81; *Pinkas Hakehilot Romania*, vol. 2, p. 357.

⁵⁵ Mircu, *Pogromurile din Basarabia*, p. 31.

⁵⁶ Act de acuzare împotriva generalului A. Stavrat, comandantul Diviziei a șaptea, AnceI, *Documents*, VI, nr. 40, p. 427.

⁵⁷ Mărturia depusă de Moritz Schechter din Ciudei. Tel Aviv, martie 1959, AYV 03-1439, p. 7.

unei unități militare române pe traseul dintre Prut și Nistru, a descris într-un raport intrarea soldaților români în târg, omoruri fără discernământ de evrei, jaf etc. „Ofițeri români cer banii de la femei tinere, și evreice printre ele, după care le percheziționează și le violează”⁵⁸.

Evreii din Bacău trimiși, în 1943, la muncă obligatorie la Pârlița și împrejurimi au auzit de la țărani că evreii târgului au fost obligați să-și sape două morminte comune, și apoi au fost împușcați. „Fetele erau mai întâi necinstite. Femeilor și fetelor le tăiau sânii. Fetele erau violate în fața familiilor lor”⁵⁹.

La Mărculești a acționat Divizia a 14-a, ai cărei soldați au fost implicați în pogromul de la Iași. Comandantul serviciului de aprovizionare al diviziei, colonelul Alexandru Mandrea, a sosit în târg cu soldații săi după executarea evreilor, pentru a colecta alimente pentru divizie. El a văzut în localitate mormane de cadavre de evrei de toate vârstele, cu pânțele spintecate: „[am văzut] femeile având bucăți de scânduri în organul lor genital”⁶⁰. O evreică care s-a ascuns într-o casă care nu fusese încă jefuită a văzut începutul festivalului violului: „Fiica lui Batia Kulker și alte cinci fete au fost dezbrăcate goale, și după ce au fost fugărite în fața părinților și familiilor pe străzile orașelului au fost ucise”⁶¹. O privesc zguduitoare a fost văzută pe străzile din Tiraspol, târg ucrainean pe malul de răsărit al Nistrului, opus târgului românesc Tighina. Un ofițer român a văzut pe strada principală a orașului „vreo douăzeci evreice tinere, complet dezbrăcate, cu câte un par înfipt între picioare”. După urmele de sânge încheșat se putea vedea că au fost târâte astfel de-a lungul unei mari distanțe pe șosea⁶². Bucățile de lemn au fost vârâte în organele genitale ale fetelor când victimele mai erau în viață.

Hadasa Goldenberg

Hadasa Goldenberg, din târgul Securenii în Basarabia, avea 19 ani la moartea ei. În noaptea ocupării târgului unitățile românești și germane au comis primele pogromuri contra evreilor. A urmat jaful, cu colaborarea țăranilor din împrejurimi, după care a urmat violul. „Ofițerii [români] au trimis soldați să caute din casă în casă fete și femei tinere, care au fost duse cu forța la ofițeri și au fost violate cu sălbăticie”.

Soldații au intrat și în casa lui Hadasa:

⁵⁸ Raport informativ al unității „Abteilung Ic” de informații și sabotaj cu privire la activitatea și colaborarea cu armata română în perioada 22.6.1941 – 31.8.1941. Anel, *Documentis*, V, nr. 63, p. 66.

⁵⁹ Mircu, *Pogromurile din Basarabia*, p. 12; Pinkas *Hakehilot, Romania*, vol. 2, p. 389.

⁶⁰ Tribunalul din București, rechizitoriul în procesul criminalilor de la Iași, 28 mai 1948, Anel: *Documents*, VI, nr. 39, p. 411-412.

⁶¹ Leib Kupferstein și Meir Kutik (redactori), *Mărculești – În memoria unei colonii evreiești din Basarabia* – publicație a organizației originarilor din Mărculești din Israel. Tel Aviv, 1983, p. 422.

⁶² Mircu, *Pogromurile din Basarabia*, p. 7.

„A fost scoasă din casă în strigătele disperate ale mamei sale și a fost dusă la un ofițer român, care s-a dat la tot felul de perversități... pentru a-și satisface instinctele a bătut-o crunt și numai după aceea a avut-o. A doua zi a venit într-așa hal acasă, încât din cauza celor suferite și a puternicului șoc nervos prin care a trecut, s-a închis în casă împreună cu mama ei și și-au pus capăt zilelor, otrăvindu-se”⁶³.

Hadasa Goldenberg, tânăra de 19 ani care s-a sinucis împreună cu mama sa, după ce i-a fost pângărită onoarea, a fost aleasă aici ca să servească drept simbol pentru numeroasele tinere evreice care s-au sinucis atunci în târgurile din Basarabia, după ce au fost violate și înjosite. Ea reprezintă un fel de memorial colectiv al tinerei evreice anonime din Basarabia și Bucovina, care a fost supusă unor torturi sufletești și trupești îngrozitoare înainte de a se sinucide sau și-a dat sufletul la ultima batjocorire, cum s-a întâmplat cu tinerele din Mărculești. Cunoaștem numele a zeci de tinere care s-au sinucis, majoritatea prin spânzurare.

Apărarea cinstei fetelor

La Edineț, un târg tipic evreiesc din Basarabia, nu se poate stabili ordinea cronologică a dezmățului, și nu se știe ce a precedat: jaful, prada, asasinatul sau violul. La toate aceste fapte au participat nu numai locuitorii români de la periferii, ci și mulți locuitori din satele din împrejurimi – Ruseni, Golieni, Gordiești, etc. Acest șir de crime a durat multe zile. Violarea fetelor s-a petrecut în case, în curți, în grădini, în pivnițe – peste tot unde au năvălit locuitorii români, și în prezența membrilor familiilor.

La Edineț, se știe despre acte de eroism ale unor evrei care s-au împotrivit la violarea fiicelor sau surorilor, acte de rezistență care s-au terminat totdeauna în mod tragic.

Învățătorul Hirsch Cuzminer a organizat un grup de evrei pentru a apăra familiile și onoarea a patruzeci de femei care s-au ascuns într-o pivniță cu copiii lor. Datorită împotrivirii lor au reușit să împiedice violarea femeilor de către soldații care au pătruns în pivniță, dar toți au fost împușcați pe loc. Șimon Coval (potcovarul) s-a luptat până la ultima suflare cu țărani care au încercat să-i violeze fiicele; și el a fost ucis și după el toți membri familiei. Aizic Lifac și rudele sale au încercat să apere, dar în zadar, cinstea soțiilor și fiicelor lor; soarta lor a fost asemănătoare cu a celorlalți care s-au opus. Velvală Ludmir și o grupă de tineri au încercat să apere cinstea soțiilor și fiicelor; toți au fost uciși. Toți măcelarii, împreună cu patruzeci de oameni, s-au înarmat cu uneltele lor de muncă – cuțite și topoare – pentru a apăra avutul și cinstea soțiilor și fiicelor lor. Ei s-au luptat cu eroism contra pogromiștilor, dar, în cele din urmă, au fost răpuși.

⁶³ Mărturia dată de Israel Parikman din Secureni, Petah-Tikva, 12 august 1959, AYV, 03-1460, p. 5-6.

Un caz zguduitor s-a petrecut cu familia David Muțelmacher, proprietarul unei prăvălii de mercurie în piață; locuitorii români au violat pe cele trei fiice tinere, în prezența tatălui. Fiicele au urcat după aceea în pod și s-au spânzurat, iar tatăl s-a sinucis, aruncându-se într-o fântână adâncă din curtea bisericii. În casa familiei Copelman s-a întâmplat un caz asemănător. După ce au fost violate cu cruzime, fiicele s-au sinucis, iar mama a încercat să se spânzure cu o frânghie, dar frânghia s-a rupt; femeia și-a pierdut mințile⁶⁴.

Cazuri de apărare a onoarei fiicelor s-au petrecut în toate târgurile din Basarabia, dar numai puține sunt cunoscute, deoarece nu a rămas nimeni să povestească despre ele.

Surorile Rozenblit

Unul dintre supraviețuitorii de la Mărculești a făcut aluzie la soarta tinerelor care au fost violate, nu s-au sinucis și nu au fost ucise, ci au continuat să-și târâie picioarele în convoaie până în ghetourile din Transnistria, și au fost iar și iar violate pe câmp, în locurile de tranzit pe Nistru și în cele din urmă și în ghetouri – până au murit sau au înnebunit.

Cele trei fiice ale lui Nahman Rozenblit din târgul Briceva au ajuns, după două luni de mers pe jos sub escorta jandarmilor, în localitatea Obodovca din județul Balta, în Transnistria. Ele au trecut prin toată gama de maltratări de la Briceva și până la Obodovca (circa 200 km): „Picioarele [tuturor] erau umflate, pline de zgârieturi sângerânde. Murdăria a pătruns până în măduva oaselor”. Printre familiile rămase la Obodovca și nedeportate mai departe, unul dintre supraviețuitori a numărat-o și pe cea a lui Nahman Rozenblit „cu fiicele lui frumoase, pe care dacă le vedeai după aceea, puține clipe înainte de a-și da sufletul, ce schimbare s-a petrecut în înfățișarea lor putea să înnebunească de ce îi vedea ochii”⁶⁵.

Dacă Hadasa Goldenberg simbolizează tânăra evreică care nu a putut să se împace cu rușinea violului, surorile Rozenblit simbolizează fetele evreice care nu au avut curajul să se sinucidă, și s-au evaporat în timp ce erau mereu și mereu înjosite, până ce s-au frânt dinăuntru.

În sate îndepărtate, în lagăre și convoaie

La începutul lui iulie a fost adusă la postul de jandarmerie din satul Mateuți, județul Orhei o tânără evreică de 15 ani. Jandarmii i-au omorât părinții, dar

⁶⁴ Mordehai Reicher și Iosef Maghen Șitz (redactori): *Memorial Edineț, Carte memorială pentru evreii din Edineț-Basarabia*. Organizația originarilor din Edineț, în Israel (în ebraică), Tel Aviv, 1973, p. 733-734.

⁶⁵ *Pinkas Briceva* (vezi mai sus nota 29), p. 470.

comandantul postului, Păun Vitan, a hotărât s-o păstreze „deocamdată” în post spre folosință personală. Comandantul de jandarmerie al plasei, Dumitru Gavrilă, care a venit în inspecție, „a ordonat executarea ei imediată”. Comandantul postului a chemat doi jandarmi soldați (soldații mobilizați în jandarmerie), pe Ioan Miloș și Nicolai Martin, și le-a ordonat să împuște fata:

„Ambii soldați o duc pe fetiță în pădurea Glinceni. Odată ajunși în pădure, ambii violează fata, după care pornind mai departe, în dreptul unei gropi de obuz, Miloș Ioan îi spune fetei să îngenuncheze și trage un foc de armă, urmat de Martin Nicolai, care trage al doilea foc. Fata a murit pe loc, fiind apoi aruncată în groapă și acoperită cu pământ de către Miloș Ioan”⁶⁶.

Soarta fetei de 15 ani din satul Alcedar, care a fost ținută în viață câteva zile pentru a satisface instinctele jandarmilor și soldaților din zonă, simbolizează o altă categorie de victime ale înjosirii: fete și femei tinere din satele îndepărtate din întreaga Basarabie, care au fost vâdate pe câmpuri ca niște animale de către fiare sălbatice. Familiile lor au fost măcelărite, și numai ele au fost menținute un timp în viață. Aproape toate sursele cu privire la soarta lor sunt mărturiile ale altor asasini și militari care au comis violuri și au incriminat în anchete pe camarazii lor de unitate pentru a evita, poate, propria lor incriminare. În nici un caz ei n-au fost confrunțați cu victimele lor, și nici una dintre tinere n-a rămas în viață să ne povestească prin ce a trecut.

În satul Echimăuți din județul Orhei, jandarmii au găsit o fetiță de 14 ani ai cărei părinți au fost uciși în satul vecin, Cineșeuți, împreună cu alți 28 de evrei. De ce n-au trimis-o acolo și pe fetiță? „Plut. Colceru a mai adus la post o fetiță de 14 ani... a obligat fetița să se culce cu el în cameră noaptea după care a doua zi a pus-o într-o căruță... la marginea unei păduri Colceru... a tras un foc de armă în fetiță, omorând-o pe loc”⁶⁷. La Chiperceni, un sat de lângă Cineșeuți, sergentul-major Ion Voiculescu și adjunctul său au împușcat pe toți evreii pe care i-au găsit, în afară de o fată de 16 ani. Sergentul major s-a întors la post, a violat fata, și chiar în aceeași zi a dus-o în locul unde a fost împușcată familia ei, la marginea satului „omorând-o cu două focuri de armă”⁶⁸.

Trebuie să înțelegem că aceste crime au fost făcute fără grabă, fără a ascunde în fața victimei care avea să fie violată intenția de a ucide, și ele au fost conduse spre moartea lor pe jos, uneori cu căruța prin sate, când ele știau deja că părinții lor au fost măcelăriți și că acum le-a venit rândul să fie ucise după o noapte (sau nopți) de înjosire.

⁶⁶ Tribunalul din București, rechizitoriu de urmărire împotriva căpitanului Constantin Popoiu, adjunctul comandantului legiunii de jandarmerie Orhei și contra subalternilor săi. Anel, *Documents*, VI, nr. 44, p. 494-495.

⁶⁷ *Idem*, p. 495-496.

⁶⁸ *Idem*, p. 499.

Violul și asasinarea rapidă puteau fi considerate un fel de ucidere din milă. Cel mai îngrozitor lucru îl constituia adunarea tinerelor din câmpuri, unde fugiseră cu familiile, când mase de țărani și soldați și-au făcut de cap în târguri, și reținerea lor pentru a fi iar și iar violate, transferându-le de la un post de jandarmi la altul, pentru ca și alți jandarmi „să se bucure” de o tânără evreică. Dacă nu ar fi avut loc procesele unor comandanți de jandarmi în anii 1948-1950 nu am fi știut că o astfel de înjosire a existat într-adevăr. Comandantul postului de jandarmi din Morozeni, județul Orhei, sergentul-major Gheorghe Bara, a primit de la comandantul postului de jandarmerie vecin patru fete evreice. Bara, notarul satului vecin Viprova și comandantul postului de jandarmi din același sat, Ion Bobică „au siluit pe aceste tinere, bătându-și joc de ele în mai multe rânduri”⁶⁹. În general, tinerele evreice erau împușcate după viol; deosebirea de la caz la caz era numai de câte ori erau violate. La mijlocul lui septembrie 1941, comandantul poliției și comandantul siguranței din Orhei au raportat Inspectoratului de poliție din Chișinău că legiunea de jandarmi din județ le-a predat, „pentru a fi închise în gheto” patru tinere evreice din satul Dereneu, Fanea Frișman de 18 ani, Manea Grimberg de 19 ani, Galea Creiner de 18 ani și Țila Lugaci de 18 ani, care „s-au prezentat postului de jandarmi, respectiv după strângerea celorlalți evrei”⁷⁰. Evreii din Dereneu nu au fost „strânși”, ci au fost împușcați, și cele patru tinere nu s-ar fi prezentat de bunăvoie la postul de jandarmi. Numai prinderea lor, violarea lor și transferarea tinerelor de la un post la altul le-a salvat viața. Ceea ce este deosebit în acest caz nu este povestea înjosirii lor, ci faptul că ele nu au rămas anonime, numele acestora putând fi înscrise pe un monument pentru sutele de tinere care au fost deținute într-un fel de bordeluri improvizate și mobile, pentru a satisface fanteziile sexuale ale jandarmilor și ale șefilor autorităților românești care au fost reînființate în satele din Basarabia⁷¹.

⁶⁹ Direcția județeană a miliției din Ploiești, raport cu privire la crimele și atrocitățile comise de organe ale jandarmeriei pe teritoriul județului Orhei în luna iulie 1941, 12 martie 1950. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 22539, vol. 41, p. 371 (USHMM/RG 25004M, microfilm 17), vol. 41, p. 371.

⁷⁰ Raportul nr. 1051 al comandantului poliției din Orhei către Inspectoratul de poliție din Chișinău, 15 septembrie 1941. Arhiva Chișinău, dosar 666-2-165, p. 121 b. Raportul mințea în privința „prezentării la post” a evreilor. Se știe cum au fost lichidați evreii satului. În sat au fost prinși 25 de evrei. Bărbații du fost despărțiți de femei și au fost împușcați de către o unitate de șapte jandarmi. După aceea au fost aduși în locul unde au fost uciși bărbații și bătrânii, femeile și copiii, și au fost împușcați: „Evreii își dau seama în acest moment de ceea ce li se pregătește, încep să plângă și se strâng la un loc, îmbrățișându-se” (Tribunalul din București. Rechizitoriul de urmărire în procesul lui Vasile Eftimie, secretarul legiunii de jandarmi Orhei, și a 21 de comandanți de posturi de jandarmerie din județ, mai 1950. Anel. *Documents*, VI, nr. 41, p. 447-448.

⁷¹ Informații cu privire la prinderea unor tinere evreice în Basarabia și internarea lor în bordeluri ale armatei germane au fost publicate în iunie 1942 în oficiosul Uniunii evreilor din România în Statele Unite: „The Record, New Bulletin” – Published by the „United Rumanian Jews of America”, New

În lagărele provizorii înființate pe teritoriul Basarabiei în preajma deportării în Transnistria a continuat înjosirea tinerelor evreice, care au fost puse să mărșăluiască pe jos din târguri și ale altor tinere noi aduse cu trenul din sudul Bucovinei și din Cernăuți. În lagărul Vertujeni, înființat în septembrie 1941, a participat la acțiunile de viol tot personalul lagărului. Familiile evreiești se aflau într-un proces de descompunere, după ce bătrânii fuseseră împușcați pentru că nu reușiseră să țină pasul în convoaie; bărbații tineri au fost împușcați după ce au fost scoși din convoaie pentru diverse munci; copiii mici au murit de foame sau n-au făcut față greutății drumului. În lagărul de la Vertujeni mureau zilnic cam 130 de evrei. Ofițeri de jandarmi și delegați ai Băncii Naționale a României care au venit să jefuiască evreii de ultimele lor lucruri au organizat orgii în incinta lagărului. Metoda era simplă: jandarmii adunau seara fete și le duceau cu forța în case aflate în satul românesc Vertujeni, unde locuiau în gazdă ofițeri. Un țăran român a atestat în 1945 la procesul comandanților lagărului: „căpitanul Rădulescu împreună cu un domn sublocotenent aduceau în casă evreice tinere care se culcau cu ei și care toată noaptea țipau și plângeau. Acest lucru s-a petrecut mereu aproape în fiecare seară. La aceste fapte lua parte și dl. căpitan Buradescu iar în nenumărate rânduri a adus și el evreice acasă”⁷². Buradescu și Mihăescu au fost transferați la lagărul Mărculești după închiderea lagărului Vertujeni, și au continuat violurile și acolo⁷³.

La Mărculești, înjosirea fetelor și femeilor începea din momentul coborârii lor din tren. La intrarea în lagăr li se făcea un „control ginecologic” – un gen de înjosire agresivă în corpul unei femei sau fete evreice, la care se specializaseră jandarmii și poliția română cu scopul de a descoperi bani și bijuterii în vagine. Buradescu și ofițerii de jandarmi alegeau în cursul acestor controale înjositoare tinere virgine, transferându-le cu forța în barăci folosite pentru violuri colective la care participau comandanți de jandarmerie și subordonații lor⁷⁴.

Controalele ginecologice erau efectuate pe tot teritoriul României, de obicei în fața tuturor și întotdeauna în prezența a zeci și sute de soldați și jandarmi. La Dorohoi, înainte de deportarea din noiembrie 1941, supraviețuitorii au ținut minte mai mult decât orice, nu bătăile, jaful și vânătoarea de oameni, ci înjosirea

York, June 1942, p. 2 (copie în: Anel, *Documents*, IV, nr. 26, p. 55). Scriitorul italian Malaparte a descris un bordel militar german înființat la Soroca, în care erau ținute tinere evreice prinse pe câmpii. La fiecare 20 de zile ele erau schimbate cu fete „noi” și executate. El personal a vizitat un asemenea bordel și a vorbit cu tinerele evreice educate în limba franceză. Am decis să nu mă refer la această chestiune, deoarece nu am găsit referințe în acest sens în documentația românească. Vezi: Curzio Malaparte, *Kaputt*, Alvin Redman Limited, London, 1972, p. 283-295.

⁷² Tribunalul Poporului din București. Act de acuzare împotriva comandanților lagărele Vertujeni și Mănculești, colonelul Vasile Agapie și căpitanul Sever Buradescu și împotriva lui Ioan Mihăescu, funcționar superior al Băncii Naționale a României, mai 1945. Anel: *Documents*, VI, nr. 8, p. 124.

⁷³ *Idem*, p. 140.

⁷⁴ Mircu, *Pogromurile din Basarabia*, p. 27.

femeilor: „cel mai degradant spectacol îl constituie percheziționarea femeilor, sub cerul liber și în văzul gardienilor publici, care făceau cerc și urmăreau spectacolul în hohote de râs”⁷⁵. O înjosire asemănătoare au trecut tinere și femei în lagărul Târgu-Jiu, în inima României. Pretextul acolo era „deparazitarea”: „femeile fură dezbrăcate până la piele în fața soldaților care se prăpădeau de râs și făceau tot soiul de glume”⁷⁶.

La Chișinău aceasta constituia „ultima” înjosire înainte de marșul spre Rezina. La executarea controalelor ginecologice care aveau loc într-o magazie de la periferia Visterniceni trebuiau să participe două moașe. Ida Ludmer a ținut minte acest control, dar a crezut că a fost controlată de „medici”. „S-a făcut percheziție severă, luându[ni]-se aproape totul. Percheziția femeilor evreice era făcută de două doctorițe care cercetau și ne căutau în vagin dacă nu am ascuns bijuterii și făceau această cercetare fără măcar să se spele pe mâini”⁷⁷. Dar în controalele ginecologice de la Visterniceni au participat și doi șoferi. Ei au fost prinși încercând să ascundă obiecte de valoare furate de la femei și în apărarea lor au spus că au luat „câteva cuie” sau șuruburi fără valoare (din vaginele femeilor!)⁷⁸.

Controlul ginecologic al femeilor evreice din Cernăuți, din mai 1942, înainte de deportare, a fost făcut de soldați români pe terenul de sport al clubului evreiesc Macabi, în prezența maiorului Stere Marinescu, șeful cabinetului militar al guvernatorului. Un lider evreu, care a ajuns ca imigrant ilegal în Cipru în anul 1943, a descris astfel scena: „Mâinile murdare ale soldaților... căutau bijuterii în vaginele femeilor. Râsete bestiale acompaniau aceste scene în timp ce victimele se crispau de durere de mâinile torționarilor”⁷⁹.

Campania de evacuare în convoaie și așteptarea în punctele de tranzit de pe Nistru au servit și ele de fundal pentru acțiuni de viol în masă. Rușinea supraviețuitoarelor și a familiilor acestora le-a împiedicat să povestească despre aceste fapte, dar în procesele de după război tribunalele românești nu și-au impus asemenea restricții, și din când în când au amintit în mod incidental cele mai înfiorătoare acțiuni ce puteau fi concepute de o ființă umană precum „vânzarea de

⁷⁵ Colecția de mărturii despre Transnistria strânse de Federația Comunităților Evreiești de la martorii care au atestat la primele procese ale criminalilor de război de la București, în 1945, Mărturiile au fost aranjate de către ziaristul evreu S. Sanin, PKR – V, nr. 69, p. 986. Se află în AYV, Colecția România, 0-11.

⁷⁶ *Idem*, p. 977.

⁷⁷ Declarația dată de Ira Ludmer din Chișinău la Tribunalul special pentru investigarea crimelor de război, 23 martie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40015, vol. 2, p. 181 (USHMM/RG 25004M, microfilm 65).

⁷⁸ Raport al comandantului companiei de poliție nr. 23, căpitanul Paraschivescu, 5 decembrie 1941, Ancel, *Documents*, X, nr. 51, p. 121-122.

⁷⁹ O scrisoare adresată conducerii sioniste din Ierusalim, din Cipru 23 mai 1943 (copie), America Jewish Archives, Cincinnati, Ohio, Manuscript Collection, Box no. 17288, Rumania, 1943, p. 13.

cadavre vii”, în schimbul a 1.500 de lei. În ceea ce privește convoaiele care au mărșăluit de la Chișinău spre Rezina, tribunalul din București a menționat acțiunile sergentului major Gheorghe Gherman, care a comandat convoaiele de evrei de la Orhei spre Rezina. „Gherman s-a urcat într-una dintre căruțe lângă o fată de 16 ani... a smuls fata din căruța unde se afla împreună cu părinții săi și a tras-o într-un șanț unde a silit-o”⁸⁰. Asemenea fapte s-au repetat. Chiar la Rezina – ultimul popas înainte de Râbnița (în Transnistria) au avut loc orgii organizate cu participarea tuturor jandarmilor, în frunte cu comandantul lor, locotenentul Popoiu: „la acest punct de trecere erau batjocorite și siluite tinerele evreice de către organele jandarmerești de sub comanda locot. Popoiu”⁸¹. Sergentul Anghel Lungulescu, din echipa de jandarmi a lui Popoiu, a prins și el o tânără evreică, dar n-a violat-o lângă părinții ei, ci a silit-o să vină cu el într-una din casele satului Cineșeuți și a reținut-o toată noaptea⁸².

Pe al doilea traseu de deportare, care ducea la Soroca și de acolo la Iampol s-au petrecut omoruri și violuri după același model dar cu alți jandarmi, dintre care mulți au fost citați în acte de acuzare și în sentințe ale tribunalelor din București.

Punctele de tranzit au servit, precum am menționat, pentru ultimele acte de viol comise de jandarmii din Basarabia, înainte de a preda convoaiele jandarmilor din Transnistria. Ei erau întotdeauna furioși, pentru că nu le rămăsese ce să jefuiască și își revărsau furia în primul rând asupra femeilor. La Soroca evreii erau ținute noaptea în clădirea sinagogii ruinate înainte de a fi trecuți pe partea cealaltă a Nistrului. Unul dintre supraviețuitorii din sinagogă și-a adus aminte de acea noapte: „Nu voi uita scena de groază, când au adunat la Soroca sute de bărbați, femei și copii în sinagogă, și i-au închis cu lacăt și i-au lăsat [să sufere] de foame și de sete, și în cele din urmă au pătruns în interior românii, beți criță, au ucis și au violat femei și au torturat părinți și copii”⁸³.

În convoaiele deportate în iulie-august 1941, pe care le-am denumit aici „deportări pripite”, când armata germană i-a împins pe evrei înapoi la Atachi și românii încercau să împiedice înapoierea, s-a creat un convoi de peste 25.000 de evrei care a fost dus de la Moghilev la Iampol; jumătate din numărul acestor evrei au fost uciși pe drumuri. Este imposibil de descris popasurile de noapte ale acestui convoi uriaș pe câmpiile de pe partea ucraineană a Nistrului din punctul de vedere al batjocoririi și înjosirii fiicelor poporului evreu.

⁸⁰ Tribunalul din București: primul rechizitoriu împotriva căpitanului de jandarmi Constantin Popoiu, adjunctul comandantului legiunii jandarmeriei din județul Orhei, și împotriva subalternilor lui, mai 1950, Acel, *Documents*, VI, nr. 43, p. 479.

⁸¹ Raportul comandantului miliției din județul Ploiești privind anchetarea crimelor comise de jandarmi în județul Orhei. Serviciul Securității Statului, fond Anchetă, dosar 22539, vol. 41, fila 390.

⁸² Vezi mai sus nota 80, p. 481.

⁸³ *Pinkas Briceva*, p. 450.

Am reținut descrierea unei asemenea nopți, lângă Scazineț, la circa 8 km. de Moghilev: „La intrarea în Atachi am fost din nou așteptați de țărani care, așezați pe două rânduri, ne-au făcut să trecem prin ciomegele lor. La ora 12 noaptea am trecut Nistrul pe un pod îngust doi câte doi spre Moghilev. Eram în Transnistria dar nu ne-am oprit la Moghilev ci am fost duși mai departe spre lagărul de concentrare din Scazineț. Pe un loc de câmp, undeva între Moghilev și Scazineț am fost ținuți sub cerul liber până sâmbătă la orele șase după-amiază. Acolo soldații români și-au bătut joc de multe femei și am fost jefuiți cu toții, până la ultimul lucrușor”⁸⁴.

În decurs de circa o lună de pribegie, pe partea ucraineană a Nistrului au fost omorâți sub diverse forme circa 13.000 de evrei, astfel că la lagărul Vertujeni de pe partea românească a fluviului, au ajuns circa 12.000. Pe acest fond de catastrofă umană „multe fete și femei au fost siluite și mulți neputincioși au rămas morți la marginea drumurilor”⁸⁵. În acest caz amploarea masacrului și a violului poate fi descrisă ca un fenomen de natură apocaliptică.

Când liderul evreu Siegfried Jägendorf, care a fost deportat din Rădăuți, a fost primit de prefectul Moghilevului, locotenent-colonel Ion Băleanu, pentru a-l convinge să rețină în oraș câteva sute dintre deportați, Jägendorf l-a rugat să arunce o privire prin fereastră și „să vadă cu ochii lui panorama suferinței și înjosirii”. Prefectul putea să vadă de la fereastra lui jandarmi violând evreice, bătând evrei și furându-le totul⁸⁶. Aceasta a fost primirea făcută evreilor la lumina zilei, în Moghilev. Așa au fost primiți evreii în Transnistria.

Moghilev, cu imensul său ghetou, în care mii de oameni se luptau zilnic să fie menținuți, a servit drept teren uriaș pentru maltratări și înjosiri, cu participarea fiecărui funcționar, jandarm, soldat sau trimis român acolo. Acest lucru n-a fost specific numai Moghilevului, dar acolo faptele s-au făcut remarcate pe fondul amploarei și lipsei de rușine a întregului corp administrativ. Iată cum a rezumat istoricul evreu Carp înjosirea evreilor: „La Moghilev conducătorii autorităților profită din plin de puterea pe care o exercită pentru satisfacerea tuturor poftelor, ba chiar a viciilor sadice. Nenumărate fete și femei evreice au fost siluite cu forța, în mijlocul zvâcnirilor de dezgust și a țipetelor de durere. Jandarmii din Moghilev și-au împlinit plăcerea de a aduna la legiune o bună parte din fetele și femeile tinere și frumoase. Pretextând nevoia unei vizite medicale, le-au supus la tortura morală de a defila în pielea goală, pe dinaintea tuturor acestor bestii”⁸⁷.

⁸⁴ Mărturia lui Fruma Hibschen din Davidești din Bucovina, Tel Aviv, ianuarie 1959, AYY 03-1227, p. 4.

⁸⁵ *Cartea Neagră*, III, 03-1227, p. 4.

⁸⁶ *Jägendorf's Foundry, A memoir of the Romanian Holocaust, 1941-1944*, Harper-Collins Publishers, New York, 1991, p. 7-8.

⁸⁷ *Cartea Neagră*, III, p. 273.

Primarul român al Tiraspolului, maiorul Scriban, și-a făcut un harem propriu, cu patruzeci de tinere evreice în vârstă de 14 și 22 de ani, ai căror părinți au fost uciși. El „le-a siluit și când s-a aflat de existența acestor fete, le-a îndepărtat din Tiraspol trimițându-le în lagărul de condamnate de la Mostovoi unde au fost executate”⁸⁸. Cazul acesta de înființare de bordel particular cu evreice tinere după ce le-au fost uciși părinții –, a fost atestat și de autoritățile românești. Comandantul Armatei a 3-a, cu statul major atunci la Tiraspol, a cerut la sfârșitul lui decembrie 1941 Guvernământului Transnistriei să închidă haremul care-i servea și pe ofițerii jandarmeriei. Autoritățile locale, se spunea în adresă, dețin tinere evreice între 15-25 de ani într-o clădire specială, fapt care „dă naștere la multe comentarii defavorabile autorităților”⁸⁹. Comandamentul Armatei a luat legătura cu jandarmeria din Tiraspol și i-a ordonat să transfere fetele de acolo. Tinerele, precum am arătat, au fost lichidate la Mostovoi.

Lagărul Mostovoi, unde un ofițer de jandarmerie a arătat prietenilor săi un cearceaf pătat cu sângele unei virgine evreice pe care a violat-o, și unde unități de lichidare ale germanilor locali, organizau execuții de evrei a servit de decor potrivit pentru acțiunile de înjosire în masă a tinerelor și femeilor evreice. Jandarmii, care au primit în vara lui 1942 transporturile de deportați din România, examinau „marfa” umană încă pe peronul gării, ucideau părinții sau soții, și păstrau pentru un timp fetele și femeile. Viața unui om nu avea nici o valoare în acest lagăr, prin care au trecut zeci de mii de evrei ucraineni din sudul Transnistriei și mii de evrei deportați din Basarabia în toamna lui 1941 și vara lui 1942, în drumul lor spre moarte, în Regatul morții. „În tot timpul șederii noastre la Mostovoi, a declarat o tânără evreică, „jandarmii de acolo își băteau joc de noi, punându-ne la corvezi și siluind multe fete”⁹⁰. Un evreu convertit, supraviețuitor al lagărului a declarat: „Majoritatea evreilor frumoase, erau invitate la postul de jandarmi sub pretextul prestării diferitelor munci. Acolo femeile și fetele erau batjocorite de jandarmi”⁹¹. Șeful ghetoului Mostovoi, un evreu originar din Cernăuți, a fost tăiat în bucăți deoarece a refuzat să predea jandarmilor tinere evreice. Faptul s-a întâmplat la 30 mai 1943⁹².

Procurorul în procesul șefilor Băncii Naționale a României s-a referit la altă latură a înjosirii tinerelor evreice – încăpățânarea manifestată de jandarmii care escortau convoaiele în Transnistria de a viola tinere evreice fără a ține seama de starea lor fizică nenorocită.

⁸⁸ Declarația lui Olga Averbuch din Chișinău la poliția din București, 2 aprilie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40015, vol. 2, p. 417 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 65).

⁸⁹ Comandamentul Armatei a 3-a către guvernământul Transnistriei, 12 decembrie 1941. Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p. 2.

⁹⁰ Declarația lui Olga Averbuch (vezi mai sus nota 88), p. 418 b.

⁹¹ Declarația lui Bartză Mihai la Tribunalul din Arad, 13 octombrie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40016, vol. 2, p. 127 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 83).

⁹² *Cartea Neagră*, III, p. 295.

Procurorul a descris traseul unui transport care a plecat din Cernăuți la 15 octombrie, a staționat în lagărul înfricoșător de la Mărculești, și a ajuns la Berșad, la mijlocul lunii noiembrie. Mersul pe jos zile întregi, acțiunile de înjosire pe drum, și înnoptarea sub cerul liber în iarna timpurie a anului 1941 au făcut ca fetele să nu mai aibă o înfățișare umană. Și cu toate acestea, jandarmii s-au încăpățânat să continue violurile. Actul de acuzare dă amănunte: „Pe drum spre Obodovca... un popas la Țibulovca. La intrarea în sat mirosoare greu de cadavre. Pe câmp la 10-15 metri, câte o groapă mare deschisă iar la fundul gropilor câteva zeci de cadavre. Înaintăm. Vedem ce soartă ne așteaptă și pe noi... Zărim un colhoz... grajd. Dar când intrăm în grajd parcă e aici infernul: în fața ochilor noștri grămezi, grămezi de cadavre peste tot... intrăm în alt colhoz... petrecem noaptea alături de cai. În toată mizeria aceasta... femeile și fetele trebuiau batjocorite [de jandarmi] cu orice preț, chiar în halul în care erau”⁹³.

Ghetoul Lucineț din nordul Transnistriei, în care au pierit de tifos, foame și mizerie în prima iarnă aproape jumătate din cei șase mii de deportați, a devenit un centru de distracții pentru unitatea militară românească care a fost postată în vecinătate.

„Soldații și ofițerii români și-au găsit o distracție, făcând din când în când incursiuni în ghetou. Intrau prin case, scoteau fete și femei tinere, pe care le duceau în cantonamentul lor, unde le batjocoreau. Acest lucru devenise direct spaima ghetoului. Femeile se bărbierau pe cap ca să pară cât mai hâde și să scape [de viol], sau se ascundeau pe unde puteau”⁹⁴.

Furnizarea de femei evreice soldaților și în special ofițerilor, a continuat în toată perioada regimului de ocupație românesc în Transnistria. Atelierele meșteșugărești înființate în întreaga provincie, pentru a-i servi pe funcționarii Guvernământului au servit și pe ofițeri ai armatei în tot ce se referă la femei. În octombrie 1943, Biroul Siguranței din Odessa a raportat Guvernământului că responsabilul asupra evreilor din atelierele meșteșugărești din Bîrzula, Cracoveanu, „impune femeilor [evreice] a avea raporturi sexuale cu ofițerii din garnizoană din compania de infanterie nr. 35”; în continuare, raporta despre un caz special al unui căpitan, care a cerut să i se aducă „toate femeile tinere”, și apoi a ales-o pe Ana Binder care a fost „pusă la dispoziția acestuia”⁹⁵.

⁹³ Ciorna rechizitoriului preliminar întocmit de procurorul Aurel Croitoru, Procuratura publică din București, fără dată (aprilie 1945). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40013, vol. 1, p. 157 (USHMM/RG 25004M microfilm 28).

⁹⁴ Mărturia lui Irahmiel Schikler din Cernăuți, Petah Tikva, 7 iulie 1959 AYV 03-1459, p. 7-8.

⁹⁵ Raport confidențial al adjunctului comandantului jandarmeriei din Transnistria, colonelul Iliescu către Departamentul muncii din Guvernământul Transnistriei, 2 octombrie 1943, Arhiva Odessa, 2242-1503, p. 390.

Adjunctul prefectului județului Golta, Aristide Pădure, obișnuia să viziteze lagărele din județ, făcând selecții, alegându-și tinere evreice frumoase, punându-le în față alternativa de a alege între lagărul morții de la Acmețca și șansa de a mai trăi un timp oarecare la locuința lui particulară din Golta. „La Acmețca trimitea pe cine voia și își procura un harem din femeile care-i plăceau”, se indica cu simplitate în actul de acuzare⁹⁶. Un evreu supraviețuitor din ghetoul Golta a adăugat puțină culoare la descrierea juridică seacă. „Pădure țipa ca un furios și ne bătea îngrozitor. Era spaima ghetoului, ne maltrata îngrozitor. Ne umplea de sânge în băți. Ne trimitea după bunul plac la lagărul morții, la Acmețca... Batjocorea femeile evreice, în special tinerele. Chefuia toată noaptea și în zori venea beat și ne bătea”⁹⁷.

Tribunalul a amintit și alte metode ale jandarmilor de înjosire a tinerelor evreice. De exemplu, plutonierul Ion Năstase, comandantul postului de jandarmi din Berșad „mergea întotdeauna beat și bătea pe oricine întâlnea în cale... Noaptea colinda ghetoul, spărgând geamurile, obligând femeile [evreice] să iasă din casă pentru a le silui”⁹⁸. Ș.a.m.d.

În ghetourile mari Chișinău, Cernăuți, Odessa

Evreii din Cernăuți au ținut minte că armata română (și cea germană) au primit trei zile de libertate totală „să jefuiască casele evreilor să-i omoare și să violeze femei evreice”⁹⁹, și așa au și făcut. I-a precedat gloata locuitorilor din Cernăuți și a țăranilor din împrejurimi, care s-a năpustit asupra caselor evreiești imediat după retragerea armatei sovietice din oraș, și a continuat petrecerea și după cucerirea orașului¹⁰⁰. Pe străzi puteau fi văzute cadavre de evrei scoși din locuințele lor și împușcați pe loc. „Ce ne-a îngrozit mai mult era faptul că românii umblau din casă în casă, scoteau fetele, le siluiau și apoi le ucideau. Noi aveam două surori, pentru care tremuram și nu știam ce putem face, și unde să le ascundem”¹⁰¹.

La jaf și măcel au participat și soldați germani. „Am fost animale de vânat”, și-a amintit un evreu din Cernăuți:

„Cartierul evreiesc a devenit o zonă de masacru. Germanii și românii au pătruns în case evreiești și au împușcat pe cei care le-au ieșit în cale. Au violat fete

⁹⁶ Actul de acuzare, rechizitoriile și replica acuzării în procesul primului lot de criminali de război, Editura Apărării Patriotice, București, 1945, p. 81.

⁹⁷ Mărturia lui Leo Rapoport din Chișinău. Tribunalul special pentru anchetarea crimelor de război, București, 17 martie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40015, vol. 3, p. 177 (USHMM/RG 25004M, microfilm 65).

⁹⁸ Act de acuzare (vezi mai sus nota 96, p. 41, 42)

⁹⁹ Mărturia lui Richard Grinberg din Cernăuți, Ghivataim, 27 februarie 1959, AYV 03-1230, p. 12.

¹⁰⁰ Mărturia lui Șimon Rosenrauch din Cernăuți, Tel Aviv, noiembrie 1959, AYV 03-1536, p. 1.

¹⁰¹ Mărturia lui Ernest Zuker din Cernăuți, Petah-Tikva, 2 octombrie 1959, AYV 03-1546, p. 4.

și femeii evreice și apoi le-au ucis... Pe străzi zăceau evrei morți în băltoace de sânge”¹⁰². Asasinarea a mii de evrei de către membri Einsatzgruppe D, de către armata și poliția română și deportarea a 30.000 în toamna lui 1941 au transformat chestiunea înjosirii tinerelor evreice într-o problemă secundară.

Violurile în masă au reînceput, în vara lui 1942, când au fost deportați din oraș peste 4.000 de evrei. Transporturile care au plecat cu trenurile în iunie 1942 au fost coborâte în câmp liber la Atachi, pentru a permite soldaților să jefuiască bagajele evreilor și să violeze femeile noaptea, sub cerul liber și în prezența familiilor¹⁰³.

În trenurile care i-au transportat din Moghilev spre lagărele de pe Bug, înjosirea fetelor și femeilor evreice s-a transformat într-un coșmar atât de dureros încât a paralizat orice încercare de rezistență. La capătul acestui coșmar continuu aștepta familia evreiască din Cernăuți coșmarul ultimativ al predării ei unităților de lichidare germane de peste Bug, și moartea după o perioadă de muncă la construirea șoselei strategice care traversa Ucraina de la nord la sud.

În transportul trimis din Cernăuți, în mai 1942, la Cariera de piatră de lângă Ladejin, era stăpân pe viața și corpurile evreilor un sublocotenent cu numele Enechiță: „chiar în tren, în drum spre Cariera de Piatră Ladejin, și-a ales o fată frumoasă căreia apoi, după câteva luni, i s-a făcut operația de avort pe o masă improvizată din Lagăr. De câte ori venea în lagăr, se făceau orgii. [Șeful ghetoului] Lederman îi alegea câte o fată, iar în toiul orgiei îi plăcea să tragă focuri de armă, care numai din întâmplare nu-și nimereau victimele”¹⁰⁴. În cele din urmă, majoritatea acestor evrei au fost predați comandanților lagărelor de muncă germane, pe partea germană a Bugului.

La Chișinău violurile au început în ziua intrării armatei române în oraș. Jaf, viol și omor au constituit și la Chișinău un semn clar că soldații au primit mână liberă să facă cu evreii orice vor timp de 48 de ore. „Nu pot cunoaște [numele] autorilor tuturor violurilor, fâptuitorilor crimelor săvârșite în oraș, întrucât este vorba de trupe și unități [întregi] care intrau prima dată în Chișinău”¹⁰⁵, declara unul din supraviețuitorii când a fost întrebat cine au fost criminalii. Mii de evrei au fost împușcați pe drumurile care duceau de la oraș la Nistru, sute de evrei au fost împușcați în oraș. Era cald, trebuia să înceteze debandada și trebuiau înmormântați morții.

¹⁰² Mărturia depusă de Moșe Kerner din Cernăuți, Tel Aviv, 18 iulie 1958, AYV 03-914, p. 2-3..

¹⁰³ Mărturia Reghinei Levin din Cernăuți. Tel Aviv, iulie 1959, AYV 03-1456, p. 8.

¹⁰⁴ Amănunte despre lagărul Cariera de Piatră, Arhiva Carp, vol. VII, p. 44 AYV (Colecția România 0-11).

¹⁰⁵ Declarația lui Boris Schwartzman la secția juridică a filialei Congresului Mondial Evreiesc, 22 iulie 1945 (mărturia a fost predată Tribunalului Poporului). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40015, vol. 3, p. 295 (USHMM/RG 25004M microfilm 65).

Ghetoul Chișinău, în care au fost înghesuți peste 11.000 de evrei, între 25 și 40 într-o cameră, s-a transformat într-un loc de petrecere pentru soldații și polițiștii români în drum spre front, și îndeosebi pentru ofițeri¹⁰⁶. „Zilnic au venit ofițeri în gheto, au făcut percheziții, au furat și au maltratat toate fetele”, a declarat o tânără evreică pe atunci de 17 ani¹⁰⁷. Întrucât suprafața ghetoului era mică și sute de evrei erau înghesuți într-o singură casă mizerabilă, soldații români și germani nu-și puteau satisface pe loc poftetele. Ghetoul a devenit teren de vânătoare după fete tinere; ele erau prinse în prezența părinților, erau urcate în mașini militare, scoase în afara orașului, și nu erau eliberate după ce erau violate.

Generalul Constantin Niculescu, numit de Antonescu în fruntea unei comisii de anchetare „a neregulilor” din gheto – un termen fin pentru avalanșa de jafuri, violuri și omoruri comise acolo – a menționat pe ici pe colo problema răpirii și dispariției unor tinere evreice (vezi în continuare). Autoritățile nu s-au referit la această problemă cât timp era vorba de soldați români. La începutul lui octombrie, poliția din Chișinău a raportat că „unii militari germani ridică din ghetouri evrei – în special evreice”¹⁰⁸. Nu soarta tinerelor evreice a preocupat Guvernământul Basarabiei, ci temerea că ar exista vreo conspirație între militarii germani și evrei – cu scopul de a-i salva din gheto și de a-i transfera contra unei mite în interiorul României cu vehicule militare germane. Antonescu a numit comisia de anchetă nu pentru a dezvălui crimele comise în gheto, ci de teama că nu s-au luat măsurile necesare pentru a împiedica evadări și că nu s-au confiscat „aurul” și obiectele de valoare ale evreilor, și pentru a lămuri dacă ce a fost jefuit de la evrei s-a predat în întregime Băncii Naționale a României. Concluziile comisiei au dezvăluit, printre altele, amploarea răpirilor de tinere evreice, violarea și uciderea lor.

Comandantul ghetoului, colonelul Dumitru Tudose, – s-a arătat în raport – a luat măsuri corespunzătoare când la înființarea lui s-au înmulțit mult cazurile de răpire a evreicelor:

„La început când poftele de jaf se dezlănțuiseră și răpirile de femei evreice deveniseră mai frecvente din partea soldaților, în special din armata germană, colonelul Tudose a luat măsuri drastice de a le împiedica, prin oprirea intrării în gheto a oricărui ostaș, indiferent de armata căreia aparține. De asemenea [a fost interzisă intrarea] pentru vehicule, precum și pentru orice persoană care nu avea nici o legătură cu gheto”¹⁰⁹.

¹⁰⁶ *Cartea Neagră*, III, p. 80.

¹⁰⁷ *Mărturia Olgăi Averbuch* (vezi mai sus nota 88, p. 117).

¹⁰⁸ Guvernământul Basarabiei, raport cu privire la încercări caracteristice evreilor de a se eschiva de la decizia de a-i închide în gheto Chișinău, Arhiva Chișinău, 706-1-22, p. 36 b.

¹⁰⁹ Raportul Comisiei de anchetă înființată conform ordinului mareșalului Antonescu pentru anchetarea neregulilor din gheto Chișinău, (Raportul Niculescu), Arhiva Chișinău, 706-1-69, p. 17.

Raportul a notat multe cazuri de „violuri, jafuri și scoateri samavolnice din ghetou”¹¹⁰, dar generalul Niculescu nu a reușit să stabilească cine erau vinovați de asemenea fapte, întrucât scopul său nu era să găsească vinovații de comportamentul față de evrei, ci pe cei vinovați de a nu fi îndeplinit cu strictețe ordinele date privind izolarea evreilor în ghetou. Unul dintre anchetații români a remarcat că într-adevăr „a văzut mașini militare care scoteau în oraș pe unele fete mai frumoase din ghetou”.

Cu toate că raportul nu a notat pe executanții operațiunilor de lichidare a mii de evrei (o unitate a Einsatzgruppe și unități militare românești), cu toate că a notat că zeci de evrei s-au sinucis în momentul când au aflat că vor fi deportați în Transnistria și că 411 evrei au murit fără nici o explicație, cu toate că a notat răpirea fetelor și dispariția lor, autorii raportului au subliniat următoarele: „sub aspectul general, tratamentul evreilor din ghetou, rezultat din felul de comportare a soldaților, gradaților, organelor militare de conducere, a fost *omenesc și civilizată*”¹¹¹, „Omenia și bunul tratament”¹¹², au caracterizat comportarea față de evrei din partea ofițerilor și soldaților în ghetou și pe traseele deportării”, se mai afirmă în concluzii. „Omenia” și „comportarea civilizată” cu care s-au autolăudat cei care au fost răspunzători de tragedia unei comunități atât de mari sunt de fapt un produs al atitudinii regimului antonescian față de valorile universale.

Evreii din ghetoul Chișinău au fost uciși pe drumul ce ducea spre punctul de trecere Rezina de pe Nistru și pe traseul de deportare spre Domanevca, în „regatul morții”, și aproape că nu au rămas supraviețuitorii.

Suferințele femeilor evreice au constituit doar o completare la suferința evreilor în general, dar acest adaus a transformat soarta lor într-o soartă incomparabil mai grea decât cea a bărbaților.

Ghetoul Odessa (al doilea) a fost din multe puncte de vedere iadul pe pământ. El a fost înființat după două valuri de execuție de evrei în oraș; în primul au fost împușcați sau spânzurați câteva mii și în al doilea au fost împușcați 22.000, și majoritatea au fost și arși. Ghetoul a existat în zilele de ger cumplit care s-a abătut atunci asupra Ucrainei. Mulți evrei au murit înghețați pe străzile sale, și alții au primit chiar ordin să-și aducă cu ei morții la gară, când au fost deportați din ghetou.

Violarea evreicelor era un fapt mărunț și, în primele zile de ocupație românească, numărul rusoaicelor violate de soldați români a depășit probabil numărul evreicelor violate, întrucât evreii erau uciși. Dar în perioada dintre ocuparea Odesei de către români și înființarea ghetoului, Odessa a fost stăpânită exclusiv de armata și de poliția română, ale căror unități au fost aduse din

¹¹⁰ *Idem*, p. 26.

¹¹¹ *Idem*, p. 17-18 (sublinierea mea, J.A.).

¹¹² *Idem*, p. 44.

România. În această perioadă, care a continuat circa două luni, evreii din Odessa, și îndeosebi femeile, au devenit cu totul sclavi și sclave ale autorităților românești.

Adjunctul comandantului jandarmeriei din Transnistria, colonelul Marcel Petală, care a comandat acțiunea de deportare, nu și-a amintit nici un caz de omor, viol și jaf în întreaga Odessa. Nu i s-a raportat despre nici o acțiune arbitrară, a declarat Petală în scris, „nu ni s-a adus la cunoștința nici un singur caz, nici din partea celor contra cărora putea să se comită asemenea abuzuri și nici chiar prin zvon public nu am fost sesizați de așa ceva”¹¹³. Și într-adevăr, nici un evreu nu și-a amânat deportarea din Odessa pentru a înainta o plângere; toți au urcat în liniște în vagonul care-i ducea la moarte. Fotografii guvernământului și-a amintit că șefii poliției din Odessa îl chemau deseori „să-i fotografieze în pielea goală împreună cu fetele [localnice] din Odessa”. Comisarii și agenții poliției, inclusiv comandanții raioanelor, „aduceau fetele chiar și virgine... fie momindu-le cu promisiuni, fie sub diferite alte pretexte... le invitau la chefuri care se transformau în orgii”¹¹⁴.

Famiiliile evreiești care erau deportate în acele zile pe jos, la Mostovoi și la Domanevca au fost puse în fața unor grele încercări morale pentru a supraviețui o zi în plus. Izu Landau, un evreu din Basarabia care a fost arestat la Odessa și deportat în „regatul morții” de la Dalnic, la 27 octombrie 1941, într-un convoi de 10.000 de evrei, a descris una dintre „alternativele” în fața cărora se găseau familiile evreiești:

„După fiecare popas [de noapte] au rămas zeci de evrei, care n-au mai putut să se ridice. Aceștia au fost împușcați de față cu ceilalți. Restul a pornit mai departe. Mamele își abandonau copiii, copiii pe părinți. Fetele de 14-15 ani au fost batjocorite în prezența părinților. Mulți dintre părinți au cedat copilul pentru a putea înnopta [o noapte] undeva într-o cameră sau grajd”¹¹⁵.

Cine poate judeca „alternativa” pe care o avea o familie evreiască între „renunțarea” la o copilă sau o fată și moartea, înghețarea pe câmp a restului familiei? Această conexiune între viol și moarte și această ușurință cu care soldații români își băteau joc de fete evreice în intervalul dintre viol și execuție au ieșit în evidență în întregime în noaptea care a precedat lichidarea evreilor din Sculeni, județul Iași¹¹⁶ – noapte de violuri colective în fața părinților, înainte ca mitralierele

¹¹³ Declarația colonelului Nicolae Petală la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, București, 22 iunie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, Inspectoratul general al poliției, dosar nr. 73897 „dosarul Octavian Niculescu”, p. 295 b-296 (USHMM/RG 25004M microfilm 60).

¹¹⁴ Mărturia fotografului Alexandru Dumitrescu, 12 aprilie 1945, *Idem*, p. 277-277 b.

¹¹⁵ Mărturia lui Izu (Iziu) Landau la Tribunalul Poporului din București, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40011, dosarul Nicolae Macici, vol. 7, p. 107 (USHMM/RG 25004Microfilm 20). Landau a fost judecat și condamnat împreună cu alții criminali de război pe care i-a servit fidel.

¹¹⁶ Vezi în acest sens pe larg în studiul autorului despre pogromul de la Iași, care urmează să fie publicat de către Yad Vashem, capitolul nouă.

să lichideze atât victimele violurilor, cât și familiile lor. Nici un sentiment uman, nici o disociere publică, nici o teamă de pedeapsă în lumea aceasta sau pe lumea cealaltă. Fără îndoială, asemenea fapte nu ar fi fost posibile fără un proces prealabil de dezumanizare generală a evreilor și de dezintegrare totală a valorilor, chiar și a celor creștine.

Cartea memorială publicată în 1945 de către Uniunea deportaților în Transnistria cuprinde patru desene – patru imagini care urmăreau să ilustreze suferința evreilor în Transnistria. Într-unul din desene se văd doi copii alături de părinții uciși. Celelalte trei sunt ale unor fete și femei „violatate și dezonorate; două femei după chinuri groaznice; victime nevinovate ale Transnistriei”¹¹⁷.

Suferința femeii evreice nu a luat sfârșit odată cu eliberarea. România era contaminată de boli venerice și tuberculoză¹¹⁸. Pe atunci nu puteau fi vindecați cei atinși de boli venerice, în special de sifilis (de care a suferit și Antonescu).

Numeroase tinere evreice au devenit sterile, altele nu s-au măritat și s-au înregistrat și multe cazuri de sinucideri.

„Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbarii”, a exclamat Mihai Antonescu în Consiliul de Miniștri la 8 iulie 1941. Și într-adevăr, soldați, ofițeri, polițiști, jandarmi, delegați ai Băncii Naționale a României, funcționari de stat și mulți alți români de pe teritoriile eliberate au realizat aspirația lui Mihai Antonescu și au obținut pe drept titlul de *barbari*.

Credința

La 21 iulie 1941, la ieșirea din Briceni, s-a prăbușit unul dintre deportații din convoi – Dudl, fiul rabinului Șalom. El a căzut sub apăsarea greutății pe care o purta: doi saci plini de suluri de *Tora* și de cărți religioase¹¹⁹.

Al doilea transport de evrei din Suceava care a fost deportat în Transnistria a pornit la drum vineri seara, 10 octombrie 1941. În gara de la Burdujeni – a scris Malca Velner, care a menționat că părinții ei au fost evrei ortodocși – „mama și încă câteva evreice au aprins lumânări [de sâmbătă], și lacrimi le curgeau din ochi. Imediat au stins lumânările”¹²⁰ și după aceea au început pribegia. În continuarea

¹¹⁷ Fabius Ornstein, *Suferințele deportaților în Transnistria. Gândiți-vă la tot ce s'a petrecut în Transnistria 1941-1944*. (București, 1945). Imaginile se află la începutul cărții.

¹¹⁸ Într-un discurs ținut la 1 ianuarie 1939 în fața guvernului, regele Carol al II-lea a prezentat problemele principale cu care se confruntă statul: „Tuberculoza, bolile sociale, malarie, mortalitatea infantilă fac ravagii” a spus regele. „Bolile sociale” erau boli venerice. Vezi Prof. Dr. P. Tomescu, *Anul medical 1939*, București, 1940.

¹¹⁹ I. Amitzur ș.a., *Briceniul evreiesc în a doua jumătate a ultimului secol*, Organizația originarilor din Briceni, (în ebraică), Tel Aviv, 1962, p. 137.

¹²⁰ „Cine stinge lumânarea [de sâmbătă] de frica unor neevrei, nu va fi pedepsit” [de Dumnezeu] *Mișna* [învățătura] despre sâmbăta, cap. 2, paragraful 5.

drumului, când trenul a ajuns la Atachi, a descris testamentul lăsat de evreei din alte transporturi care au trecut prin acest punct de groază în drum spre deportare: „În acest oraș distrus erau inscripții pe pereți cu numele celor uciși. Ei au scris că au notat cu propriul lor sânge ceea ce li s-a întâmplat”¹²¹. Zeev Schärf, și el din Suceava, a citit și el cuvintele scrise cu cărbune sau cu sânge:

„Ne trimit la moarte, să aveți grijă să spuneți Kadiș [rugăciunea pentru morți] după noi”¹²². Evreei din convoiul de la Edineț au văzut și ei cuvintele scrise cu sânge, în idiș, pe pereți: „Spuneți Kadiș pentru sufletul [și aici vine numele]”; „Am fost uciși pentru sfințirea numelui divin [pe altarul credinței evreiești]... și semnături”; „Aici a fost ucis [nume] cu toată familia”¹²³.

Pe malul celălalt al Nistrului, la Moghilev, după prima noapte în cazarma distrusă, au înțeles cu toții sensul cuvintelor înscrise cu sânge la Atachi: „În această noapte în cazarmă mulți și-au pierdut mințile. Am auzit țipete și plânsete, am auzit și împușcături... dimineața am văzut că se îngroapă morți în curte”. Dimineața evreei din Suceava au fost deportați mai departe. Tatăl Malcăi Vitner, evreul ortodox Moșhe Ithak Hauzer, a înțeles „că acesta este sfârșitul”. „Tatăl meu, care era bolnav, a luat cu el numai talitul” (șalul de rugăciune)¹²⁴.

În rândurile următoare vom încerca să ne confruntăm cu dificila problemă a reacției emoționale evreiești în fața tragediei care a lovit această parte a poporului evreu, din punctul de vedere al credinței.

Trebuie subliniat că foarte mulți dintre evreei din Basarabia știau ebraica, și mulți dintre învățătorii de ebraică din Regat erau originari din Basarabia. Și printre evreei din Bucovina exista un număr relativ mare de cunosători ai limbii ebraice (în comparație cu alte regiuni ale României). În Basarabia nu erau relativ mulți evrei ortodocși, însă în Bucovina numărul lor era relativ mare, datorită existenței curților unor mari rabini; dar în ambele provincii evrei au dus o viață tradițională moderată¹²⁵. Numărul cunoscătorilor teologiei evreiești și ai ebraicei era mare și din puținul notat de acești supraviețuitori se poate înțelege că subita catastrofă a trezit printre ei întrebări fără de răspuns, în ceea ce privește esența existenței evreiești și a semnificației „pedepsei” cu care au fost pedepsiți și amintiri despre alte tragedii care au lovit în trecut poporul.

¹²¹ Mărturia Malcăi Vitner din Suceava, Petah-Tikva, 31 iulie 1958, AYV 03-916, p. 5.

¹²² Mărturia lui Zeev Scharf din Suceava, Ierusalim, 30 noiembrie 1959, AYV 03-1526, p. 11.

¹²³ Memorial pentru Edineț (vezi mai sus nota 64), p. 738.

¹²⁴ Vezi mai sus nota 121.

¹²⁵ Și în majoritatea localităților din România, cu câteva excepții, mai ales la București, evreei au continuat să ducă o viață evreiască, de păstrare a tradiției evreiești. „Și cei care au crezut altfel, n-au îndrăznit să se expună condamnării publice. Meșteșugăria și prăvăliile erau închise sâmbăta. Sinagogle erau pline” (mărturia lui Adler Risel din Fălticeni, Tel Aviv, 22 ianuarie 1960, AYV 03-1530, p. 3).

Campania de deportări a început în vara lui 1941, în preajma lui Tișa be-Av* și în cazul Hotinului, de exemplu, în chiar ziua de post. Versete din *Cartea Plângerilor* parcă descriau realitatea văzută și simțită de mulți evrei: „Ascultați toate popoarele și vedeți-mi durerile. Fecioarele și tinerii mei au plecat în robie” (*Plângeri*, 1,18); „Uită-te Doamne și privește, cui i-ai pricinuit așa ceva... Pe străzi zac pe pământ adolescenți și bătrâni, fecioarele și băieții mei au fost uciși de sabie” (*Ibid*, 2, 20-21;... „Răsplătește-le Doamne după faptele lor” (3,64)... „Ne-au împiedicat să pășim pe străzile noastre. Ni se apropie sfârșitul, zilele noastre se termină și am ajuns la capăt” (4. 18)... „Privește și vezi umilirea noastră. Avera noastră a fost luată de alții, casele noastre de străini” (5, 1-2); „Sclavi sunt stăpâni pe noi și nu-i cine să ne salveze de ei” (5, 1-2).

Situația supraviețuitorilor din primul val de exterminare se aseamăna foarte mult cu situația descrisă în *Plângeri* după distrugerea primului Templu de către babiloneni și comparația intensifica mai mult durerea și disperarea. În primul convoi de evrei din diverse târguri din Basarabia care au fost aduși în pădurea Cosăuți, evreii s-au organizat să se roage de „sâmbăta viziunii”, sâmbăta de dinainte de Tișa be-Av (sâmbăta viziunii profetului Isaia ben Amoț*), după ce timp de o lună au trăit pe drumuri, în „foame, tristețe și suspin, (care amintesc de cuvintele profetului), cum spuneau ei. „Cu ce ne putem ruga?” s-a întrebat rabinul Eliahu Zak din Briceva. „Cu ce? Nu avem talituri, nu avem haine, am rămas numai în chiloți”. Dar în dimineața sâmbetei viziunii s-au organizat câteva grupe de câte zece bărbați (minimum de bărbați pentru rostirea slujbei religioase), evrei din diferite orașele, fără sul de *Tora*, fără cărți de rugăciuni, fără haine: „Niciodată până atunci nu am auzit asemenea glasuri izbucnind în rugăciuni și lacrimi... fiecare parcă și-ar fi smuls părul din cap, fiecare tânguindu-se către cer. Tu doar împarți pâine oricărei ființe, chiar și unui câine, iar noi suntem înfometăți și

* În ebraică, a noua zi a lunii Av, zi de doliu național și de post, în care ambele temple au fost distruse, primul de către babiloneni în anul 586 î.e.n., cel de al doilea, de către romani, în 70 e.n., și în care multe alte nenorociri s-au abătut asupra poporului evreu.

* Viziunea profetului Isaia este citită în sinagogi în sâmbăta de dinainte de Tișa be-Av și în contextul începutului aplicării planului de „curățire a terenului” în Basarabia și Bucovina, deci a Holocaustului în România, a trezit o profundă emoție, durere și spaimă în rândul evreilor credincioși. Profetul Isaia mustra atunci, în jurul anului 700 î.e.n., poporul evreu și pe conducătorii săi, din cauza nedreptății care domnea în Iudeea. Nenorocirile care s-au abătut în trecut asupra poporului și a țării, ca pedeapsă cerească, a proorocit el, nu au determinat poporul să-și îmbunătățească conduita. De aceea D-zeu nu mai vrea să primească jertfele și rugăciunile (în Templu) și dacă poporul va continua să păcătuiască va fi decimat de sabia dușmanului. Profetul îndeamnă la pocăință. Viziunea se încheie cu promisiunea refacerii Sionului. Ziua de Tișa Be-Av în care a fost distrus Templul, care cade în săptămâna de după citirea viziunii profetului Isaia, este considerată ca o împlinire a viziunii – de aici concluzia trasă atunci în lagărele din Basarabia de mulți evrei credincioși că poporul evreu se află în fața unei mari catastrofe.

însetați, persecutați și distruși, desculți și goi”. La terminarea rugăciunii credincioșii au fost chemați „să-și îngroape morții în pădure... sute de oameni, bărbați, femei și copii în agonie, și lichelele și creștinii se învârteau cu clopote în mâini, sunând ca la biserică în zilele de sărbătoare sau la înmormântări”¹²⁶.

Într-adevăr, diferit și deosebit a fost Holocaustul pe aceste pământuri, în care înjosirea evreilor și exterminarea lor s-a făcut în numele crucii și în numele lui Iisus, și nu pe baza rasismului nazist. În convoiul în care au fost duși evreii din Briceni în direcția Moghilev, credincioșii au avut parte să citească din *Tora*: Iehzekel Gorodetski din Briceni a luat cu el un sul de *Tora* minuscul, și în fiecare „zi de citire” (luni și joi) a unui verset îl scotea și citea din el în fața deportaților. În drum spre Moghilev a murit, și a fost îngropat împreună cu sulul său de *Tora*¹²⁷.

Evreii din Hotin, care au fost deportați de Tișa be-Av, după ce au fost măcelăriți „Cohanimii” (rabinii și frunțași ai comunității) care au fost împușcați de o unitate a Einsatzgruppe, băieții lor au fost uciși și fetele au fost înjosite – au relatat că suferința lor părea a fi fără de sfârșit – „Dimineța vei zice: o, de-ar veni seara și seara vei zice: o, de-ar veni dimineța” (*Deuteronomul*, 28,67)¹²⁸. „Sclavii” care stăpâneau pe evreii din Edineț îi biciuiau în timpul marșului morții spre graniță, iar femeile erau batjocorite la popasuri. În lagărul Vertujeni, după ce au lăsat în urmă pe drumuri sute de victime, rămășițele comunității au încercat cu toate astea să „sărbătorească” Roș Hașana – Anul Nou evreiesc – „La acest popas, printre dărâmături, a fost locul unde s-a întâmplat ca deportații «să sărbătorească» Roș Hașana. Bărbații s-au adunat într-o clădire distrusă în care a fost odată o sinagogă. Nu există ființă umană care poate să descrie acea rugăciune făcută în picioare în clădirea distrusă, fără ușa și fără ferestre.” Și iată, că în toiul rugăciunii au „apărut soldații care i-au zorit pe evrei să iasă la muncă; și în cinstea „sărbătorii” s-au străduit să exceleze cu trucurile. „Munca” consta în cărarea de pietre dintr-o parte pe alta a răului, fără noimă, fără nici un folos, numai pentru a le face plăcută evreilor sărbătoarea lor sfântă...”¹²⁹.

Rugăciunile de Roș Hașana au provocat o emoție uriașă, și în mod deosebit rugăciunea „Unetane tokef”. Când cantorii au amintit, de obicei din memorie, „Iată ziua judecății... [când D-zeu decide] cine va trăi și cine va muri, cine a ajuns la capătul zilelor sale și cine nu, cine [va muri] înecat și cine de foc, cine de sabie și cine de fiare [sălbatic], cine de foame și cine de sete, cine de cutremur și cine de epidemie, cine strangulat și cine lapidat”, evreii din Basarabia și Bucovina aveau

¹²⁶ Pinkas Briceva, p. 410-411.

¹²⁷ Briceniul evreiesc, p. 410-411.

¹²⁸ Citat de Șlomo Shitnovitzer (redactor), *Cartea comunității din Hotin* (Basarabia), editată de organizația originarilor din Hotin în Israel, Tel Aviv, 1974, p. 87.

¹²⁹ Memorial pentru Edineț (vezi mai sus nota 64), p. 736.

deja experiența tuturor formelor de acest fel. Sute, poate mii, au fost înecați în Nistru; zeci de mii au fost atunci și mai târziu arși în parte de vii de către militari români; mii au fost uciși de sabie (adică de unelte improvizate) de către țărani români și ucraineni; zeci de mii muriseră sau urmau să moară de groaznică epidemie de tifos și de alte epidemii; sute au fost lapidați cu pietre de către țărani – și numai de fiara sălbatică n-au murit, căci fiara omenească a fost mai groaznică decât fiara sălbatică. Singurul lucru care nu a corespuns rugăciunii a fost sentimentul că această zi a judecății a fost fixată numai pentru poporul evreu și că nu „toate ființele pământului” [se vor prezenta în fața Ta pentru a fi judecați], și nu „toată omenirea”, așa cum se afirma în rugăciune, așteaptă să fie judecată.

Înspăimântătoarea pădure Cosăuți, locul în care mii de evrei au fost îngropați, a servit drept sinagogă în aer liber unui convoi de deportați din Edineț și din alte târguri, pentru rugăciunea de Kol Nidrei*. Evreii din convoi au început să murmure rugăciunea în întuneric, fără cantor și fără carte de rugăciuni: „La început în surdina și apoi rugăciunea a crescut din ce în ce în intensitate până s-a transformat într-un țipăt sfâșietor, amestecat cu plânset și tânguire de rupea inima și cerul. Soldații și premilitarii din escortă nu puteau stăpâni mulțimea. Chiar și ei, cu inima împietrită și cu sânge rece, erau intimidați și emoționați la priveliștea cutremurătoare – rugăciunea a luat sfârșit. Întuneric, umezeală, frig. Adunăm frunze uscate și facem focuri pentru a fierbe puțină apă de băut și pentru a ne încălzi. Focurile se înmulțeau, toată pădurea este inundată și luminată ca în lumina zilei. Ca și cum aceste focuri ar servi de „lumânări memoriale”, un fel de „pomenire a sufletelor celor căzuți...”¹³⁰.

Iom Kipur 1941/42 a fost un fel de zi de doliu național pentru evreii din lagăre și convoaie și o zi de înjosire maximă a iudaismului și a poporului evreu, de către români. Nicăieri nu li s-a permis evreilor să-și termine rugăciunea, și în multe locuri nici să o spună. Jandarmii știau că este o zi sfântă pentru evrei și au folosit forme diferite de maltratare. Furia lor s-a revărsat în special asupra rabinilor și hahamilor și asupra evreilor în îmbrăcăminte tradițională sau cu barbă și perciuni, care se mai găseau încă printre deportați. În zilele din ajunul lui Roș Hașana și în zilele dintre Roș Hașana și Iom Kipur, zilele de sărbătoare, evreii din lagărul Secureni au fost scoși la muncă: „Bărbați, femei și copii au fost mobilizați la munci diferite, care nu aduceau nici un folos. Intenția militarilor era să ne amărască viața”¹³¹.

* Prima rugăciune de Iom Kipur (ziua ispășirii păcatelor), zi de post total. Kol Nidre este o declarație publică făcută de fiecare în parte prin care se anulează toate jurămintele smulse prin constrângere. În ziua de Iom Kipur, ca și sâmbăta, este interzisă aprinderea focului.

¹³⁰ *Idem*, p. 738.

¹³¹ *Comunitatea din Hotin* (vezi mai sus nota 128), p. 89.

Primul convoi de evrei din lagărul Secureni a pornit la drum a doua zi după Iom Kipur și când a ajuns în satul Ocnița, în drum spre Atachi, „au ieșit tinerii satului, s-au aranjat de ambele părți ale drumului cu ciomege și biciuri în mâini, și ne-au bătut – în timp ce părinții lor au stat deoparte, priveau și se bucurau”¹³².

Ziua de Iom Kipur a evreilor deportați, primii, în Transnistria care se aflau deja în convoaiele care îi duceau spre ghetourile improvizate a fost poate una din cele mai grele prin care au trecut evreii de la distrugerea Templului. A fost o zi care a pus sub semnul întrebării credința în veșnicia poporului evreu, promisă de *Biblie*, dar nu și credința în Dumnezeu. Unul dintre convoaie, care a părăsit lagărul Vertujeni la mijlocul lunii septembrie 1941, a ajuns în satul Olșanca din Ucraina în ajunul sărbătorii de Iom Kipur:

„În acel ajun de Iom Kipur¹³³ al anului 1941/42 sărbătoarea s-a transformat pentru noi într-o zi de doliu și de tenebre. Probabil că fiecare dintre noi a crezut atunci că moartea este mult mai preferabilă decât zilele care ne așteaptă. În seara aceea am rostit rugăciunea de Kol Nidrei¹³⁴ într-un colhoz murdar, și rabinul Ițhak Hașošet (din Briceva)... a scos un strigăt isteric: «Și să iertăm (păcatele) întregului popor evreu». Rabinul care a strigat aceste cuvinte își exprima speranța că iertarea păcatelor comise de poporul evreu va salva întregul popor evreu de nimicire. Desigur, cărți de rugăciuni și mahzorim [carte de rugăciuni pentru zilele de sărbătoare] nu aveam, și toate rugăciunile pe care le rosteam erau cele pe care le știam pe de rost. La Olșanca am consacrat ziua de Iom Kipur rugăciunilor cu voce plângătoare și strigăte dar și înmormântărilor, deoarece în această zi sfântă am îngropat pe mulți dintre morții noștri sfinți și i-am lăsat acolo într-un cimitir temporar, din care desigur n-a rămas urmă, și, de asemenea, nu a rămas nici o indicație că acolo sunt îngropați oamenii”¹³⁵.

Anul 1941/42 a fost cel mai greu. Zeci de mii au pierit de tifos, foame și frig; zeci de mii au fost împușcați; zeci de mii au fost arși pe ruguri. Nici unul din ei nu a fost îngropat conform datinilor evreiești. Se părea că credința va muri împreună cu evreii. Cu toate astea, în seara zilei de Roș Hașana 1942/43 și în special de Iom Kipur, s-au deșteptat o parte dintre rămășițele evreilor din ghetouri, lagăre și colhozuri și au încercat să reînnoiască legătura cu Dumnezeu, să-și plângă soarta lor amară și să implore mântuire.

Și în lagărul morții Scazineț de lângă Moghilev s-a ținut în acel an rugăciunea de Kol Nidrei. Ceea ce era deosebit în această rugăciune era că a fost

¹³² *Idem*, p. 90.

¹³³ „Iom Kipur” – ziua ispășirii, cea mai sfântă zi din calendarul ebraic celebrată prin post total și prin rugăciuni rostite toată ziua.

¹³⁴ Rugăciune în arameică care se rostește la începutul slujbei de Iom Kipur.

¹³⁵ *Pinkas Briceva*, p. 418, 420.

rostită de schelete umane, morți-vii, evrei care știau că nu au nici o șansă să supraviețuiască. Lagărul Scazineț a luat ființă la sfârșitul lui mai 1942, cu scopul de a „rări” aglomerația care domnea la Moghilev. În câteva zile au fost transferați acolo 3.000 de evrei și alte o mie din alte lagăre din județ. Lagărul a fost împărțit în două: un lagăr pentru evrei care mai erau în stare să muncească; și al doilea, numit fără ocolișuri: „lagărul morții”, în care au fost înghesuiți evreii muribunzi și umflați de foame. Spațiul dintre cele două lagăre era păzit de miliția ucraineană, și ei se comportau cu toți evreii de parcă ar fi fost niște morți potențiali, ea având autoritatea să stabilească data morții lor. Una dintre supraviețuitoarele lagărului, care trăia atunci în partea „bună” și era, după spusele ei, „tânără și încă sănătoasă”, a vizitat partea „a doua” în seara de Kol Nidrei 1942/43:

„Am intrat într-o sală mare, folosită înainte ca țarc pentru vite.

În acest lagăr domnea o tăcere de cimitir, și aerul era îmbâcsit, plin de duhoare de urină și excremente de om. În clădire se aflau oameni deformați într-o formă îngrozitoare, o parte din ei complet goi, o parte acoperiți cu zdrențe, o parte se mișcau în liniște și păreau niște zdrențe mișcătoare.

Am intrat într-o încăpere foarte lungă și curată, în care se simțea, de asemenea, mirosul morții.

Pe podeaua încăperii erau răspândite pietre mari și mici, și pe ele ședeau credincioșii care veniseră să-și înalțe ruga în fața lui Dumnezeu.

În fundul sălii se afla un dulap improvizat din patru scânduri și acoperit cu o fustă ruptă de femeie care adăpostea sulul *Torei*... cei care se rugau erau femei, bărbați și copii mari, parte umflați până la nerecunoaștere, aproape muribunzi, iar alții de culoare albastră, acoperiți cu plăgi de lepră și tot felul de boli de piele ș.a. Toți tremurau de frig și de boală, toți aproape goi, sâni neacoperiți, cheli și ochi ieșiți în afară. Așa i-am văzut și așa au rămas în amintirea mea.

Deodată a apărut figura unui bărbat înalt și uscățiv, cu fața unui schelet de om. Acesta era cantorul. El s-a îndreptat spre tabernacolul improvizat și a început să se roage plângând și suspinând din tot sufletul. Tot publicul adunat acolo se ruga și plângea împreună cu el. O duhoare de moarte și descompunere domnea în acea sală. Pe ici pe colo se auzeau izbucniri de plânsete, s-au auzit strigăte de „Șema Israel”¹³⁶ și „Leșana habaa be Ieruşalaim”¹³⁷.

Se aflau acolo deportați din diverse târguri. În acea zi ei erau de acum umbre de oameni semi-morți, în agonie, și nu aveau nici o șansă să scape cu viață de acolo, dar credința lor nu murise. Ei nu-l blestemau pe Dumnezeu, care îi pedepsise

¹³⁶ „Șema Israel”. Principiul fundamental al iudaismului care se rostește în rugăciunile zilnice și înainte de moarte. Rezumă credința într-un singur Dumnezeu: „Ascultă Israele, domnul Dumnezeu nostru este singurul Dorn”.

¹³⁷ Rugăciunea de Iom Kipur se termină cu urarea de a trăi anul viitor la Ierusalim.

într-o formă atât de cruntă. Ei l-au binecuvântat și l-au ridicat în slăvi cerând totodată iertare și îndurare. Ei au rămas oameni și evrei în ciuda acestei îngrozitoare situații în care se aflau... În drum spre lagărul meu m-am rugat și eu în inimă ca Dumnezeu să le trimită o moarte ușoară celor care urmează să moară și curaj și putere celor care vor continua să trăiască¹³⁸.

În lagărul german Brațlav de pe Bug, în care au fost transferați evreii din Cernăuți de către autoritățile românești în vara lui 1942, deținuții au postit în ziua de Iom Kipur, 1942/43, și au și muncit. A doua zi, comandantul lagărului, sergentul-major al poliției germane, Michel Kroner, i-a surprins pe evrei cu un „cadou”. El a ales 500 de maturi, bărbați și femei de peste 45 de ani, precum și pe cei 85 de copii care erau în lagăr, și pe toți ceilalți i-a trimis la muncă: „Au venit oameni ai SS cu mașini, au încărcat pe cei aleși să moară, i-au trecut Bugul, i-au împușcat în pădure, și i-au îngropat într-un mormânt comun”¹³⁹. În lagărele germane de pe partea germană a Bugului dispăruse speranța, dar, se pare, că la cel puțin o parte nu a dispărut credința. Pe partea românească, în Transnistria, au continuat mulți să sperे într-o schimbare, și o parte chiar a continuat să creadă și să se roage.

Speranța și credința nu au dispărut nici în orfelinatul din Moghilev, unde în fiecare dimineață, medicul instituției, dr. David Lecker, controla câți copii au murit noaptea (în mod obișnuit 7-8), iar copiii rămași în viață care dormeau lângă cei morți cereau dimineața porția de pâine a copiilor morți. De Hanuca¹⁴⁰ 1942/43 s-a organizat un cor care cânta pe trei voci cântece evreiești și ebraice. Orfani din familii religioase au organizat Cabalat Șabat, „Întâmpinarea Sâmbetei”; prin cântece, recitări de psalmi și imnuri înaintea slujbei de vineri seara: „Ei au reușit să adune puțină pâine și câteva boabe de arpacaș. Au acoperit pâinea cu o batistă. Tineretul mai matur a spus kiduș [binecuvântarea] și ceilalți copii au repetat-o. Copiii din orfelinat au organizat în primăvara anului 1943 celebrarea sărbătorii de Paști: „copii mai mari au citit Hagada¹⁴¹, fetițele mici au întrebat cele 4 kușiot [cele patru întrebări], și un cor de copii înfometați, care încă nu muriseră de foame, tifos, dizenterie, acoperiți de furuncule, de scabie ș.a. – a cântat cântece de sărbătoare”¹⁴².

¹³⁸ *Cartea orașului Bălți din Basarabia – memorial și amintire despre evreii din Bălți*, în redactarea lui Iosef Mazor și Mișa Fux. Editată de Uniunea originarilor din Bălți (ebraică), 1993, p. 609-610.

¹³⁹ Mărturia lui Iulius Kronenfeld, Tel Aviv, iunie 1959, AYY, 03-1468, p. 12-13.

¹⁴⁰ Sărbătoare prin care se comemorează victoria Macabeilor asupra regatului Seleucid sirian în anul 165 î.e.n. și resfințirea Templului din Ierusalim, profanat de greci.

¹⁴¹ Povestea exodului poporului evreu din Egipt și din robie, care se rostește la cina festivă în primele două seri ale Paștelui evreiesc.

¹⁴² Mărturia lui Käte Cohen din Vijnița, Tel Aviv, august 1959, AYY 03-1483, p. 12, 14-15.

Speranța și credința nu au dispărut nici la rabinul Zwi Gutman, care la 22 ianuarie 1941 a fost urcat de legionari într-un autobuz, împreună cu cei doi fii, Iakov și Iosef, și cu alți zeci de evrei, și după ce au fost bătuți și torturați au fost transportați în pădurea Jilava de lângă București. „Rabine, oare vom rămâne în viață?” l-au întrebat evreii bătuți și înfricoșați. Și, deși, precum a relatat, era deja disperat, și-i era greu să încurajeze pe alții – cu toate acestea a găsit cuvinte de consolare și încurajare, i-a sfătuit să ceară îndurare și a citit cu ei din *Psalmi*¹⁴³: „Chiar dacă voi merge în Valea Întinericului, nu mă voi teme de nici un rău, căci Tu ești cu mine” (*Psalmi*, 23,4). Fiii rabinului au fost împușcați, iar el a fost împușcat de două ori dar a rămas în viață (vezi vol. 1, partea întâi, p. 428-429).

La Berșad, locul în care au pierit de tifos peste 10.000 de oameni în cumplita iarnă 1941/47, a fost ridicat în toamna 1943 un monument în memoria celor pieriți, prin eforturile depuse de rabinul Dov Yhiel din Briceva, ale cărui cuvinte în ebraică au fost gravate pe monument:

„Spre amintire veșnică a dezastrului veșnic
al poporului veșnic, spre veșnicie
în valea suferinței și a plângerii
a doliului zecilor de mii de evrei
departe de cei apropiați și dragi
Părinți și copii
Prunci și bătrâni venerați
înfrățiți prin moarte și gropi comune
Ei nu s-au mai despărțit
Morți de foame și răpuși de frig
Târâți în pribegie
Și lipsiți de libertate
Martiri pe pământ
Victimele unui despot
Înghesuiți în timpul vieții și după moarte
în anul de groază 5702
Printre mii de oameni renumiți
și cei al căror nume e pomenit aici
Veșnică să fie amintirea lor
Berșad 5701-5702”¹⁴⁴.

¹⁴³ Mărturia rabinului Zwi Gutman din București, Tel Aviv, februarie 1962, AYV 03-2477, p. 11.

¹⁴⁴ *Pinkas Briceva*, p. 434. Textul a fost copiat de pe fotografia monumentului. Monumentul nu mai există. Traducerea, cu puține modificări, din *Cartea Neagră*, III, p. 307.

Corpurile celor pieriți au fost scoase din trei morminte comune aflate într-o vale apropiată „și au fost reînhumate în cimitirul evreiesc”.

După înfrângerea de la Stalingrad, autoritățile românești au încetat, în general, să interzică evreilor din ghetouri să se roage de sărbători. În ghetouri și lagăre de muncă evreii n-au fost eliberați de sărbători, dar li s-a permis să se roage în orele în care nu munceau. Oameni credincioși, iubitori de Dumnezeu și de Israel – poporul evreu s-a străduit cu modestie să ajute, și dintre toți s-a reliefat figura nobilă a hahamului din Djurin, rabinul Herschel Koralnik, care s-a străduit mult să ajute pe deportații din România aduși în târgul său: „un sfânt în adevăratul înțeles al cuvântului. Din banii adunați de el, nimeni nu știa de unde, hrănea zilnic 20 până la 25 oameni săraci. N-a existat om să bată la ușa lui și să nu fie ajutat”. Cu ajutorul lui a fost renovată sinagoga din localitate, care fusese transformată într-o magazie de cereale de către autoritățile sovietice; „și acolo găseau toți deportații o mângâiere... cel puțin din punct de vedere religios”¹⁴⁵. Un rol asemănător a avut rabinul Baruh Hager din Siret, fiul rabinului din Vijnița, care a înființat o cantină pentru 300 de oameni, cu ajutorul unor donații și al ajutorului primit de la evreii din România. El a consolată și a încurajat, l-a durut și a suferit, a conciliat și s-a rugat.

Speranța în salvare – mai ales după Stalingrad – și în același timp teama că salvarea va veni prea târziu au dus se pare, din contra, la slăbirea credinței și au fost chiar cazuri de sfidare, cu jumătate de gură, a lui Dumnezeu. Un evreu din ghetoul Șargorod, care făcea parte dintr-un grup de treizeci de evrei trimiși să repare șosele, s-a oferit să conducă rugăciunea de Kol Nidrei în toamna lui 1943 în staulul colhozului Klokotnia. Deportații au reușit să facă rost de o singură lumânare.

„Cu toții s-au înfășurat în șaluri de rugăciune și s-au strâns lângă lumânare. Au stat cu cartea de rugăciuni în mână și tremurau de o agitație interioară. Inima mea împietrise. Mi-au amintit de serile de Kol Nidrei la Cernăuți la Chor-Schil, de vocile minunate ale cantorilor și de atmosfera elevată. Și iată-mă în staul lângă o lumânare fumegândă, mă pregătesc de rugăciunea Kol Nidrei. Gâtul mi s-a contractat de furie. Cei prezenți începură să-și piardă răbdarea, și cineva m-a tras de șalul de rugăciune și mi-a spus: „Ei, începe de acuma”¹⁴⁶.

La ceremonia înmormântării a zeci de evrei din Suha-Balca, care au fost aduși cu alții în căruțe spre a fi lichidați la Mostovoi, dar pieriseră deja pe drum, Nahum Haimovici a țipat în cimitir: „Doamne, noi te slăvim, atât de mult și atunci de ce poporul tău suferă atât de cumplit?”¹⁴⁷. Mulți desigur se temeau atunci, în

¹⁴⁵ Mărturia lui Max Antzer din Siret, Tel Aviv, februarie 1959, AYV 03-1237, p. 11-12.

¹⁴⁶ Mărturia lui Zelig Asher Hofer din Cernăuți. Tel Aviv, iulie 4959, AYV 03-1453, p. 18.

¹⁴⁷ Mărturia lui Nahum Haimovici din București, fără dată (1961), AYV 033-779, p. 29-30.

1943, că nu va rămâne nici o urmă din poporul lui Israel, și chiar dacă germanii și românii vor fi înfrânți nu vor rămâne evrei. „Păzitorul lui Israel [al poporului evreu, adică D-zeu]. Păzește rămășițele lui Israel și să nu piară Israel, poporul care rostește „Ascultă Israele”¹⁴⁸. Cuvinte din rugăciunea de implorare (tahnun) care se rostește la slujba de minha [de după amiază] provocau o emoție de nedescris: „De ce Doamne stai departe [nu intervii], disperi în vremuri de restriște” (*Psalmi* 10,1) – aceste versete din *Psalmi* care se spun în zilele de luni, au căpătat un sens adânc, dar erau rostite și cu înțeles de acuzare, reproș și protest.

Este imposibil să discernem în mod veridic fluctuațiile în fermitatea credinței; și tot ce s-a afirmat aici se întemeiază mai mult pe impresii rezultate de pe urma unor convorbiri cu sute de supraviețuitori și pe senzații. Expunerea bruscă la răutatea existentă în om, încercarea ucigașilor și opresorilor români de a baza și a justifica răul pe argumente creștine, înjosind în același timp iudaismul și pe omul și pe femeia evreiască, au făcut ca evreii din toate părțile să se închidă mai adânc în ei înșiși, în cadrul, credinței lor – a celor care aveau credința și ei nu erau majoritatea „Iubitorii lui Dumnezeu, urâți Răul” (*Psalmi* 97,10). Românii care au venit în contact cu evreii au iubit răul, s-au dedicat lui, s-au delectat cu el. Unica deosebire între ei (sau între majoritatea lor) și națiști consta în faptul că românii nu au rămas atașați Răului până la sfârșit. Procesul de bestializare înspăimântătoare care a cuprins militari, jandarmi, polițiști și chiar civili români și ucraineni a luminat într-o lumină nouă frazele rostite de fiecare dată la sfârșitul fiecărei rugăciuni, fraze care la începutul dezastrului păreau multora ca nepotrivite, trufașe: Să mulțumim pe stăpânul lumii... că nu ne-ai făcut ca pe neamurile țărilor și nu ne-ai alcătuit ca pe familiile pământului”¹⁴⁹. O asemenea măsură de cruzime, răutate și bestialitate nu exista la majoritatea evreilor.

Ce i-a determinat pe evrei să creadă și să se roage chiar și în condițiile unei totale lipse de speranță, după înjosire și pierderea celor scumpi? Oare sperau într-o minune din ceruri? Oare sperau că rugăciunea va avea vreo influență? Este greu de răspuns la această întrebare, dar putem risca și afirma că – în general – nu. Întrebarea care este semnificația slujirii Domnului, a credinței și a poruncilor

¹⁴⁸ „Ascultă Israele” principala rugăciune zilnică a evreilor care stabilește principiul fundamental al iudaismului, adică credința într-un singur Dumnezeu: „Ascultă Israele, Domnul Dumnezeu nostru este singurul Domn”.

¹⁴⁹ Rugăciune compusă după tradiție de Ioshua ben Nun, binecuvântat de Moise înaintea morții sale pe muntele Nebo, în Transnistria, să conducă triburile lui Israel în Țara Promisă, în Canaan – ca urmașul său. Rugăciunea datează deci de peste 3250 ani, când numai poporul evreu era monoteist și exprimă recunoștință pentru faptul că l-a creat diferit de popoarele păgâne „că nu ne-ai făcut ca popoarele pământului...” Rugăciunea se termină cu speranță universală „într-o lume mai bună sub domnia Atotputernicului” și cu viziunea că va veni un timp când toate popoarele se vor închina unui singur Dumnezeu.

religioase a fost dezbătută deja la sfârșitul *Eclesiastului* (în ebraică – Kohelet). Filozoful israelian Yeshayahu Leibowitz și-a pus această întrebare într-una din lucrările sale și iată concluzia sa: „*Eclesiastul* nu spune «Teme-te de D-zeu și păzește poruncile lui» căci aceasta este spre binele omului, ci spune în mod clar și răspicat... «căci aceasta e tot ce poate să facă un om»”¹⁵⁰ (*Eclesiastul* 12,13).

Este îndoielnic dacă evreii care s-au rugat în condiții de infern descrise aici au crezut că vor primi vreo recompensă pentru implorările lor. Ei erau nespuse de dornici de atmosfera evreiască, de valorile fundamentale ale iudaismului, valori de decență și respect pentru om și pentru societate, valori pe care poporul evreu le-a creat în patria sa și a plecat cu ele în Exil. Rugăciunile au întărit probabil spiritul credincioșilor, dar majoritatea au pierit.

Iudaismul a fost mai puternic decât evreii.

¹⁵⁰ Yeshayahu Leibovici, *Reflecții în jurul pericopei săptămânii*, Ierusalim, 1988, p. 137 (în ebraică).

CAPITOLUL 33

Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941

Pogromul contra evreilor din Iași a fost executat la ordinul explicit al lui Ion Antonescu, care a ordonat să fie evacuați din oraș toți evreii și să fie lichidat fără milă orice evreu care va deschide foc contra soldaților români și germani¹. Secția a doua din Cabinetul de război și Serviciul Special de Informații, SSI, au pregătit terenul pentru pogrom și au furnizat pretextul pentru pedepsirea evreilor din oraș. Unități ale armatei germane, care au fost postate în Iași, au ajutat românilor să-și realizeze fantezia lor antisemită. Planificarea masacrului s-a bazat pe exemplul pogromului de la Dorohoi, din vara lui 1940, și nu pe pogromurile executate de naziști în Europa de răsărit, care abia atunci erau puse în aplicare, de exemplu, pogromul de la Lvov, de la începutul lui iulie 1941; însă, dacă n-ar fi existat prezența armatei germane în România, regimul lui Antonescu nu ar fi îndrăznit să proiecteze un plan de acest fel și de asemenea proporții. Evacuarea evreilor din Iași era parte integrantă din „planul mare”, care urma să pună capăt prezenței evreiești în Moldova, concomitent cu exterminarea fizică a evreilor din Basarabia și Bucovina, plan cunoscut sub denumirea-cod „curățirea terenului”. La 29 iunie, în ziua în care urmau să fie evacuați toți evreii din oraș, erau la Iași 45.000 de evrei². În mai 1942, la recensământul „persoanelor având sânge evreiesc”, se aflau în oraș 32.624 de evrei³.

Deci, cel puțin 12.000 de evrei au fost masacrați în pogrom.

¹ Autorul acestui studiu nu a afirmat în studiile sale anterioare că Ion Antonescu a ordonat executarea unui pogrom împotriva evreilor din Iași, până când am descoperit, în iulie 1996, ordinul secret al Conducătorului (vezi în continuare). În ceea ce privește părerile mele privind răspunderea pentru dezlănțuirea pogromului, până când am descoperit acest document precum și alte documente importante care completează tabloul, vezi Ancel: „Antonescu and the Jews”, *Yad Vashem Studies*, 23, Jerusalem, 1992, p. 184-189 (subcapitol privind pogromul de la Iași); Jean Ancel, „The Jassy Syndrome”, „Romanian Jewish Studies”, Jerusalem, 1987, part. 1, vol. 1, nr. 1, p. 35-51; part. 2, vol. 1, nr. 2, p. 35-53.

² Comunicare telefonică a prefectului din Iași, colonelul Dumitru Captaru, către Ministerul de Interne din București, care aduce la cunoștință ordinul lui Mihai Antonescu privind evacuarea tuturor evreilor din oraș, cerând dispoziții cum să execute ordinul, 29 iunie 1941, Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativă, Dosarul 40010, p. 478 (în continuare Arhiva Ministerului de Interne).

³ Centrala Evreilor din România: *Breviarul Statistic al populației evreiești din România*, [București], 1943, p. 28; copie în Ancel, *Documents*, I, p. 307.

Ordin telefonic dat personal de Domnul Mareșal Antonescu,
în noaptea de 28-29 Iunie, la ora 23. 474

După ce m'a întrebat care este cauza că nu se poate stăpîni situația, mi-a dictat următorul ordin telefonic:

1) Vei da o ordoonanță, care o vei semna D-ta ca Comandant Militar al orașului Iași, bazată pe Inaltele Decrete existente și mai adăugînd, avînd și în vedere starea de războiu...

La primirea de focuri de armă dintr'o locuință, se va încerca acea locuință cu armata, vor fi arestați toți locatarii (afară de copii) și după o instrucție sumară, acei găsiți în vină vor fi executați.

Aceleași sancțiuni se vor aplica și acelor care vor doși persoanele care au săvîrșit infracțiunile de mai sus.

2) Evacuarea populației evreești din orașul Iași este necesară și va fi făcută totală (inclusiv femei și copii).

Evacuarea se va face pe pachete, pachete, mai întîiu la Roman și apoi la Trg. Jiu. Pentru aceasta vei lua înțelegere cu Ministerul de Interne și Prefectura de Județ, chestiunea trebuind bine studiată.

3) Vei lua toate măsurile ca să se întro imediat în ordine și pentru aceasta am dat ordin ~~Marelui~~ Cartier General să trimit la Iași un Batalion de jandarmi și două autocamioane.

Ordinul lui Antonescu

Ordinul formal de a evacua evreii din oraș a fost dat de Ion Antonescu telefonic, direct comandantului garnizoanei din oraș, colonelul Constantin Lupu, la 27 iunie 1941; Lupu a fost solicitat printre altele să ia măsuri „pentru evacuarea din Iași a populației evreiești”⁴. În noaptea de 28/29 iunie, când unități militare, de poliție și jandarmerie au început arestări și lichidări, Antonescu a revenit asupra ordinului de evacuare, și Lupu l-a notat cu precizie, întrucât și de data aceasta ordinul a fost comunicat telefonic:

„1) Vei da o ordonanță, care o vei semna D-ta ca Comandant Militar al orașului Iași, bazată pe Înaltele Decrete existente și mai adăugând, având și în vedere starea de războiu...

La primirea de focuri de armă dintr-o locuință, se va încerca acea locuință cu armata, vor fi arestați toți locuitorii afară de copii și după o instrucție sumară, acei găsiți în vină vor fi executați.

Aceleași sancțiuni se vor aplica și acelor care vor dosi persoanele care au săvârșit infracțiunile [descrise] mai sus.

Evacuarea populației evreiești din orașul Iași este necesară și va fi făcută totală (inclusiv femei și copii).

2) Evacuarea se va face pe pachete, pachete, mai întâiu la Roman și apoi la Târgu-Jiu. Pentru aceasta vei lua înțelegere cu Ministerul de Interne și Prefectura de județ, chestiunea trebuind bine studiată”⁵.

Înainte de emiterea acestor ordine s-au realizat înțelegeri cu anumite persoane din Legația germană din București și cu comandantul Corpului militar german din Iași, cu privire la metodele de acțiune împotriva evreilor (vezi în continuare). Din cauza incapacității comandantului militar al orașului, colonelul Lupu, de a fi stăpân pe situație și de a executa cu fidelitate ordinul lui Antonescu, Lupu a fost destituit la 2 iulie 1941. În cursul procesului intentat contra lui la Tribunalul Corpului IV Armată, în ianuarie 1942, a fost dezvăluit ordinul secret pe care l-a primit de la Antonescu, ordin (descoperit de mine, J.A.) care nu a fost cunoscut până în iulie 1996. Acesta este cadrul în care a avut loc pogromul de la Iași.

În ciuda unei abundențe aparente de documentație privind acest subiect, pogromul de la Iași a constituit în mare măsură un mister în ceea ce privește responsabilitii și planificarea⁶.

⁴ Apel personal al colonelului Constantin Lupu către mareșalul Antonescu, prin care se plânge că a fost demis din postul său, cu toate că a executat cu loialitate ordinele sale, 25 iulie 1941. Arhivele Statului, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 247/41.10.

⁵ „Ordin telefonic pe care mi l-a dat personal Domnul Mareșal Antonescu în noaptea de 28-29 iunie, la ora 23” așa cum l-a notat colonelul Lupu, Dosarul de anchetă în problema colonelului în rezervă Constantin Lupu, 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 28, microfilm 48, RG 25004. [Toate referirile la Muzeul Holocaustului din acest capitol fac parte din fondul RG 25004M].

⁶ Încă în anul 1945 s-au publicat două culegeri de documente și mărturii privind pogromul de la Iași: M. Mircu, *Pogromul de la Iași (29 iunie 1941)*. Editura Glob, București, 1945; M. Carp, *Cartea Neagră*,

Alungarea evreilor din Moldova (care făcea parte din Regat) sau, cu alte cuvinte, extinderea ordinului de „curățirea terenului” pe teritoriul României este „Planul mare”⁷. Acest plan nescris a fost amintit în mod explicit de Ion Antonescu în directivele trimise lui Mihai Antonescu de pe front la 3 septembrie 1941⁸, și a fost conceput într-un moment de supra-entuziasm față de alianța cu Germania nazistă, într-un moment de convingere profundă a lui Ion și Mihai Antonescu în victoria previzibilă a armatei germane în război, așa cum și-a găsit expresia în directivele către miniștri, în ordinele către generali, în discursurile la radio, în articolele din presă și în ordinele secrete de lichidare a prezenței evreiești în Basarabia și Bucovina. Părți din „Planul mare” au fost aplicate în Moldova, pornind de la considerarea existenței evreiești pe acest teritoriu – care a fost cel mai populat cu evrei – ca o nenorocire care a lovit poporul român, așa cum a fost percepută la timpul său de poetul Eminescu, de scriitorii Creangă și Negruzzi și de liderii mișcărilor antisemite Iorga, Cuza și Codreanu. Mihai Antonescu a stabilit chiar în scris că istoria a acordat națiunii române o ocazie unică de a curăța țara de străini – ocazie care nu se va repeta niciodată. Dacă nu ar fi intervenit germanii, care au frânat excesul de zel al lui Antonescu, din motive de planificare și de respectare a unui plan, „planul mare” ar fi fost executat deja în anul 1941 (vezi în continuare capitolul 35).

Prima măsură în cadrul acestui plan a fost ordinul dat de Ion Antonescu generalului Șteflea, pe atunci șeful Marelui Stat Major, „să fie identificați, pe regiuni [în Moldova], toți jidanii, agenții comuniști sau simpatizanți. Ministerul de Interne trebuie să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură să facă cu ei ceea ce voi ordona, când va fi momentul oportun”⁹.

A doua măsură în acest plan a constituit-o evacuarea evreilor din toate satele din Moldova și închiderea unei părți dintre ei în lagărul de la Târgu-Jiu, din sudul României¹⁰.

Suferințele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste, 1940-1944, vol. II-A (în continuare *Cartea Neagră II*). Institutul de istorie de pe lângă CC al P.C.R. a publicat în anul 1978 un „studiu” privind pogromul: A. Karatki & M. Covaci, *Zile însângerate la Iași, 1941*, Editura Politică, București, 1978.

⁷ Copie autorizată a depoziției colonelului Traian Borcescu, șeful secției de contraspionaj a SSI, 12 noiembrie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 24, p. 122 (USHMM/RG25004M, microfilm 47).

⁸ Ion Antonescu către Mihai Antonescu, 3 septembrie 1941. Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, Acordul Cabinetului, dosar 167/1941, p. 64-66.

⁹ Ordinul confidențial și personal al Președinției Consiliului de Miniștri către șeful M.St.M. al armatei României, generalul Ilie Șteflea, 19 iunie 1941, Iosif Constantin Drăgan (ed.), *Antonescu, Mareșalul României și Războaiele de Reîntregire*, Mărturii și documente, vol. III, Editura Nagard Cannaregio, Venezia 1989, nr. 81, p. 451.

¹⁰ Ordinul Ministerului de Interne, în numele generalului Antonescu, de a evacua toți evreii din satele din Moldova și din celelalte părți ale româniei și închiderea unei părți dintre ei în lagărul de la Târgu-Jiu, 21 iunie 1941, Ancel, *Documents*, II, nr. 136, p. 414-415.

A treia măsură, care a transformat peste noapte pe toți evreii din Iași în colaboratori potențiali cu „inamicul sovietic”, justificând apriori acțiunile de răzbunare contra răsculaților care încă nu s-au răscolat, a fost ordinul special al Siguranței dat comandamentului poliției din Iași la 27 iunie 1941:

„Fiind informați că la anumiți evrei se găesc dosite arme și munițiuni, vă rugăm să binevoiți a dispune a se efectua de îndată percheziționarea amănunțită și riguroasă a locuințelor și populației evreiești, pentru a se verifica dacă nu cumva ne aflăm în fața unei acțiuni de înarmare a populației evreiești. De rezultat ne veți raporta fără întârziere, arătând și măsurile luate”¹¹.

Planificarea pogromului

Pogromul de la Iași a fost planificat de aceleași organe care au planificat lichidarea evreilor din Basarabia și Bucovina de Nord: cei care au conceput ordinul de „curățire a terenului” pentru jandarmerie și a „ordinelor speciale” pentru unitățile armatei; cei care au planificat să-i asmută pe țăranii din satele basarabene împotriva evreilor, încă înainte de cucerirea teritoriului de către unitățile militare.

Inițiatorul a fost însuși Ion Antonescu, care a dat ordinul secret generalului Șteflea; pe baza acestui ordin au fost date dispozițiile către Ministerul de Interne și Ministerul Propagandei, pe când organele militare – informative – Cabinetul militar, secția a doua din Marele Cartier General și Serviciul Special de Informații, SSI-ul (care era subordonat direct lui Antonescu) – Ministerul de Interne (care comanda jandarmeria și poliția) și Ministerul Propagandei (condus și el de Mihai Antonescu), au tradus dispozițiile într-un plan operativ.

Principalul instigator la pogrom a fost comandamentul suprem al armatei române, iar planificatorul său a fost secția a doua din Marele Cartier General care s-a bazat pe ordinul secret al lui Antonescu către generalul Șteflea din 19 iunie 1941. Al doilea ordin al lui Antonescu, către comandantul militar al Iașilor, colonelul Lupu, de a evacua toți cei 45.000 de evrei ai orașului, și autorizația de a executa orice evreu „care va ataca armata”, au acordat mână liberă armatei, jandarmeriei și poliției să ucidă evrei, să-i tortureze și să evacueze mii dintre ei spre sudul României.

Înainte de izbucnirea războiului, SSI a înființat, la ordinul lui Antonescu și al M.St.M., o unitate specială a Serviciului Special de Informații – eșalonul I Operativ, cunoscut și sub numele de Eșalon Special, compus din 160 de oameni. Misiunea lui era „apărarea spatelui armatei române de acțiuni de spionaj, sabotaj și

¹¹ Ordinul directorului Siguranței din Direcția Generală a poliției către Inspectoratul județean de poliție. Iași, 27 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89 (microfilm 36).

teroare”¹². În prezent se poate stabili că modelul care a servit pentru constituirea acestei unități speciale a fost Einsatzgruppe D, care a sosit pe teritoriul României în jurul lui 22 iunie 1941¹³.

Eșalonul a părăsit Bucureștiul la 18 iunie în direcția Moldova, însoțit de un ofițer care vorbea româna din Serviciul de spionaj al armatei germane, maiorul Alexander Stransky, omul de legătură al Abwehr-ului (Serviciul de spionaj al armatei germane) cu SSI.

La 26 iunie a crescut brusc instigarea antisemită în presa locală, transformându-se de fapt într-o instigare la pogrom. În același timp a crescut numărul denunțurilor și comunicărilor unor români la sediile de poliție și chestura poliției Iași despre semnalizări făcute avioanelor inamice, ascunderea unor agenți-parasuțiști, adunări suspecte ș.a.m.d. făcute, chipurile, de evrei.

Psihoza nu s-a născut instantaneu. Ea a fost rezultatul planificării Secției a doua și a eșalonului SSI. Ea a fost explicată la timpul potrivit comandamentului Diviziei nr. 14, și așa cum vom vedea în continuare, comandanților poliției și jandarmeriei. Ea a fost planificată cu rigurozitate, astfel ca trecerea de la zvonuri la fapte să fie rapidă și mortală¹⁴.

La 26 iunie, concomitent cu amenințările proferate de comandantul Diviziei nr. 14, generalul Stăvrescu, în ziarul local, soldații români, cei mai mulți beți, au început să năvălească în locuințele evreilor de la periferiile aflate în vecinătatea taberelor lor, pentru a jefui și a tortura¹⁵.

Soldați legionari sau simpatizanți legionari care erau mobilizați în armată s-au alăturat, din proprie inițiativă, pogromului și jafului, aceștia constituind numai o parte dintre cei mobilizați de delegații SSI. Majoritatea erau civili, care au fost înarmați sau s-au echipat singuri în vederea acțiunii împotriva evreilor¹⁶.

Este important să notăm că legionarii, cuziștii și alții au constituit doar unealta de care planificatorii pogromului s-au folosit pentru a începe pogromul. Regimul antonescian, și nu mișcarea legionară, poartă răspunderea pentru pogrom.

¹² Depoziția lui Eugen Cristescu în fața judecătorului anchetator al Tribunalului militar din București, 4 iulie 1947. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 54 (USHMM/RG 25004M, microfilm 4). *Cartea Neagră*, II, nr. 3, p. 42-43.

¹³ Despre staționarea temporară a Einsatzgruppe D pe teritoriul României și despre acțiunile sale în Basarabia. Vezi Ancel: *The Jassy Syndrome* (vezi sfârșitul notei 1) I, p. 36-38.

¹⁴ Memoriu înaintat de colonelul Dumitru Captaru procurorului general al Tribunalului Militar (mai 1946). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 36, p. 46. (USHMM/RG25004M, microfilm 43).

¹⁵ Depoziția supraviețuitorului Herșcu Wolf în fața procurorului general al Curții de Apel, 2 ianuarie 1948. *Cartea Neagră*, II, nr. 19, p. 68.

¹⁶ Rezumat informativ al chestorului poliției din Iași privind starea de spirit în oraș în perioada 22 iunie – 22 august 1941, *Cartea Neagră*, II, nr. 75, p. 156.

În zilele pogromului au acționat împotriva populației evreiești din Iași forțe militare, de poliție și de jandarmerie din oraș și din afara lui, care erau subordonate autorităților militare și civile și care au primit ordine directe de la comandanții lor sau de la grade superioare comandanților lor: Marele Cartier General, comandantul Armatei a IV-a, pretorul șef al armatei, Ministerul de Interne, Inspectoratul general al jandarmeriei și chiar de la Ion și Mihai Antonescu în persoană.

Atmosfera de pericol care plutea în aer s-a agravat mult în cele trei zile premergătoare pogromului, aproximativ din 26 iunie. Au contribuit la aceasta două fenomene: părăsirea orașului de către mulți români, în special din rândurile intelectualității locale, și avertismente confuze despre un apropiat dezastru, făcute de prieteni sau cunoscuți români. „Mulți civili creștini care au avut cunoștința de acest pogrom și-au părăsit casele, mergând la rude în alte străzi, pentru a nu fi martori la odioasele asasinat”¹⁷.

Un alt semn prevestitor de rele l-a constituit mobilizarea unor tineri evrei de către primărie cu o săptămână înainte de pogrom, pentru a săpa gropi foarte mari în cimitirul evreiesc¹⁸.

Cu câteva zile înainte de 29 iunie s-a înregistrat un semn suplimentar privind apropierea catastrofei. Inspectorul de poliție Leahu a început, după spusele sale, să primească rapoarte de la gardieni de stradă „că pe casele locuite de creștini s-au scris semnul crucii cu var sau cu vopsea și că în ultima vreme astfel de semne apărea din ce în ce mai des și prin mai multe cartiere”¹⁹.

Însemnarea caselor cu cruci nu a fost o acțiune voluntară și spontană. Ea a început înainte de bombardarea orașului. Fără să cunoască cauza fenomenului, mulți evrei au observat că români care au părăsit orașul în ajunul pogromului și-au însemnat casele cu cruci. Când cu începerea arestărilor și execuțiilor, fruntașii comunităților au înțeles, însă cu întârziere, că „toate casele creștinilor au fost însemnate cu cruci”²⁰.

¹⁷ „Rezumat al masacrului din 29 iunie 1941, după mărturii, pe cartiere și pe zilele premergătoare și pregătitoare ale pogromului”, manuscris nesemnat, pregătit de intelectuali din comunități evreiești din Iași și prezentat la sfârșitul lui 1944 poliției din Iași, care a deschis o anchetă. Dosar 108233, vol. 41, p. 325. (USHMM/RG 25004M, microfilm 47); după câte se știe nu s-a făcut uz de aceste mărturii.

¹⁸ Depoziția lui Natan Goldstein la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război, fără dată (august 1945). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 31, partea întâia, p. 62 (USHMM/RG 25004M, microfilm 41)

¹⁹ Depoziția lui Gheorghe Leahu la Tribunalul Poporului din București, 29 octombrie 1945. *Idem*, vol. 26 (USHMM/RG 25004M) microfilm 48).

²⁰ Depoziția avocatului Marcu Moscovici în ședința Tribunalului din București, 18 iunie 1948. *Idem*, p. 485.

La 27 iunie, autoritățile au acuzat în mod oficial pe evrei de răspundere pentru bombardamentele sovietice²¹. Avioanele sovietice au bombardat Iașiul pentru prima oară la 24 iunie, fără a produce pagube serioase. Dar bombardamentul a provocat panică în rândul populației și zvonuri despre semnalizări făcute de evrei aviatorilor sovietici, pentru a le înlesni să lovească în obiective. La 26 iunie, orașul a fost bombardat a doua oară, iar de data asta au fost avariate diverse obiective din oraș, fiind provocate și pierderi umane. Circa o sută de locuințe evreiești au fost avariate, și 38 de evrei au fost uciși.

Îngrijorat de zvonurile privind organizarea unui pogrom, președintele Comunității, Iosef Iacob, s-a prezentat la comandantul poliției, Chirilovici, cerându-i să ia măsuri²².

Iacob nu s-a mulțumit cu rugămintea și pentru „convingere” a adăugat o mită de două milioane de lei, după buna tradiție românească – să nu ceri un „bine” de la un șef, „cu mâinile goale”.

La 27 iunie s-au întrunit șefii autorităților din Iași în somptuosul palat al prefecturii, aparent pentru a lua hotărâri în vederea întăririi ordinii, dar, de fapt, pentru a începe dispersarea forțelor care urmau să participe la pogrom²³.

Următoarea etapă în planul pogromului era organizarea unui simulacru de atac contra unor soldați români, pentru a trezi furia și reacția lor și pentru a crea impresia pierderii controlului și necesitatea luării de măsuri drastice împotriva evreilor. „Vina” lor era cunoscută dinainte. Înainte de inițierea atacurilor imaginare, care urmau să ducă la executarea pogromului, adjunctul chestorului poliției Iași, Leahu, i-a convocat pe polițiștii orașului. Comisarul Circumscripției II poliție din Iași, comisarul Grațian Sprânceană, a ținut minte în 1945 dispozițiile date atunci: „noi poliția să nu ne amestecăm în ceea ce va face armata prin oraș, fie că va fi bine sau rău”²⁴.

În aceeași seară, 28 iunie, au sosit la Iași și la Inspectoratul de poliție ofițeri ai armatei și jandarmeriei care au comandat în mod practic operațiunea. Colonelul Barozzi, pretorul Armatei a 3-a; colonelul Bădescu, comandantul jandarmeriei din Moldova; locotenent-colonelul Niculescu-Coca, și alții²⁵.

²¹ Fragment din depoziția vicepreședintelui Comunității, Avram Haham, la acuzatorul public, 2 martie 1945. *Cartea Neagră*, II, nr. 16, p. 66.

²² Depoziția lui Iacob Iosef în ședința Tribunalului din București din 15 iunie 1948. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 1, partea a 2-a, p. 448 (USHMM/RG 25004M, Iași, microfilm 47).

²³ Raport al adjunctului chestorului poliției, Gheorghe Leahu, către Ministerul de Interne, 2 iulie 1941, *Cartea Neagră*, II, nr. 44, pag. 110.

²⁴ Depoziția comisarului de poliție Grațian Sprânceană la Tribunalul Special de judecare a criminalilor de război din Iași, 19 iulie 1945.

²⁵ Depoziția adjunctului inspectorului Siguranței, Matei Cosma, la Tribunalul Poporului din București, 26 martie 1945. *Idem*, p. 62.

La ora 9 seara s-a auzit o alarmă înscenată. Câteva avioane germane au zburat peste oraș, și unul dintre ele a lansat o rachetă de culoare albastră. Acesta a fost semnalul. Imediat s-au auzit împușcături în tot orașul, focuri de arme automate și carabine, îndeosebi pe străzile centrale, pe unde mășăluiau atunci unități militare în drum spre front²⁶.

Numeroasele focuri de armă care s-au auzit pe toate străzile pe care erau postați soldați cu echipamentul de luptă, în special români, au creat impresia unei mari bătălii, mai ales în centrul orașului. Mulți evrei care locuiau în vecinătatea locurilor de unde se auzeau împușcăturile au înțeles încă atunci că este vorba de un spectacol, de acțiuni provocatoare, cu scopul de a semăna spaima și panică printre ei, de un semn convenit pentru atacarea lor, de un semn convenit, a cărui semnificație era că viața și avutul lor nu mai au nici o valoare. Și într-adevăr, soldați însoțiți de civili care au fost înarmați sau s-au înarmat singuri, au început încă în acea seară acțiuni de jaf și asasinat printre evreii bogați din centrul orașului, pe străzile unde au avut loc scenele de focuri simulate. Soldații, însoțiți de tineri din bandele organizate de SSI (premilitarii), au năvălit în casele unor comercianți evrei și în casele unor bogătași cunoscuți de pe străzile comerciale centrale, au jefuit și au tras în familii întregi – inclusiv în copii mici²⁷.

Cine cunoștea secretul planului pogromului, ca, de exemplu, generalul Stăvrescu, a raportat că iudeo-comuniști și aviatori sovietici, ale căror avioane au fost doborâte, au tras în soldații români și germani, și că, drept represalii, unități ale armatei române și jandarmi, „au procedat la încercuirea clădirilor de unde s-au primit focuri, precum și cartiere întregi, unde cei prinși au fost evacuați (bărbați, femei, copii) la chestura de poliție, unde cei găsiți în vină au fost executați pe loc de trupele germano-române care i-au capturat. Focurile au încetat în dimineața zilei de 29 iunie, orele 9”²⁸.

Prefectul Captaru, care nu a fost pus la curent cu secretul planului pogromului, a trimis la 29 iunie în orele dimineții un raport categoric privind tot ceea ce se referă la reprezentanța organizată la Iași, cu scopul de a începe pogromul:

„Se crede că focurile de armă sunt opera unor indivizi organizați și care urmăresc să producă panică în unitățile militare și în rândul populației civile... după

²⁶ Raportul locotenent-colonelului Chirilovici către Ministrul de Interne, 30 iunie 1941, *Cartea Neagră*, II, nr. 43, p. 108.

²⁷ Raportul lui Braunstein (unul dintre fruntașii Comunității din Iași) despre pogromul de la Iași, trimis președintelui Federației Uniunilor de Comunități, 8 februarie 1945. AnceI, *Documents*, VI, nr. 3, p. 35.

²⁸ Raport despre pogrom al generalului Stăvrescu, comandantul Diviziei 14, către Ministerul de Interne, 30 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 475-476; copie *Cartea Neagră*, II, nr. 39, p. 93.

indiciile obținute până în prezent, se constată că *anumiți indivizi caută să arunce vina asupra evreilor din oraș cu scopul de a afâța armata română și germană, cât și populația creștină contra evreilor, pentru a da loc la uciderea lor în masă*²⁹.

La vânătoarea începută în noaptea de 28/29 iunie au participat în primul rând polițiștii din Iași, întăriți cu polițiști din Basarabia care au fost concentrați în vederea înapoierii lor în provincie, unități ale jandarmeriei care au întărit din timp circumscripțiile de poliție, și gărzi mobile postate mai ales în cartierele evreiești; soldați, tineri înarmați de delegații SSI și gloate – cu alte cuvinte români de rând, care așteptau momentul potrivit să jefuiască și să ucidă, știind că aceasta este noaptea răzbunării pe evrei și că nu vor trebui să dea socoteală pentru faptele lor³⁰.

În dimineața zilei de 29 iunie, a relatat un evreu, „am fost scoși din diferite ascunzișuri de către civili și gardieni publici... am fost bătuți până la sânge împreună cu familia mea de către aceștia care o parte se ocupa de a jefui casa în timp ce eu eram bătut de alții... Mi s-a pus revolverul la tâmplă și am fost amenințat să fiu împușcat dacă nu predau armele cu care am tras în armată”³¹.

Combinarea dintre căutarea de teroriști care au tras chipurile în armată, alăturarea polițiștilor din Basarabia care cunoșteau deja ordinul de „curățire a terenului” deoarece comandanții lor l-au primit la 18 iunie 1941, înarmarea unor civili de către agenți SSI și libertatea de a jefui în cursul perchezițiilor trebuiau să ducă la măcel.

La ora 23,00, în noaptea de 28/29 iunie a sosit aprobarea definitivă pentru măcelărirea evreilor. Antonescu a sunat direct pe colonelul Lupu, pe care îl cunoștea personal și i-a dat – și prin intermediul său celorlalte organe – mână liberă să-i masacreze pe evrei. Ordinul, de fapt, aprobarea a fost menționată la începutul acestui capitol.

Planul pogromului de la Iași nu a inclus aproape nici o noutate în comparație cu un alt pogrom planificat și executat de unități ale armatei române la Dorohoi, cu un an în urmă, la începutul lui iulie 1940. O comparație între cele două planuri dezvăluie că, în afară de amplexarea și participarea soldaților germani, modalitatea executării unui pogrom împotriva evreilor nu a fost schimbată. Deosebirea, de data aceasta, a constatat în amplexarea asasinatelor, în ordinele explicite și în măsura colaborării populației românești, dar nu în liniile generale.

Pogromul de la Iași trebuia să se termine cu moartea a mii de evrei, întrucât de data aceasta în spatele lui se afla statul român și cel care se afla în fruntea lui,

²⁹ Raport al prefectului Captaru către Ministrul de Interne, 29 iunie 1941, ora 11:10, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 482 (sublinierea mea, J.A.).

³⁰ Depoziția avocatului Leon Reicher la Tribunalul Militar din București, 24 mai 1947, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 51, p. 349 b (USHMM/RG 25004M) microfilm 44).

³¹ Depoziția lui Friedrich Schonblum la Tribunalul Poporului, fără dată (1945). *Idem*, vol. 34, p. 30 (USHMM/RG 25004M) microfilm 41.

bucurându-se și de sprijinul activ al unităților militare germane. Mulți dintre locuitorii români ai Iașiului au luat parte la arestări, la violări de domiciliu, la depistări și denunțuri, la îndrumarea gărzilor spre case și adăposturi unde locuiau sau se ascundeau evrei, și la campania de înjosire suferită de evreii din convoaie, în drum spre comandamentul poliției – chestura. Amploarea mobilizării lor la misiunea de „rărire” a Iașiului de evrei – cum a fost denumit pogromul în ședința guvernului de la București³², constituie un subiect în sine, subiect de studiu separat. Regimul comunist a depus un efort special pentru a dovedi că populația Iașiului – cu excepția câtorva denumiți borfași, scursuri – sau „legionari” – s-a mobilizat pentru salvarea evreilor. Însă mărturiile supraviețuitorilor, așa cum au fost audiate de către instanțele judecătorești din România imediat după răsturnarea regimului antonescian, indică din contră: ură colectivă, participare masivă la jaf și inițiativă de lichidare a evreilor. Torturarea evreilor aduși în convoaie spre moarte în curtea chesturii este un fapt constatat de majoritatea supraviețuitorilor. Avocatul Leon Reicher a lăsat o descriere exhaustivă a fenomenului, menționat de evrei care au ajuns în clădirea poliției din direcții diferite și din cartiere diferite:

„În drum, toată populația creștină ne huiduia și cereau să fim imediat goniți pentru că noi suntem cauza nenorocirilor, a bombardamentului și pentru că noi am tras în armata română și germană. Mulți au sărit să ne linșeze”³³.

Criminali de război dintre români s-au numărat cu sutele și nu toți au fost identificați și depistați după război³⁴. Este vorba de români din toate păturile sociale, în afară de „borfași” – cuvânt care urmărește să descrie o masă fără chip și nume.

Criminalii mărunți au fost vecini ai evreilor, simpatizanți cunoscuți sau mai puțin cunoscuți ai mișcărilor antisemite, tineret (inclusiv liceeni), funcționari inferiori cu venituri mici, numeroși ceferiști, meseriași complexați de concurența colegilor lor de meserie evrei, dar și cei care se denumeau intelectuali și birocrați – funcționari de stat, ai serviciului financiar, ingineri, laboranți, oameni de afaceri, (uneori chiar tovarăși într-o afacere evreiască), pensionari și militari în retragere ș.a.m.d.

³² Stenogramă de la o ședință a guvernului cu participarea guvernatorilor „teritoriilor eliberate”, 13 noiembrie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 78, p. 13 (USHMM/RG 25004M) microfilm 35).

³³ Depoziția lui Leon Reicher la Tribunalul Militar din București, 28 mai 1947. *Idem*, dosar 108233, vol. 50, p. 358 (USHMM/RG 25004M, microfilm 44).

³⁴ Lista nominală a 286 de cetățeni din Iași care au participat la pogrom. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 40, p. 115-127 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43). Lista cuprinde români din toate păturile sociale: studenți, muncitori, meseriași, funcționari de stat, elevi de școală, actori de teatru, medici, învățători, un preot, cântăreți de biserică, avocați, pensionari, negustori ș.a. Printre ei iese în evidență numărul ceferiștilor și al altor funcționari ai CFR. Lista este parțială, întrucât nu cuprinde militari, jandarmi și polițiști, și din cauză că nu toți criminalii au fost identificați. Majoritatea au fugit din oraș, s-au răspândit prin județe depărtate de Iași, și ani de zile s-au ferit de orice contact cu evreii care i-ar fi putut identifica.

La Iași s-a repetat fenomenul participării la pogrom a unor femei și tinere românce, ca și în pogromul de la București, și în numeroase cazuri de soți care, împreună, au inițiat arestări, au denunțat evrei, au dirijat sentinele spre locuințele acestora, și totdeauna au jefuit casele părăsite, uneori chiar înainte ca familiile evreiești să fi fost scoase din ele.

Lucrători și funcționari ai primăriei, inclusiv șefi de secții, au participat în masă la pogrom și chiar s-au înarmat din timp cu topoare și ciomege, au bătut și au spart capete, au scormonit prin buzunare și chiar au dezbrăcat evrei de haine și le-au scos pantofii din picioare. Lucrători ai salvării publice, sanitari, apărare civilă, sănătate publică – pe scurt, oricine a avut dreptul să poarte pe mânecă o fâșie de pânză cu semnul crucii roșii – au întărit, din timp, patrulele care au pornit la vânatoarele de evrei, constituind un supliment serios pentru formații care au fost scoase pe străzi, pentru a descoperi și aresta evrei. Fiecare a acționat pentru cauza comună și a jefuit pentru el personal.

Amintim în încheierea acestui paragraf privind participarea populației locale la pogrom pe numeroșii ofițeri în rezervă din unitățile de jandarmerie, majoritatea avocați și învățători, care au devenit dintr-odată ultimii arbitri care decideau asupra vieții evreilor din sectorul lor.

E de la sine înțeles că nu toți locuitorii au colaborat la pogrom și nu toți au scos evreii din case și au jefuit bunurile lor. Evreii din Iași n-au simțit deosebirea, deoarece pretutindeni s-au găsit destui români care să transforme ziua de 29 iunie 1941 în ziua celei mai mari tragedii a evreilor din Regat. Descoperirea evreilor și transferarea lor în convoaie de către echipe de soldați și jandarmi, care nu cunoșteau împrejurimile, nu erau posibile fără sprijinul civililor români, deși în acest scop nu era necesară o mobilizare și o participare totală a populației românești la pogrom. De aceea, orice încercare de a scoate în evidență faptele puținilor locuitori care – spre cinstea lor – au acordat ajutor sau au acceptat să ascundă evrei sau au indus în eroare patrulele nu poate schimba tabloul general. Nici un locuitor al Iașului nu a protestat. Nimeni nu s-a exprimat, în timpul pogromului sau după el, împotriva acestuia, și nimeni nu a afirmat cu voce tare că este o crimă. Puținii care au ajutat, au făcut-o în ciuda atmosferei, în ciuda fermității majorității de a sprijini încercarea de lichidare a evreilor. În bună măsură, pogromul de la Iași a constituit marele examen pe care absolvenții mișcărilor antisemite românești, născute în oraș, l-au trecut „cu succes”.

Se poate afirma că la pogrom au participat în mod activ mii de locuitori români ai orașului, care făceau parte din toate păturile populației, desigur, pe lângă forțele de ordine și armatele română și germană³⁵.

³⁵ Vezi *Act de acuzare*, în *Ancel, Documents*, VI, p. 384-399.

În curtea chesturii au fost uciși într-o singură zi circa 5.000 de evrei, iar pe străzile din împrejurimi și în drum spre gară încă vreo câteva mii. Aceste cifre nu provin din surse evreiești.

Ordinul explicit al lui Antonescu stabilea că trebuie evacuați toți cei 45.000 de evrei din Iași. Chestura urma să folosească drept loc de concentrare, în drum spre evacuare. Clădirea se afla în centrul orașului, relativ aproape de gară, într-un punct unde se întretaiau aproape toate drumurile dinspre periferii spre centru, și avea o curte imensă.

Evreii care au fost aduși în curtea chesturii începând cu orele nopții de 28/29 iunie, erau convinși, fără vreun motiv plauzibil, că este vorba de un fel de etapă obligatorie și finală în cadrul campaniei de înjosiri și jaf, cu care autoritățile românești au hotărât să-i pedepsească pe evreii orașului. Într-adevăr, pe drum au fost umiliți, bătuți, pe alocuri împușcați, dar cu toate acestea nu bănuiau că sunt duși la moarte. Metoda generală, a notat un evreu, era de „a aduce evrei în convoaie lungi, să fie bătuți de însoțitori, să fie înjosiți pe drum, și să fie scuipați de trecători”. Spaima era insuportabilă și înainte de intrarea în curte, deoarece în orele de dimineață convoaiele cuprindeau și femei și copii, deoarece mulți evrei au fost bătuți așa de groaznic încât fețele lor se transformaseră în carne vie din care picura sânge, deoarece din când în când erau împușcați evrei pe drum: „femei cu copii în mână, sau la sân, completau spectacolul sinistru al convoaielor ce erau duse de soldați”³⁶. Intelectuali din cadrul Comunității care s-au grăbit să strângă informații și mărturii ale supraviețuitorilor, rezumându-le încă din anul 1944, au descris astfel chestura: „Chestura era locul de adunare a tuturor evreilor din Iași, aduși de către sentinele, patrulare, gardieni etc., sub ploaie de lovituri și groaznice maltratări. Această situație începuse în noaptea de 28-29 iunie. Evreii ce n-au putut încăpea în vastele subsoluri ale acestei clădiri erau îngrămădiți în imensa curte, unde la un moment dat erau peste 20.000 de suflete... În timpul când evreii erau duși spre chestură, toți borfașii din mahalale, elementele auxiliare ale armatei și poliției [mobilizate] pentru reușita masacrului, prădau casele rămase fără stăpâni sau numai cu femei și copii îngroziți”³⁷.

Până aproximativ la ora 1, la amiază, intrarea în chestură se afla exclusiv în mâinile polițiștilor și jandarmilor români, și în acest loc s-au aflat numai zece soldați germani³⁸. Încă de la intrarea pe strada care ducea spre chestură, strada Alecsandri, se

³⁶ Rezumat al masacrului (vezi nota 17), p. 340.

³⁷ *Idem*, p. 341.

³⁸ Declarația unui controlor de autobuz CFR, Mihai Aeleni, la poliția din Iași, 16 martie 1952, Arhiva Ministerului de Interne, dosar, 108233, vol. 1, partea I-a, p. 122 (USHMM/RG 25004M, microfilm 17).

auzeau țipete îngrozitoare de femei și copii, iar pe trotuare și pe stradă zăceau în dezordine zeci de cadavre; în cursul zilei numărul lor a ajuns la multe sute.

Așa cum am arătat, în fruntea convoaielor aduse în cursul dimineții se aflau de obicei agenți ai poliției locale sau ofițeri de jandarmi, care executau ordinul primit la ora 6 dimineața de a aduce pentru control: „toată suflarea evreiască”, cum s-a exprimat unul din polițiști. Jandarmi din legiunea de jandarmi a județului băteau evreii intrați în curte „până la desfigurare”³⁹. Astfel de lovituri erau aplicate capilor de familie și fiilor, care au fost aduși împreună cu femeii și copiii, și în prezența lor, în timp ce erau împinși spre fundul curții și țipau îngrozitor.

În această etapă evreii erau jefuiți la intrarea în curte de către polițiști localnici și „străini”, care scotoceau prin buzunare, luau ceasuri de pe mână, smulgeau verighete și cercei, pe când funcționarii primăriei (clădirea primăriei se afla lângă chestură) n-au lenevit și chiar au dezbrăcat haine și au scos pantofii din picioare. Se pare că zvonul despre captură s-a răspândit, intrarea în clădire devenind un focar de atracție pentru polițiști, jandarmi și soldați români, și aceștia s-au năpustit pe evrei pentru a-i jefui, și cu acest prilej au aruncat pe caldarâm buletinele de identitate ale evreilor. Intrarea în curte a devenit o cursă cu obstacole, sălbatică și care percepea sânge și numerar.

Bătăia evreilor la intrare mergând până la uciderea lor; a fost, probabil, rezultatul unei inițiative spontane, care nu a necesitat vreun ordin, deoarece regimul transmitea încă din ziua izbucnirii războiului contra Uniunii Sovietice că evreii încetaseră să fie considerați ființe umane și că totul este permis împotriva lor. Polițiștii, majoritatea dintre cei care au fost aduși la Iași, și-au făcut rost de ciomege, s-au aranjat pe două rânduri și i-au lovit pe evreii care intrau, în special în cap și în spate⁴⁰. Într-o anumită fază, în orele de dimineață s-au alăturat polițiștilor și soldații germani, dar controlul deplin asupra torturilor se afla în mâna românilor. În curte s-a organizat o a doua grupă de schingiuiți care a primit ajutorul măturătorilor de stradă ai orașului, care au fost organizați din timp de către organizatorii pogromului, așa cum au fost organizați și alți salariați ai primăriei, să acorde un ajutor „patriotic” polițiștilor.

„Ajunși la Chestură am fost întâmpinați de către agenți de poliție și nemți care cu ciomege în mână, loveau fără îndurare șirurile noastre, care intrau în curtea chesturii... lovituri nemiloase, ce se succedau într-un ritm sălbatic. După ce am intrat în curte, cu tot grupul cu care am venit, am fost somați, ca și ceilalți, să ne culcăm la pământ. În jurul nostru roiau ca albinele agenți de poliție și podari,

³⁹ Declarația lui Herșcu Abramovici la Curtea de Apel, 4 ianuarie 1948, vol. 2, p. 192 (USHMM/RG 25004M, microfilm 47).

⁴⁰ Declarația lui Samuel Springer la poliția din Iași (?) fără dată, vol. 37, p. 28 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

majoritatea tineri, care cu diferite arme, împărțeau lovituri la cei ce îndrăzneau să se ridice”⁴¹.

Evreii care nu și-au pierdut capacitatea de gândire au înțeles imediat, încă înainte de intrarea în curte, că au fost aduși la stația finală și că soarta lor este pecetluită, deoarece buletinele lor de identitate și livretele militare erau aruncate pe asfalt de către polițiști și jandarmi, care scotoceau prin buzunare (vezi în continuare). Nu numai intrarea în curte și curtea propriu-zisă, ci și intrarea în strada Alecsandri și porțiunea dintre intrare și chestură, circa o sută de metri – se aflau sub controlul deplin al românilor, care loveau ca să omoare⁴². Un avocat al Comunității, Benno Beer, care a fost introdus în curte în jurul orei 9 dimineața, a găsit-o deja arhiplină: „curtea arhiplină, căldură înăbușitoare. Pe poartă intră mereu grupuri mari de evrei, bătrâni, tineri, femei, copii, ologi purtați [pe mâini] de alți nenorociți plini de sânge, crunt bătuți pe drum de apărătorii ordinii – sergenți de stradă și ostași români”. Beer a observat că în fiecare grupă era un evreu care ținea în mână o bucată de pânză roșie „care cu o cravată [de culoare] roșie, care cu un fular roșu, care cu o bucată ruptă dintr-o perdea sau plapumă, numai roșu să fie, semn că toți sunt bolșevici”. În orele dimineții, a adăugat Beer, au început să fie împinși în curte ofițeri medici evrei care au fost mobilizați la război și au fost prinși pe străzi sau în case. „Căpitani, locotenenți cu galoane pe umeri, cu mâinile în sus, mânați în urmă de către un ostaș țanțoș și mândru că a făcut capturi simandicoase”⁴³. Soarta ofițerilor medici evrei a fost asemănătoare cu soarta celorlalte mii de evrei care erau în curte și a multor mii care au fost aduși în orele următoare. Căpitanul Darie, comandantul companiei de poliție militară, postată în curte de la ora 6 dimineața, și ai cărei jandarmi au bătut în dreapta și în stânga și au păzit „ordinea” în curte, a afirmat în depoziția sa că în curte au fost „șase ofițeri germani-observatori”⁴⁴.

⁴¹ Declarația lui Eduard Eidingher la poliția din Iași, fără dată (sfârșitul lui 1944). *Idem*, vol. 40, p. 398.

⁴² Depoziția lui Leon Reicher la Tribunalul Militar, 28 mai 1947. *Idem*, vol. 50, p. 353 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 44).

⁴³ Depoziția avocatului Benno Beer la Tribunalul Poporului din București, 16 iulie 1945. *Idem*, vol. 37, p. 18 b-19, (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁴⁴ Prima depoziție a maiorului Constantin Darie la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război din București, 3 aprilie 1945. *Idem*, vol. 27, p. 40 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 47). Și Darie a depus mărturie că în momentul când a ajuns în curte la ora 6 dimineața „curtea chesturii era aproape plină cu femei, copii, bătrâni, și era imposibil de transportat [de acolo] măcar și pe bărbații evrei”. După câte se știe, acuzații ca responsabili pentru pogrom au amintit la început (la sfârșitul lui 1944 până la mijlocul lui 1945) ordinul lui Antonescu de a evacua pe toți evreii din Iași. După câteva luni atât anchetatorii cât și acuzații au preferat să șteargă acest amănunt din depoziții. Darie s-a referit la „transportarea evreilor” din Iași, intenționând să spună că nu era posibil să-i evacueze conform ordinului „nici pe bărbați”.

Prefectul Județului Iași, comunică :

Conform ordinului Domnului Vice Președinte al Consiliului de Miniștri,

- Populația evreiască din orașul Iași, urmasii să fie evacuați, cu bărbați, femei și copii. -

- Evacuarea se va face pe grupuri, punându-se la dispoziție numărul de trezuri necesare.

- Domnia Sa a ordonat ca se hotără de Ministrul Afacerilor Interne, localitățile unde se evacuează.

- Numărul evreilor din Iași, este de circa 45.000 (bărbați și copii). -

Rog a da dispozițiuni pentru efectuarea acestei operațiuni.

Prefect,
ca. Col. Captariu

Fr. 1052 -

din 29 VI. 1941.

MA 23,55.

Trimit:

- Cpt. E. Nicolescu

Prefectul Captariu cere dispoziții cum să deporteze 45.000 de evrei din Iași

În această etapă devenise limpede că nu se mai poate aștepta și că se cere o schimbare în plan, atâta timp cât evreii nu sunt evacuați din oraș conform planului sau nu sunt uciși pe loc.

Prefectul județului, colonelul Captaru, a raportat la 30 iunie 1941 că șefii autorităților din Iași s-au întrunit la ora 10 dimineața și au hotărât „executarea dispozițiilor Domnului general Antonescu date direct domnului Comandant al Garnizoanei și [ordinele] D-lui Vice-Președinte al Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu”⁴⁵.

În chiar ziua pogromului, prefectul Captaru a primit două ordine diferite de la Mihai Antonescu. În primul i s-a ordonat să acționeze pentru a evacua toată populația evreiască din oraș „cuprinzând bărbați, femei și copii”. Captaru s-a grăbit să transmită conținutul ordinului ministrului de Interne, și cu această ocazie a atras atenția asupra dimensiunii misiunii: „numărul evreilor din Iași, este de circa 45.000 bărbați, femei și copii”⁴⁶.

Într-un memoriu pe care l-a înaintat în apărarea sa în iunie 1946, Captaru și-a atribuit în favoarea sa anularea ordinului de evacuare a tuturor bărbaților evrei, dar a ascuns în fața procuraturii faptul că mai întâi a primit ordin să acționeze pentru deportarea tuturor evreilor din Iași:

„Am avut convorbiri cu Vice-Președintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, pe care l-am informat asupra situației reale, ceea ce a avut ca urmare suspendarea ordinului *de a evacua toată populația masculină evreiască din Iași*, așa cum se ordonase, probabil pe baza unor informații inexacte și tendențioase care parveniseră la Președinție pe alte căi”⁴⁷.

Se poate înțelege de aici că în ziua pogromului a fost schimbat ordinul original de a evacua pe toți evreii cu ordinul de a evacua „toată populația masculină”, și din momentul în care ordinul a fost modificat, a început trierea celor arestați în curtea chesturii și eliberarea femeilor și copiilor.

⁴⁵ Raportul nr. 1062 a prefectului Captaru către ministrul de Interne, 30 iunie 1941. *Idem*, vol. 61, p. 17 (USHMM/RG 25004M, microfilm 45).

⁴⁶ Anunț telefonic nr. 1052 al prefectului Captaru către cabinetul ministrului de Interne, 29 iunie 1941. *Idem*, vol. 89, p. 478 (USHMM/RG 25004M, microfilm 35).

⁴⁷ Memoriul colonelului Captaru înaintat procurorului general militar după eliberarea sa din prizonieratul sovietic, pentru a fi judecat în România sub acuzația comiterii de crime de război, fără dată (iunie 1946). *Idem*, vol 34, p. 51 (USHMM/RG 25004M; microfilm 41). (Sublinierile mele – J.A.). În memoriu Captaru a încercat să arunce răspunderea asupra germanilor, fără să simtă că există o contradicție între ordinele pe care le-a primit, după spusele lui, direct de la Mihai Antonescu și afirmația că germanii au hotărât „să evacueze” evreii în trenurile morții. Într-un alt memoriu, înaintat tribunalului la câteva zile după pronunțarea sentinței, el a recunoscut de fapt că toate ordinele privind pogromul au fost ale autorităților românești: apelul colonelului Captaru către președintele Curții de Apel din București, 24 iunie 1948. *Idem*, vol. 58, p. 77 (USHMM/RG 25004M, microfilm 44).

Comandantul Diviziei 14, generalul Stăvrescu, care a primit ordinele de la Marele Cartier General sau de la Antonescu, a respectat cu strictețe și în rapoartele sale despre pogrom, limbajul ordinului și cuvintele lui Antonescu, pentru a sublinia că a acționat conform dispozițiilor primite de la Conducător.

„Aceste trupe au procedat la încercuirea clădirilor de unde s-au primit focuri, precum și cartiere întregi, unde cei prinși au fost evacuați (bărbați, femei, copii) la Chestura de poliție unde cei găsiți în vină au fost executați pe loc de trupele germano-române care i-au capturat”⁴⁸.

Stăvrescu a avut grijă să se folosească de cuvintele lui Ion Antonescu privind executarea ordinului despre arestare, executare și evacuare. Acest ordin clar și simplu, care a fost pronunțat și consemnat cu claritate la procesul lui Lupu din ianuarie 1942 (vezi în continuare), nu a mai fost menționat în depozițiile lui Lupu sau în toate depozițiile, memoriile, confruntările și dezbaterile tribunalului, și nici un anchetator, procuror sau judecător dintre cei care în anii 1945-1948 au condus ancheta și procesul criminalilor de război de la Iași nu l-au amintit. O autoritate superioară a hotărât probabil că nu trebuie aruncată întreaga răspundere pentru pogromul de la Iași asupra statului român și că dezvoltarea ordinelor lui Ion și Mihai Antonescu de a ucide evrei și de a-i evacua pe toți ar putea să ducă la concluzia simplă și clară că pogromul a fost o răzbunare românească pe evreii orașului și că a fost executat doar *cu ajutorul* armatei germane. Când Lupu a simțit că aceasta era intenția forurilor judecătorești, și-a schimbat cu totul versiunea și, la anchetarea sa din decembrie 1947, a pretins că germanii au fost cei care au vrut să evacueze pe evreii din Iași, în număr, după afirmațiile lui, de 30.000-40.000, „scop ce nu a fost atins decât parțial, aceasta datorită rezistenței autorităților române ce făceau tot ce era posibil pentru a sabota măsura impusă de Comandamentul German și a salva cât mai mulți evrei de la evacuare”⁴⁹.

Aceasta este versiunea adoptată ulterior de regimul comunist al lui Ceaușescu în România. Atâta timp cât nu a fost obținută documentația care a fost ascunsă, era greu de dovedit că pogromul a fost un plan românesc, așa cum evacuarea evreilor din sate și târguri, care a început în 18 iunie, s-a făcut în cadrul îndeplinirii vechiului vis antisemit românesc de „purificare” a satelor de evrei.

În ceea ce privește răspunderea germanilor, trebuie accentuat că toți militarii români care au fost implicați în pogrom au ascuns problema coordonării cu comandamentul german din Iași în tot ceea ce privește pregătirea și executarea pogromului. Abia în 1966 a fost găsit documentul care a dezvăluit această

⁴⁸ Telegramă de la Divizia 14 către cabinetul ministrului de Interne, 30 iunie 1941. *Idem*, vol. 24, p. 17 (USHMM/RG 25004M, microfilm 47).

⁴⁹ Protocol de la ancheta lui Constantin Lupu la Curtea de Apel din București, 1 decembrie 1947. *Idem*, vol. 2, p. 143.

coordonare (vezi în continuare). Documentația cu privire la colaborare a dispărut din arhivele armatei, ale Președinției Consiliului de Miniștri și ale autorităților locale din Iași.

Încă din orele dimineții devenise clar că planul de alungare a evreilor din oraș s-a încurcat, din cauza incapacității organizatorice a autorităților locale. Ordinul original a fost schimbat de către Mihai Antonescu la telefon, iar pe teren de către cea mai înaltă autoritate militară din zonă și din oraș, generalul Stăvrescu, care a venit personal de trei ori în ziua pogromului să controleze situația la cheștură: „prima oară înainte de dejun, a doua oară după dejun și a treia oară mai către seară”⁵⁰.

Tribunalul a stabilit în anul 1948 că Stăvrescu a convocat pe colonelul Lupu, pe colonelul Captaru și pe Chirilovici la clădirea cheșturii pentru consfătuire, și acolo s-a hotărât schimbarea ordinului (în conformitate cu convorbirea telefonică cu Mihai Antonescu) și eliberarea femeilor și copiilor⁵¹. Acolo s-a stabilit metoda de inducere în eroare a eliberării selective a unor evrei „nevinovați”, care au primit bilete de eliberare pentru a determina pe bărbații care s-au ascuns să se prezinte în masă la cheștură din propria lor voință. În pofida ordinului de a elibera femeile și copiii, nu toți au fost eliberați. Multe femei, mai ales cele cu copii mici în brațe, s-au speriat când au trebuit să se apropie de poartă din cauza grămezilor de morți și de răniți care sângerau. O altă cauză a rămânerii unor femei a constituit-o îndârjirea polițiștilor de a despărți femeile de băieții lor mici, pentru a lăsa cât mai mulți băieți în curte⁵².

Pentru a rezuma subiectul ordinelor explicite, se poate afirma că ordinele care au transformat casele și avuturile evreilor în bunuri fără stăpân, care au permis executarea de percheziții și arestarea evreilor din Iași, care au permis concentrarea lor la cheștură și împușcarea lor sub acuzația falsă de rebeliune, care au permis trierea și eliberarea femeilor și copiilor, care au dispus evacuarea bărbaților în trenurile morții – toate acestea au fost ordine primite de la Marele Cartier General sau de la București, și direct de la conducătorii regimului – Ion și Mihai Antonescu. Aceste ordine în parte au dispărut și în parte au fost ascunse, și nu au fost incluse în actele de acuzare la diversele tribunale care au judecat criminali de război, cu intenția de a arunca vina asupra germanilor și asupra românilor care „au colaborat” cu ei, dar nu pe statul român.

⁵⁰ Depoziția generalului Stăvrescu la Tribunalul poporului, 2 iulie 1945. *Idem*, dosar 40010, vol. 24, p. 6 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 47).

⁵¹ Protocol despre confruntarea dintre generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu și colonelul Lupu la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război de la București, 7 iulie 1945. *Idem*, vol. 37, p. 25 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 48).

⁵² Mărturie depusă de Haim Alter în ședința Tribunalului din București, 18 iunie 1948. *Idem*, vol. 1, partea întâia, p. 523 (USHMM/RG 25004M, microfilm 47).

Aproximativ la ora 12, mulți polițiști și comandanții lor au plecat să ia prânzul. La înapoiere au observat că la intrarea în curtea chesturii s-au aranjat în rânduri germani din unitățile organizației de construcții Todt, și, împreună cu colegii lor români, omorau ori răneau evrei cu o energie de nedescris⁵³.

În clădirea chesturii s-a resimțit printre români o anumită relaxare. Pușinii germani munceau din greu, dând posibilitatea tovarășilor lor români să se odihnească.

Trebuie notat că germanii din organizația Todt, care-i ajutau pe partenerii lor români să frângă oase de evrei în tot orașul, nu erau mulți. Colonelul Lupu a declarat că germanii din organizația Todt erau „într-un număr foarte redus, vreo cinczeci inși, care lucrau la aeroport”⁵⁴. Și evreii care s-au aflat în curtea chesturii au confirmat că oamenii Todt-ului, care au sosit după ce membri comisiei de triaj pentru eliberarea femeilor și copiilor s-au dus la masă, au numărat între zece și douăzeci de persoane. „Fiecare cu niște drugi de lemn, de asemenea, și vreo douăzeci de soldați români cu armele în mâini și care s-au înșirat deoparte și de alta a porții”. Ei erau puțini, dar datorită sânguinței lor „s-a format în mijlocul curții un morman de oameni răniți și morți peste care călcau cei care veneau fugăriți de bestiile din poartă”⁵⁵.

„Erau înnebuniți de spaimă”, a notat un avocat evreu care a descris înfățișarea evreilor care au scăpat cu viață de la poartă și ajungeau în fugă la morman, în timp ce români sau germani îi fugăreau și ei erau nevoiți să calce pe corpuri care sângerau, pentru a ajunge în cealaltă parte a curții, în timp ce cei care îi fugăreau se întorceau pentru a se ocupa de o altă grupă⁵⁶.

Unul dintre supraviețuitorii examenului de la intrare a notat că în jurul orei 3, când a fost introdus în curte, a fost întâmpinat la intrare de jandarmi și polițiști români și de soldați germani cu drugi mari de lemn, care s-au înșiruit unul în fața

⁵³ Copie autorizată a depoziției polițistului Vasile Morcov, la Tribunalul Special de judecare a criminalilor de război, 28 martie 1944. *Idem*, vol. 37, p. 12 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁵⁴ Depoziția colonelului Lupu la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război, de la București, 21 iunie 1945. *Idem*, vol. 28; p. 9 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 48). El a redus totalul forțelor care i-au stat la dispoziție, iar în ce-i privește pe germani, a stabilit în mod clar că comandamentul german a păstrat controlul asupra soldaților săi, și numai membri Todt-ului erau un fel de forță nedisciplinată dar foarte mică.

⁵⁵ Depoziția lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din București, 14 mai 1945. *Idem*, vol. 30, p. 79-80. Unul dintre evrei a relatat că membrii din Todt aveau în mâini nu simple ciomege, ci bucăți de lemn lungi de un metru. Protocol de la ancheta lui Beniamin Abramovici la Tribunalul Special de judecare a criminalilor de război, 30 martie 1945. *Idem*, p. 93 b.

⁵⁶ Declarație a lui Mayer Iur la Tribunalul Poporului din Iași. 14 mai 1945. *Idem*, p. 88-88 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 48).

celuilalt, „iar noi cu mâinile ridicate trebuia să trecem printre ei ca să fim introduși în curtea Chesturii. În trecerea acestor furci caudine am fost loviți în ceafă, peste cap și mulți cădeau jos, unii morți, alții răniți, alții cu capetele sparte. Era o groază și lume multă, și un sunet îngrozitor de țeste sparte”⁵⁷.

Chestiunea capetelor sparte n-a fost amintită aici ca o floare de stil: acesta era primul amănunt perceput de ochii evreilor care au scăpat, mai mult sau mai puțin întregi, de la examenul de intrare în curte. „Ei ne-au spart capetele, ne-au sfărâmat umerii și ne-au rupt mâinile. Când încercam să ne ferim, nemții ascunși după scări ne urmăreau și ne loveau. Mulți dintre noi am căzut leșinați, cu picioarele rupte și noi am trecut mai departe, îngrămădindu-ne în mulțimea de evrei înfricoșați care se aflau în curte”. Evreul care a descris cu mâna sa momentele intrării în curte a identificat imediat câțiva dintre cei care n-au reușit să treacă examenul: „În curtea chesturii am recunoscut cu creerii scoși afară pe industriașul din Păcurari-Șneier, pe agentul de asigurare Freitag, cu umărul rupt, cu capul spart, ucis apoi cu un glonte, pe comerciantul Glückman cu un ochi scos, ucis în bătaie”⁵⁸.

La ora 3 a început măcelul cel mare, care a transformat crimele înfăptuite până atunci în fapte ale unor amatori. Aceasta a fost deosebirea dintre munca manuală și munca mecanizată, iar în cazul de față mașinile erau mitraliere. Semnalul pentru începerea măcelului a fost din nou o alarmă aeriană care s-a dat în jurul chestiunii. „Alarma aeriană însă era falsă, căci nici un avion nu se arătase pe cer”⁵⁹.

Ofițeri de poliție care erau postați la poartă au închis intrarea și s-au îndepărtat cu repeziciune. „Imediat a început să cadă o ploaie de gloanțe asupra chesturii”⁶⁰.

Împușcăturile veneau din toate clădirile din jurul chesturii și din însăși clădirea chesturii. Deschiderea focului a fost aproape simultană cu alarma aeriană înscenată. „În momentul în care s-a auzit alarma aeriană, soldații au început să tragă cu mitraliere și arme în evreii masați la Chestură. Cei care au căutat să se salveze fugind au fost și ei împușcați”⁶¹.

În ciuda măcelului de la chestură, jandarmi și polițiști continuau să aducă acolo convoaie, deși intrarea era aproape imposibilă, și numai după un timp a devenit posibilă, numai după ce evrei apti au fost siliți să aranjeze cadavrele (vezi în continuare).

⁵⁷ Depoziția lui Jean Șoihet așa cum a fost notată de reprezentanți ai Comunității din Iași, septembrie-decembrie 1944. *Idem*, vol, 40, p. 386-387 (dosarul de depoziții a fost depus la Tribunalul poporului din Iași (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁵⁸ Depoziția lui Moise Șmil așa cum a fost notată de reprezentanți ai Comunității din Iași, 9 septembrie 1944. *Idem*, vol, 40, p. 401-401 b.

⁵⁹ Declarația lui Jean Sigler la Tribunalul poporului din București, 18 aprilie 1945. *Idem*, vol. 29, p. 18 (USHMM/RG 25004M, microfilm 48).

⁶⁰ Declarația lui Aristide Rauch (vezi mai sus nota 55), p. 80.

⁶¹ Declarația lui Mayer Iur (vezi mai sus nota 56), p. 88 b.

Din interiorul curții și de pe poziții de tragere alese din timp, focul a fost îndreptat mai ales către evreii care au încercat să fugă din curte spre strada vecină. Mulți evrei au fost secerăți cu mitraliere în curtea bisericii, vis-à-vis de chestură. Măcelul a continuat până seara la ora 7,30, dar focurile asupra mulțimii din curte au încetat înainte, când atenția principală a soldaților și jandarmilor români s-a îndreptat spre acei evrei care au spart zidul și gardul care înconjurau chestura și au fugit în clădirile și străzile învecinate. Focurile de armă au continuat, și au existat și cazuri de execuții în masă a câtorva sute de evrei în același timp.

Aranjarea morților în curte

După deschiderea focului împotriva evreilor se creaseră „mormane de cadavre în curtea chesturii lângă poartă și lângă zid”⁶². Și înainte de asta erau cadavre în curte, și chiar un morman de cadavre la intrare, care înfricoșase înainte de amiază femeile și copiii să treacă pe lângă el, în drum spre libertate. Dar de data aceasta curtea se aseamăna cu un câmp de luptă. „Măcelul cu bâtele și armele automate a ținut până la ora 7-8 seara”⁶³, a declarat un evreu care a doua zi, la ora 4,30 în zorii zilei a fost scos din curte spre trenul morții. El a adăugat că de-a lungul întregului drum spre gară a călcat pe cadavre de femei, copii și bărbați care erau răspândite pe străzi. După deschiderea focului trebuia făcut ordine în curte, pentru a permite introducerea altor convoaie, și ulterior pentru a forma convoaie noi și a le duce la gară. În curte erau cel puțin 5.000 de cadavre. Căpitanul Darie, care majoritatea timpului s-a aflat la chestură, a atestat că după părerea sa „numai aici au fost împușcați aproximativ 4.000-5.000 de evrei”⁶⁴. În afară de aceasta, pe străzi, în curți și în clădirile de lângă chestură mai erau alte câteva mii de cadavre. În curtea chesturii nu te puteai mișca fără să calci pe morți⁶⁵.

Pentru a face puțină ordine, și întrucât toată curtea era acoperită cu mormane de cadavre în urma tragerii directe, sau de rânduri de cadavre, așa cum au fost secerate în momentul deschiderii focului de către mitraliere, au fost aduși în jurul

⁶² Depoziția lui Natan Goldstein la Tribunalul Poporului din București, 7 martie 1946. *Idem*, vol. 31, partea întâia, p. 64 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 41).

⁶³ Depoziția lui Jean Șoihet (vezi mai sus nota 57).

⁶⁴ Prima depoziție a maiorului Constantin Darie la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război din București, 3 aprilie 1945. *Idem*, vol. 37, p. 41 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 48). În a doua depoziție, când a înțeles că el se află printre acuzați, cu toate că el personal eliberase în cursul triajului un număr de evrei dintre cunoscuții săi și chiar avertizase evreii să se ascundă înainte de pogrom, a încercat să reducă numărul victimelor care au fost împușcate în curte: „După aprecierea mea, numărul morților și răniților în curtea chesturii a fost între 3.000 și 4.000 (a doua depoziție a maiorului Darie, 29 august 1945. *Idem*, p. 45 b).

⁶⁵ Depoziția lui Herșcu Valdman la Tribunalul Poporului din București, fără dată (1945). *Idem*, vol. 34 (USHMM/RG 25004M, microfilm 41).

orei 16,30-17,00 un grup de cincizeci de evrei „întregi”, luați dimineața să muncească în gară la descărcarea de scânduri din vagoane de marfă. Ei „ne-au dus din adăpost, ne-au buzunărit, luându-ne ceasornicele, banii, după ce am fost la rând bătuți, am fost încolonați și duși la chestură. Când am pășit pe poartă am început să călcăm pe cadavre și răniți. Imediat s-a dat ordin ca cei răniți să fie puși de o parte și morții de o parte. Am făcut mormane de morți”⁶⁶.

Inginerul Schleier, membru în comitetul Comunității, a fost și el folosit la aranjarea cadavrelor împreună cu cei din grupa lui care rămăseseră în viață după „examenul” de la intrare:

„Spectacolul de aici era înfiorător. Pe pământ zăceau o mulțime de oameni cu înfățișări înspăimântătoare. Însângerați, cu ochii înțepați cu baioneta, mâini și picioare rupte, cadavre unul peste altul, țipete și vaiete îngrozitoare... fiindcă nu se putea trece spre fundul curții, comisarii ne-au ordonat să stivim cadavrele spre a se crea o cărare pentru circulație. Ajuns în mijlocul curții, ca urmare a acestei munci și a loviturilor primite am căzut între cadavre cu puterile sleite”⁶⁷.

Șeful salubrității la primărie, Vlad Marievici, care a venit a doua zi, 30 iunie 1941, să organizeze evacuarea cadavrelor din curte, și-a adus aminte că atunci „când s-a deschis poarta am văzut o stivă de cadavre așezate ca lemnele așa fel că mașina nici nu a putut intra prea mult în curte. Pe jos curgea sângele care ajunsese până la poartă și în care *am călcat și eu cu toată grosimea pingelei*”⁶⁸.

Contribuția armatei germane la pogrom

Ideea pogromului s-a cristalizat la M.St.M. și organul lui secret, Secția a doua, și la SSI, care era subordonat direct lui Antonescu. Aceste organe au colaborat cu Wehrmacht-ul în România și cu comandamentul Corpului 30 german din Iași. În cursul pogromului autorităților românești au pierdut controlul asupra faptelor, Iașiul devenind un uriaș câmp de măcel, în care soldați din ambele armate, jandarmi, polițiști și civili români, organizați și neorganizați, vânau evrei, îi jefuiau și îi omorau. Un astfel de spectacol nu a fost prevăzut de Antonescu când a dat mână liberă soldaților săi să măcelărească pe evreii „care vor deschide focul” împotriva armatei și a ordonat evacuarea evreilor din oraș, sau, așa cum s-au exprimat după aceea miniștri săi în ședința guvernului, „să rărească” orașul de evrei.

⁶⁶ Depoziția lui Iancu Sachman la Tribunalul Poporului din Iași, fără dată (iulie 1945). *Idem*, vol. 43, p. 312 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁶⁷ Declarația lui Israel Schleier. *Idem*, vol. 24.83 b-84 (USHMM/RG 25004M, microfilm 47). Declarația a fost folosită de procuratură pentru pregătirea actului de acuzare, în care a fost citat de câteva ori.

⁶⁸ Depoziția șefului salubrității la primăria Iași, Vlad Marievici, la Tribunalul Poporului din Iași, 24 iunie 1945. *Idem*, vol. 24, p. 28 (USHMM/RG 25004M, microfilm 47). (sublinierea mea, J.A).

Înțelegerile între Secția a doua și comandantul armatei germane în România nu sunt cunoscute sau au dispărut, așa cum au dispărut din arhiva SSI toate documentele referitoare la pregătirea pogromului de la Iași. Se poate presupune că o parte din înțelegeri s-a făcut oral și la fața locului între reprezentanții celor două armate, română și germană. Studiarea documentelor descoperite în ultimul timp arată că cine cunoștea secretul ordinului de „curățire a terenului” în Basarabia cunoștea și înțelegerile cu germanii; cum a fost, de exemplu, pretorul Diviziei a 14-a, maiorul Scriban.

Autoritățile locale – poliția, jandarmeria și prefectura – erau părtașe la secretul înțelegerilor între cele două armate cu privire la pogrom. Aceste autorități au primit ordine și directive de la Ministerul de Interne, iar în ziua pogromului, direct de la Mihai Antonescu, care servea de prim-ministru ad interim, în timp ce Conducătorul era ocupat cu conducerea războiului.

În prezent, se știe că ambele părți – armata română și armata germană, sau mai precis comandamentele forțelor care se aflau atunci în oraș, Divizia a 14-a a armatei României și Corpul 30 al armatei germane, sub comanda generalului von Salmuth – au acționat în mod coordonat și conform unei înțelegeri realizate probabil oral, înțelegere care nu a fost cunoscută până în 1996. Tribunalul militar al corpului patru a judecat în februarie 1942 pe colonelul Lupu în urma unor plângeri că ar fi apărut câțiva evrei care erau asociați de afaceri ai săi. La proces s-a constatat că a ordonat arestarea câtorva români care continuau să jefuiască și să spargă case evreiești, după 30 iunie. La proces, care s-a desfășurat cu ușile închise, Lupu a prezentat ordinul secret pe care l-a primit de la Antonescu înainte de pogrom, și a făcut depoziții de câteva ori.

La interogatoriul său din 29 ianuarie 1942, Lupu s-a referit la problema eșecului păstrării ordinii, adăugând amănunte cu privire la convorbirea pe care a avut-o cu Antonescu în noaptea de 28/29 iunie 1941:

„Dl. general Antonescu m-a întrebat de ce nu se poate stăpâni situația, la care am raportat că soldații sunt oboșiți de multă vreme în serviciu... Am constatat că ordonanțele și servitorii se dedau la dezordine... din cauză că și poliția se dedase la jafuri... [Și întrucât] Am avut informații că și soldații noștri cei veniți de pe front, la Iași, se dedau la jafuri iar la cercetări s-au găsit asupra lor bani și lucruri furate... Am intervenit și eu personal căci parte din polițiști sau plecaseră din Iași sau se asociau cu cei ce jefuiau. Când a venit Comandantul German a doua zi, [la 29 iunie] s-a hotărât ca în chestiunea evreilor împușcați să se ia măsuri numai între autoritățile militare fără a fi adusă la cunoștința autorităților civile”⁶⁹.

⁶⁹ Procesul verbal al interogatorului colonelului în rezervă Constantin Lupu la Tribunalul Corpului IV de Armată, 29 ianuarie 1942, Pretura Cabinetului militar „Gloria”. Dosarul de anchetă cu privire la

În acest important document, care a fost consemnat șapte luni după pogrom, nu există nici urmă de pretenție că germanii ar fi pus stăpânire pe oraș, ci se subliniază că autoritățile n-au reușit să-i stăpânească pe pogromiștii și jefuitorii români. Rămâne de clarificat doar chestiunea înțelegerilor între cele două armate. La procesul lui Lupu, în februarie 1942, a depus mărturia căpitanul Mihail Ioan, comandantul pieții orașului, care a servit de translator la întâlnirea lui Lupu cu generalul von Salmuth la 29 iunie, aproximativ la ora 4 după-amiază, ora de vârf a măcelului din curtea chesturii. După afirmațiile lui Ioan, von Salmuth i-a spus lui Lupu:

„Că a fost o greșeală cu arestările și împușcarea evreilor și a rugat ca chestiunea să se încheie între autoritățile militare fără a mai amesteca și autoritățile civile.

S-a hotărât împărțirea pazei orașului în două zone.

Încetarea jafurilor, perchezițiilor, arestărilor de ambele părți, putându-se aresta atât soldați români sau germani care se vor deda la astfel de fapte.

Legătura strânsă între ambele Comandamente prin telefon și curieri”⁷⁰.

Depoziția confirmă că arestările și măcelul s-au executat în urma unei înțelegeri prealabile între cele două comandamente, dar că în orele după-amiezii chestiunea a ieșit de sub control. Generalul german, care oricum era ocupat cu problemele frontului, a vrut ca românii să readucă ordinea în oraș și să pună imediat capăt acțiunilor de jaf și pradă, descinderilor în locuințe, precum și execuțiilor. Generalul Stăvrescu a afirmat explicit: „am primit ordin de la Corpul de armată german să fac liniște în orașul Iași”⁷¹.

Deci jafurile comise de soldați și civili români după emiterea ordinului de a le pune capăt au fost cele care au împiedicat revenirea liniștii în oraș, și nu soldații germani. Colaborarea între unitățile militare ale celor două state s-a bazat pe înțelegerea că evreii trebuie arestați și uciși, dar această înțelegere a fost modificată în după-amiaza zilei pogromului, întrucât orașul se transformase într-un enorm cimitir și întrucât autoritățile românești pierduseră controlul.

Colaborarea româno-germană nu a luat sfârșit odată cu pogromul, ci a continuat și în orele serii, când soldații români și germani, polițiști și jandarmi, i-au scos pe cei 7.000 de supraviețuitori din curtea chesturii, i-au escortat spre gară, și i-au încărcat în ceea ce a devenit un cimitir ambulant pe întinsul României. Nu s-a constatat nici o tensiune între români și germani. Nici un soldat român și nici un

colonelul Lupu, 29 ianuarie 1942. Arhiva Ministerului de Interne. *Idem*, vol. 29, p. 109 b (USHMM/RG 25004M, microfilme 48).

⁷⁰ Declarația căpitanului Mihail Ioan, comandantul pieții orașului, 25 ianuarie 1942. Dosarul Lupu (vezi nota anterioară), p. 221.

⁷¹ Telegrama nr. 24134 a generalului Stăvrescu către ministrul de Interne, 29 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 478 (USHMM/RG 25004M, microfilm 36).

cețătean român în uniformă nu a fost omorât sau rănit ca rezultat al vreunui act de împotrivire, măcar simbolic, al vreunui militar, la măcelărirea evreilor, cu toate că în oraș se învârteau mii de oameni înarmați de ambele părți. Toate poveștile cu privire la vreo tensiune, chipurile, între români și germani în jurul dorinței exclusive a germanilor de a omorî evrei au apărut în documente falsificate, fabricate spre sfârșitul existenței regimului antonescian de către trimiși ai lui Mihai Antonescu, conform unui plan coordonat a priori și în timpul anchetelor și procesului criminalilor de război români în anii 1945-1948, în încercarea de a se sustrage de la răspunderea pentru măcel.

Soldatii germani au acționat la Iași conform unei înțelegeri cu armata română. Ei au năvălit în case singuri sau împreună cu soldați români, au fost repartizați în patrulele care au plecat să aresteze evrei, au bătut și au omorât evrei în locuințe și în timpul marșului lor spre chestură, au jefuit evrei și au furat din case, au escortat convoaie, au fost postați în fața intrării la chestură și au împușcat și bătut cu intenția de a ucide. Ei au tras în masa de evrei, și au făcut ceea ce asociații lor la crimă, români, au făcut și ei.

Este foarte important de notat că unități ale Einsatzgruppe D – deși au acționat pe teritorii care au revenit în suveranitatea României după 22 iunie 1941 – în România însăși (inclusiv la Iași) n-au acționat, nici ei și nici o altă unitate SS.

Regimul antonescian nu a permis SS-ului sau Gestapo-ului să acționeze pe teritoriul României, după rebeliunea legionară. Traseul deplasării Einsatzgruppe D pe teritoriul României este cunoscut și confirmat prin documente. Nici o unitate Einsatzgruppe D nu s-a aflat la Iași în ziua pogromului și nu a participat la el⁷².

O altă dovadă a rolului adevărat al autorităților românești în pogromul de la Iași a furnizat-o Mihai Antonescu, când a precizat cu mândrie unui consilier militar al Legației Germaniei la București, în 25 septembrie 1941, cine i-a tratat pe „rebelii” de la Iași:

„Cu privire la mișcarea comunistă din România... Manifestările de împotrivire care au apărut la Petroșani și Iași au fost reprimare imediat prin executarea participanților”⁷³.

⁷² Această concluzie se întemeiază pe cercetarea rapoartelor Einsatzgruppen, care parte au fost publicate de autor în original. Vezi Ancel, *Documents*, vol. V, și pe un studiu multilateral al eruditului german Kransnick despre activitatea Einsatzgruppen care nu lasă loc la nici o presupunere: Helmut Krausnick & Hans Heinrich Wilhelm, *Die Truppe des Weltanschauungskrieges, Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD 1938-1942, Teil I...* Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1981, p. 195-200. Vezi și Ancel, *The Jassy Syndrome* (vezi nota 1) I, 1, p. 36-37.

⁷³ Nota lui von Hodenberg, de la Departamentul de consilieri militari al comandamentului superior al Wehrmacht-ului (OKH), Berlin, 15 septembrie 1941, documente ale Ministerului de Externe german, AYW, microfilm cadrele IM/2911, 740201-790200. La Petroșani, a izbucnit la 18 aprilie 1941 o grevă a minerilor pe care autoritățile au reprimat-o cu forța.

Ordinele lui Ion Antonescu de a evacua toți evreii din Iași înainte de pogrom au fost descrise anterior.

Mihai Antonescu a repetat în ziua pogromului, la 29 iunie, ordinul de evacuare a întregii populații evreiești din Iași „cuprinzând bărbați, femei și copii în grupuri”⁷⁴.

Generalul Stăvrescu a cerut statului major al Armatei a III-a să-i repartizeze vagoanele necesare pentru evacuare, și a ordonat prefectului și gării din Iași să pregătească trenurile. „Divizia a 14-a a dispus toate cele de mai sus, având în vedere situația presantă din acel moment și faptul că tot ea avea în sarcină menținerea ordinii în Garnizoana Iași”⁷⁵.

Toate autoritățile care au avut legătură cu pogromul au fost implicate și în evacuarea supraviețuitorilor din curtea chesturii la gară. Colonelul Chirilovici, care, probabil, nu a cunoscut ordinul lui Antonescu, a raportat câteva ore după terminarea evacuării că nu era posibilă „rămânerea evreilor în cursul nopții în curtea Chesturii unde se găseau aproximativ 5.000 care prezentau un mare pericol, neputând fi păziți și datorită faptului că în oraș focurile evreilor comuniști continua [de aceea] s-a hotărât de către autoritățile militare și civile – Prefectura de județ și Div. 14 – evacuarea [lor] în două transporturi afară din oraș”⁷⁶. Prin aceasta se confirmă faptul că în seara zilei pogromului încă mai erau la chestură 5.000 de evrei în viață, în afară de miile care au fost măcelăriți în acest loc sau în drum spre acolo. În realitate, în curtea chesturii erau circa 8.000 de evrei în viață.

Unul dintre polițiști a atestat cu simplitate că el și alți polițiști au primit la ora 7,00 ordin de a aduce evreii la chestură, iar seara au primit ordin să-i conducă pe evrei la vagoane în gară⁷⁷.

Evreii care mai păstrau încă o înfățișare umană au înțeles imediat că „eliberarea” din curtea chesturii este ultimul lor drum spre moarte. Uriașa curte semăna cu un abator, în care măcelarii și-au întrerupt munca cu puțin timp înainte de noapte, dar nu au părăsit locul de muncă. Din cauza dispozițiilor privind camuflajul,

⁷⁴ Secretarul general al Ministerului de Interne, maiorul Emil Plesnilă, către procuratura Tribunalului militar al Comandamentului spatelui frontului nr. 2, clarificări cu privire la rețeaua de comandă în luarea hotărârii de evacuare a evreilor din Iași și locurile de destinație a evacuaților, 13 septembrie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol, 30, p. 344 (USHMM/RG 25004M, microfilm 48).

⁷⁵ Raport secret și urgent al locțiitorului chesturii poliției din Iași, Chirilovici, către Inspectoratul jandarmeriei Iași cu privire la autoritatea care a ordonat evacuarea (Chirilovici clarifica faptul că ordinul nu a fost primit de la Ministerul de Interne), 14 septembrie 1941. *Idem*, p. 346.

⁷⁶ Raport nr. 99 al colonelului Chirilovici, ministrului de Interne. 30 iunie 1941. *Cartea Neagră*, II, nr. 43, p. 109.

⁷⁷ Dare de seamă cu privire la interogatoriul polițistului Vasile Morcov, la Tribunalul Poporului din Iași, 17 iulie 1945. *Idem*, dosar 108233, vol. 39, p. 4 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

care erau păzite cu strictețe, în curte s-a lăsat întunericul, și numai la intrare – la poartă – țâșneau raze de lumină de la lanternele polițiștilor și din clădirea chesturii. Cine se uita din acest loc putea să vadă începutul marelui zid al morții în partea dreaptă, de unde răsăreau capete și pantofi – depinde de modul în care au fost aranjați morții, zidul morții cel mic din stânga, și între ele începutul unei uriașe pete umane înroșite cu sânge, din care numai primul rând putea fi văzut în mod clar de cel care lumina o parte din el, pe când în spate se succedau, după mișcarea lanternelor, capete însângerate cu capete palide. Pavajul curții era acoperit cu băltoace de sânge care se scurgeau spre stradă. Camuflajul nu includea reducerea la tăcere, și în aer se auzea un zumzet permanent de vaiete, gemete de durere, sunete neclare scoase de oameni în agonie care-și așteptau moartea, plânset în surdină pe care numărul mare al celor care plângeau îl transformau într-un zgomot de fond neîntrerupt.

În acest moment polițiștii și-au bătut joc ultima oară de supraviețuitorii măcelului, ultima tortură sufletească înainte de a fi predați în alte mâini: „La ora 9 seara ni s-a ordonat ca să ne încolonăm pentru a porni spre casele noastre, spunându-ne că, din ordinul generalului Antonescu, suntem eliberați”⁷⁸.

Starea de asediu nu a împiedicat sute, sau poate mii de români „să se despartă” de evrei. Pe tot parcursul traseului de la chestură la gară aștepta o mulțime de oameni de ambele părți ale străzii, lovind în evacuați, bătându-i și înjosindu-i și chiar jefuindu-i. „Cum am ieșit din curte am fost întâmpinați de un potop de strigăte și vociferări, huiduieli și amenințări de către o anumită lume, haidamaci, masați de-a lungul gării... Pe strada ce duce la vale spre gară mulțimea nu s-a mai putut abține și atunci fiecare înarmat cu ce avea în mână, un retevei, o coadă de mătură, o doagă de butoi sau simple crăci de copac, au început să dea în noi. Lui socru meu i-au zburat pălăria și l-a inundat sângele, s-a muiat puțin de la genunchi, dar [în ultima clipă] și-a revenit și ne-am continuat drumul mai mult în fugă până-n rotonda din fața gării. Aici era „vama.

Soldați jandarmi cotrobăiau prin buzunarele tuturor, lucrau atent și migălos să nu le scape nimic. Mie mi-a luat portvizitul cu acte și 8.000 lei, ceasul Cyma brățară, stiloul, două batiste. Au observat din livret că sunt locotenent de rezervă și l-au rupt în bucăți. S-au adunat acolo diverse și multe obiecte de valoare și mari sume de bani. Apoi a început al doilea purgatoriu: continuarea către tren... Pe lângă bestiile civile au început și soldații să dea în noi, cu armele”⁷⁹.

Evreii au primit ordin să rămână culcați în gară cu fața în jos, fiind avertizați atât de către ofițeri români, cât și de cei germani, în germană, că cine va ridica capul va fi executat.

⁷⁸ Declarația lui Mayer Iur la Tribunalul Poporului din București (vezi mai sus nota 56), p. 88.

⁷⁹ Jurnalul farmacistului Hirschzille din Iași, înaintat Tribunalului Poporului, fără dată. *Idem*, vol. 37, p. 26 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

Aceste imagini și fapte s-au repetat în decursul nopții, până în jurul orei unu, când a luat sfârșit încărcarea a circa 5.000 de evrei în primul tren; acest tren a plecat la ora 2 în direcția Târgu Frumos. Către dimineață au fost scoși de la chestură restul de evrei, și au fost încărcăți în al doilea tren. Acest tren și-a terminat traseul la Podu-Iloaiei. De data aceasta erau printre evacuați copiii și multe femei care refuzaseră în orele dimineții să se despartă de soții sau de copiii lor, sau nu reușiseră să-și facă drum spre poartă: „Pe la orele 4 dimineața am fost scoși de-a valma bărbați, bătrâni, femei și copii, înșiruiți în convoaie și duși la gară. În fața gării am fost culcați toți, aprox. 2.500 de persoane cu fața la pământ, și am stat așa o jumătate de oră, până când a venit un ofițer de gardieni publici care ne-a lovit pe fiecare în parte cu un ciomag pentru a ne număra și apoi am fost îngrămădiți în vagoane câte 150-160 de persoane”⁸⁰. Și acești evrei au suferit de pe urma atacurilor mulțimii în drum spre gară. Majoritatea civililor români nu au obosit și nu s-au dus spre casele lor, cu toate că nimeni nu i-a înștiințat când [și dacă] va ieși un al doilea transport. În al doilea transport au fost incluși, în afară de evreii care au rămas în curte, și evreii arestați în zilele premergătoare pogromului și ținuiți în beciurile poliției, evreii arestați chiar în timpul nopții sau la ultimele razii făcute în orele dimineții, câteva ore înaintea plecării trenului, și apoi transportați cu camioane direct la gară⁸¹.

Evreii scoși noaptea din curtea chesturii au fost aranjați în rânduri de câte șase, și s-au lovit și ei de numeroasele cadavre răspândite pe drumul spre gară. „Pe tot parcursul ne-am lovit peste tot de cadavre de bărbați, femei și copii care au fost uciși cu o zi înainte și nu au fost îndepărtate”. Așa cum am arătat, și acești evrei au fost bătuți, înjosiți și jefuiți de cetățeni români pe drum, dar au „avut parte” și de o altă experiență: în orele nopții au sosit în gară pasageri din alte orașe, și îndeosebi din București. Piața din fața gării era acoperită cu evrei cărora li s-a ordonat să stea culcați cu fața la pământ: „Călătorii români de la gară spre oraș, călcau fără milă pe noi cu bagaje în mână”⁸². „Plimbarea peste corpurile noastre”, așa cum a denumit această experiență un alt evreu, se petrecea, cum am spus, în timp ce ofițeri germani și români urlau că cine va ridica capul va fi împușcat. „Și peste capetele noastre au curs pături de arme, curele [și] picioare”⁸³. Mulți polițiști care au intrat în orele timpurii ale dimineții în curtea chesturii s-au repezit asupra recalcitranților și asupra răniților care de fapt nu se puteau mișca dar nu au fost crezuți. „Loviți mereu am fost nevoit să mă încolonez în acea lungă turmă pe care o presimțeam că

⁸⁰ Declarația lui Morit Suhâr la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război din București, fără dată (1945). *Idem*, vol. 40, p. 24 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁸¹ *Cartea Neagră*, II, p. 33.

⁸² Declarația lui Jean Soihet la poliția din Iași, fără dată (sfârșitul lui 1944), Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 42, p. 387 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁸³ Declarația lui Moise Șmil la poliția din Iași, fără dată (sfârșitul lui 1944). *Idem*, p. 401 b.

va fi a morții. Conduși de nemți și de români am luat drumul gării Iași, fiind flancați de mitraliere și mașini înarmate. *Aveam impresia sinistră a unei regizări machiavelice*⁸⁴.

Numele tuturor însoțitorilor români la gară au fost dezvăluite încă în faza anchetelor în anul 1945. Toți au fost cercetați, și nimeni nu a ținut minte ce s-a întâmplat.

„La urcarea în vagon eram din nou loviți cu drugii, răngi de fier, cravașe de cauciuc, paturi de armă și scuipați și batjocoriți ca o ultimă maltratare adusă unor trimiși la moarte”⁸⁵. La această ultimă înjosire au luat parte și muncitorii ceferiști în afară de jandarmi, polițiști și soldați din ambele armate. Majoritatea torționarilor erau români. Toți au acționat în coordonare și cu vigoare, și s-au odihnit de la o misiune la alta, între o încărcare și alta. Sute de evrei au fost răniți în timpul încărcării, alte sute care erau deja răniți, au fost răniți pentru a doua oară și sute au fost aruncați morți în vagoane în urma „ultimei înjosiri”, așa cum a denumit această fază a pogromului unul dintre supraviețuitorii evrei⁸⁶.

Șeful gării a afirmat în depoziția sa că pentru acțiunea de evacuare a evreilor au fost alese vagoane curate, dezinfectate și spălate. Chiar dacă era adevărat, evacuații nu aveau multe șanse să rămână în viață fără orificii de aerisire în vagoane; pentru că au fost înghesuiți peste 150-160 de oameni într-un vagon. Acuzatorul în procesul de la Iași a stabilit următoarele:

„În vagoane care serviseră la transport de carbid exalând un miros înăbușitor... cu o capacitate normală de 40 de oameni, evreii sunt îngrămădiți câte 120-150; se trag obloanele laterale, se bat blăni la ferestruici, crăpăturile se astupă; vagoanele sunt închise ermetic; prin acest procedeu se utilizează mai puține vagoane decât avea fiecare garnitură”⁸⁷.

O parte din vagoanele alese pentru transportul evreilor era, cum am menționat, fără orificii de aerisire. Alte vagoane, care foloseau pentru transportul animalelor – cai și vite mai ales – aveau ferestre de aerisire laterale și ferestruici aproape de tavanul vagonului, în majoritate cu grilaj. Obloanele au fost închise cu cuie din afară, și fereastra de aerisire a fost acoperită cu scânduri groase, bătute în cuie de către ceferiști, în fața evreilor înghesuiți în vagoane. În vagoane domnea o duhoare sufocantă. „Nu am fost lăsați să deschidem geamurile de la

⁸⁴ Declarația lui Samuel Bogen la poliția din Iași, fără dată (sfârșitul lui 1944). *Idem*, p. 409; sublinierea mea, J.A.

⁸⁵ Declarația lui Menășe Isovici la poliția din Iași, 7 septembrie 1944, vol. 42, pag. 403 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43).

⁸⁶ Memoriu, fără dată. *Idem*, vol. 45, partea întâia, p. 338 b.

⁸⁷ Cuvântul acuzării în ședința Tribunalului din București la 26 iunie 1948. *Idem*, vol. 1, partea a doua, p. 59 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 47).

wagon. Când s-a încercat acest lucru s-a tras [în noi] cu arma”⁸⁸. Și un alt evreu adaugă: „pentru că noi am spart un oblon s-a tras cu armele în wagon și au murit patru oameni”⁸⁹.

Pe podelele vagoanelor de primul fel erau împrăștiate resturi de substanțe cum ar fi carbid, calciu, sulf și var, și în vagoanele de felul al doilea, bălegar de vite și cai. La acțiunea de pregătire a trenurilor morții au participat toate organele autorităților românești și rețeaua de cale ferată și salariații săi. Ordinele au venit, așa cum era obișnuit în regimul dictatorial al lui Antonescu, de la toți cei cu funcții de comandă: de la Ion Antonescu la ministrul adjunct la Interne, Jack Popescu, și de la el la prefectul Captaru; de la Ion Antonescu la Marele Cartier General și direct la comandantul militar al orașului, colonelul Lupu, de la Marele Cartier General la generalul Stăvrescu și de la Stăvrescu și Captaru, împreună, către chestorul poliției Chirilovici; de la prefectul Captaru și delegatul M.St.M. în gară, la locotenent-colonelul Mavrichi la șeful gării; de la toți deținătorii de funcții din oraș la subordonații lor din gară: comandantul militar al gării, comandantul gărzii din gară; comandantul postului de poliție, comandantul companiei de pază nr. 7 CFR – toți au participat la încărcarea evreilor, toți s-au străduit să îndeplinească cu devotament și brutalitate ordinul de a lichida pe supraviețuitorii pogromului în vagoanele care s-au transformat în trenul morții. Nicăieri germanii n-au fost amestecați în hotărârea de a evacua pe evrei cu trenuri, dar peste tot au ajutat pe cât au putut să omoare evrei, atâta timp cât unitățile lor s-au aflat în zonă.

În sfârșit, toți cei amestecați în înghesuirea evreilor în trenul morții au ascuns faptul că a existat un ordin anterior al lui Ion sau Mihai Antonescu (depinde cine a primit ordinul) de a evacua toți evreii din Iași.

Călătoria de la Iași la Târgu-Frumos

Primul tren al morții a părăsit Iașiul la 30 iunie 1941; la ora 2 noaptea a înaintat câțiva kilometri și s-a întors, s-a oprit, a pornit din nou, și în cele din urmă a părăsit orașul la ora 4 dimineața. Conform ordinului telefonic dat de Antonescu colonelului Lupu, trenul trebuia să plece spre lagărul Târgu-Jiu via Roman. Lagărul servea atunci drept loc de concentrare și încarcerare a evreilor din satele și târgurile Moldovei. Antonescu, ca de obicei, nu a luat în considerație că este imposibil de înghesuit în lagăr alți 45.000 de evrei din Iași, și, probabil, nici circa 8.000 de evrei care au fost evacuați cu trenurile morții. De aceea, s-a ivit necesitatea schimbării destinației trenurilor. Trenul, care conform rapoartelor falsificate avea 35 de vagoane cu 2.530 de evrei, dar cuprindea în realitate 50 de vagoane cu circa 5.000

⁸⁸ Depoziția lui Șmil Avram în ședința Tribunalului din București din 15 iunie 1948. *Idem*, p. 118.

⁸⁹ Depoziția lui Iosub Bercovici în ședința Tribunalului din București, 15 iunie 1948. *Idem*, p. 120.

de evrei, a pornit la drum cu o gardă de 16 polițiști, sub comanda șefului de secție Ioan Leucea⁹⁰.

Nici un raport oficial nu poate descrie situația din interiorul vagoanelor în „trenul morților fără destinație”, cum l-a caracterizat unul dintre supraviețuitori. Morții, cei în agonie și cei în viață au rămas în tren toată noaptea dintre 30 iunie și 1 iulie. Majoritatea vagoanelor, dar nu toate, au fost deschise în orele dimineții și de prânz. Este greu de descris suferința celor închiși în vagoane, și este și mai greu de descris formele de moarte prin care au trecut, printre care sufocare din lipsă de aer sau din cauza duhorii insuportabile provocată de descompunerea rapidă a cadavrelor în urma căldurii mari din vagon și a gazelor emanate din cadavre și din podeaua infectată; setea care scotea din minți și deshidrata corpul; încercări de sinucidere; crize de nebunie care s-au sfârșit prin atacuri furibunde asupra celorlalți deținuți care n-au dat curs unor cereri absurde; lupte pe viață și pe moarte pentru orificii de aerisire și în jurul ferestrelor astupate, care s-au soldat cu grămezi de cadavre și care au provocat sufocarea celor slabi și răniți; foc direct în interiorul vagoanelor tras de polițiștii din escortă și soldați în trecere; încercări de evadare care s-au terminat întotdeauna prin zdrobire în urma căderii sau prin împușcare; și în cele din urmă, o slăbiciune totală a corpului și a sufletului, care stingeau dorința de a trăi, speranța de a rămâne în viață și însuși gustul vieții. Au fost și mulți care au făcut față acestor încercări, dar au fost uciși în stațiile de oprire de către jandarmi, polițiști, funcționari de stat sau simpli cetățeni, în încercarea de a-i fefui, fără să știe dacă au ce să ia de la ei și din dorința de a-i omorî sau măcelări pentru motivul că erau evrei.

Dr. Wassermann, un medic evreu care a supraviețuit din al doilea tren spre Podu-Iloaiei, a făcut, împreună cu un coleg român, un studiu despre „tulburări psiho-motorii în stare de asfixiere lentă”⁹¹, în care a descris experiențele pe care le-a trăit el însuși sau le-a fost martor ocular, după aceea a analizat cauzele comportamentului anormal, și în cele din urmă ale morții lente. Cei doi medici au prezentat cazul ca o „experiență” făcută pe oameni, în care unul dintre ei „a participat” la el personal, și din acest motiv observațiile sale sunt mai apropiate de adevăr, cu atât mai mult cu cât este vorba de încercări care nu se reduc la durere ci, îndeosebi, din domeniul emoțional, la halucinații și la imaginație.

⁹⁰ Raportul chestorului poliției Chirilovici către inspectorul județean al poliției privind plecarea a două trenuri cu evrei, 30 iunie 1941 (raport falsificat). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 218 (USHMM/RG 25004, microfilm 35). Raportul a fost scris de Chirilovici dar nu la data care apare pe el, ci la o dată mai târzie, pentru a coordona varianta cu Ministerul de Interne. Inspectorul județean al poliției l-a primit abia la 23 iulie 1941, așa cum o dovedește ștampila de primire de pe prima pagină.

⁹¹ Dr. M. Wassermann & Dr. P. Brânzei, „Considerations sur la troubles psycho-moteurs dans l'asphyxie lente”, „Bulletin de la Société Roumaine de Neurologie, Psychiatrie, Psychologie et Endocrinologie” 26-27 (1945/46). Iași, 1947, p. 38-49. Mulțumesc prof. univ. Marcus Wassermann care mi-a oferit un exemplar al articolului, în luna mai 1986.

Concluziile studiului realizat de dr. Wassermann asupra sa: lipsa oxigenului ar constitui cauza imediată a morții. Cine a avut norocul să fie în apropierea ferestrelor sau orificiilor de aerisire ale vagonului, sau a reușit să ajungă acolo a supraviețuit. Au rămas în viață și cei care și-au păstrat calmul și au economisit energie, în felul acesta reducând consumul de oxigen al corpului. Căldura, care a provocat o transpirație mai intensă și a dus la deshidratare, a intensificat dezechilibrul umidității corpului, ceea ce a provocat o sufocare lentă. Această situație poate fi comparată cu o stare de otrăvire lentă cu bioxid de carbon în minele de cărbuni. Frigul prelungeste în mod considerabil perioada până la sufocare, pe când căldura și agitația din vagon au accelerat sufocarea. Tulburările spirituale, psihoza colectivă, autosugestia, demența sufletului și a simțurilor, halucinațiile și „inversarea sentimentelor” (cum ar fi laudarea lui Hitler) – toate acestea sunt fenomene care au fost studiate pe oameni, în alte contexte, rezultatul unor stimulente fiziologice și chimice în sânge, în sistemul nervos ș.a., și ele pot fi explicate și demonstrate științific, în conformitate cu nivelul cercetărilor medicale de atunci, după afirmațiile celor doi medici care au pregătit studiul. Dar și fără acest studiu, supraviețuitorii au confirmat în linii generale descrierile apăsătoare privind comportarea în stări de tensiune și cauzele morții. Inginerul Marcel Perlaf, pe atunci în vârstă de 25 de ani, și-a păstrat echilibrul mintal cea mai mare parte a timpului – până la Târgu-Frumos – datorită grijii pentru tatăl său, pe care a încercat să-l apere în vagon. El a văzut că vagonul a ajuns la Roman și s-a înapoiat în direcția Iași, a observat că numărul celor sufocați și al morților era în creștere și a ajuns la concluzia că s-a hotărât să fie lichidați în acest fel:

„Tatăl meu suferea în afară de lipsa apei și de durerea antebrățului drept. I-am pus comprese cu urină fără să-i spun ce e, îi picuram în gură urina mea. Și eu am băut urină. La un moment dat, se dădeau lupte pe viață și pe moarte pentru puțină urină. În noaptea de marți, numărul cadavrelor înmulțindu-se, gazele emanate cât și lipsa de aer, înnebunise aproape tot vagonul... La un moment dat începuse să plouă. Supraviețuitorii conștienți și-au scos lingerie afară prin zăbrelele ferestrelor care nu mai erau bătute cu scânduri. Vă dați seama ce luptă se dădea pentru a obține să te apropii de fereastră și de a obține rufa udă? Însă și aceasta n-a durat mult, deoarece mecanicul trenului împreună cu soldații ce escortau trenul ne-au smuls rufe... În acest timp numărul nebunilor s-a înmulțit, unii dintre ei devenind foarte agresivi, începând să se bată și să muște pe cei din jur. Impresionat de [cele] ce am văzut în jurul meu, am vrut să constat dacă mai e ceva teafăr, lucru ce l-am făcut strigând în vagon. Mulți mi-au spus că sunt normali după care începeau să râdă nebunește.

Văzând cum stă situația, am pus o întrebare de calcul matematic. Mi-au răspuns în total doi oameni... am decis să ne sinucidem, tăindu-ne vinele. Am avut un portmoneu cu ramă metalică pe care am desprins-o și împărțind-o în trei, mi-am

tăiat vinele la mâna stângă, căzând în nesimțire. După un timp un nebun m-a mușcat de mâna dreaptă și mi-am revenit. Se vede că nu mi-am tăiat destul de bine vinele, sau sângele era închegat din lipsă de apă în organism. Când mi-am revenit în urma mușcăturii, era lumină afară. Un tânăr de 18-19 ani, înnebunit... spânzurându-se la grătarul de la fereastră l-a scos din loc. După un timp l-am văzut pe bietul băiat mort.

Eu eram în picioare la crăpătura oblonului de la ușă. Se pare că asta a fost și cauza că am scăpat cu viață... Căutându-l pe tata, l-am găsit sub un morman de cadavre... Cu multă greutate am izbutit să-l fac să-și revină la normal, după ce i-am dat puțină apă obținută cu două mii de lei de la un soldat ce însoțea trenul... Tata a murit joi [3 iulie] și cadavrul lui a fost aruncat jos din tren la Mircești. Miercuri am cumpărat o sticlă de apă de o jumătate de litru pentru un ceas de la un soldat și ducând-o la gură, am simțit că-mi arde intestinele. În loc de apă, era petrol”⁹².

Împiedicarea celor arestați de a bea apă a constituit o politică oficială a organelor care au escortat trenurile – poliția, jandarmeria și armata – și ea și-a găsit expresia în ordine. Această politică a continuat până după Roman, după ce au murit mai mult de jumătate din călătorii trenului morții. Cruzimea însoțitorilor și a unei părți dintre ceilalți români care au venit în contact din întâmplare cu trenul, dorința de a obține bani sau obiecte de valoare pentru elixirul vieții – toate acestea au creat o formulă specială a Holocaustului din România: român-apă-bani. „Am fost tot timpul împiedicați să bem apă”⁹³, a atestat un evreu. Imagini de nebunie colectivă sau individuală au fost descrise de toți supraviețuitorii, fiecare în limba lui și conform educației sale. Și întrucât numărul intelectualilor evrei la Iași a fost mare și descrierile pe care le-au lăsat au constituit mărturii din prima sursă pentru ultimele momente ale unor personalități cunoscute din această mare comunitate, momente de decădere spirituală, de degenerare fizică și spirituală rapidă, provocate de împrejurări independente de voința lor. Însă, desigur, nu evreii care au înnebunit erau cei care s-au înapoiat la starea primitivă a omenirii, ci cei care i-au adus în această stare⁹⁴.

⁹² Depoziția inginerului Marcel Perlaf la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război de la București, 10 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, vol. 30, p. 9-11 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 48). Perlaf a descris un alt caz de tortură comis de însoțitori: conducătorul locomotivei a oprit locomotiva lângă vagonul lui de pe linia paralelă, când a manevrat-o la Roman, a mărit presiunea în cuptor și ca rezultat a fost emanat din el un amestec de aburi și aer cald, fapt care a ridicat și mai mult fierbințeala și suferința în vagon și a mărit instantaneu numărul nebulilor (*Idem*, p. 8 b).

⁹³ Mărturie sub jurământ a lui Benjamin Abramovici la Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război din Iași, 20 martie 1945. *Idem*, vol. 30, p. 94.

⁹⁴ Un cunoscut și onorat profesor de muzică, Brull, a dirijat o orchestră „invizibilă”, zumzând melodiile (declarația lui Mayer Iur, vezi mai sus nota 56, p. 89). Un cunoscut intelectual dintre evreii din Iași și unul din fruntașii Comunității, avocatul Carol Drimmer, un cunosător foarte profund al culturii germane și unul din iubitorii ei, a înnebunit și și-a „pedepsit” capul pentru că a lăudat în trecut cultura germană și

Trenul morții spre Podu-Iloaiei, cu circa 2.500 de evrei, era gata de pornire aproximativ la ora 6 dimineața, la 30 iunie 1941. Toate vagoanele erau închise, dar trenul a așteptat până au fost adunate din gară și încărcate într-unul din vagoane circa 80 de cadavre ale unor evrei care au fost împușcați, bătuți până la moarte de muncitori ceferiști, mai ales cu ciocane în cap, împunși cu baionete, sfărtecați noaptea, pe întuneric, pe linii. Din când în când erau aduși cu camioane bărbați evrei strânși pe ici pe colo din oraș. În fiecare vagon erau 120-150 de evrei, și timp scurt după închiderea ușilor în stație sute și-au dat suflul⁹⁵. Trenul, având 20 de vagoane cu evrei, cinci vagoane cu soldați și 52 de vagoane cu călători spre diverse destinații, a părăsit Iașiul la ora 11,10 dimineața, și a ajuns la stația apropiată, Cucuteni, la 11,38, a intrat la Podu-Iloaiei la ora 13,00. Conducătorul trenului a notat în formularul de mișcare că a așteptat până la ora 4 după-amiază „dis[pozițiile] M.St.M. în privința vag[oanelor] cu jidani”⁹⁶. Acest lucru confirmă că al doilea tren al morții nu trebuia să-și încheie călătoria la Podu-Iloaiei ci în sudul României, la fel ca și primul.

Distanța dintre Iași și Podu-Iloaiei este de 20 km. Călătoria propriu-zisă a durat mai puțin de două ore, dar evreii au stat închiși în vagoane 12 ore, de la 4 dimineața până la 4 după masă. În aceste 12 ore au murit două treimi dintre ei, și acest fapt a făcut să nu mai fie necesară continuarea călătoriei. Câteva minute după ora 4 s-au deschis vagoanele, după ce Marele Cartier General a ordonat desfășurarea unor trupe în gară iar Inspectoratul jandarmeriei a trimis jandarmi din Iași la Podu-Iloaiei, pentru a preveni o „răscoală” a evreilor din târg.

Maltratarea evreilor de către polițiști în timpul călătoriei s-a asemănat cu maltratarea celor din trenul morții spre Călărași, dar supraviețuitorii au ținut mai bine minte pe cei care le-au comis, deoarece totul s-a petrecut la lumina zilei și pentru că cunoșteau personal pe majoritatea polițiștilor care au însoțit trenul⁹⁷. În vagoane s-au dus lupte pe viață și pe moarte pentru dreptul de a rămâne lipit de

a conferențiat despre ea, și-a izbit de nenumărate ori capul de pereții vagonului. Când s-a deschis vagonul lui la Târgu-Frumos, s-a rostogolit din el complet gol, „a fost bătut îngrozitor de jandarmi pe pielea goală, căci era gol”, și a murit (declarația lui Jean Haimovici, fără dată [1945]. *Idem*, p. 50). Despre alte cazuri de nebunie, vezi Mircu, *Pogromul de la Iași* (vezi mai sus nota 6, p. 59).

⁹⁵ *Cartea Neagră*, II, p. 33, Formular de înregistrare a traseului călătoriei și numărul vagoanelor „trenului de marfă special”, 30 iulie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 30, p. 352 (USHMM/RG 25004M, microfilm 48).

⁹⁶ Însemnarea traseului călătoriei. *Idem*, p. 356.

⁹⁷ Polițistul Anițulesi a atestat că șeful de secție Ciuhat a ordonat în seara de 29 iunie la 10-15 polițiști să se odihnească acasă și să se înapoieze spre dimineață „pentru a escorta trenul... cu evrei... la Podu-Iloaiei”. Vezi darea de seamă a interogatoriului polițistului Mihai Anițulesi la Curtea militară de Apel (București), 11 iulie 1947. *Idem*, vol. 55, p. 21 b (USHMM/RG 25004M, microfilm 44).

ferestruici; acestea au fost bătute în scânduri cu cuie. Majoritatea obloanelor ferestrelor au rămas închise, și numărul morților în fiecare vagon a ajuns la zeci încă înainte ca trenul să fi părăsit Iașiul. Descrierea suferințelor și a morții într-un astfel de vagon închis este un document unic privind Holocaustul în general.

„Oamenii au dus o luptă pe viață și pe moarte. Pentru un loc cât de mic lângă o ferestruică sau o găurică a vagonului se băteau 40-50 și acela care era mai tare căpăta locul. Ceilalți așteptau asupra lui cu cea mai groaznică ură câteva zeci de perechi de ochi sticloși, care, peste câteva momente, rămâneau pentru veșnicie în aceeași poziție.

Moartea în cel mai fericit caz venea foarte ușor și se manifesta printr-o somnolență care cuprindea încetul cu încetul facultățile mintale și corpul rămânea nemișcat până când nenorocitul își dădea sufletul. Însă erau foarte dese cazuri când, din cauza temperaturii extraordinare care s-a produs în vagon, foarte mulți, înainte de a muri, înnebuneau... În alte cazuri unii fiind mai conștienți de cele ce se petreceau în jurul lor se aruncau pe ferestruica vagonului ca să fie împușcați pentru a nu mai îndura chinurile unei astfel de morți. Iar alții se spânzurau de curelele [pantalonilor] lor [cârligele] de pereții vagonului. Când unul din supraviețuitori cerea puțină apă armata română răspundea prin cuvântul „otravă”⁹⁸.

Autoritățile s-au referit la deschiderea ușilor și primirea supraviețuitorilor din trenul morții ca la o acțiune militară.

Punctul de plecare pornea de la ideea că evreii din Podu-Iloaiei sunt în stare să se revolte când vor constata dimensiunile dezastrului, și, poate, se vor alătura la rebeliunea supraviețuitorilor trenului.

Nu era vorba de o presupunere, ci de o obsesie antisemită vie, care a îndrumat măsurile preventive ale autorităților.

Paralel cu o mobilizare militară s-a produs și o mobilizare prealabilă de forțe de jandarmerie din județ, și chiar au fost trimise întăriri unicei forțe de jandarmerie din târg. Comandantul legiunii de jandarmi din județul Iași, maiorul Aristotel Alexandrescu, a primit înainte de intrarea trenului în Podu-Iloaiei o comunicare că în târg a început o rebeliune a evreilor, și a plecat acolo cu adjunctul său.

În afară de comandantul legiunii și adjunctul său, au fost prezenți la deschiderea ușilor pretorul târgului, Virgil Popovici, comandantul jandarmeriei plasei, Teodor Loghin, primarul târgului, Ionescu și doi comandanți de rând din jandarmerie. Ei au ordonat jandarmilor să descarce mai întâi pe evreii în viață și

⁹⁸ Declarație a lui Puiu Cotler la Comunitatea din Iași, fără dată (septembrie 1944). *Idem*, vol. 42, p. 422 b-423 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43). Cotler a notat că prețul unei sticle sau al unei căști militare cu apă ajunsese la 100.000 de lei.

apoi pe cei morți. Misiunea, așa cum au îndeplinit-o comandantul jandarmeriei din târg, plutonierul Ioan Ursache și jandarmii săi, era relativ simplă și el a descris-o în câteva cuvinte: „Oamenii [evreii] care au coborât din vagoane erau aproape goi, unii chiar goi de tot și într-o stare fizică rea și s-au aruncat într-o băltoacă care era în marginea liniei ferate. Am adus evreii din Podu-Iloaiei și jandarmii: din ordinul celor de mai sus și am dat jos morții din vagoane și s-au făcut stive de cadavre lângă linia de CFR, pe urmă morții au fost cărați la cimitir”⁹⁹.

Câmpia morților

Viorel Spinosu, șofer la serviciul salubrității la primăria Iași, nu a ieșit din casă la 1 iulie 1941. El a transportat cu camionul său timp de două zile cadavre ale celor uciși în pogromul de la Iași, și faptul acesta i-a afectat, după spusele lui, foarte greu nervii. Miercuri, 2 iulie, atunci când s-a prezentat dimineața la lucru, șeful serviciului salubrității la primăria Iași, Vlad Marievici, – despre care mulți evrei au atestat că s-a purtat cu mare cruzime cu evreii – l-a trimis, împreună cu încă un șofer de camion, la o misiune asemănătoare, la Podu-Iloaiei. El a sosit în târg la ora 10 dimineața, și aceasta este imaginea care i s-a dezvoltat în fața ochilor pe câmpia dintre șosea și linia ferată:

„Cadavrele se găseau pe un șes în dreapta șoselei și erau într-o stare înaintată de descompunere, unii din ei fiind umflați de cinci ori decât era normal. Cadavrele erau svârlite în mașini de către oameni strânși de jandarmi, erau români, țigani și evrei. Unele dintre cadavre se descompuneau cum erau atinse și erau asvârlite, pe rând, câte o mână, un picior etc. Cât am stat eu, conducerea acestei operațiuni o avea un plutonier major de jandarmi, pe care eu nu-l cunosc. Mai erau și autorități civile, pe care eu nu le-am cunoscut. Soldații care făceau paza erau circa 20 și erau de la jandarmi. De la Iași au însoțit cadavrele trei gardieni. Erau câțiva soldați nemți care fotografiau, însă nu se amestecau, fiind mai mult spectatori. Plutonierul și niște persoane care mi s-a spus că sunt de la Comunitatea locală, strângeau banii și actele care se găseau asupra cadavrelor, punându-le într-un sac. Îmbrăcămintea și încălțăminte o strângeau într-o grămadă. De altfel haine, îmbrăcămintea și bani, luau toți oamenii care ajutau la încărcatul cadavrelor. Mai adaug că și podarii de la Iași jefuiau cadavrele, oferindu-mi chiar și mie un ceas¹⁰⁰.

⁹⁹ Declarația plutonierului Ioan Ursache la poliția din Iași, 21 iulie 1945. *Idem*, vol. 38, p. 70 (USHMM/RG 25004M, microfilm 43). Trecerea de la persoana întâi „am dat jos” și persoana a treia („s-au făcut”, „au fost cărați”) reprezintă corect cuvintele lui Ursache în limba română (*notă la ediția ebraică a prezentei lucrări*).

¹⁰⁰ Depoziția șoferului Vasile Spinosu la Tribunalul Poporului din Iași, 26 iulie 1945. *Cartea Neagră*, II, nr. 67, p. 146. Din vorbele lui Spinosu reiese că și evreii care au fost folosiți la încărcarea cadavrelor în camion ar fi participat la jefuirea cadavrelor; ceea ce nu este adevărat.

100

~~467~~

Comandamentul 4 Teritorial

Stat Ilbajor
Biroul 9.

~~107~~

~~21~~
~~42~~
31 VIII 1941

~~7796~~

1505

D. O. S. A. R. N. o. 3.

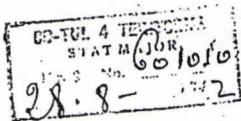
Caprinsănd

Situația erorii înscrisă în
registru special. (Inexa i)

Început la data de 1 Aprilie 1942

*K. Vlaez
Apostol*

159



Nr. 33223
din 20 August 1942
CERCUL DE RECRUTARE IASI
Biroul 5
c â t r e

COMANDAMENTUL IV TERITORIAL
Biroul 9

La ord. Dvs. Nr. 22820/1942.
Am onoare a raporta următoarele :

In tabelele provizorii, in care s'au extras pe contingente evreii inregistrați in registrele matricole ale acestui cerc, insumează un efectiv de 21.479 - (contingentele 1943 - 1944).-

Acest efectiv avea desigur mutațiile la curent, până in anul 1939, când evreii au fost excluși dela Serviciul Militar, dată de când nu s'a mai putut ține la curent.

Cu ocazia recensământului efectuat de Comunitate in Municipiul și Județul Iași, pe baza D.L.Nr.319/1942 s'a găsit un număr de 7611 evreii, între 18 - 50 ani.

Diferența de 13868 între registrele matricole și rezultatul recensământului, nu poate fi justificată cu acte de Comunitatea Evreilor, pentru că :

- Comunitatea nu cunoaște cine sunt acei 21479 evreii, din controalele Cercului.

- Pentru acei cca.7000 evreii câți au dispărut in vara anului 1941, nu există acte de deces, deoarece autoritățile in drept, (Oficiul Stărei Civile, s'au Tribunalul) nu eliberează extracte de moarte, din completă lipsă de dovezi.

Cei găsiți la recensământ și inregistrați in registrele provizorii ale Cercului, sunt identificați și cunoscuți de Cerc, afară de mici excepții, pentru acei ce se mută dela o zi la alta.

Pentru diferența de evreii, între registrele matricole și cei identificați cu ocazia recensământului urmează că, cu timpul, să se facă comunicări la celelalte Cercuri de Recrutare, pentru a se constata, cari din aceștia sunt stabiliți pe raza altor cercuri, și opriți de a se întoarce la Iași.-

Cu această ocazie mai raportăm că, situația in care se găsește Cercul de Recrutare Iași, din acest punct de vedere, este unică și nu suferă comparație cu nici un alt cerc, deoarece niciăieri n'au fost evenimente, ca cele ce au avut loc la Iași in zilele de 29 - 31 Iulie 1941.-

COMANDANTUL CERCULEI DE RECRUTARE IASI

Colonel,

D. Stanila

Seful Biroului

Căpitan,

V. Petraru

Această descriere a „câmpiei morții” ne redă numai un fragment al ororii. În realitate, grămezi de cadavre – 50 până la 100 fiecare – se aflau în fața fiecărui vagon, de-a lungul a o sută de metri între linia ferată și șosea, și majoritatea au rămas acolo circa două zile, până au fost îngropate în stare de putrefacție înaintată, sub paza unor jandarmi cu batiste pe nas. Lângă grămezile de cadavre erau răspândite grămezi de îmbrăcăminte însângerată și murdară, și din când în când un țaran român sau un țigan încerca să tragă din ele o haină și să controleze dacă este întreagă și i se potrivește (ei au smuls și dinții de aur din guri). Aceste imagini au fost fotografiate de germani și au fost publicate după război¹⁰¹.

Pe câmpia morții de la Podu-Iloaiei au fost răspândite circa două mii de cadavre pe pământul umed, după ploile rezezi de vară și roțile căruțelor țărănești pe care primăria le-a închiriat, au lăsat linii negre pe pământ, care duceau mai întâi spre grămada de haine și apoi spre grămada de cadavre. Această imagine nu i-a zguduit probabil pe românii care au fost implicați în operațiunea de evacuare a cadavrelor. Două zile a durat această priveliște de tragere a unor corpuri din grămezi, de buzunărire de haine, de deschidere de guri cu baionete pentru a găsi și a smulge dinții de aur, de controalele degetelor de la distanță prin rostogolirea cadavrelor – dacă era necesar – pentru a le tăia împreună cu verighetele, de controlare a lobilor urechilor la femei și copii pentru a le strivi și a scoate din ele cercei de aur. Totul s-a petrecut în calmul unei câmpii depărtate, deranjat din când în când de fluierături de locomotive, de vorbele fragmentate ale celor care încărcau cadavre și de zumzetul neîncetat al unor muște mari săcâitoare, care se lipeau de cadavre până se săturau, în timp ce jandarmii cu puști pe spate și batiste pe nas, răspândiți pe câmp, păzeau fără să știe exact ce: cadavrele să nu fugă? hainele pătate de sânge, fecale și urină să nu fie furate? ori poate locul ororilor în sine spre a nu fi dezvăluit publicului; dar mai mult decât orice, câmpia morții era învăluită de o duhoare din ce în ce mai puternică de cadavre în descompunere, sub soarele arzător din toiu verii, care ilustra mai mult decât orice semnificația acestui Holocaust manual balcanic, pe care românii puteau să înregistreze un patent, cu pogromul de la Iași, în câmpiile Basarabiei și pe întinsul Transnistriei.

Scriitorul italian Curzio Malaparte, pe atunci un tânăr fascist și mai târziu scriitor cunoscut, a lăsat o descriere de neuitat a câmpiilor morții de la Podu-Iloaiei, care, în fond, nu se deosebește de descrierea șoferului de la salubritate – dacă vom ignora pentru moment talentul și sensibilitatea unui mare scriitor, a cărui imaginație și limbaj s-au cristalizat într-o altă ambianță, pe alte „câmpii”. Malaparte a ajuns acolo din întâmplare, împreună cu consulul Italiei la Iași, Sartori:

¹⁰¹ Vezi trei fotografii de pe „câmpia morții” de la Podu-Iloaiei și încărcarea cadavrelor pe o căruță în: Mircu, *Pogromul de la Iași*, p. 32, 64, 80.

„Morții... se prăbușeau cu grămada... cu izbituri înăbușite, ca statui de beton... Soldații s-au cățărat în interiorul vagonului și au început să arunce cadavrele unul după altul... capetele tuturor erau umflate și chipurile albăstrui... muștele zumzăiau cu furie. Numărul morților aranjați de-a lungul peronului liniei ferate a ajuns la două mii. Două mii de cadavre întinse în soare sunt un număr mare – prea mare. Un prunc de câteva luni era prins viu, între genunchii mamei. El leșinase dar respira încă. Unul din brațele sale era sfărâmat. Bande de țigani și țărani s-au năpustit asupra cadavrelor, dezbrăcându-le hainele și smulgându-le dinții de aur din gură”¹⁰².

Camioanele de gunoi, care au transportat timp de trei zile cadavrele la Iași, au fost trimise să ajute micului târg din apropiere să se confrunte cu problema îngropării a 1.700-2.000 de cadavre, întrucât nu putea să facă față acestei misiuni.

Numărul victimelor

Din cei cca. 8.000 de evrei care au fost încărcăți în două trenuri ale morții, au pierit 6.000 pe drum și încă vreo câteva sute chiar în Iași: mii de cadavre au fost coborâte din primul tren în stațiile Târgu-Frumos, Mircești, Săbăoani, Roman, Inotești și în stația finală Călărași. Circa două mii de cadavre au fost coborâte la Podu-Iloaiei. În pogromul de la Iași au pierit circa 15.000 de evrei, dintre care 8.000 chiar în oraș și circa 7.000 în cele două trenuri ale morții. Numărul victimelor stabilit în recensământul efectuat în secret de Comunitate cu o listă nominală era 14.850¹⁰³. SSI, care a urmărit listele morților adunate la Comunitate, a raportat la 23 iulie 1943, cu ocazia comemorării victimelor de Iași la sinagogi, că numărul morților așa cum este înregistrat în toate tabelele din toate sinagogile, era de 13.266, din care 40 de femei și 180 de copii¹⁰⁴.

Cercul de recrutare din Iași a raportat în august 1942 că nu reușește să depisteze 13.868 de evrei care datorează muncă obligatorie, dintre care 7.000 nu au certificat de deces, deoarece autoritățile nu le emit¹⁰⁵. Regimul antonescian a acționat în problema reducerii numărului celor uciși așa cum a acționat și în alte probleme privind pogromul: efort de a falsifica documentele, învinuirea

¹⁰² Curzio Malaparte, *Kaput*, Tel Aviv, 1954, p. 141-142 (în ebraică).

¹⁰³ Al doilea raport Braunstein (vezi nota 27), nr. 4, p. 49. Acest număr era cunoscut câtorva membri ai Comitetului comunității de după război. Vezi declarația lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului, în care comunica că circa 14.000 de evrei au fost uciși în pogrom, 18 aprilie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 29, p. 21 (USHMM/RG 25004M, microfilm 48).

¹⁰⁴ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete românești, Memorii*, Editura Roza Vânturilor, București, 1997, p. 118-119.

¹⁰⁵ Comandantul Cercului de recrutare Iași, colonelul D. Geanoclu, către Comandamentul IV Teritorial, Biroul 9, Raport privind evreei înscrși în registrele matricole ale Cercului, 20 august 1942, Arhiva Marelui Stat Major, dosar nr. 1505, p. 159 (USHMM/RG 25003M, microfilm 72).

altora de crimă – mai ales a germanilor, dar și a legionarilor – și ascunderea răspunderii sale în conceperea ideii pogromului și în planificarea lui. De asemenea, a dus o campanie îndelungată pentru a reduce la minimum numărul celor uciși. Moștenitorii regimului au continuat această campanie timp de cincizeci de ani.

De ce Iașiul?

De ce guvernarea lui Antonescu a ales Iașiul ca teren de experiență pentru aplicarea hotărârii de a omorî evrei? De ce a hotărât ca acolo să înceapă campania de ucidere, deportare, înjosire, înfometare și lichidare sistematică a sute de mii de evrei? Răspunsul la această întrebare a fost dat deja în anul 1948 de către secretarul Federației Uniunilor Comunităților și istoricul Matatias Carp, și aproape că nu mai este ce adăuga:

„Pogromul de la Iași are rădăcinile adânc înfipte în putregaiul politic al pseudo-democrației românești. El nu a fost explozia accidentală a unor pasiuni izolate sau a unei rătăcirii momentane. El nu a izbucnit prin generație spontanee, din străfundurile bestiale ale unor fapte criminale. Acolo otrava a măcinat sufletele și conștiințele, vreme de peste trei pătrare de veac... În Iașiul lui Xenopol și Vasile Conta, ai lui Nicolae Ionescu și Căuș Aslan, ai lui A.C. Cuza și Corneliu Codreanu, în cetatea Ligei Apărării Naționale Creștine și în leagănul legionarismului, era firesc ca microbii [urii] să găsească cel mai potrivit mediu de cultură și să transforme locuitorii cei mai cumpătați și liniștiți de pe întinsul țării într-o masă inconștientă și clocotitoare de ură”¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Carp, *Cartea Neagră*, II, p. 10-11.

CAPITOLUL 34

Regimul lui Antonescu și soluția finală în Regat și sudul Transilvaniei

„Vreau să curăț țara de evrei” i-a spus Antonescu marelui prețor al armatei, comandant al jandarmeriei militare, generalul Ioan Topor, la începutul lui iulie 1941. La o masă festivă la Cernăuți, cu ocazia eliberării orașului și a provinciei, în prezența regelui Mihai, conducătorul i-a cerut guvernatorului Bucovinei: „Să-mi scapi Bucovina de evrei”¹. În prezent a devenit clar că a existat un plan românesc de alungare a tuturor evreilor din România, plan care a căpătat o formă definitivă în luna mai 1941, sub influența Germaniei, dar fără vreo presiune din partea ei și, uneori, chiar împotriva voinței ei (vezi în continuare). Acest plan a fost pus în aplicare, fără compromisuri, până în octombrie 1942, și a fost anulat doar în martie-aprilie 1943. Planul acesta cuprindea nu numai uciderea și eliminarea evreilor din Bucovina și Basarabia (cei care n-au fost uciși imediat) ci în prima etapă deportarea evreilor din Moldova și apoi a majorității evreilor din întreaga Românie, dar și permiterea emigrării în Palestina sau spre orice alt loc, cu condiția ca evreii să lase pe loc tot avutul lor. Locul de destinație al deportării din România însăși era Transnistria, destinată să folosească drept ladă de gunoi uman, și nu întreaga provincie, ci județele Golta și Berezovca, „regatele morții” din Guvernământul Transnistriei, unde urmau să fie exterminați evreii, într-un fel sau altul, de către jandarmii români și polițiștii ucraineni, de către unitățile de lichidare ale germanilor localnici, dar și prin încercări repetate de a deporta evrei peste Bug. Acest plan nu avea nici o legătură cu planul german de deportare a evreilor din România în lagărele morții din Polonia (vezi în continuare). Acest plan românesc a ieșit la iveală numai după deschiderea arhivelor din România și din fosta Uniune Sovietică. „Noi trebuie să folosim acest ceas ca să facem purificarea populației” a afirmat Mihai Antonescu în ședința guvernului din 17 iunie 1941, cinci zile înainte de izbucnirea luptelor. Politica noastră în Basarabia și Bucovina „va aminti politica lui Titus... nu numai în ce privește evreii, dar în ce privește toate naționalitățile... Prin urmare, în ceea ce privește Basarabia și Bucovina, ca și teritoriile transnistrene, va trebui să aplicăm o politică de purificare și de unificare a rasei

¹ Depoziție scrisă de generalul Ioan Topor, 7 aprilie 1945, și înaintată procurorului general la Tribunalul Poporului din București. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 20725, vol. 10, p. 337-338.

Plan de purificare

[românești] printr-un fenomen de emigrațiune”². La 25 iunie 1941 Mihai Antonescu a comunicat miniștrilor că Antonescu a hotărât „să scoată, încă de pe acum, din toate comunele rurale – și *din Moldova și din Basarabia și din Bucovina – pe evrei*”. Această măsură a definit-o ca „reformă” și a cerut să se ia măsuri care să asigure continuarea vieții economice și comerciale fără evrei³. La începutul lui septembrie, Ion Antonescu a explicat miniștrilor planurile sale cu privire la evreii din România. El a fost foarte furios când a aflat, că în timp ce era pe front, evreii din Moldova, care fuseseră închiși în lagărele din sudul României, au fost eliberați de acolo – firește, nu la casele lor, ci în orașele reședință de județ. „Toți evreii să fie readuși în lagăre, preferabil în cele din Basarabia, fiindcă *de acolo îi voi împinge în Transnistria*, imediat ce mă voi degaja de actualele griji”⁴.

Ion Antonescu a văzut în război, înainte de toate, o luptă între națiunea română și evrei – toți evreii, fără legătură cu locul unde se află, cu drepturile lor, cu gradul de integrare în națiunea română. El a vrut să realizeze o Românie „omogenă” o națiune română fără evrei; și primul lui obiectiv în aplicarea acestei politici, în România însăși, era Moldova. „Intenția mea să duc o politică de purificare a națiunii române [de străini]... și să realizez un popor desăvârșit și omogen românesc, și în Basarabia și în *Moldova*, dacă vom trăi; și dacă nu – o vor face asta alții, și în *Transilvania*”, a explicat Antonescu miniștrilor. Da, el a fost conștient, a adăugat, de pagubele economiei naționale în urma dorinței lui de a-i elimina pe evreii din România însăși, dar pe termen lung va fi rentabilă.

„Să nu credeți că sunt un inconștient. Să nu credeți că atunci când am hotărât să deparazitez viața neamului românesc de toți evreii, nu mi-am dat seama că produc o mare criză economică. Dar mi-am spus că este un război pe care-l duc. Și atunci, ca la război, sunt pagube pentru nație. Dar dacă îl câștig acest război, națiunea obține compensațiile. Trecem printr-o criză, pentru că scoatem pe evrei; dar neamul românesc trebuie să se pregătească să suporte această criză, pentru ca să scape de acest parazit”⁵.

Moldova era zona cea mai populată de evrei, iar în Transilvania trăiau evrei „unguri” (care vorbeau maghiara). În ceea ce privește Muntenia, unde majoritatea evreilor trăiau la București, încă nu se luase nici o hotărâre în toamna anului 1941.

² Stenograma ședinței guvernului din 17 iunie 1941 (fragmente). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 1, p. 27.

³ Stenograma ședinței guvernului din 25 iunie 1941 (fragmente). *Idem*, p. 378 (sublinierea mea, J.A.).

⁴ Telegramă a lui Ion Antonescu către Mihai Antonescu, 3 septembrie 1941, Arhiva Statului. Colecția Cabinetului Președinției Consiliului de Miniștri, dosar 89/1941, p. 45 (USHMM/RG 25002M, microfilm 18) (sublinierea mea, J.A.).

⁵ Stenograma ședinței guvernului din 5 septembrie 1941, din: Federația Comunităților Evreiești din România, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, București, 1996, p. 299 (în continuare, Benjamin, *Stenograme*).

Destinația deportării era, precum am arătat, Transnistria, și nu lagărele de exterminare din Polonia (unde nu funcționau încă instalațiile de exterminare în masă). „Noi avem zeci de mii de jidani pe care am intenția să-i arunc în Rusia”⁶, a spus Antonescu. Ministrul Germaniei la București, Killinger, a comunicat la Berlin, la sfârșitul lui august, că Antonescu a concentrat 60.000 de bărbați evrei din Regat la muncă obligatorie și că intenționează să-i trimită spre est – „în zonele cucerite de curând”⁷. Aceasta a fost prima aluzie că Antonescu este ferm hotărât să soluționeze imediat problema evreiască și din Regat. Marele pretor al armatei, generalul Topor, a clarificat subordonaților săi politica guvernului: „Țara n-are nevoie de evrei și trebuie curățată de evrei”⁸. El s-a folosit exact de cuvintele lui Antonescu. Ion Antonescu personal a ordonat armatei și poliției să omoare orice evrei din Galiția care încearcă să fugă în România: „Dl. General Antonescu ordonă să se interzică cu desăvârșire orice fel de pătrundere pe teritoriul nostru [de evrei din Galiția]. Evreii care au trecut frontiera și care vor mai încerca să treacă să fie considerați ca spioni și executați”⁹. Galiția a fost considerată, de către strămoșii antisemitismului românesc, ca rezervor, din care evreii au „invadat” România la mijlocul secolului XIX.

Mihai Antonescu a anunțat la sfârșitul lunii august, la o recepție la Ministerul de Externe, că guvernul generalului Antonescu intenționează să soluționeze problema evreiască în întreaga Românie: „[Problema] se găsește în întreaga țară în curs de rezolvare. În mai multe orașe și sate, evreii au fost adunați în cartiere speciale, sau concentrați în lagăre de muncă. *Ei poartă ca semn distinctiv steaua galbenă evrească și întâmpină dezgustul poporului român*”¹⁰ (subl. în original).

Știrea că șefii poliției din Regat concentrează 60.000 de evrei, pentru a-i trimite la „construcția de șosele” în Basarabia, și de acolo probabil în Transnistria, a produs îngrijorare la Berlin. Antonescu era ferm decis să soluționeze problema evreiască imediat, fără coordonare cu Wehrmacht-ul și cu alte autorități germane, fără planificare, cu asalt, fără să ia în considerație capacitatea de lichidare a Einsatzgruppe D, ai cărui ucigași se prăbușeau sub povara „muncii”. „De data asta

⁶ Stenogramă din ședința guvernului din 6 septembrie 1941, Benjamin, *Stenograme*, p. 303.

⁷ Documentele de la Nürnberg, NG 3989, 1 septembrie 1941; copie: Ancel, *Documents*, III, nr. 51, p. 102.

⁸ Ordinul generalului Ioan Topor către unitățile armatei și jandarmeriei din Basarabia, 17 iulie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 133/1941, p. 5 (USHMM/RG 25002 M, microfilm 16).

⁹ Copie a ordinului Mareșalului Antonescu cu privire la evreii din Galiția care încearcă să fugă în România, 6 august 1941. Arhiva Chișinău 666-2-165, p. 79; ordinul nr. 209221 al Armatei a 4-a din 12 august 1941 privind prevenirea trecerii evreilor spre vest (copie). *Idem*, p. 89.

¹⁰ Traducerea în limba română a unui articol care a apărut în ziarul german „National Zeitung Essen”, care conținea amănunte privind declarațiile lui Mihai Antonescu la recepția din București, „Curentul”, 5 septembrie 1941; (sublinierea mea, J.A.).

Abschrift

(Aus dem Staatsarchiv Nürnberg)

54

NG 3106

D III 340 g

Berlin, den 12. August 1941

Nachstehend wird ein Drahtbericht aus Bukarest in Abschrift mit der Bitte um Kenntnisnahme übersandt:

"Auf Grund Befehls des Staatsführers, 60 000 Juden zum Straßenbau in Bessarabien heranzuziehen, haben Polizeipräfekten auch in Bukarest sämtliche arbeitsfähigen Juden sammeln und zum Teil in Arbeitslager abtransportieren lassen. Durch diese Massnahme wurde rumänische Wirtschaft erheblich geschädigt, in der mangels geeigneten Ersatzes - zumal während der Mobilisierung - Juden noch viele Stellen innehatten. Darüber hinaus wurde deutsch-rumänischer Warenverkehr gefährdet, da in von Deutschland neu gegründeten Unternehmen (zum Beispiel: rumänische Commercial Bank, Speditionsfirma Intercontinental und Carmen) mit Arisierung erst begonnen werden konnte und jüdische Kaufleute die von ihnen gekauften deutschen Waren nicht mehr aus dem Zollager beheben konnten.

Die Deutsche Gesandtschaft hat daher stellvertretenden Ministerpräsidenten gebeten, Ausschaltung jüdischer Elemente nur systematisch und langsam vorzunehmen. Stellvertretender Ministerpräsident Antonescu erklärte von sich aus im Ministerrat bereits vorgeschlagen zu haben, Massnahmen rückgängig zu machen, da diesfalls Antonescu anscheinend Zahl der einsatzfähigen Juden überschätzt habe. Präfekten haben nunmehr Anweisung erhalten, Massnahmen einzustellen. Es wurde ausserdem eine interministerielle Kommission gebildet, welche die Aufgabe hat, die bereits deportierten Juden, sowie sie kriegswichtig sind, zurückzustellen."

Im Auftrag

An
Herrn Reichsbankoberinspektor
H o p p e
- Beim Reichsmarschall des Grossdeutschen Reichs -
Beauftragter für den Vierjahresplan -
Ministerialdirektor zur besonderen Verwendung
Staatsrat Wohlthat

Berlin W 8

Ministerul de Externe nazist îi cere lui Antonescu să nu deporteze 60.000 de evrei din Regat

s-au alarmat germanii. Ei întrevedeau acum spectrul a peste o jumătate de milion de evrei traversând Nistrul, în spatele Einsatzgruppe D, care era desfășurată în întregime și deja copleșită de sarcina epuizantă care reprezenta exterminarea evreilor din sudul Ucrainei. Cei 600 de membri ai Einsatzgruppe urmau să se prăvălească sub [numărul mare de] evrei din față și din spate”¹¹.

Cei din Berlin au ajuns la concluzia că deportarea evreilor din România va lovi în economia românească și în obligațiile pe care România și le-a asumat față de Reich. Într-o notă internă a Ministerului de Externe german, care a fost trimisă unora din directorii Băncii Reich-ului, se arată că evreii dețin încă poziții importante în economie, și că „arianizarea” se află în faza ei de început și că mulți români sunt mobilizați. Deportarea evreilor „va lovi în schimbul de mărfuri și în noile inițiative de afaceri germane”. Legația germană a acționat imediat, și la o săptămână după emiterea ordinului lui Antonescu cu privire la cei 60.000 de evrei, a cerut lui Mihai Antonescu „să acționeze la eliminarea elementelor evreiești numai într-o formă sistematică și lentă”¹²; adică, să nu elimine de îndată toți evreii din Regat.

Comandantul misiunii militare germane în România, generalul Hauffe, a ordonat împiedicarea trecerii evreilor dinspre vest pe teritoriul în care acționa atunci – în august 1941 – Einsatzgruppe D, teritoriu aflat între Nistru și Bug. Zeci de mii de evrei deportați de armata română în cadrul „deportărilor pripite”, sau dintre cei care au încercat să fugă dar n-au reușit, au fost împinși înapoi pe teritoriul Basarabiei. La sfârșitul lunii august 1941, când Transnistria a trecut în mod formal sub administrația armatei române, Hauffe a încercat să-i împiedice pe români să-i împingă pe evrei în spatele noilor linii germane, abandonând linia Nistrului în favoarea celei de pe Bug. Pe acest fond s-a semnat paragraful privind evreii din Acordul de la Tighina, din 31 august 1941. În înțelegere s-a stabilit că „pentru moment” nici un evreu nu va fi trecut de cealaltă parte a Bugului, și că deportările vor reîncepe numai după terminarea operațiunilor militare¹³.

În rezumat, planul deportării evreilor din România însăși, care a fost formulat la nivelele cele mai înalte ale Guvernului, a fost zădărnicit de Germania nazistă, de către misiunea armatei germane la București și Ministerul de Externe german – întrucât era sălbatic și neplanificat, și deoarece germanii au ajuns la concluzia că va provoca o paralizie parțială a economiei românești și va lovi în

¹¹ R. Hilberg, *La Destruction des juifs d'Europe*, Fayard 1985, p. 667. [Distrugearea evreilor în Europa, Ed. Hasefer, 1998 – n. red.].

¹² Ministerul de Externe din Berlin către Hoppe, inspector al Băncii Reich-ului, Berlin, 12 august 1941, documentele de la Nürnberg, NG-3106.

¹³ Acordul de la Tighina privind administrarea Transnistriei încheiat între generalul Arthur Hauffe și generalul Nicolae Tărăranu, 30 august 1941. Documentele de la Nürnberg, PS-3319.

REZOLVAREA PROBLEMEI EVREIEȘTI

Nimic nu va mai putea împiedica lichidarea ei categorică și definitivă

Răspunsul pe care d. Mareșalul Antonescu l-a dat președintelui „Uniunii Comunităților” evreiești din România” în legătură cu tratamentul aplicat în masă, de către guvernul evreilor din Basarabia și Bucovina, este de o însemnătate deosebită care pune problema pe plan politic. Conducătorul Statului Român în poziția în numele guvernului și al întregii suflări românești, împotriva evreilor înfiltrați în decursul anilor în comunitatea noastră națională, și afirmă astfel punctul de vedere al Statului român, față de vechea și năvălitoarea problemă evreiască.

Acest punct de vedere nu poate fi redus la o simplă măsură de penalitate contra aceluia cari, străini de neamul și pământul nostru, și-au luat libertatea de a se declara formal și fățiș împotriva României, trecând în tabăra inamicilor ei și ridicând brațul înarmat contra armatei române, ci la un act politic cu urmări din cele mai serioase pentru chestiunea evreiască. Înseamnă, cu alte cuvinte, că ROMANIA OFICIALĂ A MAREȘALULUI ANTONESCU URMĂD CĂLEA INDICATĂ DE SENTIMENTELE ÎNTREGULUI POPOR ROMÂN, CA ȘI DE INTERESELE PERMANENTE ALE STATULUI, S'A ÎNSCRIS PRINTRĂ NATIUNILE CARE SUNT HOTĂRĂTE SĂ COLABOREZE EFECTIV LA REZOLVAREA DEFINITIVĂ A PROBLEMEI EVREIEȘTI, NU NUMAI LOCALE, DAR ȘI EUROPENE.

Rezolvarea categorică și definitivă a problemei evreiești, era înscrisă mai de mult în programul Mareșalului Antonescu. Cîna și-a închipuit vreodată că guvernul Mareșalului Antonescu a întut subit obrac problema evreiască, din cauză că nu-și striga pe la toate colțurile antebemismul și nu recurgea, pentru considerarea de popularitate efimă, la măsurile transitorii sau la gicane cu aparență de soluții definitive, se înțeală amar. Se înțeală românii, — pușini la număr — cari au crezut această, și se înțeală și evreii, cari-și leagă speranțele de orice amănare sau de orice întârziere.

Nu le-am mai spus-o altădată, și le-o spunem și azi fără nici o ocolire: PROBLEMA EVREIEASCĂ, A ÎNTRAT ÎN FAZA REZOLVIREI EI DEFINITIVE, ȘI NIMENI PE LUME, ȘI NICI O MINUNE, N'O MAI POATE ÎMPIEDICA!

Orice s'ar întâmpla în deslășurarea normală a războiului, această problemă va forma unul din capitolele de seamă ale confie-

tinței de pace, și nici un om de Stat cu mintea împedea, care va vrea ca în Europa de mâine să se statornicească o eră lungă de liniște și de armonie socială, nu va putea să ridice glasul său în favoarea menținerii acestui statu-quo. Statul român, în România, fie în alte țări de pe continent. Dacă o va face, totuși, el se va izbi în planurile sale de rezistență dărâa a unui popor întreg, tolerant atâtea veacuri, dar care e hotărât să curme odată pentru totdeauna, contra oricui și cu orice preț, o stare de lucruri care a întrerăuit cea mai penibilă și mai primejdoasă boală în trupul său: chestiunea evreiască.

EVREII SĂ FIE, DECI, BINE FIȚAȚI ASUPRA ACESTUI ADEVĂR, CARE LE VINE DIN ADÂNCURILE DE CONȘTIINȚA MORALĂ ȘI POLITICĂ ALE ACESTUI NEAM:

Este, dar, în interesul evreilor să înțeleagă cu un ceas mai de vreme că speranțele în cari se mai leagă, nu sunt înțeleptele! Li s'a mai spus această acum, câțiva ani, când oamneni, binevoitori le-au atras atenția că fur-tuna se apropie, și că ar fi mai cuminte ca ei înșiși să-i prevină consecințele. Li s'a sugerat să înceapă ei de pe timpul chestiunii sudele o lichidare pașnică a îngratului problem. Li s'a mai spus și aci de câteva ori.

Evreii n'au înțeles. Ei au crezut că dacă nu li se strigă în fiecare zi „jos jidanii!” este pentru că chestiunea lor a fost dată uitării.

Aceasta nu înseamnă că cei în drept au revenit cu vreo iotă asupra ideilor lor în legătură cu problema evreiască; aceasta nu înseamnă, — ținem s'o accentuăm — că problema evreiască nu va fi categoric rezolvată.

Pentru noi, chestiunea este virtual rezolvată și nu mai e cazul să ne ocupăm de ea sau să mai întreținem o atmosferă de agitație în jurul unui litigiu principal lichidat. NU ATARNA DECAT DE IVIREA POSIBILITĂȚILOR NECESARE PENTRU CA NORMELE DE LICHIDARE SĂ FIE PUSE IMEDIAT ÎN APLICARE.

Evreii ar face, deci, mult mai bine, să se pregătească ei înșiși pentru plecare, așa cum au fost sfătuiți adesea ori. Să se organizeze ei înșiși și să organizeze ei înșiși emigrarea. Să nu aștepte ca aceasta să fie forțată.

Este un sfat caritabil ce li se dă, și acest sfat este pornit nu numai din considerații de umanitate, dar și pentru că voim să economisim țării noi noi neplăceri și noi greutăți.

X. Y. Z.

„Unirea”, 30 octombrie 1941

capacitatea României de a face față obligațiilor sale economice față de Germania. Antonescu a fost nevoit să-și suspende planul, dar a anunțat în mod deschis că nu l-a abandonat. Articole redacționale, nesemnate, care au apărut în presa românească la sfârșitul lui octombrie 1941 – articole care au oglindit linia oficială – au anunțat românii că „problema evreiască a intrat în faza soluției finale, și că nici un om din lume și nici o minune nu pot împiedica soluționarea ei”. Guvernul a comunicat că România „s-a înscris printre națiunile care sunt hotărâte să colaboreze efectiv la rezolvarea definitivă a problemei evreiești, nu numai locale, dar și europene”¹⁴.

România a anunțat că acceptă și soluția nazistă a problemei. Într-o scrisoare trimisă unui intelectual naționalist și antisemit, care i-a lăudat politica, Antonescu s-a obligat să elimine în întregime pe evreii din întreaga Românie. „Nimeni și nimic nu mă va putea împiedica, atâta timp cât voi trăi, de-a împlini opera de purificare [de evrei]”¹⁵. M.St.M. al armatei a notat în mod explicit – în referatul privind primul an de exploatare a evreilor în detașamentele de muncă obligatorie – că este vorba de o situație temporară:

„Munca de interes obștească... constituie totuși o soluție de moment, o amânare a rezolvării totale a problemei care nu poate fi alta decât îndepărtarea din țară a tuturor evreilor, fără nici o excepție. Chiar dacă această operațiune s-ar face în etape succesive” (sublinierile în original), M.St.M. a prevăzut într-adevăr că deportarea evreilor va provoca pagube însemnate economiei naționale, dar „nu trebuie să se renunțe la soluționarea radicală a problemei, pe motiv că veniturile statului se vor micșora... Evreii trebuie deci să plece toți până la unul și să plece cum au venit, lăsând în urmă toate bogățiile ce le-au strâns în această țară”¹⁶ (sublinierile în original). Șeful statului major nu a făcut decât să repete gândurile Conducătorului. Ion Antonescu a rezumat în fața miniștrilor obiectivele interne ale războiului: „Domnilor, dv. știți că una din luptele pe care m-am angajat s-o duc, este să prefac acest neam. Voi face din neamul românesc un grup omogen. Tot ce este străin, încet-încet, trebuie să plece... tot ce este element evreiesc dubios, toți comuniștii evrei vor fi destinați să meargă acolo de unde au venit. Îi împing spre Bug și de acolo vor trece mai departe...”¹⁷.

¹⁴ Rezolvarea problemei evreiești, „Unirea”, 30.10.1941; copie în: Anel, *Documents*, III, nr. 208, p. 318.

¹⁵ Răspunsul d-lui Mareșal Antonescu la scrisoarea profesorului I. Găvănescu, „Curentul”, 3.11.1941; copie. *Idem*, nr. 219, p. 332.

¹⁶ Referat al șefului primei secții a M.St.M., colonelul Georgescu, privind exploatarea evreilor în primul an după introducerea muncii obligatorii, 25 noiembrie 1941. *Idem*, X, nr. 60, p. 135.

¹⁷ Stenograma ședinței guvernului din 11 octombrie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol, 11, p. 47 (USHMM/RG 25004M, microfilm 32).

Datoria conservării naționale și lupta contra dușmanilor dinăuntru

D. prof. I. Găvănescu a trimis d-lui Mareșal Antonescu următoarea scrisoare:

„DOMNULE MAREȘAL,

Abia întors de pe frontul glorios al recucerii hotarelor dela Răsărit ale Neamului, al început, cu insuflețită energie irezistibilă, al război sfânt, cel impus de datoria conservării naționale în contra primejdiei dușmanilor din năuntru,

Răspunsul Doamnei Voastre la îndrăznețele, dar și inconștentele plângeri ale președintelui „Federației Uniunii Comunităților Evreiești din România”, singurei comunități politice în țara care a deștinat și interzice organizații: partidelor politice românești — un privilegiu prin nimic îndreptățit și meritat — este o formidabilă lovitură strălucită de logică a simțului demnității omenești și dreptății românești în contra pretensiilor impertinente ale parazitului care acură de inumanitate pe biata victimă rebeță care nu se lasă a fi rănită de voracitatea lui feroce.

Tot curentul și toată simțirea Neamului Românesc întreg, stă adături de Doamnă, Domnule Mareșal, în această salvatoare luptă demult dorită, și acum la timp sosită, în sfârșit, în contra dușmanilor întrași în casa și viața ființei noastre etnice.

Pe unul, cu o zdravănă lovitură masivă de vechiu burdușan românesc, l-ați pus la locul lui. Se va cuminti? Cunoșcând îndărăbnicia nativă a egoismului iudic agresiv, nu cred. Geniul Neamului, însă, viu în conștiința Doamnei Voastre, va pronunța la momentul său, sancțiunea necesară cerută de Dreptul firesc la viață proprie, pe care vitregia vremurilor l-a obstruat, veacuri de-a rândul, până acum, pentru poporul român.

Simom avea fericirea, în această operă de purificare etnică, să ne simțim priviți cu simpatie, și, la nevoie, sprijiniți din profundă convingere, de puternica noastră aliată, Germania, condusă spre culmile de glorie ale așezării unei noi ordini de viață a popoarelor europene, de marele ei Fuhrer, Adolf Hitler, geniul fără pereche în istoria politică și militară a omenirii.

Vedem azi în Domnia Voastră, Domnule Mareșal Antonescu, pe justificatul eroi al unui destin istoric.

Și vă strigăm din adâncul inimii: Cu Dumnezeu înainte, biruitor, și împotriva celorlalți dușmani prinje-

diși din năuntru, așezați decurme-zigul dezvoltării noastre naționale.

Al Domniei Voastre
Cu sincere sentimente de
admirație și devotament
Profesor I. GAVANESCU

Răspunsul d-lui Mareșal Antonescu la scrisoarea profesorului I. Găvănescu

„MULT STIMATE

DOMNULE GAVANESCU,

Vă mulțumesc călduros pentru înțelegătoarele cuvinte ce ați bine-vol a-mi adresa, cu privire la hotărârea mea neclințită de-a sancționa crimele săvârșite împotriva neamului și ostirei de către evreii din pământurile străbune recucerite cu atâtea jertfe, și de-a împiedica prin măsuri categorice repetarea, sub orice formă a actelor de trădare, de sabotaj și de neomenie de care aceștia s'au făcut vinovați.

Dușmanii de pretutindeni ai neamului nostru, și cel dinăuntru și cel din afară, vor trebui să simtă și să înțeleagă că s'a schimbat ceva în țara aceasta și că a trecut vremea când voința noastră de a trăi, și forțele afirmării românești, mai puteau fi încetușate de răi, de necinstiți și de streini. A trecut vremea când ființa și drepturile neamului românesc mai puteau fi atinse, umilite și sfâșiate, fără pedepsă reparatoare.

Virtuțile românești renăscute au scos la liman destinul națiunii împinse în vultură vâltoarelor, de o conducere nevrednică și aservită unor interese meschine și streine. Nimeni și nimic nu mă va putea împiedica, atâta timp cât voi trăi, de-a implini opera de purificare și de a veghia ca biruința jertfelor aduse să nu

fie întinată, iar domnia noastră să nu fie știrbită de uneltiri potrivnice neamului și aspirațiilor sale.

Nimeni și nimic nu mă va putea oprî, de a lupta pentru plenitudinea drepturilor ce mi se cuvin în noua ordine de dreptate socială și națională a lumii, pentru pregătirea și instaurarea căreia ne-am dat contribuția de sânge cu avânt, cu încredere și cu loialitate.

Mărturii de aceeași simțire, ca înțelegătoarele dv. cuvinte, venite din partea unui adânc cunoscător al primejdiei evreiești și vechiu luptător împotriva ei, sunt deosebit de prețioase sufletului meu.

Primiți, vă rog, mult stimată domnule Găvănescu, încredințarea întregi mele considerațiuni.

Antonescu

Mareșal al României și
Conducătorul Statului

219

„Curentul”, 3 noiembrie 1941

Lagărele de exterminare de pe Bug sau zonele întinse de exterminare din Ucraina de sub ocupație nazistă au fost obiectivele de deportare ale regimului antonescian în vederea soluționării problemei evreiești în întreaga Românie.

Panica

În octombrie 1941 a izbucnit printre evreii din Regat o mare panică, în urma știrilor că urmează să fie deportați, după încheierea campaniei de deportare a evreilor din Basarabia și Bucovina. Această panică a fost deosebit de puternică în Moldova și în câteva locuri a provocat paralizarea întregii activități economice. Evreii au vândut bunuri și au pregătit rucsacuri în așteptarea năpustirii polițiștilor în locuințele lor și transportarea lor spre răsărit, către necunoscut, spre exterminare sigură. Siguranța raporta aproape săptămânal despre starea de panică printre evrei: în cercurile evreiești, se arată într-un raport, domnește o mare îngrijorare cu privire la soarta lor. Ei pretind că „până în luna aprilie [1942] vor fi evacuați în regiunea Bugului și evreii din Vechiul Regat, rămânând în țară [în România] numai un număr mic de evrei, dintre cei stabiliți de vreme îndelungată”¹⁸.

Panica în jurul deportării era alimentată nu numai de declarații, zvonuri, articole redacționale și de știri privind masacrarea evreilor în teritoriile eliberate, de situația din Transnistria și de situația în lume. Populația românească, îndeosebi în Moldova dar nu numai acolo, se exprima în mod clar că a sosit timpul despărțirii de evrei. Furnizarea de alimente Germaniei a provocat lipsuri pe piață – lipsa alimentelor de bază și a petrolului pentru încălzit. La Bacău, a raportat Siguranța, sunt prea mulți evrei, fapt care provoacă lipsa de alimente; „populația ar fi foarte mulțumită dacă numărul lor s-ar împuțina”¹⁹. Lipsa de alimente și petrol, iarna grea, continuarea războiului și a pierderilor pe front și, în special, propaganda antisemită veninoasă oficială și zvonurile (care deocamdată nu s-au realizat) privind deportarea tuturor evreilor din România – toate acestea au provocat reacția unor români care au cerut autorităților, miniștrilor și lui Antonescu personal să meargă până la capăt și să desăvârșească „revoluția națională”, cum își intitula politica, să-i înlăture o dată pentru totdeauna pe evreii și din Regat. Personalități importante din provincie, directori de instituții de stat, ofițeri în rezervă sau simpli cetățeni au trimis scrisori presei, și direct lui Antonescu sau Președinției Consiliului de Miniștri și au propus modalități de deportare a evreilor, au încurajat Conducătorul pentru politica sa, declarând că sunt gata să-și reducă speranțele și să

¹⁸ Sinteză informativă a Siguranței privind „mișcarea evreiască” 29 octombrie 1941. Arhiva Statului, Colecția Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinetul lui Antonescu, dosar 86/1941, p. 440.

¹⁹ Sinteză informativă a Siguranței din Bacău privind starea de spirit a populației, 19 noiembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, colecția „Starea de spirit a populației”, dosar 10585, vol. 12, p. 40, (USHMM/RG 25004M, microfilm 7).

REZOLVAREA PROBLEMEI EVREIEȘTI

Nimic nu va mai putea împiedica lichidarea ei categorică și definitivă

Răspunsul pe care d. Mareșal Antonescu l-a dat președintelui „Uniunii Comunităților” evreiești din România” în legătură cu tratamentul aplicat în masă, de către guvern, evreilor din Basarabia și Bucovina, este de o însemnată deosebită care pune problema pe plan politic. Conducătorul Statului Român ia poziția în numele guvernului și al întregii suflări românești, împotriva evreilor infiltrați în decursul anilor în comunitatea noastră națională, și afirmă astfel punctul de vedere al Statului român, față de vechea și mult desbătută problemă evrească.

Acest punct de vedere nu poate fi redus la o simplă măsură de penalitate contra acolora cari, străinii de neamul și pământul nostru, și-au luat libertatea de a se declara formal și fățiș împotriva României, trecând în tabăra înamicilor ei și ridicând bratul înarmat contra armatei române, ci la un act politic cu armări din cele mai serioase pentru chestiunea evrească. Înscamnă, cu alte cuvinte, că ROMANIA OFICIALĂ A MAREȘALULUI ANTONESCU, URMAND CALEA INDICATĂ DE SENTIMENTELE INTREGULUI POPOR ROMÂN, CA ȘI DE INTERESELE PERMANENTE ALE STATULUI, S'A INSCRIS PRINTRE NAȚIUNILE CARE SUNT HOTĂRĂTE SĂ COLABOREZE EFECTIV LA REZOLVAREA DEFINITIVĂ A PROBLEMEI EVREIEȘTI, NU NUMAI LOCALE, DAR ȘI EUROPENE.

Rezolvarea categorică și definitivă a problemei evreiești, era înscrisă mai de mult în programul Mareșalului Antonescu. Cine și-a închipuit erodată că guvernul Mareșalului Antonescu a intrat subit obroc problema evrească, din cauză că nu-și striga pe la toate culturile antisemitismul și nu recurgea, pentru considerarea de popularitate efimă, la măsuri tranzitorii sau la șicane cu apariția de koloni definitive, se înșală amar. Se înșală românii, — puțin la număr — cari au crezut aceasta, și se înșală de orice evreii, cari și leagă speranțele de orice amănare sau de orice întârziere.

Nu le-am mai spus-o altădată, și le-o spunem și azi fără nici o ocolire: PROBLEMA EVREIEȘTI A INTRAT ÎN FAZA REZOLVĂRII EI DEFINITIVE, ȘI NIMENI PE LUME, ȘI NICU O MINUNE, N'O MAI POATE ÎMPIEDICA!

Orice s'ar întâmpla în desfășurarea normală a războiului, această problemă va forma unul din capitoalele de seamă ale confe-

rinței de pace, și nici un om de Stat cu mintea limpede, care va vrea ca în Europa de mâine să se statornicească o eră lungă de liniște și de armonie socială, nu va putea să ridice glasul său în favoarea nămlănerii acestui stat-quo-erresco-de-in-Romania, fiindcă aliații nu au obținut, încă și va face, totuși, să se va lăbi în planurile sale de rezistență, fără a unui popor întreg, tolerant alături vescuri, dar care o hotărât să curme odată pentru totdeauna, contra oricui și cu orice preț, o stare de lucruri care a întroținut cea mai penibilă și mai primejdioasă boală în trupul său: chestiunea evrească.

EVREII SĂ FIE, DECI, BINE FI-XAȚI ASUPRA ACESTUI ADEVAR, CARE LE VINE DIN ADANCURILE DE CONȘTIINȚĂ MORALĂ ȘI POLITICĂ ALE ACESTUI NEAM.

Este, dar, în interesul evreilor să înțeleagă cu un ceață mai de vreme că speranțele în cari se mai leagă, nu sunt întemeiate. Li s'a mai spus aceasta acum, câțiva ani, când oamenii, binevoitori le-au atras atenția că jur-tuna se apropie, și că ar fi mai cuminte ca ei înșiși să-i prevină consecințele. Li s'a sugerat să înceapă ei de pe timpul chestiunii sudete o lichidare pașnică a ingratalui problem. Li s'a mai spus și aci de câteva ori.

Evreii n'au înțeles. Ei au crezut că dacă nu li se strigă în fiecare zi „jos jidanii” este pentru că chestiunea lor a fost dată uitării.

Aceasta nu însemnează că cel în drept au revenit cu vreo lotă asupra ideilor lor în legătură cu problema evrească; aceasta nu însemnează, — ținem s'o accentuăm — că problema evrească nu va fi categoric rezolvată.

Pentru noi, chestiunea este virtual rezolvată și nu mai e cazul să ne ocupăm de ea sau să mai întroținem o atmosferă de agitație în jurul unui litigiu principal lichidat. NU ATARNA DECĂT DE IVIREA POSIBILITĂȚILOR NECESARE PENTRU CA NORMELE DE LICHIDARE SĂ FIE PUSE IMEDIAT ÎN APLICARE.

Evreii ar face, deci, mult mai bine, să se pregătească ei înșiși pentru plecare, și cum au fost sfătuiți adesea ori. Să se organizeze ei înșiși și să organizeze ei înșiși emigrarea. Să nu aștepte ca aceasta să fie forțată.

Este un sfat aritabil ce li se dă, și acest sfat este pornit nu numai din considerații de umanitate, dar și pentru că voim să economisim țării noul neplăceri și noi greutăți.

X. Y. Z.

„Opinia Capitalei”, 15 noiembrie 1941

Datoria conservării naționale și lupta contra dușmanilor dinăuntru

D. prof. I. Găvănescu a trimis d-lui Mareșal Antonescu următoarea scrisoare:

DOMNULE MAREȘAL,

Abia întors de pe frontul glorios al recucerii hotărârilor dela Răsărit ale Neamului, al început, cu însuflețită energie irezistibilă, al războiului sfânt, cel impus de datoria conservării naționale în contra primejdiei dușmanilor dinăuntru.

Răspunsul Doamnei Voastre la îndrăznețele, dar și înconștentele plângeri ale președintelui „Federației Uniunii Comunităților Evreiești din România”, singurele comunități politice în țara care a deștinat și interzina organizării partidelor politice românești — un privilegiu prin nimeni îndreptățit și meritat — este o fermă lovitură stralucită de lozinci și simțului demnității omenești și dreptății românești în contra pretensiilor impertinente ale parazitului care acuză de inumanitate pe biata victimă rebetă care nu se lasă a fi înmăncată de voracitatea lui feroce.

Tot curentul și toată simțirea Neamului Românesc întreg, stă aături de Doamne, Domnule Mareșal, în această salvatoare luptă demult dorită, și acum la timp sosită, în sfârșit, în contra dușmanilor intrați în casa și viața ființei noastre etnice. Pe unul, cu o zdăvănie lovitură masivă de vechiu burdugan românesc, l-ași pus la locul lui. Se va cuminti? Cunoșcând îndărăbnicia nativă a egoismului iudeic agresiv, nu cred. Geniul Neamului, însă, viu în conștiința Doamnei Voastre, va pronunța la momentul său, sancțiunea necesară dată de Dreptul firesc la viață proprie, pe care vitregia vremurilor l-a obstruat, veacuri de-a rândul, până acum, pentru poporul român.

Și tot avea fericirea, în această operă de purificare etnică, să ne simțim priviți cu simpatie, și, la nevoie, sprijiniți din profundă convingere, de puterica noastră aliată, Germania, condusă spre culmile de glorie ale așezării unei noul ordini de viață a popoarelor europene, de marele ei Fuehrer, Adolf Hitler, geniul fără pereche în istoria politică și militară a omenirii.

Vedem azi în Domnia Voastră, Domnule Mareșal Antonescu, pe justițiarul eroic al unui destin istoric.

Și vă strigăm din adâncul inimii: Cu Dumnezeu înainte, biruitor, și împotriva celorlalți dușmani primej-

diși dinăuntru, așezați decurme- zii dezvoltării noastre naționale.

Al Domniei Voastre
Cu sincere sentimente de
admirație și devotament
Profesor I. GĂVĂNESCU

Răspunsul d-lui Mareșal Antonescu la scrisoarea profesorului I. Găvănescu

MULT STIMATE

DOMNULE GĂVĂNESCU,

Vă mulțumesc călduros pentru înțelegătoarele cuvinte ce ați binevoit a-mi adresa, cu privire la hotărârile mele neclinabile de-a sancționa crimele săvârșite împotriva neamului și ostirii de către evreii din pământurile străbune recucerite cu atâtea jertfe, și de-a împiedica prin măsurii categorice repelarea sub orice formă a actelor de trădare, de sabotaj și de neomenie de care aceștia s'au făcut vinovați.

Dușmanii de pretindemți al neamului nostru, și cei dinăuntru și cei din afară, vor trebui să simtă și să înțeleagă că s'a schimbat ceva în Țara aceasta și că a trecut vremea când voința noastră de a trăi, și forțele afirmării românești, mai puteau fi încetșuate de răi, de necinstiți și de streini. A trecut vremea când ființa și drepturile neamului românesc mai puteau fi atinse, umilite și sfâșiate, fără pedepsă reparatorie.

Virtuțile românești renăscute au scos la liman destinul națiunii împinse în vultură vâltoarelor, de o conducere nevrednică și aservită unor interese meschine și streine. Nimeni și nimic nu mă va putea împiedica, atâta timp cât voi trăi, de-a implini opera de purificare și de a veghia ca biruința jertfelor aduse să nu

fie întinată, iar domniile noastre să nu fie sfârșite de uneltiri potrivnice neamului și aspirațiilor sale.

Nimeni și nimic nu mă va putea opri de a lupta pentru plenitudinea drepturilor ce mi se cuvin în noua ordine de dreptate socială și națională a lumii, pentru pregătirea și instaurarea căreia ne-am dat contribuția de sânge cu avânt, cu încredere și cu loialitate.

Mărturiile de aceeași simțire, ca înțelegătoarele dv. cuvinte, venite din partea unui adânc cunosător al primejdiei evreiești și vechiu luptător împotriva ei, sunt deosebit de prețioase sufletului meu.

Primiți, vă rog, mult stimată domnule Găvănescu, încredințarea întregii mele considerațiuni.

Antonescu

Mareșal al României și
Conducătorul Statului

219

„Curentul”, 3 noiembrie 1941

REZOLVAREA PROBLEMEI EVREIEȘTI

Nimic nu va mai putea împiedica lichidarea ei categorică și definitivă

Răspunsul pe care d. Mareșal Antonescu l-a dat președintelui „Uniunii Comunităților” evreiești din România” în legătură cu tratamentul aplicat în masă, de către guvern, evreilor din Basarabia și Bucovina, este de o însemnătate deosebită care pune problema pe plan politic. Conducătorul Statului Român ia poziția în numele guvernului și al întregii suferințe românești, împotriva evreilor infiltrați în decursul anilor în comunitatea noastră națională, și afirmă astfel punctul de vedere al Statului român, față de vechea și mult desbătută problemă evrească.

Acest punct de vedere nu poate fi redus la o simplă măsură de penalitate contra acolora cari, străini de neamul și pământul nostru, și-au luat libertatea de a se declara formal și făcîs împotriva României, trecând în tabăra inamicilor ei și ridicând brațul înarmat contra armatei române, ci la un act politic cu urmări din cele mai serioase pentru chestiunea evrească. Înseamnă, cu alte cuvinte, că ROMANIA OFICIALĂ A MAREȘALULUI ANTONESCU, URMÂND CALEA INDICATĂ DE SENTIMENTELE ÎNTREGULUI POPOR ROMÂN, CA ȘI DE INTERESELE PERMANENTE ALE STATULUI, S'A ÎNSCRIS PRINTRE NAȚIUNILE CARI SUNT HOTĂRÂTE SĂ COLABOREZE EFECTIV LA REZOLVAREA DEFINITIVĂ A PROBLEMEI EVREIEȘTI, NU NUMAI LOCALE, DAR ȘI EUROPENE.

Rezolvarea categorică și definitivă a problemei evreiești, era inserată mai de mult în programul Mareșalului Antonescu. Cine și-a închipuit eronundă că guvernul Mareșalului Antonescu a întat subit obroc problema evrească, din cauză că nu-și strigă pe la toate colțurile antisemitismul și nu recuză, pentru considerarea de popularitate estină, la măsuri tranzitorii sau la gicane cu apariții de soluții definitive, se înșală amar. Se înșală românii. — puțin la unmar — cari au crezut aceasta, și se înșală și evreii, cari-și teagă speranțele de orice amănare sau de orice întârziere.

Nu le-am mai spus-o altădată, și le-o spunem și azi fără nici o ocolire: **PROBLEMA EVREIEȘTI A ÎNTRAT ÎN FAZA REZOLVĂRII EI DEFINITIVE, ȘI NIMIC PE LUME, ȘI NICI O MINUNE, N-O MAI POATE ÎMPIEDICA!**

Orice s'ar întâmpla în desăsurarea normală a războiului, această problemă va forma unul din capitoalele de seamă ale con-

tinței de pace, și nici un om de Stat cu mintea limpede, care va vrea ca în Europa de mâine să se statornicească o eră lungă de liniște și de armonie socială, nu va putea să ridice glasul său în favoarea nămlinerei acestui stăruț „problema de în România, fi înseși aliații de pe odănoșii. Dacă s'va face, totuși, să se va lăbi în pînăncile sale de rezistență: fără a unui, paper întreg, tolerant alătea vesouri, dar șafe o hotărît să curme odată pentru totdeauna, contra oricui și cu orice preț, o stare de lucruri cae a întroținut cea mai penibilă și mai primejdioasă boală în trupul său: chestiunea evrească.

EVREII SĂ FIE, DECI, BINE FI-XAȚI ASUPRA ACESTUI ADEVAR, CARE LE VINE DIN ADANCURILE DE CONȘTIINȚĂ MORALĂ ȘI POLITICĂ ALE ACESTUI NEAM!

Este, dar, în interesul evreilor să înțeleagă cu un ceas mai de vreme că speranțele în cari se mai legăndă, nu sunt tipemeiale. Li s'a mai spus aceasta acum, călva ani, când oamenii, binevoitorii le-au atras atenția că jur-luna se apropie, și că ar fi mai cuminte ca ei înșiși să-i prevină consecințele. Li s'a sugerat să înceapă ei de pe timpul chestiunii sudete o lichidare pasnică a îngratului problem. Li s'a mai spus și aci de câteva ori.

Evreii n'au înțeles. Ei au crezut că dacă nu li se strigă în fiecare zi „jos jidanii” este pentru că chestiunea lor a fost dată uitării.

Aceasta nu înseamnă că cei în drept au revenit cu vreo lotă asupra ideilor lor în legătură cu problema evrească; aceasta nu înseamnă, — ținem s'o accentuăm — că problema evrească nu va fi categoric rezolvată.

Pentru noi, chestiunea este virtual rezolvată și nu mai e cazul să ne ocupăm de ea sau să mai întreținem o atmosferă de agitație în jurul unui litigiu principal lichidat. **NU ATARNA DECAT DE IVIREA POSIBILITĂȚILOR NECESARE PENTRU CA NORMELE DE LICHIDARE SĂ FIE PUSE IMEDIAT ÎN APLICARE.**

Evreii ar face, deci, mult mai bine, să se pregătească ei înșiși pentru plecare, n'a cum au fost sfătuiți adesea ori. Să se organizeze ei înșiși și să organizeze ei înșiși emigrarea. Să nu aștepte ca aceasta să fie forțată.

Este un sfat caritabil ce li se dă, și acest sfat este pornit nu numai din considerații de umanitate, dar și pentru că voim să economisim țării noui neplăceri și noui greutăți.

X. Y. Z.

„Opinia Capitalei”, 15 noiembrie 1941

accepte cu înțelegere greutăți economice temporare care vor fi provocate în urma eliminării evreilor²⁰.

Deportarea evreilor a devenit un subiect de dezbatere publică, dar care nu a fost publicat în toată amploarea sa în presă, din cauza cenzurii. Regimul a planificat deportarea întregii populații evreiești. Cercuri largi au fost de acord cu planul și au așteptat îndeplinirea promisiunilor regimului, care se considera moștenitorul lui A.C. Cuza; în ceea ce-i privește pe evrei și al lui Codreanu. Dar presiunea germană, refuzul de a permite transferarea evreilor peste Bug, concentrarea în perioada aceea a circa 70.000 de evrei în județul Golta și necesitatea de a-i ucide și de a le arde cadavrele, pentru a evita răspândirea tifosului, izbucnirea epidemiei de tifos în ghetouri, planificarea deportării evreilor din Odessa și iarna grea – toate acestea l-au determinat pe Antonescu să amâne continuarea operațiunii de deportare până la primăvară. În ordinul dat de Antonescu la 10 decembrie 1941 se spune cu simplitate: „Dl. mareșal Antonescu a hotărât oprirea tuturor evreilor pe loc, până la primăvară”²¹.

La 17 decembrie 1941, Antonescu a ordonat desființarea Federației Uniunilor de Comunități și înființarea în locul ei a „Centralei Evreilor”, după modelul instituțiilor paralele înființate de naziști în Franța ocupată, și în Slovacia. Această măsură a intensificat și mai mult temerile de o deportare apropiată. Dar această hotărâre era legată de voința altui dușman al iudaismului din România, care voia să-l lichideze – Germania nazistă (vezi în continuare). Evacuarea evreilor din sate și din târguri și internarea unei părți în lagăre, campania de exterminare din Basarabia și din Bucovina și aluziile clare că urmează să fie deportați și evreii din Regat – toate acestea au constituit un fundal corespunzător pentru campania de șantajare a evreilor pe care a dus-o, atunci, regimul: plata unor taxe, obligativitatea de a preda haine și obligația de „a achiziționa” împrumutul de război.

„Statutul evreilor” și pregătirile de deportare

Eșuarea încercării de a deporta imediat evreii din Moldova și amânarea deportării tuturor evreilor a permis guvernului să pregătească un proiect de lege, denumit de Mihai Antonescu „Statutul evreilor”. Acest statut urma să facă „revizie”, după spusele lui Antonescu, în statutul evreilor în ceea ce privește definirea juridică a evreului, aplicarea românizării, scutirea de anumite taxe și recunoașterea unor drepturi speciale etc., toate acestea pentru ca atunci când va veni momentul să fie clar cine rămâne și cine pleacă. Statutul urma să definească

²⁰ Notă a colonelului Vasile Mancaș, cu propuneri de eliminare a evreilor, 9 decembrie 1941. Dosarul 86/1941 (vezi și nota 18), (USHMM/RG 25002 M, microfilm 18.)

²¹ Președinția Consiliului de Miniștri către guvernatorii Basarabiei și Bucovinei, ordinul nr. 260, 10 decembrie 1941. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 21, p. 277-278.

și cine are dreptul să i se ia în considerație serviciile aduse statului, și cine nu trebuie inclus în definiția de evreu și să participe la suferința provocată evreilor. Dorința de a deporta pe toți evreii, precum și problemele trezite imediat de pe urma încasării diverselor taxe impuse evreilor, sau celor considerați evrei, conform legilor rasiale, aplicarea numeroaselor legi privind românizarea și valul de reclamații înaintate de cei bănuți ca fiind evrei, cei lezați de aceste legi ș.a. – toate acestea l-au convins pe Mihai Antonescu de necesitatea pregătirii unui proiect de lege care să cuprindă toate aspectele juridice cu privire la efortul de a defini o categorie de oameni ca inferiori, privați de drepturile de cetățean și de proprietate. Paralel, primele convorbiri avute de Mihai Antonescu, cu trimisul Biroului Central de Siguranță a Reich-ului (RSHA), Gustav Reicher, în problema includerii evreilor din România în „soluția internațională” a problemei evreiești – care deja atunci a fost denumită „soluția finală” (Endlösung, vezi în continuare) adică exterminarea – cereau și ele grăbirea pregătirilor juridice și administrative pentru stabilirea diverselor categorii de evrei care nu vor fi deportate imediat, sau deloc, din cauza unor privilegii, convertire la creștinism, vârstă ș.a. (vezi în continuare).

Prima inițiativă privind pregătirea unui statut al evreilor aparține celui mai antisemit organ al *establishment*-ului românesc – M.St.M. al armatei României.

În octombrie 1941, șeful Marelui Stat Major, generalul Nicolae Mazarini și șeful Secției I din M.St.M., colonelul Georgescu, au înaintat lui Ion și Mihai Antonescu un studiu special privind problema evreiască²².

Mihai Antonescu a trimis imediat copii ale studiului M.St.M. ministrului Justiției, ministrului Economiei Naționale, sub-secretarului de stat al Muncii și sub-secretarului Româniezării, cerând în mod secret fiecărui ministru contribuția la proiect (pregătirea deportării tuturor evreilor din România a fost o chestiune pe care Președinția Consiliului de Miniștri a stăruit s-o ascundă până în ultima clipă). „În vederea măsurilor pe care urmează să le luăm” ministrul Justiției a primit dispoziția „să pregătească cât mai repede” statutul evreilor, care va unifica toate legile și dispozițiile referitoare la evrei și le va pune în concordanță într-un sistem unitar. „Statutul va trebui deci să cuprindă, într-un sistem unitar, toate legiurile existente cu privire la evrei, să fixeze statutul lor personal din punct de vedere al cetățeniei, să legifereze materiile care nu au fost încă reglementate pe cale de lege (teatru, presă, cult, asociații nelucrative etc.), să precizeze și să unifice noțiunile juridice din legile existente (noțiunea de evreu, cetățenia, român de sânge sau

²² Studiu și propuneri asupra problemei evreiești din România ale șefului Statului Major, generalul Mazarini (document secret), Arhiva Securității, dosar 2711, p. 1-35. Paragrafele studiului: 1. Situația juridică a evreilor din România, după legislația actuală; 2. Situația evreilor față de românizarea economiei naționale; 3. Situația evreilor din punct de vedere al obligațiilor militare; 4. Concluzii generale și propuneri; 5. Proiecte de ordine și instrucțiuni ce urmează a fi date în caz că se aprobă propunerile făcute.

român etnic, categoriile privilegiate de evrei, societăți evreiești) în spiritul preconizat de Marele Stat Major”²³.

Demersurile către miniștri de a pregăti dări de seamă în vederea deportării au dezvăluit faptul că asaltul asupra locurilor de muncă, a posturilor profesionale, terenurilor, întreprinderilor și magazinelor evreiești a provocat pagube imense economiei naționale, și că românii au reușit doar parțial să înlocuiască pe specialiștii evrei care au fost concediați; s-a dovedit, de asemenea, că legislația antisemită și rasistă precedentă a provocat dezordine juridică ce îngreuna soluționarea problemei evreiești.

A devenit, de asemenea, clar că mulți germani râvnesc proprietăți evreiești, și chiar pun stăpânire pe ele. Dar demersurile au dovedit, de asemenea, că regimul antonescian a acceptat propunerea germană de a aborda soluționarea problemei evreiești în mod temeinic și planificat. Ministrul Justiției a fost împuternicit să centralizeze propunerile și datele și să le prezinte lui Mihai Antonescu. Cum am menționat, pregătirile pentru deportarea tuturor evreilor au scos la iveală și profunda îngrijorare a regimului român față de acapararea „străină” a unor proprietăți evreiești, ceea ce însemna arianizare în loc de românizare. Doar deportarea evreilor nu avea ca scop să întărească minoritatea germană, ci elementul românesc în economie.

La începutul lui decembrie 1941, secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri, Ovidiu Vlădescu, s-a adresat lui Antonescu cu rugămintea de a scoate directive generale „până la apariția noului statut” care se află în pregătire la împuternicitul guvernului cu rezolvarea problemei evreiești, Radu Lecca, pentru a permite rezolvarea unor probleme legate de statutul juridic al evreilor, prezentând în acest scop câteva exemple: Care este situația evreilor veterani de război, decorați, invalizi, mutilați și orfani de război care cer să fie scutiți de obligația de a preda haine și îmbrăcăminte? (vezi în continuare). Care este statutul foștilor funcționari de stat „care au avut o purtare bună” sau a evreilor părinți și soții de foști ofițeri activi? Ce soartă vor avea evreii botezați căsătoriți cu creștine? Dar cea a evreilor cetățeni străini? etc.²⁴. Noutatea în acest demers la mareșal consta în paragraful care consemnează că de pregătirea statutului se ocupă Radu Lecca și nu ministrul Justiției, Constantin Stoicescu. Acesta era adevărat, dar în mod parțial. Ministrul de Justiție a centralizat lucrările pentru pregătirea statutului privind *soluția românească* a problemei evreiești, iar Radu Lecca, care a servit mult timp ca om de legătură al lui Mihai Antonescu cu legația germană, a

²³ Scrisoare secretă adresată de Mihai Antonescu, ministrului Justiției, Constantin Stoicescu, fără dată. Arhiva Statului. Colecția Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinetul, dosar 476/1941, p. 37.

²⁴ Secretarul general al guvernului, Ovidiu Vlădescu, către Mareșalul Antonescu, 4 decembrie 1941. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, p. 424-425 (microfilm 11, USHMM/RG 25006 M).

concentrat lucrările privind pregătirea statutului pentru *soluția nazistă* a problemei evreiești. Mareșalul i-a ordonat lui Mihai Antonescu, „care s-a ocupat de problemă”, să-i dea directive lui Lecca. „Statutul definitiv trebuie prezentat cât mai curând pentru a clarifica unele anomalii și a înlătura unele erori care s-au comis”²⁵.

Soluția finală nazistă

La mijlocul lunii martie 1941 a sosit la București o delegație „din partea guvernului Reich-ului și a lui Himmler”, cum a definit-o Mihai Antonescu trei ani mai târziu, în martie 1944. Vicepreședintele Consiliului de Miniștri a notat și numele membrilor delegației: Eitzen, Gustav Richter, Karl Hoffmann și Karl Pflaumer „Ei mi-au cerut formal... ca în România controlul și organizarea evreilor să fie exclusiv germane, întrucât Germania pregătește soluția internațională a chestiunii evreiești. Am refuzat”²⁶ (vezi vol. I, partea a doua, p. 98-99). Mihai Antonescu a mințit. El a colaborat cu delegația și a acceptat „soluția internațională” a problemei evreiești (vezi în continuare).

Trimișii Reich-ului i-au propus lui Antonescu „soluția finală” (după spusele sale „organizare cu caracter internațional), care să cuprindă trimiterea evreilor în lagărele morții din Polonia (organizarea emigrării, în limba germană *Aussiedlung*) și stabilirea unor categorii de evrei care nu vor fi deportați (verificarea statutului evreilor în România). Ca prim pas naziștii i-au cerut lui Mihai Antonescu să organizeze „o centrală a evreilor” după modelul Franței, Slovaciei ș.a.; el a acceptat toate cererile lor. În august 1941, când era convins că Germania este pe pragul victoriei, Mihai și-a anunțat miniștrii că a discutat cu reprezentanții Reich-ului despre soluția problemei evreiești. „Pot să vă anunța că am avut deja negocieri cu un reprezentant înalt german, al organizațiilor din Germania, care privește problema evreilor într-un spirit profund, care își dau seama că problema evreiască va trebui să aibă, până la urmă, o soluție internațională, care vor să ne ajute să pregătim această soluție internațională”²⁷. „Organizațiile germane” erau diferiți reprezentanți ai lui Himmler, Serviciul de siguranță nazist SD, SS, Gestapo-ul și trimișii RSHA. Naziștii doreau să ajute și antoneștii au primit cu mulțumiri ajutorul. Încă din martie 1941, după începerea convorbirilor cu delegația RSHA,

²⁵ Directivele mareșalului Antonescu date lui Ovidiu Vlădescu în problema statutului evreilor, 8 decembrie 1941. *Idem*, p. 426.

²⁶ Telegrama lui Mihai Antonescu către Legația României la Ankara, Arhiva Ministerului de Externe, dosar Ankara, vol. 1, p. 108-109. Din păcate, nu am reușit să descopăr documente germane cu privire la vizita delegației, scopurile și rezultatele ei. În ciuda multor eforturi, nu am găsit documente germane despre această vizită importantă care a avut loc înainte ca Hitler să-i dezvăluie lui Antonescu, la întâlnirile lor din mai și iunie, ce intenționează să facă cu evreii din Uniunea Sovietică.

²⁷ Stenograma ședinței guvernului din 5 august 1941, fragmente, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 40 (microfilm 31, USHMM/RG 25004M).

Ion Antonescu a ordonat ministrului de Interne – iar ministrul de Interne prefectilor de pe tot întinsul țării – să pregătească ghetouri pentru evrei. Ghetourile n-au fost înființate, dar evreii au fost într-adevăr evacuați din anumite cartiere în orașe și au fost mutați în cartierele evreiești – în locurile unde măsura putea fi aplicată. Consimțământul principal al României de a-și da contribuția la soluționarea „internațională” a problemei evreiești și-a găsit expresia în înțelegerea comună cu Richter, încă înainte de izbucnirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, privind pregătirea statutului evreilor. Mihai Antonescu a explicat la 2 septembrie 1941 miniștrilor că nu este vorba doar de o simplă definiție juridică cu privire la cine este evreu; „o simplă definiție rigidă a evreului nu ne înaintează cu nimic”. Scopul convorbirilor era „să organizez un regim tranzitoriu pentru comunitățile evreiești din țara noastră... rămânând ca apoi, într-o soluție internațională să aflăm posibilitatea de dezvoltare a acestui sistem. Pentru că însă lucrul ar întârzia, mai ales că delegatul german cu care lucrasem a fost înlocuit...”²⁸. Reprezentantul german era Gustav Richter, care într-adevăr s-a întors temporar la Berlin în vara lui 1941. România aplica cu entuziasm „soluția finală” pe teritoriile eliberate. De aceea, Luther, de la Ministerul de Externe din Berlin, a notat într-o scrisoare către Killinger că „în asemenea condiții activitatea consilierului pentru problemele arianizării la București” nu este necesară²⁹. La acea dată funcția principală a lui Richter era definită ca un „consilier pentru problemele arianizării” și nu „consilier pentru probleme evreiești”. La această dată nu funcționau încă în Polonia instalațiile de exterminare, dar toți – atât germani, cât și români – omorau evreii cu zecile de mii. Richter s-a înapoiat la București în octombrie 1941, la cererea lui Mihai Antonescu³⁰. Killinger a cerut la 11 septembrie 1941 Ministerului de Externe din Berlin să-l trimită înapoi pe Richter în România, întrucât guvernul român „a acceptat, pe baza activității care a început înainte și a pregătirilor pe care le-a făcut cu românii, să rezolve problema evreiască în România”³¹.

Când a reînnoit convorbirile în octombrie 1941, Richter a acționat conform directivelor primite de la Berlin și după liniile înaintate în scris, la 16 mai 1941, generalului Eugen Zwiedinek, pe atunci sub-secretar de stat în problemele

²⁸ Stenograma ședinței guvernului din 2 septembrie 1941. Arhivele Statului, colecția Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinetul, dosar 476/ 1941, p. 17; (sublinierea mea, J.A.).

²⁹ Martin Luther către Killinger, 27 august 1941. Documentele de la Nürnberg NG – 4962; sublinierea mea (J.A.).

³⁰ Killinger către Ministerul de Externe german, într-o notă care respingea afirmația lui Heidrich că România ar face dovadă de o atitudine prietenească față de evrei, 1 septembrie 1941, documentele de la Nürnberg NG-3989; copie în AnceI, *Documents*, III, nr. 51, p. 102.

³¹ Telegrama lui Killinger către Ministerul de Externe din Berlin, București, 11 septembrie 1941, United Restitution Organization, *Dokumentsammlung*, Frankfurt am Main, Oktober 1959, vol. III, p. 481.

românizării. Ceea ce ceruse atunci era de fapt preluarea tratării evreilor români din mâinile României în mâinile sale. El a cerut printre altele ca toate proiectele de legi în problemele românizării să-i fie prezentate mai întâi lui, pentru aprobare, înainte de a fi înaintate Conducătorului – o obrăznicie a unui tânăr de 29 de ani. El a cerut o lege pentru desființarea organizațiilor evreiești din România, în afară de comunități, și înființarea unei noi organizații – Centrala evreilor. el a cerut confiscarea bunurilor evreiești și pregătirea unui fond pentru „emigrare” (Aussiedlungsfond) care să finanțeze „emigrarea” apropiată a evreilor din România.

Richter a cerut clarificarea numărului exact la evreilor din România în conformitate cu definirea rasială și centralizarea tuturor datelor cu privire la bunurile și proprietățile lor³². El a accentuat – atunci – în luna mai 1941, înainte de izbucnirea războiului împotriva Uniunii Sovietice – că acționează ținând cont de „soluția finală”, termen al cărui înțeles deplin s-a dezvăluit doar mai târziu. Oare *Endlösung*-ul și *Aussiedlung*-ul din mai 1941 diferă de cele din planul său de exterminare din septembrie 1942?

Când s-a înapoiat în România, și poate înainte de asta, Richter a acționat (și Killinger, care reprezenta Ministerul de Externe german) pe baza „directivelor cu privire la tratarea problemei evreiești”, pregătite la Berlin probabil în mai 1941, puțin timp înainte de invadarea Uniunii Sovietice³³.

Scopul final al tuturor măsurilor incluse în directive a „fost deportarea „în răsărit” a tuturor evreilor din România, din Slovacia, din Croația, din Bulgaria și din Ungaria. Trimișii lui Himmler au primit dispoziția să clarifice dacă guvernul român (și celelalte guverne) era dispus să-și deporteze evreii spre răsărit³⁴. Aceasta constituie o greșeală de ordin lingvistic explicabilă, întrucât, de fapt, din România deportarea urma să se facă spre „nord” spre... Guvernământul General (Polonia ocupată).

Se poate deci susține că până la sfârșitul lui noiembrie 1941 Richter nu s-a ocupat de pregătiri practice pentru exterminarea evreilor din România, ci cu pregătirea terenului în vederea izolării populației evreiești, cu includerea ei în măsurile juridice și administrative considerate ca necesare pentru a trece, la timpul potrivit, la *Aussiedlung* – termenul nazist pentru deportare și exterminare, amintit de Richter încă în mai 1941.

³² Raportul lui Richter către Killinger, 21 mai 1941, Ancel. *Documents*, II, nr. 129, p. 401-404.

³³ Richtlinien für die Behandlung der Judenfrage, *Der Prozes gegen die Hauptkriegs verbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg*, Nürnberg, 1949, vol. XXV, p. 302 (Dokument 312-PS).

³⁴ Lista de subiecte pe ordinea de zi care vor fi discutate în ședința de dimineață la Heidrich, Berlin, 8 decembrie 1941. Documentele de la Nürnberg NG – 2586; copie în Ancel, *Documents*, III, nr. 270, p. 447.

Trebuie notat că în această perioadă, între lunile mai și decembrie 1941, guvernul român dorea cu ardoare să scape de evrei, nu numai de pe teritoriile eliberate și din Transnistria, ci și de cei din România însăși, și că numai intervenția germană a împiedicat aplicarea „planului mare” de deportare a cel puțin 60.000 de evrei din Regat și lichidarea parțială a existenței evreiești din Moldova. În noiembrie 1941, Guvernul României a trecut „cu succes” prima cerere a germanilor de a accepta includerea evreilor cetățeni ai României care se aflau în Reich în măsurile de lichidare a ziariștilor. Killinger a anunțat Ministerul de Externe de la Berlin, cu o telegramă, că mareșalul Antonescu i-a comunicat că „guvernul României este de acord să permită guvernului Reich-ului să deporteze evreii, cetățeni români, împreună cu evreii germani, în ghetouri din răsărit. Guvernul României nu este deloc interesat ca [acești] evrei români să se înapoieze în România”³⁵. Deci, în această perioadă nu era necesară o presiune germană pentru ca autoritățile românești să accepte „soluția finală”, ci de o înfrânare germană pentru ca guvernul de la București să nu acționeze în mod neplanificat și să inunde Transnistria, și de acolo teritoriul ocupat de germani peste Bug, cu sute de mii de evrei sortiți exterminării.

Principalele scopuri ale lui Richter, când s-a înapoiat, au fost accelerarea desființării Federației, înființarea Centralei Evreilor, să-i convingă pe Lecca și pe Mihai Antonescu de necesitatea unificării definițiilor privind cine este evreu, să introducă obligativitatea purtării semnului galben, să desființeze organizațiile sioniste, să concentreze evreii în ghetouri ș.a. În lipsa lui, românii nu s-au grăbit să desființeze Federația, iar Antonescu s-a întâlnit chiar o dată – în septembrie 1941 – cu Filderman, a acceptat cererea lui de a desființa semnul galben și i-a dat o promisiune nebuloasă că va lăsa în pace pe evreii din Regat (vezi în continuare). Legea cu privire la desființarea Federației a fost obținută la intervenția lui Richter, iar Legația Germaniei s-a plâns chiar că nu a fost publicată în presă. Legea desființării Federației a fost tradusă imediat în germană și transmisă telegrafic la Berlin³⁶. Richter s-a întâlnit cu Mihai Antonescu și i-a cerut să accelereze organizarea recensământului persoanelor având sânge evreiesc și, cu acest prilej, i-a explicat că Himmler se opune oricărei emigrări de evrei din Europa, din motive politice, militare și economice, pentru a nu permite evreilor să se sustragă de la soarta lor³⁷.

³⁵ Telegramă a lui Killinger către Ministerul de Externe din Berlin, 17 noiembrie 1941. Documentele de la Nürnberg NG 3990. În Reich locuiau pe atunci peste o mie de evrei români (Hilberg) [vezi nota 11], p. 681, nota 140].

³⁶ Traducerea legii, București, 17 decembrie 1941. Arhiva Ministerului de Externe german. Colecția de microfilm. A.YV, JM/2215.

³⁷ Notă a lui Richter privind convorbirea cu Mihai Antonescu, 15 decembrie 1941. Anel: *Documents*, III, nr. 284, p. 462-463.

La 17 decembrie 1941 a fost publicat în presă decretul-lege pentru pregătirea recensământului „posesorilor de sânge evreiesc”, semnat de mareșal, așa cum i s-a promis lui Richter. Legea definea din nou pe evreu în spiritul legilor de la Nürnberg, așa cum un ziar german s-a grăbit să anunțe (vezi în continuare). Evreu este cine are unul din părinți sau chiar unul dintre bunici evreu. Copiii „cu sânge evreiesc” până la vârsta de un an, care nu au fost botezați sunt considerați evrei³⁸. Nici asta nu l-a satisfăcut pe Richter (vezi în continuare).

Richter a deschis un dosar, special de documente – „Errichtung der Judenzentrale in Rumänien (Înființarea Centralei Evreilor în România) – în care a notat aproape zilnic amănunțele privind progresul înregistrat. Informatorii lui evrei (vezi în continuare) au primit ordin să-l urmărească pe liderul evreu Filderman, să obțină informații despre legăturile sale cu notabilii din guvern și din opoziție, să controleze dacă a primit orice fel de promisiuni de la Conducător sau de la opoziție. Începând din ianuarie 1942, Richter trimitea la Berlin rapoarte lunare despre „Situția problemei evreiești în România” (Stand der Judenfrage in Rumänien), bazându-se, cum am arătat, pe o rețea de informatori evrei și neevrei care acționau în serviciul legației germane. În fruntea informatorilor evrei s-a aflat Mathias Grünberg, cunoscut și sub numele de Wilman (vezi în continuare). Faptul că Centrala a fost înființată sub presiune germană și că fruntașii ei au fost aleși sau au fost aprobați de către Richter și de alți naziști a determinat mobilizarea de informatori evrei și de către Siguranță; aceasta voia să știe ce se petrece în organizația înființată de naziști, în scopul accelerării soluției problemei evreiești în România. Richter a notat chiar că populația evreiască a primit cu neîncredere Centrala și pe fruntașii ei: „Pretutindeni se spune că Centrala a fost înființată cu agenți ai Gestapo-ului, iar șefii noilor departamente sunt denumiți „evreii lui Hitler” (Hitlerjuden) sau „legionari evrei”³⁹.

La 23 ianuarie 1942, două zile după conferința de la Wansee, Richter i-a cerut lui Mihai Antonescu să oprească emigrarea evreilor din România, „având în considerație iminenta soluție finală a problemei evreiești din Europa”. Mihai Antonescu a acceptat cererea – acord principial și la „soluția finală” în România⁴⁰. Mihai Antonescu s-a grăbit să promită și încetarea emigrării individuale și nu numai de grupuri. În cele din urmă, Richter, un funcționar de stat de 29 de ani, a îndrăznit să facă o critică abuzivă la adresa mareșalului Antonescu, din cauza

³⁸ Legea nr. 109, din 17 decembrie 1941, „Monitorul Oficial” 299; copie în Ancel, *Documents*, III, nr. 287, p. 467.

³⁹ Notă a lui Richter din 16 ianuarie 1942. Arhiva Ministerului de Externe german, Colecția de microfilme AYV JM/2215.

⁴⁰ Notă a lui Richter privind întvederea cu Mihai Antonescu, 23 ianuarie 1942; Ancel, *Documents*, III, nr. 311, p. 494-495. Trebuie notat că și în perioada războiului a continuat – deși în proporții reduse – emigrarea unor evrei din România în Palestina.

întrevederii sale „de trei sferturi de oră” cu „evreul Clejan”, care a îndrăznit, după spusele sale, să pună condiții pentru a accepta conducerea Centralei Evreilor. Această obrăznicie a lui Richter nu a fost uitată și poziția sa în ochii lui Ion și Mihai Antonescu a slăbit. Tratatulele dintre Richter și Lecca au continuat în lunile următoare și, la sfârșitul lui aprilie 1942 Richter a ieșit din anonimat și a anunțat pe evreii din România, peste capul guvernului român, că soarta lor a fost hotărâtă. El a publicat un articol în *oficiosul legației din București* recomandând evreilor să nu-și facă „speranțe deșarte” în ceea ce privește posibilitatea de a împiedica „soluția finală” (Endlösung). „Problema evreiască din România va fi soluționată într-un cadru european”, a anunțat Richter, atacând cu acest prilej pe cel pe care-l considera ca dușman al naziștilor și dușmanul său personal – pe evreul Filderman. El a atacat și sionismul și pe Haim Weizman, care ține cuvântări antigermane la New York. La sfârșitul articolului, el a amintit promisiunea Führerului din 24 februarie 1942 că sfârșitul războiului va fi și sfârșitul iudaismului⁴¹. La 12 mai 1942, Rademacher de la Ministerul de Externe a notat că legația din București a cerut Guvernului României să înceteze deportările „necontrolate” ale evreilor peste Bug⁴². Aceasta a fost încă un strat în pregătirea „soluției finale” pentru evreii din România în versiunea ei nazistă, contrar „soluției” românești.

Principiul sângelui

Concomitent cu pregătirea legii privind definiția evreului, la Ministerul Justiției se pregătea un proiect de lege privind definiția românului. S-a dovedit că această misiune era mai grea decât se credea la început, întrucât nu exista un român „pur”. „O definiție a originii etnice nu există în nici o țară din lume”, a observat ministrul Justiției, Constantin Stoicescu și a adăugat „Se vorbește de constatarea originii etnice. Dovedirea originii etnice române este foarte greu de făcut. Fiecăruia dintre noi ne-ar fi foarte greu să facem această dovadă. S-a făcut un proiect [de lege] care poate să meargă relativ la chestiunea [din alt unghi] cine este evreu”⁴³.

Preocuparea obsesivă cu problema „sângelui evreiesc” și cu stabilirea normelor de identificare a evreului constituia o dovadă temeinică precum că regimul intenționează cu adevărat „să se purifice” de evrei, dar a trezit neliniște și chiar proteste în rândurile celor la care se referea legea, dar care credeau că nu au

⁴¹ G. Richter, *Jüdische*, „Fata Morgana”, „Bukarester Tageblatt”, 26 aprilie 1942; copie în AnceL, *Documents*, III, nr. 360, p. 588.

⁴² Notă a lui Rademacher din 12 mai 1942 către ministerul Reich-ului pentru teritoriile ocupate, documentele de la Nürnberg NG-4817; copie din AnceL, *Documents*, VIII, nr. 367, p. 597.

⁴³ Stenograma ședinței guvernului cu participarea guvernatorilor Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, 16 decembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 28, p. 401 (microfilm 33, RG 25004M).

nici un fel de legătură cu evrei. În această categorie erau incluși în primul rând copiii din familii mixte, precum și români care aveau unul dintre bunici evreu. În ceea ce privește ultima categorie, s-a hotărât, printr-o dispoziție specială, că nu vor fi obligați să completeze formularul special pentru persoane cu sânge evreiesc la filialele Centralei Evreilor, ci vor depune depozitii la posturile de poliție și în felul acesta vor fi scutiți de „înjosirea” prezentării la o instituție evreiască⁴⁴. Pentru acești „contaminați” cu sânge evreiesc s-a hotărât deschiderea unui „registru de evidență” unde vor fi înscrși „români” cu un bunic evreu⁴⁵.

Recensământul urma să ajute la deportare prin împărțirea evreilor în „utili” și „inutili” – împărțire care, împreună cu statutul și definiția rasistă a evreului, trebuia să ajute la pregătirile practice pentru deportarea tuturor evreilor (vezi în continuare). Siguranța și SSI au raportat imediat că în cercurile evreiești din provincie și din Capitală domnește îngrijorare de pe urma efectuării recensământului, considerat de mulți evrei ca o pregătire în vederea deportării. Dar nu numai evreii erau îngrijorați. Și un număr relativ mare de români „având sânge evreiesc” au început să inunde pe șefii regimului cu cereri de a fi excluși din sistemul care îi puna în situația de a fi considerați evrei, conform legii din decembrie 1941.

Directivile trimise reprezentanțelor diplomatice și consulare românești din lume privind definiția românului au clarificat în modul cel mai simplu noile principii care stăteau la baza definiției rasiste a naționalității române și, pornind de aici, baza pentru stabilirea „definiției evreului” și cine trebuie în cele din urmă deportat. Directivile referitoare la „aplicarea legii privitoare la dobândirea și pierderea cetățeniei române” din 16 aprilie 1942 începeau cu precizarea că naționalitatea română se bazează pe principiul sângelui (jus sanguinus). Al doilea principiu fundamental stabilea că statul român este totdeauna suveran să hotărască cine este și cine nu este român⁴⁶. Dar, în directivele care lămuriau „ce este principiul sângelui în mod practic” se explica diplomaților români, bazându-se – precum am notat – pe concluziile unor juriști, sociologi și antropologi cunoscuți, că nu există o „rasă absolut pură” și că „o infuzie de sânge străin nu este, de altfel, întotdeauna un pericol”.

Gustav Richter a urmărit desfășurarea recensământului posesorilor de sânge evreiesc. El a vizitat de câteva ori Institutul Central de Statistică; s-a întâlnit cu

⁴⁴ Circulară a Guvernământului Basarabiei către polițiile din provincie privind recensământul evreilor din țară, 31 martie 1942. Arhiva Chișinău, 666-2-262 p. 1.

⁴⁵ Guvernământul Basarabiei către poliția Orhei, 11 februarie 1942. Arhiva Chișinău, 666-2-165, p. 351.

⁴⁶ Manual de îndrumare 2. II al Ministerului de Externe român cu privire la aplicarea legii de obținere și de anulare a cetățeniei din 1939, 14 aprilie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, probleme privind evreii, 1941-1944, vol. 16, p. 460 (USHMM, microfilm 7, RG 25006 M).

directori care s-au grăbit să-i predea date provizorii și apoi date definitive privind numărul evreilor; și ulterior a întocmit un rezumat edificator despre „problema evreiască” în România: în mai-iunie 1942 trăiau în România 292.149 de evrei, dintre care 272.573 în Regat și sudul Transilvaniei, 19.475 în Bucovina (Cernăuți, Dorohoi, Hotin) și 101 în întreaga Basarabie. Numărul evreilor botezați 4.681; căsătorii mixte – 4.145; copii din familii mixte (Mischlinge) – 2.942. La sfârșit – date exacte despre grupuri de vârstă și sex⁴⁷.

În mai-iunie 1942 s-a răspândit printre evrei zvonul că, după terminarea recensământului, evreii vor fi împărțiți în trei grupe: utili, dezirabili și indezirabili⁴⁸. Zvonul a sosit cu întârziere dar era adevărat. Aceasta era ultima etapă în planul deportării evreilor din România atât conform cu planul românesc, cât și cu cel german. Fără să aștepte încheierea tratativelor cu naștiții, Ion Antonescu a hotărât, în primăvara lui 1942, să reia deportările din punctul în care au fost întrerupte în decembrie 1941, ținând cont de datele recensământului și de lucrările pentru pregătirea statutului.

Reluarea deportărilor, primăvara-vara 1942

La 27 martie 1942 Cabinetul pentru administrarea Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei a trimis un ordin special celor trei guvernatori să prezinte cât mai urgent date actualizate despre numărul evreilor în provinciile lor, după următoarea împărțire: evrei deportați; evrei care nu au fost până atunci deportați; evrei care nu vor fi deportați. Guvernatorii Bucovinei și Basarabiei s-au grăbit să răspundă, și la 9 aprilie au trimis rezultatele. Guvernatorul Bucovinei, Calotescu, a raportat că au fost deportați din provincie 91.845 de evrei; 23.250 mai trăiesc încă acolo, majoritatea la Cernăuți. dintre ei 17.271 nu vor fi deportați iar 4.031 vor fi programați „la prima deportare... nemaifiind utili și indezirabili”⁴⁹. În ce-i privește pe evreii care urmează să fie deportați, a remarcat guvernatorul, datele nu sunt definitive „întrucât în prezent se lucrează la trierea lor, urmând a se stabili necesitatea unora de a rămâne și mai departe în Bucovina și a scoate pe cei indezirabili și fără ocupație”⁵⁰. În limita posibilității, datele cuprindeau împărțirea tuturor categoriilor de evrei după sex (bărbați și femei) și copii.

⁴⁷ Judenzahlung 1942. Rezumat al datelor recensământului posesorilor de sânge evreiesc întocmit la Legația Germaniei. Acel, *Documents*, I, nr. 44, p. 294-296.

⁴⁸ Rapoarte secrete ale Direcției generale a poliției pentru anul 1942, fără dată. Arhiva Securității, dosar 10585, vol. 31, p. 115, (USHMM/RG 25004M, microfilm 7).

⁴⁹ Răspunsul guvernatorului Bucovinei la ordinul secret al Cabinetului nr. 502/1942 (din 27 martie 1942) și tabelul cu date, 5 aprilie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 130-131.

⁵⁰ *Idem*, p. 130.

Munca guvernatorului Basarabiei a fost mai ușoară, întrucât aproape că nu mai rămăseseră evrei în provincie. El a comunicat că au fost deportați 55.867 de evrei, dar nu a putut să adauge date privind sexul și numărul copiilor, „întrucât la evacuare, organele însărcinate cu această operațiune n-au ținut evidența pe categoriile cerute (bărbați, femei și copii)”. 257 evrei nu au fost încă deportați, 753 nu vor fi deportați⁵¹.

Guvernatorul Transnistriei, Alexianu, a răspuns abia la 23 mai 1942, la el situația fiind mai complicată și deoarece adunarea datelor se făcea cu ajutorul prefecturilor, numărul evreilor modificându-se cu rapiditate în primăvara lui 1942⁵². De fapt, se cerea să se trimită o estimare a numărului de evrei care au fost exterminați. Împărțirea evreilor pe categorii – evrei care au fost deportați, evrei care n-au fost încă deportați și evrei care nu vor fi deportați – a fost păstrată și aici, dar avea o altă semnificație. Ce însemna evrei care au fost deportați? Unde au fost deportați? Doar Transnistria însăși a servit de destinație pentru deportările din celelalte părți ale României – ea constituia destinația finală a transporturilor. Și atunci, unde au fost deportați evrei din Transnistria? Cuvântul „evacuați” a servit în acest caz drept cuvânt – cod pentru „exterminare”. Tabelul care prezintă numărul evreilor „evacuați” nota 65.252 de evrei, din care 32.819 din Odessa (care au fost deportați cu trenurile la începutul lui 1942), și adăuga chiar amănunte cu privire la acțiunile de „evacuare” îndeplinite de către germani, cum a fost, de exemplu, cea din județul Dubăsari, unde evreii „au fost evacuați de organele SS ale armatei germane înainte de administrația românească” și din această cauză lipseau amănunte cu privire la împărțirea lor în categorii (sex și copii). Într-adevăr, evreii județului Dubăsari au fost masacrați de Einsatzgruppe D și soldați germani în iunie-august 1941. În Transnistria se aflau atunci – în mai 1942 – 83.699 evrei⁵³ (deportați și localnici) „rămași neevacuați din Transnistria”⁵⁴. Din tot acest număr guvernatorul Transnistriei a hotărât că 6.759 de evrei „nu se evacuează din Transnistria”⁵⁵. Ceea ce însemna că, 76.940 de evrei erau condamnați la exterminare. Dar unde? În

⁵¹ Răspunsul guvernatorului Basarabiei. Voiculescu, la ordinul secret al Cabinetului, din 27 martie 1942, inclusiv trei tabele, 5 aprilie 1942. *Idem*, p. 132-134, 136. Evreii din a treia categorie erau în majoritate români „având sânge evreiesc”, adică jumătate evrei, și un număr de evreice botezate de mult și care s-au ascuns sau n-au fost arestate în campania de deportare din toamna-iarna 1941, și descendenții lor. Președinția Consiliului de Miniștri a emis la 22 octombrie 1941 o aprobare specială, nr. 15035 de a-i lăsa pe loc (*Idem*, p. 934).

⁵² Răspunsul Guvernatorului Transnistriei, Alexianu, la ordinul secret al Cabinetului, nr. 508, din 27 martie 1942, cu anexarea a trei tabele, 27 mai 1942. *Idem*, p. 137.

⁵³ Guvernământul Transnistriei, date privind evreii evacuați din Transnistria, 27 mai 1942. *Idem*, p. 135.

⁵⁴ Guvernământul Transnistriei, date privind evrei care n-au fost încă evacuați din Transnistria. *Idem*, p. 140.

⁵⁵ Guvernatorul Transnistriei, date privind evrei care nu vor fi evacuați din Transnistria. *Idem*, p. 139.

continuare a devenit clar că cifrele despre numărul evreilor exterminați („evacuați” în limbajul camuflat) nu erau complete. Guvernământul le-a corectat de două ori. La 9 septembrie 1942 el a adăugat că 65.000 de evrei din județul Odessa „au dispărut” – ceea ce însemna că au fost exterminați în județul Golta, deoarece au fost deportați acolo și „au dispărut”; și că toți evreii din județele din sudul Transnistriei „au dispărut” și ei⁵⁶. Guvernatorul Transnistriei a trimis cifre actuale (curente) privind numărul evreilor care trăiau în ghetourile din Transnistria, bărbați, femei și copii. Aceasta era prima statistică curentă despre evreii care au supraviețuit în provincie după epidemia grea de tifos din iarna 1941/42⁵⁷.

Reluarea deportărilor s-a făcut în urma ordinului personal al lui Antonescu (nr. 462) către guvernatorul Basarabiei, din 30 martie 1942. Alt ordin al lui Antonescu (nr. 508, din 27 martie 1942) stabilea că datele cu privire la deportați vor cuprinde împărțirea după bărbați, femei și copii⁵⁸. Pe baza acestor ordine guvernatorul Basarabiei a cerut lămuriri în ce loc din Transnistria să-i trimită pe deportați⁵⁹. La 20 mai au fost deportați cu trenul 204 evrei din Chișinău, în direcția Vradievca din județul Golta. 27 de evrei au fost deportați la 10 iulie 1942. În total, 231 de evrei – 81 bărbați, 105 femei, 45 copii. Dintre ei, 14 evrei convertiți la catolicism în același an 1942⁶⁰.

Deportarea a început la 3 noaptea, când polițiștii au arestat pe toți evreii în locuințele lor din gheto. La ora 6,30 dimineața a sosit un reprezentant al românizării, inspectorul Andrieș „cu o echipă de 20 funcționari, autocamioane și căruțe, cărora li s-a dat tot concursul de a ridica imediat de prin locuințele evacuate toate bunurile rămase de pe urma evreilor”. La fostul președinte al evreilor, Landau Gutman, s-au găsit 23.827 de lei, și banii au fost confiscați. Când Landau a auzit de evacuarea evreilor, el și soția sa s-au injectat cu stricnină. „Landau Gutman a

⁵⁶ Raport al comandantului jandarmeriei din Transnistria privind numărul evreilor deportați în Transnistria și al celor care „au dispărut”, 9 septembrie 1942. *Idem*, p. 161. Celor 65.250 de evrei care au fost „evacuați” și celor 65.000 care „au dispărut” trebuie adăugați circa 22.000 care au fost împușcați și arși în magazii de lângă Dalnic, și încă câteva mii care au fost spânzurați sau împușcați pe străzile Odesei – în total circa 155.000 de evrei ucraieni care au fost uciși în special de români, conform unor după date oficiale românești!

⁵⁷ Răspunsul guvernatorului Transnistriei la ordinul secret nr. 504/1941 al Cabinetului militar al Conducătorului, cu anexarea de date privind numărul evreilor deportați în provincie, 1 aprilie 1942. *Idem*, p. 141-143.

⁵⁸ Ordinul nr. 462 al lui Antonescu de a deporta pe cei 425 de evrei care au rămas în Basarabia, 30 martie 1942. *Idem*, p. 176; raportul guvernatorului Basarabiei către Cabinetul pentru administrarea teritoriilor care citează două ordine ale mareșalului Antonescu, 24 august 1942. *Idem*, p. 154.

⁵⁹ Guvernatorul Basarabiei, Voiculescu, către Cabinetul de la Președinția Consiliului de Miniștri (copie), 22 aprilie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 14, p. 46 (microfilm 35, RG 25004M9).

⁶⁰ Raport al Guvernământului Basarabiei către Președinția Consiliului de Miniștri despre reluarea deportărilor, 21 august 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 155.

încetat din viață și soția sa încă este în viață” se arăta în raport (mai târziu și soția sa a murit în chinuri). La ora 8 dimineața a sosit comandantul legiunii de jandarmi a județului Lăpușna (județul Chișinău), „cărui i s-au predat evreii cu proces verbal”. Delegați ai Băncii Naționale a României și Secției financiare au percheziționat pe toți evreii, le-au confiscat banii, dându-le în schimb mărci de ocupație la cursul de 60 de lei o marcă. Evreii au fost obligați să achite apriori toate impozitele pentru stat și taxele militare. Apoi le-au fost confiscate obiectele lor de valoare, printre altele, s-a găsit la unul dintre evrei o perlă în valoare de un milion și jumătate de lei. Toți au fost urcați în camioane și transportați la gara Visterniceni, unde au fost urcați în șapte vagoane. În gară li s-a permis să ia cu ei „strictul necesar și mâncare pentru cinci zile”. Trenul a plecat în direcția Vradievca din județul Golta⁶¹. Ca toată buna organizare a deportării s-au ivit probleme cu grupul de nebuni evrei care erau internați în spitalul Costiugeni din oraș și care a fost adăugat transportului.

Guvernământul Bucovinei a început să raporteze la 12 iunie despre începerea operațiunii de deportare din provincie și modul cum a decurs⁶².

Lista deportaților a fost întocmită în birourile Guvernământului, și a fost predată la 7 mai 1942 primăriei Cernăuți, iar la 2 iunie inspectoratului de poliție. În primul transport, care a plecat la 7 iunie, au fost incluși, „indezirabilii, suspectii și cei care s-au sustras de la ultima revizuire, și au avut autorizații cu dungă” (posesori de autorizații Popovici), și în total 1.705 evrei. În noaptea dinaintea deportării au năvălit în cartierele evreiești 250 de „echipe de evacuare”, având fiecare un reprezentant al Guvernământului, un jandarm și un polițist. Evreii arestați au fost concentrați la „centrul de colectare” înființat de armată, și acolo au fost controlați și evacuați la terenul de sport Macabi. Reprezentantul Guvernământului și jandarmul rămăneau în locuința evreului deportat, întocmeau un inventar al lucrurilor (care era predat primăriei) și încuiau casa. Pe casă era lipită o înștiințare în care declara că locuința este „Averea Statului”⁶³. Evacuarea din locuințe a început la 4 dimineața. Pe terenul Macabi evreii erau preluați de delegați ai Băncii Naționale a României. Ei confiscau obiecte de valoare, banii românești și valută, plătind o despăgubire după cursul de 60 de lei pentru o marcă de ocupație. Numai după această operațiune se făcea evreilor percheziția corporală iar femeilor – control ginecologic; tot ce se găsea era confiscat fără „compensație”.

⁶¹ Raport al comandantului poliției Chișinău Nicolae Marinescu, către guvern despre procesul deportării evreilor în ghetouri Chișinău (copie), 25 mai 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol, 114, p. 78 (microfilm 35, RG 25004M).

⁶² Raport al guvernământului Bucovinei despre începutul deportărilor, 12 iunie 1942, cu cinci anexe. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, p. 196-206.

⁶³ Anexa 2. Avertisment că locuința a fost sigilată de către guvernământul Bucovinei și este administrată de către primăria din Cernăuți. *Idem*, p. 198.

Pe teren funcționau patru comisii de confiscare și în fruntea lor un reprezentant al Guvernământului. „Obiectele prețioase au fost evaluate de un expert trimis de Ministerul de Finanțe din București”⁶⁴. Și într-adevăr, după fiecare transport șeful Biroului 2 din Guvernământ întocmea o „situație privitoare la schimbul leilor și evaluarea obiectelor prețioase”⁶⁵; adică oferă ceea ce s-a luat, sau de fapt ceea ce s-a înregistrat că a fost luat, valoarea obiectelor și a banilor și câte mărci s-au plătit. Numai după aceea primăria din Cernăuți acorda fiecărui deportat „pâinea necesară pentru trei zile”. Transporturile plecau cu trenul din Cernăuți sub comanda unui ofițer cu o escortă de doi plutonieri și 20 de soldați din Regimentul 8 de infanterie. Evreii din celelalte localități ale provinciei au fost concentrați mai întâi în lagărul Sadagura, au fost aduși la Cernăuți și atașați transporturilor care plecau de acolo.

La 11 iunie a plecat primul transport din Dorohoi, cuprinzând mai ales bărbați ale căror familii au fost deportate în noiembrie 1941, în timp ce ei se aflau în detașamente de muncă obligatorie.

La 15 iunie a plecat al doilea transport de deportați din Cernăuți și la 29 iunie – al treilea. 4.390 de evrei au fost deportați din Cernăuți în iunie 1942⁶⁶. De data aceasta autoritățile au avut grijă să noteze – câți copii, femei și bărbați au fost deportați și, cum am menționat, au întocmit inventare ordonate ale banilor și obiectelor de valoare confiscate și predate statului.

„Spiritul de umanitate a predominat în executarea acestei operațiuni”⁶⁷, a subliniat guvernatorul Calotescu în primul său raport despre reluarea deportărilor. La 21 august 1942, guvernatorul Bucovinei a întocmit un rezumat al deportărilor din vara 1942, cerându-i lui Antonescu să termine treaba. În total au fost deportați 4.094 evrei din Cernăuți (de fapt, 4.402; vezi în continuare), din care 773 copii. În afară de asta au fost deportați 147 de comuniști, 267 refugiați evrei din Polonia (în pofida faptului că dețineau certificate care dovedeau că ei se bucură de protecția guvernului din Chile).

Calotescu l-a informat pe Antonescu că în toată provincia au rămas 19.475 de evrei „evacuabili”, și i-a propus să deporteze toți evreii „în afară de evreii repartizați în cadrul muncii obligatorii; evreii angajați pentru lucru în diferite întreprinderi locale în cadrul românizării întreprinderilor; evreii exceptați de la evacuare prin diverse aprobări acordate de dv. și Guvernământ”. În total, el recomanda deportarea din Cernăuți a încă 6.234 evrei și 592 din Dorohoi⁶⁸.

⁶⁴ *Idem*, p. 197.

⁶⁵ Anexa 3. *Idem*, p. 204.

⁶⁶ Rezumat care numără mulți deportați întocmit la Președinția Consiliului de Miniștri, 22 iunie 1942. *Idem*, p. 215.

⁶⁷ Vezi mai sus nota 60, p. 197.

⁶⁸ Guvernatorul Bucovinei, Calotescu, către Președinția Consiliului de Miniștri cu propunerea de deportări de evrei, 21 august 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 162.

Dacă deportările ar fi continuat în toamna lui 1942, la Cernăuți ar mai fi rămas mai puțin de 10.000 de evrei, în special cei care executau muncă obligatorie fără de care nu puteau fi puse în funcțiune întreprinderile jefuite, membri ai familiilor lor și un număr de evrei cărora li se dăduseră în mod personal autorizații de a rămâne pe loc. Aceasta a fost intenția inițială a lui Antonescu, în octombrie 1941, când a ordonat să fie lăsați în oraș 10.000 de evrei din cei peste 100.000 care trăiau în provincie (inclusiv județul Dorohoi). În primăvara lui 1942, Basarabia era după toate regulile Judenrein (fără evrei). Guvernatorului Basarabiei i s-au epuizat evreii care puteau fi deportați. I-au mai rămas câteva sute de vechi convertiți la creștinism, pe jumătate evrei, femei căsătorite cu români care și-au botezat de mult și copiii lor. Toți au primit autorizații personale, care le-au asigurat dreptul de a rămâne în provincie. În vara lui 1942, și fără legătură cu naștii, Antonescu intenționa să-și realizeze și planurile sale inițiale, privind evreii din Regat și din sudul Transilvaniei (vezi în continuare).

Cernăuți, vara 1942

Duminicile au fost alese la Cernăuți ca zile de deportare, și în decursul a trei duminici – 7, 14 și 28 iunie 1942, în sunetele clopotelor bisericilor și ale melodiilor vesele ale unei orchestre de țigani, au fost deportați circa 5000 de evrei, printre care și evrei polonezi. Aceasta a fost penultima fază de curățire a orașului de evrei.

Cu toate că încă la 5 iunie se răspândise zvonul că urmează să fie deportați evreii, doar puțini s-au ascuns. Unul dintre deportații din primul transport a notat că „numai puțini au înțeles cât de serioasă este situația”. Mulți dintre cei a căror stare fizică le permitea să fugă au fost înșelați de „speranțe false”⁶⁹. Cu toate că pe terenul de arest au fost aduse familii întregi, au fost și unii care chiar și în ultima clipă au crezut că sunt duși la muncă obligatorie, undeva în Regat – chiar și când au fost urcați în vagoane; și doar amintirea mării deportări din octombrie 1941 era încă proaspătă. Și deși parveniseră numeroase știri despre asasinări și lichidări în Transnistria, prin împușcare, frig, foamete, tifos, mizerie, mai existau evrei în Cernăuți și în Regat care nu înregistraseră încă mărimea dezastrului din Transnistria.

„Nimeni din Cernăuți nu și-a putut închipui că asemenea tragedie a lovit în deportați. Acolo, și desigur în Regat, au crezut că deportații în Transnistria sunt folosiți la munci fizice grele, dar că cel puțin li se asigura [hrană] pentru existență.

Numai puțini au bănuț că deportații au fost abandonați să moară de foame”⁷⁰. Oare era ceva specific evreilor din Cernăuți, obișnuiți cu regimul austro-ungar, relativ corect, sau evreilor în general, care îi făceau să nege realitatea, să refuleze răul și să nu creadă ceea ce era clar și evident?

⁶⁹ Mărturia lui Arie Zukerman din Cernăuți. Tel Aviv, noiembrie 1959, AYV 03-1538, p. 5.

⁷⁰ Mărturia Chanei Weinraub din Cernăuți. Tel Aviv, noiembrie 1959, AYV 03-1539, p. 6-7.

Echipe de deportare având liste ale evreilor care obținuseră la timpul lor „autorizații Popovici” (autorizații acordate în mod personal – fără mită – de către primarul orașului unor anumiți evrei) și care n-au fost deportați din cauza suspendării deportărilor, s-au năpustit asupra locuințelor lor. Aceasta nu înseamnă că posesorii de „autorizații Calotescu” – autorizații semnate personal de guvernator – erau apărați.

Evrei cu „autorizații Calotescu” erau convinși că nu vor fi deportați, dar ei nu cunoșteau calculele lui Marinescu. El a ordonat să fie acostați și posesorii de autorizații „valabile” și când evreii prezentau autorizația pe care o aveau, șeful Cabinetului militar al Guvernământului, Stere Marinescu (sau, cine acționa în numele său), spunea: „nu există nici un act. Trebuie bani”⁷¹. Marinescu, care jefuia și în favoarea guvernatorului Calotescu, răspândea zvonul că poate “să îmbunătățească eventual” situația evreilor, cu alte cuvinte el este dispus să primească mită⁷².

Din cauza caracterului corupt al Guvernământului și a celor care se ocupau de evrei se putea cădea, cu ușurință, dintr-o categorie în alta. Preferarea unui evreu, care a plătit o mită enormă, devenea tragedia altui evreu, care și el dăduse mită dar demult (din cauza cotei fixe de evrei care trebuiau deportați). Înzestrați cu listele de evrei, care cuprindeau și „inutili”, „periculoși”, „care nu muncesc” (cu alte cuvinte care n-au găsit de lucru în întreprinderi și instituții unde evreii munceau fără nici o plată), și cu numele unor evrei despre care Marinescu știa sau credea că au mai mult decât i-au propus – echipele de deportare năvăleau în locuințe la ora 4,30 dimineața, ordonau evreilor înfricoșați, și uneori paralizați de frică, să ia cu ei ce pot căra, îi evacua la întretăieri de străzi până erau adunați toți deportați de pe aceea stradă sau din cartier și îi duceau, sub pază grea de polițiști și jandarmi, la terenul de sport care aparținuse în trecut mișcării sioniste – terenul Macabi. Majoritatea evreilor au fost prinși în locuințele lor. Parte dintre ei erau pregătiți cu rucsacuri, paralizați de spaimă, incapabili să inițieze vreo acțiune sau incapabili de a gândi.

În locuința Reginei Lewyn, care avea doar o „autorizație Popovici”, au năvălit 21 de români, au ordonat familiei să împacheteze un rucsac. „Ucigași au stat lângă noi, au controlat ce împachetăm și au dat la o parte multe lucruri. Ei ne-au permis să luăm doar puține lucruri. Multe echipe de acest fel au circulat în acea noapte prin oraș, și au scos evrei din casele lor”⁷³.

Mulți evrei au ținut minte că în echipele care au năvălit se afla întotdeauna un student de la universitatea locală, în afară de polițiști, jandarmi, funcționari ai primăriei ș.a. „Deportarea evreilor era o misiune națională, și cine putea s-o

⁷¹ *Actul de acuzare, rechizitoriile și replica acuzării în procesul primului lot de criminali de război*, Editura Apărării Patriotice, București, 1945, p. 59.

⁷² *Idem*, p. 60.

⁷³ *Mărturia Reginei Lewyn din Cernăuți*, Tel Aviv, iulie 1959, AYV 03-1456, p. 6-7.

îndeplinească cu o mai mare fidelitate decât un fiu al viitoarei generații de intelectuali români”.

Unul dintre evrei, care a reușit să părăsească România în anul 1943, a descris „caracterul satanic” al deportărilor din vara lui 1942 în comparație cu cele din octombrie 1941. „Duminicile îngrozitoare care vor rămâne gravate pentru totdeauna în memoria noastră”. Evreii au fost supuși unei stări de asediu de vineri seara interzicându-le să iasă din locuințele, în afară de cei care erau duși la terenul Macabi: „Pentru că-și bate joc de noi orașul a fost împodobit cu steagurile puterilor Axei”, și convoaiele de evrei nenorociți erau duse la gară în sunetele unei orchestre de țigani. „Ei se bucurau și râdeau de această scenă înfricoșătoare: scena deportării evreilor”⁷⁴.

În preajma deportării, și pentru a mări numărul candidaților la deportare, a fost redus numărul permiselor de muncă; cu alte cuvinte, numărul permiselor date evreilor pentru a servi de sclavi fără plată în fostele întreprinderi și magazine evreiești, acordate, aproape gratuit, unor români din Regat, Cernăuțiul s-a transformat în Eldorado – țară de vis – în care orice român putea să se îmbogățească rapid, fără muncă, numai pentru că era român. „Bande de șantajști și hoți” au vizitat casele evreilor după primul transport, în special pentru a storce bani și obiecte de valoare de la evrei, promițând în numele lui Marinescu că cine va plăti nu va fi deportat. Acești șantajști au acționat nu numai la Cernăuți, ci și la București, printre membri bogați ai comunității care aveau grijă de rudele lor din Cernăuți⁷⁵.

În noaptea de 6/7 iunie a năvălit o echipă de arest în clădirea spitalului evreiesc, a arestat bolnavii, medicii și surorile și i-au dus pe terenul Macabi. Personalul medical a fost deportat în hainele pe care le purtau, fără rucsacuri, întrucât arestarea a fost inopinată. Sora Nehama Jurisditki a fost arestată împreună cu alte trei surori și personalul din bucătărie, și au fost duse la terenul de arestare. Mai târziu au fost aduși și bolnavii⁷⁶. Acolo a fost martoră la negoțul de oameni care se făcea în văzul tuturor. Se plătea mită de ultimă clipă pentru a scoate din convoaie condamnați la deportare și pentru a-i lăsa în oraș.

Pe teren au fost aduși cei 66 de nebuni și supraveghetorii lor, dar mai întâi nebunii au provocat puțină plăcere cetățenilor Cernăuțiului. Grupurile de deportați concentrați la colțurile de străzi au fost însoțiți la locul de concentrare în sunetele unei orchestre de țigani. Având doar o cămașă pe ei, nebunii au fost duși pe jos la

⁷⁴ Memoriu nesemnat al unui evreu care a părăsit România în anul 1943 pe vaporul de emigranți ilegali *Viitorul*, și reținut în Cipru, American Jewish Archives, Cincinnati, Ohio, H 288, 1943, Rumania.

⁷⁵ Vezi nota 70, p. 63-64.

⁷⁶ Mărturia Nehamei Jurisditki, soră la spitalul evreiesc din Cernăuți, cartierul Lipsani, decembrie 1959, AYV 03-154, p. 2.

locul de adunare. „Țigani cu instrumentele lor au interpretat melodiile și nebunii au fost siliți să danseze spre satisfacția publicului”⁷⁷. Prezența lor pe terenul Macabi, comportarea lor iresponsabilă, sunetele orchestrei de țigani, bucuria românilor și ucrainenilor, locuitori ai orașului – toate împreună au scos în evidență mărimea catastrofei evreilor și au intensificat disperarea. Dar nimic nu se putea compara cu bucuria controalelor ginecologice la femei: stoluri de polițiști, jandarmi și studenți se înghesuiau în cercuri, să vadă spectacolul...

Fiecare din cele trei transporturi a avut caracteristicile lui: În primul transport au fost deportați, printre alții, 120 de evrei polonezi care dețineau certificate de protecție din partea legăției Chile din București⁷⁸. Guvernatorul Calotescu a raportat chiar Cabinetului lui Antonescu că i-a deportat „în conformitate cu dispozițiile date de dl. mareșal Antonescu, Guvernământul a luat măsura evacuării evreilor rămași în orașul Cernăuți. Ei au fost deportați deoarece erau veniți din alte părți, nefolositori, bănuți de comunism și suspecți, nu sunt cu nimic legați de interesele statului din nici un punct de vedere”⁷⁹.

La 14 iunie a fost deportat al doilea transport de evrei cu cetățenie și pașapoarte poloneze; cu același transport au fost deportați bătrânii din azilul de bătrâni al Comunității și medicul care a încercat să protesteze împotriva deportării.

Înainte de deportarea celui de-al treilea transport din Cernăuți, frunzașii comitetului evreiesc au fost chemați la guvernator, unde li s-a cerut să organizeze ei înșiși deportarea; cu alte cuvinte să aleagă evreei care vor fi deportați și să-i aducă la gară. Comitetul a refuzat⁸⁰. Hotărârea de a deporta intelighenția evreiască – chiar și cei de care orașul avea nevoie – a fost foarte evidentă în acest transport, care a plecat în 28 iunie 1942. „El cuprindea în special absolvenți de universități – medici, medici din spitalul evreiesc, farmaciști, profesori, avocați”⁸¹.

Deportările evreilor din Cernăuți a lovit și în evreei din Dorohoi. Dorohoi aparține Regatului, dar după atacul contra Uniunii Sovietice, în vara lui 1941, a fost anexat provinciei Bucovina. La 11 iunie au fost deportați din Dorohoi 308 evrei, dintre care 176 bărbați, 70 de femei și 62 de copii⁸². Majoritatea deportaților era alcătuită din soții femeilor care au fost deportate în noiembrie 1941, când ei

⁷⁷ Mărturia lui Richard Grunberg din Cernăuți, Ghivataim, 27 februarie 1959, AYV 03-1130, p. 19.

⁷⁸ Direcțiunea afacerilor administrative și judiciare din Ministerul de Externe din București către secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri, privind intervenția reprezentantului Chile în favoarea evreilor polonezi, 10 iunie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 23.

⁷⁹ Guvernatorul Bucovinei, Calotescu, către Președinția Consiliului de Miniștri, 16 iunie 1942. *Idem*, p. 21.

⁸⁰ *Cartea Neagră*, III, p. 233.

⁸¹ Mărturia lui Julius Kronenfeld din Cernăuți, Tel Aviv, iunie 1959, AYV 03-1468, p. 5.

⁸² Situația numerică de evrei deportați din Dorohoi la 11 iunie 1942, întocmită de Cabinetul militar din Guvernământul Bucovina. *Idem*, p. 206.

erau mobilizați în detașamente de muncă obligatorie. Deportarea s-a făcut prin surprindere, prin controale efectuate de soldați din casă în casă, fără a se permite deportaților să ia cu ei vreun obiect și chiar hrană. În gară au fost percheziționați: poate totuși au reușit să ia cu ei bani sau obiecte de valoare; și tot ce s-a găsit a fost confiscat.

După ce toți au fost reidentificați, jefuiți în mod oficial de către delegații Băncii Naționale a României, și-au plătit datoriile reale sau imaginare secției financiare și primăriei, și taxele speciale impuse evreilor (și cine putea să polemizeze?), după ce bagajele le-au fost controlate și jefuite din nou fără chitanțe de primire, după ce s-a procedat la înjositorul „control ginecologic”, totul sub paza severă a polițiștilor și jandarmilor – după toate acestea deportații au fost urcați în vagoane, câte 60-70 de persoane într-un vagon. Ușile au fost închise și sigilate... și trenul nu s-a pus în mișcare timp de ore sau o noapte întreagă. Trenurile staționau în gară într-o căldură înăbușitoare, închise cu lacăt, și din când în când vagoanele erau puse în mișcare pe neașteptate, provocând intenționat ciocniri între vagoane pentru a mări suferința celor din interior. Soldații negociau cu apă contra unor sume foarte mari, introducând-o prin micile ferestruici de aerisire. Căldura în vagoanele aglomerate și înghesuite cu oameni și bagaje a făcut ca unii să-și facă necesitățile, încă înainte ca trenul să fi părăsit peronul, și putoarea s-a resimțit imediat.

Soldați și ceferiști beți se învârteau veseli pe peron și îi înjurau pe evrei.

Soldați sau fotografi militari germani au fotografiat toate etapele deportării, concentrarea pe străzi, marșul spre Macabi, nebunii, țigani, peroanele.

Călătoria spre Atachi a durat 48 de ore în loc de 5. Nu era unde să te așezi, toți stăteau lipiți unul de altul. Necesitățile le-au făcut pe loc, deoarece vagoanele n-au fost deschise până la Atachi. Era foarte cald, și ceea ce chinuia – mai mult decât indecența, murdăria și înghesuiala – era setea. Copii erau cei care sufereau cel mai mult de sete, dar părinții nu-i puteau ajuta. Trenul a oprit în câmp, lângă Atachi, și aici, evreii din Cernăuți și-au dat seama că au încetat cu totul să fie considerați ființe umane. Jandarmii și grănicerii le-au ordonat să rămână pe loc, au cotrobăit din nou prin bagaje, luând ce-au vrut. „Era interzis să te depărtezi pentru necesități. Femeile își ridicau rochiile și bărbații își dădeau jos pantalonii, în fața tuturor își făceau necesitățile”⁸³.

Noaptea au apărut pe câmp grăniceri care „s-au năpustit asupra transportului”. Fete și femei au fost violate în văzul familiilor⁸⁴.

⁸³ Mărturia lui Shimon Rosenrauch din Cernăuți, Tel Aviv, noiembrie 1959, AYV 03-1539, p. 4.

⁸⁴ Mărturia Reginei Lewyn (vezi nota 73), p. 8. Cu toate că fete și femei evreice din Cernăuți au trecut în 1941 și 1942 prin același șir de maltratări ca și alte femei care au fost deportate, acest aspect a fost ascuns foarte mult în mărturiile supraviețuitorilor de acolo, și nu a fost amintit direct.

Evrei erau loviți cu paturile puștilor. Două zile a durat așteptarea pe câmp și apoi au fost înghesuiți pe pontonul plutitor și au traversat Nistrul. „Mulți deportați au fost împinși în apă de către soldați și s-au înecat”⁸⁵. Pe malul celălalt al Nistrului a avut loc un nou jaf denumit „vămuire”.

În gara improvizată, deportații au fost urcați în vagoane de marfă, în condiții asemănătoare cu cele în care au venit, și au fost transportați timp de cinci zile prin Jmernîca la Cariera de piatră – fost lagăr de arest al sovieticilor, părăsit și distrus pe lângă Bug, în care au fost adăpostiți la timpul lor deținuți care munceau la extragerea pietrelor dintr-o carieră din apropiere. La urcarea în tren jandarmii își alegeau fete frumoase.

Totul era făcut cu o naturalețe de criminali care știau că totul le este permis și cu victime care nu reușiseră să înțeleagă că au fost transformate în animale.

Lagărul Cariera de piatră, în care au fost aduse cele trei transporturi, a fost folosit doar ca lagăr de tranzit pentru evreii din Cernăuți. Acolo a ieșit la iveală vechiul plan românesc al „soluției finale” românești, care nu a fost abandonat și nu a fost uitat. Acolo au fost aduși și nebunii orașului. „Ei se plimbau liberi și nesupravegheați de nimeni. Furau de unde puteau, mai bine zis „luau” căci la ei nu exista noțiunea răului”⁸⁶. Bolnavii mintali din Cernăuți au fost împușcați la 26 august 1942⁸⁷.

Planul de exterminare a evreilor din Cernăuți a devenit limpede la 18 august 1942, când un ofițer SS, însoțit de o gardă germană, a venit să ia evrei să muncească în lagărele germane de pe cealaltă parte a Bugului, în Reichskommissariat-ul Ucraina. Toți afară – alles heraus – s-a auzit în germană, limba maternă a evreilor din Cernăuți. „Am ieșit în curte. La masă ședea ofițerii SS și comandantul jandarmilor, și lângă ei stătea șeful lagărului [evreu], dr. Kamilo Hart.

Ei făceau o „selecție”⁸⁸. Evreii din Cernăuți care au fost predați germanilor au fost duși spre partea germană a Bugului, cu femeile și copiii. A doua zi, comandantul jandarmeriei, căpitanul Poenaru, a ordonat unui număr de 12 evrei „să pescuim cadavrele celor uciși de nemți la trecerea râului”⁸⁹. Cei care n-au fost împușcați imediat au fost folosiți la diverse munci obligatorii și au fost lichidați într-o serie de selecții, mai întâi bătrânii și copiii, apoi și maturii. Până la sfârșitul lui 1943, aproape că n-au mai rămas evrei din Cernăuți, dintre cei predați germanilor în câteva transporturi.

⁸⁵ Însemnare despre deportările din vara lui 1942 din Cernăuți, fără dată (1945), AYV, Arhiva Carp, vol. VII, p. 49-50.

⁸⁶ Mărturia lui Josef Frolich din Cernăuți, Tel Aviv, 1 decembrie 1958, AYV 03-1127, p. 7.

⁸⁷ Privire asupra lagărului Cariera de piatră, fără dată (1945), AYV, Arhiva Carp, vol. VII, p. 8.

⁸⁸ Mărturia lui Arie Zukerman M. (vezi și nota 69), p. 5-6.

⁸⁹ Mărturia lui Josef Frolich din Cernăuți, Tel Aviv, 1 decembrie 1958, AYV 03-1127, p. 7.

Înțelegerea de la Tighina din 30 august 1941, cu armata germană a constituit soluția românească a problemei evreiești din România. În înțelegere se menționa că deportările spre partea germană a Bugului vor fi reluate după terminarea operațiunilor militare. În vara lui 1942 guvernul de la București a încercat să reînnoiască deportările în partea germană, iar evreii din Cernăuți au fost într-adevăr în majoritate deportați acolo. Deportarea nebunilor și a medicilor a simbolizat, mai mult decât orice, fermitatea cu care s-a urmărit, în vara lui 1942, a se curăți cu desăvârșire de evrei Bucovina, precum și Regatul.

CAPITOLUL 35

În drum spre „soluția finală”

Ion Antonescu a considerat la începutul anului 1942 că, după ce a lichidat majoritatea evreilor din Basarabia și Bucovina, a venit rândul evreilor din Regat. La 12 februarie s-a întâlnit cu Hitler la Berlin și a auzit numai elogii despre contribuția și eroismul armate române în război, explicații despre înfrângerea de lângă Moscova și promisiunea lui Hitler „că este decis să termine în această vară... distrugerea și scoaterea din luptă efectivă a rușilor”¹.

Antonescu s-a angajat să trimită trei sferturi din armata română, care era deja în mare parte eliberată după campania din 1941, să lupte pe frontul de răsărit, și chiar a primit un cadou de la Führer: un automobil Mercedes-Benz. În vara lui 1942, Antonescu a crezut cu adevărat că victoria va fi obținută în același an și că este vorba de un mare și ultim efort pentru a zdrobi Uniunea Sovietică.

Politica sa față de evrei a decurs potrivit acestei convingeri. El voia să ducă la bun sfârșit transformarea națiunii române într-o națiune „omogenă”, așa cum a promis miniștrilor, și acest lucru afecta nu numai evreii, ci și slavii, țiganii și alții. În acest scop el voia să miște lucrurile rapid, în mod hotărât, chiar fără legătură cu planurile naziștilor, din convingere că servește interesele superioare ale națiunii române. Când era vorba de evrei, se poate spune că punea stăpânire pe el o nebunie absolută. Acționa parcă apucat de *amok*. A emis fără întrerupere, uneori zi de zi, ordine de a deporta, aresta, împușca, rechiziționa, împinge, transporta și pedepsi evrei din diverse categorii din Regat și sudul Transilvaniei, extinzând chiar măsurile de pedepsire asupra țiganilor, membrilor unor secte creștine și a altora care i-au trezit furia într-un moment oarecare. În aparență, Antonescu trebuia să respecte promisiunea dată la 8 septembrie 1941 lui Filderman, de a acorda o atitudine preferențială evreilor din Regat. Atunci, înainte de începutul campaniei de la Odessa, accepta să anuleze semnul distinctiv și, convins fiind că în scurt timp va cucerii Odessa, a făcut o promisiune nebuloasă „că distinge pe evreii regățeni de

¹ Stenograma întâlnirii lui Ion Antonescu cu Hitler la Berlin, 11 februarie 1942 (versiunea românească) *Antonescu-Hitler, Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, Cozia, București, 1991, vol. 1, doc. 40, p. 179.

Cântecul Măreșalului

295

Mareșale om vestit,
De Dumnezeu rânduit
Cum nu s'a mai nomenit
Ai avut mare îndrăzneală
Deși trecut peste hotare:
Tu, marele salvator,
Ai trecut Prutul și Nistrul
Ai liberat creștinismul;
Dumnezeu s'a ajutat
De bolevicii ne-ai scapat;
Dumnezeu te pomenească
La împărăția corească.
Să te predai măi Stalin.
Căci te lasăm iar de ziile:
Să te predai, măi turbat,
Că te curăți de păcate:
Armata ta, n'a fost rea,
Dar n'ai fost vrednic de ea.
Mareșale, om vestit,
De Dumnezeu rânduit,
Te rogă lumea pe tine,
Să ieși jidanii 'n primire:
Jidanii n'i sunt dușmani
Și cei mai mari șarlatani:
Ori în ce țară trăiește
El țara nu s'i-o iubește;
Mai băgăți-vă clobani
Pe la țările de moacăni:
Nu numai cu bagatele
Să 'nghețai lumea cu ele:
Cu plus și cu catifele
Cu pasturi și finichele
Că să orbiți pe Români
Să rămâneți voi stăpâni:
Voi jidani, fără barbară
Plecăți de la noi din țară:
Nați auzit din bătrâni
Că sunt contra pe păgâni:
Regiment de grăniceri
Pe din' cine te-a comandat?
Oncică cela viteaz,
Oncică cela vestit,
A vinii de pe front rănit,
Ce n-arăz și mare sursă
Cum a scăpat dela moarte,
De pe front a fost chemat
Regele la decorat.
Pe năraz l'a sărutat,
Mareșale, om de stat
Dragalina cel viteaz,
În războiu când a plecat
A plecat pe vreme bună
Cu Germanii dimpreună:
Tu s'ă vezi und' stau la sfat
În Crimeea și Caucaz.
Mai avem un ajutor
Îl avem scris pe hârtie
Ne vine Sfântul Ilie
Cu o ciată de voinici
Pân' la douăzeci și cinci:
Vine ceată îngerească
Pe jidani să-i prăpădească:
Și voi? Jidani blăstâmași,
Putintei ce-ați mai rămas
Nici acia nu scăpați:
Căci voi jidani antierizi
Ori în ce țară trăiți
Numai la rău vă gândiți:
Toate țările din lume
Și ele sunt ca și noi:
Și s'au săturat de voi;
Ar li bine ca odată



Săveți țară separată
Dar de Germanii controlată:
Și voi, jidani, popor mare
Sunteți cu rasa în spăcare:
Ori ce popor car' trăește
Nici unul nu vă iubește:
Ori în ce țară trăiți
Sunteți numai luidăni
Nați văcut în poezie
Că vine Sfântul Ilie?
N-am pus pe Moise prorocul
Care v'a născut noracul
Că pe patruzeci și doi
Merzem eu toți la război:
Și o să fie vai de voi.
Porunca dumnezeiască
Pe jidani să-i prăpădească:
Când ne bătrăm la baionete
Fugim ruși să se nure
Că baioneta e cuțul
Fugim de rapiau pământul:
În Crimeea și Caucaz
Nici un Rus n'a mai rămas:
Și voi jidani hărăniți
Unul s'ă nu mai trăiți.
Tu, General Dragalina
Ori că mori, ori că trăești,
Pe Ruși să-i neorocesci:
Mareșale, om vestit
De Dumnezeu rânduit
Și de Hitler esti iubi
Ce greș și năceaz mare
Ți-ai luat năi 'n spăcare,
Ce năceaz și suspin greu
N'a dat astăzi Dumnezeu,
Toată lumea car' trăește
Numai la tine gândeste:
Toți în țară ești trăim
Numai la tine primim.
Acel care nu te iubește
E păcat că mai trăești:
Mareșale-i de cuvânt
Ne rugăm ca la un sfânt,
Cu probe și dovezi mari,
El ne scapă de dușmani:

Și ne-a spus la fie care
Să avem puțin răbdare
Pân' s'o face ziua mare:
Că pe patruzeci și doi
Merzem eu toți la război.
Generalul Dragalina,
Om voinic, hărhat frumos
Și de neam victorios,
În războiu când a plecat,
A plecat cu vreme bună
Cu Germanii dimpreună:
Astăzi unde stăi n' sfat,
În Crimeea și Caucaz,
Germanii și cu Românii,
Au spulberat toți păgânii:
Cu ce greu și muncă mare,
Le ură la ficare
Numa' coate și'n genunchi,
Pân' s'apropria de ruși,
Dumnezeu s'ă te leroască,
De armata românească:
Vin de pe front supărași,
Voi dușmani nu mai scăpați:
Dar și Mihai Antonescu
Prin scumpă varăbitoie sa,
Ne-a nveselit inima.
Vin de pe front supărași
Nici unul nu mai scăpați:
Doamne care ne-ai zidit
Și pomii l-ai înflorit
Și tângul lui Aron
Din uscat l-ai făcut verde
Caulă și nu ne pierde.
Mareșale, să trăești,
Și țara să n'i-o mărești,
Dumnezeu core trăește
Vedem bin' că te iubește
Șor păstra moștele tale
Numa' n' sfintele alore.

Vedeți mândra poezie
Ce v'am scris-o pe hârtie
Că să-meargă 'n lumea mare
Ș-o citească ficare
Și la toți răți o citească
Numai bine le doarească:
Cine vrea să-mi scrie mie
Pe-o bucată de hârtie
Eu sunt român dobrogean
Chiar din plasa lui Traian.
Și sunt vișd de Roman.

Vasile Baaciu
din Comuna Adamclisi
plasa Traian
Județul Constanța

Foaie de propagandă împărțită soldaților care au plecat pe front în vara anului 1942: „Că pe patruzeci și doi... Porunca dumnezeiască, pe jidani să-i prăpădească”.

ceilalți și că intenția sa este ca aceștia să aibă o situație privilegiată”². Această promisiune mincinoasă a fost încălcată de mareșal la o lună după ce a fost făcută, când a ordonat deportarea evreilor din județul Dorohoi și a majorității evreilor din orașul Dorohoi – regiune care aparținuse totdeauna Regatului. Presa românească, care primea directive de la Ministerul Propagandei al lui Mihai Antonescu, a publicat zilnic, în ultimele luni ale anului 1941, știri că și evreii din Regat vor fi deportați. De aceea nu trebuie să ne referim la această promisiune ca fiind în vigoare. Antonescu nu dădea socoteală nimănui, nu trebuia să se justifice în fața nimănui. Și nu îndrăznea să-i amintească nimeni că a spus cândva ceva care era în contradicție cu ceea ce a spus după aceea. În ceea ce privește pe Filderman, el a fost demis din funcția sa la 10 decembrie 1941, și de atunci nu a mai fost primit în audiență de Antonescu.

Antonescu și-a bazat la început decizia de a relua deportările în 1942 pe crearea unor „categorii” de evrei care, chipurile, ar fi încălcat legi antisemite, care au „acționat” împotriva statului, „s-au eschivat” de la munci obligatorii ș.a., ajungând spre sfârșitul verii să pregătească un plan de deportare a *tuturor* evreilor din sudul Transilvaniei, ca o primă etapă, fără legătură cu vreo „categorie” sau încălcare de legi (vezi în continuare). Dar și „categoriile” create de el au dus în cele din urmă la încercarea de a deporta 95.000-100.000 de evrei, chiar în 1942. La sfârșitul lui februarie 1942, Antonescu le-a spus miniștrilor că niciodată n-au existat circumstanțe mai favorabile pentru realizarea românizării, și „dacă nu profităm de ea suntem niște criminali”. Dar românizarea era doar o măsură, în lupta pe care o ducea pe frontul antievreiesc.

„Nimeni n-a avut naivitatea să-și închipuie, atunci când s-a deschis lupta contra jidanilor, că ea va fi ușoară, cum nimeni n-a avut naivitatea să creadă, că începând [războiul] contra Rusiei, vom trage zece gloanțe la Prut și vom termina războiul fără valuri de sânge. Pe această luptă se clădește un drum nou neamului românesc și o viață nouă pentru generațiile viitoare. Pe această luptă și pe sacrificiile pe care le facem astăzi se va clădi societatea românească”³.

Mesajul lui Antonescu era limpede și incisiv. Războiul împotriva Uniunii Sovietice și războiul împotriva evreilor este același, iar noua societate românească se va întemeia pe zdrobirea acestor doi dușmani. La data când a prezentat această concepție, problema evreiască din Basarabia era deja rezolvată și în Bucovina aproape soluționată, și el personal ordonase reluarea deportărilor de acolo. La cine s-a referit Antonescu vorbind despre războiul său împotriva evreilor? Faptele și

² Notă a lui Filderman și a lui Clejan despre întâlnirea lor cu Ion Antonescu, în 8 septembrie 1941. În Anel, *Documents*, III, nr. 74, p. 132.

³ Stenograma ședinței guvernului din 26 februarie 1942, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar 473/1942 (II), p. 112.

deciziile sale, până în octombrie 1942 (și în anumite cazuri și după asta), indicau cu claritate, precum le-a argumentat chiar el, că scopul său era să deporteze cât mai mulți evrei în anul 1942. Concomitent a acordat mână liberă lui Mihai Antonescu să discute cu Richter și despre soluția nazistă a problemei evreiești în România. Evreii din România se aflau în acel an în fața lichidării, fie conform soluției antonesciene, fie conform soluției naziste.

Principiile lui Antonescu

Întârzierea în pregătirea „statutului”, pregătirile românești pentru deportare, problemele trezite de legile rasiste românești, monopolul pe care-l avea Antonescu în tot ce privea soarta evreilor și numeroasele cereri adresate lui direct, l-au determinat să emită la 22 mai 1942 „principii” care stabileau excepții cu privire la categorii de evrei care nu vor fi incluși în măsurile de deportare în lagăre. Aceste principii s-au transformat într-o listă de excepții, în planul de deportare generală conceput de regimul lui Antonescu, și cu anumite modificări, și în planul de deportare pregătit de Gustav Richter (vezi în continuare).

Antonescu a stabilit că în viitor nu vor fi deportați evrei din următoarele categorii: invalizi de război și urmașii lor direcți; văduve și orfani de război; părinții celor căzuți pe câmpul de onoare; cei care au luat parte activă la războaiele României, pentru România, în liniile de foc și au fost răniți sau decorați cu ordine de vitejie, foști militari activi în armata română; pensionari ai statului român, care în adevăr au depus o activitate în folosul țării; evreii sau evreicele căsătorite cu creștini, respectiv creștine, indiferent dacă au sau nu copii; evrei botezați înainte de anul 1920; bătrâni de peste 70 de ani, care au familii în țară și îi pot întreține; cazuri excepționale de oameni meritoși, care nu intră în nici una din categoriile de mai sus, și aceasta numai după aprecierea lui Antonescu⁴.

Din momentul în care Antonescu a emis principiile, ele au devenit parte din „statutul” care nu fusese încă publicat, o parte din planul de deportare român și o parte din planul de deportare nazist, deoarece Richter trebuia să ia în considerație dorințele lui Antonescu.

Așa cum am menționat, după vizita făcută lui Hitler (februarie 1942) și până în septembrie 1942, Antonescu a dat o serie de ordine împotriva evreilor; majoritatea prevăzând deportarea de evrei în Transnistria. La 19 februarie a ordonat ministrului de Interne să închidă în lagăre și să deporteze în primăvară în Transnistria toți evreii care sunt comuniști activi, din toată țara, și îndeosebi din

⁴ Principiile lui Ion Antonescu, document secret nr. 5748, transmise guvernatorilor Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, dosar 21, p. 608 (USHMM/RG 25006M, microfilm 11). Versiunea ce se referă la evreii din Regat – nota Președinției Consiliului de Miniștri, 17 august 1942. În vol. 20, p. 193-194.

Capitală și din zona câmpurilor petrolifere (și într-adevăr, ei au fost deportați în septembrie; vezi în continuare), și toți evreii care s-au stabilit în București fără aprobare în ultimii doi ani. El a amintit promisiunea pe care o făcuse „să garanteze viața și libertatea evreilor autohtoni” dar a condiționat-o de necesitatea de a acționa contra celor care „comit acte contrarii liniștii, siguranței și intereselor noastre... și în contra colectivității [evreiești] eventual”⁵. La 18 aprilie a ordonat să se scoată evreii pe străzi în orașele României, în care mai locuiau, pentru a le curăți timp de zece zile⁶. La 24 aprilie a ordonat Serviciului Special de Informații – SSI – să execute partizanii comuniști care acționează în Transnistria „și în restul teritoriilor pierdute de URSS”; responsabil în SSI pentru punerea în aplicare a ordinului era colonelul Lisievici⁷. În martie și aprilie a ordonat (așa cum am menționat în capitolul anterior) deportarea restului de evrei din ghetoul din Chișinău și continuarea deportărilor din Cernăuți. La 2 mai a ordonat să fie deportat în Transnistria orice evreu din Ungaria care va trece ilegal granița în România⁸.

Furia Conducătorului a lovit și în neevrei: la 6 mai a ordonat deportarea în regiunea Bugului a membrilor unor secte creștine din România⁹. La 8 iulie a ordonat începerea efectivă a deportării sectanților creștini – „deocamdată” numai 2.000 de inochentiști; la mijlocul lui august a fost pregătit planul adunării membrilor sectei și închiderea lor în vederea deportării, iar în luna septembrie a fost executată deportarea¹⁰.

La 27 mai a ordonat să fie alungați din București, într-un timp scurt, toți străinii care nu erau locuitori permanenți ai orașului, „cu excepția germanilor și americanilor”, precum și pe țiganii nomazi care locuiesc în periferiile orașului¹¹. Concomitent, Antonescu a ordonat deportarea tuturor țiganilor nomazi de pe întinsul României care „sunt periculoși pentru ordinea publică”. La 16 iunie, Inspectoratul general al jandarmeriei a terminat pregătirea primei faze a planului de

⁵ Cabinetul militar al Președinției Consiliului de Miniștri către Ministerul de Interne, 19 februarie 1942 (copie). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 11, p. 46 (USHMM/RG 25004M, microfilm 32).

⁶ Circulara Ministerului de Externe cuprinzând ordinul lui Antonescu de curățire a străzilor de către evrei, 2 aprilie 1942. Arhivele Statului, Ministerul de Interne, dosar 20/1942, p. 12 (*Idem*, microfilm 14).

⁷ Președinția Consiliului de Miniștri către SSI, 24 aprilie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 23, p. 1.

⁸ Poliția județului Chișinău către poliția Orhei, 2 mai 1942, Arhiva Chișinău, 666-2-262, p. 7.

⁹ Ordinul nr. 572, al Cabinetului militar al lui Antonescu către Ministerul de Interne, 6 mai 1942 (copie). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 11, p. 95 (RG 25004M, microfilm 32).

¹⁰ Ordinul nr. 14278 al Ministerului de Interne către Comandamentul general al jandarmeriei, august 1942 (copie). *Idem*, p. 60.

¹¹ Ministrul de Interne, Dumitru Popescu către Comandamentul general al poliției, 27 mai 1942 (copie). *Idem*, vol. 11, p. 58.

deportare care prevedea deportarea a 12.497 de țigani, în cinci trenuri speciale, în Transnistria¹².

La 16 iunie, guvernatorul Bucovinei, Calotescu, a raportat că a îndeplinit ordinul lui Antonescu și deportează „evreii rămași în orașul Cernăuți”, inclusiv „Un număr de evrei supuși polonezi – care au venit în țară ca refugiați din timpul războiului germano-polon”¹³. Ceea ce înseamnă că primise un ordin special de la Antonescu de a deporta „evrei polonezi”.

La 19 iunie, ministrul Finanțelor, generalul Stoenescu, i-a anunțat pe membri guvernului că ministerul a luat un împrumut de un miliard de lei de la Casa Centrală de Economii, un adaos pentru finanțarea războiului, care va fi acoperit în anul bugetar 1942/43 din veniturile ce vor fi încasate prin vânzarea imobilelor evreiești în orașe și în sate¹⁴. Până atunci guvernul se abținuse să vândă bunuri imobile ale evreilor pe care doar le închiria.

La mijlocul lui iulie 1942, Antonescu a ordonat că „până la noi dispoziții, se suspendă orice organizări de transporturi evreiești, fie pe uscat sau apă, întrucât situația de război de astăzi nu mai permite atari transporturi”¹⁵. Aceasta însemna oprirea emigrării evreilor. Această hotărâre a fost luată la cererea lui Richter.

La 22 iulie a publicat legea nr. 499, care a modificat toate legile de expropriere a bunurilor imobile ale evreilor. Legea stabilea că: „pot fi expropriate toate bunurile imobile aparținând comunităților evreiești”¹⁶, în afară de sinagogile care au fost construite la timpul lor în acest scop și a cimitirelor în funcțiune. Legea pregătea de fapt fundalul legal pentru acapararea „legală” a bunurilor comunităților după deportarea evreilor sau în perioada de până la deportare.

M.St.M. a publicat la 3 iulie un comunicat pentru presă și radio (aparatele de radio ale evreilor au fost confiscate), care obliga Centrala Evreilor și oficiile ei să predea cercurilor de recrutare ale armatei adresele la zi ale tuturor evreilor între 18-50 de ani. M.St.M. a anunțat că evreii care se eschivează de la datoria muncii obligatorii sau care nu-și îndeplineau munca cum se cuvine vor fi deportați în

¹² Comandamentul central al jandarmeriei către Ministerul de Interne, planul de deportare a 12.497 țigani, 10 iunie 1942 (copie). *Idem*, vol. 8, p. 61 (RG 25004M, microfilm 31).

¹³ Guvernatorul Bucovinei către Președinția Consiliului de Miniștri, 16 iunie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 21.

¹⁴ Adresa Ministerului de Finanțe către Președinția Consiliului de Miniștri cu cererea aprobării unui împrumut de un miliard de lei, Federația Comunităților Evreiești din România, *Evreii din România între anii 1940-1944, vol. III: 1940-1947. Perioada unei mari restriți*, Partea a II-a, Editura Hasefer, București, 1997, nr. 571, p. 296-297 (în continuare: *Perioada unei mari restriți*)

¹⁵ Subsecretarul de stat al Ministerului Afacerilor Interne, generalul Constantin Vasiliu, către guvernatorul Transnistriei, 17 iulie 1942. Arhiva Odessa, 2242-1-1489, p. 40.

¹⁶ Legea nr. 499, „Monitorul Oficial”, nr. 152, 3 iulie 1942.

Transnistria¹⁷, și după scurt timp a extins pedepsirea încât să cuprindă și pe membrii familiilor acestor candidați la deportare.

Acest comunicat era doar vârful aisbergului activității intensive a M.St.M., cu scopul de a deporta 40.000 de evrei în Transnistria (vezi în continuare). La 27 august 1942, în ajunul începerii deportărilor în Polonia sau în Transnistria, Subsecretariatul de stat al românizării a hotărât să exproprieze și să transfere Centrului Național al Românizării 74 de imobile proprietatea Comunității din București, printre care 13 școli, 3 spitale, 3 aziluri, 7 băi rituale, 9 abatoare, 8 locuințe de rabini, două brutării pentru pâscă și două terenuri pe care existau sinagogi: terenul pe care era construit marele templu spaniol, care fusese profanat, incendiat și distrus de legionari, și sinagoga din Focșani care și ea a fost incendiată în noiembrie 1940, iar pompierii nu interveniseră s-o salveze¹⁸.

Acesta a constituit semnalul de deschidere a unei campanii rapide de expropriere de bunuri ale comunităților după ce s-a încheiat campania de confiscare a locuințelor, imobilelor, clădirilor ș.a. ale evreilor. Campania nu a fost întreruptă după anularea planului de deportare și a continuat până la 23 august 1944 dimineață – ziua răsturnării regimului.

La 10 iulie 1942, șeful Cabinetului militar al Conducătorului a înmânat ministrului de Interne o importantă decizie cu caracter de precedent a lui Antonescu, care însemna, de fapt, începutul deportărilor din România. Iată hotărârea:

„1. Să se întocmească o situație de evrei, cari se găsesc actualmente în [sudul] Transilvaniei.

2. Pentru a face loc, adăposti și caza pe refugiații români din Ardealul cedat, să se studieze trimiterea [deportarea] pe Bug a tuturor evreilor din [sudul] Transilvaniei cu excepția:

- intelectualilor necesari pentru nevoile noastre (medici, ingineri etc.) și
- a industriașilor necesari, pentru conducerea diferitelor întreprinderi.

Vă rugăm să binevoiți a dispune ca situația și studiul arătate mai sus să fie trimise cât mai neîntârziat Cabinetului Militar, urmând ca aceste lucrări să fie prezentate Domnului Mareșal¹⁹. Aceasta însemna începutul pregătirilor pentru deportarea a aproximativ 30.000 de evrei de pe teritoriul României în „regatul morții” din Transnistria, în așteptarea transferării lor la germani sau în vederea lichidării lor pe loc. La 16 sau 17 iulie, într-un acces de furie care nu putea fi

¹⁷ Comunicatul nr. 88660 al M.St.M., „Gazeta Evreească”, nr. 21, 3 iulie 1942.

¹⁸ Hotărârea nr. 54626 a Ministerului Românizării (numele complet „Subsecretariatul de stat pentru românizare), „Monitorul Oficial”, nr. 199, 27 august 1942.

¹⁹ Șeful Cabinetului militar al Conducătorului, colonelul Radu Davidescu, către ministrul de Interne, 10 iulie 1942, Arhivele statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar 104/1941, p. 61 (RG 2500 M, microfilm 18) sublinierea în original.

~~19-54-~~

B.2
(int)

Nr. - - - /M.2.

CONFIDENTIAL

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
- Cabinet -

La Nr. 2212 din 20 Iulie 1942 și amare la n.
7.504/M.2., din 10 Iulie 1942;

Cu onoare și rugăm să binevoști a dispune să ni
se comunice rezultatul executării dispozițiilor Comu-
lui Mareșal Antonescu, Conducătorul Statului, referitor
la evacuarea evreilor cari se găsesc actualmente în
Transilvania, pe Bug, pentru a se face loc de cazare și
și cazare a refugiatilor români din ardealul cedat.

D. C.

SEFUL CABINETULUI MILITAR

Colonel

H. Cautăscu

Antonescu: „Evreii din Transilvania vor fi evacuați «pe Bug»”

înfrânat, dar nu întâmplător, Antonescu a hotărât să deporteze zeci de mii de evrei din Regat după diverse „categorii”, conform unor „delicte” comise cu adevărat sau inventate. La Cabinetul militar s-a deschis un dosar denumit în mod simplu: „Chestiunea deportării evreilor pe Bug”²⁰. De la vila sa de la Predeal, unde era în convalescență după o nouă izbucnire a maladiei sale „misterioase” (sifilis) a dictat șefului Cabinetului militar care-l însoțea acolo, Radu Davidescu, ordinul de deportare „pe Bug” „a tuturor evreilor găsiți că au înfrânt legile și dispozițiunile actuale privitor la prețuri, la restricțiuni în vânzarea anumitor produse... și alții cu greșeli similare”. Și aici Antonescu a adăugat un număr de clasificări care dovedesc mai mult decât orice modul impulsiv în care adopta hotărârile sale împotriva evreilor. El a dat ca exemplu de abatere care justifică deportarea pe „cei de la Galați cu ața” – câțiva negustori la care s-au găsit într-un control inopinat multe mosoare de ață, nedeclarate autorităților. Antonescu a subliniat, în izbucnirea lui de furie, că acest ordin trebuie adăugat celorlalte ordine de deportare care privesc pe evreii a căror deportare a ordonat-o: „evreii comuniști, cei trecuți la alte religii [care s-au botezat, J.A.], cei ce se sustrag de la munca obligatorie”. „Această măsură, ca și celelalte ordonate de Dl. Mareșal... vor avea ca scop nu numai combaterea nerespectării legilor, ci și degajarea centrelor aglomerate cu elementele judaice parazitare, care trăiesc din înfrângerea legilor de economie și [a legilor de] ordine internă”. Antonescu a cerut să i se pregătească un raport privind progresul campaniei de deportare de evrei din Regat și sudul Transilvaniei, conform categorisirii pe care o stabilise prin ordin, precum și „propuneri asupra deportărilor ce urmează să se mai facă”, adăugând cine urmează la rând: „cei din Bucovina, infractorii la legile restrictive... evreii din Transilvania ce se evacuează [deportează, J.A.] pentru a face loc refugiaților români etc.”²¹.

A doua zi, la 17 iulie, într-un acces de furie care a atins culmea, Antonescu a adăugat un alt ordin, trimis și el de la Predeal prin teleprinter Cabinetului militar și ministrului de Interne pentru executare, în care a completat paragrafele ordinului anterior, mărinind numărul candidaților la deportare. De data aceasta a ordonat deportarea evreilor și străinilor care au încălcat legile economice. De exemplu: „cine dozește medicamente, stofe, încălțăminte, bumbac, materiale raționalizate, alimente, cei ce fac speculă, sabotaj economic, nu respectă prețurile maxime...”

²⁰ Coperta dosar cu nr. 55. Cabinetul militar al Conducătorului (ultimul document din dosar 6 octombrie 1942). *Idem*, p. 12; (sublinierea mea, J.A.). Ordinul de deportare pe Bug conține o greșeală lingvistică intenționată. Semnificația ei – chiar pe malul Bugului.

²¹ Ordinul nr. 35 al lui Antonescu din 16 iulie 1942 către ministrul de Interne, semnat de șeful Cabinetului militar, Davidescu, fără dată. *Idem*, p. 20. Vezi și ordinul notat de mână, de Davidescu, după ce a fost dictat de Antonescu, cuprinzând modificări în timpul dictării. Printre fragmentele șterse „propuneri concrete de executare a deportărilor despre care s-a hotărât aproximativ în mai”. *Idem*, p. 22-24.

Antonescu a ordonat Ministerului Economiei și Ministerului de Interne să pregătească o decizie formală în problema noilor deportări și să o prezinte pentru semnare la vila lui din Predeal, până la 25 iulie. „Formalitățile vor fi reduse la minimum... și vor fi urmate fără judecată, de deportare a infractorului împreună cu familia. Decizia va avea caracter retroactiv”.

Cauza imediată a mâniei crescânde a mareșalului apare și ea în ordinul din 17 iulie 1942. „Nici o îngăduință nu trebuie acordată acestor *elemente acaparatoare și dizolvante*: nu este admisibil ca în timp ce ofițerul și soldatul român își dă viața pe front, drepturile și legile noastre să fie călcate de veneticii amatori de afaceri și câștiguri oneroase”²². Al doilea ordin transformă pe toți evreii care încă își câștigau existența în candidați la deportare, fără judecată. Administrația românească coruptă și antisemită putea să traducă fiecare frază din ordinul lui Antonescu într-un paragraf de acuzare, care să ducă la deportarea imediată a „contravenientului”, împreună cu familia sa.

Aplicarea primului ordin s-ar fi soldat cu deportarea a 95.000-100.000 în prima etapă (19.000 de evrei din Cernăuți și Dorohoi; 30.000 din sudul Transilvaniei; 40.000 contravenienți la munca obligatorie și circa 5.000 aparținând altor „categorii”). Punerea în aplicare a celui de-al doilea ordin însemna deportarea treptată în Transnistria a tuturor evreilor din România.

La 20 iulie, secretarul general al Ministerului de Interne, Vasile Gelep, anunța că până la 1 august va fi gata raportul cu privire la pregătirea deportării evreilor din sudul Transilvaniei²³. După câteva zile, șeful Cabinetului militar, Davidescu, a cerut ministrului de Interne personal să comunice „rezultatul executării dispozițiilor D-lui Mareșal Antonescu referitor la evacuarea evreilor care se găsesc actualmente în Transilvania, pe Bug”²⁴; Antonescu era grăbit. La 27 iulie, și Ministerul Economiei Naționale s-a oferit „să-și aducă contribuția la punerea în aplicare a ordinului lui Antonescu”. Ministrul Marinescu s-a adresat Președinției Consiliului de Miniștri” cu o recomandare „în legătură cu deportarea pe Bug a evreilor contravenienți la dispozițiunile legale cu caracter economic”. După părerea ministrului este necesar să se clarifice, în preajma deportării, printr-o lege, definiția cuvântului „familie”, deoarece Conducătorul a decis deportarea evreilor cu familiile lor. „Suntem de părere ca întinderea noțiunii de familie să cuprindă pe soția și pe descendenții care locuiesc și sunt întreținuți de evreul contravenient”²⁵. Și într-adevăr, așa s-a procedat. Însă, în

²² Completare la ordinul 35 al Conducătorului, 17 iulie 1942. *Idem*, p. 25-26; (sublinierea mea, J.A.).

²³ Secretarul general al Ministerului de Interne, colonelul Vasile Gelep către Cabinetul Militar al Conducătorului, 20 iulie 1942. *Idem*, p. 60.

²⁴ Șeful Cabinetului militar, Davidescu, către ministrul de Interne, fără dată, sfârșitul lui iulie 1942. *Idem*, p. 59.

²⁵ Adresa ministrului Economiei Naționale, C. Marinescu, către Președinția Consiliului de Miniștri, 28 iulie 1942, *Perioada de restriște*, partea a II-a, nr. 533, nota 1, p. 247.

aceleși timp, și M.St.M. a stabilit o definiție proprie noțiunii de familie – o definiție mai largă; și când a început să deporteze evrei care „s-au sustras” de la munca obligatorie a aplicat decizia sa în această chestiune (vezi în continuare).

La 8 august 1942 Antonescu a ordonat deportarea unor noi categorii de evrei: toți „evreii comuniști identificați” din România (în afară de comuniștii arestați); evreii care în 1940 au cerut să se înapoieze în Uniunea Sovietică, după anexarea Basarabiei și Bucovinei la Uniunea Sovietică (iunie 1940); evreii închiși în lagărul de la Târgu-Jiu, „sub suspiciunea de activitate sau simpatizanți comuniști” – definiție nebuloasă care acorda poliției mână liberă „să identifice” drept comunist orice evreu. Mulți dintre cei care au fost deportați în conformitate cu acest ordin au fost definiți în mod arbitrar drept comuniști, printre ei și membri ai mișcării sioniste²⁶.

La începutul lui august 1942 subsecretarul de stat al românizării, profesorul Titus Dragoș, a predat personal lui Antonescu „statutul evreilor” de a cărui pregătire s-a ocupat o jumătate de an. Concomitent, păstrând un secret absolut, Radu Lecca pregătea, împreună cu Gustav Richter, un statut nazist al evreilor care a fost inclus în planul lui Richter de deportare în Polonia (vezi în continuare).

Din momentul în care s-a hotărât că toți evreii din România vor fi deportați, s-a anulat și necesitatea preocupării privind soarta evreilor cetățeni români din Europa ocupată de naziști.

Consulii români în Germania „au primit în ziua de 21 august 1942, ordine să nu mai protesteze în contra măsurilor luate de germani împotriva evreilor români și averilor lor”, dar să urmărească confiscarea averilor și să întocmească un inventar al bunurilor confiscate de autoritățile germane²⁷. Secretarul general al Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, a trimis tuturor ambasadurilor români din lume o lămurire privind politica guvernului față de evreii ale căror pașapoarte au expirat. El a scris ambasadurului român în Elveția că în cazul că evreii care au fugit în Elveția vor cere reînnoirea pașapoartelor românești, ambasadorii trebuie să știe că „politica noastră de stat fiind să scăpăm pe cât posibil de minoritarii evrei”, în limita posibilității trebuie confiscate pașapoartele de la evrei, și lăsându-i să se descurce singuri cu autoritățile elvețiene²⁸.

La începutul lui septembrie, Antonescu a hotărât să deporteze evrei în Transnistria pe baza „coloanei economice” pe care a citit-o în presa românească, în

²⁶ Copie a ordinului 2592/942 a Ministerului de Interne, 8 august 1942, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 59, p. 47 (RG 25004M, microfilm 33).

²⁷ Raport strict confidențial [în] chestiunea averilor confiscate ale evreilor români în Germania”, întocmit de șeful Direcției consulare din Ministerul de Externe, Constantin Caragea, 4 ianuarie 1943, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 16, p. 472-472 b.

²⁸ Directive ale Ministerului de Externe cu privire la evreii care au avut pașapoarte românești, 12 octombrie 1942, *Perioada de restriște*, partea a II-a, nr. 621, p. 372.



Direcția _____

12574 6. 1941

NOTĂ

1942, luna A.U.G.U.B.T., ziua 31.

U M A R:

Situația numerică a populației evreiești din România în anul 1941, prezentată de Institutul Central de Statistică.-

Handwritten notes in Romanian:
Sunt în
fișe prezente
conținând în
total 10 fișe
pe care sunt
notate
numărul
populației
pe teritoriul
actual al
României
în anul
1941.
Sunt în
fișe prezente
conținând în
total 10 fișe
pe care sunt
notate
numărul
populației
pe teritoriul
actual al
României
în anul
1941.

Domnul Mareșal a dat dispoziții să se întocmească o situație de evreii veniți în țară după 1914 cu arătarea profesiei și a locului de origină.-

În executarea dispoziției Domnului Mareșal, Institutul Central de Statistică prezintă un referat cuprinzând situația numerică a populației evreiești în România în anul 1941.-

Materialul documentar ce se prezintă, cuprinde o serie de 5 grafice și 3 tablouri numerice, întocmite pe baza rezultatelor provizorii ale Recensământului General al României din 6 Aprilie 1941, pentru teritoriul reșus al țării din acea dată, precum și pe baza rezultatelor inventarierii populației și bunurilor efectuată în August - Septembrie 1941, pe teritoriile eliberate de sub ocupația Sovietică, adică Bucovina de Nord, inclusiv Herța și Basarabia.-

Situația populației evreiești în 1941.

1- Pe teritoriul actual al României, s'a înregistrat în 1941, un număr de 375.422 locuitori de origine etnică evreiască, reprezentând o proporție de 2,2% față de totalul populației țării de 16.767.567 suflete.-

Handwritten signature: // A. M. I.

C. 10256 - M. G. Imprimeria Centrală - M. A.

Ordinul lui Antonescu de a pregăti opinia publică pentru deportarea întregii populații evreiești din România

"Să mi se facă propuneri concrete în sensul rezoluției mele până la 10 Septembrie."

↳ Să se publice structura orașelor pentru ca să vadă și fara cât era de compromisă și de amenințată viața economică și dezvoltarea spirituală din cauza ticăloșiei politicitaniste iudeo-masonice a căror exponenți erau partidele intitulate "naționaliste" din Transilvania și Regat.

Dacă voi lăsa moștenitorilor regimului aceiași situație, voi face și regimul meu părtaș la această crimă. Voi trece peste toți și peste orice greutate pentru a purifica totul nația de această nechină. Voi înfiera la timp pe toți, acei cari au venit - ultimul dl. Mantu - și vor veni să mă împiedice a răspunde dorinței majorității imense a acestei nații.

Excepții fac acei cari au trăit gras, paraziți pe corpul evreilor, de unde și-au tras și bogățiile și sprijinul și sugestii politice.

Să se publice integral această rezoluție a mea odată cu publicarea statisticei și memoriului de față.
Publicarea până la 10 Septembrie.

Dl. Vlădescu responsabil

MAREȘAL ANTONESCU"

Rezoluții în text:

pag. 1. "Foarte mult.

pag. 2. "Nu se poate. Să se verifice. Ordinul meu a fost să se lase în Bucovina numai 10 mii. Să se verifice din nou.

Fantastic.

Orașe pur jidovești. ~~Interzicerea tuturor...~~

pag. 4. "Nu se poate. Ordinul meu a fost să se depORTEZE TOȚI EVREI.

pag. 5. "Să se organizeze pe statistică verificarea pentru a se vedea care din cele două date sunt exacte. Verificarea să se facă pe baze serioase. Fiecare evreu verificat va primi un carnet, studiat special, de identitate, numerotat și verificat lunar (pentru a nu fi falsificate).

Verificarea se va face pe contul evreimii.

Se va începe cu populația Bucovinei, ordinea de urgență fiind: Bucovina, Banatul, Moldova, Muntenia,

care evreii erau acuzați de „sabotaj al economiei” (fără nici un temei). De exemplu, după ce a citit un astfel de articol în ziarul „Curentul” a hotărât să confişte toată averea, să închidă în lagăre și să deporteze în Transnistria pe „jidanii și familiile lor” despre care ziarul scrisese că au sabotat economia.

Adoptarea „soluției finale” s-a resimțit și în atitudinea Conducătorului față de evrei și în vocabularul folosit când vorbea despre ei. Era ca și cum a suferit o mutație, și cu toate că și înainte concepția sa despre lume era antisemită, totuși, începând din iunie 1941, ea a căpătat un caracter nazist efectiv.

La 31 august 1942, două săptămâni înainte de începerea deportărilor în Polonia sau Transnistria, Antonescu a avut una din izbucnirile sale de furie, după ce a răsfoit un expozeu detaliat despre numărul de evrei și răspândirea lor în întreaga Românie, expozeu pe care el l-a cerut.

El dorea să pregătească opinia publică pentru campania de deportare a evreilor din România:

„Să se publice [datele despre] structura orașelor, pentru ca să vadă și țara cât era de compromisă și de amenințată viața economică și dezvoltarea spirituală, din cauza ticăloșiei politicianiste iudeo-masonice, ai căror exponenți erau partidele intitulate «naționaliste» din Transilvania și Regat. Dacă voi lăsa moștenitorilor regimului, aceeași situație, voi face și regimul meu părtaș la această crimă.

Voi trece peste toți și peste orice greutate pentru a purifica total nația de această neghină. Voi înfieră la timp, pe toți aceia care au venit, ultimul, Dl. Maniu, și vor veni să mă împiedice de a răspunde dorinței majorității imense a acestei nații... Să se publice integral această rezoluție a mea, odată cu publicarea statisticii și memoriului de față.

Publicarea până la 10 septembrie”²⁹.

Se părea că nu există nici o forță în lume care să poată împiedica îndeplinirea hotărârii lui Antonescu de a deporta pe evreii din România în Transnistria sau în Polonia și a-i extermina.

Inițiativele Marelui Stat Major

Marele Stat Major al armatei române a publicat la 27 iunie „Instrucțiunile generale privitoare la munca obligatorie a evreilor”³⁰, care stabileau principiile repartizării evreilor în diferite cadre de muncă obligatorie, în detașamente „externe” și detașamente „interne”, adică munca în interiorul orașului de domiciliu

²⁹ Notă internă a Președinției Consiliului de Miniștri privind numărul evreilor din România, înaintată lui Antonescu, cuprinzând observații și hotărâri notate de el, 31 august 1942, Ancel, *Documents*, X, nr. 91, p. 210, 215.

³⁰ Instrucțiuni generale nr. 55500 ale M.St.M. privind munca obligatorie a evreilor. Ancel, *Documents*, IV, nr. 21, p. 32-44.

sau în afara lui; muncă după profesiuni; pedepse (inclusiv pedepse corporale); munca obligatorie a femeilor ș.a. Printre pedepse s-a decis și deportarea în Transnistria împreună cu familia – care includea mamă, tată, soție și copii – pentru delictе cum ar fi întârziere la prezentare la muncă, încălcări de disciplină, neexecutarea cum trebuie a muncii, părăsirea fără aprobare a detașamentelor de muncă sau a locului de muncă etc., necomunicarea adresei cercului de recrutare, precum și relații sexuale cu o româncă (vezi pe larg în capitolul 37).

Instrucțiunile acordau celui mai antisemit organ din statul român prerogative de a deporta evrei în Transnistria împreună cu familiile lor, pentru delictе pe care el însuși le stabilea, care decidea cine sunt delincvenții, îi judeca și, de asemenea, avea grijă să execute deportările. M.St.M. l-a numit pe generalul în rezervă Gheorghe Cepleanu – antisemit cunoscut și impulsiv, care a provocat pe timpul când a fost activ sinucideri în rândul subordonaților săi – ca inspector general în problema muncii evreilor. Aproape orice control pe care-l făcea la detașamentele de muncă obligatorie se termina cu deportarea întregului detașament sau a unei părți în Transnistria, împreună cu familiile. Bazându-se pe [propriile] „instrucțiuni”, M.St.M. a inițiat o mare acțiune de deportări, care urma să cuprindă zeci de mii de evrei.

În aplicarea deportărilor sub egida M.St.M., au fost luate în considerație „principiile mareșalului”³¹. Partenerul superior la orice hotărâre referitoare la evrei, subsecretarul de stat la Ministerul de Interne, Vasiliu, și-a trimis la sfârșitul lui august la Consiliul de Miniștri acordul în scris la propunerile M.St.M.³². La începutul lui septembrie 1942, M.St.M. a apreciat că numărul deportaților și al familiilor lor va fi de 30.000-40.000, și a cerut guvernatorului Transnistriei să decidă unde să trimită transporturile cu mii de deportați³³. Și Președinția Consiliului de Miniștri a cerut guvernatorului să stabilească rapid locurile de detențiune pentru cei 30.000-40.000 de deportați ai M.St.M.³⁴. La 21 septembrie 1942 Ion Antonescu a dictat un ordin de-al său în chestiunea noilor deportări, ordonând: „să fie trimiși în Transnistria toți evreii neconștiincioși, recalctranți [la muncă], dezertori [de la munca obligatorie] etc. împreună cu familia”³⁵.

Secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri, Ovidiu Vlădescu, a anunțat la 3 octombrie că se poate începe deportarea în Transnistria a celor „30.000-

³¹ Nota nr. 1415 a Secretariatului general al Președinției Consiliului de Miniștri, 17 august 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 193-194.

³² Subsecretarul de stat la Ministerul de Interne, Vasiliu, către Președinția Consiliului de Miniștri, 29 august 1942. *Idem*, p. 181.

³³ Secția I-a a M.St.M. către guvernatorul Transnistriei, 21 septembrie 1942. *Idem*, p. 43.

³⁴ Telegramă codificată a Președinției Consiliului de Miniștri către guvernatorul Transnistriei, 21 septembrie 1942. *Idem*, p. 110.

³⁵ M.St.M. către Președinția Consiliului de Miniștri privind ordinul mareșalului din 6 septembrie 1942, 21 septembrie 1942, p. 110.

40.000 evrei infractori”. Transportul lor se va face prin Tighina și Tiraspol. Destinația deportării: Golta și Berezovca³⁶. Ceea ce însemna exterminarea.

La 19 septembrie 1942, ministrul Justiției, Ion Marinescu, și-a dat contribuția lui modestă la reușita campaniei de deportări în Transnistria. El a întocmit legea nr. 698, care stabilea pedeapsa cu moartea pentru evreii de peste 15 ani „care au fost trimiși în Transnistria” și vor încerca să se întoarcă în România.

Dar, culmea răutății și a prostiei aparține inspectorului general al Direcției județene a poliției din Iași, Emil Giosanu. El a fost solicitat, printre altele, de către Siguranță (care a primit dispoziții de la M.St.M.) să lămurească numărul evreilor din oraș folosiți în diverse unități de muncă obligatorie, și să lămurească și numărul „infractorilor” – acei dezertori care nu s-au prezentat la muncă. Comandantul cercului de recrutare al orașului, colonelul Dumitru Geanolu, nu a găsit 13.868 de evrei între 16-60 de ani, și a explicat că nu există nici o șansă ca autoritățile să emită certificate de deces pentru 7.000 dintre ei care au fost omorâți, „din completă lipsă de dovezi”³⁷. Pogromul a provocat haos în ținerea la zi a datelor privind numărul evreilor care pot fi concentrați și numărul „infractorilor” care nu s-au prezentat la munca obligatorie. Din punctul de vedere al M.St.M., trebuiau deportate familiile evreilor uciși, în ciuda faptului că autoritățile militare știau că acești bărbați nu mai sunt în viață.

Lui Giosanu i s-a cerut să lămurească „situația la zi a evidenței evreilor” și iată răspunsul său, care merită să fie înscris în cartea de aur a prostiei birocrăției românești: „alții n-au încă stabilită situația de decedați, cu ocazia evenimentelor din 29 iunie 1941, întrucât nu pot face dovada decesului și [de aceea] instanțele de judecată nu pot ordona înscrierea [ca decedați] în registrele de stare civilă”³⁸. Giosanu a avut dreptate din toate punctele de vedere. Nici unul dintre evreii împușcați sau sufocați în trenurile morții nu s-a prezentat la instanțele judecătorești pentru a clarifica situația sa și pentru a avea grijă să i se acorde un certificat de deces! De aceea pe familiile lor le aștepta deportarea.

Deportarea din toamna anului 1942

În toamna lui 1942 se aflau în fața pericolului de a fi deportați majoritatea evreilor din Bucovina, evreii din sudul Transilvaniei, contravenienții la legile și

³⁶ Secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri către secția I-a a M.St.M., 3 octombrie 1942. *Idem*, p. 40 (RG 25006M, microfilm 10).

³⁷ Cercul de recrutare din Iași către Comandamentul Armatei a IV-a, 20 august 1942. Arhiva M.St.M., dosar 1505, p. 159 (RG 25003M, microfilm 72).

³⁸ Raport nr. 24269 al Direcției județene a poliției către Direcția generală a poliției, București (copie), 6 octombrie, 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 114, p. 200 (RG 25004M, microfilm 35).

ordonanțele privind munca obligatorie, comuniștii și simpatizanții lor, noii convertiți la creștinism, evreii care în toamna-iarna lui 1940 ceruseră să se întoarcă în Basarabia după ce provincia a fost anexată cu forța Uniunii Sovietice, și țiganii. În total, cum am arătat, 95.000-100.000 de evrei – toți în Transnistria. Concomitent, într-un secret total, se apropiau de încheiere tratativele cu Guvernul Germaniei și cu Richter, pentru deportarea generală a evreilor din România în lagărul de exterminare Belzec din Polonia (vezi în continuare). Totul se desfășura în ordine: furia lui Antonescu, după cum am menționat, ajunsese la sfârșitul lui august la apogeu. Ministerul de Interne primise toate listele comuniștilor care mai erau în libertate, adică a celor pe care poliția și jandarmeria i-au consemnat drept „periculoși”, „comuniști camuflați”, „simpatizanți comuniști” ș.a.m.d., după bunul plac al unor ofițeri ai poliției. M.St.M. centralizase numele evreilor care nu s-au prezentat la munca obligatorie (chiar și ale celor care au murit sau au fost omorâți), sau s-au eschivat de la muncă, sau au fugit din detașamentele de muncă obligatorie, sau n-au fost găsiți în controalele inopinate făcute de generalul Cepleanu, noul inspector al muncii obligatorii, chiar dacă lipsa lor fusese aprobată, sau dacă în momentul vizitei nu se aflau pe loc ș.a. Centrala Evreilor furnizase adresele la zi ale evreilor, cum i se ceruse, inclusiv ale membrilor familiilor și ale unor botezați. În lagărul de la Târgu-Jiu, lagărul unde erau deținuți comuniștii arestați fără judecată (dintre care mulți nu erau comuniști), s-au făcut primele pregătiri pentru deportare.

Pregătirile generale au început la Ministerul de Interne la 22 mai 1942, după ce Antonescu a ordonat deportarea activiștilor comuniști din întreaga Românie, și ministerul a găsit 764 asemenea activiști, în afară de deținuții politici. Lista nominală a fost prezentată secției a 2-a a M.St.M. pentru clarificare și coordonare³⁹.

La 18 iulie 1942, șeful Cabinetului militar a comunicat secretarului Președinției Consiliului de Miniștri, în numele lui Antonescu, că trebuie deportați toți evreii care au încălcat legile economice, împreună cu familiile lor – ordin general – care, după cum am arătat, dădea mână liberă deportărilor de evrei. La 31 iulie 1941 Ministerul de Interne a anunțat inspectoratul jandarmeriei că, în conformitate cu ordinul Conducătorului, trebuie începută deportarea comuniștilor evrei identificați, care nu sunt arestați, a evreilor „care au cerut repatrierea în Rusia Sovietică” după anexarea Basarabiei și Bucovinei, a evreilor inclusiv în lagărul de la Târgu-Jiu „sub suspiciunea de activitate [comunistă] sau simpatizanți comuniști”⁴⁰.

³⁹ Ministerul de Interne către secția a 2-a a M.St.M., 9 mai 1947 (copie). Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 59, p. 54-54 b.

⁴⁰ Ministerul de Interne către Inspectoratul general al jandarmeriei, 31 iulie 1941, Lya Benjamin (ed.), Federația Comunităților evreiești din România, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, București, 1996, nr. 147, nota 6, p. 463-464.

Precum am menționat, foarte puțini evrei din toate „categoriile” erau într-adevăr membri ai partidului comunist. Cât privește pe evreii convertiți la creștinism – intenția lui Antonescu era să deporteze pe evreii botezați în religia catolică și reformată (o mică biserică protestantă maghiară din Transilvania)⁴¹. Posturile de poliție din toată România au primit ordin să pregătească, până la 8 iulie 1942, „lista nominală a evreilor care s-au convertit după 21 martie 1941 la religia reformistă ungurească sau greco-catolică”⁴². Faptul că autoritățile au notat în mod explicit pe evreii care s-au convertit la Biserica greco-catolică și nu la Biserica catolică dovedește că guvernul Antonescu a luat în considerație apelul misiunii apostolice a Vaticanului în România, care, la 13 mai, în ajunul publicării statutului evreilor, a cerut ca noii ei creștinați să fie tratați la fel ca și cei vechi, care se convertiseră înainte de 9 august 1940 (ziua publicării primului statut al evreilor) – cu alte cuvinte să nu fie incluși în măsurile de deportare⁴³. Biserica greco-catolică era o biserică românească în Transilvania, de care aparținea și Iuliu Maniu, și nu primea atunci evrei în rândurile ei. Un val de evrei care doreau să treacă la credința catolică s-a înregistrat la Cernăuți și București.

Inspectoratul general al jandarmeriei, de sub comanda generalului Vasiliu, a fost împuternicit să conducă acțiunea de transportare a deportaților în Transnistria, iar Vasiliu a cerut Direcției generale a poliției să aibă grijă de confiscarea bunurilor mobile și imobile ale deportaților (evrei și țigani), de arestarea candidaților la deportare și predarea lor autorităților jandarmeriei. Legiunile de jandarmi din toată România au primit orarul convoaielor cu deportați⁴⁴.

La 3 septembrie poliția din București a arestat 395 de evrei, parte din ei „suspecți” de comunism, dar majoritatea evrei originari din Basarabia, care au cerut la sfârșitul lui 1940 repatriere în Basarabia, atunci sovietică. La 8 septembrie acești evrei au fost deportați cu un tren special în Transnistria, prin Tiraspol. Pe drum numărul lor a crescut la 598, în urma alăturării unor evrei din aceleași categorii în stațiile de pe traseu. În plus au fost urcați în același tren 407 suspecți de comunism, până atunci internați în lagărul Târgu-Jiu⁴⁵, și încă 554 de evrei –

⁴¹ Directorul Departamentului de legătură cu ministerele guvernului din Președinția Consiliului de Miniștri, Grigore Basarabeanu, către guvernatorii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, 18 iulie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 21, p. 266 (RG 25006M, microfilm 10).

⁴² Inspectoratul județean de poliție Chișinău către poliția Orhei, telegramă, 4 iulie 1942, Arhiva Chișinău, 262-2-666, p. 49.

⁴³ Epistolă și memorandum ale misiunii Vaticanului la București în chestiunea convertiților evrei, 13 mai 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, p. 328-329 (RG 25006M, microfilm 7).

⁴⁴ Subsecretarul de stat la Ministerul Afacerilor Interne, Vasiliu, către Comandamentul general al poliției, 1 septembrie 1942 (copie aprobată), Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 11, p. 93 (RG 25004M, microfilm 32).

⁴⁵ Lista nominală a 414 evrei închiși în lagărul Târgu-Jiu după domiciliu, profesiune și cauza internării în lagăr, pregătită de comandantul lagărului, colonelul Gheorghe Zlătescu, 1 septembrie

suspecți de comunism care n-au fost judecați și nici arestați, adunați din toată România. Comuniști cu adevărat ori cei judecați pentru activitate comunistă, erau 85 de evrei, și ei erau deținuți în închisori; și ei au fost alăturați transportului⁴⁶. Trebuie menționat că majoritatea „suspecților de comunism” care erau internați în lagărul Târgu-Jiu, și, fără îndoială, majoritatea evreilor arestați în locuințele lor în toată țara sub aceeași acuzație, nu erau deloc comuniști.

Trenul deportaților a sosit la Tiraspol după două zile și la 12 septembrie a avut loc o selecție: „comuniștii” au fost trimiși la Vapniarca, iar evreii din Basarabia la Berezovca, pentru a fi lichidați. La coborârea din tren, lângă Vapniarca, cei circa 1.100 de „comuniști” au fost întâmpinați de comandantul lagărului, locotenent-colonelul Ion Murgescu, cu cuvintele: „ați intrat pe două, veți ieși pe patru”⁴⁷. Și într-adevăr acest lagăr, care a fost destinat deținuților politici evrei, are dreptul să poarte titlul de cel mai asemănător lagăr cu un lagăr de internare nazist.

Intenția lichidării evreilor originari din Basarabia era cunoscută comandanților trenului care i-a transportat la Berezovca. Comandantul legiunii jandarmeriei din județul Berezovca, maiorul Ioan Popescu, a raportat la 21 septembrie că a primit 598 de evrei (care ceruseră să se întoarcă în Basarabia) și i-a trimis în lagărul Mostovoi, și după două zile (la 23 septembrie) a raportat că la 18 septembrie a predat acești evrei „poliției germane din Rastadt” dar că „în loc să fie întrebuințați la lucru au fost împușcați de poliția SS germană din Rastadt, luându-li-se întregul avut ce au posedat”⁴⁸. Comandantul jandarmeriei din Transnistria, colonelul Mihail Iliescu, a pretins mai târziu că nu a fost implicat în masacru, și că predarea evreilor s-a făcut „în urma aprobării prefecturii jud. Berezovca”⁴⁹. Faptul nu era adevărat. Existau „aranjamente” pentru predarea de evrei spre a fi lichidați între Guvernământul Transnistriei și autoritățile de ocupație germane, de la ocuparea provinciei. Jandarmeria știa foarte bine ce se va întâmpla cu evreii ce vor fi predați Selbstschutz-ului, așa cum demonstrau rapoartele din februarie-aprilie 1942, când i-au predat pe evreii din Odessa pentru lichidare. Aceasta era metoda românească de lichidare în sudul Transnistriei și

1942, Arhivele Statului, filiala Gorj, dosar 14/1942, p. 131-161, 407 dintre arestați au fost deportați. Vezi lista nominală a celor 598 de evrei în: Ancel, *Documents*, V, nr. 211, p. 442-453.

⁴⁶ *Idem*, p. 239.

⁴⁷ Mărturia lui Abraham Simha din Botoșani, Tel Aviv, 17 august 1958, AYV 03-906, p. 6. La Vapniarca au fost deținuți și criminali de drept comun dintre localnici; conducerea închisorii i-a folosit pentru a mări suferința deținuților evrei.

⁴⁸ Comandantul legiunii de jandarmi Berezovca către Inspectoratul jandarmeriei din Transnistria, 21 septembrie 1942. Arhiva Securității, dosar 23004, vol. 11, p. 231; raport informativ al comandantului legiunii jandarmeriei Berezovca, maiorul Ioan Popescu, 23 septembrie 1942. *Idem*, p. 232.

⁴⁹ Act de apărare înaintat de generalul Mihail Iliescu la Tribunalul Poporului din București, fără dată, august (?) 1945. *Idem*, p. 218.

de-a lungul Bugului: unul dintre parteneri concentrează evreii și îi deplasează, lichidează o parte din ei, iar celălalt partener lichidează restul. După aceea, germanii obișnuiau să ardă cadavrele, pentru a evita epidemii. În afară de cei 598 de evrei, jandarmii au predat spre lichidare circa două sute de evrei de la ferma de stat Suha-Balca – loc de concentrare a evreilor bolnavi și epuizați de muncă; erau lichidați din când în când, fie de jandarmi, fie de germani, așa cum a recunoscut și colonelul Iliescu⁵⁰.

Rapoartele secrete ale lui Iliescu au scos la iveală că în preajma aducerii „comuniștilor” evrei din România au fost evacuați în august din Vapniarca 792 de evrei, care au fost lichidați în județul Berezovca. De asemenea, au fost lichidați 92 de evrei din Tiraspol – locul de concentrare al evreilor din România deportați din motive diferite: „Toți acești evrei au fost predați la cererea formațiunilor de poliție germană SS din comuna Lichtenfeld pentru muncile agricole. În prezent, acești evrei sunt dispăruți definitiv”⁵¹. În septembrie 1942, Iliescu a raportat că în afară de cei 598 de evrei „aduși din țară”, au fost predați pentru lichidare un grup de 39 de evrei aduși din Tiraspol, și o a treia grupă de 31 de evrei⁵².

În noaptea de 15/16 septembrie s-a deschis campania de deportări planificată de M.St.M. La București au fost arestați 160 de evrei cu familiile lor (numărul exact nu este cunoscut), și toți au fost deportați la 22 septembrie în Transnistria, prin Tiraspol. În diverse gări au fost urcați alte câteva sute de evrei din întreaga Românie, arestați conform planului de deportări stabilit la M.St.M.⁵³. Scriitorul evreu Mihail Sebastian a menționat în jurnalul său, la 22 septembrie: „Treptat, metodic, planul deportării se pune în aplicare”⁵⁴. La 2 octombrie au fost arestați la București în vederea deportării, în două școli evreiești, câteva sute de evrei, de data aceasta fără familii – victimele generalului Cepleanu.

Planul M.St.M. de deportare a evreilor era foarte mare și cerea o organizare meticuloasă și colaborare între multe autorități: Ministerul de Finanțe, Centrul Național de Românizare, primăriei, precum și Centrala Evreilor – care a furnizat listele și adresele evreilor și ale familiilor lor, conform rezultatelor recensământului persoanelor având sânge evreiesc. M.St.M. a destinat Centralei Evreilor rolul de

⁵⁰ *Idem*, p. 219.

⁵¹ Raport informativ secret al inspectorului general al jandarmeriei din Transnistria, colonelul Iliescu, pentru perioada 15 iulie – 15 august 1942 (fragment), arhiva Securității, dosar 23004, vol. 11, p. 146.

⁵² Raport informativ privind situația în luna septembrie 1942, a comandantului legiunii de jandarmerie din județul Berezovca (fragment). *Idem*, p. 150.

⁵³ *Cartea Neagră*, vol. III, p. 241; lista nominală a 275 de evrei care au încălcat ordonanțele cu privire la munca obligatorie din toată România, întocmită de M.St.M., Ancel, *Documents*, V, nr. 205, p. 383-389. Ei au fost deportați cu familiile lor, dar numele membrilor familiilor nu au fost menționate în listă.

⁵⁴ Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, Humanitas, București, 1996, p. 471.

răspunzător [pentru paza] familiilor până la alăturarea acestora la capul familiei arestat și urcarea lor în trenuri. Numărul „contraveniențelor la ordonanțele” în probleme privind munca obligatorie, era de 14.247, și împreună cu membrii familiei a ajuns la 40.000; M.St.M. a planificat să deporteze majoritatea, în toamna lui 1942, în județele Goltă și Berezovca, adică pentru lichidare după modelul prezentat anterior, primind în acest scop aprobarea lui Ion Antonescu. Precum am menționat, la începutul lui octombrie 1942 se părea că hotărârea guvernului Antonescu de a deporta pe evreii din România în lagăre și ghetouri în Transnistria nu mai poate fi schimbată și că aplicarea ei este doar o chestiune de timp. Dar acesta nu era singurul plan de exterminare care primejduia viața evreilor. Pentru dreptul de a extermina evreii din România concureau și nașiții; iar metoda lor era mai organizată și mai efektivă.

Destinația: Belzec

Lagărul de exterminare Belzec din județul Lublin din Polonia, în care evreii erau uciși cu ajutorul unui motor Diesel care pompa oxid de carbon, a fost ales de RSHA și Ministerul de Externe german să servească drept mormântul comun al iudaismului din România. În iunie 1942, lagărul a fost renovat, a fost îmbunătățită capacitatea de exterminare și au fost construite șase camere de gazare mai mari decât cele trei anterioare; ele puteau să cuprindă deodată 1.000-1.200 de victime – jumătate dintr-un transport zilnic de 2.000 de oameni – și să-i omoare în 20-30 de minute. Din momentul intrării trenului în lagăr și până la scoaterea cadavrelor prin deschiderile exterioare ale camerelor de gazare pentru a le îngropa trecea o oră, până la o oră și jumătate.

Metoda de exterminare se baza pe păstrarea secretului și înșelarea victimelor care trebuiau să creadă, din momentul în care erau încărcate în tren și până în momentul în care erau închise în camerele de gazare, că se află în drum spre lagăre de muncă⁵⁵.

Accesul la lagărul Belzec era ușor. El era instalat pe calea ferată care lega Cernăuțiul cu Snyatin (pe fosta graniță cu Polonia), și de acolo direct la Belzec. În septembrie 1942, un transport de 2.000 de evrei români putea fi exterminat în circa trei ore. Cum am menționat, pentru a evita probleme, evreii trebuiau convingși că ei sunt în drum spre un lagăr de muncă, unde vor fi tratați „civilizat”. Tocmai de acest lucru s-a străduit Richter să-l convingă pe Mihai Antonescu, când a insistat ca evreii din România să fie deportați în Polonia și nu în Transnistria: „Dl. Richter mi-a declarat că evreii care sunt luați din România și din alte părți sunt aduși în Polonia, unde sunt organizați în cadrele de muncă și supuși unui regim care, fără să

⁵⁵ *Enciclopedia Holocaustului*, vol. I, Yad Vashem și Sifriat Hapoalim 1990, p. 190-193 (ebraică).

fie de lux, este totuși de conservare fizică”⁵⁶. Richter știa că vorbește cu criminali și ucigași de teapa lui, dar nu știa că ei știau despre „soluția finală” de la Hitler în persoană, că exterminarea evreilor în „lagărele de muncă” din Polonia nu era un secret pentru ei, poate doar metoda de exterminare; că și reprezentanțele diplomatice ale României în Reich și din țările ocupate de Germania știau secretul și că au raportat despre asta.

Planul românesc de deportare în Transnistria îl deranja pe Richter și sabota planul său și al șefilor săi, deoarece a provocat agitație în rândurile evreilor și îi împingea să se adreseze unor politicieni români care îndepliniseră funcții de răspundere în regimurile trecute. Acesta este motivul pentru care Richter i-a cerut secretarului general al Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, să intervină pentru a nu se mai publica articole ca acelea apărute în ziarele „Capitala” și „Porunca Vremii” și în care se afirmă că evreii vor fi trimiși peste Bug”⁵⁷.

Tratativele între naziști și Guvernul României pentru includerea evreilor români în „soluția finală” (așa a fost atunci denumită soluția, care înainte era „soluția europeană”) au fost reluate la începutul verii anului 1942. Ele au fost scurte și secrete, din partea română fiind implicați nu mai mult de trei-patru persoane (vezi în continuare). La conferința de la Wannsee s-a stabilit că toate problemele referitoare la evreii din alte state vor fi tratate de RSHA în colaborare cu Ministerul de Externe din Berlin⁵⁸. Richter a fost pus la dispoziția Ministerului de Externe de către RSHA, stabilindu-se că misiunea consilierilor pentru problemele evreiești în diferite țări va lua sfârșit „în momentul când problema evreiască... va fi soluționată în conformitate cu concepția germană”. În cazul lui Richter s-a stabilit chiar în mod explicit că el va rămâne la București „până la soluția finală practică”, și după aceea va fi rechemat la Berlin (bis zur praktischen Endlösung in Rumänien)⁵⁹. Este important de menționat că în momentul când s-a stabilit această politică, a luat parte și Killinger la tratativele cu români; în tot ceea ce privește „soluția finală” Killinger se evidențiasse înainte de a veni în România prin încurajarea Guvernului Slovaciei să adopte o politică antievreiască. El a presat și a amenințat, a raportat direct lui Ribbentrop despre progres, și, în general, a fost mult mai realist decât tânărul său partener din SS, și pe care, așa cum s-a dovedit, nu l-a prea simpatizat.

⁵⁶ Notă cu privire la convorbirea lui Mihai Antonescu cu Gustav Richter la București, 11 noiembrie 1942, Ancel, *Documents*, X, nr. 99, p. 242.

⁵⁷ Notă privind convorbirea între Davidescu și Richter, 26 septembrie 1942, *Perioada de restriște*, partea a II-a, nr. 619, p. 368.

⁵⁸ Memorandumul lui Martin Luther de la Ministerul de Externe, privind principiile și liniile directoare ale politicii naziste față de evrei, Berlin, 21 august 1942. Documentele de la Nürnberg NG 2586 J, paragraf 4.

⁵⁹ *Idem*, paragraf 11.

Der Chef der Sicherheitspolizei
und des SD

Berlin SW 11, Bern 21. Juli 1942.
Dingeldey-Strasse 8
Telefon: Amtliche 11 00 00 - Amtliche 11 00 21

IV B 4 41/42 Rm (33)

Auswärtiges Amt
D III 017 9
eing. 6 AUG 1942

Handwritten notes and signatures

An den
Auswärtige Amt,
s.Hdn. von Herrn Unterstaatssekretär L u t h e r
O.V.I.A.
B e r l i n .

Betrifft: Lösung der Judenfrage.
Bezug: Ohne.

Es ist vorgesehen, etwa ab 10.9.1942
zunehmend auch Juden aus Rumänien in Bendersügen
nach dem Osten abzubefördern.

Der zu erfassende Personenkreis er-
streckt sich zunächst auf arbeitsfähige Juden,
soweit sie nicht in Flucht leben und nicht die
Staatsangehörigkeit des Britischen Empire, der
USA, von Mexiko, der mittel- und südamerikanischen
Feindstaaten sowie der neutralen und verbündeten
Staaten besitzen. (Sofern nicht für einige Länder
z.B. Slowakei und Kroatien eine Sonderregelung
vorgesehen ist.)

Ich bitte um Kenntnisnahme und nehme
an, daß auch seitens des Auswärtigen Amtes kei-
ne Bedenken gegen diese Maßnahmen bestehen.

In Vertretung:
[Signature]

K212604

8.9.215 Rm

Şeful Gestapo-ului, Müller, anunţă că deportarea evreilor români
„în trenuri speciale spre Est” va începe la 10 septembrie 1942

Așa cum am menționat, din partea românească tratativele s-au desfășurat în mod absolut secret, din două motive: întâi, pentru a nu provoca panică în rândurile evreilor; și apoi – ceea ce era extrem de important pentru cei doi Antonescu – să ascundă de cercurile opoziției, și în special față de Iuliu Maniu și cei din cercul său, orice aluzie cu privire la tratativele privind deportarea evreilor peste granițele României sau peste granițele teritoriului aflat sub suveranitate românească, adică Transnistria. Când s-a descoperit secretul iminentei deportări, Iuliu Maniu a intervenit într-adevăr pentru a o împiedica. La 29 septembrie Mihai Antonescu i-a acuzat pe evrei de răspândirea de știri în această problemă și în altele și, cu acest prilej, a dezvăluit miniștrilor cine din partea română a dus tratativele cu privire la deportare:

„Convingerea mea este că principalul organizator al acestui aparat [de lansare de zvonuri] este jidanul. Și dacă acest sistem va continua, să știți că trecem la măsuri din cele mai aspre. Am verificat acest lucru după un fapt. La un moment dat s-a discutat problema trimiterii unor evrei din țara noastră în altă parte. N-a știut de acest lucru decât dl. mareșal Antonescu și cu mine și încă cineva de legătură cu guvernul Reich-ului. Nu s-a scris decât trei rânduri foarte vagi și n-a știut despre ele, despre această chestiune, decât cineva din SS-ul german. Ei bine, exact la cinci zile după ce s-a produs această conversațiune, toată Transilvania a fost invadată de știrea că guvernul român izgonește toată populația jidovească din Transilvania, pentru ca să aducă în loc 20.000 sau 100.000 de familii germane din orașele [germane] bombardate de englezi”⁶⁰. Persoana de legătură care știa despre deportare a fost Radu Lecca, iar germanul din serviciul secret era Gustav Richter. În total patru persoane, și cu Killinger, cinci. Cum vom vedea în continuare, zvonul despre deportarea în Polonia s-a răspândit din cauza mării încrederi în sine a lui Richter, care credea că totul a fost aranjat, și de aceea s-a grăbit să publice în oficiul legăției că deportarea va începe în curând, fără să specifice unde. După Stalingrad, regimul Antonescu a ascuns orice informație privind consimțământul său de a deporta pe evrei, și probabil că documentele despre acest fapt au fost distruse.

Prima informație privind consimțământul românesc pentru deportarea la Belzec este din 26 iulie 1942. Comandantul Gestapo-ului și șeful secției a IV-a din RSHA, Gustav Müller, a anunțat pe secretarul lui Martin Luther din Ministerul de Externe că deportarea evreilor din România cu trenuri speciale „spre răsărit” urmează să înceapă în 10 septembrie 1942. Müller își exprima speranța că Ministerul de Externe nu va avea vreo împotrivire la această acțiune⁶¹. La ancheta

⁶⁰ Stenograma ședinței guvernului din 29 septembrie 1942 (fragmente). Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar 443/1942, p. 409, cadru microfilm 284.

⁶¹ Heinrich Müller către Martin Luther despre soluția problemei evreiești, 26 iulie 1942. Anel: *Documents*, IV, nr. 41, p. 78.

Geheim 60

V o r t r a g s n o t i z

Mit der Rumänischen Regierung konnte eine weitere Klärung in der Frage der Behandlung der rumänischen Juden herbeigeführt werden.

Rumänischerseits hatte man sich bereits im November vergangenen Jahres mündlich mit der Ausfiedlung der rumänischen Juden aus dem Reich einverstanden erklärt. Daraufhin wurden in der letzten Zeit diese Juden in die im Reich und in den besetzten Gebieten gehandhabten Massnahmen mit einbezogen. Das führte jedoch zu Einsprüchen verschiedener rumänischer Konsulate sowie zu einer Intervention des Rumänischen Gesandten in Berlin, der vorgab, über gegenteilige Weisungen seiner Regierung zu verfügen; er müsse darauf bestehen, dass die rumänischen Juden nicht schlechter behandelt worden als die Juden anderer Länder (Italien, Schweiz, Ungarn). Gesandter von Killinger wurde um Aufklärung gebeten.

Nunmehr ergibt sich auf Grund der letzten Berichte folgendes Bild:

1.) Der Generalsekretär im Rumänischen Ausserministerium D a v i d e s c u hat zugesagt, "dass er die rumänischen Dienststellen nicht nur im Protektorat

torat

H322744

K212619

483000

Secretarul adjunct Luther de la Ministerul de Externe de la Berlin anunță că mareșalul Antonescu acceptă deportarea evreilor din România. Transporturile vor începe imediat din județele Arad, Timișoara și Turda.

sa în Ierusalim, Eichmann a recunoscut că el personal a formulat scrisoarea care poartă semnătura șefului său, Müller⁶².

Cu toate că în raport cu România lagărele de exterminare din Polonia se aflau în nord, Richter și șefii lui au continuat să planifice deportarea în *răsărit*. Nimeni nu a îndrăznit să schimbe cuvintele-cod ale „soluției finale”.

La 11 august, Luther i-a răspuns lui Müller că Ministerul de Externe nu are nici o împotrivire la deportarea evreilor din România spre *răsărit*, și că împluternicitul cu problemele evreilor din București („Ministerialdirektor”) Radu Lecca va sosi la Berlin să discute personal „condițiile planificate ale deportării”⁶³.

Secretarul adjunct Luther a întocmit un memorandum care a descris pe scurt principalele etape în tratativele cu românii în chestiunea deportării: în noiembrie 1941, Guvernul României și-a dat acordul – pentru deportarea cetățenilor săi evrei care trăiau în Reich. După aceea, directorul Ministerului de Externe din București, Gheorghe Davidescu, a promis că va comunica reprezentanțelor României să permită autorităților germane să includă pe evreii cetățeni români, în măsurile pe care le inițiază contra evreilor nu numai în Protectorat (Cehia), ci peste tot (în Europa ocupată). După aceea, Luther a adăugat: „Există o aprobare din partea vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, care este de acord, în conformitate cu voința Mareșalului Antonescu, ca autoritățile germane să organizeze evacuarea evreilor din România și să înceapă imediat transporturi din județele Arad, Timișoara și Turda”⁶⁴. Lecca, se arată în continuare, dorește să vină la Berlin pentru a discuta aspectele practice ale deportării, precum și alte probleme care se referă la purificarea de evrei (Enjudung). Aceasta a fost prima oară când s-a consemnat consimțământul în scris, pe care l-a dat Mihai Antonescu.

În același timp, Rintelen, de la Ministerul de Externe german, a întocmit un memorandum pentru șeful său Luther, despre pregătirile pentru deportarea evreilor din România. Pregătirile politice și tehnice pentru *soluția finală* a problemei evreilor din România au fost completate de Richter. În conformitate cu acest plan, convoaiele cu evrei spre zona Lublin-ului urmau să înceapă de la aproximativ 10 septembrie. Cei incapabili de muncă vor avea parte de un „tratament special”. După trecerea graniței deportații vor pierde cetățenia română. Ministerul de Externe duce tratative pentru a reglementa câteva chestiuni în România, și trebuie încheiate discuțiile cu Ministerul Transporturilor al Reich-ului, dar tratativele decurg în mod pozitiv. Conform dispozițiilor RSHA, Richter a obținut o obligație

⁶² Stenograma anchetării lui Eichmann la poliția Israelului AYY, p. 1768-1773. Eichmann a recunoscut că noțiunea „tratament special” (Sonderbehandlung), care apare în corespondența cu privire la tratarea evreilor din România, înseamnă ucidere.

⁶³ Luther către Müller, 11 august 1942, Ancel, *Documents*, IV, nr. 56, p. 104-105.

⁶⁴ Memorandum al lui Luther despre tratativele privind deportarea evreilor din România, 17 august 1942. *Idem*, nr. 60, p. 111.

în scris de la Mihai Antonescu privind consimțământul său la deportări, și Rintelen a anexat o fotocopie a consimțământului⁶⁵.

Consimțământul pentru deportări erau cele „trei rânduri foarte vagi” despre care Mihai Antonescu a recunoscut în ședința guvernului că le-a notat fără să dezvăluie conținutul lor.

Faptul că Richter s-a străduit să obțină o obligație în scris de la adjunctul Conducătorului accentuează situația specială în cadrul căreia au acționat trimișii lui Eichmann în câteva din țările aliate ale Germaniei, precum Italia, România, Ungaria și Bulgaria. În aceste țări națiztii nu puteau acționa direct pentru deportarea evreilor și aveau nevoie de colaborarea guvernelor locale. La anchetarea sa la Ierusalim. Eichmann a relatat că Richter a primit o dispoziție să obțină o astfel de obligație în scris⁶⁶. La 23 august, Eichmann i-a cerut lui Richter să vină la Berlin, pentru a participa la ședința care va avea loc la 28 august, la cartierul general al RSHA, privind ultimele aranjamente pentru aplicarea planului de deportare⁶⁷.

La 8 august, înainte de încheierea tuturor aranjamentelor practice cu Guvernul României, privind deportarea (ca, de exemplu, problema dreptului de proprietate asupra bunurilor evreilor cetățeni ai Reich-ului și ai statelor ocupate de el, care urmează a fi deportați din România și a evreilor din România în Reich și în țările ocupate, orarul transporturilor etc.), Richter s-a grăbit să vestească românii și evreilor că a reușit.

În timp ce presa românească păstra o tăcere absolută în legătură cu tot ce se referea la deportarea evreilor în Polonia, Richter a publicat un articol redacțional cu titlul „România urmează să fie purificată de evrei” (Rumänien wird judenrein), care i-a pus pe Ion și Mihai Antonescu într-o situație penibilă în ochii opoziției. Ziarul german nu era subordonat cenzurii.

Articolul, care nu era semnat, dar a fost scris de Richter, s-a deschis cu cuvinte elogioase la adresa mareșalului Antonescu pentru măsurile sale energice contra evreilor. Ziarul stabilea că există o legătură între modul în care România tratează „problema hotărâtoare pentru viitorul României”, adică problema evreiască, și „statutul României în noua Europă”. Cu alte cuvinte, fără consimțământul de a omorî evreii, România nu va obține un statut special în Europa națiztilor. Dar în această chestiune a tratării evreilor – a continuat Richter contrazicându-se pe sine – România se afla deja „în fruntea statelor din sud-estul [Europei] și poate chiar să servească de exemplu”. Măsura hotărâtoare, după părerea lui Richter, a fost luată la sfârșitul lui 1941, prin înființarea Centralei

⁶⁵ Memorandumul lui Rintelen pentru Luther, Berlin, 19 august 1942. *Idem*, p. 65, p. 120.

⁶⁶ Ancheta lui Eichmann, p. 2217.

⁶⁷ Eichmann către Richter, 23 august 1942. AnceI, *Documents*, IV, nr. 71, p. 131.

Evreilor. Richter a prezentat acțiunile împotriva evreilor ca pe niște acțiuni voluntare ale Centralei, ca un fel de mobilizare a Centralei Evreilor la aplicarea politicii antisemite a guvernului României. Într-adevăr, erau evrei în Centrală, în frunte cu Ghingold și Wilman, care au colaborat cu Richter și i-au comunicat informații privind tot ce se petrecea în rândurile evreilor și despre politica guvernului român față de ei, dar prezentarea acțiunii de deposedare a evreilor și de deportare drept o inițiativă a Centralei era o escrocherie de genul înșelătoriilor de care se foloseau naziștii pentru a împiedica orice rezistență față de îndeplinirea scopului lor final. Articolul a dezvăluit concepția nazistă privind rolul Centralei Evreilor:

„Misiunea acestei Centrale evreiești a fost de la început de a clarifica diversele dispoziții antievreiești, de a cuprinde din punct de vedere statistic pe evrei, de a-i îndruma spre o activitate utilă statului și poporului român, și în sfârșit de a pregăti toate lucrările în liniște, fără multă gălăgie”.

Richter era mulțumit de rezultatele recensământului, care a stabilit că în România mai rămăseseră doar 272.409 evrei (fără provincia Bucovinei). Aceasta s-a obținut „în liniște, fără multă gălăgie” de către Guvernul României. 185.000 de evrei au fost deportați în Transnistria din Basarabia și din Bucovina, dar în prealabil (odată cu realipirea ei) „*Basarabia a fost curățită [de evrei] și de asemeni Bucovina*”. Aici au mai rămas câteva rămășițe de evrei, în total circa 16.000.

Aceasta este o realizare imensă, a continuat Richter. Alt succes care aparține întregului popor român consta în faptul că în întreaga Românie nu erau mai mult de 5.000-6.000 de *mişlingi*, corciturii evreiești. Dar aceștia nu îndeplinesc nici un rol în societate. Trebuie remarcat, a continuat Richter, că recensământul s-a desfășurat pe baza legilor rasiale de la Nürnberg – cu o singură excepție, cea a botezaților, provenind din căsătorii mixte. Richter s-a lăudat cu o realizare importantă, după părerea sa, în tot ce privește atitudinea românilor față de problema evreiască: „s-a izbutit în esență și în România să se recunoască chestiunea evreiască ca o chestiune rasială”.

Noua sarcină a Centralei Evreilor” era „curățirea completă a României de evrei”; ca și cum Centrala era cea care stabilea politica și ea era cea care dorea lichidarea evreilor din România. Aceste cuvinte aveau drept țintă să semene confuzie și disperare în rândurile evreilor care au citit articolul și să le orienteze ura către șefii Centralei și nu împotriva lui Richter și a regimului antonescian. Era un fel de a induce în eroare în care naziștii excelau, dar manevra nu a reușit în România, deoarece conducătorii populației evreiești, în frunte cu Filderman, nu au fost influențați de ea (vezi în continuare).

În Basarabia și nordul Moldovei, a continuat Richter, s-a realizat acest scop (eliminarea evreilor). „Și în restul României evreii sunt în bună parte concentrați... în orașe așa că satele sunt aproape complet curățate de evrei”. Ne aflăm acum în

preajma eliminării lor din toată România. „Această înlăturare este acum pregătită în proporții mari. Este de prevăzut că în cursul lunilor septembrie și octombrie un prim contingent de evrei redus la vreo 25.000 din cauza greutăților de transport va fi dus în răsărit, adică mai departe de Transnistria. Alte contingente vor urma în primăvara anului 1943, iar restul evreilor din România, inclusiv cei ce se află în Transnistria, vor trebui să părăsească România până în toamna 1943. În cursul anului viitor România va fi deci complet curățată de evrei”. Richter a păstrat o confuzie: anume privind tot ce se referea la destinația finală a transporturilor. Unde este „în răsărit mai departe de Transnistria”? Cine nu știa despre lagărul de la Belzec s-ar fi întreat, desigur, unde puteau fi deportați din Transnistria. Doar din punct de vedere românesc Transnistria constituia destinația deportărilor.

Până la expedierea ultimelor transporturi de evrei din România, guvernul român pregătește o nouă soluție a problemei evreiești, care se va exprima în statutul evreilor pe care-l pregătește ministrul Româniezării, Titus Dragoș. Între timp, Centrala Evreilor i-a împărțit pe evrei în două categorii: încă utili din punct de vedere economic, și ceilalți. Cei folositori numărau, după Richter, circa 17.000 de evrei, și înlocuirea lor cu români se află în curs de realizare. România, a subliniat Richter în încheierea articolului, va fi prima țară din sud-estul Europei care îi va respinge cu desăvârșire pe evrei – ceea ce în mod sigur îi va permite „să cucerească în noua Europă statutul pe care îl merită, pe temeiul contribuției sale la eliberarea de toate influențele evreiești”⁶⁸.

Articole în acest spirit, care vesteau „victoria” asupra evreilor din România, victoria lui Müller, a RSHA și a lui Richter au fost publicate concomitent într-o serie de ziare germane⁶⁹. Richter și superiorii lui din Berlin s-au grăbit să-și proclame victoria prea devreme și cea mai mare greșeală a fost că au legat viitorul României în Europa nazistă și statutul României în „noua” Europă de lichidarea evreilor. Regimul antonescian a văzut în jertfele pe care le sacrificase și pe care continua să le sacrifice pe front, în petrolul, materiile prime și alimentele pe care le trimitea în Germania marea contribuție pentru restituirea Transilvaniei de Nord – principalul obiectiv de război al României – iar nu în lichidarea a 272.000 de evrei.

Ambasadorul Elveției la București, René de Weck, a raportat șefilor săi că articolul constituie, de fapt, rezumatul celor spuse la o conferință de presă cu ziariștii germani în România, care a avut loc în apartamentele lui Killinger, în

⁶⁸ „Rumänien wird judenrein”, „Bukarester Tageblatt”, 8.8.1942; copie în: Anel, *Documents*, IV, nr. 49, p. 93-94.

⁶⁹ În același număr au fost publicate încă două articole despre victoria asupra evreilor din România, care au cuprins diverse date statistice despre evrei, laude antisemitismului român și un atac special la adresa lui Filderman „regele neîncoronat al evreilor din România” și al mișcării sioniste: 272409 Volljuden in Rumänien; Wieder ein Schritt” „Judenansiedlung in Rumänien”, „Donauzeitung”, 8.8.1942; „Krakauer Zeitung”, 13.8.1942.

prezența lui Richter și a lui Radu Lecca. Lecca, a adăugat ambasadorul, a devenit un om important, și temut, datorită legăturilor cu reprezentanții Reich-ului. „El a creat și dirijează «Centrala Evreilor», pe care cel puțin nouă zecimi dintre israeliți o consideră un soi de «guvern Quisling»... acum intenționează să organizeze ceea ce el numește «emigrarea» evreilor din Transilvania și din Vechiul Regat, adică, de fapt deportarea lor în ținuturi de unde nu se revine»⁷⁰.

Lecca și-a cerut scuze față de ziaristii germani că greutăți în transport îl obligă să amâne până la primăvară „evacuarea” celorlalți evrei. Este important de menționat că planul nazist de exterminare a tuturor evreilor din România nu era un secret. El a fost adus la cunoștința Congresului Mondial Evreiesc și a conducerii sioniste din Palestina, și a fost cunoscut atunci de aliații puterilor democratice din vest, precum și de țările neutre⁷¹.

Killinger nu era părtaș la senzația de victorie și nici nu era deloc sigur că există un acord pentru deportarea evreilor. El a trimis un raport secret Ministerului de Externe de la Berlin în care a subliniat că „nici vorbă de încheierea tratatelor”. El se plângea că domni de la SS „în frunte cu Eichmann încearcă să trateze ei înșiși aceste chestiuni, fără să amestece Legația și fără să păstreze legătura cu Ministerul de Externe de la Berlin. Richter, pe care Killinger l-a denumit, în derâdere, „unul din SS-führer” „ar fi trebuit să-și pregătească lecțiile din timp”, și el, Killinger, nu este impresionat de scrisoarea (consimțământul) pe care Mihai Antonescu l-a dat lui Richter. Ministrul Germaniei era convins că vizita lui Lecca la Berlin a fost un eșec, pentru că nu l-au tratat cum se cuvine și au lovit în demnitatea lui. Killinger a adăugat raportului său o „notă verbală”, pe care a predat-o Ministerului de Externe român, și în care, bazându-se pe obligația lui Mihai Antonescu (Schriftwechsel), sublinia că după părerea legației tratativele privind deportarea evreilor din România s-au încheiat, cerând să afle în numele guvernului german ce măsuri intenționează guvernul român să ia în ceea ce privește aplicarea planului de deportare⁷².

În ciuda aparatului de urmărire și spionaj înființat de legația germană în România, care raporta uneori direct lui Richter, în ciuda „evreilor lui Hitler” care colaborau cu el, Killinger avea păreri diferite în legătură cu ceea ce se petrecea în cercurile conducătoare din București și s-a dovedit că era mult mai în temă privind

⁷⁰ René de Weck, raport politic din 15 august din: Andrei Șiperco (ed), *Ecouri dintr-o epocă tulbură, Documente elvețiene, 1940-1944*, Editura Hasefer, București, 1998, nr. 20, p. 95 (sublinierea mea, J.A.).

⁷¹ Despre rapoartele trimise la Geneva și Ierusalim vezi: Ancel, *Documents*, vol. IV.

⁷² Raport secret al lui Killinger către Ministerul de Externe, cu anexa unei „Verbalnote”, din 27 august 1942. 28 august. Ancel, *Documents*, IV, nr. 75, p. 136-138. „Lezarea demnității” lui Lecca nu a influențat cu nimic hotărârea de a suspenda deportarea. Lecca nu stabilea politica față de evrei ci doar o executa, inventând metode de a-i jefui.

cele ce se petrec în aceste cercuri⁷³. Guvernul antonescian nu a răspuns niciodată la această notă, pregătirile practice nu s-au terminat în luna august, dar tratativele au continuat și ambele părți au pregătit separat planuri în scris de deportare – rezultatul discuțiilor comune și al influenței reciproce.

Planul Lecca

În aprilie 1946, când s-a temut foarte mult că viața îi este în pericol, Lecca a declarat anchetatorilor, în ajunul deschiderii procesului contra guvernului Antonescu, fără să intre prea mult în amănunte, pentru a nu fi nevoit să dezvăluie că a pregătit un plan de exterminare a evreilor, că el n-a vrut ca [Richter] „să-l încalece” [în problema evreiască] și de aceea a hotărât că programul „îl va face el”. După părerea lui Lecca, „Richter era un tânăr fanatic, care nu cunoștea problema evreiască din țară de la noi. El cunoștea problema evreiască din Germania. Programul lui Richter era programul lui Hitler”⁷⁴.

La 11 septembrie 1942, Lecca i-a prezentat lui Mihai Antonescu, șeful lui direct, planul românesc „de evacuare a populațiunii evreiești din Banat și din regiunile frontierei de vest”. Planul lui Lecca confirma consimțământul românesc principal la deportarea în Polonia, dar stabilea o serie de excepții:

„Operațiunile de evacuarea trebuie să cuprindă întreaga populațiune evreiască. Totuși, socotesc nimerit să se acorde posibilitatea de a rămâne în țară acelor evrei care au dovedit a aparține, prin manifestările lor, spiritualității românești, precum și acelor care sunt utili vieții economice și vieții profesionale”.

Excepțiile cuprindeau o parte din „princiipiile Antonescu”, uneori cuvânt cu cuvânt, precum și modificări care proveneau din necesitatea de a adapta principiile la planul de deportare în Polonia. Tendința era de a reduce numărul celor îndreptățiți să rămână în România (în conformitate cu principiile lui Antonescu). Deoarece era vorba în prima etapă de deportarea evreilor din sudul Transilvaniei, care nu participaseră la războaiele României (până în 1918 ei au trăit în Imperiul austro-ungar) nu au fost incluși printre cei scutiți de deportare foștii militari reangajați în armată și soldații evrei demobilizați, ci doar voluntarii în armata română, al căror număr era infim, și nici părinții soldaților care au căzut pe câmpul de luptă.

⁷³ În studii anterioare despre Holocaustul din Europa s-a subliniat că Killinger, care venea din rândurile SA nu s-a împăcat cu Richter, care era provenit din SS. După părerea mea, nepotrivirea dintre cei doi era mai mult rezultatul diferenței de vârstă, de stil de muncă, de înfățișare exterioară și al unei înțelegeri diferite a celor ce se petreceau în cercurile conducătoare românești. Killinger s-a folosit mai puțin de amenințări, în timp ce Richter amenința și jignea fără socoteală, ca și cum România ar fi fost o țară subjugată.

⁷⁴ Stenograma anchetării lui Lecca de către acuzarea Tribunalului Poporului, 18 aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, vol, 45, p. 254 (USHMM/RG 25004M, microfilm 34).



PREȘEDINȚIA
CONSILIULUI DE MINISTRI
IMPUTERNICITUL GUVERNULUI
PENTRU REGLEMENTAREA REGIMULUI
EVREESC DIN ROMÂNIA

Nr.

*Opine de securitate furnizată de Inspectoratul General pentru Reglementarea
regimului evreiesc în România către Ministerul de Interne, la 11.9.42*

85

DOMNUL PREȘEDINTE AL CONSILIULUI,

În vederea stabilirii normelor după care urmează a se efectua operațiunile de evacuare a populației evreiești din Banat și din regiunile frontierei de Vest, am onoare a supune spre decizia Domaniei Voastre următoarele propuneri:

Operațiunile de evacuare trebuie să cuprindă întreaga populație evrească. Totuși, socotesc nimerit să se acorde posibilitatea de a rămâne în țară, acelor evrei care nu dovedit a aparține prin manifestările lor, a irtuizității românești, precum și acelorora care sunt utili vieții economice și vieții profesionale.

În acest cadru am onoare a propune să fie excepțai de la evacuare următoarele categorii de evrei:

1. Evreii și evreicele căsătoriți cu români sau româncești, creștini.

2. Evreii boteșați în religia ortodoxă sau greco-catolică anterior datei de 9 august 1940 și al căror botez a fost transcris în registrele stării civile.

3. Evreii supuși străini care posedă un pașaport valid.

4. Evreii necesari economiei naționale sau vieții profesionale;

a. Acel care posedă un carnet de scutire de muncă obligatori, eliberat de Comisia Centrală de Reviuare, de pe lângă Ministerul Muncii, cu excepția patronilor.

b. Medicii, farmaciașii, inginerii și chimiștii, diplomați în țară sau cu diplome străine echivalente, fie că au sau nu carnet de scutire de la Comisia Centrală de Revizuire.

5. Evreii în vârstă de peste 65 ani. Evreilor în vârstă de 60 - 65 ani urmează să li se înghidui rămânerea în țară numai în cazul când sănătatea lor îi face netransportabili.

6. Evreii care posedă una din următoarele decorațiuni militare: Virtutea Militară, Bărbăție și Credință cu spadă, Meritul Sanitar cu spadă, Steaua României sau Coroana României cu panglică de Virtute Militară și spadă.

7. Voluntarii care au luptat în armata română în vremea din războaiele noastre.

8. Invalizii, văduvele și orfanii din războaiele româniei.

9. Foștii membri ai gărzii naționale din Ardeal.

10. Președintele și cei doi membri ai Oficiilor Județene ale Centralei Evreilor din România.

În efectuarea evacuirilor se va avea în vedere ca soții și soțiile să nu fie separați între ei și nici copiii mai mici de 16 ani să nu fie separați de părinți.

Din punct de vedere tehnic, operațiunile de evacuare urmează a se face pe bază de tablouri nominale, alcătuite de acest cabinet, după datele recensământului evreilor, care cuprind toate elementele de apreciere.

Locurile rămase vacante în viața economică în urma deportării evreilor, vor fi ocupate de refugiații români din Ardealul ocupat.

Subsecretariatul de Stat al României a luat măsurile necesare pentru ca viața economică să nu stagneze în urma acestor înlocuiri.

Pentru a putea crea un fond din care să se acorde credite eftine noilor întreprinderi și firme românești, propun să se aprobe emigrarea în Palestina a unui lot de 3.000.- evrei, altfel deportabil în Polonia, contra unei plăți globale de 2.000.000.- lei efectuată de Centrula Evreilor din România.

Transportul acestor evrei s'ar efectua de Centrula Evreilor din România prin imbarcațiunile disponibile și aprobate de Ministerul Marinei.-

IAPUTERNICIUL GUVERNULUI

PENTRU RĂZBOIUL ÎN ROMÂNIA

EVREI DIN ROMÂNIA

În ceea ce privește văduvele și orfanii, era notat în mod explicit că vor rămâne în România numai rudele soldaților care au căzut în „războaiele României”.

În paragraful 4 – evrei necesari economiei naționale sau vieții profesionale – au fost incluși un întreg șir de specialiști, așa cum ordonase Antonescu, atunci când a ordonat pregătirea deportării în Transnistria a evreilor din sudul Transilvaniei. Această categorie cuprindea medici, farmaciști, ingineri și chimiști „chiar dacă nu au carnet de scutire” de muncă obligatorie, precum și evrei care aveau carnet de scutire. Această prevedere a fost necesară pentru a împiedica ocuparea de poziții în economia provinciei, inclusiv a locurilor de muncă ale evreilor, de către germanii localnici.

Conform directivelor lui Antonescu, s-a menționat că „locurile [de muncă] rămase vacante în viața economică în urma deportării evreilor vor fi ocupate de refugiații români din Ardealul cedat” [Ungariei]. Pentru prima oară – poate dintr-o scăpare de condei – o autoritate românească a folosit cuvântul potrivit „deportare” și nu cuvinte care aveau ca scop să camufleze fapta, precum „evacuare”. Lecca a notat în planul său, fără ocolișuri, că destinația deportării este Polonia și nu Transnistria.

Planul lui Lecca cuprindea un paragraf care nu apărea în planul lui Richter: crearea unui fond care să acorde credite ieftine românilor care vor ocupa locurile evreilor în economie și meserii, fond care va fi finanțat de o taxă pe care o vor plăti 3.000 de evrei dintre cei, altfel, „deportabili în Polonia”, care vor emigra în Palestina⁷⁵.

Planul Richter

Principala deosebire între cele două planuri constă în volumul deportărilor; în timp ce Lecca fixa – desigur după directivele lui Mihai Antonescu – că vor fi deportați deocamdată numai evreii din sudul Transilvaniei, Richter stabilea că toți evreii din România vor fi deportați în Polonia, prin punctul de frontieră Snyatin, în transporturi de câte 2.000 de evrei fiecare. Unicitatea planului lui Richter, încheiat la 15 septembrie 1942, consta în planificarea expedierii unor întregi colectivități evreiești spre exterminare, precizând componentele principale ale acestui proces: fundalul ideologic (promisiunea lui Hitler de la 24 februarie 1942 la München de a elimina parazitul evreiesc), dispoziții de executare, măsuri de camuflare și inducere în eroare, pentru calmarea populației evreiești, soluționarea unor probleme juridice dintre România și Germania, folosirea Centralei Evreilor, planificarea logistică și operativă⁷⁶. Richter a fost nevoit să ia în considerație într-o anumită măsură cererile românești, în ceea ce privește cazurile excepționale, dar în prefața sa ideologică a subliniat că „problema evreilor din România va fi soluționată definitiv numai după ce o va părăsi ultimul evreu”. El a respins o parte din cererile românești, majorând numărul evreilor care urmau să fie deportați⁷⁷.

Richter a intercalat în planul său paragrafe care aveau ca scop să inducă în eroare pe evrei până în ultima clipă, până la introducerea gazului în camera de gazare. De exemplu, a avut grijă să precizeze bagajul de mână care era permis de luat, cum ar fi „o pereche de cizme de muncă... două pături de lână... un castron pentru mâncare” ș.a. Bagajul acesta ar fi rămas în Belzec în vagoanele de tren, în timp ce proprietarii lui erau duși la exterminare. El a planificat, de asemenea, să înființeze o stație de tranzit pe teritoriul României, între Pașcani și Cernăuți,

⁷⁵ Planul Lecca de deportare a evreilor din sudul Transilvania, 11 septembrie 1942. Ancel: *Documents*, IV, nr. 85, p. 165-167 (sublinierea mea, J.A.).

⁷⁶ Planul Richter de deportare a evreilor din România – *Aussiedlung der Juden aus Rumänien*. *Idem*, nr. 96, p. 190-196. Planul a fost tradus (defectuos) în limba română la Legație; vezi traducerea. *Idem*, nr. 97, p. 197-202.

⁷⁷ Pentru analiza planurilor și o comparație profundă între ele, inclusiv traducerea planurilor și alte documente referitoare la pregătirile concrete de deportare, vezi: Jean Ancel: *Plans for Deportation of the Romanian Jews and their Discontinuation in Light of Documentary Evidence (July-October 1942)*, „Yad Vashem Studies” XVI (1984), p. 381-420.

„pentru a evita situația ca evreii evacuați să ajungă în lagăre în răsărit în stare de epuizare”. Lagărul de tranzit urma să folosească la reglarea transporturilor, pentru a evita așteptarea la Belzec și pentru ca evreii să fie duși direct în camerele de gazare, împiedicând astfel, poate, o revoltă, și pentru a induce în eroare pe evreii înfricoșați până în ultimul moment în tot ceea ce privește adevărata destinație a lagărului. Tot în raport cu capacitatea lagărului de ucidere prin gaz, Richter a stabilit, nu întâmplător, că lagărul de tranzit va fi înființat pe teritoriul României, unde locuitorii români nu știau care este adevărata menire a lagărului Belzec, în timp ce pe teritoriul Guvernământului General, în împrejurimile lagărelor Belzec, Treblinka, Sobibor și Auschwitz, chiar și copiii știau ce-i aștepta pe evrei. Planul nazist prevedea, de asemenea, că „toate cheltuielile legate de deportarea evreilor din România vor fi suportate de evreii din România”. Evreii trebuiau să plătească cheltuielile pentru exterminarea lor.

La începutul lui septembrie 1942 se părea că în cele din urmă deportarea va fi pusă în practică, conform planului; în prima fază, va cuprinde numai evreii din sudul Transilvaniei, iar în anul 1943 va include pe toți. Antonescu a notat acest lucru cu mâna sa, la 31 august 1942.

La 11 septembrie, Richter a raportat că Antonescu este ferm hotărât să deporteze evreii din România și că la 7 septembrie a respins intervenția generalului Vasiliu de a anula planul⁷⁸.

La 15 septembrie, Killinger a cerut să transmită lui Eichmann „nota verbală” pe care i-a predat-o lui Mihai Antonescu, adăugând că românii n-au răspuns la notă „și din această cauză nu a fost stabilită încă data începerii deportării”. Dar din momentul când această problemă va fi aranjată nu vor fi probleme cu transportarea convoaielor⁷⁹.

Direcția căilor ferate din Reich a invitat înainte de 20 septembrie o delegație a direcției CFR la Berlin, în zilele de 26-28 septembrie „pentru întocmirea orariilor trenurilor speciale cu evreii din România în Guvernământul General (adică Polonia ocupată de naziști)”.

Directorul general, generalul Orezeanu, om simpatic care nu-i ura pe evrei (legionarii au încercat să-l lichideze împreună cu familia sa), s-a adresat la 22 septembrie Ministerului de Interne. Ministerul a răspuns că „nu are nici o cunoștință”, și i-a recomandat să se adreseze împuternicitului guvernului pentru soluționarea problemei evreiești, Radu Lecca. Orezeanu i-a cerut lui Lecca amănunte despre planul de deportare „pentru ca delegații noștri la această

⁷⁸ Notă a lui Richter din 11 septembrie 1942. Anel, *Documents*, IV, nr. 86, p. 168.

⁷⁹ Raport al lui Killinger către Ministerul de Externe din Berlin, cu o copie pentru Eichmann, 15 septembrie 1942. *Idem*, nr. 103, p. 224.

conferință să fie în măsură a lua o hotărâre în această chestiune”⁸⁰. Lecca s-a eschivat să dea răspuns direct, și l-a orientat spre ministrul de Interne. Iată ce i-a scris lui Orezeanu: „Am onoare a vă face cunoscut că domnul Mareșal Antonescu a ordonat că evacuarea evreilor din Țară se pregătește în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne, pe baza indicațiilor date de dl. Mihai Antonescu”⁸¹. Răspunsul acesta era valabil cu privire la deportările în Transnistria, dar nu în Polonia. Ministerul de Interne nu a fost implicat în convorbirile despre deportările spre lagărul Belzec, și despre aceste deportări știau, cum am menționat, numai cinci persoane. Întrucât Orezeanu nu a reușit să primească un răspuns clar cu privire la transporturile în Polonia, a afirmat, „am cerut căilor ferate germane amânarea conferinței”. Delegația românească nu a plecat la Berlin⁸².

Direcția căilor ferate din Reich a ținut, conform programului, două ședințe, la 26 și 28 septembrie, fără delegații din România, și la terminarea lor a trimis o copie a hotărârilor luate, inclusiv orarul transporturilor din România. În darea de seamă s-a stabilit că, în vederea evacuării a 280.000 de evrei din România, va pleca, la fiecare două zile, un tren special din Aiud, din sudul Transilvaniei, cu 50 de vagoane de marfă, având 2.000 de evrei, precum și un vagon pentru escortă. Ruta deportării: Aiud-Ploiești-Cernăuți-Snyatin-Belzec. Germanii donau vagoane de marfă pentru această operațiune. Alt amănunt important stabilea că transferarea evreilor români părții germane se va face la Snyatin, și ora de plecare a trenurilor spre Belzec va fi 13,03. Transporturile urmau să sosească la Belzec către seară, după orele de lumină iarna în această regiune⁸³.

Subsecretarul de stat al românizării, Titus Dragoș, care pregătise și statutul evreilor, s-a grăbit să prezinte lui Radu Lecca un raport intern cu privire la necesitatea „expulzării celor câteva sute de mii de evrei care au fost găsiți inutili țării, dintre care numai în Capitală sunt circa 100.000, fapt care ar rezolva această problemă [a lipsei de locuințe] pentru mai mulți ani”. Ministrul Titus Dragoș a vrut să afle de la Radu Lecca, „în ce măsură s-a realizat sau este în curs de realizare decongestionarea Capitalei, deci a locuințelor, de evrei, prin expulzări și

⁸⁰ Orezeanu lui Radu Lecca la Președinția Consiliului de Miniștri, 23 septembrie 1942. *Idem*, nr. 117, p. 250.

⁸¹ Lecca către Orezeanu, 24 septembrie 1942. *Idem*, nr. 119, p. 252.

⁸² Orezeanu către Președinția Consiliului de Miniștri, 27 octombrie 1942. *Idem*, X, nr. 96, p. 236.

⁸³ Dare de seamă despre conferința care a avut loc la Berlin între 26 și 28 septembrie 1942 cu privire la evacuarea de evrei din Guvernământul General și deportarea evreilor din România în Guvernământul General, traducere în limba română făcută de subsecretarul de stat la Ministerul de Interne Constantin Vasiliu, și semnată de el. *Idem*, IX, nr. 57, p. 237-238 (anexată la scrisoarea de mai sus din 27 sept. 1942); versiunea germană a dării de seamă, așa cum a fost copiată și tipărită în culegerea de documente publicată de URO (United Restitution Organization), în 1959. *Idem*, IV, nr. 131, p. 265. În versiunea germană se menționează din greșeală că numărul deportaților din România va fi 200.000 și nu 280.000. Versiunea românească este veridică, pentru că a fost tradusă după original.

RECȚIUNEA GENERALĂ A CĂILOR FERATE ROMÂNE
DIRECȚIUNEA MIȘCĂRII

Adresa poștală:
Direcțiunea Mișcării CFR.
tr. General Berthelot, 6 București II

Adresa telegrafică:
CFR. Direcțiunea Mișcării
București

112
Berthelot
112 P -

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI
LE MINISTRILOR
E-LUI Radu Ieșca
Imputernicitul Guvernului
pentru afaceri evreiești



117

Nr. Dv.

Data Dv.

Nr. nostru
896/212 col. SIC. Bc. 23.9.1942

Data

(Dv. în a se aceluși în răspuns).

Obiect :

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că Direcțiunea CF Germane Ost Berlin a convocat pentru zilele de 26 - 28 Septembrie 1942 o conferință la Berlin, pentru întocmirea orarilor trenurilor speciale cu evrei din România în Guvernământul General.

Pentru ca delegații noștri la această conferință să fie în măsură a lua o hotărâre în această chestiune, cu onoare vă rugăm să binevoiți a ne comunica care este programul întocmit.

1942
21/9

1. DIRECTOR GENERAL,

DIRECTORUL MIȘCĂRII

Vezi nota 80

DIPECTIUNEA GENERALA A CAILOR FERATE ROMANE
Directiunea Mişcării

La adresa dvs.nr.896/212 col.SIC. avem onoare a vă face cunoscut că Domnul Mareşal Ion Antonescu, a ordonat "că evacuarea evreilor din Tară se pregăteşte în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne, pe baza indicaţiunilor date de ~~Dumbrava~~ Reşai Antonescu".

Vă rugăm deci să vă adresaţi pentru soluţionarea chestiunilor ce fac obiectul adresei dvs. mai sus menţionate, Ministerului Afacerilor Interne.

IMPUTERNICITUL GUVERNULUI PENTRU
REGLEMENTAREA REGIMULUI EVREILOR
DIN ROMANIA

Radu Lecca

Vezi nota 81

emigrări”. Nici Dragoș, care a pregătit proiectul statutului și îl predase mareșalului Antonescu, nu cunoștea planul de deportare în Polonia. Lecca a răspuns pe scurt și cu precizie, presupunând probabil că Dragoș cunoștea secretul: „Programul nostru este de a evacua toți evreii găsiți inutili în câmpul muncii naționale în Polonia”⁸⁴. Prin aceasta Lecca a confirmat că regimul antonescian a planificat deportarea în Polonia a tuturor evreilor din România, și nu numai a celor din sudul Transilvaniei.

Este important de menționat că în perioada critică pentru soarta evreilor din România, săptămâna în care au fost invitați delegații direcției CFR la Berlin, în perioada 20-27 septembrie (și înainte de aceasta, la începutul lui iulie până la sfârșitul lui septembrie), Bucureștiul a rămas de fapt fără stăpân. Ion Antonescu era epuizat din cauza bolii sale și aproape nu funcționa⁸⁵. El a fost invitat să se întâlnească cu Führerul la cartierul său la Vinița, în Ucraina, dar pentru prima oară a plecat în locul lui Mihai Antonescu, pentru a discuta probleme militare cu Hitler și generalii săi și pentru a se întâlni cu Ribbentrop. Regele Mihai a descris cu finețe, în amintirile sale, boala lui Antonescu ca o „boală misterioasă, care îi provoca uneori [un aspect] de ceară cadaverică, lăsându-l slăbit și deprimat. *La mijlocul anului 1942 boala sa a fost atât de serioasă încât un timp nu ne-am așteptat – că se va însănătoși*”⁸⁶. Faptul că era bolnav și că nu era capabil să funcționeze, să conducă, s-a răspândit și Siguranța a raportat la mijlocul lui iulie că diplomați din țările Axei se adresează foștilor politicieni din regimurile trecute și ziariștilor români „spre a se informa”⁸⁷ (despre boală). S-au răspândit „tot felul de zvonuri alarmante, atât în ceea ce privește natura maladiei cât și stadiul în care se găsește mersul acestei boli”⁸⁸, nota Siguranța. Pentru prima oară de la preluarea puterii de către Antonescu s-a dezbătut deschis posibilitatea înlocuirii sale dacă va muri sau va interveni o agravare a bolii. „Știrile cele mai fanteziste circulă de la oră la oră și s-a creat o psihoză specială în jurul persoanei Conducătorului”, se arată în același raport. SSI a urmărit influența știrilor despre boala lui Antonescu printre diplomații naziști și în cercurile opoziției. Concluziile erau clare: „În general persistă versiunea că situația este destul de îngrijorătoare și că forțele fizice ale D-lui Mareșal slăbesc tot mai mult, încât, peste puțin timp, ar fi posibil să nu mai aibă

⁸⁴ Adresă a Subsecretariatului de Stat al Românilor către Radu Lecca, cu atașarea avizului biroului de studii al ministerului, 29 septembrie 1942, și răspunsul lui Lecca pe marginea documentului. *Idem*, IV, nr. 138, p. 276-278; (sublinierile mele, J.A.).

⁸⁵ În afară de obsesia care l-a cuprins în problema evreilor, care și-a găsit expresia în ordinele și dispozițiile de a deporta și pedepsi, nu am găsit nici un document sau ordin semnat de Antonescu de la începutul lui august până la 21 octombrie 1942.

⁸⁶ Lee Arthur Gould, *Crown against Sickle: The Story of King Michael of Rumania*, Hutchinson, London, 1953, p. 41.

⁸⁷ Raport al Siguranței din 14 iulie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 15, p. 286 (RG 25004M, microfilm 31).

⁸⁸ Raport al Siguranței din 13 iulie 1942. *Idem*, p. 285.

of. 9. 304/29.11.942

ROMANIA



138

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
SUBSECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI INVENTARULUI
OFICIUL DE STUDII, DOCUMENTARE ȘI ÎNDRUMARE

Diviziunea S.E.C.R.E.T.A.R.I.A.T.-

Sectiunea

IMPUTERNICIUL GUVERNULUI
PENTRU
REGLEM. REGIM. EVREESC. DIN ROMANIA
Nr. 004900
194 și una din 29. SEP. 1942

Domniei-Sale
DOMNULUI RADU LECCA
Imputernicitul Guvernului pentru
Problema Evrească

Loco

29. SEP. 1942

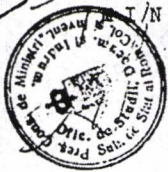
*In programul nostru este
ca a evreii în câmpul
fără învili în
națională în*

Dosarul și Nr. dv. Data dv. Dosarul și Nr. nostru (a se repeta în răspuns) Data

Privește:

Avenim la a vă înainta în copie Referatul (Reg. cu Nr. 304 Of. S. din 23 Sept. a. c.) D-lui Elizeu Dumitrescu, Referent la Oficiul de Studii din acest Subsecretariat de Stat, rugându-vă să binevoiți a ne informa în ce măsură s' a realizat sau câte în curs de realizare descongesterii Capitalei - deci a locuințelor, - de evrei, prin expulzări și emigrări. -

MINISTRU,



in
Director,
M. Rosca

Lecca: „Toți evreii găsiți inutili” vor fi evacuați „în Polonia”, vezi nota 84

forța necesară pentru îndeplinirea misiunii sale, astfel că în toate cercurile interesate se fac combinații politice pentru această eventualitate⁸⁹.

Fapt cert este că Antonescu nu a funcționat cum trebuie în lunile iulie-septembrie 1942. Dacă situația ar fi fost alta, nu l-ar fi trimis pe Mihai Antonescu să se întâlnească cu Hitler, pentru a discuta probleme grave privind trimiterea unor uriașe forțe militare românești pe frontul de la Stalingrad⁹⁰.

La întâlnirile de la Vinița – la 22 și 23 septembrie – s-au discutat nu numai probleme militare, ci și problema deportării evreilor din România. Din punctul de vedere al lui Mihai Antonescu, această întâlnire a fost atât de importantă încât a hotărât să falsifice protocolul ei, astfel că în preajma anului 1944 a dictat un nou conținut al convorbirilor pe care le-a avut, chipurile, atunci, pentru a se degaja de răspunderea istorică a înfrângerii românești la Stalingrad și a decimării majorității diviziilor care au luptat acolo. Versiunea germană a stenogramei convorbirilor dezvăluie că Ribbentrop i-a cerut lui Mihai Antonescu ca România să continue acțiunea de exterminare a evreilor, așa cum a făcut-o în trecut. Evreii sunt în general răspânditori de propagandă dușmănoasă, a spus Ribbentrop. „În regiunile de unde au fost evacuați toți evreii domnește de atunci o liniște totală. Oare România poate să organizeze noi măsuri în această chestiune?” a întrebat Ribbentrop. La care Antonescu a răspuns că evreii din Basarabia, Bucovina și chiar din Transnistria au fost „evacuați” – adică exterminați – în urma unor înțelegeri (Abmachungen) cu SS⁹¹. Mihai Antonescu s-a întâlnit de trei ori cu Ribbentrop la Vinița la 22 și 23 septembrie, chestiunea accelerării exterminării a fost pusă în discuție în mod explicit, și el nu a respins cererea germană. Dar cu toate că nu era militar, la Vinița i s-a zdruncinat încrederea în capacitatea Germaniei de a învinge în război.

Ion Antonescu era încă bolnav, iar Mihai Antonescu nu era dispus să ia hotărârea de a începe executarea deportării; și presiunile exercitate de Maniu împotriva deportării evreilor din sudul Transilvaniei au avut o influență asupra lui. După câteva zile s-a decis amânarea deportărilor (vezi în continuare); este vorba de o perioadă scurtă, probabil o săptămână. În orice caz este important de menționat

⁸⁹ Raport al SSI din 15 iulie 1942. *Idem*, p. 288. Printre numele amintite ca posibili înlocuitori ai lui Antonescu: Gheorghe Brătianu, generalul Iacobici, Gigurtu sau troica alcătuită din Mihai Antonescu, generalii Iacobici și Stoenscu.

⁹⁰ Mihai Antonescu a declarat miniștrilor că deja în mai 1942 m-am ocupat de probleme militare care erau în răspunderea mareșalului Antonescu... când mareșalul a fost bolnav. „Stenograma ședinței Consiliului economic (fragmente), 9 octombrie 1942, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 86 (microfilm USHMM/32, RG 25004M).

⁹¹ Protocolul convorbirii dintre Ribbentrop și Mihai Antonescu din 13 septembrie 1942, la cartierul lui Ribbentrop la Vinița (versiunea germană, fragmente), 28 septembrie 1942, United Restitution Organization (URO), Frankfurt am Main, Sammlung, vol. IV, doc. 13, p. 578.

că atât Lecca la Berlin, cât și Mihai Antonescu la Vinița au fost de acord cu „soluția finală”. Acordul lor a fost amintit explicit de către Richter în raportul trimis la Berlin pentru a justifica lipsa de progres în aplicarea planului de deportare. Mihai Antonescu, a scris Richter, nu a răspuns la nota verbală care i-a fost înmănată în august în problema completării pregătirilor pentru deportare, cu toate că a exprimat consimțământul principal al Guvernului României pentru această măsură „s-a ajuns la o înțelegere deplină cu ministrul de Externe al Reichului” „eine vollständiges einverständnis erzielt habe”⁹².

Agitația în rândurile evreilor din România a atins apogeul în septembrie-octombrie 1942. Toți, în afară de Filderman, care știa adevărul dar l-a ascuns (vezi în continuare), încă credeau că era vorba de deportări în Transnistria, deoarece Belzec și Polonia nu au fost menționate în nici un comunicat oficial și în nici o discuție cu liderii evrei. Ceața s-a risipit încet-încet. Poliția din Timișoara a raportat la 18 august că în oraș s-au răspândit zvonuri despre o deportare iminentă a evreilor din Transilvania în Transnistria, sub presiunea șefilor germanilor locali. Evreii au început să-și vândă bunurile din casă, și ei „sunt sută la sută siguri că vor fi împușcați până vor ajunge acolo [în Transnistria]. Ei nu cred, de asemenea, în zvonul că cei bogați vor putea emigra în Palestina, deoarece vapoarele, așa cred ei, vor fi scufundate în largul mării. „În toate familiile din localitate este o jale de nedescris, *majoritatea declarând că se vor sinucide*”⁹³.

Secretul deportărilor planificate în Polonia și nu în Transnistria a devenit cunoscut evreilor abia la sfârșitul lui octombrie 1942, după ce Antonescu a hotărât să suspende deocamdată deportările. SSI a raportat că evreii au aflat că de data asta nu mai este vorba de deportare în Transnistria, ci la infamul Lublin. „Germanii” a continuat SSI în raportul său privind cele ce se întâmplă printre evrei, „au cerut ca deportarea să se facă într-un tempo rapid: câte 2.000 oameni la fiecare 48 ore... câte 50 vagoane la un transport”. Asta era adevărat, dar cum am menționat, cu întârziere⁹⁴.

La Berlin continuau să se refere la deportarea evreilor ca la un fapt împlinit, la care a intervenit o ușoară întârziere în execuție. Și aceasta în ciuda faptului că delegația CFR-ului din România nu s-a prezentat la Berlin și cu toate că nu au fost încheiate ultimele aranjamente. Ribbentrop a ordonat să se continue accelerarea deportării evreilor din Slovacia, Croația, România și teritoriile ocupate, conform planului, și să se continue presiunea asupra guvernelor Bulgariei, Ungariei și

⁹² Raportul lui Richter despre „situația problemei emigrării evreilor din România”, 26 noiembrie 1942, Ancel, *Documents*, IV, nr. 186, p. 364.

⁹³ Raport al SSI din 13 noiembrie 1942, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 2909, vol. 248, p. 303.

⁹⁴ Raport al circumscripției de poliție nr. 1 din Timișoara, 18 august 1942, Arhiva Ministerului de Interne, Fond documentar, dosar 10523, vol. 9, p. 11-12 (sublinierea mea, J.A.).

Danemarcei să înceapă deportările și acolo. Evreii trebuie acuzați că răspândesc propagandă antigermană, de executarea de acte de sabotaj și atentate, a ordonat ministrul nazist de Externe, al doilea patron (după Himmler) al aplicării „soluției finale” în țările „prietene”⁹⁵.

În România lucrurile păreau altfel. Richter a început să trimită rapoarte – alibi – pentru a explica și a justifica ceea ce începuse să-i devină clar și lui ca eșec (vezi în continuare). Ceea ce s-a întâmplat până la 15 octombrie 1942, data comunicatului oficial român despre încetarea deportărilor în Transnistria, era în primul rând rezultatul unei greșeli fundamentale de înțelegere a situației politice din România din partea lui Richter și Killinger, la care s-au adăugat aroganța nazistă tipică și presiuni neînțelepte asupra guvernului român pentru a opri campania sa de deportări în Transnistria, cu scopul de a calma populația evreiască în așteptarea deportării în Polonia. Așa, cel puțin, au crezut Richter și subordonații săi de la Legația Germaniei. Hotărârea română de a suspenda planul Belzec a fost luată după întâlnirea lui Mihai Antonescu cu Hitler și Ribbentrop la Jitomir și Vinița, însă fără aprobarea lui Ion Antonescu o asemenea măsură nu putea fi luată (despre asta pe larg în capitolul următor).

Campania de deportări inițiată de Antonescu în vara-toamna 1942 l-a înfuriat foarte mult pe Richter. Aceste deportări – din Cernăuți, din București, plus cele de sub egida M.St.M. – au fost făcute dintr-o inițiativă românească exclusivă, fără nici o coordonare cu legația germană. Richter a aflat despre deportări de la Ghingold și Willman și de la consulul german la Cernăuți⁹⁶.

Asistentul evreu al lui Richter, Matias Willman, care l-a cunoscut îndeaproape, l-a descris într-un memorandum prezentat în 1945 Tribunalului Poporului ca pe „un tânăr de 29 de ani, arzând de dorința să-și evedențieze importanța”. El vorbea în mod liber cu asistentul său evreu „dezvăluind planul său și exprimându-și intențiile. Și toate acestea le transmiteam imediat... lui Filderman”. Tabloul descris de Willman cu privire la comportarea lui Richter în lunile critice pentru existența evreilor din România este important și veridic:

„Nu odată Richter și-a exprimat față de mine indignarea că, Mareșalul, luând măsuri în chestia evreiască, se amestecă unde nu-i fierbe oala. Nemții înțelegeau să introducă o anumită „metodă” în problema evreiască. Poate că erau potravnici deportărilor în Transnistria, când se putea organiza un Maidanek, undeva în imediata apropiere a Capitalei... Richter [n-avea] nici o cunoștință de deportări [în Transnistria]. Richter, montat, a dat fuga la Killinger și de acolo, împreună cu

⁹⁵ Luther către Ernst Weizsäcker, 24 septembrie 1942, Documentele de la Nürnberg PS-3688; copie în: Ancel, *Documents*, IV, nr. 120, p. 253.

⁹⁶ Documentele despre acest subiect au fost publicate în: Ancel, *Documents*, IV, lunile iunie-octombrie 1942.

Ritgen, a plecat la președinție. A doua zi Richter mi-a comunicat cu satisfacție că a silit pe Mihai Antonescu să anuleze ordinul de deportare. Satisfacția lui Richter nu izvora din sentimente filo-evreiești. Neamțul era fericit că reușise să înfrângă inițiativele antisemite personale ale mareșalului. Nemții țineau foarte mult la *monopolul uciderii evreilor...* Richter era în permanent conflict cu guvernul român, *zelos și el să sugrume pe evrei...* evreii... erau prinși între grindina ucigătoare a Antoneștilor și metodele de distrugere nazistă⁹⁷.

Șeful Centralei Evreilor, Nandor Ghingold, a atestat la rândul său că Richter s-a lăudat față de el că în curând va începe deportarea evreilor din România. Pe peretele din spatele biroului său era atârnată o hartă mare a României pe care erau fixate un șir de becuri mici în două culori: căile ferate din sudul Transilvaniei spre frontiera cu Polonia erau marcate cu beculețe de culoare obișnuită, și punctele de încărcare – cu beculețe de culoare roșie. Lui Richter îi plăcea să le aprindă⁹⁸.

Prima știre cu privire la hotărârea guvernului „de a amâna deportarea până în primăvară”, este din 30 septembrie 1942⁹⁹.

Dar această hotărâre nu a fost adusă în mod oficial la cunoștința Legăției Germaniei. La 7 octombrie 1942 a avut loc o întâlnire foarte încordată între Killinger și Mihai Antonescu, în problema deportărilor. „Așa nu se poate continua”, a deschis Killinger convorbirea. El a aflat că personalități românești de rang înalt din sectorul politic și economic nu pot înceta legăturile cu evreii și continuă să facă afaceri cu ei. Killinger a criticat continuarea deportărilor în Transnistria, și a respins explicațiile lui Mihai Antonescu că ar fi vorba numai de „elemente pro-comuniste”. Au fost deportați și alți evrei și mulți au plătit mită cu mari sume de bani și nu au fost deportați. După care Killinger a trecut la amenințări directe, și iată ce a raportat Berlinului:

„El a atras atenția vicepreședintelui Consiliului de Miniștri că oricum el are surse bune de informații despre problema evreilor din România, și cunoaște în amănunțime pe cei care sunt subjuogați evreilor și sabotează cu toate mijloacele rezolvarea problemei evreiești în România. El va avea grijă ca la momentul oportun să le prezinte o notă de plată. Vicepreședintele Consiliului de Miniștri a spus că problema nu depinde de el. Mareșalul Antonescu crede că situația este prea

⁹⁷ Memorandum al lui Matias Grinberg Willman, către Tribunalul Poporului, iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40017, vol. 5, p. 178-180 (RG 25004M, microfilm 28). Willman a declarat că l-a atârnat pe Richter contra lui Mihai Antonescu când i-a spus că nu se bucură de colaborare la Centrala Evreilor deoarece Germania deportează evrei din București și Dorohoi. Richter a răspuns că nu știe nimic despre aceste deportări.

⁹⁸ Interviu cu Ghingold, București, 11 iunie 1988, în posesia autorului.

⁹⁹ Fragment din jurnalul lui Filderman din 30 septembrie 1942. Acela, *Documents*, IV, nr. 126, p. 259.

sensibilă pentru a permite, să se acționeze în mod consecvent în chestiunea evreiască”¹⁰⁰.

„Bunele surse de informații” erau Willman și oamenii săi; dar cine erau românii „subjugați evreilor” și cine va plăti socoteala când va veni momentul? Aceste amenințări erau îndreptate indirect împotriva șefilor regimului din România, care „au capitulat” în fața evreilor și „slugilor” lor.

La 11 octombrie, legația germană a clarificat în mod public la cine se referă. Oficiosul ei a publicat un articol cu titlul „Judenknechte” (slugile evreilor), care a cuprins un atac incisiv împotriva celor care sabotează planul de deportare a evreilor din România, fără să amintească nume ca Polonia, Lublin sau Belzec. Ziarul a repetat vestea de la 8 august cu privire la „emigrarea” apropiată a evreilor din România, „spre răsărit”, care se va termina în 1943, subliniind că va fi făcută într-o formă planificată (planmässig) și cu acordul Guvernului României (spre deosebire de deportările neorganizate pe care le-au executat românii în Transnistria). Scopul campaniei este „să curețe România de evrei în spiritul obligațiilor asumate de Guvernul României față de noua Europă”, adică față de Germania nazistă. Această știre, a continuat ziaristul german, a provocat, cum era de așteptat, agitație printre evrei; ei au început imediat să caute sprijin, și din păcate au găsit ajutoare, care sunt de fapt „slugile evreilor”.

Articolul nesemnat, scris de ziaristul german Hans Müller, a provocat imediat furie în cercurile regimului antonescian, deoarece făcea o legătură între viitorul României și al conducătorilor ei și deportarea evreilor. Intrigile evreilor și ale slugilor lor, continua Müller, nu vor reuși: Europa va fi curățată de evrei, dar cei care „sabotează procesul de curățire [de evrei] început și sabotează în acest chip viitorul României” ajută pe dușman și lovesc în soldații români care luptă la Stalingrad. Un lucru trebuie să fie clar tuturor: „situația statelor care și-au proclamat alăturarea la noua Europă va depinde de modul în care ele rezolvă problema evreiască în interiorul frontierelor”¹⁰¹.

Articolul a fost publicat când sute de soldați români cădeau zilnic în luptele de la Stalingrad, adâncind rana deschisă a regimului. Serviciul Special de Informații, SSI i-a analizat conținutul aducând la cunoștința șefului suprem (Ion Antonescu) reacțiile cercurilor politice și diplomatice din București. După părerea acestora, acest articol poate fi considerat:

„Un amestec insolit al germanilor în treburile interne românești.

¹⁰⁰ Raportul lui Richter despre întâlnirea lui Killinger cu Mihai Antonescu, 7 octombrie 1942. National Archives, Washington, Records of the Office of Strategic Services, RG 226 XL 13178.

¹⁰¹ „Judenknechte” (Slugile evreilor), „Bukarester Tageblatt”, 11.8.1942; copie în AnceI, *Documents*, IV, nr. 152, p. 297-298.

Atitudinea protectoare afișată deschis de către sferile germane față de guvernul român, considerat ca un organ subaltern care are de executat hotărârile Reich-ului și nu ca un guvern prieten și aliat.

Aceeași atitudine față de opoziția românească, căreia i se dau avertismente în mod public, deși aceasta nu privește decât guvernul român”¹⁰².

Ziariștii germani care se aflau la București, raporta SSI, au spus că nu trebuie acordată o importanță mare articolului, și că trebuie considerat mai mult ca o exagerare provocată de un superfanatism al biroului condus de Richter, și căruia oficiosul legației îi era subordonat¹⁰³.

Încrezut, sigur că amenințările pe care le-au proferat el și Killinger în fața lui Mihai Antonescu și-au făcut efectul, Richter a raportat la Berlin că Mihai Antonescu „a primit propunerile părții germane”, dând dispoziție la 9 octombrie ministrului de Interne și șefului SSI, Cristescu (pe care din greșeală l-a denumit șeful Siguranței), să înceteze imediat deportările în Transnistria. Fără a înțelege ce efect au avut amenințările sale asupra conducătorilor regimului din România și ale cercurilor apropiate de regim, într-un moment de îngrijorare crescândă pentru soarta soldaților români de pe frontul de la Stalingrad și de așteptare tensionată la desfășurările de pe frontul din nordul Africii, Richter credea că problema sa principală erau deportările „sălbatic” și neplanificate în Transnistria, inițiate de Ion și Mihai Antonescu, deportări care provoacă agitație în rândurile evreilor, silindu-i să caute sprijin la „slugile” lor. El a „obținut” anularea lor și s-a grăbit să-i „vestească” lui Killinger și șefilor săi de la Berlin despre „succesul” său. Partea germană, scria Richter, „a exprimat împotrivire față de deportarea evreilor în Transnistria, deoarece a constatat că deportările neplanificate și cu totul orbitoare (planlos und willkürlich) „vor fi exploatate din punct de vedere propagandistic de către evrei care acuză Germania de această barbarie”¹⁰⁴.

Numai după „presiunea” germană, guvernul Antonescu a anunțat în mod public încetarea deportărilor în Transnistria, fără să riște o reacție germană. Richter era convins că s-a deschis calea transporturilor spre Belzec. Mihai

¹⁰² Raport al SSI privind articolul „Judenknechte” și reacțiile provocate de el la București, 12 octombrie 1942, Arhiva Securității, dosar 8180, vol. 6, p. 84-87.

¹⁰³ *Idem*, p. 87.

¹⁰⁴ Richter către Killinger despre succesul său privind consimțământul lui Mihai Antonescu, 9 octombrie la încetarea deportărilor în Transnistria, 12 octombrie 1942. Ancel, *Documents*, IV, nr. 148, p. 293. Amenințări explicite s-au făcut și din partea trimisului nazist în problemele poliției din cadrul legației, trimis al gestapoului (Böhme) la întâlnirea cu Mihai Antonescu. Printre altele i-a spus că „va trimite un raport special lui Himmler” despre problema evreiască în România, după ce a ajuns la concluzia că în România „mai sunt multe de făcut în această direcție”. Vezi protocolul compus de Mihai Antonescu despre întâlnirea sa cu atașatul cu problemele de poliție, Horst Böhme, la 1 octombrie 1942. *Idem*, IX, nr. 177, p. 178-179. Problema misiunii și activității lui Böhme în România în 1942 nu va fi tratată aici din lipsă de spațiu.

Antonescu avea alte planuri. Cauzele suspendării planului de exterminare a evreilor erau mai adânci decât ceea ce credeau cei care au dus tratativele cu guvernul român la RSHA și la Ministerul de Externe german. Presiunea germană nu a scăzut, dar a scos în evidență și mai mult lipsa de înțelegere a situației în cercurile conducătoare românești, și aroganța, vecină cu prostia, a lui Richter, care nu a receptat până în ultima clipă că tocmai comportarea sa, amenințările sale, și „dezvăluirea” corupției în cercurile înalte ale regimului și ale poliției (care într-adevăr a primit mită de la evreii bogați, pentru a nu fi incluși în deportările din vară și toamnă) obțin rezultate inverse decât spera să obțină. La 22 octombrie, când a încercat să clarifice de ce evreii nu sunt deportați, a înțeles și Richter că a fost înșelat de către români. El i-a amintit lui Mihai Antonescu consimțământul său de deportare, din septembrie, în fața lui Ribbentrop, și consimțământul lui Lecca din august la Berlin, iar ministrul de Externe român, a raportat Richter, „a făcut-o pe deșteptul” cu el (Spitzfindigkeit).

Mihai Antonescu a recunoscut că a fost de acord cu deportarea, dar i-a amintit lui Richter că legația germană a obținut „oprirea deportărilor peste Bug, și după părerea sa [a lui M.A.] există în asta o contradicție”. În zadar a încercat Richter să demonstreze că „nu este vorba de o contradicție” deoarece de la început nu era deloc vorba de deportare peste Bug, ci numai în Guvernământul General. Deportarea evreilor din România, a pledat Richter în fața lui Antonescu, trebuie să fie executată „în cadrul soluției problemei evreiești în Europa”, și Reich-ul german nu intenționează să deporteze evreii într-un județ oarecare pe partea cealaltă a Bugului, ci o „deportare directă” în Guvernământul General. Mihai Antonescu, adăugă Richter, a amuțit „după ce l-a pus la punct”. Richter a obținut o fotocopie a hotărârii lui Ion Antonescu de a amâna deportările și a anexat-o raportului trimis la Berlin. „Deportarea din Transilvania a fost doar analizată. Execuția a fost amânată. Ea va fi reluată numai când va fi momentul potrivit. Până atunci va fi pregătită [deportarea] în cele mai mici amănunte de către ministrul de Interne, pe baza directivelor d-lui Mihai Antonescu”¹⁰⁵. După părerea lui Richter, hotărârea mareșalului de a opri deportările îl mârșăiește pe Mihai Antonescu, dar ca o bună slugă a mareșalului face tot ce poate să-și îndeplinească datoria.

Adevărul era cu totul diferit. Niciodată Ion Antonescu nu s-a împăcat cu hotărârea de a suspenda deportarea evreilor din România, nu a anulat formal planul de curățire a Bucovinei de evrei și a făcut o ultimă încercare în septembrie 1943 de a deporta toți evreii din România în Transnistria (vezi capitolul 36). Mihai Antonescu a făcut tot ce i-a stat în putință să șteargă din memoria altora și din documente contribuția sa la Holocaustul evreilor din România. Și a crezut că,

¹⁰⁵ Raportul lui Richter din 26 noiembrie 1942, vezi și nota 92, p. 364-365; sublinierea în original.

având în vedere că evreii stăpânesc într-o formă sau alta lumea, evreii din România trebuie păstrați ca o garanție care la momentul oportun va putea salva România și pe el însuși de consecințele faptelor din anii 1941-1942.

La 17 octombrie 1942, probabil în serviciul naziștilor, ambasadorul Slovaciei, Ivan Milecz, s-a lăudat în prezența oficialităților Ministerului de Externe român, că „problema evreiască în Slovacia a fost aproape complet rezolvată. [Slovacia] a deportat în Polonia 60.000 din cei 70.000 de evrei câți avea, germanii plătind pentru fiecare evreu 500 R.M. (mărci germane). Cei zece mii evrei slovaci care au mai rămas sunt considerați utili până la sfârșitul războiului”¹⁰⁶. Este exact ceea ce au planificat naziștii să facă cu evreii din România. În august 1942, Richter a stabilit că numărul evreilor „utili” din România se cifrează la 17.000.

¹⁰⁶ Notă a SSI din 17 octombrie 1942, „Ambasadorul Slovaciei și problema evreiască”, Arhiva Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar (I) 368/1942, p. 4.

CAPITOLUL 36

Respingerea „soluției finale” naziste

În ședința guvernului din 13 octombrie 1942, Mihai Antonescu a anunțat schimbarea politicii față de evrei:

„Deocamdată se suspendă toate trimerile de evrei peste Nistru. Trimerile de evrei se vor face de aici înainte printr-un organ comun, care va fi creat de Marele Stat Major, Ministerul de Interne, Ministerul de Finanțe și Președinția Consiliului de Miniștri, organ care va face să nu se mai prezinte asemenea situații: M.St.M. dă ordin, Ministerul de Interne trebuie să execute, prefectura poliției începe vânătoarea [oamenilor] la București, ca să-i prindă pe cei de pe listă; evreii ajung să se ascundă prin case; se creează panică și se face atmosferă în jurul acestui lucru... aceștia [evreii] speriați, terorizați, și amenințați fac atmosferă [negativă] și răspândesc zvonuri alarmiste. *La ei este o problemă de viață și de moarte, preferă viața ca orice animal*”¹.

Mihai Antonescu a subliniat corupția printre cauzele pe care le-a enumerat în legătură cu suspendarea deportărilor:

„Nu numai că agenții [de poliție] iau bani ca să scape de trimiterea peste Nistru pe cei care sunt supuși acestei măsuri dar ei se duc și amenință pe alții care nu intră în această categorie, își creează venituri pe această cale și fac ca administrația noastră să fie stropită de noroiul unei asemenea acțiuni... prin acțiunea lor de șperțuială trivială și nedemnă”².

În aparență părea că Mihai Antonescu a adoptat cuvânt cu cuvânt sfatul lui Richter că „trebuie acționat în mod planificat” (planmässig); dar intenția lui era complet diferită. Nu numai că nu vor fi noi deportați dar s-a decis și anularea prerogativelor de deportare din mâinile M.St.M., ale Ministerului de Interne și tuturor ministerelor și organelor care se ocupau de evrei, de bunurile lor și de forța lor de muncă.

¹ Stenograma ședinței guvernului din 13 octombrie 1942, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul, dosar (II) 473/1942, p. 859-860. Mihai Antonescu s-a folosit în stenograme de expresie neutră *trimeri* de evrei în loc de *deportare*. Este de presupus că în fapt au întrebuițat toți cuvântul *deportare*. (Sublinierea mea, J.A.).

² *Idem*, p. 860-861.

El a criticat indirect M.St.M. care a făcut o listă de 40.000 de candidați la deportarea fără să aleagă dintre ei în primul rând pe cei cu adevărat periculoși: „nu trebuie comunicați dintr-odată toată [lista de deportați], ci progresiv, și nu se poate”, adaugă Mihai Antonescu, „ca Marele Stat Major să aibă și preocupări politice și tehnica [aplicării] măsurilor acestora. Statul Major a luat aceste atribuții [adică deportarea evreilor] asupra sa, pentru că la un moment dat era anarhie și lipsă de coordonare... Statul Major a primit o sarcină care l-a depășit”³.

Problema deportării evreilor a fost exploatată de Mihai Antonescu pentru a scoate la iveală ruptura dintre el și establishment-ul militar. Pentru prima oară el a îndrăznit să critice în mod deschis Marele Stat Major într-o chestiune aparent secundară: conducerea campaniei de deportări din toamna lui 1942. După cum vom vedea în continuare, ruptura era adâncă nu numai între el și armată, ci și între el și Conducător, și ea se referea la totalitatea politicii Conducătorului față de Germania și la hotărârea de a trimite un corp expediționar special la Stalingrad fără să se sfătuiască cu el și fără să ceară orice compensație politică din partea Germaniei în retrocedarea Transilvaniei de Nord.

Încetarea deportărilor a fost primită ca o surpriză totală de miniștri, în afară de Vasiliu, și îndeosebi din partea M.St.M. Cu toate că Mihai Antonescu a subliniat în ședință că „d-sa [dl. Mareșal Antonescu] este de perfect acord cu mine”, miniștrii n-au știut până în ultima clipă despre schimbarea care urmează să intervină în chestiunea evreilor. Mihai Antonescu a avut grijă să accentueze că el „care [a] semnat legile de expropriere a bunurilor evreiești” nu este „filosemit” și nu este ispitit să creadă „că este o datorie pentru noi să purtăm de grijă... pentru aceste elemente. Consider însă că, datorită situației internaționale și datorită faptului că în alte țări regimul evreilor nu este ca cel al nostru, din România... trebuie să nu creăm o situație, în care să pară, că prin măsuri administrative sau [din cauza] omisiunilor noastre să lovească în prestigiul neamului”. Cu alte cuvinte, modul în care au fost conduse deportările din vara-toamna 1942 s-a aflat în exterior și a prezentat România ca o țară barbară. Ungaria, care încă nu și-a deportat evreii, exploatează aceasta pentru necesitățile ei.

În ultimul timp, a adăugat Mihai Antonescu, am primit plângeri și din partea unor cercuri germane în legătură cu tratamentul aplicat evreilor. „Mi s-a semnalat că lumea atribuie inițiativei și influenței germane aceste măsuri cu care germanii nu au nimic comun”⁴.

Mihai Antonescu a propus miniștrilor să înființeze un organ nou, care să supravegheze aplicarea măsurilor contra evreilor în problemele românizării, muncii obligatorii și emigrării – propunere a cărei semnificație era îndepărtarea M.St.M.

³ *Idem*, p. 861-862.

⁴ *Idem*, p. 864.

de tratarea problemelor evreilor. El a mai anunțat că hotărârea suspendării deportărilor este valabilă și pentru țigani. „De acum înainte nu va fi deportat nimeni”.

Subsecretarul de stat pentru afacerile interne, Vasiliu, a adus la cunoștința miniștrilor următoarele date privind aceste deportări: au fost deportați 12.000 de nomazi și încă 12.000 de țigani recidiviști cu dosare la poliție, în total 24.000. Vasiliu a prezentat și tabloul deportărilor evreilor (în 1942). El a spus că 1538 din 2161 evrei comuniști și cei care ceruseră repatrierea în Basarabia în 1940, au fost deportați. Ce să facem cu ceilalți 623 de evrei din aceeași categorie, a întrebat Vasiliu pe Mihai Antonescu: „Rămâne să hotărâți dacă și pe aceștia îi trimitem sau nu”. Și aici a adăugat o observație răutăcioasă la adresa M.St.M. M.St.M. a stabilit că trebuie deportați 14.247 de evrei care au încălcat dispozițiile privind munca obligatorie împreună cu familiile lor, adică tată, mamă și copii; și după o medie de cinci suflete într-o familie s-a ajuns la peste 71.000 de evrei. „Transnistria nu va putea suporta acest număr” în plus față de evreii care se află deja acolo.

S-a dovedit că Ministerul de Interne a sistat deportările deja la 10 octombrie 1942, după dispozițiile lui Mihai Antonescu, creându-se o situație în care o parte dintre „evreii M.St.M.” au fost deportați și parte au fost închiși în așteptarea deportării: „În fiecare zi sunt adunați alții, pe baza tablourilor [M.St.M.] ce ni se trimit”, adică Ministerului de Interne. Mihai Antonescu a stabilit, cum am menționat, că deocamdată trebuie oprite deportările, și că acești evrei vor fi eliberați în seara aceleși zile.

A doua zi, la 14 octombrie, Vasiliu a emis un ordin oficial al Direcției generale a poliției prin care anunța în numele Consiliului de Miniștri că „până la noi dispoziții nu vor fi arestați și nu vor mai fi trimiși evrei în Transnistria” și a enumerat toate „categoriile” de candidați la deportare. „De asemenea, nu se mai trimite nici o categorie de țigani în Transnistria”⁵. M.St.M. nu s-a împăcat cu hotărârea de încetare a deportărilor și a cerut ministrului Apărării Naționale, precum și Cabinetului militar al lui Antonescu să aprobe hotărârea vicepreședintelui Consiliului de Miniștri (adică a contestat hotărârea), și deci totuși va fi aprobată „ce pedeapsă se aplică acestor infractori” (în loc de deportare)⁶.

Serviciul Special de Informații a raportat la 26 octombrie că ministrul Vasiliu a convocat pe șefii circumscripțiilor de poliție din Capitală „pentru a li se recomanda” să înceteze să-i tiranizeze pe evrei și să se refere la evreii născuți în

⁵ Ordin al Ministerului de Interne către Direcția generală a poliției, semnat de Vasiliu, 14 octombrie 1942 (copie), Arhiva Securității, dosar 3039, vol. 379, p. 62.

⁶ Apel al M.St.M. către ministrul Apărării Naționale în problema încetării deportărilor, 18 octombrie 1942, Arhivele Statului, Colecția Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar 104/1941, p. 82.

țară „ca cetățeni”. Dar, a adăugat această sursă, recomandările ministrului n-au ajutat⁷.

În ședința guvernului din 27 octombrie s-a hotărât înființarea unei „Conferințe Interministeriale pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri” în vederea organizării unui regim al evreilor care să se ocupe și de emigrarea evreilor și de „chestiunile în legătură cu munca obligatorie”. S-a mai stabilit: conferința interministerială se va întruni săptămânal, „și numai această conferință” va face recomandări lui Ion și Mihai Antonescu în problemele care se referă la evrei și în problema emigrării⁸.

Mihai Antonescu a abolit de fapt prerogativa M.St.M. de a se ocupa exclusiv de tratamentul aplicat evreilor, a redus din competențele lui Lecca și a numit o Conferință Interministerială care să fie răspunzătoare în continuare de tratarea problemei evreiești. Cuvintele *deportări*, evacuare, transport ș.a.m.d. au dispărut din comunicatele oficiale, și în locul lor a apărut un cuvânt nou: *expatriere*.

Propunerile de a înăspri atitudinile față de evrei pe care M.St.M. obișnuia să le prezinte din când în când nu au mai fost acceptate în mod automat. A început un proces de frânare a M.St.M. cu aprobarea lui Ion Antonescu. La 21 octombrie Mihai Antonescu a fost împuternicit de către Conducător „în mod formal, să nu mai îngăduie absolut nici un act de amestec al marelui Stat Major în administrația și în domeniul politic”. La 23 octombrie, Mihai Antonescu a respins o propunere a M.St.M. din 18 octombrie prin care urma să oblige evreii să renunțe la nume românești și să revină la numele lor evreiești. „Dacă Mareșalul ar primi această notă, ar considera, cu siguranță, din nou, că Marele Stat Major se ocupă cu lucruri care depășesc competența sa pentru a se introduce în domenii politice care nu-i aparțin”, a scris Mihai Antonescu ministrului Apărării Naționale⁹.

Legătura dintre încetarea deportărilor în Transnistria și suspendarea deportării în Polonia a fost immortalizată în scris de către directorul general adjunct al cabinetului lui Antonescu, Grigore Basarabeanu, la 4 noiembrie 1942. El a notat pe adresa trimisă de directorul Direcției CFR, care a întrebat dacă vor fi deportați evreii din România în Guvernământul General:

⁷ Raport al SSI despre „Atitudinea funcționarilor polițienești în raporturile cu evreii” și recomandările ministrului Vasiliu, 26 octombrie 1942, *Idem*, dosar 8180, vol. 6, p. 166.

⁸ Stenograma ședinței guvernului din 27 octombrie 1942 (fragmente). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 31, p. 72-72a; la Conferință au participat ministrul Justiției Ion Marinescu, ministrul pentru Afacerile Interne, generalul Constantin Vasiliu, ministrul marinei, amiralul Nicolae Peiș, ministrul românizării: Titus Dragoș, ministrul Muncii Constantin Dănulescu, adjunctul șefului M.St.M., generalul Ion Arhip și comisarul pentru soluționarea problemei evreiești Radu Lecca, căruia i s-a cerut să prezinte toate datele privind comunitatea evreiască.

⁹ Scrisoare confidențială a lui Mihai Antonescu către ministrul Apărării Naționale, generalul Pantazi, 23 octombrie 1942 (copie). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 89 (USHMM/RG 25004M, microfilm 32).

„În Consiliul de Miniștri de la 13 octombrie 1942 am sîstat deportările de evrei”¹⁰.

În comunicatul oficial cu privire la încetarea deportărilor, publicat în ziarul „Timpul” la 16 octombrie, se anunță că expatrierea anumitor elemente din Regat se suspendă pînă la înființarea unui organ special... Ordinul de a înceta arestări de evrei pentru a fi deportați a ajuns cu întârziere în provincie. La 7 octombrie au fost arestate 30 de familii de evrei la Botoșani printre care și poetul evreu Sperber, cu soția, pentru a fi deportați în Transnistria¹¹. La 13 octombrie, Radu Lecca a comunicat conducătorilor Centralei Evreiești că „ridicările recente de evrei nu corespunde (!) intențiilor guvernului” și că se va produce o triere a celor arestați înainte de deportarea în Transnistria¹². În cele din urmă ei n-au fost deportați. Cu o lună înainte, la 12 septembrie, Lecca a spus ziaristilor germani că principala sa misiune este „transferarea spre răsărit a evreilor”. În seara de 13 octombrie au fost eliberați din arest cîteva sute de evrei care au fost deținuți în două școli evreiești din București în vederea deportării. „Pe ulița evreiască a fost o zi de bucurie”, a notat în jurnalul său asistentul lui Filderman, Carp¹³.

Schimbarea în politica față de evrei a intervenit numai atunci cînd, încetul cu încetul, a devenit clar lui Ion și Mihai Antonescu că nu există aproape nici o șansă să obțină, în schimbul numeroaselor jertfe umane și materiale, pe care le-au sacrificat (și încă le sacrifică) pentru realizarea visului lui Hitler de a cuceri lumea recompensa la care se așteptau: retrocedarea Transilvaniei. Antonescu, și împreună cu el întregul popor român, era gata în 1942 să plătească cu sânge, cu petrol, cu alimente... și cu evrei pentru Transilvania de Nord. În septembrie 1942, adică înainte de înfrîngerea de la Stalingrad, dar în strînsă legătură cu situația de pe fronturi, s-au făcut simțite primele îndoieli privind justetea drumului pe care l-au ales cei doi dictatori și a început un proces de trezire la realitate din iluzia că Hitler va înapoia României Transilvania de Nord. Încă la sfârșitul lui septembrie 1942, Mihai Antonescu a ajuns la concluzia că soldații români de pe front sunt folosiți drept carne de tun și că Germania nu este în stare să învingă Uniunea Sovietică (vezi în continuare). Trei sferturi din armata română a fost trimisă în 1942 în Rusia, aproape toată producția de petrol a fost furnizată mașinii de război germane, cantități imense de alimente au fost trimise în Reich, iar în România însăși domnea lipsa – pentru ce?

¹⁰ Observație pe marginea pe adresa directorului CFR către Președinția Consiliului de Miniștri din 27 octombrie 1942. Anel, *Documents*, X, nr. 96, p. 236.

¹¹ Notă a SSI din 9 octombrie 1942 despre deportarea evreilor din orașele de provincie. Arhiva Securității, dosar 2896, vol. 235, p. 334, 337. În informație se comunică faptul că intelectuali români au intervenit (cu succes) în favoarea poetului evreu, printre ei criticul literar Eugen Lovinescu, poetul Ion Pillat, poetul Vasile Voiculescu, precum și directorul adjunct în Ministerul Propagandei, Oskar Walter Cisek.

¹² *Idem*, p. 239.

¹³ Fragment din jurnalul lui Matathias Carp, 14 octombrie, Anel, *Documents*, IV, nr. 152, p. 302.

Se poate urmări criza care s-a dezvoltat în ajunul înfrângerii de la Stalingrad pe cinci planuri: situația de pe front, problema Transilvaniei, relațiile cu Ungaria, atitudinea opoziției și eforturile conducerii evreiești de a zădărnici planul de deportare.

Transilvania și situația de pe front

La 10 iulie 1942, Ion Antonescu a ordonat să înceapă pregătirile pentru deportarea evreilor din sudul Transilvaniei spre Bug pentru a face loc refugiaților români care vor veni din Transilvania de Nord. La 15 iulie SSI a raportat că în cercurile apropiate lui Maniu se crede că mareșalul este foarte bolnav și extrem de abătut. Antonescu, se arăta în raportul SSI, i-a spus dr. Nicolae Gheorghe Lupu (fratele lui Nicolae Lupu, adjunctul lui Maniu) care i-a făcut un control medical, că „acuma își dă seama că a fost înșelat de germani și că speranțele într-o rezolvare favorabilă a problemei Ardealului, care rămâne obiectul principal al politicii sale, cu ajutorul Germaniei, rămân iluzorii. Din această cauză – adaugă maniștii – Conducătorul Statului este extrem de abătut, ceea ce agravează starea sa”¹⁴. Recunoașterea că Hitler îl induce în eroare pe Antonescu și că nu intenționează să se folosească de influența sa pentru a înapoia României această parte din patria românească pe care Ribbentrop și Ciano (ministrul de Externe italian) au predat-o Ungariei la sfârșitul lui august 1940, a constituit un punct de cotitură în atitudinea României față de Germania.

În Transnistria s-au născut poporul și limba română, și românii sunt cei care au dat nume munților, râurilor, dealurilor și majorității localităților. Toate celelalte popoare care s-a stabilit în Transilvania i-au găsit acolo pe români; ei sunt singurii care nu au venit din nici un alt loc. O renunțare la Transilvania era o renunțare la un vis național, și Antonescu a legat soarta României de realizarea visului lui Hitler de a pune stăpânire pe lume. Nu se poate ști dacă boala s-a agravat din cauza înțelegerii că Hitler îl înșală în chestiunea Transilvaniei, sau poate boala a reizbucnit deoarece a ajuns la concluzia că este înșelat. În cercurile conducătoare se spunea Conducătorul este bolnav de malarie. Starea sănătății mareșalului s-a agravat în 1942 și s-a manifestat printr-o atrofiere gravă a capacității de judecată, prin semne clare de lipsă de consecvență în gândire și în activitate. Un consiliu al unui grup de medici români importanți a indicat două posibilități: „reactivarea unui proces de sifilis latent sau malarie”¹⁵.

¹⁴ Raport al SSI despre boala mareșalului, 15 iulie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 31, p. 288 (USHMM/RG 25004M, microfilm 33).

¹⁵ Într-un studiu nou despre Antonescu, publicat în România în 1993, se afirmă că nu s-a molipsit de malarie și că în vara 1942 a suferit de o „formă târzie și ultimă a sifilisului... infecție sifilitică primară din tinerețe, diagnosticul maladiei poate fi pus numai pe calea observației îndelungate a pacientului și

Schimbarea în aprecierea posibilității de realizare a obiectivului de război a României și în tot ceea ce privește statutul României în Europa, care va fi stăpânită în mod exclusiv de Germania nazistă, a fost treptată, dar se poate afirma că a început la mijlocul lunii iulie 1942. Ion Antonescu a continuat să facă numeroase declarații pro-germane. Cu două săptămâni înainte ca Antonescu să fi suferit o depresie nervoasă, Mihai Antonescu a prezentat miniștrilor un tablou optimist al realizărilor regimului în primul an de război, repetând teza susținută de regim că războiul împotriva Uniunii Sovietice este, de fapt, o luptă pentru înapoierea Transilvaniei de Nord. În acest scop, România intenționa în 1942 să mobilizeze peste un milion de soldați. Eliberarea românilor din Transilvania de Nord de jugul Ungariei, care va fi obținută după victoria în răsărit, a fost prezentată de Mihai Antonescu în termeni rasiali naziști: „fiecare sânge trebuie să moară pentru apărarea aceluiași sânge și tot sângele trebuie să fie sub același imperiu”¹⁶. În ianuarie 1942, Antonescu a promis să trimită pe front $\frac{3}{4}$ din armata română refăcută, 10 divizii în prima etapă și 5 după aceea, în afară de forțele care se aflau în Transnistria și a celor care se aflau pe front – în total 26 de divizii. El a făcut aceasta fără să se sfătuiască cu nimeni și fără să ceară părerea M.St.M.

Antonescu și regimul său au considerat cel de-al doilea război mondial ca un război obișnuit, cu toate că au înțeles că s-au alăturat forțelor Răului, forțe care au împărțit popoare în inferioare și superioare, care au hotărât să distrugă state, să subjuge popoarele lor, să-i transforme în servitori ai poporului german și să extermine poporul evreu din motive rasiste și ideologice. Și ei au înființat un regim care își justifica acțiunile din grija pentru națiunea română, regim care s-a folosit de metode criminale pentru realizarea obiectivelor naționale. Ion Antonescu nu a înțeles până în ultima zi deosebirea dintre primul război mondial și războiul în care a trăit poporul român. El s-a gândit numai la nedreptatea făcută poporului român în 1940, care în concepția sa justifica orice acțiune aptă să ducă la refacerea integrității teritoriale a României, inclusiv participarea la războiul Germaniei pentru cucerirea lumii. Laudele pe care Hitler le-a revărsat la adresa lui și a armatei sale în 1941 au făcut o impresie puternică asupra dictatorului român, și se pare că Hitler a avut un fel de influență hipnotică asupra lui Antonescu, și numai după Stalingrad a început să se elibereze de ea cu încetul. În februarie 1942, deși avea anumite îndoieli cu privire la capacitatea Wehrmacht-ului de a obține o victorie

examenul psihiatric minuțios”. Dar cine putea să îndrăznească să facă un examen psihiatric Conducătorului? Și cine putea să discearnă între delirul de grandoare și între nebunie? Vezi: Eduard Mezincescu, *Mareșalul Antonescu și catastrofa României*, Editura Artemis, București, 1993, p. 148-149.

¹⁶ Stenograma ședinței guvernului din 25 iunie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 33 (USHMM/RG 25004M, microfilm 32). Antonescu i-a spus regelui Mihai, care l-a întrebat de ce a trimis armata să lupte în Rusia, că „drumul spre Transilvania trece prin Rusia”. Vezi: Gould L.A. *Crown against Sickle*, Hutchinson, London, 1953, p. 34.

decisivă pe frontul sovietic, Antonescu a fost din nou hipnotizat de personalitatea lui Hitler și s-a molipsit de optimismul său că victoria va fi obținută în vara 1942.

Mai mult decât orice, Antonescu dorea să-l impresioneze pe Hitler cu calitățile sale de caracter care se aseamănă – așa credea – cu cele ale Führerului: fermitate, duritate și capacitatea de a lua decizii militare grele fără să țină cont de prețul în vieți omenești. Îndeosebi el dorea să reliefeze că e deosebit cu totul de politicieni români ai regimurilor anterioare care au fost, așa credea, corupți, „liberali”, „vânduți evreilor”, moderați.

Antonescu nu a pus nici un fel de condiții pentru continuarea participării armatei române la un război care încetase să servească interesele naționale românești (dacă ignorăm autoconvingerea lipsită de temei că victoria va duce la retrocedarea Transilvaniei de Nord), deoarece credea că numai în felul acesta – „fără tocmești”, fără tratative amănunțite, paragrafe și tratate, așa cum s-au tocmit politicienii români cu puterile Antantei în primul război mondial și apoi în anii treizeci – va obține de la Führer retrocedarea Transilvaniei, sau cel puțin acordul lui tacit de a o obține printr-o înfruntare armată cu Ungaria.

Antonescu s-a străduit foarte mult să combată concepțiile care se fixaseră la Berlin privind națiunea română, armata ei, comandanții și politicienii ei, așa cum au fost descrise într-un studiu al unui istoric militar german, studiu prezentat Conducătorului când a fost numit în funcție:

„Românii... trăiesc o viață modestă... fără nici un simț de moștenire sau coeziune națională... Este clar că o țară ca România, unde orice activitate patriotică și dezinteresată este înăbușită de corupție levantină, nu poate face față unui război modern. În [primul] război mondial, generalii români au dovedit nervozitate și nehotărâre, ezitând întotdeauna și neducând niciodată o acțiune energică până la sfârșit”¹⁷.

Consimțământul lui Antonescu în ianuarie 1942 de a trimite pe front trei sferturi din armata română (aproximativ jumătate de milion de soldați) l-a surprins pe șeful marelui Stat Major, generalul Iosif Iacobici. Într-o notă prezentată lui Antonescu la 8 ianuarie 1942 el a îndrăznit să critice hotărârea lui Antonescu de a trimite armata română să lupte în Rusia, întemeindu-se atât pe argumente pur militare, cât și pe argumente naționale¹⁸. Generalul Iacobici i-a atras atenția lui Antonescu asupra pericolului maghiar la graniță și asupra pericolului reluării activității legionare dacă țara se va goli de forțele armate. Generalul Iacobici,

¹⁷ Ewald Banske, *Raum und Volk in Weltkriege*, München & Berlin 1934, p. 310. Traducerea ideilor principale despre români în acest studiu a fost prezentată lui Antonescu în septembrie 1940; vezi Ancel, *Documents*, IX, nr. 49, p. 102.

¹⁸ Referatul generalului Iosif Iacobici către mareșalul Antonescu, 8 ianuarie 1942, Ancel: *Documents*, IX, nr. 114, p. 320-324.

originar din Transilvania, cu mama nemțoaică și care își începuse cariera în armata austro-ungară, i-a scris lui Antonescu printre altele că: „Românul nu se bate bucuros departe de țara sa... mă tem că tineretul, care voiam să-l pregătim temeinic, va cădea pe plaiurile îndepărtate ale Rusiei bolșevice, lipsindu-ne foarte mult în cursul socotelilor cu Ungaria¹⁹. Antonescu a răspuns în mod grosolan la critică, jignind atât pe general, cât și Marele Stat Major, în general; ca urmare, Iacobici a demisionat din funcție²⁰.

La 7 august 1942, după o campanie reușită în Crimeea și Kerci, a venit rândul șefului M.St.M., Ilie Șteflea, care l-a înlocuit pe Iacobici în funcție, să-și prezinte demisia pe un fond asemănător, și aproape din aceleași motive: participarea masivă românească la războiul din Rusia și pericolul unui război cu Ungaria. Șteflea a prezentat și un plan de război împotriva Ungariei, pregătit de M.St.M., din care rezulta că „dacă mai trimitem trupe din interior pe front ungerii vor rămâne atât de puternici și superiori nouă încât, în cazul că ne vor ataca, vom fi nevoiți să părăsim întreg Ardealul și să ne retragem pe Carpați”²¹. Antonescu nu numai că a respins aprecierile șefului M.St.M., dar, după obiceiul său, a jignit pe comandantul armatei pe care i-a acuzat că gândește ca niște „roboți”, definindu-le planurile „prostești”, făcute fără creier²².

Cu toate acestea, în convorbirile cu Hitler și Ribbentrop, Ion și Mihai Antonescu și-au exprimat temerile cu privire la „pericolul unghuresc”, cerând ca și Ungaria să trimită un corp expediționar mare în Rusia. Hitler și Ribbentrop l-au calmat pe Conducător, garantând din nou granițele României, inclusiv granița cu Ungaria. Ei au exploatat temerile românești pentru a stoarce concesiile și din partea Ungariei, obligând-o să-și sporească obligațiile militare. Și într-adevăr, în vara 1942 Ungaria a trimis pe front o întreagă armată cuprinzând 15 divizii. Conflictul dintre România și Ungaria, speranțele românești de înapoiere a Transilvaniei de Nord și temerile unghurești de revizuire a arbitrajului de la Viena au devenit o pârghie de stoarcere de concesiile economice și militare de la ambii aliați ai Germaniei naziste.

Este important de remarcat că cei doi generali – Iacobici și Șteflea – nu erau anti-germani, nu doreau înfrângerea Germaniei în război, și au deținut posturi de comandă în armată și după ce l-au criticat pe Antonescu. Ei au avut doar rezerve față de generozitatea lui Antonescu de a trimite armata pe frontul sovietic, considerând războiul probabil cu Ungaria cea mai importantă problemă militară a

¹⁹ *Idem.*

²⁰ Scrisoarea generalului Iacobici către mareșalul Antonescu privind cauzele demisiei din armată, 16 ianuarie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, colecția 71/Germania, vol. 129.

²¹ Memoriul nr. 1 a generalului Ilie Șteflea, șeful M.St.M. al armatei României între anii 1942-1944, 15 martie 1945, C.I. Drăgan, *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, Veneția, 1988, vol. IV, p. 445-446.

²² *Idem*, p. 446.

țării lor. Un alt prieten al lui Antonescu, ministrul Educației Naționale, generalul Radu Rosetti, a notat la 8 august 1942 în jurnalul său, după ce generalul Șteflea se destăinuise că și-a prezentat demisia (care a fost respinsă): „Antonescu, de care atârnă azi totul pentru noi, nu este sau nu mai este în stare să se stăpânească și nu vrea să asculte decât de cei care spun amin la tot ce spune sau plănuiește”²³.

Așa cum am menționat, prima fisură privind consimțământul strategic german de a înapoia Transilvania de Nord a ieșit la iveală în iulie 1942, când Antonescu mai era încă subjugat de admirația față de Hitler, și de cuvintele de laudă ale Führerului privind performanțele armatei române în campania de vară în cadrul Armatei 11 germană de sub comanda mareșalului von Manstein (care a contribuit la cucerirea Crimeii și la victoria în peninsula Kerci) au estompat pentru un timp oarecare aprecierile pesimiste, au calmat îndoielile și l-au măgulit mult pe dictator. Antonescu era fericit, literalmente, de laudele lui Hitler privind calitățile soldatului român și eroismul său, și la 31 iulie 1942, în ciuda disperării care l-a cuprins înainte, s-a grăbit să-i promită lui Hitler: „voi merge până la capăt în acțiunea ce am pornit la răsărit împotriva marelui dușman al civilizației, al Europei și al țării mele: bolșevismul rus. De aceea nu pun nici un fel de condiție și nu discut cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu”²⁴. Noul teritoriu la care se referea Antonescu era cotul Donului din fața Stalingradului și regiunea Stalingrad în sine.

Între Mihai și Ion Antonescu s-au ivit deosebiri de păreri și privind inexistența oricărei asigurări sau angajament german de a răsplăti România pentru jertfele sale, pentru acordul ei de a pune la dispoziția Reich-ului, fără condiții, armata și bogățiile sale naturale și rezervele de grâne și alimente. Mihai Antonescu a pretins în vara 1942 că nici el nu a știut dinainte de promisiunea Conducătorului de a trimite în 1942 un corp expediționar în Rusia. În realitate, Mihai Antonescu era mai apropiat din punctul de vedere al gândirii diplomatice de vechi politicieni români, de cei care „s-au târguit” cu puterile Antantei în 1916 și au condiționat intrarea României în primul război mondial de satisfacerea revendicărilor naționale privind unirea într-un singur stat a teritoriilor populate de români. În august 1942, Mihai Antonescu i-a declarat șefului comandamentului de legătură al Wehrmacht-ului în România că țara sa „poartă un război de onoare” și că, datorită încrederii totale în cuvântul de onoare al Führer-ului, ea nu a cerut și nu a obținut nici o obligație politică privind problema participării armatei române în războiul de peste Nistru²⁵.

²³ Din jurnalul lui Radu Rosetti, Gh. Buzatu (ed.) *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, Documente, mărturii și comentarii. Vol. I, Iași, 1990, p. 334.

²⁴ Scrisoarea lui Antonescu lui Hitler, 31 iulie 1942, *Antonescu-Hitler, corespondență și întâlniri inedite*, (1940-1944), vol. I, nr. 22, București, 1991, p. 118.

²⁵ Notă cu privire la convorbirea lui Mihai Antonescu cu generalul Rotchirchen la București, 21 august 1942. Ance: *Documents*, IX, nr. 162, p. 424.

Dar care a fost „cuvântul de onoare” al Führerului în chestiunea Transilvaniei? Ce a promis el lui Antonescu într-o problemă atât de importantă pentru națiunea română? Nimic! La a doua întâlnire din 23 noiembrie 1940 Hitler și-a exprimat, într-o formă nebuloasă, înțelegere față de poziția românească în chestiunea Transilvaniei; când Antonescu i-a prezentat problema subjugării a 1.350.000 de români, Hitler a spus atunci că „înțelege pe deplin simțămintele, indignarea și durerea” lui Antonescu. Și în afară de aceasta, a adăugat Hitler fără să comenteze, „istoria nu se va opri în anul 1940”²⁶.

Înfruntarea în privința Transilvaniei de Nord nu era numai o problemă națională a două state, ci se răsfrângea și asupra relațiilor lor cu Germania și asupra războiului cu Rusia, și în cele din urmă se răsfrângea și în soarta evreilor. După ce regimul antonescian și-a îndeplinit aspirațiile sale criminale în Basarabia și Bucovina, care corespundeau concepției sale antisemite și rasiste, problema evreilor care mai rămăseseră în statul român devenise încă un semn de aliniere cu ideologia nazistă, încă un amănunt în competiția ascunsă și deschisă cu Ungaria asupra Transilvaniei de Nord în fața conducerii naziste. Promptitudinea și ușurința cu care Antonescu a ordonat să fie uciși evrei i-au mărit considerația lui în ochii lui Hitler. Sacrificarea a sute de mii de soldați români pentru Germania, punerea bogățiilor naturale și a alimentelor la dispoziția ei și consimțământul din considerente de identificare ideologică cu dorința naziștilor de a extermina poporul evreu, de a permite mașinii de exterminare naziste să „trateze” restul de evrei din România, în timp ce membrii guvernului și întregul establishment român știau care le sunt intențiile, trebuiau să completeze strategia adoptată de Ion și Mihai Antonescu pentru înapoierea Transilvaniei de Nord patriei românești.

Până la sfârșitul verii 1942 România făcuse totul ca să intre în voia Germaniei, și a trecut sub tăcere încălcările grosolane a acordurilor economice și lezarea de interese românești. Toate acestea cu un singur scop: Transilvania de Nord.

Competiția cu Ungaria pentru bunăvoința Germaniei a cuprins și subiectul evreiesc. Șiretul Mihai Antonescu nu a pierdut nici o ocazie să „defăimeze” guvernul și poporul maghiar din cauza atitudinii „bune” față de evrei și să sublinieze că el, regimul și poporul român sunt mai antisemiți decât ungurii, îi urâsc mai mult pe evrei și sunt mai dispuși să adopte soluții radicale în privința lor decât ungurii. Această poziție a fost expusă cu mare claritate în timpul vizitei lui Mihai Antonescu la Berlin în noiembrie 1941, și îndeosebi în întrevederea sa cu Goebbels. După ce a revenit de nenumărate ori la problema retrocedării

²⁶ Notă cu privire la convorbirea dintre cancelarul Hitler și președintele Consiliului de Miniștri al României Antonescu, 22 noiembrie 1940. *Documents on German Foreign Policy, 1937-1945*, Series D, Volume XI, London, 1961, p. 67.

Transilvaniei de Nord României și a subliniat „contribuția simbolică” a Ungariei la acest război, a atacat „megalomania ungară”, a amintit de jertfele românești în războiul împotriva rușilor și a scos o altă carte victorioasă a românilor contra Ungariei:

„Ce înțelegere [au unгурii] pentru antisemitism, pentru limpezirea unui antisemitism nealterat de tendințe semite?... Ungurii constituie ultima rezervație a evreilor din Europa. Evreii își mai cumpără și astăzi, la Budapesta, proprietăți urbane. Noi *suntem antisemiți din naștere și din convingere*. În Ungaria, evreii agită de după culise împotriva Germaniei, dar cu permisiunea tacită a guvernului”²⁷.

Mihai Antonescu a revenit în convorbirea cu Hitler la calitățile „nobile” ale poporului român, așa cum credea că Führerului îi plăcea să le audă: „poporul român este antislav și a fost antislav, după cum a fost totdeauna organic antisemit”²⁸. Totul pentru Transilvania, fără să obțină ceva.

Sub presiunea lui Maniu, și numai după oarecare ezitare, Ion și Mihai Antonescu au respins propunerea germană, propunerea lui Hitler, în special, de a lărgi granițele României în răsărit, de a anexa Transnistria și a o considera drept compensație pentru pierderea Transilvaniei de Nord, și în felul acesta a închide o dată pentru totdeauna chestiunea. Anexarea Transnistriei ar fi legat România definitiv de Germania nazistă, făcând-o dependentă de apărarea germană în fața unei posibile răzbunării rusești. Hitler s-a eschivat de fiecare dată de la luarea unei poziții clare în problema viitorului Transilvaniei. Situația creată de diplomația germană în august 1940 – adică împărțirea provinciei – servea foarte bine interesele germane, și orice altă hotărâre luată ar fi lovit în ele.

Respingerea propunerii compensației teritoriale în răsărit pentru pierderea din apus și cristalizarea convingerii că șefii naziști care îl induc în eroare în chestiunea Transilvaniei de Nord a distrus terenul pe care se întemeia argumentarea principală privind participarea nazistă a armatei române la războiul împotriva Rusiei. În ce scop toate jertfele dacă un milion și jumătate de români vor rămâne sub stăpânirea Ungariei?

Pentru a ieși din această capcană ideologică, propaganda oficială a răspândit ideea înapoierii Transilvaniei cu forța după victoria pe frontul de răsărit. Antonescu a subliniat acest punct fără ocolișuri lui Hitler când a cerut mijloace de luptă pentru armata sa ca o condiție a participării în campania din 1942: „Am subliniat din nou condițiile în care particip la campania viitoare: Ungaria și completarea lipsurilor,

²⁷ Nota lui Mihai Antonescu despre convorbirea cu Goebbels la Berlin, 28 noiembrie 1940. *Ancel. Documents*, IX, nr. 106, p. 294. (Sublinierea mea, J.A.)

²⁸ Nota lui Mihai Antonescu despre convorbirea cu Hitler la Berlin. 27 noiembrie 1941. *Idem*, nr. 105, p. 281.

cu atât mai mult cu cât diferendul între noi și unguri se va lichida pe calea armelor, după terminarea luptelor cu rușii”²⁹. Această poziție oficială, care se baza pe iluzia că Germania va permite sateliților ei să se înfrunte între ei, era absurdă, sabota interesele germane și contrazicea propaganda oficială că armata română lupta în răsărit pentru a elibera Transilvania de Nord, în apus. Problema înarmării armatei române cu mijloace de luptă moderne – tancuri noi, avioane, arme anti-tanc, camioane, sisteme de telecomunicație ș.a.m.d. – depindea și ea de bunăvoința lui Hitler. Satisfacerea cererilor lui Antonescu ar fi întărit armata română, dându-i la un moment dat posibilitatea să rezolve problema Transilvaniei cu forța. Hitler nu intenționa să permită aceasta, dar a avut grijă ca Antonescu să continue să se agațe de speranțele lui, într-un fel de joc care poate fi văzut ca o maltratare sufletească, precum a relatat translatorul Schmidt:

„La fiecare vizită el [Antonescu] indica, cu mare claritate, intenția sa fermă de a recăpăta Transilvania prin forța armelor. Hitler își făcuse o plăcere secretă [să audă] erupțiile antiungurești ale lui Antonescu și l-a lăsat să înțeleagă chiar că ar putea, poate, mai târziu să-i dea mână liberă [să-și realizeze] planurile sale de cucerire”³⁰.

Vara 1942, vara neagră și amenințătoare asupra soartei evreilor din România, și vara în care tensiunea între România și Ungaria a ajuns la culme. Într-adevăr, atunci s-au coapt condițiile pentru izbucnirea unui conflict armat între cele două state. Cauzele erau multe, și legate în primul rând de atitudinea autorităților ungurești față de inteligența românească de pe teritoriul anexat și de alte măsuri de oprimare care și-au găsit expresia în deportări cu forța din provincie. Zeci de mii de refugiați se scurgeau spre sudul Transilvaniei. Așa cum am menționat, în ciuda promisiunilor germane făcute lui Antonescu că ungurii nu vor ataca România, pentru a-l convinge să trimită majoritatea forțelor sale armate în Rusia, șeful M.St.M. a considerat necesar să pregătească un plan de război împotriva Ungariei care se baza pe presupunerea că „dacă vom continua să trimitem forțe armate pe front”, ungurii vor fi în stare să alunge armata română din sudul Transilvaniei.

Așa cum am menționat, cele două state se întreceau între ele pentru bunăvoința lui Hitler: Ungaria cerea reconfirmarea hotărârii arbitrajului de la Viena, lărgirea frontierei sale în Transilvania; iar Antonescu dorea ca Führerul să transforme în fapte ceea ce el înțelesese drept promisiuni nebuloase în chestiunea Transilvaniei. Diplomația românească a accentuat, cum era de așteptat, contribuția românească la război și pierderile grele în Rusia, scoțând în evidență soarta amară a

²⁹ *Idem*, p. 183. Antonescu a cerut ca Ungaria să trimită forțe mari pe front și ca Germania să furnizeze echipament de război din producția ei pentru armata română, ca aceasta să poată participa la campanie.

³⁰ Paul Schmidt, *Hitler's interpreter*, William Heinemann, Ltd. London, 1951, p. 244.

populației românești din Transilvania de Nord, care suferea într-adevăr de măsuri arbitrare, persecuții, dezdăcinări și evacuare.

Dar conflictul dintre Ungaria și România nu era numai un conflict pentru teritorii, el avea și aspecte culturale și chiar rasiste, și în felul acesta românii au putut simți pe pielea lor gustul amar al clasificărilor rasiste ale naziștilor. În propaganda ungurească, așa aveau impresia românii – probabil pe bună dreptate – se accentua „inferioritatea” poporului român; inferioritate rasială, până într-atât încât nu merită nici statul pe care-l are³¹.

Și conducătorii regimului de la Budapesta au cerut mână liberă de la Hitler pentru a se socoti cu românii, și în acest sens merită să ne oprim asupra cauzelor acestei cereri, așa cum a descris-o chiar Hitler în iunie 1942: „Kallay, noul prim ministru al Ungariei, mi-a predat două mici doleanțe ale Regentului Horthy – ca bunul Dumnezeu și eu însumi să jucăm rolul de simpli spectatori în cazul în care ungerii s-ar încăiera cu românii. Din punctul de vedere al ungerilor, după părerea lui Kallay, nu ar fi vorba decât de un conflict cu Asia. Pentru ei frontiera între Asia și Europa s-a stabilit la locul unde încetează dominația bisericii ortodoxe. Numai teritoriile de dincolo de această frontieră ar fi luat parte la crearea civilizației europene”³².

Nu se poate greși asupra intenției lui Kallay: românii sunt asiatici (ca și rușii), nu fac parte din civilizația europeană, n-au contribuit cu nimic la dezvoltarea ei, și trebuie priviți așa cum Germania îi privește pe ruși. Planul campaniei pregătit de M.St.M. împotriva Ungariei nu pare, de aceea, atât de neîntemeiat. Dar tocmai în aceste momente grele România a fost nevoită să-și trimită principala ei forță militară la Stalingrad – 26 de divizii – cu 447.000 de soldați – așa cum i-a promis Antonescu lui Hitler în februarie 1942, în afara diviziilor care erau deja angajate în Rusia.

În realitate, au plecat spre Stalingrad 350.000 de soldați. Problema echipării acestor forțe cu mijloace de luptă moderne la nivelul echipării unităților germane era legată, și ea, pe de o parte de relațiile dintre România și Ungaria și, pe de altă parte, dintre Germania și România.

Problema echipării a provocat o situație paradoxală, care amenința întregul sistem de schimburi comune cu Reich-ul. În schimbul petrolului și produselor sale, vândute la prețurile din 1939, al grânelor și altor produse alimentare, România primea mașini și utilaje pentru lărgirea industriei, precum și echipament militar pentru dotarea forțelor românești care plecau să lupte pe frontul de răsărit. Exportul românesc în Germania a fost totdeauna mai ridicat decât importul din această țară,

³¹ I.A. Brătescu-Voinești, „Scrisoare deschisă d-lui Conte Gabor Kennedy”, „Porunca Vremii”, 6.3.1943. Copie în: *Ancel, Documents*, IV, nr. 267, p. 493-494.

³² *Hitler's Table Talk, 1941-1942: His Private Conversations*, London, 1982, p. 516.

creându-se un excedent imens în favoarea României în balanța de plăți și o datorie imensă pe care Germania a promis s-o lichideze după război. Acest echipament militar, obținut cu un preț atât de scump, era distrus sau dispărea împreună cu zeci de mii de soldați români pe front, și după aceea erau necesare noi tratative, trebuiau furnizate noi mărfuri, bogății naturale, alimente și grâne pentru a înarma noi unități care plecau pe drumul fără de întoarcere în Rusia, și toate acestea pentru a-l convinge, poate, pe Hitler să înapoieze Transilvania de Nord României. Începând din 1943, Antonescu a cerut – și a primit – zeci de tone de aur pentru a echilibra oarecum balanța de plăți, deoarece economiștii partidului liberal, care au condus finanțele și Banca Națională a României, n-au acceptat teza că marca germană ar putea să servească de înlocuitor al aurului și valutei (dolar, liră sterlină și franc elvețian), și pentru a împiedica inflația. Aurul furnizat României era în cea mai mare parte aur pe care naziștii îl jefuiseră din țările ocupate.

O altă problemă care a umbrit mult relațiile dintre cele două state a fost continuarea prezenței de forțe germane pe teritoriul României, în special unități ale aviației și marinei militare și spitale militare – cu toate că frontul se depărtase cu mult de granițele României. Întreținerea acestor forțe se făcea pe contul României și cheltuielile au ajuns la o sută de milioane de lei pe lună. Această sumă mare de bani pusă la dispoziția armatei germane era transferată în parte și locuitorilor germani din Transilvania și folosea și pentru achiziționarea de bunuri, inclusiv case, întreprinderi, magazine ș.a.m.d., care au aparținut unor evrei, îndeosebi în sudul Transilvaniei. Mai mult decât atât, deși acordurile între cele două state interziceau cumpărarea de alimente și mărfuri direct de pe piețele României, furnizorii ai Wehrmacht-ului au cumpărat „cu prețuri de două ori și de trei ori [decât prețul pieței] o mie de vagoane de lână și douăzeci de mii de vagoane de grâne, care au fost scoase nelegal din România și transportate într-o direcție necunoscută”³³. Aceasta este ce i-a spus Antonescu lui Hitler în ianuarie 1942. Aceste achiziții ilegale au golit piețele, au provocat o creștere necontrolată a prețurilor și au amenințat siguranța în țară. Grănicerii români nu îndrăzneau să împiedice scoaterea alimentelor și mărfurilor din România.

Antonescu a acceptat în 1942 să trimită un corp expediționar în campanie cu condiția să fie înarmați cu armament modern de către Germania și cu condiția ca și Ungaria să trimită în război o forță corespunzătoare mărimei ei – condiții care au fost acceptate. Antonescu a cerut ca armata română să fie înzestrată cu armament german – avioane, tancuri, tunuri anti-tanc de 88 mm care pot pătrunde în blindajul tancurilor sovietice, armament automat, sisteme de telecomunicații, mine etc. –

³³ Notă a lui Paul Schmidt despre a doua convorbire a Führerului cu Ion Antonescu, 11 februarie 1942, *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, Zweiter Teil, ed. By A. Hillgruber, Frankfurt am Main, 1970, p. 6.

înainte de plecarea forțelor la luptă. Germanii au acceptat în principiu cererea, dar nu au îndeplinit-o în fapt. S-a dovedit că și armata germană suferea în acea perioadă de lipsă de echipament de felul pe care l-au cerut românii. OKW-ul, comandamentul suprem al Wehrmacht-ului, a promis românilor că unitățile românești vor fi echipate cu armament modern pe teritoriile de desfășurare de pe front, dar această promisiune „a rămas pe hârtie”³⁴.

Pentru a nu rămâne fără armament greu în România, având în vedere avertismentele M.St.M. și pericolul izbucnirii unui război cu Ungaria, generalul Șteflea a hotărât să rețină în țară armamentul greu al diviziilor care au plecat spre front – tunuri, mortiere și aparate de comunicație – bazându-se și pe promisiunea că acest echipament va fi furnizat unităților românești în Rusia. Mai mult decât atât, în Rusia au fost trimiși mai puțini soldați în comparație cu obligația inițială în urma reducerii numărului de regimente de la 9 la 6 în fiecare divizie. Numărul diviziilor promise de Antonescu a rămas neschimbat.

Mihai Antonescu a anunțat pe Killinger în noiembrie 1942 că M.St.M. „a dat tot materialul de care dispuneam în Țară” unităților trimise pe front, și că România a rămas „descoperită” în fața capacității militare a vecinilor ei³⁵. Cele 18 divizii românești care au fost plasate în zona Stalingrad (11 în Armata a 3-a și 7 în Armata 4-a, în afară de 6 divizii care mai luptau încă în Kuban și munții Caucaz și două divizii în Crimeea) au plecat spre front cu tunuri antitanc învechite, cu diametrul de 37 și 47 mm., care nu erau capabile să străpungă blindajul tancului sovietic T34, cu puține tancuri moderne și cu sute de tancuri învechite de producție franceză și cehoslovacă, fără muniții suficiente, cu un număr redus de mine, fără mitraliere grele și arme automate și nici măcar cu sârmă ghimpată, fără rezerve de alimente și fără îmbrăcăminte de iarnă care să corespundă zonei. Parte din forțe au fost aduse pe front cu trenul, dar calea ferată se afla sub control german, și germanii aveau prioritățile lor și multe unități au sosit pe front după marșuri de 500-600 km. Armata a 3-a a început să preia pozițiile sale la nord de Stalingrad, în locul armatei italiene, începând din 10 septembrie 1942, și a terminat să se desfășoare la 10 octombrie. Majoritatea unităților armatei a 4-a, în afară de corpul patru au ajuns în zona din sudul Stalingradului la sfârșitul lui septembrie și începutul lui octombrie. La 18 august s-a stabilit la Rostov Eșalonul I al M.St.M., în frunte cu generalul Șteflea. Eșalonul M.St.M. la Rostov a devenit un organ de coordonate fără prerogative de comandă peste cele două armate românești, care au fost trecute în

³⁴ A. Pandrea, I. Pavelescu & E. Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, Editura Militară, București, 1992, p. 38. Problema participării armatei române la campania de la Stalingrad a fost prezentată de mine într-un studiu special. Vezi: J. Ancel, „Stalingrad und Rumänien”, in Jurgen Forster (ed.), *Stalingrad, Ereignis, Wirkung, Symbol*, Piper, München & Zürich, 1992, p. 189-214.

³⁵ Notă despre convorbirea dintre Mihai Antonescu și ambasadorul Killinger, 17 noiembrie 1942, Ancel, *Documents*, IX, nr. 113, p. 481.

grupurile armelor cu numele de „Don” (care cuprindea Armata germană a 6-a și cele două armate românești). La 25 septembrie a sosit la Rostov Marele Cartier General al armatei române, însoțit de o delegație a Comandamentului de legătură al Wehrmacht-ului cu armata română, Marele Cartier General nu a comandat forțele românești la Stalingrad.

Mihai Antonescu, cârmuitorul de facto, s-a înspăimântat de mărimea responsabilității care a căzut pe umerii săi. Mareșalul era încă bolnav, era supus unor stări sufletești schimbătoare, se izolase vara în vila sa de la Predeal, arăta rău. Țipa și înjura, se afla în culmea obsesiei sale antisemite, evita să se întâlnească cu miniștri și nu primea în audiență. Establishment-ul militar, șefii M.St.M. în mod special, nu-l sufereau pe „micul Antonescu” (Mihai), îl disprețuiau, și în măsura posibilităților, îl ignorau.

Majoritatea generalilor și coloneilor nu sufereau pe omul șiret, „civilul” care n-a cunoscut viața de militar, care locuia în casa mareșalului și care avea uneori o influență mai mare asupra lui decât o avea ei.

Cu toate astea, când Mihai Antonescu a aflat în vara lui 1942 de dimensiunea obligațiilor asumate de Conducătorul statului, a convocat Consiliul militar – organ consultativ pe care numai mareșalul îl convoca din când în când – și în acest cadru „am prezentat situația diplomatică și le-am arătat că nu am primit angajamente care să-mi acorde garanții politice de restituire de teritorii: [Transilvania de Nord] și nici siguranța curentă [pericolul războiului cu Ungaria]. Apoi am încercat să ajut la efortul armatei să completeze echipamentul ei de război, făcând apel direct la Ribbentrop³⁶.

La 22 septembrie, Mihai Antonescu a plecat să se întâlnească cu Hitler, Ribbentrop și comandanții armatei germane la Vinița.

Mareșalul Antonescu mai era dominat de nebuniile lui. Întâlnirile lui Mihai Antonescu la Vinița cu Hitler, Ribbentrop și câțiva generali germani, așa s-a dovedit, au fost decisive pentru soarta evreilor din România.

În septembrie 1942, Mihai Antonescu era îngrijorat nu numai de soarta Transilvaniei de Nord, ci și de soarta regimului în general. El a venit la Vinița să-i ceară lui Hitler concentrarea forțelor românești într-o singură zonă, mai comodă decât zona Stalingradului, și să nu fie răspândite printre unitățile germane, adică să rămână sub comandă românească. El a venit la Vinița să ceară „garanții politice” (retrocedarea Transilvaniei de Nord) și completarea echipării deciziilor românești. El a venit să ceară din nou garanții că Ungaria, și poate Bulgaria, nu vor profita de golirea României de forțele ei armate pentru a o ataca prin surprindere. Toate

³⁶ Declarația lui Mihai Antonescu în Consiliul de Miniștri cu privire la discuțiile avute de mareșalul Antonescu și de el la Marele Cartier General al Führer-ului la 10 și 11 ianuarie 1943, Antonescu-Hitler, vol. II, nr. 53, p. 22-23.

cererile lui au fost respinse, în afară de promisiunea lui Hitler că el garantează personal granițele României, Ribbentrop i-a cerut să onoreze angajamentul în scris pe care l-a dat trimisului lui Eichmann în România de a-i preda pe evreii din România naziștilor³⁷.

În comunicarea făcută consiliului miniștrilor în ianuarie 1943, Mihai Antonescu a descris emoția puternică care l-a cuprins când a purtat convorbirile la Vinița: „mi-am pierdut liniștea... atunci când mergând la această contribuție de război excesivă, care depășea puterea noastră, noi n-am primit în schimb garanții suficiente și pe plan politic [retrocedarea Transilvaniei de Nord, J.A.] și pe plan militar [înarmarea tuturor forțelor și concentrarea lor într-o singură zonă, J.A.], pentru ca acestea să constituie liniștea noastră... i-am cerut [lui Ribbentrop] garanții formale [că Ungaria nu va ataca România, J.A.]. Am arătat... [că e nevoie] de paralelism absolut între contribuția [militară] ungară și cea română. Am discutat la Marele Cartier [german] în septembrie [1942] datele situației trupelor noastre în regiunea Rostov-Don-Caucaz și am remis o notă scrisă în care, cu toată ignoranța mea militară și fără măcar să fi întreat pe dl. mareșal Antonescu, stăpânit numai de intuiția mea și văzând pe hartă primejdia, am spus

³⁷ Reconstituirea convorbirilor care s-au desfășurat la Marele Cartier General al lui Hitler la Vinița (Werwolf) la 22 și 23 septembrie 1942 între Mihai Antonescu și Ribbentrop (trei întâlniri) și între el și Hitler (o singură întâlnire) se bazează pe următoarele surse:

- Nota lui Paul Schmidt despre convorbirea dintre Hitler și Mihai Antonescu la 23 septembrie 1942, Hillgruber (vezi nota 36), vol. 2, nr. 13, p. 106-110) (în continuare *Schmidt 1*);

- Notă a lui Mihai Antonescu despre convorbirile sale la Vinița cu Hitler și Ribbentrop, la 22 și 23 septembrie 1942, Anel, *Documents*, IX, nr. 176, p. 446-460 (în continuare *Antonescu 1*);

- Declarația lui Mihai Antonescu în ședința guvernului despre convorbirile purtate de mareșal și el personal la Cartierul Führerului în Prusia (Wolfsschanze) la 10 și 11 ianuarie 1943, Antonescu-Hitler, vol. II, nr. 53, p. 20-57. În declarația sa Antonescu a prezentat situația care exista în vara și toamna 1942, când Conducătorul a fost bolnav și când a trebuit el singur să se confrunte cu probleme extrem de grave și a descris întrevederile sale din septembrie cu Ribbentrop și Hitler (în continuare *Antonescu 2*);

- Notă a lui Schmidt despre convorbirea lui Ribbentrop cu Mihai Antonescu la 23 septembrie 1942, în prezența colonelului Radu Davidescu (fragmente), United Restitution Organization (URO) *Dokumentsammlung*, IV, Frankfurt am Main, Juni 1960, nr. 13, p. 578 (în continuare *Schmidt 2*). În afară de aceasta, există în arhiva Ministerului de Externe german consemnări despre cele trei convorbiri ale lui Mihai Antonescu cu Ribbentrop (vezi *Schmidt 1*, nr. 106, obs. 2) pe care nu le cunosc. Convorbirile cu Ribbentrop sunt importante în chestiunile dezbătute aici deoarece s-au discutat în cadrul lor cererea germană de a deporta evreii din România în Polonia. Mihai Antonescu nu a amintit această chestiune în nota sa despre convorbiri (*Antonescu 1*), și se poate dovedi că nota sa a fost scrisă din nou, falsificând faptele pentru a ascunde partea sa de răspundere pentru dezastrul de la Stalingrad și pentru a ascunde consimțământul său la deportarea evreilor din România și însuși discuția despre soarta lor (vezi în continuare). Nici comunicarea făcută miniștrilor în ianuarie 1943 (*Antonescu 2*) nu reflectă exact conținutul convorbirilor pentru că a fost făcută spre sfârșitul luptelor de la Stalingrad, când a devenit clar că s-a produs acolo un dezastru militar.

și Führer-ului și d-lui von Ribbentrop că eu consider armata noastră condamnată dacă rămâne în acea regiune, am cerut ca toată armata să fie adunată într-un singur sector”³⁸.

Cererile românești au fost respinse una câte una, iar promisiunile feldmareșalului Keitel și ale lui Hitler cu privire la înarmare nu au fost îndeplinite. Mihai Antonescu s-a înapoiat fără nici o promisiune cu privire la viitorul Transilvaniei de Nord, și conștient de faptul că Hitler și Keitel nu onorează promisiunea de a furniza armatei române armament și echipament modern, și fără un acord german de a concentra diviziile românești într-o zonă mai apropiată de Rostov și de Marea Neagră și a nu le împrăștiia printre unitățile germane. În schimb, a înțeles că pentru Ribbentrop este foarte important să primească evreii din România pentru exterminare. România a dat totul și nu a primit nimic. Ungaria a dat numai o parte din armată și nu și-a predat evreii. În septembrie 1942 nu a mai rămas ce da în afară de evrei³⁹. Concluzia a fost deci că nu trebuie să se grăbească să-i dea și pe evrei.

La sfârșitul lui 1942, problema principală a regimului o constituia pericolul măcinării armatei române pe frontul de la Stalingrad prin împrăștierea ei printre forțele germane și transferarea ei pe teritorii distruse și aride (stepa calmică, de exemplu, din sudul Stalingradului), unde nu exista nici o posibilitate de adăpostire și hrană. „Noi n-am dat armata ca să moară în stepele rusești, ci să lupte în condiții civilizate și tehnice potrivite”⁴⁰, a spus Mihai Antonescu atașatului economic Clodius. La 13 octombrie 1942, ziua suspendării deportărilor, Antonescu a comunicat miniștrilor că Conducătorul i-a cerut să plece din nou la cartierul lui Hitler de la Vinița pentru a se asigura că unitățile românești trimise pe front vor primi armamentul și echipamentul promise de Hitler la 22 septembrie 1942, promisiuni care nu au fost îndeplinite⁴¹.

Este important de menționat că în conducerea armatei române s-a zdruncinat încrederea în capacitatea Wehrmacht-ului de a învinge Uniunea Sovietică în 1942. Acest pesimism provenea din modul în care au fost folosite forțele românești până atunci, și începând din octombrie și din analiza situației de pe front făcută de Ion Antonescu (vezi în continuare)⁴². Directorul Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, care a fost prezent la întâlnirile cu Ribbentrop, a atestat în 1945 că

³⁸ Antonescu 2, p. 23-25.

³⁹ Stenograma ședinței Consiliului economic din 9 octombrie 1942 (fragmente). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 86 (microfilm 32, RG 25004M).

⁴⁰ Stenograma ședinței Consiliului economic din 10 oct. 1942 (fragmente). *Idem*, p. 87.

⁴¹ Notă de la ședința guvernului din 13 octombrie (fragmente). *Idem*, p. 88.

⁴² Despre zdruncinarea încrederii în capacitatea Wehrmacht-ului de a învinge Uniunea Sovietică în 1942. Vezi: J. Ancel: „The Impact of the Course of the War on Romanian Jewish Policies”. În Asher Cohen, et al. (eds), *The Shoah an the War*, Peter Lang, New York, 1992, p. 197-200.

Mihai Antonescu „mi-a spus categoric că nu dă crezare afirmațiilor lui Ribbentrop privind cucerirea Stalingradului „în decurs de 48 de ore” și i-ar fi spus chiar „că este foarte posibil ca evenimentele să ia o turnură în altă direcție”. Davidescu a rezumat astfel întâlnirile cu Hitler și cu Ribbentrop: „De atunci încolo Mihai Antonescu nu a mai crezut niciodată în vreo posibilitate ca Germania să câștige războiul”⁴³.

Mihai Antonescu a schimbat retroactiv nota pe care a dictat-o despre întâlnirile sale cu Hitler și cu Ribbentrop, și a scos din ea fragmentul în care a discutat cu Ribbentrop despre respectarea angajamentului său de a preda evreei din România pentru exterminare. După Stalingrad, el a început să pregătească un alibi pentru faptele lui și faptele regimului împotriva evreilor⁴⁴. Mihai Antonescu nu a mai avut de atunci o altă întâlnire cu Hitler. Aproape de căderea regimului său, el a inventat o întâlnire care ar fi avut loc, chipurile, între Ion Antonescu și Hitler în noiembrie 1942 și în urma căreia Conducătorul ar fi ajuns la concluzia că Germania urmează să piardă războiul. O asemenea întâlnire nu a avut loc niciodată⁴⁵.

⁴³ Depoziția lui Gheorghe Davidescu la Tribunalul Poporului, 3 decembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 9 b. (Sublinierea mea, J.A.)

⁴⁴ Problema deportării evreilor a fost discutată la ultima întâlnire cu Ribbentrop la 23 septembrie 1942 (vezi *Schmidt* 2). În nota pregătită de Mihai Antonescu despre întâlnire se afirmă: „El [Ribbentrop] mi-a vorbit, fără să fi deschis măcar cuvântul despre experiența [nereușită] legionară și despre evadarea lui Horia Sima la care n-am răspuns decât amintind că Țara a trecut prin împrejurări grave, dar că sunt mulțumit că prestigiul Mareșalului și strădania noastră au putut să stăvilească și să asigure unitatea morală a Regatului”. (*Antonescu 1*, p. 460). Horia Sima a evadat din lagărul de deținere deschis din Berkenbrück din nordul Germaniei (el era liber să iasă când voia din lagăr și chiar să călătorească) la 16 decembrie 1942. O știre în acest sens a fost comunicată lui Mihai Antonescu de către Killinger în noaptea de 24 decembrie 1942. Killinger i-a spus că „Sima a dispărut, nu se știe unde”. Guvernul Antonescu se temea de o conspirație germano-legionară, și a dat ordin să fie arestați în aceeași noapte 1500 de fruntași ai mișcării și să-i închidă în lagărul de la Târgu-Jiu; vezi A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979, p. 229, 230, nota 10. Sima a fost extrădat Germaniei după câteva zile de către Italia, și a fost închis împreună cu 150 dintre fideliile săi în lagărul Fichtenheim, o anexă a lagărului Buchenwald; vezi Dinu Zamfirescu, *Puncte de reper*, Paris, 1980 (stencil) p. 14, 16. Mihai Antonescu a falsificat protocolul întâlnirii cu Ribbentrop probabil către sfârșitul regimului în 1944. El a confundat între 23 septembrie 1942 și 24 decembrie 1942. Ribbentrop nu putea să discute cu el în septembrie 1942 despre „evadarea lui Sima” deoarece ea s-a petrecut cu trei luni mai târziu. Consimțământul de a preda evreei din România a fost șters din protocol și înlocuit cu afacerea evadării lui Sima. În această nota sunt și alte fraze pe care nu este posibil ca Mihai Antonescu să le fi spus în legătură cu Stalingrad. O comparație cu protocolul german despre convorbirea cu Hitler arată că într-adevăr a amintit problema armamentului și a cerut concentrarea unităților românești într-un singur loc, în afara zonei Stalingradului, dar a vorbit cu obișnuita lăcușire (*Schmidt 1*).

⁴⁵ Vezi, G. Barbul, *Memorial Antonescu: le III-e Homme de l’Axe*, Paris, 1950, p. 163.

Procuratura generală din Arad a raportat la 25 septembrie 1942 lui Mihai Antonescu despre agitația care a cuprins populația românească din orașele de provincie în urma știrii că în curând vor fi deportați evreii și „că în locul deportaților vor veni germani din Germania”.

„Nu cunoaștem care este intenția Guvernului în ceea ce privește evacuarea populației evreiești, însă suntem siguri – cunoscând perfect de bine opinia publică locală – că plecarea lor nu va lăsa nici un regret.

În schimb, suntem obligați a vă raporta, că întreaga opinie publică românească comentează cu nemulțumire vădită eventualitatea de a se aduce chiar temporar în locul evreilor, germani din Germania, pentru că prin această măsură s-ar întări temerea că politica de expansiune germană ar tinde spre o dominare viitoare în această regiune [Transilvania] a țării noastre. Această problemă preocupă în mod special opinia publică de la orașe”⁴⁶.

În luna septembrie s-au înmulțit știrile despre îngrijorarea care s-a împrăștiat în cercuri largi ale populației românești privind consecințele deportării evreilor din sudul Transilvaniei. Nu soarta evreilor îi îngrijora, ci consecințele acestei măsuri asupra viitorului provinciei și soartei românilor înșiși. Aceste știri au început să ajungă la București din momentul în care românii localnici au aflat despre deportare.

Știri în acest sens au fost comunicate de cercuri evreiești reprezentantului Congresului Mondial Evreiesc la Geneva într-o scrisoare trimisă din București la mijlocul lui septembrie 1942.

O primă deportare de 12.000 de evrei se află într-o fază înaintată și va avea loc foarte curând, se spune în scrisoare. În cercuri politice se afirmă că germanii fac presiuni pentru a-i deporta pe evreii din Transilvania „pentru a elibera locul... populației [germane] din zonele bombardamentelor în Germania”. Germanii vor primi locuințele evreilor care vor fi deportați precum și întreprinderile lor industriale moderne, ceea ce va accelera procesul de germanizare a provinciei, fapt nedorit de către români. Circulă un zvon că Transilvania va deveni „o zonă de protectorat specială” (Sonderprotektorat) care va folosi ca teritoriu tampon (Puffer) între aliații care se dușmănesc unii pe alții – România și Ungaria⁴⁷.

⁴⁶ Raport al Procuraturii generale din Arad către Mihai Antonescu, 25 septembrie 1942, Federația Comunităților Evreiești din România, *Perioada unei mari restriți*, Partea a II-a, Editura Hasefer, București, 1997, nr. 545, p. 261. Procuratura de pe lângă tribunalele din România obișnuia (și înainte de perioada lui Antonescu și după ea) să pregătească rapoarte periodice despre starea de spirit a populației și să le transmită Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Justiției sau Siguranței.

⁴⁷ Scrisoare din România către trimisul Congresului Mondial Evreiesc la Geneva, mijlocul lui septembrie 1942, nesemnată. Ancel, *Documents*, IV, nr. 99, p. 214.

Aceste zvonuri nu au fost răspândite de evrei. Temerile cu privire la soarta sudului Transilvaniei după ce vor fi deportați evreii veneau din partea unor cercuri românești locale, din cercuri ale Ministerului de Externe și din cercuri ale M.St.M. care, ca de obicei, se amesteca în toate. Secția a 2-a a M.St.M., care se ocupa de contraspionaj, a pregătit în vara 1942 un memoriu cuprinzător cu privire la atitudinea germanilor localnici față de populația românească locală, cuprinzând o listă lungă de manifestări dușmănoase ale acestor germani, ale instituțiilor și organizațiilor lor naziste față de poporul, instituțiile și statul român, precum și un raport despre o încercare conștientă de a ignora existența autorității românești în Transilvania și despre constituirea în fapt a unei autonomii germane în frunte cu instituția și organele naziste înființate sau a căror activitate a devenit posibilă din cauza incapacității autorităților românești centrale.

Tinerii germani au fost mobilizați în unități SS locale, făceau antrenamente militare și depuneau jurământ de credință „pentru Führer, popor și patrie”, se arăta în raport. „Nu s-a pomenit nimic despre Statul Român” în adunări. Tinerii germani din Banat „evită contactul cu românii de vârsta lor, și chiar când știu românește ei nu o vorbesc”. Copiii germani care au învățat în școli românești au fost transferați la instituții de educație germană care au fost înființate în centre „ale organizației etnice germane”, „în cadrul cărora primesc o educație patriotică germană pură; limba română a fost scoasă din programul de învățământ”. Germanii locali nu se adresează tribunalelor românești, și chiar în cazul unui conflict cu români, se adresează organizației lor naziste. Tinerii germani se eschivează de la recrutarea în armata română, și se bucură de sprijinul și apărarea societăților germane care funcționează în România, care le acordă salarii bune și obțin pentru ei scutire de recrutare. Alți tineri preferă să fie recrutați de armata germană prin intermediul comandamentului german din Sibiu.

Mai dureroasă decât orice este senzația, care rezultă din raport, că germanii locali îi tratează pe românii din provincie ca pe niște ființe inferioare (Untermenschen), care nu au ajuns la nivelul de cultură și dezvoltare al germanilor. Comandantul unei unități SS din județul Alba-Iulia a declarat în discursul său cu ocazia acordării steagului organizației unității locale: „Noi sașii am fost aduși aici acum 800 de ani ca experți și specialiști agricoli din mijlocul unui popor civilizată și muncitor în mijlocul unui neam necivilizat și lipsit de cultură, deci *dreptul de a stăpâni aici este al nostru, nu al altora*”⁴⁸.

La 26 iunie 1942, șeful Marelui Stat Major, generalul Șteflea, a raportat personal lui Mihai Antonescu că organizația germanilor locali din România a publicat două broșuri în care „se arată deschis drepturile germanilor asupra Transilvaniei și Banatului”.

⁴⁸ Memoriu al secției a 2-a a M.St.M. „Atitudini jignitoare ale organizației etnice germane din ultimul timp”, fără dată (vara 1942). Anel, *Documents*, IX, nr. 152, p. 408. (Sublinierea mea, J.A.)

În broșura despre Banat se spune că provincia a fost inclusă începând din 1716 în „spațiul vital al germanilor”. În broșura despre Transilvania se afirma, într-unul din capitole că „Transilvania este țara germanilor”. Triburi germane au invadat aceste locuri în Antichitate și coloniștii germani care au venit în Evul Mediu au construit provincia „pe temeiuri germane” anterioare „când au reluat în stăpânire țara”⁴⁹.

Existența poporului român, care a constituit din totdeauna majoritatea în Transilvania, nu a fost amintită deloc.

Ambasadorul României la Berlin, Bossy, a aflat în toamna lui 1942 că reprezentanți ai germanilor localnici au prezentat partidului nazist din Berlin un memoriu care cerea autonomia Transilvaniei, care să asigure dominația elementului german în provincie. Sașii și șvabii [două grupe etnice germane în România, J.A.] nu mai pot răbda să fie conduși de alții”, raporta ambasadorul, atrăgând atenția lui Mihai Antonescu că intenția este, poate „să înființeze un fel de stat [german] în statul [român]”⁵⁰. La începutul lui octombrie 1942, comandamentul poliției din Timișoara a comunicat că în toate localitățile germanilor localnici din județ „au luat ființă organizația de poliție SS a Grupului etnic german”⁵¹.

Ambasadorul Elveției, René de Weck, care era acreditat în România din 1932, a notat după întvederea cu ministrul Economiei Naționale, Ion Marinescu, care se înapoiase dintr-o vizită la Berlin fermecat de cuvintele de laudă pe care le-a auzit acolo la adresa Conducătorului și a armatei române:

„Când știm, așa cum eu știu, ce dispreț general provoacă germanilor România, armata și conducătorii ei, este greu să te abții și să nu zâmbești”. Un industriaș german care a venit în România în ianuarie 1943, în scop de afaceri i-a spus lui de Weck că popoarele balcanice nu pot fi schimbate: „defectele lor nu pot fi vindecate, și nu au spirit european”⁵². Aceasta era, se pare, adevărata părere a șefilor regimului nazist despre România și conducerea sa, părere pe care și Hitler și-a exprimat-o în „convorbiri în jurul mesei”, în afară de aprecierea pe care o avea pentru Antonescu personal.

Încă înainte ca situația de la Stalingrad să devină clară, Bossy a raportat de la Berlin lui Davidescu că nu există nici o șansă ca Germania să rezolve problema Transilvaniei în favoarea României, și că toate calculele care s-au făcut cum că jertfele și aprovizionarea cu petrol și alimente vor convinge Germania să înapoieze

⁴⁹ Scrisoare secretă a generalului Șteflea către Mihai Antonescu, *Idem*, nr. 153, p. 413.

⁵⁰ Culegere de rapoarte ale ambasadorului Raoul Bossy despre problema Transilvaniei și alte probleme, prima pagină, fără dată (septembrie 1942). Ancel, *Documents*, IX, nr. 172, p. 441.

⁵¹ Comunicat al comandamentului regional de poliție Timișoara, 8 octombrie 1942. *Idem*, nr. 178, p. 464.

⁵² René de Weck, *Journal, 1939-1945*, Bibliotheque Centrale et Universitaire, Fribourg, Cote LD4, notele din 4.17.1941 din 23.1.1943.

Transilvania de Nord „au fost iluzii”. „Suntem împinși, spre est”, a subliniat ambasadorul, „spre Transnistria, și probabil că este adevărată aprecierea că Germania va acționa „în conformitate cu ideile național-socialiste” și va înființa „provincia Dunării” (Donauland) ca parte din spațiul vital german. „Faptul că autoritățile [germane] îngăduie și încurajează publicarea de cărți și articole despre „Siebenburgen”, în care se trece cu totul sub tăcere elementul românesc sau cel unguresc mă întărește în convingerea că este vorba de o teză oficială, a cărei realizare urmează a se face la ceasul potrivit”⁵³.

Trebuie notat că șefii de poliție și Siguranță locali au notat că deportarea evreilor va lovi în cele din urmă în interesele românești în Transilvania. Siguranța din Timișoara a comunicat despre panica ce a cuprins evreii din oraș din momentul când au aflat despre iminenta deportare și despre pregătirile făcute de ei pentru vânzarea bunurilor, și a adăugat amănunte despre atitudinea diferitelor cercuri față de evrei: o parte dintre tinerii români, în special foști legionari, sunt bucuroși, însă românii mai vârstnici compătimesc pe evrei și sunt convinși că deportarea lor va lovi în economia locală. Românii au început doar în ultimul timp să fie activi în domeniul industriei și economiei și speră ca mai târziu, când vor scăpa de evrei, vor putea să conducă ei înșiși afacerile înființate.

„În această situație evacuarea rapidă a evreilor înseamnă slăbirea economiei românești care va fi periclitată din cauza concurenței elementului german”. Germanii din această zonă „așteaptă cu nerăbdare efectuarea deportării”. Evacuarea evreilor, susțin șefii organizației naziste a germanilor localnici, va pune capăt asocierilor dintre români și evrei, și va înlătura o piedică din fața dreptului populației germane la o dezvoltare economică accelerată.

Ungurii localnici nu reacționează la știrea despre deportarea evreilor, dar remarcă faptul că în Ungaria nu se putea întâmpla ceva asemănător, deoarece Ungaria este un stat suveran: „Ungurii spun că problema evreiască arată că Ungaria este într-o situație mai favorabilă din punct de vedere al politicii sale interne deoarece acolo nu se amestecă Reich-ul, pe când în România aceasta [intervenție] este evidențiată prin măsurile de evacuare ce vor urma”⁵⁴.

În regiunea Timișoara, nota această sursă, trăiesc 24.411 de evrei – majoritatea evreilor din sudul Transilvaniei. A devenit evident că situația din sudul Transilvaniei era diferită de situația din Bucovina, din care a fost deportată populația evreiască. Acolo se aflau în fața românilor ucraineni lipsiți de o reprezentanță politică proprie,

⁵³ Raport strict secret al ambasadorului român la Berlin, Raoul Bossy către Ministerul de Externe din București, 3 decembrie 1942. Anel, *Documents*, XI, nr. 186, p. 493. Siebenburgen este denumirea germană a Transilvaniei, și înseamnă „șapte orașe” – orașe în care s-au stabilit germanii la începutul secolului 13.

⁵⁴ Raport al Siguranței din județul Timișoara despre problema evreiască fără dată (septembrie 1942), Arhiva Securității, dosar 2710, p. 239-240.

pe când în sudul Transilvaniei românii trebuiau să concureze cu germanii localnici, care se organizează într-o organizație nazistă proprie (Deutsche Volksgruppe în Rumänien), care se bucura de protecția politică și financiară a Reich-ului.

Românii constituiau majoritatea absolută a populației din provincie, dar, orice schimbare în structura populației întârea pe dușmanii declarați sau camuflați ai națiunii române. Și deportarea țiganilor a zdruncinat stabilitatea etnică a regiunii.

Direcția Siguranței din București a notat că, deși deportarea țiganilor este „justificată” în Regat, cercuri românești din Transilvania cred că alungarea lor va lovi pe termen lung în interesele naționale românești „în cazul unui plebiscit” privind viitorul provinciei, „pentru că totdeauna țiganii au fost considerați și trecuți la numărul românilor, nefiind socotiți ca o națiune aparte”.

Raportul a dezvăluit adâncă îngrijorare care a cuprins pe fruntașii populației românești din Transilvania de posibilitatea ca Transnistria să servească drept despăgubire în răsărit pe socoteala Transilvaniei: „Măsura ar putea să aibă și alte urmări, nu tocmai plăcute pentru noi, deoarece ar putea fi considerată ca un început [ale unei campanii] de deplasare a unor naționalități mai spre răsărit, pentru a proteja... popoare din Apus [germani și unguri, J.A.]. Printre români circulă zvonul și se remarcă temeri că, după evacuarea eventuală a tuturor țiganilor și evreilor, ar putea fi evacuați în Transnistria și români”⁵⁵. Temerea de aducerea de germani din Reich în locul evreilor nu a dispărut nici după ce s-a anunțat în mod oficial despre suspendarea deportărilor⁵⁶.

Filderman și anularea planului de exterminare

„Toată evreimea se uită cu ochii la Filderman”⁵⁷, așa a rezumat ministrul cu Afacerile Interne, Vasiliu, importanța lui Filderman în ochii regimului antonescian deși în zilele de așteptare a deportării el nu mai deținea nici o funcție publică. El a fost demis din funcția sa de către Antonescu la 10 decembrie 1941, când a fost desființată Federația Uniunilor de Comunități Evreiești și înființată Centrala Evreilor. el a fost alungat din clădirea Federației de către „evreii lui Hitler”, așa cum i-au denumit la început evreii pe fruntașii Centralei Evreilor, care a fost înființată sub presiunea lui Richter, și a fost eliminat și din Baroul avocaților pe motivul că a intervenit în favoarea evreilor din Basarabia și Bucovina. El se afla sub urmărirea Siguranței și a unor agenți ai legăției germane, și a fost atacat personal de presa românească și germană.

⁵⁵ Raport al biroului Siguranței, din Direcția generală a poliției din București, 28 septembrie 1942 (copie) Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol., 59, p. 67 (USHMM/RG 25004M, microfilm 33).

⁵⁶ Raportul Direcției generale a Siguranței din București, 16 octombrie 1942, Arhiva Ministerului de Interne, colecția D, dosar 10523, p. 73 (USHMM/RG 25004M, microfilm 2).

⁵⁷ Stenograma de la ancheta lui Piky Vasiliu la Tribunalul Poporului, 19 aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 39, p. 190.

Dar, în vara lui 1942, când au început să sosească știri despre deportările din Cernăuți și despre pregătirile de deportări chiar din Regat, el s-a întors la activitate din proprie inițiativă. Informații cu privire la maltratarea aplicată evreilor pe întreg teritoriul țării au continuat să ajungă la el din direcții diferite. El a cerut vechilor săi asistenți din Uniunea Comunităților și din Federație să rămână în funcțiile lor și să nu demisioneze, în semn de solidaritate cu el.

Conducători de comunități din Regat și fruntașii populației evreiești din sudul Transilvaniei au continuat să-l considere drept liderul evreilor, și îi trimiteau știri pe diferite căi și pe ascuns. Șefii fostelor partide românești, Maniu și Brătianu și adjuncții lor îl tratau cu respect și apreciere.

Trebuie subliniat că în perioada cea mai grea, evreii din România rămăseseră fără reprezentanți autentici care să-i apere. Centrala Evreilor nu a reprezentat populația evreiască deoarece aceasta a fost o instituție înființată pentru a-i depozita pe evrei și pentru a-i pregăti de deportare, iar fruntașii ei au îndeplinit în această perioadă rolul care le-a fost atribuit de Richter. Conducătorii mișcării sioniste, inclusiv președintele executivei, Mișu Benvenisti, s-au alăturat în aprilie 1942, Centralei Evreilor. Trei dintre ei au fost numiți directori de departamente, și toți au primit carnete de scutire de muncă obligatorie, astfel că ei nu puteau să reprezinte populația evreiască. Și, ce-i mai important, contrar afirmațiilor făcute în diferite ocazii după război, nu a existat atunci o conducere evreiască clandestină cu numele de „consiliul evreiesc”.

Când a sosit prima știre despre reluarea deportărilor la Cernăuți, Filderman s-a adresat d-lui Nicolae Lupu, unul din fruntașii Partidului Național-Țărănesc și prieten al lui Maniu, și l-a convins să ceară lui Mihai Antonescu să anuleze hotărârea sa de a reîncepe deportările.

De asemenea, a cerut să se sisteze deportarea evreilor din Moghilev mai departe, spre lagărele de lângă Bug. Lupu a cerut să se înceteze deportarea sălbatică, executată de jandarmerie, a evreilor care au supraviețuit epidemiei de tifos, slăbiți și bolnavi. Lupu i-a scris lui Mihai Antonescu: „Vă rog inspirați umanitate subalternilor dv. și cereți-le urgent să îndulcească și să omenească condițiile de viață [ale evreilor]”⁵⁸. Această scrisoare a fost formulată în parte chiar de Filderman. La 9 iunie l-a pus pe arhitectul Clejan, „evreul lui Antonescu”, să iscălească o cerere către Mihai Antonescu solicitându-i să ordone încetarea deportărilor din Cernăuți⁵⁹.

⁵⁸ Scrisoare a lui Nicolae Lupu către Mihai Antonescu, 7 iunie 1942 (copie). Anel, *Documents*, IV, nr. 4, p. 10. Apelul său n-a ajutat: circa 3.000 de evrei au fost deportați în înfricoșătorul lagăr Peciora și circa 4.000 într-un lagăr asemănător, Scazineț, și majoritatea au pierit.

⁵⁹ Clejan către Mihai Antonescu, 9 iunie 1942 (copie). *Idem*, nr. 5, p. 11.

Filderman a notat aproape zilnic în jurnalul său informația pe care o primea din orice direcție, temerile sale, amănunte despre pregătirile pe care le făcea regimul pentru deportarea evreilor din Regat în Transnistria. El a fost primul și singurul care a aflat în timp real și despre planul lui Richter de a deporta pe evrei la Belzec. La 15 iunie a notat că guvernul a anulat deocamdată planul de a închide în ghetouri pe toți evreii din România începând din 16 iunie. De asemenea, a aflat despre arestarea la București a unor evrei originari din alte regiuni ale României pentru a fi deportați, și au ajuns la el zvonuri despre pregătiri pentru o deportare generală, inclusiv numirea de epotropi pentru bunurile evreilor⁶⁰. El s-a adresat mai întâi unuia dintre prietenii apropiați ai lui Antonescu și ai soției conducătorului, fostul ministru al Agriculturii, Nicolae Mareș: „I-am expus cele aflate de la Centrală: problema semnului distinctiv, a ghetourilor și a deportărilor, etc. și l-am rugat să intervină la Domnul Mareșal cu care știam că este în cei mai buni termeni”⁶¹. La sfatul lui Mareș, Filderman a cerut audiență la Antonescu pentru „a supune hotărârii Dv. – unele chestiuni importante și urgente”, cum a denumit liderul evreu pregătirile pentru deportare. El nu a primit răspuns dar a fost primit la 22 iunie la ministrul cu Afacerile Interne – care răspundea împreună cu M.St.M. de acțiunile de deportare atât în 1941, cât și în 1942, ministrul responsabil cu poliția și jandarmeria, care chiar în acele zile conducea acțiunea de deportare a evreilor din Cernăuți și Dorohoi. Vasiliu l-a întrebat „în ce calitate interveniți întrucât nu mai sunteți Președinte”. Răspunsul lui Filderman poate fi definit ca cel mai bun exemplu de obrăznicie evreiască. Filderman și-a atribuit aceleași privilegii pe care le aveau șefii partidelor românești care, deși au fost desființate conform legii, „continuă să facă intervenții personale. Cu atât mai mult cred că organizația ce conduceam [n-a fost] desființată ci altfel organizată [Centrala Evreilor]⁶²”.

Vasiliu, și în urma sa alți miniștri, și apoi și Mihai Andonescu au acceptat până la sfârșitul războiului să poarte convorbiri cu Filderman, să primească memoriile sale și să le transfere Președinției Consiliului de Miniștri pentru examinare. În felul acesta au zdruncinat, de fapt, concepția care a stat la baza înființării Centralei Evreilor, planificată să folosească drept reprezentantă unică și exclusivă a evreilor față de guvern și a guvernului față de evrei. La 25 iunie 1942, Filderman a fost avertizat de către Siguranța din București că trebuie să înceteze să vorbească – el sau „cercurile” sale – despre „ghetouri, semnul distinctiv etc.”. Dar Filderman nu s-a speriat și chiar a adăugat că n-a vorbit, dar știe și de mobilizarea

⁶⁰ Notă din jurnalul lui Filderman despre pericolul înființării de ghetouri și alte probleme, 15 iunie 1942. *Idem*, nr. 8, p. 14.

⁶¹ Notă din jurnalul lui Filderman despre întrevederea cu Mareș, 16-17 iunie 1942, *Idem*, nr. 11, p. 19.

⁶² Notă din jurnalul lui Filderman despre întrevederea cu ministrul Vasiliu, 22 iunie 1942. *Idem*, nr. 16, p. 28.

unor femei la muncă obligatorie, pregătiri pentru înființarea de ghetouri, deportări și evacuări din Bucovina, adăugând că el chiar „a prevenit Guvernul” despre aceasta la întâlnirea cu ministrul Vasiliu⁶³.

La 26 iunie a trimis direct lui Mihai Antonescu o notă „asupra chestiunilor care au alarmat în așa mod populația evreiască încât am socotit că datorita mea de om și de cetățean [să vă anunț] dar am socotit că aș dezerta de la datorie dacă nu vi le-aș fi adus la cunoștință”⁶⁴. El i-a transmis lui Mihai Antonescu patru memorii privind statutul evreilor (despre a cărui pregătire a aflat), pregătirile pentru evacuarea evreilor care s-au stabilit la București după 1939, reluarea deportărilor din Bucovina, Basarabia și Dorohoi, și despre pregătirile juridice pentru exproprierea bunurilor imobile care le-au rămas evreilor. Aceste memorii au dovedit că Filderman știa despre toate măsurile care au fost pregătite sau erau în curs de pregătire de guvern, inclusiv măsuri despre care nu s-a publicat nici un cuvânt în presă. El a reușit, de exemplu, să obțină o copie a „instrucțiunilor generale” ale M.St.M. nr. 55500, din 27 iunie 1942, care erau un document cu difuzare restrânsă, să le copieze și să le înapoieze ofițerului de la care le-a primit fără să se simtă lipsa lui⁶⁵.

Filderman era ajutat de un grup de oameni care-i erau foarte apropiați, printre care Matatias Carp, fostul secretar general al Federației; avocatul Arnold Schwefelberg, cel mai apropiat asistent al lui Filderman, care urmărea legislația antisemită și care conducea acțiunile de asistență pentru Transilvania; Ferry Froimescu, evreu bogat de rit spaniol despre care nu știm multe, care întreținea legături bune cu oameni de afaceri și industriași români; și alte persoane din fosta conducere a Federației Uniunilor de Comunități; totul după necesități și subiect. De asemenea, a colaborat cu frunțașii evreilor din sudul Transilvaniei și cu directorii oficiilor regionale ale Centralei Evreilor care veneau la București să-i ceară ajutorul sau un sfat – și în primul rând Oskar Neuman, evreu convertit, industriaș de textile bogat din Arad, care s-a mobilizat cu totul pentru efortul de a împiedica deportarea, Ștefan Anthal, și el din Transilvania, care trăia la București și avea legături bune cu ministrul Vasiliu; precum și conducătorii oficiilor Centralei: S. Lighetti și I. Tenner din Timișoara, Alladar Lakatoș din Arad, Alfred Felter din Sibiu și alții. Frunțașii populației evreiești din sudul Transilvaniei au venit la București în 15 august 1942, după ce s-au cutremurat de știrea publicată în oficiosul legației germane despre deportarea planificată a evreilor din provincie. Ei s-au adresat Centralei Evreilor dar „n-au găsit acolo sprijin” și în același timp s-au

⁶³ Notă lui Filderman despre convocarea lui la Siguranță în 25 iunie 1942. *Idem*, nr. 17, p. 28.

⁶⁴ Filderman către Mihai Antonescu, 26 iunie 1942. *Idem*, nr. 18, p. 29.

⁶⁵ Vezi copia „Instrucțiunilor generale” ale M.St.M., nr. 55500 din 27 iunie 1942, *Idem*, nr. 21, p. 32-44. Vezi în continuare și capitolul 37.

adresat lui Filderman. Mai întâi s-au străduit „să câștige bunăvoința” – așa cum se numește în româna vorbită acțiunea de mituire a unor personalități care puteau să-l influențeze pe Antonescu. Dr. Stroescu, de pildă, una dintre persoanele apropiate de soții Antonescu și unul din medicii Conducătorului, care se afla în fruntea „Palatului Invalizilor”, instituție pentru invalizii de război înființată de către d-na Antonescu în special din bani evreiești, era dispus să asculte necazurile evreilor și să intervină pe lângă Ion Antonescu contra a o sută de milioane de lei pentru instituția sa⁶⁶. Trebuie menționat că și Centrala Evreilor „a donat” pentru aceeași instituție o sută de milioane de lei în perioada înființării ei. Noua sumă a fost plătită de Neuman și de către evreii bogați din Transilvania. Aceștia au fost bani pierduți pentru că este îndoielnic că dr. Stroescu a intervenit. În orice caz, documentele Siguranței nu confirmă că ar fi făcut ceva.

A doua încercare de a-l influența pe Antonescu s-a făcut, de asemenea, de către Neuman. El l-a rugat pe mitropolitul bisericii ortodoxe române din Transilvania, Nicolae Bălan, să plece la București pentru a interveni pe lângă „politicieni de vază și miniștri împotriva deportării planificate a evreilor din România”, cum a raportat Richter la 8 septembrie 1942⁶⁷. Din câte se știe din rapoartele Siguranței și SSI-ului, Bălan nu a intervenit pentru evrei pe lângă Antonescu. După aceea, după afirmațiile lui Richter, Neuman a pus la dispoziția armatei imensa sumă de 400 de milioane de lei „pentru a sabota posibilitatea [aplicării] hotărârii luate de evacuare a evreilor din Transilvania”⁶⁸. El a primit promisiuni dar ele nu au fost respectate. Agitația în rândul evreilor din București a început la 9 august, odată cu publicarea articolului din oficiosul Legației Germaniei despre apropiata curățire a României de evrei. „Ciudat că în presa românească nu se pomenește nici un cuvânt”, a notat Carp în jurnalul său. Mulți evrei îngrijorați l-au „asaltat direct” pe Filderman, a adăugat Carp. El este „îngrijorat dar nu pesimist. Momentul e periculos, dar să nu facem panică”, i-a spus lui Carp⁶⁹.

Precum s-a dovedit anterior, Filderman știa deja despre pregătirile de deportare înainte ca „Bukarester Tageblatt” să publice știrea. Wilhelm Fischer, care s-a aflat în fruntea Fondului sionist Keren Haisod din România și era reprezentantul Congresului Mondial Evreiesc la București, a trimis la sfârșitul lunii august, în înțelegere cu Filderman, lui Abraham Zilberstein la Geneva – care împreună cu dr. Rigner conducea filiala elvețiană a Congresului Mondial Sionist și s-a aflat în fruntea „Comitetului de ajutor pentru evreii victime ale războaielor” (Relico), o expunere

⁶⁶ Carp, *Cartea Neagră*, III, p. 237.

⁶⁷ Nota lui Richter din 8 septembrie 1942. Anel, *Documents*, VI, nr. 83, p. 158. Rabinul șef Șafran își atribuie lui venirea mitropolitului la București.

⁶⁸ Memoriul lui Richter din 1 septembrie 1942, *Idem*, nr. 78, p. 28.

⁶⁹ Fragmente din jurnalul lui Matatias Carp despre eforturile de a preveni deportarea, 9.8.1942 – 15.10.1942. *Idem*, nr. 152, p. 299.

largă a situației evreilor din România „în al treilea an al războiului”, cuprinzând date despre proporțiile deportărilor din vară, despre excesele autorităților din Cernăuți, despre jalea care a cuprins pe evreii din sudul Transilvaniei după ce au aflat despre deportările planificate pentru toamnă „pe baza datelor și a listelor [nominale] adunate de Centrala Evreilor”, despre sălbăticia autorităților militare române și puternica lor dorință de a deporta iar și iar evrei, despre campania de confiscări de averi și bunuri care n-a încetat nici o clipă ș.a.m.d.

Se poate spune, fie și numai pe baza acestei expuneri, că nu au lipsit organizațiilor evreiești din lume și așezărilor evreiești din Palestina informații despre situația evreilor din România, inclusiv date despre exterminarea și deportarea din 1941.

Raportul s-a încheiat cu un apel către poporul evreu din întreaga lume de a salva evreii din România de exterminare și de a trimite ajutor urgent pentru deportați și certificate (de emigrare în Palestina) pentru cei care vor reuși să plece pe calea maritimă spre Palestina și alte locuri. „Noi revenim asupra rugămintii noastre de a interveni în special pe lângă Crucea Roșie Internațională și Vatican” pentru a salva deportații în Transnistria și pentru a obține vizita unei comisii a Crucii Roșii la deportații bolnavi de tifos, și a le aduce asistență medicală și produse „sau cel puțin pentru ridicarea moralului lor”.

„Iudaismul român este la pământ. El este exterminat, este chinuit de o mie de spaime, a fost distrus în cea mai mare parte din punct de vedere material și se află în fața unei soarte amare. El nu poate face nimic altceva decât de a adresa iar un apel urgent către frații săi: să facă totul pentru a trimite ajutor, nu contează cum”⁷⁰.

Se poate spune cu certitudine că dacă iudaismul român ar fi așteptat ajutorul evreilor din țările democratice, ar fi fost exterminat în cea mai mare parte. Evreii din lumea liberă și micul Ișuv (așezare evreiască) din Palestina, a cărui existență în sine era în pericol, nu puteau să vină în ajutorul evreilor din România, așa cum n-au putut ajuta pe evreii din Polonia. Dar este foarte important de subliniat că situația evreilor din România și planul pentru exterminarea lor a ajuns într-adevăr în timp real la cunoștința conducătorilor comunităților evreiești din lumea liberă, precum și la cunoștința conducătorilor Ișuvului.

Acțiunile de zădărnire a deportării s-au făcut la început concomitent – atât de către conducătorii comunităților din sudul Transilvaniei, cât și de către Filderman. Așa cum am menționat, la 20 august și în lipsa lui Radu Lecca, care

⁷⁰ Expunere despre situația evreilor din România, sfârșitul lui 1942, desemnat. *Idem*, nr. 98, p. 213. Este de presupus că raportul a fost pregătit de Theodor Fischer (fratele lui Wilhelm Fischer) și de către Wily Filderman, care a centralizat toate informațiile cu privire la cele ce se petrec în România și chiar în Transnistria. Între Filderman și Fischer existau relații de încredere reciprocă, spre deosebire de relațiile care au existat între Filderman și A.L. Zissu și majoritatea persoanelor din conducerea sionistă.

plecase la Berlin, a sosit la București industriașul evreu convertit Neuman, în vârstă de 31 de ani, din Arad „unul din cei mai bogați oameni din țară”, cum l-a caracterizat Richter, „cu legături largi în cercurile politice și financiare”, proprietarul unei întreprinderi de textile la Arad și sucursale în marile centre din România. Parte dintre membri familiei lui Neuman, care purta și titlul de „baron” inclusiv tatăl său, care și el se convertise, emigraseră în Statele Unite⁷¹. La București au sosit, așa cum am menționat, în același timp și șefii oficiilor județene ale Centralei Evreilor din Arad, Timișoara și Sibiu⁷².

Trebuie notat că Richter știa mai multe despre eforturile lui Filderman și ale colaboratorilor săi de a împiedica deportarea decât știau Siguranța și Serviciul Special de Informații, SSI, datorită agentului său evreu Morîț Beiliș, secretarul lui Neuman, care raporta naziștilor despre toate demersurile lui Neuman, despre întâlnirile sale cu Filderman, consfăturile lui cu conducătorii evreilor din sudul Transilvaniei, apelurile la Maniu și reacția acestuia ș.a.m.d.⁷³. Nu știm ce a determinat acest evreu să devină agent nazist și să ajute Legației Germaniei și lui Richter să obțină deportarea întregii populații evreiești din România. La 8 septembrie Richter a rezumat toate eforturile lui Neuman și Filderman în câteva rânduri:

„Cu puțin timp înainte au sosit la București trei notabili evrei din Timișoara în frunte cu evreul Lighetti... care are legături directe cu baronul Neuman, și l-au căutat pe dr. Filderman, care și-a luat obligația să organizeze o întâlnire cu Iuliu Maniu și Dinu Brătianu. Dr. Filderman a compus un memorandum, Maniu și Brătianu l-au semnat cu foarte mici modificări și s-au obligat să-l înainteze guvernului. În acest memorandum se afirmă că la conferința de pace problemele interne ale României, cum ar fi exemplul problema persecutării evreilor, vor avea o pondere mai mare decât problemele externe.

Camera de comerț din Timișoara a înaintat un memorandum Ministerului Economiei [Naționale] în care s-a examinat posibilitatea trecerii întreprinderilor evreiești în mâinile germanilor localnici. După părerea ei, economia românească din Banat nu va putea să suporte extinderea elementelor germane [în economie].

⁷¹ Nota lui Richter despre „Baronul Neuman și activitatea sa cu privire la problema evreiască”, 8 septembrie 1942. Anel, *Documents*, IV, nr. 82, p. 159-161.

⁷² Culegere de rapoarte secrete de urmărire ale Siguranței în legătură cu cele ce se petrec printre evrei (septembrie 1942). Arhiva Securității, dosarul 10585, vol. 31, p. 116.

⁷³ Raport al lui Richter către Killinger despre activitatea lui Neuman, cu mențiunea faptului că informația vine de la secretarul lui Neuman, Beiliș, 8 septembrie 1942, U.S. National Archives, Records of the Office of Strategic Services, RG 226, Folder 173, box 26, nr. 82, p. 156. Înainte de a fi recrutat de Richter, Beiliș era considerat agent în serviciul propagandei britanice” cu legături cu prietenii politici ai lui Iuliu Maniu, evreu care nu a avut de suferit deloc de pe urma măsurilor luate împotriva evreilor. Din câte se știe, Beiliș a emigrat în Canada.

Dacă într-adevăr va avea loc o extindere a elementelor germane ea va periclita rolul economic al elementului local [românesc].

La 3 și 4 septembrie s-au întâlnit Iuliu Maniu, dr. Lupu, Ion Mihalache și fostul membru în Parlament Leucuția, la Topoloveni (județul Argeș) în casa unuia dintre ei și au discutat despre măsurile luate contra evreilor. S-a hotărât inițierea unor noi intervenții în favoarea evreilor...

Această informație provine de la secretarul baronului Neuman, și pentru a păstra contactul cu el nu trebuie răspândită mai departe⁷⁴.

Aceasta era ceea ce știa Richter de la agentul său evreu Beiliș. Beiliș a raportat lui Richter despre activitatea lui Neuman și despre succesul lui Filderman de a mobiliza sprijinului opoziției împotriva planului nazist de deportare. Dar Richter nu știa nimic despre activitatea independentă a lui Filderman, care nu era făcută în colaborare cu Neuman și cu delegații evreilor din sudul Transilvaniei care veniseră la București, să-i ceară ajutor.

Filderman a acționat în paralel pe trei planuri diferite:

a) El a înaintat memorii ministrului Vasiliu pentru ca acesta să le predea lui Mihai Antonescu sau Conducătorului.

b) El a acționat pentru a mobiliza sprijinul lui Iuliu Maniu și Dinu Brătianu în eforturile de a zădărnici executarea planului de deportare, le-a furnizat informații, a întocmit memorii și i-a rugat să le prezinte guvernului din partea lor.

c) El a mobilizat sprijin public al unor oameni de afaceri, industriași și intelectuali români în lupta împotriva deportării. Este important de notat că a acționat singur și într-un secret total, fără să anunțe pe nimeni despre măsurile, memoriile, întâlnirile și intențiile sale. Asistenții lui știau doar ceea ce trebuiau să știe, nimic în plus. El n-a convocat ședințe și nu s-a întâlnit în același timp decât cu o singură persoană la el acasă, deoarece locuința lui se afla sub urmărirea Siguranței și a agenților lui Richter, și nu voia să se creeze impresia că a convocat o consfătuire⁷⁵.

În timp ce oficiosul Legației Germaniei publica articolul cu privire la apropiata deportare (8 august), Filderman a înțeles că problema deportării a ieșit de

⁷⁴ Vezi nota 71, p. 159-160.

⁷⁵ Aceste amănunte mi-au fost furnizate de secretarul și omul de încredere al lui Filderman, Charles Gruber, într-o serie de convorbiri la Paris în iunie 1997. Imprimările sunt în posesia mea. Gruber a menționat în convorbirea cu mine că nici el nu a știut nimic despre conținutul discuțiilor sau despre măsurile planificate de Filderman. Notele lui Filderman erau dactilografiate de nepotul său, Horenstein, și el nu păstra copii în casă de frica unor percheziții ale Siguranței. Gruber știa doar cu cine s-a întâlnit Filderman la locuința sa în săptămânile decisive luptei pentru prevenirea deportării, dar, așa cum am menționat, nu a participat la întâlniri, iar Filderman nu i-a povestit despre conținutul lor. Afirmările lui Gruber și-au găsit confirmarea în scrisoarea trimisă de Filderman însuși Centrului de documentare evreiesc din Paris din 1949. Vezi în continuare.

sub controlul guvernului Antonescu și că este vorba de un plan german. Până atunci toate eforturile erau investite pentru a preveni continuarea campaniei de deportări în Transnistria. (Nu trebuie uitat că planul nazist a fost publicat în momentele de vârf ale campaniei românești de deportări care avea loc în Bucovina și în Regat). La 9 august, a doua zi după publicarea informației în „Bukarester Tageblatt”, Filderman i-a predat lui Vasiliu un răspuns scurt, în care a încercat să sublinieze că deportarea evreilor constituie un amestec în afacerile interne ale României și că România a făcut până atunci multe în domeniul prigoanei evreilor. Evreii din Transilvania nu pot fi acuzați că au lovit în armata sau în populația românească, așa cum a acuzat Conducătorul cu un an în urmă pe evreii din Basarabia și Bucovina, pentru a justifica atunci deportarea lor. Deportarea, de data aceasta, nu este justificată nici conform normelor mareșalului⁷⁶.

Fruntașii comunităților evreiești din Transilvania au relatat asistentului lui Filderman, Carp, că la Comandamentul IV Teritorial din Timișoara s-a primit ordinul de a pune la dispoziția campaniei vagoane de marfă. O investigație făcută de Carp la M.St.M. la șeful secției „evrei”, colonelul Ilie Dumitrescu, a scos la iveală că exista într-adevăr un ordin de a repartiza vagoane pentru o acțiune oarecare, dar nu se știe dacă este vorba de deportare, în general sau de deportare de evrei sau țigani. „Ardelenii [evrei] sunt în mare panică”, a notat Carp în jurnalul său. Tenner și colegii săi au cerut Centralei Evreilor ajutor iar Filderman, care nu și-a făcut iluzii cu privire la dispoziția președintelui Centralei, Ghingold, de a interveni, i-a ajutat să înainteze un memoriu „cu rugămintea să binevoiți a prezenta și a susține la Înaltele Foruri competente respectuoasele noastre întâmpinări”⁷⁷. Centrala Evreilor nu a intervenit. O examinare a documentelor lui Richter arată că Ghingold și Willman acționau atunci ca agenți nazști, care aduceau la cunoștința lui Richter orice informație importantă despre ceea ce se petrecea în rândurile evreilor și despre măsurile guvernului în privința lor⁷⁸.

Concomitent, Filderman a întocmit un memorandum argumentat cu privire la vechimea așezărilor evreiești din Ardeal, subliniind că ei obținuseră drepturi egale încă pe vremea stăpânirii ungare a provinciei și că cetățenia lor le-a fost recunoscută de guvernul român în 1918, pe „deplin drept prin unire”, în contrast cu situația din Regat, unde cetățenia a fost acordată pe baza unei legi speciale. De aici

⁷⁶ Notă a lui Filderman despre deportări prezentată guvernului, 5 august 1942. Ancel, *Documents*, IV, nr. 54, p. 99.

⁷⁷ Memoriul lui I. Tenner, delegatul oficiului județean al Centralei Evreilor Timiș-Torontal (copie), fără dată (august 1942), Ancel, *Documents*, IV, nr. 102, p. 221-223.

⁷⁸ Vezi de exemplu notele lui Richter din 4, 8, 16 și 17 septembrie, în care scrie în mod explicit că „Gingold raportează”. Ancel, *Documents*, IV, nr. 81, 82, 105, 111, p. 151, 158, 226, 238. Willman s-a adresat lui Filderman în această perioadă de trei ori, să vină să-l întâlnească pe Richter în problema deportărilor, dar Filderman a refuzat (vezi în continuare).

rezultă că deportarea evreilor de acolo va lovi în însuși actul unirii dintre Transilvania și România și va întări pretenția maghiară la Transilvania, întrucât ea nu-și deportează evreii în partea de nord. Alte argumente n-au fost prezentate într-o formă explicită, deoarece delegații populației evreiești nu aveau curajul pe care-l avea Filderman⁷⁹.

În această fază, Filderman a înțeles că-l așteaptă un eșec dacă va reveni la tiparele de acțiune pe care le-a adoptat în toamna 1941, când a încercat să împiedice deportarea supraviețuitorilor campaniei de exterminare din Basarabia și Bucovina în Transnistria. Atunci s-a folosit de argumente umanitare, creștine și emoționale, dar acestea au fost respinse în mod public de Conducător prin două răspunsuri în scris lui Filderman, publicate în presă. Filderman a înțeles că, în ceea ce-i privește pe Antonescu și miniștri săi, umanitatea a murit, și nu le pasă să ucidă evrei; doar chiar în zilele în care se ducea lupta pentru împiedicarea deportării, cădeau zilnic sute de soldați români pe front, de aceea plânsetele unor evrei ca Filderman privind soarta amară care-i așteaptă pe evreii din România dacă vor fi deportați nu vor face nici o impresie asupra Conducătorului și asupra adjunctului său. De aceea, problema trebuia prezentată dintr-un punct de vedere național românesc, din punctul de vedere al intereselor naționale românești, al prejudicierii suveranității românești și al consecințelor privind viitorul întregii Transilvanii, și a părții ei de sud, dacă evreii ei vor fi deportați în timp ce Ungaria nu-i deportează.

Filderman a înțeles că de data asta el trebuie să mobilizeze sprijinul celor doi conducători ai opoziției „oficiale” – Maniu și Brătianu – pentru apărarea populației evreiești. Este adevărat că a încercat și în 1941 să obțină sprijinul lor, dat atunci, în toiul campaniei de exterminare și deportare, ei nu s-au mobilizat pentru salvarea evreilor din Basarabia și Bucovina. El nu era convins că argumentele „umanitare” vor avea vreo influență asupra lor, de aceea le-a prezentat și argumente „naționale”, și i-a ajutat să vadă că crima planificată constituie o lovitură dată viitorului României (vezi în continuare).

„Nu se știe ce poate să-i influențeze pe nebunii ăștia”⁸⁰. Așa a spus Filderman secretarului său Gruber în septembrie 1941, când lupta pentru anularea semnului distinctiv. Filderman vedea în Antonescu și banda sa „nebuni” în stare de orice, care pot ordona executarea unor măsuri pe care nici un politician român înaintea lor nu a îndrăznit să le ia, fără să se gândească la consecințe; oameni dezechilibrați, care-și pot schimba părerile în mod brusc, fără să se obosească să explice cauza schimbării, că doar ei sunt „elitele”, și ei nu trebuie să dea socoteală nimănu.

⁷⁹ „Memorandum cu privire la clarificarea situației juridice a evreilor din Transilvania și Banat”. *Idem*, nr. 132, p. 266-269.

⁸⁰ Convorbire cu Gruber, Paris, iunie 1997, înregistrare în posesia autorului.

Într-o serie de memorandumuri adresate direct guvernului și lui Antonescu personal prin intermediul ministrului pentru Afacerile Interne, Vasiliu (responsabil pe poliție și jandarmerie), și apoi prin intermediul ministrului de Interne Dumitru Popescu și, de asemenea, prin intermediul lui Maniu, Filderman a prezentat o serie de argumente „logice”, conforme cu logica generală românească și cu logica lui Antonescu (care nu suporta nici o lezare a prestigiului României și a simbolurilor suveranității românești, și ura tot ce amintește Ungaria și pe unguri) pentru respingerea planului de deportare. Filderman ajunsese la concluzia că dacă nu există opinie publică, trebuie creată, și a compus memoriu „din partea unor oameni” de afaceri și industriași români, în special din Transilvania, și „din partea unor intelectuali români”, fără ca el sau orice alt evreu să fie amintiți în ele (vezi în continuare). El a reușit să obțină sprijinul lui Maniu, dar nu pe al lui Brătianu, convingându-l să predea lui Antonescu un memoriu împotriva deportării cu argumentele lui Filderman. El l-a convins pe Maniu să se mobilizeze într-o adevărată campanie împotriva deportării evreilor din România. Filderman a respins presiunile lui Richter de a se întâlni cu el, și nu s-a speriat de amenințările lui că va fi lichidat. Și, în sfârșit, Filderman a obținut chiar în zilele de luptă programul de deportare al lui Lecca și programul de deportare al lui Richter însuși și le-a prezentat lui Maniu și altor personalități românești pentru a-i convinge că regimul Antonescu este implicat în ele nu mai puțin decât naziștii, Filderman a acționat în mod absolut discret, fără să împărtășească cu nimeni informațiile pe care le-a obținut, nici celor care mai târziu au pretins că au știut și că ei au fost cei care au salvat evreii de la exterminare (vezi în continuare). Ei n-au știut nimic, și ceea ce au publicat în cursul anilor demonstrează aceasta.

Filderman s-a adresat lui Maniu pe la mijlocul lunii august, în numele său și în numele frunțașilor populației evreiești din sudul Transilvaniei care veniseră să-i ceară ajutorul. Richter, care știa despre fiecare pas al delegației evreilor din Transilvania de la agentul evreu Beiliș, a adăugat că Filderman a întocmit un memoriu și că Maniu și Brătianu l-au semnat „cu mici modificări”. Adevărul este că numai Maniu a semnat memoriul iar Brătianu a refuzat. Maniu a convocat în locuința sa din București un număr de personalități din partidul său, și le-a spus că „în calitate de român din Transilvania” „se împotrivesc prin toate mijloacele ca deportarea să fie pusă în aplicare”, și că se împotrivesc ca evreii din Transilvania să fie tratați în mod diferit decât evreii din Regat⁸¹. Siguranța nu știa încă ceea ce știa Richter. Ea a raportat doar că șefii oficiilor județene ale Centralei Evreilor din Transilvania au sosit la București și au prezentat un memoriu lui Maniu⁸².

⁸¹ Raportul lui Richter despre activitatea în problema deportării evreilor din Transilvania și Banat, 1 septembrie 1942. Ancel, *Documents*, IV, nr. 82, p. 153.

⁸² Culegere de rapoarte informative ale Siguranței pentru luna august 1942. Arhiva Securității, dosar 10585, vol. 51, p. 116.

Richter nu știa că ciorna memoriului prezentat de Camera de Comerț din Timișoara împotriva deportării a scris-o Filderman la 17 august și a predat-o delegaților evreilor din sudul Transilvaniei. În ciornă se mai arăta că Germania deportează evrei din țări ocupate dar își păstrează pe evreii ei, și acest amănunt l-a enervat mult pe Richter. Numărul evreilor din România, se arăta, de asemenea, în memoriul întocmit în realitate de Filderman, a scăzut de la 800.000 la 270.000, și România nu trebuie să se afle în fruntea țărilor care-și deportează evreii. Nici Spania și nici Italia nu și-au deportat evreii. Problema evreiască va fi soluționată definitiv la sfârșitul războiului, la conferința de pace⁸³.

A doua încercare de „a crea o opinie publică” Filderman a făcut-o sub formă de ciornă-memoriu predată, de asemenea, delegaților evreilor din Transilvania pentru a obține semnăturile unor „intelectuali, comercianți, industriași și meseriași români din Transilvania”⁸⁴. Din câte se știe, șefii comunităților nu au reușit să obțină semnăturile unor intelectuali români pe acest memoriu și el nu a fost predat autorităților, dar el a cuprins principalele argumente de care s-a folosit Filderman pentru a convinge guvernul să respingă deportarea (vezi în continuare).

În acest document Filderman a amintit, chipurile în mod accidental, argumentul umanitar atunci când, în numele intelectualilor români, a scris: „chiar dacă am lăsa cu totul la o parte factorul religios, moral și uman, rezultă neîndoiește că orice accelerare în înlăturarea evreilor din țările [care deportează] duce la ruină”⁸⁵. Cum am menționat, Filderman știa că nu trebuie amintite lui Antonescu și adjunctului său cuvintele *moralitate și umanism*, deoarece i-ar enerva.

La 22 august, Filderman a predat lui Maniu un memoriu detaliat cuprinzând principalele idei împotriva deportării din punctul de vedere național românesc și nu ca o favoare care trebuie făcută evreilor. Acest memoriu și memorandumul pe care l-a conceput o lună mai târziu, la 22 septembrie, au stat la baza succesului de a-l convinge pe Maniu să se angajeze în favoarea salvării evreilor și de a-i convinge pe Mihai și pe Ion Antonescu să ordone încetarea deportărilor.

Împiedicarea deportării – interes național românesc

Trecând sub tăcere campaniile de deportări care au fost inițiate de însăși regimul lui Antonescu, Filderman a descris campania de deportare planificată drept o diversiune germană, cu scopul de a implica România în probleme grele cu puterile aliate, dacă și când va avea loc conferința de pace. În continuare, punctele principale din aceste memorii:

⁸³ „Concept redactat de mine [Filderman] și dat delegaților [comunităților din Ardeal] ca să obțină semnătura Camerei de Comerț”, 17 august 1942, AnceI, *Documents*, IV, nr. 62, p. 116-117.

⁸⁴ „Concept redactat de mine [Filderman] la 17 august 1942 spre a fi semnat de intelectuali români ardeleni, comercianți, industriași și meseriași”. *Idem*, nr. 61, p. 113-115.

⁸⁵ *Idem*, p. 115.

După relatările presei germane, România se află în fruntea statelor care au luat măsuri și au adoptat legi antisemite foarte grave. De ce trebuie ea să servească de exemplu pentru celelalte state fasciste și să-și deporteze toți evreii? [în timp ce Ungaria nu procedează la fel].

Evreii din Transilvania sunt evrei puternic înrădăcinați, trăiesc acolo de sute de ani, spre deosebire – așa cum ar decurge de aici – de evreii din Basarabia și Bucovina și pe care propaganda românească i-a prezentat drept străini.

Mareșalul Antonescu a justificat la timpul său deportarea evreilor din Basarabia și Bucovina ca o „pedeapsă” pentru lezarea populației românești în anul de ocupație sovietică. Evreii din Transilvania trăiesc departe de front, n-au lovit în nimeni, numărul lor este mic și nu constituie nici un pericol.

Evreii din România s-au oferit voluntar să participe la război imediat după anunțarea mobilizării generale, deși fuseseră excluși din armată.

Germania, Italia și Ungaria nu și-au deportat evreii, iar Spania îi protejează pe evreii de rit spaniol care trăiesc în România.

Germania deportează evreii din țările cucerite, dar nu de pe teritoriul ei.

Chiar dacă Germania și Italia și-ar fi deportat evreii, România nu trebuie să le imite deoarece au rămas puțini evrei în țară (270.000 din 780.000).

În Ungaria numărul evreilor a crescut și nu a scăzut.

Evreii au colaborat din punct de vedere economic cu românii și nu cu minoritarii, și românii au înflorit economic cu ajutorul lor.

Întreprinderi și case de afaceri germane și sucursale economice din Reich nu angajează români.

Dar, cu toate astea, dacă *guvernul va fi obligat* să deporteze evrei, trebuie amânată pe cât se poate aplicarea planului și să fie deportați numai cei care au intrat ilegal în România.

Sub nici un motiv nu trebuie deportați copiii, femeii și bătrâni.

Pentru justificarea amânării deportării trebuie stabilit prin lege că evreii pasibili de deportare să fie obligați să emigreze în decurs de câteva luni. Unul dintre memoriile se încheia cu următoarele fraze:

„De ce să urmeze România generoasa propunere a lui „Bukarester Tageblatt” care o invită la această deportare [a evreilor] pentru că după ce România este în fruntea țărilor cu legi antievreiești, să dea Europei o nouă lecție, aceea a deportării și să nu lase ca Germania și Italia să-și asume meritul – *dar și riscul* – acestei inițiative, iar noi, [România], să așteptăm pacea generală pentru ca să hotărască soarta evreilor din România, atunci când se va hotărî [și] soarta evreilor din toate țările beligerante sau din toată Europa și când se va hotărî însăși soarta țărilor europene”⁸⁶.

⁸⁶ Memoriul lui Filderman din 22 septembrie 1942. *Idem*, nr. 69, p. 125-128. Filderman știa că Germania a început să deporteze evrei de pe teritoriul ei, dar întrucât presa românească nu a amintit

Aici este locul să creionăm câteva trăsături ale personalității lui Maniu și mobilurile sale pentru intervenția în favoarea evreilor. Iuliu Maniu (1873-1952) nu era antisemit sau filosemit. El a fost un patriot român și și-a consacrat întreaga viață luptei pentru unirea românilor și apoi pentru păstrarea independenței și suveranității lor. El a sprijinit întotdeauna regimul legalității și păstrarea legii, a sprijinit o alianță cu puterile apusene democratice, nu a crezut din primul moment că Germania va învinge în război, a sprijinit, ca orice român, eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord de sub jugul regimului sovietic, a detestat dictaturile – fie ele comuniste sau fasciste – și chiar și dictatura regelui Carol al II-lea.

În ciuda stăruințelor delegației evreilor din Transilvania, ale lui Neuman și Filderman, Maniu nu s-a grăbit să se adreseze lui Antonescu. El chiar i-a explicat asistentului său evreu de ce, după ce și acesta l-a rugat să intervină:

„Evreii din Transilvania și Banat s-au uitat întotdeauna peste graniță” – adică ei au fost întotdeauna loiali Ungariei.

Maniu avea amintiri neplăcute în privința sentimentelor ungurești ale evreilor din Transilvania în perioada regimului unguresc în provincie înainte de 1918. Schimbarea în atitudine a sa s-a petrecut după părerea lui Weiss, când s-a plimbat pe strada unde au fost concentrați evreii înainte de deportarea lor în Transnistria – strada din București pe care locuia și el. Priveliștea evreilor din curte și din stradă, care așteptau să fie deportați, i-a provocat o puternică emoție și chiar plâns. „Ce înseamnă sălbăticia asta?” a reacționat în urechile intimilor săi. „Nu-i destul că ne-am pornit într-un război nenorocit și că vom trebui să plătim scump aventura. Mai trebuie să ne încărcăm și cu răspunderea acestor sălbăticii! Nu știu unde vor să ne ducă!”⁸⁷.

Numai atunci s-a adresat lui Antonescu și i-a cerut să se întâlnească cu el.

Maniu și Antonescu s-au întâlnit la 11 septembrie 1942⁸⁸. În această întrevedere, despre al cărei conținut se știe numai din rapoartele SSI, Maniu a prezentat lui Antonescu „argumente”, după spusele lui, pentru anularea planului de deportare, și deși nu a primit nici o promisiune, era convins că „poziția prezentată în această problemă [deportarea] în discuția cu mareșalul îi va obliga să reflecteze asupra problemei”⁸⁹. Argumentele prezentate de Maniu lui Antonescu nu erau

acest fapt, a pretins că nu există deportări de acolo. El a acționat după principiul „Nu se știe ce poate să-i influențeze pe nebunii ăștia (vezi în continuare). (Sublinierea mea, J.A.)

⁸⁷ A. Weiss, „Iuliu Maniu și deportarea evreilor”, „Viața Noastră”, Tel Aviv, 28.7.1961. Copie în: Ancel, *Documents*, VIII, nr. 447, p. 602.

⁸⁸ Notă a lui Richter din 16 septembrie 1942. Vezi și nota 73, Folder 376, Box 26.

⁸⁹ Maniu i-a spus lui Weiss la sfârșitul lui august 1944, după căderea regimului Antonescu și după o tăcere de doi ani, „ceea ce i-am vorbit lui Antonescu trebuia să aibă efect”. (Ancel, *Documents*, VIII, nr. 447, p. 607).

etice, umane sau creștine. Înainte de a părăsi Bucureștiul, la 5 octombrie 1942, liderul român a cerut celor mai apropiați colaboratori să difuzeze printre apropiații săi faptul că el și partidul se opun deportării evreilor. Iată ce i-a spus lui Antonescu: „Dacă Germania va câștiga războiul, guvernul Antonescu va avea posibilitatea, fără să atragă vreo primejdie pentru țară, de a rezolva problema evreiască prin orice măsuri ar crede de cuviință. Dacă însă nu câștigă războiul, măsurile luate împotriva evreilor se vor răsfrânge în mod grav asupra țării, nu numai asupra celor care au conceput și executat măsurile antievreiești. Este deci în interesul țării ca orice noi măsuri antievreiești să fie curmate până la sfârșitul războiului”⁹⁰.

Cu altă ocazie Maniu a spus că Germania împinge aliatele ei să-și lichideze evreii, dar ele sunt cele care vor suferi la timpul potrivit de consecințele acestei politici de lichidare, întrucât „vor rămâne la discreția evreilor influenți din Anglia și America. Evreii din America îndeosebi nu vor lăsa nerăzبunute crimele ce se săvârșesc împotriva coreligionarilor lor în Europa sud-estică, mai ales că aproape toți evreii din aceste părți au rude apropiate peste ocean”⁹¹.

Maniu a avut grijă ca atitudinea sa să fie difuzată printre membrii marcantă ai partidului, cu toate acestea a fost precaut să nu lase nici o mărturie în scris privind intervenția sa pentru anularea deportării, și în general despre convorbirile sale cu Antonescu în problema evreiască. El a acționat în acest fel în primul rând ca un patriot român care știa că crimele regimului antonescian împotriva evreilor vor fi trecute și pe contul poporului și statului român, și un protest oficial în scris împotriva acestor crime va constitui și un act de acuzare împotriva României. Iată de ce în arhive, chiar după deschiderea lor, nu se poate găsi nici un document semnat de Maniu care să condamne crimele regimului antonescian împotriva evreilor (vezi în continuare).

După Stalingrad, Maniu a adoptat linia că dacă și când va fi ridicată problema responsabilității regimului antonescian în toate domeniile, ea va fi soluționată în cadrul familiei românești. „Domnul Maniu a spus că atunci când se va ridica problema responsabilității, ne vom socoti noi între noi – vom aranja lucrurile între noi”⁹², a spus șeful SSI la anchetarea sa în 1946. Intervenția lui Maniu l-a înfuriat pe Conducător. El s-a enervat, cum îi era obiceiul, și după întâlnire a notat cu mâna sa că este ferm hotărât să purifice România de evrei, care s-au înmulțit în orașe „și amenință asupra vieții economice și asupra dezvoltării românești” a poporului român „din cauza josniciei partidelor care

⁹⁰ Notă a SSI despre poziția lui Maniu în problema deportării evreilor.

⁹¹ Notă a SSI din 1 octombrie 1942. *Idem*, p. 69.

⁹² Stenograma anchetării lui Eugen Cristescu de către acuzare la Tribunalul Poporului, 15 aprilie 1946, dosarul 40010, vol. 45, p. 160 (USHMM/RG 25004M, microfilm 34).

și-au spus „naționale” (Partidul Național-Țărănesc sub conducerea lui Maniu și Partidul Național-Liberal sub conducerea lui Brătianu). El a înfierat pe toți cei care au intervenit să-l împiedice să dea curs voinței poporului și să se debaraseze de evrei, și „ultimul dintre ei a fost domnul Maniu”⁹³. Se pare că Maniu a primit din cercuri guvernamentale promisiuni contradictorii. Mai întâi a primit promisiunea că evreii din Transilvania nu vor fi deportați ci numai evreii din Regat, și apoi a primit o promisiune inversă, că „deportările nu cuprind evreii din Regat”. Concluzia sa a fost că deportările se fac în urma unei presiuni „exterioare”, adică germane⁹⁴.

Evenimentele care s-au petrecut în septembrie și octombrie l-au convins pe Maniu că pentru binele României trebuie anulat consimțământul de a deporta pe evrei în Polonia. La 12 septembrie Maniu a spus într-un cerc de intimi ai săi, fiind perfect conștient că vorbele lui vor ajunge la urechile guvernului, că „problema evreiască s-a transformat într-o problemă foarte gravă din punct de vedere internațional” în urma condamnărilor și amenințării cu represalii făcute de președintele Statelor Unite, Roosevelt, și de primul ministru britanic, Churchill, împotriva acelor care deportează evrei⁹⁵. Siguranța a raportat la mijlocul lui septembrie că Maniu a deschis o campanie în favoarea evreilor, dar nu a obținut sprijinul liberalilor.

„Măsurile antisemite ale guvernului preocupă foarte mult toate cercurile politice românești, și au creat un val de panică printre evrei. Personalități din rândurile conducerii evreiești, ca de exemplu Filderman, au intrat în contact cu cercuri și personalități românești pentru a-i convinge să acționeze în favoarea evreilor. Domnul Maniu a încercat să organizeze o acțiune de protest împotriva «actelor violente antisemite care periclitează în viitor numele bun al României» împreună cu liberalii, dar aceștia au refuzat să se identifice [cu problema]”⁹⁶.

⁹³ Observație scrisă de mână de Antonescu pe o notă a Președinției Consiliului de Miniștri la 31 august 1942 despre numărul evreilor din România, fără dată. Ancel, *Documents*, X, nr. 91, p. 215.

⁹⁴ Notă a secretariatului general al Președinției Consiliului de Miniștri despre „intervențiile făcute de personalități diferite în favoarea evreilor”, care a fost întocmită la cererea mareșalului Antonescu, 24 ianuarie 1944. Ancel, *Documents*, X, nr. 131, p. 354-355 (în continuare: *Memoriu despre intervenții*).

⁹⁵ *Idem*, p. 355. La 10 și 11 septembrie 1942 posturile de radio din Statele Unite au transmis o urare specială evreilor cu ocazia Anului Nou evreiesc a ministrului de Externe american Cordell Hull, în care își exprima simpatia pentru poporul evreu în dificilele momente prin care trece, în numele poporului american. Această epistolă a făcut impresie în cercurile guvernamentale din România, și un oficios antisemit a publicat atunci un articol de apreciere pentru evrei, care reușesc să supraviețuiască și să se refacă și după mari catastrofe: I.P. Prundeni „Înțelesul unui mesagiu”, „Porunca Vremii”, 13.09.1942. Copie în Ancel, *Documents*, IV, nr. 93, p. 186-187.

⁹⁶ Raport informativ al Siguranței în problema atitudinii lui Maniu față de ultimele măsuri ale guvernului [contra evreilor]. Copia trimisă poliției din Chișinău, 18 septembrie 1942, Arhiva Chișinău 696-1-84, p. 175.

Într-adevăr, Dinu Brătianu și partidul său nu s-au alăturat luptei pentru salvarea evreilor și s-au mulțumit cu niște cuvinte spuse fără convingere. Cauzele acestei atitudini sunt complexe. Maniu și susținătorii săi apropiați s-au exprimat cu fermitate și claritate împotriva deportării. Maniu a spus la 16 septembrie: „Am spus și o repet mereu: vom plăti mult maltratarile împotriva evreilor”.

Și alte personalități din partidul național-țărănesc s-au exprimat împotriva deportării: Ghiță Pop a spus explicit în 16 septembrie că „Partidul Național-Țărănesc este împotriva acestei măsuri”; și, de asemenea, Nicolae Lupu, care a comunicat lui Antonescu atitudinea lui Maniu împotriva deportărilor și după întâlnirea de la începutul lui septembrie; el credea că „Dl. Mareșal probabil nu știe” despre continuarea deportărilor.

Trebuie menționat că personalitățile românești care s-au adresat lui Antonescu sau guvernului nu îl acuzau direct pe Ion Antonescu ca fiind răspunzător de deportările care aveau loc atunci sau de acordul de a deporta evreii în Polonia, ci au încercat să-i găsească circumstanțe atenuante, explicații, și i-au acuzat indirect pe germani. Ei n-au vrut să facă o deosebire între planul de deportare românesc, care continua tot timpul sub ochii lor și planul de deportare nazist, care urma să cuprindă dintr-odată pe toți evreii. Ei n-au înțeles sau n-au vrut să înțeleagă că și regimul antonescian și Conducătorul însuși adoptă o politică de deportare și exterminare. Ion Mihalache, care era considerat mâna dreaptă a lui Maniu, s-a dissociat de campania de deportări care era în plină acțiune (deportările în Transnistria) și a afirmat că din sursele pe care le posedă „aceste măsuri au fost luate la sugestia unor cercuri externe” și că ele sunt „străine de tradițiile de omenie ale poporului nostru”⁹⁷. Aceasta nu era adevărat, deoarece națiii au făcut presiuni asupra guvernului antonescian să înceteze deportările „sale” și să nu periclitizeze deportarea „lor”. Cât privește tradiția umanistă a poporului român – el avea deja pe conștiința sa câteva sute de mii de evrei morți.

Brătianu

Dinu Brătianu, care nu s-a alăturat, cum am menționat, la protestul lui Maniu, a pretins și el în legătură cu deportările că se fac tot felul de lucruri despre care mareșalul nu știe. Liberalii nu s-au alăturat probabil din cauza rolului pe care l-au deținut în guvernul Antonescu în finanțe, economie și industrie. „Tot ce era parte economică în guvernarea mea era în mâna liberală”, a spus Antonescu la anchetarea sa în 1946⁹⁸. Oamenii lui Maniu au explicat atunci refuzul prin faptul că

⁹⁷ *Memoriu despre intervenții*, p. 355-356.

⁹⁸ Stenograma anchetării lui Antonescu de către acuzatorul Avram Bunaciu, București, 16 aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 36, p. 63 (USHMM/RG 25004M, microfilm 34).

liberalii erau satisfăcuți de numirea omului lor, Stavri Giolu, în funcția de ministru al industriei, comerțului și minelor – funcție economică importantă, care a întărit dominația liberală în economie⁹⁹. Fapt este că Brătianu nu a înaintat nici un memoriu sau protest în problema deportării evreilor, dar a prezentat un protest în scris împotriva continuării deportării țiganilor:

„Acești cetățeni români... sunt ortodocși ca și românii și ocupă în țara noastră un rol economic important... în preajma iernii ei trebuie să-și lichideze în câteva ore gospodăriile lor... bătrâni, femei și copii sunt aruncați peste hotare în niște regiuni necunoscute lor, în care nu au nici un rost de viață.

Și pentru ce această cruzime?

Ce vină au acești nenorociți?

Ce folos va rezulta din expulzarea lor?

Oare țara românească... are o abundență de meseriași și muncitori?... Nu-mi pot imagina că măsurile ce se iau pornesc din inițiativa sau cu știința Conducătorului Statului”¹⁰⁰.

Cu mici modificări, Dinu Brătianu ar fi putut, dacă ar fi vrut, să trimită exact același protest împotriva deportării evreilor.

Brătianu a încercat să se apere în fața afirmațiilor oamenilor lui Maniu că el nu vrea să ia atitudine în chestiunea deportării evreilor, dar și din examinarea exprimerilor sale care au fost strânse de agenți ai SSI-ului rezultă că într-adevăr nu a luat o atitudine clară. La 25 septembrie el a regretat să audă că deportările continuă și „sunt trimiși la moarte fără nici o vină bătrâni, femei și copii”, dar nu l-a acuzat direct de aceasta pe Antonescu. El a crezut, de asemenea, așa a spus, că deportările „provin din sugestii externe, fiindcă vor să elimine orice concurență evreiască din România, îndeosebi din Ardeal și Banat”.

Aici Brătianu adaugă „Crezul” său în problema evreiască. El considera problema evreiască o problemă politică exclusivă, fără nici un fel de aspect moral, uman sau de valoare: „Chestiunea evreiască este o chestiune românească și încă din cele mai importante”. La 7 octombrie, Brătianu a afirmat în cercul său de fideli că Maniu crede că a reușit să prezinte mareșalului *argumente* „care-l vor determina pe mareșal să reflecteze într-o formă mai prudentă despre consecințele pe care le pot avea deportarea”. El, Brătianu, a hotărât să nu înainteze un memoriu nou (în realitate el nu a prezentat niciodată un memoriu în chestiunea evreiască): „Eu mi-am făcut datoria, *viitorul va arăta cine a avut dreptate*”¹⁰¹. Ceea ce însemna:

⁹⁹ Vezi mai sus nota 96. Numirea lui Ghiolu a fost publicată în „Monitorul Oficial” nr. 203, 1.9.1942).

¹⁰⁰ Scrisoare a președintelui Partidului Național-Liberal, Constantin I.C. Brătianu (cunoscut mai mult sub numele Dinu Brătianu) către Conducătorul statului, 16 septembrie 1942 (copie). Anel, *Documents*, IV, nr. 104, p. 225.

¹⁰¹ *Memoriu despre intervenții*, p. 356-357.

dacă evreii vor fi omorâți și România va avea de suferit din această cauză, este un semn că a avut dreptate. El nu a manifestat nici o empatie afectivă cu soarta evreilor, nici o senzație de urgență, nu s-a expus la vreun pericol, nici măcar verbal, nici chiar în cea mai ușoară formă, și nu a făcut nici o referire la evrei ca la niște ființe umane care au dreptul să trăiască. Trebuie remarcat că liderilor celor două partide românești le era clar că deportare înseamnă moarte.

Obținerea planurilor

În timp ce continuau deportările în Transnistria și presa deja scria despre deportări fără a indica destinația lor, Filderman a obținut cele două planuri de deportare în Polonia – al lui Lecca și al lui Richter. Ambele planuri menționează în mod explicit că deportarea se face în Polonia și nu în Transnistria. Obținerea celor două planuri a constituit, fără îndoială, un succes colosal al lui Filderman.

Planul lui Richter, sau mai exact traducerea românească a planului, i-a fost predată lui Filderman de către Willman, agentul evreu al lui Richter. Este greu de pătruns în străfundurile sufletului unui evreu care-i slujea pe naziști. Fapt este că i-a furișat lui Filderman o copie a planului, probabil la 24 septembrie, când a venit să-l convingă pe Filderman să se întâlnească cu Richter. De trei ori Filderman a refuzat să se întâlnească cu Richter, fapt care ar fi putut fi interpretat ca o recunoaștere a competenței Germaniei naziste de a trata pe evreii din România. El i-a spus lui Willman că este dispus să meargă la întâlnire „dacă guvernul român este de acord, căci nu vreau să mi se reproșeze că consider România ca vasala Germaniei”¹⁰². Liderii mișcării sioniste, în schimb, s-au dus să se întâlnească cu Richter...

Obținerea celor două planuri a permis lui Filderman să-l convingă pe Maniu de gravitatea situației și să-l lămurească că este vorba de o răspundere românească pentru genocid. Maniu a înțeles. El a înțeles semnificația deplină care decurge din consimțământul lui Antonescu de a preda evreii din România, și de aici enervarea lui Antonescu. Richter a fost foarte furios pe Filderman pentru afirmația sa că Germania nu-și depositează evreii. Willman i-a comunicat lui Filderman despre

¹⁰² Notă a lui Filderman din 24 septembrie 1942. Ancel, *Documents*, IV, nr. 118, p. 251. Familia lui Willman s-a adresat la 13 noiembrie 1944 lui Filderman să intervină în favoarea lui, după ce a fost arestat de Tribunalul Poporului, pe motivul că a predat liderului evreu informații despre „planurile lui Richter”. Filderman a refuzat să intervină, dar a comunicat că „în câteva ocazii acesta i-a adus informații cu privire la acțiunea lui Richter îndreptată împotriva evreilor din România”. Notă a Direcției generale a poliției din București, 13 noiembrie 1944, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40017, vol. 5, p. 110-111. Hârtia pe care era tipărită traducerea se afla în folosința legației germane. Obținerea copiei planului lui Lecca, copie oficială, tipărită pe hârtie cu antetul Președinției Consiliului de Miniștri, putea fi procurată pe două căi: prin mită sau printr-o faptă nobilă a unui funcționar superior din Președinția Consiliului de Miniștri. Deoarece Filderman nu a dat niciodată mită, rămâne doar a doua posibilitate.

amenințările lui Richter că îl va lichida când va veni timpul: „Richter ar fi foarte supărat... în special pe mine fiindcă aş fi făcut afirmații inexacte referitor la Germania”, a notat Filderman în jurnalul său¹⁰³.

Afirmația lui Filderman în memoriile sale că Ungaria nu a deportat evreei ei a fost primită cu neîncredere de ministrul de Interne Dumitru Popescu, care i-a spus că el „crede că greșesc”¹⁰⁴. Filderman s-a grăbit să pregătească un memoriu amănunțit, în care a prezentat în amănunt toate măsurile luate de guvernul Ungariei împotriva evreilor ei și împotriva evreilor străini care au locuit acolo, inclusiv amănunte cu privire la legi și dezbateri în parlamentul maghiar, declarații oficiale ale primului ministru al Ungariei în problema evreiască ș.a.m.d. Memoriul se deschidea cu fraza: „Nici un evreu cetățean maghiar n-a fost și după cum a declarat Primul ministru [maghiar] nu va fi deportat”¹⁰⁵.

După părerea sa, faptul că Ungaria nu deportase atunci (1942) pe evreei săi a avut o influență decisivă asupra hotărârii românești de a respinge planul nazist. Când a respins încercările rabinului Șafran de a-și atribui sieși salvarea evreilor din România, Filderman a scris după ce a precizat că rabinul n-a știut nimic despre lupta care s-a dus pentru salvarea evreilor:

„Memoriile mele erau secrete. Sper să le pot publica vreodată. Se va vedea atunci că ceea ce a fost decisiv era acea parte din memorii în care demonstrez că evreei din Finlanda, Ungaria, Italia și chiar Germania nu au fost deportați ci numai evreei din Olanda, Belgia și Franța, adică țările învinse. Atunci se pune pentru Șeful de Stat [Antonescu] problema că acceptând deportarea, România încetează să fie o țară aliată și devine o țară ocupată”¹⁰⁶. Nici Carp, a scris Filderman, nu a știut despre aceste memorii. Se știe că asupra lui Maniu și a colaboratorilor săi dovezile și documentația care le-au fost prezentate de Filderman au făcut o impresie puternică. Fostul secretar al Partidului Național-Țărănesc, Nicolae Penescu, care era membru în biroul partidului și a participat la toate acțiunile sale importante, a atestat că orice memoriu pe care Filderman îl aducea lui Maniu, era predat lui Maniu pentru a fi examinat.

„În chestiunile privind populația evreiască șeful meu era sesizat de obicei de către dl. Filderman, care venea totdeauna cu dosare documentate, care ne impresionau”.

¹⁰³ Nota lui Filderman din 30 septembrie 1942. Acel, *Documents*, IV, nr. 126, p. 259.

¹⁰⁴ Nota lui Filderman despre întrevederea cu ministrul de Interne, 22 septembrie 1942. *Idem*, nr. 114, p. 241.

¹⁰⁵ Memoriul lui Filderman despre situația evreilor din Ungaria, 22 septembrie 1942. *Idem*, nr. 125, p. 258.

A se vedea nota redacției, p. 4.

¹⁰⁶ Scrisoarea lui Filderman către Shertok. Centrul de documentare evreiesc din Paris, 18 noiembrie 1949. Acel, *Documents*, VIII, nr. 431, p. 525.

În urma întâlnirilor cu Filderman, Maniu se adresa lui Antonescu: „Se pare că sub influența lui Filderman, Maniu îi atrăgea atenția lui Antonescu că nu se poate referi la problema evreiască doar ca la o problemă internă, întrucât opinia publică și în special țările aliate [vestul] au urmărit întotdeauna această problemă... persecutarea evreilor va lovi în stat”¹⁰⁷. Antonescu a fost nevoit în cele din urmă să anuleze planul de „omogenizare” a poporului român și planul nazist, dar nu i-a iertat pe cei care au intervenit în favoarea evreilor. În septembrie 1943, iar a înfierat pe „acei care țin și astăzi în detrimentul intereselor românești, sub aripa lor protectoare, pe jidani. *Mă refer în special la d-nii Maniu, dr. Lupu și [prințul] Știrbey*”¹⁰⁸.

La sfârșit, pentru a clarifica și mai mult metoda de acțiune a lui Filderman, trebuie amintit rolul unui evreu producător de medicamente și proprietarul unei farmacii centrale din București, Isidor Karmitz. În septembrie 1941 Filderman s-a folosit de serviciile lui pentru a procura lui Mihai Antonescu „medicamente pe care nu le găsea în altă parte” (de fapt, pentru Ion Antonescu), precum și a unui „aparat american de unde scurte transportabil...” Aceste medicamente l-au influențat probabil pe Antonescu să-l primească în audiență pe Filderman și să anuleze semnul distinctiv. Antonescu era atunci într-o stare de spirit bună... Filderman i-a spus atunci lui Karmitz: „de acum încolo ești în serviciul comandat”, adică, explică Karmitz, „la ordinele D-lui dr. Filderman pentru obștea evreiască... am fost trimis de dl. Filderman ca să intervin... cu ocazia intenției guvernului de a face deportări generale”¹⁰⁹. Filderman a încercat și în toamna lui 1942 să verifice ce medicamente rare are nevoie Conducătorul bolnav, poate ar putea fi calmat pentru un timp...

Intelectuali români împotriva deportării

La 20 august 1942 un agent al SSI a prezentat superiorilor săi o fotocopie estompată a unui memoriu predat regelui Mihai din partea unor intelectuali români, majoritatea profesori universitari, împotriva deportării evreilor. Memoriul a fost fotografiat în secret de către un agent, care a notat că numele semnatarilor a fost predat separat, și de aceea nu se știe cine l-a semnat. Semnăturile nu au fost

¹⁰⁷ Interviu luat de scriitorul evreu Simon Schaferman lui Nicolae Penescu, Paris, 8 septembrie 1970. *Idem*, nr. 452, p. 635-636.

¹⁰⁸ Directorul general adjunct al Președinției Consiliului de Miniștri către aghiotantul Conducătorului, căpitanul Eugen Nicolescu, despre observațiile mareșalului în problema evreiască, 25 septembrie 1943, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul, dosar 333/1943, p. 1. (Sublinierea mea, J.A.)

¹⁰⁹ Mărturia lui Isidor Karmitz la Tribunalul special pentru judecarea răspunzătorilor pentru dezastrul țării, București, 1 martie 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 31, p. 62-62 b.

descoperite. Agentul a mai comunicat că regele și regina-mamă acordă o mare importanță memoriului¹¹⁰.

Filderman a încercat, după cum se știe, să obțină semnăturile unor intelectuali români pe un protest împotriva deportării, dar a eșuat. Oare de data aceasta a fost prezentat Palatului regal un protest adevărat din partea unor români cărora le păsa de soarta evreilor? Răspunsul este da și nu. O analiză a protestului arată că unele dintre ideile sale de bază aparțin lui Filderman, dar limbajul și conținutul sunt străine și exprimă idei nobile și grijă pentru poporul român, dispreț pentru regimul dictatorial și o capacitate de exprimare și stil care îi erau străine lui Filderman și oamenilor săi. Protestul indica toate crimele regimului împotriva evreilor, luate din inițiativă românească, și stabilea că deportarea a 185.000 de evrei în Transnistria în 1941 constituie un asasinat față de niște oameni nevinovați:

„E lucru stabilit, de altfel, că deportările [în Transnistria] se organizează în condiții atât de atroce încât așa-numita acțiune de strămutare a evreilor în teritoriile din Est se transformă, de fapt, într-o metodică și perseverentă acțiune de exterminare. De doi ani ne-am așezat în fruntea statelor care prigonesc pe evrei... În atmosfera celei mai sălbaticе persecuții, prin neconținute falsificări ale adevărului, prin cultivarea dușmăniei și a urii, prin exasperarea antagonismelor, noi am făcut din chestiunea evreiască singura problemă de stat a României...

În ordinea internă am promovat un fel de fanatism anarhic care proclamă deschis dreptul de a ucide, de a jefui și de a împila; am creat astfel, prin mijloacele autorității de stat, un curent de destrămare socială, punând în primejdie [neclar] de legalitatea și de siguranță cetățenească, ideea de proprietate pe care o declarăm sacră și inviolabilă și însăși temeliile pe care se reazimă statul și societatea noastră”¹¹¹.

După aceea, intelectualii au descris acordul românesc pentru deportarea tuturor evreilor și au chemat să se pună capăt acestei politici pentru a *preveni un dezastru al poporului și al statului*.

„Am fost și suntem noi înșine un neam prigonit. Cu ce drept ne putem plânge de asuprirea fraților noștri, rămași dincolo de granițele țării, când *suntem pe cale de a extermina o populație minoritară*, ale cărei drepturi de viață au fost garantate de aceleași tratate care au consfințit hotarele noastre naționale?”

E o datorie inspirată de grija pentru viitor [care cere] să oprim cu un ceas mai devreme persecuțiile împotriva evreilor care duc în mod organizat la o

¹¹⁰ Două note ale unui agent al SSI în Palatul regal, din 20 august și din 18 septembrie 1942, Arhiva Securității, dosar 2912, vol. 251, p. 271-272 (USHMM/RG 25004M, microfilm 14).

¹¹¹ Fotocopia memoriului înaintat regelui de un grup de profesori români, 20 august 1942. *Idem*, p. 191-192.

catastrofă națională. Am trecut de mult dincolo de orice limită îngăduită unui stat de drept și unui stat de oameni. Putem aștepta ca problema evreiască să fie rezolvată, în ansamblul ei, la conferința de pace, care va hotărî și soarta tuturor statelor. Acolo se va stabili situația evreilor din România și tot acolo se va decide soarta României însăși”¹¹².

În continuare au fost expuse în amănunțime una după alta ideile lui Filderman că Germania, Italia și Ungaria nu și-au deportat evreii, că sunt deportați evrei numai din țările ocupate, etc. În protest au fost expuse fără menajamente crimele regimului contra evreilor și consecințele dezastruoase pe care le au asupra structurii sociale și morale a poporului român, minciunile și ipocrizia regimului în această problemă și, în sfârșit, consimțământul acordat cu atâta ușurință de a-i preda pe evrei naziștilor, în afară de crimele anterioare.

Acestea erau cuvinte dure, pe care nimeni nu îndrăznise în trecut să le pronunțe în România. Dar protestul a fost trimis regelui lipsit de prerogative și ostil regimului dictatorial, și nu lui Antonescu. Oare ar fi îndrăznit intelectuali români să prezinte asemenea fraze Conducătorului, adjunctului său sau oricărui ministru, și chiar să le semneze?

Așa cum am menționat, inițiativa acestui protest a fost a lui Filderman. Majoritatea textului aparținea unor intelectuali români. Se pune întrebarea cine sunt aceștia. SSI-ul nu a reușit să descopere numele lor; și, ceea ce este și mai important – după răsturnarea regimului nimeni nu a amintit, nici regele, protestul, și nici un profesor sau scriitor român nu și-a atribuit semnătura pe protest. Conținutul era prea dur pentru regimurile care au fost întemeiate în România după august 1944, regimuri care s-au eschivat de la recunoașterea răspunderii istorice pentru crimele României și ale poporului ei împotriva poporului evreu. Protestul nu a corespuns tendinței de a absolvi poporul și statul român de responsabilitatea pentru rolul lor în crimele împotriva evreilor. Toți au fost patrioți, la fel și regele. De aceea protestul a fost ignorat, ca și cum n-ar fi existat.

Memoriul ultimativ

La 22 septembrie Filderman a înmănat ministrului de Interne Dumitru Popescu un memoriu special pentru Conducător, sau pentru adjunctul său, care a cuprins argumentele cele mai „tari” pentru împiedicarea deportării. Acest memorandum, intervenția lui Maniu și a oamenilor săi și alte evenimente amintite aici – presiunile lui Killinger și Richter, articolul din 11 octombrie din oficiosul legației germane împotriva „slujitorilor evreilor”, agitația din rândurile românilor din sudul Transilvaniei, situația grea a forțelor românești în zona Stalingradului

¹¹² *Idem*, p. 193-194. (Sublinierile mele, J.A.)

înainte de înfrângere și un moment de stare normală mintală – toate acestea au determinat decizia de a anula *deocamdată* deportarea.

Acest memoriu a cuprins toate aspectele posibile ale problemei: era plin de date și a fost compus cu mare prudență, luând în considerație modul de gândire, ideile preconceptuate, obsesiile, aroganța, caracterul suspicios, ura dovedită contra poporului evreu – însușirile cunoscute ale lui Antonescu. De aceea, în memoriu există și argumente care aparent se contrazic unul pe altul și argumente neplauzibile; dar Filderman le-a adăugat deoarece, după spusele lui, nu se poate ști ce poate să influențeze pe acest nebun.

În primul rând i-a dovedit Conducătorului că el și-a realizat într-adevăr visul de a se scăpa de evrei – o parte a omorât și o parte a deportat – și el se află pe o poziție mai bună decât alți dictatori fasciști. Filderman a deschis memoriul prin amintirea elogiilor publicate în presa nazistă față de politica sa. Conducătorul a redus în decurs de doi ani populația evreiască din România de la 735.032 la 292.109; România a pus în aplicare pentru evreii care au rămas „cele mai drastice legi împotriva evreilor”; în sfârșit, deoarece știa că Antonescu a crezut în propaganda lui Goga că în România au trăit milioane de evrei, Filderman a subliniat, citând *presa germană*, că „erau inexacte afirmațiile că în România trăiau milioane de evrei”.

După aceea, Filderman a prezentat tabele, deoarece știa că lui Antonescu îi plac tabele și statistici. El i-a arătat câți evrei au trăit în fiecare provincie istorică în România Mare, „cum s-a redus numărul lor”, câți au fost numărați în recensământul persoanelor având sânge evreiesc în mai 1942 și câți au rămas în prezent, după ce au fost numărați (unul câte unul) de către specialiștii români în statistică. Întrucât în casa spânzuraților nu se amintește de funie, Filderman și-a însușit expresiile camuflate ale regimului despre campania de lichidare înfăptuită în Basarabia și Bucovina, și a scris că evreii acolo „au fost luați de armata rusă [și ceilalți] deportați”. Filderman știa că acești evrei au fost uciși în special de armata română, și așa i-a scris lui Antonescu într-o scrisoare care a devenit publică în octombrie 1941. Apoi i-a prezentat realizarea: numărul evreilor a scăzut cu 66%, adică cu două treimi. După aceea a adăugat o frază zdrobitoare: „România este în drept să ceară celorlalte state să-i urmeze exemplul, înainte de a i se cere să deporteze restul”¹¹³.

Al doilea capitol din memoriu a fost consacrat „laturii economice” a persecuțiilor conduse de mareșal împotriva evreilor și aici Filderman s-a străduit să-i dovedească Conducătorului că este mai mult decât în ordine. El i-a jefuit de bani sub formă de împrumuturi și impozite, i-a alungat din locurile de muncă, i-a

¹¹³ Memoriu al lui Filderman către Antonescu, „Presa germană și deportarea evreilor din România”, 12 septembrie 1942. AnceI, *Documents*, IV, nr. 193, p. 244-245.

supus legilor de românizare etc., în ciuda pagubelor suportate de economia românească. El a citat din declarațiile Conducătorului, a mobilizat chiar în sprijinul său și ziarul antisemit „Porunca Vremii”, subliniind că în orice loc unde au fost evrei au înflorit economic și românii, și din orice loc de unde au fost îndepărtați evreii (în teritoriile care s-au unit în 1918) tocmai „minoritarii” sunt cei care au ocupat locul evreilor – adică germani, unguri, ucraineni, dar nu români. Concluzia:

„În aceste condițiuni a deporta evreii din Bucovina [care au mai rămas] nu înseamnă oare a ordona lichidarea întreprinderilor românești existente... deportarea din Ardeal și Vechiul Regat nu înseamnă a condamna la faliment industriașii și comercianții români, a compromite toată opera de românizare?”¹¹⁴.

Se putea crede că Filderman ar fi un sprijinitor entuziast al acțiunii de românizare a Conducătorului, care a deposedat zeci de mii de evrei de mijloacele lor de întreținere, i-a alungat din locuințe și le-a interzis să exercite profesii și meserii. Dar pentru Antonescu aceasta suna logic. Apoi Filderman „a dovedit” că și în privința jafului averilor evreiești și a exploatării evreilor în toate domeniile, el, Antonescu, a făcut mai mult decât au făcut naștiții și fasciștii „în Germania, Italia, Ungaria, etc.”

În cele din urmă a trecut la problema deportării evreilor din Transilvania și Regat. Fără să polemizeze, i-a amintit mareșalului că a justificat deportarea (și exterminarea) evreilor din Basarabia și Bucovina din cauza atitudinii lor dușmănoase față de armata și populația românească, dar prin actuala hotărâre de a deporta restul de evrei el (Antonescu) lovește în argumentul pe care l-a invocat în 1941 pentru a deporta (și ucide) pe evrei. Evreii din Transilvania trăiesc acolo de sute de ani și nu au prejudiciat niciodată interese românești, iar evreii din Regat sunt patrioți români. Dar aceasta nu este totul, a continuat Filderman, și a trecut la alt argument care nu avea nici o legătură cu cel anterior: „deportarea este sinonimă cu rezolvarea precipitată a problemei evreiești”. Însuși Führeerul a spus (în 1940) că evreii vor fi transportați într-o țară oarecare peste ocean, de unde nu vor mai putea emigra nicăieri. „Ce sens are în al patrulea an de război să transportăm sute de mii de oameni în Rusia pentru ca la încheierea păcii să-i transportăm de acolo peste ocean, ocupând mii de vagoane și sute de locomotive?”

Memoriul se încheie cu sublinierea că el (Antonescu) a înfăptuit multe în domeniul evreiesc, și acum a sosit rândul celor care-l presează să procedeze la fel:

„Și aceasta când noi – în mai puțin de doi ani – *ne-am* redus deja cu 66 la sută procentul evreilor – ceea ce n-a făcut nici o țară din Europa, nici Germania, nici Italia – după ce am depășit în rigoare legile antievreiești din celelalte țări, [de ce] n-am lăsa ca Germania și Italia să-și asume meritul – dar și riscul – acestei inițiative [deportarea] iar noi să așteptăm cu cei 33% din evreii ce *ne-au rămas* și

¹¹⁴ *Idem*, p. 247. (Sublinierea în original.)

căroră nu li se poate imputa nimic până la pacea generală, când se va hotărî soarta evreilor din România, o dată cu soarta tuturor evreilor din Europa și când se va hotărî însăși soarta țărilor europene. Chiar dacă România n-ar voi să aștepte conferința pentru pace spre a urma deportările, încă ar fi îndreptățit să invite celelalte țări [fasciste] să-și depositeze 66% din evreii lor după care s-ar oferi să-și mențină rangul de inițiatore, deportând și restul de 33%”¹¹⁵.

Filderman s-a adresat lui Antonescu nu în numele evreilor, și s-a folosit de pronumele „noi” – noi am deportat, noi să așteptăm, ca și cum el era un român oarecare pe care problema nu-l privește personal. El a procedat astfel deoarece știa că apelul unui evreu îi provoacă lui Antonescu o împotrivire automată. De asemenea, nu a amintit aproape deloc de Ungaria și de evreii ei, deoarece despre aceasta a înaintat un memoriu special și separat și pentru că chestiunea Ungariei a fost lăsată lui Maniu. Și ce-i mai important – nici o implorare, nici un apel la milă, nici o referire la morală, omenie și creștinism. El și-a dat seama că acestea n-au acționat în 1941, și a ajuns la concluzia că desigur nu vor acționa nici în 1942. Inimile cârmuitorilor României erau împietrite.

Prima știre despre succesul strategiei lui Filderman a venit în 30 septembrie, când unul din fruntașii evreilor din Lugoj (Transilvania) a venit să-i mulțumească „de a fi salvat pe evreii ardeleni”, adăugând că a aflat din surse românești că argumentele care au convins pe șefii regimului să amâne deportările sunt cuprinse în memoriile lui Filderman, și că „și dl. Maniu a intervenit și a dat aceleași argumente”¹¹⁶.

Deși și alți șefi de comunități din sudul Transilvaniei l-au felicitat pe Filderman la 10 octombrie și i-au mulțumit pentru succesul său de a amâna deportările, Filderman nu era convins că într-adevăr a reușit atâta timp cât nu se publica un comunicat oficial în această chestiune¹¹⁷.

„Ultima bătălie” – cum s-a dovedit, bătălie sterilă – a avut loc la 10 octombrie 1942, când Vasiliu le-a arătat câtorva fruntași ai populației evreiești din Transilvania ordinul lui Antonescu (din 10 iulie) de a deporta pe evrei de acolo. Vasiliu știa că acest ordin a fost anulat dar înfricoșarea evreilor însemna venit, mită, dolari, diamante, acțiuni la bursă. El era corupt și avea o amantă evreică originară din Transilvania. Ștefan Anthal (un evreu bogat originar din Transilvania care locuia la București) l-a chemat de urgență pe Filderman noaptea și conducătorul evreu a încercat să-l convingă pe Vasiliu „până la 2 noaptea” să-i recomande lui Antonescu să amâne deportarea până la primăvară, și în cele din urmă Vasiliu „a cedat”. Filderman și Anthal au așteptat a doua zi în fața Președinției Consiliului de Miniștri multe ore, până ce a apărut Vasiliu, care le-a

¹¹⁵ *Idem*, p. 249; (sublinierile mele, J.A.)

¹¹⁶ Notă a lui Filderman din jurnalul său, 30 septembrie 1942. *Idem*, nr. 126, p. 259.

¹¹⁷ Notă a lui Filderman din jurnalul său, 10 octombrie 1942. *Idem*, nr. 146, p. 291.

spus că „l-a nimerit pe Antonescu într-un moment de bună dispoziție și referatul a fost aprobat” ca deportările să fie amânate. Ștefan Anthal, care-l cunoștea pe Filderman de douăzeci de ani, a scris: „A fost singura dată când în ochii d-lui Filderman am văzut lacrimi”¹¹⁸. Carp a descris momentul primirii comunicatului oficial din 15 octombrie prin care s-a hotărât amânarea deportărilor:

„Filderman mă întâmpină cu vorbele: *Am izbutit*. S-au dat ordine. Nu se mai face nici o deportare. S-au întors din drum transpoarte... I-am spus lui Filderman că Lecca se plânge că evreii pun pe seama lui Filderman, acest succes. Mi-a răspuns: „Ce sunt de vină evreii, de vreme ce chiar nemții afirmă asta, prin „Bukarester Tageblatt”. Articolul [„Judenknechte”: Servitorii evreilor] prin amenințările la adresa țării [România], ne-a adus un mare serviciu...”¹¹⁹.

Filderman putea într-adevăr să-și atribuie o realizare ieșită din comun. Bătălia pe care a deschis-o s-a petrecut într-un moment potrivit – un moment de slăbire a credinței în justetea drumului pe care mergeau guvernarea României pentru realizarea aspirațiilor naționale ale poporului român, fapt care nu a depins de Filderman. Dar pentru a reuși în misiune trebuie să fii un evreu care se identifică cu aspirațiile naționale ale românilor, evreu care și-a consacrat viața cultivării legăturilor cu foștii conducători români, evreu care din cauza acestei identificări și-a câștigat aprecierea în rândurile politicianilor români și chiar ale unor miniștri ai regimului antonescian. Dacă lucrurile nu ar fi stat așa, el nu ar fi fost primit de ei și nu i-ar fi convins cu argumentele sale, și ei nu l-ar fi crezut.

Este important de menționat că nimeni dintre conducătorii opoziției nu s-a alarmat de situația evreilor; nici unul dintre ei nu l-a chemat pe Filderman pentru a-și exprima condoleanțe pentru uciderea evreilor din Basarabia și Bucovina, și nimeni nu s-a oferit voluntar, din propria inițiativă, să-l influențeze pe Antonescu să-și anuleze planul. Trebuia să se vină la ei, să li se explice și să fie implorați să acționeze.

Și în ciuda celor afirmate până aici, în ciuda informațiilor pe care le avem acum despre toate componentele mării drame, și deși în aparență din punctul de vedere românesc era logic să se anuleze deportările, se poate totuși susține că insomnie, supărare, un vis urât, o știre enervantă despre un evreu oarecare sau pur și simplu o durere de dinți bruscă l-ar fi provocat pe Antonescu să decidă un sfârșit tragic al existenței iudaismului în România. Este interzis să uităm că regimul antonescian a fost o dictatură, și că și după octombrie 1942 el a luat hotărâri care contraziceau logica sănătoasă a poporului român.

¹¹⁸ Nota lui Ștefan Anthal, consemnată de Carp, cu privire la intervenția lui și a lui Filderman la ministrul Vasiliu pentru amânarea deportării, fără dată (10 octombrie 1942). *Idem*, nr. 145, p. 290 (Anthal nu vorbea bine românește).

¹¹⁹ Jurnalul lui Carp (vezi și nota 13), p. 302. (Sublinierea mea, J.A.)

Filderman și cei câțiva asistenți ai săi puteau privi în urmă cu un sentiment de reușită. El a fost și a rămas un om modest, care și atunci a spus [noi] am reușit, când de fapt putea să spună [eu] am reușit. Iudaismul român a fost părăsit în voia soartei. El a rămas fără apărare, și nu exista atunci în lume o forță care ar fi putut să-l salveze – nici evreii din Statele Unite și nici micul Ișuv din Palestina (Ereț Israel) care nu trebuie acuzat de pasivitate. Soldații sovietici nu au rezistat în fața atacului germano-român din vara lui 1941. Ce forță putea să mobilizeze Ișuvul pentru a încerca să frâneze forțele imense care au încercat să șteargă existența iudaismului român?

Aceasta a fost realizarea lui Filderman. Înarmat exclusiv cu cuvinte, el a știut să prezinte pericolul exterminării evreilor din România nu ca o problemă umanitară, ceea ce nu l-ar fi emoționat pe Antonescu, ci ca o problemă națională românească, o problemă a relațiilor româno-maghiare, o problemă de care depindea viitorul României. În cazul evreilor din România s-a îndeplinit profeția lui Ieremia „căci l-a răscumpărat Domnul pe Iacov [= poporul evreu] și l-a izbăvit dintr-o mână [= o forță] mai tare decât a sa” (*Ieremia*, 31,11).

*„Conducători” care n-au știut nimic**

După eliberare, președintele organizației sioniste, Mișu Benvenisti, și șef-rabinul Șafran au încercat să pretindă că ei sunt cei care au condus campania pentru salvarea evreilor din România; dar ei nu au știut nimic despre evenimente și despre rolul lui Filderman în aceste evenimente, deoarece nu le povestise despre ele. Benvenisti chiar a inventat existența unui „Consiliu evreiesc” clandestin care ar fi activat în perioada pregătirilor pentru deportare; dar explicațiile lui au demonstrat că nu a existat nici un consiliu de acest fel și că el nu a cunoscut nici măcar faptele. Ce au știut într-adevăr cei doi?

În darea de seamă pe care a pregătit-o și a publicat-o la sfârșitul lui 1944 despre activitatea conducerii sioniste în timpul Holocaustului Benvenisti a descris contribuția lui la salvarea evreilor din Transilvania:

„În cursul unei audiențe, pe care o aveam la Împuternicitul Guvernului, în legătură cu situațiunea haluțimilor, am aflat, ca prin minune, că se pregătește deportarea în masă a celor 40.000 evrei din Ardeal; că primele măsuri [s-au și luat], și anume: stabilirea categoriilor și a câtorva excepții pentru bolnavi și bătrâni, fixarea termenului pentru primul transport, cererea de vagoane către Căile Ferate au și fost făcute; că toată această pregătire era ținută în cel mai strict secret pentru ca să se evite astfel demersurile, care ar putea împiedica acest plan de evacuare prin surpriză.

* A se vedea nota redacției, p. 4.

Am arătat pe loc Împuternicitului că ceea ce se pregătește constituie o monstruozitate, care va costa scump prestigiul țării și poporului român, adresându-i un apel disperat ca să întârzie prin posibilitățile sale [care îi stau la dispoziție] executarea acestei deportări. Mi-a atras atenția că am aflat acest *secret de Stat* întâmplător, riscând grave consecințe în cazul când îl voi divulga... Am răspuns că, în ceea ce mă privește, voi proceda după cum îmi va dicta conștiința... Am chemat de îndată pe d. Victor Auscher, unul din conducătorii Uniunii Naționale Evreiești din Ardeal [organizația sionistă locală, J.A.] care se afla [atunci] în București, destăinuindu-i cele aflate și hotărând împreună că *trebuie începută o eroică acțiune pentru oprirea acestui plan criminal*. A doua zi a fost chemat la București d. avocat Lighetti, care împreună cu ceilalți frunțași ardeleni și cu toți conducătorii evrei au folosit toate căile accesibile *ajungându-se chiar până la treptele Tronului*. Constrâns de toate intervențiile făcute, Mareșalul cedează în cele din urmă [de la hotărârea lui] ceea ce echivala cu verdictul de salvare a 40.000 de evrei.

Am dreptul să spun că, dacă nu reușeam să aflu această nenorocire și dacă nu aș fi comunicat imediat frunțașilor evrei din Ardeal ceea ce am aflat, este mai mult decât probabil că această nouă monstruozitate s-ar fi consumat¹²⁰.

Iar rabinul Șafran a scris în aceeași chestiune:

„În august 1942 evreii din sudul Transilvaniei se aflau în fața deportării. Despre planul de deportare am auzit de la dr. Lighetti din Timișoara și de la alți conducători ai comunităților din Transilvania, care au venit la București să ne înștiințeze că trenurile pentru deportarea evreilor din Transilvania de sud au fost deja pregătite. Această informație am obținut-o de la direcția căilor ferate române... Presa românească, de asemenea, ne-a furnizat un număr de semne prevestitoare de rele și alte amănunte am reușit să obținem din cercuri românești oficiale... *M-am adresat regelui Mihai, reginei Elena, Mgr. Cassulo [reprezentantul Papei], ambasadorului Elveției, de Weck și reprezentanților Crucii Roșii Internaționale și i-am prevenit asupra celor ce urmează să se întâmple...*

*Noi am luat legătura și cu Maniu, care era originar din Transilvania. Maniu ne-a primit cu răceală. Maniu a promis că va interveni în favoarea evreilor din sudul Transilvaniei, dar se pare că nu a intenționat să meargă așa departe pentru a salva de deportare pe cei originari din zona în care s-a născut. Scurt timp după aceea a anunțat că nu-i stă în putință să facă ceva. *Ne-am adresat, atunci, lui Brătianu, dr. N. Lupu... ne-am adresat și câtorva intelectuali... Am bătut la ușile personalităților cu funcții înalte în stat, începând cu mareșalul Antonescu și Mihai Antonescu, și ușile s-au deschis într-adevăr în fața noastră... Puteam chiar să vin la Palatul Regal oricând aveam nevoie, Regele și Regina mă favorizau.**

¹²⁰ Vezi: M. Benvenisti, „Sionismul în vremea prigoanei”, „Viața Evreiască”, 7-8-9-10. 1944, p. 17-18, copie în: Ancel, *Documents*, VIII, nr. 406, p. 420-426.

Am luat încă o dată legătura cu regele Mihai și regina-mamă, cu Cassulo, cu ambasadorii Elveției și Suediei, cu reprezentantul turc și reprezentantul Crucii Roșii. Dar toate acestea erau în zadar, și *Consiliul evreiesc* a hotărât să ia o măsură neobișnuită și îndrăzneată să se adreseze mitropolitului Bălan, șeful Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania...”¹²¹.

Rabinul Șafran a scris că întâlnirea sa cu mitropolitul a salvat evreii din Transilvania de exterminare. Trebuie menționat că odată cu deschiderea arhivelor românești și publicarea documentelor Vaticanului și a altor surse s-au clarificat următoarele fapte: rabinul Șafran nu a vizitat în perioada regimului antonescian Palatul regal, nu s-a întâlnit cu regele sau cu regina-mamă și nu a fost atunci în legătură directă cu regele și cu regina; ambasadorul Elveției nu l-a văzut niciodată; nunțul papal Cassulo s-a întâlnit cu rabinul numai după ianuarie 1943. Rabinul Șafran nu s-a întâlnit atunci cu Maniu; prima oară când l-a văzut a fost în 1945. La fel cu Brătianu și cu Lupu. Rabinul Șafran nu s-a întâlnit niciodată față în față cu mareșalul Antonescu, și cu Mihai Antonescu s-a întâlnit poate în 1944. Mitropolitul Bălan, cu care s-a întâlnit rabinul, nu a intervenit la Antonescu pentru anularea planului de deportare... Concluzia: Benvenisti și Șafran n-au știut nimic despre lupta lui Filderman, pentru că el nu le-a povestit*.

Anularea planului?

Spre deosebire de planul de deportare nazist în Polonia, care a fost anulat în octombrie 1942, planul de deportări al lui Antonescu în Transnistria nu a fost anulat. Intenția lui Antonescu de a deporta majoritatea evreilor din România a rămas neschimbată, și a servit drept directivă pentru ministrul Afacerilor Interne, Vasiliu, care împreună cu mareșalul și cu șeful SSI conduceau probleme de siguranță internă. Această linie își găsea expresia din când în când în hotărârile sale. Încăpățănarea de a face cu evreii din România ce-i trece prin cap deși condițiile politice și militare se schimbaseră și deși era clar că Germania va fi învinsă, era legată de caracterul lui Antonescu. Logica sănătoasă nu putea să concureze cu imaginea pe care și-o făcuse despre el însuși în megalomania sa, cu identificarea lui totală cu obiectele naționale ale României, concomitent cu absorbirea tuturor imaginilor negative atribuite poporului evreu de către precursorii antisemitismului român.

Președinția Consiliului de Miniștri, M.St.M. și ministrul Vasiliu au continuat să acționeze conform supoziției că deportările în Transnistria vor fi reluate la timpul potrivit, când Conducătorul le va ordona. La 22 octombrie 1942, secretarul

¹²¹ A. Șafran, *În fața furtunii, Iudaismul din România în perioada Holocaustului, Memorii, Yad Vashem, Ierusalim, 1990, p. 71-72. Sublinierile mele, J.A. (ebraică).*

* A se vedea nota redacției, p. 4.

general al Consiliului de Miniștri, Ovidiu Vlădescu, a emis o directivă generală care ordona să fie deportat în Transnistria orice evreu despre care s-a hotărât să fie deportat și care încearcă să întârzie deportarea prin înscenarea unor procese fără importanță, ceea ce obligă tribunalele să emită ordin de reținere provizorie pe loc, până la clarificarea procesului¹²².

Neanularea planului mareșalului de a deporta la momentul oportun pe toți evreii din Bucovina care au mai rămas în Cernăuți a fost dezvăluită într-o scrisoare a ministrului Vasiliu către Președinția Consiliului de Miniștri în cazurile a trei evrei cărora Antonescu personal le-a permis să se întoarcă în România din Transnistria.

Ministrul Vasiliu a explicat că a hotărât să-i trimită la Roman în Regat și nu la Cernăuți, spre a nu fi din nou deportați în Transnistria, de unde au fost eliberați de însuși Conducătorul, când vor fi reluate deportările¹²³.

În martie 1943 planul de deportare a evreilor din Cernăuți mai era încă în vigoare, și a fost menționat în scris de ministrul Vasiliu când a respins o recomandare de a permite unei familii evreiești să se mute de la Cernăuți la București. Argumentul era: „Mareșalul Antonescu interzice absolut orice strămutare de evrei din Cernăuți în țară [în Regat], iar petiționarul cu familia face parte dintr-un lot de evrei care trebuie să plece și ei în curând în Transnistria”¹²⁴.

Intenția de a deporta evreii din Cernăuți mai era încă în vigoare în august 1943, cu toate că Ministerul de Interne înțelesese deja că este posibil că nu va fi pusă în practică. Ministerul de Interne a respins o intervenție a Președinției Consiliului de Miniștri să emită un permis de călătorie special unui evreu convertit din Cernăuți întrucât este interzis să se creeze un precedent „în special pentru restul de evrei din Bucovina care au situația de toleranță în Cernăuți, în loc de a fi în Transnistria”¹²⁵.

În martie 1943, guvernatorul Bucovinei a publicat o nouă ordonanță cu privire la obligativitatea de a purta steaua galbenă la Cernăuți, și pe palton, jachetă, haină de piele sau rochii, „astfel încât atunci când se scoate paltonul, fie pardesiul, să se vadă steaua pe haine, rochii etc.”¹²⁶.

¹²² Directivă a Președinției Consiliului de Miniștri din 22 octombrie 1942, copie de la poliția Chișinău, 28 octombrie 1942. Arhiva Chișinău, 696-1-32, p. 216.

¹²³ Notă a Consiliului de Miniștri din 24 octombrie 1942 cuprinzând în anexă o scrisoare a ministrului Vasiliu în această chestiune. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 23, p. 627-628.

¹²⁴ Ministrul de Interne către Președinția Consiliului de Miniștri, 18 martie 1943. *Idem*, vol. 241, p. 297.

¹²⁵ Ministerul de Interne către Președinția Consiliului de Miniștri, 27 august 1943. *Idem*, vol. 25, p. 487.

¹²⁶ Ordonanța guvernatorului Bucovinei cu privire la obligativitatea de a purta steaua galbenă, 26 februarie 1943, publicată la 4 martie 1943 în „Bucovina”; copie în: Ancel, *Documents*, IV, nr. 264, p. 489.

Vasilii nu a anulat ordinul de urmărire a țiganilor și de a întocmi liste de „țigani periculoși la siguranța publică” pentru a-i deporta în Transnistria¹²⁷. M.St.M. nu a anulat diferitele sale ordine cu privire la pedepsirea evreilor din detașamentele de muncă care au încălcat ordonanțele de a căror existență știa numai el. La 5 noiembrie 1943 M.St.M. a emis un nou ordin care completa o ordonanță anterioară de a deporta în Transnistria „evrei repartizați în detașamente exterioare de lucru și care vor fi găsiți hoinărind în afara cantonamentelor destinate detașamentelor”, sau „se vor fi dovedit că întrețin o propagandă dăunătoare intereselor naționale”, precum și „evrei care se vor fi dovedit că fac legătura între evreii din detașamentele de lucru și restul țării” – trei abateri pe care autoritățile militare erau cele care hotărau dacă au fost comise¹²⁸, și într-adevăr au existat cazuri izolate de deportări pe baza acestui ordin. La 22 aprilie 1943, ministrul Vasiliu a comunicat comisiei inter-ministeriale speciale în probleme evreiești că mareșalul Antonescu a ordonat „să se ia măsuri ca nici un evreu trimis în Transnistria să nu mai aibă voie să se înapoieze de acolo”¹²⁹.

La 16 februarie 1943, Ion Antonescu personal a ordonat deportarea în Transnistria a refugiaților evrei din Germania, lipsiți de cetățenie (Heimatloss), dacă nu vor reuși să părăsească România în decurs de treizeci de zile. Era vorba de evrei germani care au sosit în România cu pașapoarte germane pe care au fost aplicată ștampila cu litera J (Jude), și care au fost confiscate de legația germană când s-au prezentat pentru a le prelungi valabilitatea. În cele din urmă ei n-au fost deportați datorită intervenției lui Filderman. Autoritățile românești îi considerau ca lipsiți de cetățenie¹³⁰.

În interiorul României, Antonescu a continuat să aplice până în ultima clipă planul de evacuare a evreilor din târgurile de pe întinsul României în care mai erau evrei, dintre care o parte fuseseră deja evacuați din sate și târguri mici în iunie 1941. În Transilvania s-a încheiat concentrarea evreilor din târguri și sate, majoritatea în localitățile capitală de județ și uneori în alte sate; principalul era să părăsească locuințele și bunurile. În noiembrie 1942 au fost transferați 1.400 de evrei din orașelul Beiuș în satul Ginta.

O parte din acești evrei au fost aduși acolo, la începutul războiului, din sate și orașele vecine – și din orașelul Tinca.

¹²⁷ Raportul Direcției județene a poliției Timișoara în problema executării unui ordin din 11 noiembrie privind întocmirea de liste de țigani periculoși, 30 noiembrie 1940 (copie), Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 77, p. 217 (USHMM/RG 25004M, microfilm 35).

¹²⁸ Ordinul nr. 916415 al M.St.M. din 5 noiembrie 1942. Copie de la poliția din Chișinău, 30 noiembrie 1942. Arhiva Chișinău, 694-1-142, p. 252.

¹²⁹ Notă despre ședința comisiei inter-ministeriale speciale cu privire la evrei, 22 aprilie 1942 (copie). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 59, p. 40 (USHMM/RG 25004M, microfilm 33).

¹³⁰ Ordinul nr. 7214 al Ministerului de Interne cu privire la evreii germani a căror cetățenie a fost anulată, copie de la poliția din Chișinău, 23 aprilie 1943, Arhiva Chișinău 696-1-157, p. 19.

„Intellectualitatea românească și în special protopopii au intervenit de îndată în favoarea evreilor, cerând oprirea evacuării”, dar fără folos. „Nu se acordă nici o amânare”¹³¹, a notat Filderman în jurnalul său.

Antonescu a continuat politica de concentrare a evreilor din Moldova în orașele principale, pentru a permite la momentul potrivit deportarea lor sau să-i oblige să emigreze. În 1942 evreii din Podu-Iloaiei au fost evacuați la Iași după ce Antonescu le-a notat existența într-una din vizitele sale în regiune. La 17 aprilie 1943 Ion Antonescu a ordonat „evacuarea evreilor din orașele nereședință, în orașele capitală de județ”. Pentru mulți era vorba de a doua evacuare deoarece în iunie 1941 au fost evacuați acolo din sate și târguri, așa cum am menționat, conform altui ordin al lui Antonescu. În acest scop, ministrul de Interne a dat dispoziție tuturor directorilor de poliție să verifice câți evrei se mai află în aceste orașe, ce folos și ce pagube vor decurge de la aplicarea acestei măsuri și să lămurească cum pot fi lichidate afacerile lor și a le „trece la creștini”¹³².

De data aceasta câțiva din frunțașii comunității din Iași au hotărât să angajeze cu plată un avocat român care avea legături corespunzătoare cu doamna Veturia Goga (soția fostului prim ministru Octavian Goga). Doamna Goga și soția lui Antonescu l-au convins pe mareșal să renunțe deocamdată la plan. D-na Antonescu avea nevoie de bani pentru „Consiliul ei de Patronaj”. Avocatul și-a primit onorariul, și d-na Goga avea totdeauna nevoie de bani...¹³³.

Și apropierea armatei sovietice de granițele României a ajutat la temperarea izbucnirilor antisemite ale Conducătorului, deși nu întotdeauna. În primăvara lui 1944 M.St.M. a cerut transferarea evreilor din Moldova în ghetouri pentru a „nu stânjeni” operațiunile militare¹³⁴.

Antonescu nu s-a împăcat niciodată, cum am menționat, cu faptul că a fost silit să renunțe la visul său de a purifica țara de evrei. Într-adevăr, spre deosebire de naziști, nu a continuat să se încapățâneze să-i omoare, și din octombrie 1942, dacă ar fi depins de el, era dispus să le permită să părăsească România spre orice loc din lume, cu condiția să plece fără nimic. La 26 martie 1943, Guvernul României a înaintat un memoriu ministrului german la București în care stabilea că „singura soluție la problema evreilor din România este emigrarea”¹³⁵. În

¹³¹ Notă din jurnalul lui Filderman, 10 noiembrie 1942. Anel, *Documents*, IV, nr. 178, p. 349.

¹³² Ordin al mareșalului Antonescu din 17 aprilie 1943 cu privire la evacuarea evreilor din orașele nereședință de județ, copie de la poliția din Chișinău, 22 aprilie 1943, Arhiva Chișinău, 686-1-84, p. 21.

¹³³ S.C. Cristian, *Patru ani de urgie...*, „Timpul”, București [1945], p. 91-92.

¹³⁴ Memoriu al lui Filderman către ministrul de Interne, cu privire la intenția guvernului de a înființa ghetouri în Moldova, 25 aprilie 1944. Anel, *Documents*, VIII, nr. 33, p. 33.

¹³⁵ Memoriu al guvernului român referitor la măsurile pe care le-a luat pentru soluționarea problemei evreiești, 26 martie 1943, Anel, *Documents*, IV, nr. 285, p. 524-525.

aceeași lună Antonescu a acordat un interviu prietenului său, scriitorul antisemit Ion Brătescu-Voinești, în care mulțumea germanilor pentru sprijinul lor în acțiunea de purificare a țării de paraziți și de dușmanii ei interni. Acești dușmani, a adăugat Antonescu, „îi socotesc mai vătămători decât cei externi, pentru că de la dușmanii din afară ne poate veni ciuntirea trupului țării, iar de la cei dinăuntru otrăvirea și ticăloșirea sufletului neamului nostru”¹³⁶. În același interviu Antonescu a promis să continue lupta „pentru nimicirea totală a bolșevismului evreiesc”.

La 26 septembrie 1943, după căderea regimului lui Mussolini, când a înțeles deja că este aproape imposibil de frânat armata sovietică și a început să planifice retragerea armatei, a administrației și a colaboraționiștilor locali din Transnistria în interiorul României, mareșalul i-a dictat secretarului său militar că „în paralel se va studia trimiterea în locul lor, a jidanilor din Țară, în ordine: Moldova, București și restul Țării”¹³⁷.

Din cauza înaintării rapide a forțelor sovietice și probabil și datorită logicii politice a lui Mihai Antonescu și poate a opoziției, acest plan a rămas sub formă de document istoric, care dovedește mai mult decât orice intențiile lui Antonescu față de evreei din Regat.

În ultima sa exprimare publică în problema evreilor, la 4 februarie 1944, Antonescu și-a exprimat regretul că nu a reușit să deporteze pe toți evreei din Basarabia și Bucovina (la Cernăuți au rămas circa 14.000 de evrei și în toată Basarabia 101), afirmând cu ipocrizie că a fost nevoit să execute deportarea pentru a apăra pe acei evrei de pogromuri. El a amenințat pe evreei rămași și pe evreei din România în general că va lichida socoteala cu ei: „atrag și de astă dată atenția că dacă evreei vor continua să submineze acest Stat prea tolerant, vor suferi consecințe și mai grave decât acelea pe care le-au suferit până acum”¹³⁸.

Într-o scrisoare trimisă arhitectului său evreu a trasat și linia pe care o vor adopta apoi toate regimurile care s-au perindat în România. Ceea ce s-a întâmplat, a rezumat Antonescu capitolul relațiilor și al răspunderii lui față de evrei, este o tragedie universală și nu neapărat o tragedie a evreilor: „În războiul acesta, întins pe toată suprafața pământului, evreei nu pot fi scutiți de suferința, de asuprirea și de mizeriile la care este supusă aproape întreaga omenire”¹³⁹.

¹³⁶ Ion Brătescu-Voinești, „Am văzut pe Mareșal”, „Porunca Vremii”, 5.3.1943, copie în: Anel, *Documents*, IV, nr. 266, p. 491-492.

¹³⁷ Ordinul lui Ion Antonescu către M.St.M. prin care cere să pregătească un plan de lucru pentru cazul evacuării Transnistriei, Basarabiei și Bucovinei, 23 septembrie 1943, AYV 0-11/48 (Fondul România)

¹³⁸ Scrisoarea lui Antonescu către Clejan, 4 februarie 1944, Anel, *Documents*, VIII, nr. 13, p. 19.

¹³⁹ *Idem*.

El a ridicat moralul soldaților săi în ordinul de zi de Anul Nou 1944. Nu vă temeți de viitor, a scris, deoarece „Fapta voastră în ținuturile ocupate și prin locurile călcate a fost blândă și omenească. Nimeni pe unde ați trecut, nu a fost jefuit și nu a fost lovit... Noi nu am deportat pe nimeni... Nu am dezdărcinat nici oameni, nici familii din așezările lor, pentru interesul nostru politic sau național... Omul pentru noi este om, ori din ce nație ar fi, și oricât rău ne-ar fi făcut”¹⁴⁰.

Alibiul

La sfârșitul lui martie 1943, Mihai Antonescu s-a străduit să-l convingă pe ambasadorul Elveției în România, René de Weck, care de la 13 decembrie 1941 a reprezentat și interesele Marii Britanii, Statelor Unite, Belgiei, Greciei și Iugoslaviei, că „el a renunțat definitiv să prigonească fiii lui Israel”¹⁴¹, și că difuzarea ultimelor afișe antisemite a fost o acțiune a Legației Germaniei și a colaboratorilor ei români.

Ambasadorul Elveției, care era în același timp adjunctul decanului corpului diplomatic, era acreditat în România din 1932 și cunoștea bine personalitățile regimului, a discernut schimbările care au intervenit în atitudinea regimului față de Germania și față de lume; și în „problema evreiască” el a constatat o nuanță nouă în cuvintele regelui adresate corpului diplomatic cu ocazia Anului Nou 1943: „Câteva fraze, dar ele nu pomenesc [cuvintele] victorie, „ordine nouă”, pe aliații României și fidelitatea ei pentru Axă, și nici „războiul sfânt contra bolșevismului”. Într-adevăr, vremurile s-au schimbat”¹⁴².

De Weck l-a auzit pe Mihai Antonescu clocotind de furie împotriva germanilor: „Este de neconceput să ne ceară în același timp, fără răsplată, sângele nostru, toate resursele noastre economice și concesiile financiare uriașe”¹⁴³. În ajunul întâlnirii dintre Ion Antonescu și Hitler – în februarie 1943, după dezastrul de la Stalingrad – de Weck a prevăzut că Antonescu va continua să sacrifice soldați și resurse după ce Hitler îl va copleși cu laude și-i va promite într-o formă nebuloasă „morcovul” pe care niciodată nu-l va primi, Transilvania de Nord, pentru ca măgarul să continue să tragă căruța¹⁴⁴.

Și cu toate acestea, România după Stalingrad era diferită de România de dinainte. România lui Antonescu nu s-a alăturat nici măcar verbal la „războiul total” proclamat de Goebbels la 18 februarie 1943. Regimul antonescian a încercat

¹⁴⁰ Ordinul de zi al lui Antonescu cu prilejul Anului Nou, 1 ianuarie 1944, „Ecou”, copie în: Anel, *Documents*, IV, nr. 381, p. 712.

¹⁴¹ Jurnalul lui de Weck (vezi și nota 5), notă de la sfârșitul lui martie 1943.

¹⁴² *Idem*, notă din 1 ianuarie 1943.

¹⁴³ *Idem*, notă din 6 ianuarie 1943.

¹⁴⁴ *Idem*, notă din 17 ianuarie 1943.

să reducă numărul soldaților trimiși pe front, și în acest scop a înșelat chiar conducerea germană și Misiunea de legătură a Wehrmacht-ului în România. Mihai Antonescu a început tatonări secrete cu reprezentanți ai puterilor aliante privind posibilitatea retragerii la momentul oportun din tovărășia cu Germania – contacte care aveau lor la Madrid, Lisabona, Ankara, Stockholm, Cairo ș.a.m.d. Regimul antonescian a încetat să difuzeze propagandă rasistă antisemită, și a încercat să oprească răspândirea acesteia de către legația germană, legionari și alți colaboratori ai Germaniei în România.

Curtea regală a devenit la începutul lui 1943, un bastion, într-adevăr discret, dar ferm, de rezistență contra continuării alianței cu Germania, fără a încerca să submineze bazele regimului antonescian. Maniu, prin împotrivirea sa de a preda pe evrei pentru exterminare, a readus și regimul antonescian, cel puțin parțial, la parametri normali în politica sa externă. Confiscarea averilor evreiești și politica de jaf a bunurilor evreiești de către regim și exploatarea fizică a evreilor au continuat până la 23 august 1944, data căderii regimului, dar în Europa naziștilor nu acesta era cel mai mare pericol care amenința existența poporului evreu, și trebuie văzută în perspectiva locului și a perioadei.

Toate acestea au fost rezultatele politicii personale a lui Mihai Antonescu, dar această politică nu putea fi executată fără aprobarea lui Ion Antonescu. Conducătorul continua să mormăie împotriva evreilor și să aibă din când în când accese de furie dar nu a cedat presiunilor, și de două ori, – în aprilie 1943 și în primăvara lui 1944 – a respins cereri germane de a izola pe evrei în ghetouri și de fapt de a-i preda pentru exterminare. De data aceasta evreii erau foarte necesari pentru retrocedarea Transilvaniei de Nord României. Este important de notat că schimbarea a intervenit înainte de Stalingrad, dar nu izolat de el.

Ion Antonescu și-a revenit la începutul lui octombrie 1942, și a înțeles imediat că Stalingradul va fi un dezastru militar. El știa legătura între numărul de soldați și puterea de foc și capacitatea de a stăpâni un teritoriu, iar în momentul când războiul a încetat să fie un război în mișcare, și-a dat seama de greșelile comandamentului german și de situația tragică a forțelor românești. După Stalingrad, Mihai Antonescu i-a spus în particular ministrului Apărării, Constantin Pantazi: „Nemții sunt căzuți, și noi trebuie să găsim o ieșire”¹⁴⁵. Încă în octombrie 1942, după victoria britanică la El-Alamein, și cu atât mai mult după Stalingrad, establishment-ul militar român a înțeles că Germania nu este capabilă să învingă în război. Armata noastră, i-a spus Pantazi lui Antonescu în iunie 1943, „nu mai există”. Cum ieșim din această complicație? I-a întrebat Antonescu pe Pantazi în

¹⁴⁵ Stenograma anchetării lui Constantin Pantazi de către acuzatorul principal la Tribunalul Poporului, 19 aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol., 31, p. 190 (USHMM/RG 25004M, microfilm 33).

mod retoric, însă Pantazi i-a răspuns pe față: „D-le Mareșal, după cum se prezintă situația, cred că trebuie să păstrăm aparențele că stăm cu nemții și în momentul propriu să trecem dincolo”¹⁴⁶.

Hotărârea de a nu-i preda pe evrei și înfrângerea de la Stalingrad au ajutat României să-și revină la istoria și la proporțiile sale. Din presă și din propagandă a dispărut imaginea soldatului român care învinge hidra bolșevică în răsărit, încolțește și străpunge bestia iudeo-bolșevică și salvează patria creștină. Accentul s-a pus pe România lipsită de ideologii, țară mică care luptă pe viață și pe moarte în fața unor forțe care încearcă mereu să deposedeze poporul român de țara sa, România s-a întors la imaginea sârmanului, iar propaganda oficială cel puțin, l-a lăsat pe evreu în pace, ceea ce nu înseamnă că forțele și instituțiile antisemite au dispărut de parcă n-ar fi existat. Ele au continuat să lovească dintr-un reflex necondiționat, din rutină antisemită și din neînțelegere a cotiturii făcute de regim în încercarea de a se salva de judecata popoarelor.

În 1944, Ministerul de Externe german a ajuns la concluzia că guvernul român nu mai acționează în domeniul propagandei antisemite rasiste, și chiar nu vedea cu ochi buni o astfel de activitate germană în țara sa. Într-o ședință de lucru la Berlin, care a trecut în revistă problemele propagandei în diferite țări, se arăta despre România printre altele:

„Problema evreiască în România a fost tratată numai din punct de vedere economic și politic general, dar aspectul rasist și ideologic a fost abandonat. Guvernul României a luat o atitudine prudentă față de problema evreiască. Multe depind de situația militară. De aceea trebuie să ne continuăm lucrul cu precauție. Guvernul român ne-a comunicat că o tratare propagandistică a problemei evreiești este de nedorit. De aceea acțiunea de răspândire de zvonuri a rămas mijlocul nostru principal. Deoarece presa nu primește [spre publicare] articole antievreiești, a rămas „Porunca Vremii” singurul ziar antisemit al nostru... Există, de asemenea, posibilitatea de a face din nou uz de material vechi, care a fost aprobat înainte [de introducerea] cenzurii severe”¹⁴⁷.

Însărcinatul cu problemele de propagandă nazist în România nu a recomandat invitarea unui reprezentant român la noul congres antisemit care se afla în pregătire la Berlin. În așteptarea schimbării aliaților, problema evreiască s-a transformat sub dirijarea lui Mihai Antonescu dintr-o problemă de purificare fizică, sufletească și morală (de morala „evreiască” confuză și dezintegratoare) sau de purificare de satana, după spusele lui Ion Antonescu, într-un gaj, care la momentul

¹⁴⁶ *Idem*, Stenograma din 15 și din 18 aprilie, p. 207, 211.

¹⁴⁷ Protocol secret de la o dezbatere la Ministerul de Externe de la Berlin despre problema activității antisemite în alte țări, Berlin, 28 aprilie 1944. Documentele de la Nürnberg PS-3319. Copie în: *Ancel, Documents*, VIII, nr. 38, p. 37.

potrivit va demonstra că România nu este identică cu Germania nazistă, că ea însăși s-a găsit atrasă între doi coloși care au împărțit-o, au cucerit-o, au exploatat-o și tot ce s-a întâmplat a fost din lipsa de alternativă și nu are nici o vină. Cine dorea să devină aliata puterilor democratice avea nevoie de evrei vii, iar Bucureștiul cu cei o sută de mii de evrei ai săi a devenit vitrina regimului față de reprezentanții statelor neutre – Elveția, Vaticanul, Suedia, Turcia, Spania, Portugalia, țările sud-americeane – dovadă vie că în România mai trăiesc evrei și ei n-au fost exterminați. Bucureștiul a devenit un adevărat Teresienstadt, nu de felul cum națiștii l-au confecționat în ajunul unicei vizite a reprezentanților Crucii Roșii.

Transnistria a rămas vitrina pentru Germania, dovadă că lagărele și ghetourile nu sunt desființate, și că există evrei care sunt însemnați cu semnul galben și împușcați din când în când. Iar evreii din Moldova, care au fost concentrați în cartiere și districte separate – ghetouri fără nume – așteptau verdictul mareșalului: vor reuși germanii să stăvilească tăvălugul rusesc, vor fi și ei deportați; nu vor reuși – vor fi siliți să emigreze. Oricum ar fi, nu li se va permite să se întoarcă în târguri și sate¹⁴⁸.

Mihai Antonescu a început să fabrice alibiul național al regimului, al poporului și al lui personal pentru crimele împotriva poporului evreu. Alibiul se întemeia în primul rând pe o conștiință necurată și pentru continuarea existenței evreiești era bine așa. Filderman a observat imediat schimbarea, dovedind și de data aceasta că era un evreu deștept și practic, capabil „de a gândi pe românește”. La 24 noiembrie 1942, o săptămână după începerea ofensivei sovietice la Stalingrad, când o mare îngrijorare i-a cuprins pe cărmuitorii României pentru soarta armatei române în care se afla floarea tineretului, și pentru soarta României însăși, Filderman s-a grăbit să anunțe că este loial României și este gata s-o ajute dacă va fi solicitat pe plan internațional și pe lângă puterile democratice și a avut chiar grijă ca atitudinea sa să ajungă la cunoștința opoziției și a guvernului.

Ultimele evenimente, a raportat SSI-ul la 24 noiembrie 1942, au pus din nou în discuție în cercuri politice problema atitudinii evreilor față de patria românească în lumina greutăților care vor sta în fața României în viitor. Legionarii difuzează ideea că evreii sunt dușmanii statului român și că ei așteaptă doar momentul să se răzbune pe el, pe când în cercurile democratice domnește dezorientarea, deoarece printre sprijinitorii fostului rege Carol al II-lea se numără evreul Fischer (regele exilat sosise în Mexic, și spera să revină la putere în România cu ajutorul puterilor democratice).

„Pentru a risipi aceste aserțiuni, pe care le declară false, d-rul Filderman a făcut cunoscut prietenilor săi că este gata să producă o declarație, în calitatea sa de fost conducător ales al tuturor comunităților din țară, prin care să arate:

¹⁴⁸ Vezi memoriul lui Filderman despre „Situția tragică a evreilor și a comunităților din Moldova”, 29 mai 1944, AnceI, *Documents*, VIII, nr. 62, p. 61.

1. Evreii români, cu toate suferințele ce au avut de îndurat, se declară solidari cu poporul român.

2. Evreii români sunt gata să lupte, prin mijloacele ce le-ar sta la dispoziție astăzi ca și în viitor, pentru realizarea unei Româнии puternice și prospere.

Ei se declară capabili să susțină, prin reprezentanții lor, interesele supreme ale statului român în fața oricărui for internațional dispus să-i asculte.

3. Evreii români sunt împotriva revenirii ex-regelui Carol, considerând că fostul suveran este acela care a întreținut și dezvoltat mișcarea antisemită pentru a acoperi prezența d-nei Lupescu în camarilă...

Dr. Filderman este gata să dea o asemenea declarație la cererea oricărui factor important, declarație ce poate fi destinată străinătății¹⁴⁹.

Filderman a înțeles că statul român trebuie sprijinit și trebuie trecută sub tăcere uciderea a sute de mii de evrei de către armată și de către populația românească pentru a întări tendința de îndepărtare de obiectivele de război ale Germaniei, să asigure sprijinul evreilor din întreaga lume pentru retrocedarea Transilvaniei, să continue să „doneze” (adică să fie jefuiți), să nu scoată în evidență pe evrei ca pe un grup separat... și să spere la bine până la victoria asupra Germaniei naziste – victorie care să-i găsească pe evreii din România în viață. Aceasta corespundea tendințelor de alibi ale lui Mihai Antonescu, care privea lichidarea evreilor din Basarabia, Bucovina și Transnistria ca și cum nu s-ar fi petrecut vreodată.

Alibiul pe care l-a conceput Mihai Antonescu se referea nu numai la problema evreiască. El a inclus și o campanie de „adaptare” de documente la noile concluzii politice.

Astfel au fost falsificate documentele pogromului de la Iași, protocoale de la întrevederile cu conducătorii regimului nazist și cu reprezentanții lui în România, care au fost rescrise în parte pentru a scoate în evidență grija lui față de soldați, efortul de a păstra bogățiile țării în fața cererilor germane, previziunea eșecului politicii naziste față de popoarele Europei etc. Falsificarea documentelor privind exterminarea și tragedia evreilor în Transnistria, la Iași și altele prin intermediul micșorării dimensiunii lor aproape că ar fi reușit, dacă nu s-ar fi păstrat dosare secrete la Ministerul de Externe, ministerul lui Mihai Antonescu, în care au fost trecute date adevărate despre amploarea exterminării.

Construirea alibiului a cuprins dispoziția de a descoperi și a distruge orice fotografie sau film realizate pe locurile care au servit de exterminare, în localitățile de deportare, la punctele de trecere peste Nistru sau în ghetourile din Transnistria. La București erau îngrijorați de existența unor astfel de fotografii făcute de soldați italieni și de către germani militari, civili și echipe de propagandă. Și într-adevăr,

¹⁴⁹ Raport al SSI din 24 noiembrie 1942, Arhiva Securității, dosar 2909, vol. 248, p. 373.

Guvernul Ungariei a adunat astfel de fotografii și a publicat la sfârșitul lui 1942 o carte specială despre masacrele comise de români¹⁵⁰.

Documentele oficiale întocmite după octombrie 1942 n-au mai cuprins ideologie nazistă și rasistă, ci, dimpotrivă, s-au intercalat fraze despre o pretinsă sensibilitate față de viețile umane, inclusiv viața evreilor, repulsie față de mijloacele de exterminare folosite de naziști, acord pentru emigrarea unor evrei ca o modalitate de a rezolva problema evreiască. Toate acestea în așteptarea verdictului istoriei.

În ceea ce-i privește pe evrei, alibiul cuprindea și hotărâri practice: încetarea politicii de exterminare în Transnistria; aprobarea creșterii ajutorului pentru deportați din partea organizațiilor evreiești; încetarea deportărilor din Bucovina; consimțirea la sfârșitul lui iulie 1943 să se înapoieze în România anumiți evrei cetățeni români din Germania, din țările ocupate, în special din Franța, care supraviețuiseră după campaniile de deportare îndeplinite de germani după ce însuși Antonescu a acceptat deportarea lor în noiembrie 1941¹⁵¹, aprobare pentru îmbunătățirea condițiilor de viață în detașamentele de muncă ale evreilor (nu, ferească Dumnezeu, pe socoteala statului, ci pe socoteala Centralei Evreilor) – o parte mai mare din banii storși de la evrei prin intermediul „carnetelor de scutire de la munca obligatorie” a fost îndreptată spre acțiuni de ajutoare în România și în Transnistria.

De asemenea, au început discuții cu privire la posibilitatea înapoierii deportaților din Transnistria, care au continuat până în ultimul moment, deoarece Conducătorul nu era dispus să recunoască că a greșit și deoarece continuarea existenței ghetourilor servea regimul în relațiile sale cu Germania. În cele din urmă au fost înapoiți supraviețuitorii din Dorohoi și circa două mii de orfani.

Din momentul în care a fost abandonată metoda exterminării și deportărilor, a fost organizată cu seriozitate o altă cale prin care mișcarea sionistă a încercat în permanență să convingă autoritățile românești despre existența ei deși nu era într-adevăr o alternativă, deoarece diverși factori externi împiedicau realizarea. Este vorba de emigrare, adică „alia” în Palestina. Această cale a fost adoptată de autoritățile antonesciene, și a servit bine politica regimului, care nu s-a schimbat, în ciuda celor întâmplute: să se scape de evrei! La 29 septembrie 1942 Mihai Antonescu l-a însărcinat pe ministrul Vasiliu să examineze posibilitatea transportării de evrei cu vapoare în afara României: „Se pot realiza câștiguri, fără

¹⁵⁰ Telegramă a reprezentantului României la Madrid, Nicolae Dumitrescu, către Ministerul de Externe de la București privind impresia deplorabilă provocată de o publicație antiromânească editată de Guvernul Ungariei, cuprinzând amănunte și fotografii oribile despre crimele împotriva evreilor din România, 10 ianuarie 1943, D. Hincu, *Un licăr în beznă*, Ed. Hasefer, București, 1997, p. 56.

¹⁵¹ Ordin secret al Ministerului de Interne în numele lui Antonescu către Ministerul de Externe să permită înapoierea în România unor evrei cetățeni români care trăiesc în Germania și țările ocupate, 19 iulie 1943. *Idem*, p. 63.

să ne amestecăm”¹⁵², a spus adjunctul Conducătorului. Așa s-a născut la sfârșitul lui 1942 planul celor 75.000 – planul de emigrare pe care Killinger l-a definit ca o încercare a lui Antonescu „de a omorî două muște cu o singură lovitură. Pe de o parte, vrea să obțină 16 miliarde de lei, care-i sunt foarte necesari, și pe de altă parte, vrea să scape în mod comod de o mare parte din evrei”¹⁵³. Acest plan a eșuat deoarece aplicarea lui depindea de Germania și întrucât autoritățile românești n-au apreciat corect câți bani pot fi storși de la evrei.

Propaganda rasistă și antisemită a încetat. Cu cât s-au înmulțit înfrângerile pe front, s-a întărit credința în forța imensă a iudaismului mondial și în ideea că evreii stăpânesc lumea într-un fel sau altul – fie prin intermediul bolșevismului sovietic, fie prin plutocrația americano-engleză. Mihai Antonescu și-a făcut iluzii aproape demente privind capacitatea conducătorilor recunoscuți ai evreilor de a influența puterile democratice în favoarea României și în favoarea lor.

În sfârșit, trebuie subliniat că nu toate intențiile bune ale autorităților centrale au fost traduse în fapte de către birocrăția românească, care a rămas în majoritate dușmănoasă evreilor.

Marii dușmani ai existenței evreilor în România au rămas naziștii, M.St.M. al armatei române și nestatornicia lui Antonescu, care era în stare să-și schimbe brusc comportarea. În mai 1944 Filderman a trimis opoziției o declarație de loialitate față de statul român, scrisori adresate ambasadorilor puterilor apusene, pe care le-a predat emisarului opoziției în România, prințul Barbu Știrbei, care a plecat cu știrea regimului antonescian la Cairo pentru a discuta condițiile de armistițiu cu România. Într-un moment greu pentru România, Filderman (care era pesimist în ceea ce privește posibilitatea să rămână în viață) a dovedit, în numele populației evreiești, că el se identifică cu aspirațiile poporului român pentru unitate, independență și libertate, și a adoptat liniile politice de bază ale opoziției, care deveniseră între timp și liniile de supraviețuire ale regimului antonescian. El a permis opoziției să discute despre viitorul României și în numele colectivității evreiești, și în felul acesta s-a comportat ca un patriot român. De data aceasta a fost rândul său să sprijine opoziția, cu atât mai mult cu cât prințul Barbu Știrbei a fost printre cei care au intervenit personal împotriva planului de deportare. „Poporul român s-a văzut târât într-un război de circumstanțe mai puternice decât voința sa”, a scris Filderman. În 1941, România a trebuit să aleagă între o declarație de război și ocupație, care ar fi dus la lichidarea intelighenței românești și la lichidarea a 300.000 de evrei. Despre evreii din teritorii care au fost măcelăriți – nici un

¹⁵² Culegere de stenograme din ședințele guvernului în anul 1942. Arhiva Securității, dosar 8180, vol. 6, p. 110.

¹⁵³ Telegramă a lui Killinger către Ministerul de Externe din Berlin, 12 decembrie 1942. *ANCEL, Documents*, IV, nr. 203, p. 399.

cuvânt¹⁵⁴. Și la noi germanii au cerut deportarea evreilor pentru a fi exterminați a adăugat Filderman, dar autoritățile au refuzat. În scrisori adresate ambasadorilor Marii Britanii și Statelor Unite în Turcia, Filderman a scris că establishment-ul militar român periclitează existența evreiască. Autoritățile militare au propus guvernului să ia măsuri care pun în pericol viața evreilor. Filderman se teme și de instaurarea unui guvern legionar patronat de naziști sau de o ocupație germană directă. Toate aceste posibilități periclitează existența evreilor în România¹⁵⁵. Filderman și-a respectat promisiunea să ajute regimul antonescian pe lângă puterile aliate când i se va cere.

Împuțernicitul pentru rezolvarea problemei evreiești, Radu Lecca, a atestat că „până la acea dată (decembrie 1943) Richter a încercat fără succes să îndrume guvernul spre soluții propuse de el: ghetouri, semne distinctive, deportări în Polonia etc.”¹⁵⁶.

Se poate afirma* fără nici o ezitare că între octombrie 1942 și 23 august 1944 guvernul antonescian a devenit apărătorul evreilor din România împotriva aspirațiilor naziste de exterminare. După ce a măcelărit sute de mii de evrei, același regim a fost cel care a salvat restul din mâna naziștilor.

Reprezentanții diplomați ai țărilor neutre la București au încurajat guvernul Antonescu să înceteze deportările și să respingă planul de exterminare nazist. Ambasadorii Elveției, Vaticanului, Suediei, Spaniei și chiar al Franței de la Vichy au primit cu satisfacție comunicatul oficial din 15 octombrie 1942 cu privire la încetarea deportărilor. Ambasadorul Elveției, de Weck, a spus la 14 octombrie că „întreg corpul diplomatic neutru a folosit toate mijloacele ce i-au stat la dispoziție, pentru a atrage atenția guvernului român asupra gravității acestor măsuri [deportările] și a marilor consecințe ce le pot atrage pentru statul român, într-un viitor apropiat”¹⁵⁷. De Weck i-a spus lui Mihai Antonescu că „problema evreiască este punctul de contact dintre guvernul român și guvernele puterilor aliate”, și că fără legătură cu rezultatele războiului, Statele Unite vor avea un cuvânt decisiv la Conferința de pace¹⁵⁸. De Weck i-a cerut lui Mihai Antonescu să repare nedreptatea făcută populației evreiești și să înceteze politica de exterminare în Transnistria. La 11 decembrie 1942, De Weck i-a spus lui Mihai Antonescu: „încetarea deportării evreilor în Transnistria a făcut o impresie bună în Statele Unite”¹⁵⁹. El a inventat

¹⁵⁴ Scrisoare a lui Filderman adresată prințului Barbu Știrbei, 10 mai 1944. *Idem*, VIII, nr. 45, p. 45-47.

¹⁵⁵ Scrisoarea lui Filderman către ambasadorul Statelor Unite și ambasadorului Britaniei în Turcia, 10 mai 1944. *Idem*, nr. 44, p. 43-44.

¹⁵⁶ Memoriu adresat de Radu Lecca Tribunalului Poporului, iunie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 4, p. 283 (USHMM/RG 25004M, microfilm 31).

* A se vedea nota redacției, p. 4.

¹⁵⁷ Raport al SSI din 15 octombrie 1942. Arhiva Securității, dosar 8180, vol. 6, p. 110.

¹⁵⁸ *Idem*, p. 111.

¹⁵⁹ Jurnalul lui de Weck, notă din 11 decembrie 1942.

asta pe loc, dar a vorbit ca reprezentant al „puterilor iudeo-masonice”, cum s-a intitulat el însuși, imitând terminologia fascistă a regimului. Este de la sine înțeles că această atitudine a celui care reprezenta interesele puterilor occidentale la București nu a făcut decât să întărească senzația printre conducătorii regimului, că evreii într-adevăr domină lumea.

Versatul de Weck a fost primul care a perceput încercarea regimului de a fabrica un alibi pentru faptele sale mârșave contra evreilor, după ce timp de doi ani adoptase ideologia nazistă și o aplicase în multe domenii.

La 27 octombrie 1942, de Weck a transmis la Berna un raport despre asasinatele din Transnistria, despre inițiativele M.St.M., despre ultimele exterminări, și a menționat că a primit un raport confidențial pregătit de „omul pe care comunitatea evreiască îl consideră adevăratul ei conducător”, adică Filderman. Filderman a avut grijă să predea ambasadorului rapoarte periodice despre situația evreilor fără să se fi întâlnit cu el vreodată, deoarece era pus sub urmărire. La sfârșitul raportului de Weck a scris: „Românii încearcă să se scuze aruncând asupra germanilor responsabilitatea celor mai odioase excese”¹⁶⁰. El a luat în derâdere noua imagine pe care guvernul român încearcă să și-o aplice: „Cabinetul de la București s-a transformat în apărător al evreilor în fața germanilor răi”¹⁶¹. În decursul anului 1943, a scris de Weck Ministerului de Externe de la Berna, guvernul român a făcut – sub îndrumarea lui Mihai Antonescu – un efort sporit pentru a frâna calamitățile antisemitismului oficial pe care l-a aplicat în primii ani ai existenței lui.

„Odată cu năruirea încrederii în victoria Reichului [vice] președintele Consiliului [de Miniștri] înțelegea că sângeroasele excese din 1941 și 1942 vor atârna într-o zi greu în balanța Națiunilor Unite. El se străduiește să micșoreze pasivul și să mărească activul României în așteptarea reglării conturilor”¹⁶².

„Zece ani în țara minciunii” a notat de Weck în jurnalul său în februarie 1942. Și încă o dată în 1944: „Minciuna este aerul în această țară... Când voi putea în sfârșit să părăsesc această țară a minciunii?... O dată se înșeală pe ei sau pe cei care li se aseamănă și altă dată se străduiesc printr-un fel de amestec ciudat de șiretenie și naivitate să înșele întreaga lume”¹⁶³.

¹⁶⁰ Raport al lui de Weck către Ministerul de Externe de la Berna, 27 octombrie 1942, *Ecouri dintr-o epocă tulbură. Documente elvețiene 1940-1944*, Ed. Hasefer, București, 1998, nr. 27, pag. 108.

¹⁶¹ Jurnalul lui de Weck, notă de la sfârșitul lui martie 1943.

¹⁶² Raport politic al lui de Weck, din 15 februarie 1944, vezi mai sus nota 159, nr. 32, p. 114-115.

¹⁶³ Jurnalul lui de Weck, note din 6 februarie 1942 și din 18 decembrie 1944. De Weck a fost nevoit să rămână în România peste perioada de acreditare deoarece forțele de ocupație sovietice nu au permis înlocuitorului său să intre în România. De Weck, care era bolnav, a murit în vara lui 1945 la București și a fost înmormântat acolo.

CAPITOLUL 37

Evreii din Regat și din sudul Transilvaniei în umbra „soluției finale”

Ion Antonescu a văzut în alungarea evreilor din sate și din târguri îndeplinirea testamentului național și spiritual al „precursorilor” naționalismului român, al tinerilor cărturari ai secolului XIX și al primilor oameni de stat ai Principatelor Unite, care au fost înființate în 1859: să păstreze satul curat de „invazia” evreiască, curat de influențe evreiești dăunătoare care deformează structura sufletească „sănătoasă” a satului și a țaranului, le subjugă economia și le provoacă o decădere morală. Ion Antonescu s-a jurat să realizeze ideologia antisemită a lui Cuza, și acest fapt nu avea nici o legătură cu naștii și cu planurile lor față de evrei.

La 18 iunie 1941, Antonescu a ordonat evacuarea în târguri sau în lagărul de la Târgu-Jiu a tuturor evreilor din satele aflate între Siret și Prut și încarcerarea bărbaților între 18-60 de ani din acest spațiu în lagărul Târgu-Jiu din sudul României iar ceilalți evrei din satele de pe teritoriul României să fie evacuați în târgurile din județ. „Familiiile evacuate nu au voie să mai intre în comunele din care au plecat” se arăta în ordonanță. Averele evacuaților a fost predată autorităților locale și, de aici încolo, a fost considerată averea statului.

Printr-o acrobație de limbaj specifică ordinelor regimului referitoare la evrei, în care s-a păstrat o aparență de legalitate, se adaugă că „evacuații la Târgu-Jiu vor fi sfătuiți să-și ia cu ei lenjerie, veselă, bani”. De asemenea, se afirmă în ordin că „Prefecții județelor vor lua măsuri pentru aprovizionarea celor evacuați și vor veghea ca măsurile ce se iau față de ei să fie civilizate”¹. Din acel moment toți cei care au fost răspunzători de marile campanii de deportare și exterminare executate de regim, precum deportarea din ghetoul din Chișinău, din lagărele din Basarabia și din ghetoul Cernăuți au avut grijă să includă în rapoartele lor rezumative fraza care menționa că măsurile au fost executate „în mod civilizate”.

¹ Ordin urgent al generalului Antonescu privind alungarea evreilor din comunele din Moldova, internarea bărbaților în lagărul Târgu-Jiu și alungarea evreilor din celelalte comune din România și transferarea lor în comunele urbane din județe, 21 iunie 1941. Vezi alăturat copia documentului 4147 și în Ancei: *Documents*, II, nr. 126, p. 414-415.


 Nr. 4147
 din 21 Iunie 1941

CONFIDENTIAL

136

FOARTE URGENT

 Nr. 66.1201 G-10 ai Jandarmeriei
 sect. vint Jandarmeriei

 INTRARILE SELENTE NO. 366
 1941, Luna Iunie Ziua 21

Domnul General Antonescu, Conducătorul Statului, ordonă următoarele:

1. Toți evreii valizi între 18 - 60 de ani, din satele dintre Siret și Prut, vor fi evacuați în lagărul Tg. Jiu și în satele din jurul acestui oraș. Prisele trenuri pleacă cu însepară de azi 21 Iunie a.c.

Restul familiilor evreiești din satele dintre Siret și Prut ca și familiile evreiești din celelalte sate din Moldova, vor fi evacuate cu ceace le este necesar pentru trai, în comunele urbane și pe teritoriul județelor respective prin grija prefectilor de județ.

Evacuarea acestor familii din satele din Moldova, se va face în 48 de ore dela primirea ordinului.

2. Toate familiile evreiești cari se găsesse în satele din restul țării, vor fi evacuate cu ceace le este necesar pentru trai, în comunele urbane de pe teritoriul județului respectiv, prin grija prefectilor, în timp de 4 zile dela primirea prezentului ordin.

Pentru toți evacuații se vor întocmi tabele, care vor fi predate polițiilor respective, pentru a ține evidența lor în scopul sa orice eventuală deplasare, să se poată face cu înlesnire.

Familiile evacuate nu au voie să mai intre în comunele din cari au plecat.

Căminele celor evacuați, precum și orice alte bunuri, cari au rămas, vor fi date în primirea autorităților administrative locale.

Acei cari cu ocazia acestor evacuări, vor fi prinși în flagrant delict de devastarea bunurilor, sau își vor însuși recoltele, vor fi deferiți Tribunalelor Militare și vor fi sancționați cu pedeapsa cu moartea.

Deasemenea vor fi pedepsiți în mod extrem de sever toți acei cari se vor dovedi că au fost necorecți cu ocazia acestor evacuări.

Ordin al lui Antonescu privind alungarea evreilor de la sate



MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
CABINETUL MINISTRULUI

Pedepsele la care se expun cei ce vor devasta sau vor fi necorescți, se vor adăsa la cunoștința oamenilor din sorașă prin afișare și baterie de tobi, *pe căreia se va cădea cu gromata.*

Evacuații la Tg. Jiu, vor fi sfârșite să-și ia cu ei lanjerie, veselă, bani.

Prefecții județelor vor lua măsuri pentru aprovizionarea celor evacuați și vor veghea ca măsurile ce se iau față de ei să fie civilizate.

Pentru transportul pe C.F.R., se va cere de prefecturi la garnizoanele fer de drum. Ministerul Apărării Naționale a dat deja aprobarea.

Se va raporta de executarea evacuarilor.

MINISTRU SUBSECRETAR DE STAT
GENERAL DE DIVIZIE,

I. Popescu

Comunicati

Marșal Stat Major.
Insp. C-ral Jandarm.
Dir. C-rală a Poliției.
Toate Prefecturile.

Ordinul a fost emis în mod formal la 21 iunie, dar executarea lui a început încă la 19 iunie. Acest ordin a pus capăt prezenței evreiești și a unor comunități evreiești din sute de localități. În prima fază au fost alungați din comune 40.000 de evrei, și în a doua fază alți 20.000².

Evacuarea evreilor din comune și târguri din Regat și sudul Bucovinei, iunie-iulie 1941³

Localitatea /Comunitatea	Județul	Numărul evreilor	Destinația evacuării		
			Bărbați (18-60)	Femei, copii, bătrâni	Observații
Dărăbani Săveni Mihăileni Rădăuți	Dorohoi	2.200 4.000	Târgu-Jiu (lagăr) Târgu-Jiu	Turnu-Severin (lagăr)	Femeile au fost adăpostite în sinagogă și în clădirea cimitirului evreiesc Numai o parte dintre bărbați au fost închiși la Târgu-Jiu
Siret	Rădăuți	1.500	Târgu-Jiu	Calafat (lagăr)	
Bucecea Ștefănești Sulița	Botoșani	4.000	Botoșani	Botoșani	
Lespezi și comunele din județ	Baia	1.000 2.000	Târgu-Jiu Târgu-Jiu	Fălticeni Fălticeni	
Bivolari și comunele din județ	Iași	4.000	Iași, Roman, Târgu-Jiu	Iași Roman	
Pungești Negrești Codăiești	Vaslui	1.000	Târgu-Jiu	Vaslui	
Ivești Podul Turcului	Tecuci	1.300	Târgu-Jiu	Tecuci	
Becești și comunele din județ	Roman	1.200	Roman	Roman	

² Filderman a stabilit în 1942, într-o expunere privind populația evreiască din România, că 38.980 de evrei au fost evacuați din așezările lor în iunie-iulie 1941. Acest număr nu cuprinde evacuările ulterioare. Vezi „Date care se referă la populația evreiască, 1942”. Arhiva Filderman, AYW P6/49, p. 6-7. În continuare, prezentăm date despre comunități care au fost lichidate în urma alungării evreilor în lagăre din sudul României sau în orașe sau târguri din județul de domiciliu.

³ Datele au fost adunate de Federație și prelucrate de Matatias Carp. Vezi AYN, colecția România 011/49a, p. 53-54.

Localitatea /Comunitatea	Județul	Numărul evreilor	Destinația evacuării		
			Bărbați (18-60)	Femei, copii, bătrâni	Observații
Berești, Bujor, Drăgusești, Foltești și comunele din județ	Covurlui	700	Galați	Galați	
Puiești, Plopana și comunele din județ	Tutova	500	Bârlad	Bârlad	
Huși	Fălciu	2.100	Târgu-Jiu	Pe loc	La Târgu-Jiu au fost deportați numai 300 bărbați
Vaslui	Vaslui				Au fost închiși 700 de evrei pe loc în lagăre improvizate
Dorohoi	Dorohoi		Târgu-Jiu, Craiova (lagăr)		Au fost deportați numai 300 bărbați
Piatra-Neamț	Neamț				Unul dintre membrii familiei a fost închis pe loc
Constanța	Constanța	2.000	Cobadin (lagăr)		Au fost mutați ulterior în alte lagăre: Mereni, Osmancea, Ciobănița
Ploiești, Câmpina, Sinaia și comunele din județ	Prahova	2.200	Teiș (lagăr)	Ploiești	Toți bărbații au fost internați în lagăre la Ploiești la 1 iulie 1941
Buzău	Buzău	1.300	Buzău (lagăr)		Femeile și copiii n-au fost închiși
Râmnicu-Sărat	Râmnicu-Sărat	100	Râmnicu-Sărat (lagăr)		A fost înființat un lagăr în localitate
Podu-Iloaiei	Iași	1.500	Iași	Iași	12 aprilie 1942
Comune din Oltenia			București	București	
Comune din Muntenia			București sau lagăre locale	București sau lagăre locale	

*Evacuarea evreilor din județele din sudul Transilvaniei
iunie-iulie 1941⁴*

Localitatea/ Comunitatea	Județul	Numărul evreilor	Destinația evacuării	Observații
Aiud, Abrud, Sebeș, comunele din județ	Alba	1.200	Alba-Iulia	La începutul lui ianuarie 1942 au primit permisiunea să se întoarcă în localitățile lor
Comunele din județ	Bihor	700	Beiuș	
Comunele din județ	Cluj- Turda	1.500	Turda	
Petroșani, comunele din județ	Hunedoara	3.000	Deva, Hațeg, Beleți (sat), Pâclița (sat), Ilia (sat)	
Lipova, comunele din județ	Timiș- Torontal	1.300	Timișoara	Evreii din toate comunele din nordul Transilvaniei care n-au fost amintite aici au fost evacuați în orașe reședință de județ

Semnificația evacuării a constat în primul rând în jaful general al averilor: case, mobile, haine, obiecte de menaj, animale, unelte de muncă, și căruțe, obiecte de valoare, bani numerar. În câteva ore, și în unele locuri în decurs de o oră, evreii au primit ordin să adune tot ce pot duce cu mâinile și să plece. Aceasta în cazul cel mai bun; în multe cazuri evreii au fost chemați, sub diferite pretexte și prin înșelătorie și inducere în eroare, să se prezinte în afara locuințelor pentru un „control” oarecare, și nu li s-a mai permis să ia efecte sau bani.

Evreii au fost, de asemenea, obligați să plătească apriori impozitele comunale, pentru târguri și pentru stat, inclusiv impozit pe venit – în general, doi ani în avans. Ei au fost obligați să se aranjeze în rânduri și să mărșăluiască până la cea mai apropiată stație de tren sau direct până la orașul reședință de județ sau până la târgul de evacuare, înnoptând în locuri improvizate.

În unele cazuri (ca de exemplu Dărăbani) familiile au mers timp de ore deoarece stația se afla la o distanță de zeci de kilometri de localitatea de unde au fost evacuați. În localități unde autoritățile locale și comandantul postului de

⁴ *Idem*, p. 63-64. Toți cei evacuați erau bărbați între 18-60 de ani.

jandarmi au dat dovadă de puțină omenie și au permis evreilor să închirieze căruțe pentru a transporta câte ceva din bunurile casei, ca de exemplu, Sulița, răutatea jandarmilor din escortă și a căruțașilor i-a lăsat totuși fără nimic. În ultimele locuri de popas au jefuit aceste efecte cu forța, prin amenințări, cu bătai. Femeile și fetele care au fost despărțite de soți și frați, ce au fost deportați în lagărul de la Târgu-Jiu, au suferit și alte înjosiri.

În anumite comune și târguri care au fost evacuate de evrei s-a procedat cu o aparență de ordine și lege, când autoritățile locale au primit de la evrei cheile locuințelor și au sigilat casele.

În majoritatea localităților casele evreilor și gospodăriile lor au rămas sparte, la voia oricui, și tot inventarul casei a dispărut încă înainte ca evacuații să fi ajuns la locul de concentrare. În sfârșit, și casele sigilate au fost jefuite în cele din urmă „în mod legal” sau „illegal” de către reprezentanții autorităților care ar fi trebuit să păzească averile în favoarea tezaurului statului. Prefecturile județelor Vaslui și Tecuci au ordonat la 18 septembrie vânzarea la licitație publică a tuturor bunurilor din casele evreilor evacuați de pe tot cuprinsul județelor. În octombrie, prefecturile din majoritatea județelor din Moldova au dat dispoziție să fie confiscate mobilele și mărfurile rămase în casele și prăvăliile evreilor – care n-au fost jefuite „illegal”⁵. Anchetele care s-au desfășurat apoi cu privire la „furtul” bunurilor din multe localități sunt o mărturie scrisă despre marile campanii de jaf a averilor evreilor evacuați. Plecarea convoaielor din comune s-a făcut în multe cazuri în mijlocul unor manifestări de bucurie ale vecinilor români. Pe drum s-a aruncat cu pietre sau cu bulgări de pământ în evrei sau s-a vărsat apă pe ei când au trecut prin sate, au fost înjurați, batjocoriți și în unele cazuri jandarmii însoțitori au fost nevoiți să intervină pentru a nu fi obligați după aceea să explice de ce n-au ajuns la locurile de concentrare cu toți evreii cu care au plecat. Nu toți jandarmii au maltratată evrei. Au fost unii care au primit mită pentru a apăra convoaiele, și au fost alții care au făcut-o din proprie inițiativă.

Transportul convoaielor care au fost evacuate în lagăre de arest în Oltenia și sudul Munteniei s-a făcut în condiții grele, în vagoane de marfă, asemănătoare cu cele în care erau evacuați în aceleași zile evreii din Iași în lagărul Călărași. În vagoane au fost înghesuți împreună bărbați, femei și copii, către o sută și chiar mai mult într-un vagon, și călătoria a durat șase zile și șase nopți.

„Ei călătoresc în vagoane închise și plumbuite, interzicându-li-se să coboare pentru a-și satisface nevoile fizice, și măcar să li se dea de mâncare și de băut. Din vagoane se aud gemete: Apă! Apă! Dar nimeni nu este lăsat să se apropie. Sunt

⁵ Vezi nota 3, p. 71, 80.

înregistrate zeci de decese în cursul călătoriei”⁶. Așa scria Filderman la 8 iulie ministrului de Interne, adăugând că Uniunea Comunităților a cerut Crucii Roșii să intervină în timpul transportului și după aceea pentru a se acorda ajutor evreilor, ajutorul Uniunii, și că a cerut să se permită unei delegații de medici și surori evreice să-i trateze pe evacuați „sub supravegherea Crucii Roșii” Române. Aceste cereri au rămas fără răspuns⁷.

Trenurile evacuațiilor și trenurile soldaților care plecau pe front s-au încrucișat în multe stații de pe întinsul României, și soldații și-au manifestat bucuria și entuziasmul pentru ocazia de a lovi în evrei: vagoanele care nu erau bine închise au fost sparte și soldații s-au năpustit pe evrei și i-au lovit cu puști, cu mâini, cu bâte, și numai intervenția jandarmilor le-a salvat viața. Vagoanele care n-au putut fi deschise au fost lovite cu pietre, soldații au înjurat și au amenințat că se vor încheia socotelile când se vor întoarce de pe front. La aceste izbucniri de ură profundă s-au alăturat în gări și pasageri români și ceferiști. Înghesuți în vagoane împuțite, evacuații se tăvăleau în excremente și urină, nu știau unde sunt duși și nu știau dacă vor ajunge la destinație în viață.

Majoritatea evreilor care n-au fost internați în lagărul de la Târgu-Jiu au fost evacuați în orașe și târguri în care trăiau relativ puțini evrei, ca de exemplu Călărași, Craiova, Calafat, Caracal, Turnu-Severin. Acolo au fost înghesuți în magazii, barăci, în clădiri părăsite sau în școli evreiești. Comunitățile locale nu erau în stare să acorde ajutor sau alimente unui număr atât de mare de evrei. Și, întrucât s-a interzis celor mai mulți să-și ia cu ei efecte casnice, majoritatea femeilor și copiilor au ajuns numai cu hainele de pe ei⁸.

La 31 iulie numărul evacuațiilor ajunsese deja la 40.000 și se putea stabili că ¾ din totalul comunităților evreiești din România au fost lichidate⁹. În mai 1942, Centrala Evreilor a pregătit o listă cu localități din care au fost evacuați evreii și a localităților în care au fost transferați, pe baza unei anchete efectuate în februarie 1942. 441 de comune și târguri din întreaga Românie au fost curățate în întregime de evrei¹⁰. Federația Uniunilor de Comunități Evreiești (FUCE) nu a știut la început

⁶ Apel al Federației Uniunii Comunităților Evreiești (în continuare FUCE) către ministrul de Interne în chestiunea evacuațiilor, 8 iulie 1941. Acel, *Documents*, II, nr. 167, p. 453.

⁷ Crucea Roșie Română nici măcar nu a răspuns la rugămintea de a acorda ajutor evacuațiilor, cel puțin apă, sau să intervină la autorități ca să permită unei delegații de medici evrei să acorde ajutor în lagăre. Imediat după eliberare, un ziar evreiesc a menționat indiferența Crucii Roșii, față de „nenorociții din vagoanele sigilate”, „Curierul Israelit”, 4 martie 1945.

⁸ Apelul FUCE către Ministerul de Interne cu rugămintea de a permite unui reprezentant al Uniunii să facă vizite în lagăre, 2 august 1941, Acel, *Documents*, II, nr. 210, p. 497.

⁹ Apelul FUCE către ministrul de Interne cu privire la achiziționarea împrumutului de război de către evrei, 31 iulie 1941. *Idem*, nr. 197, p. 492.

¹⁰ Centrala Evreilor, tabel cu localități din care au fost evacuați evrei și locurile unde au fost transferați, 13 mai 1942. *Idem*, III, nr. 368, p. 598-611.

care comunități mai existau încă și care nu, și unde au fost deportați evreii. Metoda cea mai sigură de a descoperi care comunitate mai există a fost de a trimite un plic cu o circulară oarecare comunității și, dacă se înapoia, era un semn că nu mai sunt evrei și nu mai există comunitate (vezi anexa la sfârșitul capitolului). Pentru a depăși ceea ce părea a fi incapacitatea autorităților de a stăpâni o situație pe care ele însele au creat-o și fără să înțeleagă semnificația profundă a acestei măsuri, Filderman a propus în numele Federației un „plan de repartizare rațională a evacuațiilor evrei din Ardeal și Banat”¹¹, indicând orașe și târguri, în care pot fi repartizați evacuații din comune și târguri care au fost între timp înghesuiți în clădiri provizorii, în magazine, în imobile deschise etc. dar regimul antonescian nu avea nevoie de sfaturi în ceea ce privește repartizarea „rațională” a evreilor. El voia ca repartizarea să nu fie rațională.

Consecințele evacuării

Consecințele evacuării pentru evreii evacuați au fost catastrofale. Toți și-au pierdut averile și mulți au devenit cerșetori și o povară pentru secțiunile de asistență ale comunităților. Oameni productivi, așa cum au fost în comune și în târguri – comercianți, meseriași, proprietari de întreprinderi din industria alimentară, liber profesioniști și care îndeplineau diferite servicii – au devenit șomeri, și în scurt timp au fost concentrați în detașamentele de muncă obligatorie, lăsând familiile fără nici un mijloc de existență. Evacuații au pierdut și speranța de a se mai înapoia vreodată la casele lor, deoarece acestea nu numai că au fost golite de toate efectele de gospodărie, ci au fost, pur și simplu, distruse – au fost smulse sobele, ușoarele, ferestrele, ușile, chiar și tabla care învelea acoperișurile. Chiar și pietrele funerare au fost smulse din cimitire și au devenit scări și lespezi la intrările caselor românilor.

Dar dezrădăcinarea evreilor din comune și târguri a avut consecințe și asupra populației românești. A devenit evident (ceea ce era știut și mai înainte) că evreii erau motorul care a pus în mișcare activitatea economică și comerțul în multe județe din Moldova. Ei îndeplineau anumite servicii pentru țărani, ei erau principalii achizitori de produse agricole ale micilor gospodării, ei le transportau după necesitate în alte județe, ei procurau comercianților credite pentru achiziționarea de mărfuri, cereale, fructe ș.a., care erau apoi vândute în întreaga Românie sau exportate.

La 1 martie 1942, fruntașii comunităților din Moinești și Târgu-Ocna care au fost evacuate la Bacău s-au adresat ministrului de Interne, cerându-i să permită

¹¹ Memoriu al Federației către ministrul de Interne cu anexarea propunerilor pentru repartizarea în orașe a populației evreiești din comunele din Transilvania și Banat, 27 iulie 1941. *Idem*, nr. 187, p. 479-481.

înapoierea comunităților în orașele lor, și printre altele au descris consecințele evacuării asupra vieții economice și comerciale. Printre evacuați, scriau frunțașii evacuaților (care s-au sfătuit înainte cu Filderman, și după câte se pare el a formulat cererea), „se află medici, singurul medic dentist din Moinești, avocați, ingineri, conducători de industrii, meseriași și mulți negustori care au contribuit în mare măsură ei, părinții și bunicii lor, la prosperitatea la care au ajuns aceste orașe”. Moinești și Târgu-Ocna erau situate în ceea ce era definită ca zonă petroliferă a Moldovei, iar dezvoltarea industrială a regiunii, menționau frunțași ai evacuaților, „e datorată în mare măsură evreilor”. Evreii au fost cei care au înființat fabricile de petrol cu o sută de ani în urmă, primele din toată România și toate cele cinci rafinării de petrol „au fost înființate și conduse de evrei”; și această inițiativă evreiască a constituit focarul în jurul căruia s-a dezvoltat sursa de bogăție imensă a statului, și care poartă denumirea *industria petroliferă a României* (sublinierea în original).

În ultimele șapte luni, se arată în memoriu, s-a micșorat într-o măsură considerabilă în aceste orașe și în toată zona activitatea economică. Nimeni nu a ocupat locul comercianților evrei și nu s-a deschis nici un magazin nou „în afară de câteva cârciumi”. În lipsă de mărfuri și de cumpărători de produse agricole, țărani din împrejurimi sunt nevoiți să meargă 50-60 km. pe jos până la Bacău (unde au fost înghesuiți toți evreii din județ) pentru a vinde în ziua de joi – ziua de târg – produsele lor. În lipsa unei conduceri tehnice și operative, producția rafinăriilor a scăzut la un sfert din producția normală, scăzând și veniturile statului, directe și indirecte¹². Ministerul de Interne a respins cererea comunităților de a se înapoia sub pretextul că „motivele de îndepărtare a evreilor din acea localitate, nu au încetat”¹³.

Antonescu a fost conștient de pagubele economice și de altă natură pe care politica de eliminare a evreilor le-a produs României, dar aceasta constituia o parte din visul antisemit cultivat în România, și el s-a exprimat în mod explicit: „Nu economicul primează în aceste momente, ci viața națiunii însăși”¹⁴.

Instigarea

„Toate ziarele acuză zilnic pe evrei de acțiuni criminale, de acțiuni de trădare, de speculații, de sabotaj ș.a.”, i-a scris Filderman lui Antonescu la începutul lui septembrie 1941: „detașamente de evrei, trecând la muncă [muncă

¹² Memoriu comun al comunităților din Moinești și Târgu-Ocna, care au fost evacuate la Bacău, copia lui Filderman, 1 martie 1942, Ancel. *Documents*, III, nr. 342, p. 550-552.

¹³ Ministerul de Interne către comunitatea Târgu-Ocna din Bacău. 22 mai 1942. *Idem*, nr. 373, p. 624.

¹⁴ Ion Antonescu către Mihai Antonescu, 3 septembrie 1941, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, colecția cabinet, dosar 167/1941, p. 46.

obligatorie] – pietoni sau călători prin tramvaie, [și cetățeni] pe bulevarde – [din București] – îi scui-pau și-i apostrofau: la moarte jidanii, la zid jidanii!”¹⁵.

Ceea ce Filderman nu a amintit în mod direct este că însuși Conducătorul, adjunctul său (care conducea și Ministerul Propagandei Naționale) și regimul în general, au deschis chiar din prima zi a războiului o campanie largă de instigare contra evreilor, care au fost descriși ca periculoși și trădători și au fost identificați cu dușmanii aprigi ai statului – nu mai puțin periculoși decât armata sovietică. FUCE a descris pe scurt și cu un mare curaj amploarea instigării și caracterul ei: „Pe zidurile Capitalei s-au lipit afișe cu ilustrații și explicații care constituie o directă atâțare la pogrom. Astfel, pe un afiș se arată că... evreii ar fi susținătorii și chiar stăpânii bolșevismului”¹⁶. M.St.M. a ordonat armatei la 31 iulie, în numele lui Antonescu, să intensifice vigilența, deoarece „populația evreiască” este părtașă la acțiuni de sabotaj pe care le executa dușmanul în spatele frontului și trebuie acționat „fără milă” contra vinovaților¹⁷. Cabinetul Conducătorului a anunțat populația cât de periculoși sunt evreii. La 13 iulie presa a publicat un comunicat special în care se arată: „Elemente străine de popor și dușmani ai intereselor noastre” au tras în soldații germani și români. Pentru fiecare soldat care va fi omorât vor fi executați cincizeci de „iudeo-comuniști”¹⁸. Comunicatul i-a transformat pe toți evreii din România în suspecti și vinovați potențiali. La București poliția a deschis la 5 iulie o campanie de arestări de evrei, care au fost acuzați că au semnalizat avioanelor sovietice în timpul bombardamentelor pentru a le ușura să lovească în obiective. Psihoza descoperirii de semnale și de semnalizatori a pus stăpânire pe Capitală. Aceasta a fost o campanie asemănătoare cu cea care a inaugurat pogromul de la Iași și conducătorii populației evreiești au considerat-o ca o pregătire de pogrom.

Ostatici

Arestarea de ostatici ar fi trebuit să asigure în aparență că evreii nu vor colabora cu dușmanul sovietic și că nu se vor revolta. În conformitate cu un ordin al Ministerului de Interne, au fost arestați la 21 iunie pe tot întinsul României mulți bărbați evrei între 18 și 60 de ani, și în anumite localități, toți bărbații evrei. Ei au fost declarați ostatici și deținuți în condiții de închisoare¹⁹. Ca și în toate chestiunile

¹⁵ Memoriu al Federației către mareșalul Antonescu despre semnul distinctiv, 5 septembrie 1941. Ancel, *Documents*, III, nr. 69, p. 124.

¹⁶ Federația Comunităților către ministrul de Interne, 23 iunie 1941. *Idem*, II, nr. 138, p. 417.

¹⁷ Armata a 4-a către Direcția generală a poliției din județul Iași, 31 iulie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 77, p. 1 (USHMM/RG 25004M, microfilm 35).

¹⁸ Comunicat al Cabinetului Conducătorului, „Timpul”, 3 iulie 1941.

¹⁹ Memoriu al FUCE către ministrul de Interne în chestiunea arestării de ostatici evrei în toată România. Ancel, *Documents*, II, nr. 166, p. 451-452.

referitoare la evrei, și în această chestiune inițiativa a fost a lui Antonescu. El a dat dispoziție ministrului de Interne să prevină contactul între agenții sovietici „îmbrăcați uneori în haine femeiești” și populația iudeo-comunistă care are ca scop să organizeze acțiuni de sabotaj. În acest scop, Antonescu a ordonat:

„Evreii bărbați de la 18 la 60 ani... să fie adunați în cartierele evreiești, de preferință în școlile evreiești și în clădirile mai mari, punându-se sub pază pentru a se sancționa imediat orice încercare de tulburare [a vieții]... Să se ia măsuri de pază mai intense în cartierele evreiești. Între orele 20-7 circulația evreilor să fie oprită. Să se ia ostatici dintre conducătorii cunoscuți ai evreilor, rabini, hahami, etc., comuniștilor... care să fie cazați într-o clădire și în cazul când se va produce vreun act de rebeliune sau terorism, să fie împușcați”²⁰.

Prefectul poliției București a convocat la 4 iulie 1941 treizeci de notabili evrei, în frunte cu Filderman, și le-a comunicat că ei – și alți 54 de notabili – au fost declarați „ostatici morali” și că vor fi arestați imediat dacă vor fi comise acte de sabotaj, și vor răspunde cu viața lor pentru faptele evreilor din întreaga țară²¹. Filderman l-a întrebat pe comandantul poliției ce acțiuni de sabotaj au comis evreii din București, și prefectul poliției capitalei „a recunoscut că populația [evreiască] n-a comis acte de natură a provoca arestări de ostatici”²². Arestarea ostaticilor a fost însoțită în multe orașe din provincie de un ordin care obliga purtarea semnului distinctiv (vezi în continuare). Justificarea acestei măsuri, se arată într-o plângere a Federației, este „voința de a curma și pentru a nu se repeta ca parașuțiști pe care i-ar lansa sovietele să organizeze acte de terorism și agresiune”²³.

Ordonanța publicată de prefectul județului Botoșani în problema ostaticilor evrei cuprinde toate componentele campaniei de arestări a ostaticilor: hotărârea de a-i aresta s-a făcut în „interesul siguranței Armatei – al garantării apărării țării și vieții cetățenilor din județul Botoșani”. Ostaticii vor fi deținuți în închisorile poliției, și ei vor cuprinde „majoritatea rabinilor și hahamilor – meseriași din fiecare specialitate, precum și toți foștii simpatizanți ai comuniștilor cunoscuți ca atare”²⁴. Dacă vor avea loc acțiuni de sabotaj, ostaticii vor fi împușcați, se arăta în ordonanța prefectului de la Târnava Mică. Toate ordonanțele publicate atunci

²⁰ Ordinul nr. 4598 al ministrului de Interne din 30 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 20725, vol. 9, p. 301 (USHMM/RG 25004M, microfilm 25).

²¹ Listă nominală a SSI de 84 de notabili evrei din Capitală declarați ostatici. Arhiva Securității, dosar 3001, vol. 34, p. 124-129.

²² Fragment din memoriile lui Filderman, „Sliha”, (Tel Aviv), nr. 6, 19 aprilie 1956.

²³ Vezi mai sus nota 19, p. 451.

²⁴ Ordin al prefectului din Botoșani cu privire la arestarea de ostatici, 1 iulie 1941. *Idem*, nr. 148, p. 130. În toată România nu mai existau „simpatizanți” ai comuniștilor aflați în libertate. Toți au fost arestați cu câteva zile înainte de izbucnirea războiului (n.a.).

impuneau de fapt starea de asediu asupra evreilor între orele 8 seara și 7 dimineața. Restricții grave de mișcare au fost impuse evreilor din toată România și măsura aplicării lor depindea de autoritățile locale, de topografia orașenească, și de gradul de paranoie antisemită resimțită de fruntașii locali. În majoritatea cazurilor ostaticii au fost deținuți în sinagogi, în școli evreiești sau lagăre improvizate, și uneori și în case particulare. Au fost comunități în care toți bărbații au fost luați ostatici (ca, de exemplu, Buzău și Piatra-Neamț), și altele în care s-au mulțumit cu un grup ales, care a cuprins printre alții pe fruntașii comunității. Ei au fost deținuți sub pază militară, și în câteva localități au fost maltratați și amenințați cu execuția. În orașul industriei petrolifere, Ploiești, care a suferit un bombardament sovietic în 15 iulie, comportarea față de evrei a fost extrem de dură; în schimb, la Câmpulung ostaticii au fost eliberați contra unei mite²⁵. Și la Comunitatea de rit spaniol din București au fost incluși câțiva din fruntașii comunității în lista de ostatici²⁶.

Entuziasmul cu care s-a procedat la arestarea majorității bărbaților și declararea lor ca ostatici a provocat paralizarea majorității activității economice în orașele Moldovei și o primă măsură de restrângere a fenomenului a fost luată de Ministerul de Interne la 16 octombrie. Ministerul de Interne a ordonat prefectilor să reducă numărul ostaticilor la cel mult 20-30 în fiecare oraș sau orașel și schimbarea lor lunar²⁷.

La 9 februarie 1942, Ministerul de Interne a hotărât să închidă lagărele improvizate ale ostaticilor. Închiderea lagărelor avea „un caracter provizoriu” iar prefectii au fost solicitați să raporteze imediat „în cazul când s-ar constata printre evrei o stare de spirit care cere luarea de măsuri, în interesul ordinii și siguranței publice pentru reînființarea lagărelor chiar și în orașele unde n-au existat până acum”²⁸. Acest ordin se referea de fapt și la lagărele improvizate din sudul Munteniei, în care erau deținuți femei, copii și bătrâni (vezi în continuare).

²⁵ Despre deținerea de ostatici și comportarea față de ei vezi de exemplu, mărturia lui Moșe Iuster din Bacău, Iaffo, 5 mai 1959, AYV 03-1411, p. 4; mărturia lui Șlomo Leibovici din Botoșani, Tel Aviv 1959. *Idem*, 03-1445, p. 11; mărturia lui Aharon Fișman din Vaslui, Tel Aviv, iunie 1959, *Idem*, 03-1462, p. 3; mărturia lui Shimon Rosenthal din Câmpulung, septembrie 1959, *Idem*, 03-1480, p. 8; mărturia lui A. Erlich din Bârlad, Natania, 29 martie 1960. *Idem* 033-832, p. 4; mărturia lui J. Segal din Râmnicu-Sărat, fără dată, 1960. *Idem* 033-798, p. 4; mărturia lui Zvi Herman Abramovici din Piatra-Neamț, Kibuț Beit Zera, 6 aprilie, 1960. *Idem*, 033-301, p. 12; mărturia lui Așer Haimovici din Focșani, Haifa, 1959, *Idem*, 033-848, p. 9; mărturia rabinului dr. Menahem Șafran din Ploiești, Tel Aviv, 8 august 1958, *Idem*, 033-870, p. 2; mărturia lui Marcu Ițicovici din Buzău, Acco, 3 mai 1960, *Idem*, 033-901, p. 1.

²⁶ Mărturia secretarului Comunității de rit spaniol din București, Raul Siniol, fără dată, 1959. *Idem*, 033-790, p. 12.

²⁷ Ordonanța nr. 19935 a Ministerului de Interne, din 16 octombrie 1941 (vezi mai sus nota 3), p. 76.

²⁸ Ordin nr. 37215 al Ministerului de Interne din 9 februarie 1942 (copia SSI-ului), Arhiva Securității, vol. 2699, p. 486-487 (USHMM/RG 25004M, microfilm 10).

În orașele și orașe campania de arestare a ostaticilor „în interesul ordinii și siguranței publice” sau pentru a preveni legături „între evrei și parașutiști sovietici” s-a transformat între timp într-o instituție de corupție și stoarcere de bani de la evreii bogați declarați ostatici. Un agent al Siguranței din Iași a raportat la începutul lui 1942 că nu se știe cum, dar conducerea Comunității, care are obligația să pună la dispoziția armatei ostaticii, a ajuns la un fel de aranjament cu autoritățile militare, acord „care a permis ca ostaticii respectivi să fie recrutați în special din clasele evreilor săraci”. Bogații se eschivează de la această măsură „și oferă comunității” (în realitate unor ofițeri din armată) 20.000-50.000 de lei ca să nu servească de ostatici, iar săracii sunt arestați, în descinderi la domiciliu, „familiile lor rămânând fără mijloace de existență și nimeni nu se îngrijește de hrana lor”²⁹.

Adevărul era puțin diferit: agentul Siguranței nu a menționat ce sume plăteau evreii bogați șefilor militari și polițiștilor care răspundeau de paza ostaticilor. Bani pe care bogații i-au oferit Comunității foloseau pentru plata săracilor în schimbul consimțământului lor de a servi de ostatici în locul bogaților, și uneori chiar sub numele lor. Instituția ostaticilor devenise o instituție care producea corupție și beneficii personale, ca orice inițiativă antievreiască a regimului antonescian care acorda autorităților competența de a amenda, a aresta, a pedepsi, a deține sau a deporta evrei. Arestarea ostaticilor era doar unul din mijloacele pe calea realizării unui plan mai mare de jaf și exterminare planificat de regimul antonescian, în special pentru evreii din Moldova (vezi în continuare).

Semnul distinctiv

La 2 iulie 1941, comandantul garnizoanei din Huși a ordonat evreilor care au fost evacuați de acolo să poarte semnul distinctiv; ordinul nu s-a păstrat. Două zile mai târziu, chestorul poliției Bacău a ordonat ca „orice evreu sau evreică” din oraș să poarte, în termen de 48 de ore „steaua evreiască”, compusă din două triunghiuri din stofă galbenă în lungime de șase centimetri fiecare latură, în afară de evreii (încă) în uniformă și care servesc în armată. Delincvenții vor fi arestați imediat³⁰. La 8 iulie, prefectura județului Covurlui a ordonat tuturor evreilor să poarte semnul distinctiv. Federația a înaintat la 15 iulie un prim protest, dintr-o serie de adrese cu privire la obligația de a purta steaua evreiască, menționând că „nici o lege nu a autorizat luarea acestei măsuri”, și că ordonanța „împiedică populația evreiască de

²⁹ Notă a unui agent al Siguranței, Gheorghe Năstase, din Iași, 9 ianuarie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 7635, vol. 2, p. 215 (USHMM/RG 25004M, microfilm 8).

³⁰ Ordin al chestorului poliției Bacău privind obligația de a purta steaua galbenă, 4 iulie 1941. *Ancel, Documents*, II, nr. 157, p. 441.

a circula, de a se alimenta sau de a se prezenta autorităților”³¹. Apelul acesta nu a avut nici un rezultat. La începutul lui iulie, prefectul Dorohoiului a ordonat evreilor să poarte semnul distinctiv. La 14 iulie primăria Focșaniului a ordonat evreilor – care au fost arestați, eliberați și din nou arestați ca ostatici – să poarte ei și familiile lor semnul distinctiv ...,format din două triunghiuri suprapuse pe fond alb”³². La 20 iulie, guvernatorul temporar al Bucovinei a ordonat evreilor din Cernăuți și din toată provincia să poarte semnul³³. La 31 august ministrul de Interne Dumitru Popescu a promis lui Filderman să anuleze obligația purtării semnului introdus într-un număr de orașe din Moldova, dar nu și-a respectat promisiunea³⁴.

La 2 iulie a sosit la Iași Marele Cartier General și casele evreilor au fost folosite pentru încartiruirea lui. S-a interzis evreilor să locuiască și să circule în cartierul evacuat. Generalul Cărlăonț, comandantul militar al Iașului, a ordonat evreilor să poarte „cusută pe partea stângă a pieptului, în mod vizibil pe fond negru, o stea cu 6 colțuri, 2 triunghiuri suprapuse din stofă sau pânză de culoare galbenă de dimensiunile 7 cm. în diametru”³⁵. La 14 august a ordonat și comandantul unității de pază militară încartiruit la Botoșani purtarea semnului, fixând pedepse pentru recalcitranți: amendă de 10.000 lei și o lună închisoare³⁶. La 18 august a fost introdus semnul la Fălticeni din ordinul comandantului garnizoanei din oraș³⁷.

La 19 august, Filderman s-a adresat M.St.M. și a amintit că promisiunea făcută de ministrul de Interne de a anula semnul distinctiv nu a fost respectată, și că obligația de a o purta „s-a împrăștiat”. El s-a adresat M.St.M. deoarece i s-a comunicat că „soluționarea unora din chestiunile ce privesc populația evreiască este încredințată autorităților militare”³⁸. La 19 august, s-a dezvăluit legătura dintre evacuarea din târguri, arestarea de ostatici, deținerea în lagărele din sudul

³¹ Apel al Federației către locțiitorul primului ministru, Mihai Antonescu, cu privire la semnul distinctiv, 15 iulie 1941. *Idem*, nr. 174, p. 461.

³² Raportul secretarului general al Uniunii Comunităților, Dadu Rozenkrantz, către Filderman, privind situația evreilor din Focșani, 24 iulie 1941. *Idem*, nr. 188, p. 483.

³³ Ordonanța nr. 1344 a lui Alexandru Rioșanu, împuternicitul lui Antonescu pentru administrarea Bucovinei. Anel, *Documents*, V, nr. 13, p. 20.

³⁴ Apelul Uniunii Comunităților către ministrul de Interne privind continuarea obligației de a purta semnul distinctiv, 5 august 1941. *Idem*, II, nr. 206, p. 502.

³⁵ Ordonanța comandantului militar al orașului Iași, generalul Cărlăonț, 6 august 1941. *Idem*, nr. 209, p. 505.

³⁶ Ordonanța comandantului unității militare din Botoșani, locotenent-colonel Marcel Aronovici, 14 august 1941, *Idem*, III, nr. 16, p. 22.

³⁷ Ordonanța comandantului garnizoanei din Fălticeni privind semnul distinctiv, 18 august 1941. *Idem*, nr. 19, p. 27.

³⁸ Apelul Uniunii Comunităților către adjunctul șefului Marelui Stat Major al armatei, generalul Mazarini, 19 august. *Idem*, nr. 20, p. 28.

României, semnul distinctiv și intenția guvernului de a obliga populația evreiască să achiziționeze Împrumutul de război. Ministrul de Finanțe, generalul Stoenuș, care a cerut fruntașilor populației evreiești să subscrie la împrumut (vezi în continuare), le-a dat de înțeles că o parte din măsurile luate împotriva evreilor ar putea fi schimbate dacă vor contribui cu banii lor la război. Stoenuș a notat pe memoriul Federației o rezoluție al cărei conținut a fost comunicat lui Filderman: „Recomand Ministerului de Interne, cu rugarea ca în limita posibilităților, să se ușureze cât mai mult operația de subscriere la împrumut a evreilor”³⁹.

La 25 august, generalul Cernătescu, comandantul Comandamentului IV Teritorial, care cuprindea județele Iași, Baia, Botoșani, Roman, Bălți și Soroca (ultimele două în Basarabia), a ordonat evreilor de pe teritoriul comandamentului să poarte semnul distinctiv. În noua ordonanță pedepsele pentru delincvenți au fost înăsprite în comparație cu cele impuse în județe de către autoritățile locale, până la un plafon de 20.000 de lei și cinci ani închisoare⁴⁰. La 4 septembrie adjunctul ministrului de Interne, generalul Jak Popescu, a ordonat tuturor evreilor de pe teritoriul României, „bărbați, femei și copii” să poarte „steaua lui David”, cum a denumit-o el, „stea cu 6 colțuri care va fi plasată într-un cadru de forma unui pătrat, cu dimensiunile de 8,5 cm/8,5 cm. De culoare neagră pe fond alb... cusută de haină în partea stângă a pieptului”⁴¹. La 5 septembrie, prefectul poliției București i-a predat lui Filderman ordonanța care-i obligă pe evreii din capitală, inclusiv copii, începând din 9 septembrie, să poarte semnul distinctiv⁴². Primarul orașului Roman a ordonat comercianților să atârne sau să lipească pe firmele prăvăliilor „steaua lui David” sau tăblițe cu inscripția „prăvălie jidovească”. Medicii evrei, de asemenea, au fost obligați să adauge la firmele lor semnul distinctiv și inscripția „medic evreu”. Evreii din București n-au purtat semnul distinctiv și ordinul a fost anulat de către Conducător la 8 septembrie 1941, în urma eforturilor lui Filderman și a întrevederii cu el (vezi în continuare)⁴³.

Cine a introdus semnul distinctiv în România? Răspunsul nu a fost posibil înainte de deschiderea arhivelor. Inițiatorul ordonanței cu privire la obligația marcării exterioare a evreilor a fost M.St.M. și adjunctul șefului Marelui Cartier

³⁹ Notă a lui Filderman despre întâlnirea sa cu ministrul de Finanțe, generalul Stoenuș, 19 august 1941. *Idem*, nr. 21, p. 29.

⁴⁰ Ordonanța nr. 3 a generalului Cernătescu, 25 august 1941. Anel, *Documents*, III, nr.36, p. 75.

⁴¹ Ministrul adjunct la Interne către Inspectoratul General al Jandarmeriei, 4 septembrie 1941. *Idem*, nr. 54, p. 105.

⁴² Prefectul Poliției capitalei, generalul Gheorghe Radu, către președintele Comunității de rit spaniol, 5 septembrie 1941. *Idem*, nr. 66, p. 120. O ordonanță asemănătoare a fost predată lui Filderman.

⁴³ Telegramă urgentă a ministrului de Interne adjunct Jak Popescu, către Inspectoratul General al Jandarmeriei și al Poliției, prefectilor și primăriei București despre hotărârea lui Antonescu de a anula obligația de a purta semnul distinctiv. Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul, dosar 86/1941, p. 193 (USHMM/RG 25004M, microfilm 18).

General, generalul Tătăreanu, răspunzător și de pogromul de la Iași, a fost cel care a cerut să fie introdus. Mihai Antonescu a acceptat cererea⁴⁴. Ministrul de Finanțe, generalul Stoenescu, ale cărui eforturi de a stoarce bani de la evrei au fost prejudiciate de introducerea semnului distinctiv, a cerut – așa a crezut conducerea evreiască – să fie anulat. În realitate, Stoenescu s-a întâlnit cu Mihai Antonescu și împreună au hotărât ca „acest semn să fie impus [evreilor] după terminarea subscripțiilor pentru împrumutul intern”⁴⁵. Cu alte cuvinte, după ce evreii vor fi siliți să plătească pentru a obține, poate, eliberarea din lagărele de detenție și din arest pe loc a ostaticilor. Ministrul de Interne a comunicat hotărârea de a induce în eroare pe evrei generalului Tătăreanu de la Marele Cartier General. Ministrul de Interne, Dumitru Popescu, care înclina să anuleze ordonanța, a fost lovit de muțenie când a înțeles că a fost introdus „la cererea armatei”⁴⁶. Mihai Antonescu a crezut că ordinul vine de la Conducător. După ce a anulat ordonanța, la intervenția lui Filderman, Ion Antonescu i-a întrebat pe miniștri la 9 septembrie: „Cine a dat poruncă pentru că măsura aceasta mi s-a pus mie în socoteală și eu n-am știut de ea?”. Și ministrul de Finanțe Stoenescu n-a știut cine a dat ordine: „Mi s-a spus și mie [că vine] de la Marele Cartier General, însă am rezistat”. Generalul Tătăreanu a dat ordinul, a spus ministrul de Interne Dumitru Popescu. În continuare, un fragment din spusele Conducătorului.

Antonescu: „Dar Generalul Tătăreanu nu este Mareșalul Antonescu. El a luat această măsură pentru că nu și-a dat seama de consecințe... Nu mă găsesc la prima măsură de felul acesta luată de Marele Cartier General. Și când se spune M.C.G. se supune Conducătorul Statului... Totdeauna când primiți dispoziții de felul acesta de la M.C.G. care vi se par că depășesc logica și tactul, pe care le punem în guvernare [a statului] întrebați-mă direct: s-a luat măsura cutare, este din ordinul Dv.? Eu am să vă răspund. Totdeauna să fiu întrebat”⁴⁷.

Semnul distinctiv a fost introdus, se pare, ca parte din înțelegerile [Abmachungen] care s-au stabilit între armatele germană și română în ajunul războiului cu Uniunea Sovietică. Semnul distinctiv nu era inclus în visul antisemit al lui Antonescu, și nu era parte din moștenirea lui Cuza, și de aceea (și din alte motive) i-a fost ușor lui Antonescu să-l anuleze.

⁴⁴ Stenograma ședinței guvernului din 5 august 1941 (fragment). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 11, p. 45.

⁴⁵ Secretarul general al Ministerului de Interne către Președinția Consiliului de Miniștri despre înțelegerea cu privire la introducerea semnului distinctiv, 15 august 1941, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul lui Antonescu, dosar 86/1941, p. 69.

⁴⁶ Procesul verbal din anchetarea acuzatului Dumitru Popescu la Tribunalul Poporului, 16 iulie 1945, *Idem*, p. 10.

⁴⁷ Stenograma ședinței guvernului din 9 septembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne. *Idem*, vol. 77, p. 51 b-52 b.

Anularea semnului distinctiv nu a fost generală. Evreii din Basarabia, Bucovina și Transnistria au fost obligați prin ordonanța specială să poarte semnul⁴⁸. După ce Basarabia a fost curățată de evrei, evreii din Cernăuți au continuat să poarte semnul distinctiv până în ultima zi a regimului românesc în oraș, la începutul lui martie 1944⁴⁹. La Iași și într-un număr de târguri din Moldova ordinul nu a fost anulat în mod oficial, deși comandanții poliției și armatei au știut că el a fost anulat. Mari sume de bani au fost stoarse de la fruntașii comunităților din Moldova pentru ca autoritățile „să binevoiască” să anuleze ordonanța, chipurile din inițiativa lor. Evreii din Transnistria au continuat să poarte semnul distinctiv până în ziua eliberării.

Semnul distinctiv a constituit un fel de hârtie de turnesol care a dezvăluit atitudinea a numeroase pături ale poporului român față de evrei. Semnul a creat imediat un zid invizibil – dar real – între români și evrei, care s-a adăugat la zidurile juridice, administrative și culturale pe care toate guvernele românești, începând cu guvernul Goga-Cuza, s-au străduit să le ridice. În fiecare oraș și târg a existat o pasiune de a verifica dacă evreii poartă într-adevăr semnul distinctiv; dacă se află pe locul potrivit și are mărimea potrivită; dacă-l poartă și femeile și copiii; dacă nu este dat jos după un timp oarecare și dacă cei despre care erau zvonuri că sunt, de fapt, evrei sunt sau nu scutiți de a purta semnul. Imaginea evreilor însemnați cu semnul galben, cărora le era încă îngăduit în anumite ore să circule pe trotuare, să călătorească cu tramvaiul sau să facă cumpărături, a provocat strigăte de batjocură, înjurături, amenințări, scuipături, ghionturi și chiar bătăi. Aceasta nu a fost reacția fiecărui român; principalii inițiatori erau, ca de obicei, huligani, în general tineri, în general legionari sau foști adepți ai lui Cuza, muncitori și gospodine. „Semnul distinctiv este o sursă infinită de incidente și tulburări ale ordinii publice”⁵⁰, i-a spus Filderman comandantului Poliției Capitalei la 4 septembrie, descriindu-i consecințele pe care această măsură le va avea la București pe baza celor deja întâmplate în întreaga Românie: evreii vor rămâne în case, activitatea economică va avea de suferit și veniturile statului vor scădea. „Era direct imposibil să ieși în stradă căci eram obiectul și ținta de batjocură a tuturor. Până și copiii de țigani, când ne vedeau pe stradă aruncau cu

⁴⁸ Ordonanța nr. 3303/41 a Marelui Cartier General prin care evreii din Moldova, Bucovina, Basarabia și „la răsărit de Nistru” (Transnistria) sunt obligați să poarte semnul distinctiv de culoare galbenă în laturi și de 7 cm, pe fond negru, 8 august 1941. Arhiva Ministerului Apărării, Colecția Armata a 4-a, dosar 79, p. 138.

⁴⁹ Ordonanța (nouă) a guvernatorului Bucovinei, Calotescu, obligând purtarea semnului distinctiv în conformitate cu ordonanța din 1941, „Bucovina”, 4 martie 1943; copie: Ancel, *Documents*, IV, nr. 264, p. 489.

⁵⁰ Notă a lui Filderman din jurnalul său despre întâlnirea cu generalul Radu Gheorghe, comandantul Poliției Capitalei, 4 septembrie 1941, Ancel, *Documents*, III, nr. 62, p. 115.

pietre în noi”⁵¹, a scris un evreu din Târgu-Neamț. În ciuda hotărârii lui Antonescu de a-l desființa, obligația purtării semnului distinctiv a continuat să fie în vigoare în orașele din Moldova „după localitate și starea de spirit a autorităților locale”, a scris Artur Axelfeld, unul din conducătorii Comunității din București⁵².

Richter și Legația Germaniei au văzut anularea semnului distinctiv ca o înfrângere și au continuat să ceară, verbal și în scris, reintroducerea obligației purtării semnului. Într-un articol special în oficiosul legației, Hans Müller a cerut purtarea semnului și a polemizat cu argumentele aduse de Filderman în memoriul către Antonescu în urmă cu un an, când a încercat să-l convingă că în Germania nu a fost introdus semnul distinctiv⁵³.

Lagăre de internare

Evacuarea a zeci de mii de evrei din casele și din localitățile lor din Moldova și transferarea unei părți dintre ei ca deținuți, în sudul României, au dus într-un timp scurt la crearea unor lagăre de internare improvizate, în care trebuiau stabilite reguli de pază, alimentare și muncă și de a decide cine este responsabil de lagăre. Nimic nu a fost planificat din timp în afară de dorința de a provoca rău evreilor, și totul s-a făcut la ordinul lui Antonescu, care, ca de obicei, nu s-a gândit la consecințele ordinelor sale. Fiecare inițiativă antisemită a provocat un șir de defecțiuni, care au cerut hotărâri care au soluționat o serie de probleme și au provocat alte defecțiuni. Totul era provizoriu, deoarece în spatele hotărârii inițiale de a evacua evreii din Moldova, de a executa un pogrom contra evreilor din Iași (capitala Moldovei) și de a evacua restul în lagărul Târgu-Jiu se ascundea un plan secret mult mai mare, mai ambițios, care se numea „planul mare”, descris astfel în 1945 de către unul din șefii SSI-ului, colonelul Traian Borcescu: „înlăturarea pe cale de deportare sau exterminare a evreilor din Moldova”⁵⁴. Acest plan, care era secret, a fost întocmit de M.St.M. și SSI după indicația lui Antonescu, și se pare că majoritatea miniștrilor n-au știut de existența lui. De aceea, evreii care au fost evacuați din comune și târguri din sudul Transilvaniei au fost concentrați în aceeași zonă și nu au fost transportați în lagăre din sudul României. Deportarea majorității evreilor din Moldova urma să fie executată după deportarea și exterminarea

⁵¹ Mărturia lui Leiba Ițic Aizic din Târgu Neamț, Iffo 28 decembrie 1959, AYV 03-1547, p. 2.

⁵² Mărturia lui Artur Axelfeld „Memoriile unui activist evreu”. Tel Aviv, 15 februarie 1960, AYV 03-1550, p. 13.

⁵³ „Bukarester Tageblatt”, 20 decembrie 1942.

⁵⁴ Depoziția colonelului Traian Borcescu, șeful secției de contraspionaj a SSI, 12 noiembrie 1945 (copie autorizată). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 24, p. 122 (USHMM/RG 25004M, microfilm 47).

evreilor din Basarabia și Bucovina. Așa cum a devenit evident acum, prima destinație de internare a tuturor evreilor din Moldova a fost lagărul Târgu-Jiu (vezi în continuare). Dar încă la 7 iulie 1941, comandantul Diviziei a 14-a, care acționa în zona Iașiului, a anunțat să nu se mai evacueze alți evrei în lagărul Târgu-Jiu „unde nu mai sunt locuri... evreii vor fi strânși în capitalele de județ”⁵⁵.

Comandantul Corpului II de Armată, care aparținea Armatei a 4-a, generalul Nicolae Ghineraru (care la sfârșitul lui octombrie a fost implicat în lichidarea a zeci de mii de evrei la Odessa) a raportat la mijlocul lui iulie despre situația evreilor din Moldova:

„Evreii din satele din zona acestui Comandament sunt evacuați în lagăre de către autoritățile administrative.

Evreii de la orașe capitale de județe, parte au fost internați în lagărul din Târgu-Jiu, parte sunt evacuați în lagăre constituite ad-hoc, fiind utilizați la muncile de folos obștești [muncă obligatorie].

Evreii din cei mai înstăriți sunt rămași la orașele capitale de județ, asupra cărora se aplică măsurile ordonate de M.C.G. cu nr. 196/1941, prin luare de ostatici.

Măsurile luate n-au rezolvat complet problema întrucât evreii continuă activitatea lor subversivă.

Propunem a se lua măsuri ca toți bărbații evrei (și cei de la orașe), de la vârsta de 16-57 ani să fie internați în lagăre în interiorul țării”⁵⁶.

Și comandantul Corpului III de Armată, parte și el din Armata a 4-a, a propus internarea în lagăre a tuturor evreilor despre care a constatat că au rămas în orașele din județe. El a văzut la Vaslui 700 de evrei „neinternați”: „În împrejurările actuale, când toți evreii sunt considerați ca suspecti, vă rugăm să binevoiți a interveni pentru strângerea și internarea lor în lagăre, de unde vor fi folosiți la munci”⁵⁷ [obligatorii]. Dorința arzândă a comandanților de divizii din Armata a 4-a de a-i alunga pe evreii din Moldova din casele lor, inclusiv din orașele unde au fost concentrați sau lăsați pe loc, era atât de mare, încât a fost necesară intervenția Marelui Cartier General pentru a le potoli entuziasmul. M.C.G. a emis un ordin urgent în care se arăta că „este interzisă evacuarea evreilor din zonă fără un contract prealabil cu prefectul județului respectiv. În nici un caz nu se vor evacua femeile și copiii”⁵⁸.

⁵⁵ Ordin al pretorului Diviziei a 14 către poliția din Bălți, 20 iulie 1941, Arhiva Chișinău 697-1-6986, p. 62.

⁵⁶ Raport secret nr. 3387 al comandantului Corpului II de Armată, generalul Ghineraru, către Armata a 4-a, 14 iulie 1941, Arhiva Ministerului Apărării. Colecția Armata a 4-a, dosar 669, p. 127 (USHMM/RG 25006 M, microfilm 14); sublinierea în original. Vezi facsimilul pe pagina următoare.

⁵⁷ Corpul III de Armată către Armata a 4-a, 1 august 1941. *Idem*, p. 128.

⁵⁸ M.C.G. către comandanții celor cinci divizii ale Armatei a 4-a, 17 iulie 1941. *Idem*, dosar 781, p. 1449.

CORPUL 11 ARMATA
STAT MAJOR
Bir. 2.
Oficiul Poștal Militar
Nr. 95.

12-Colonel
29
1941
1907
SECTIA II-a
Intrare No. 208.008
100 / 1. ... Sube ... Ziua 14.

Nr. 3387
din 14 Iulie 1941.

SECRET

CORPUL 11 ARMATA
catre
A R M A T A 4-a
Stat Major, Secția 2-a.

La ordinul Dsv. Nr. 207.362/941;
Am onoare a raporta urmatoarele:

I/. Situatia evreilor:

- Evreii din satele din zona acestui Comandament sunt evacuați in lagare de catre autoritățile ad-mitive.
 - Evreii dela orașe, capitale de județe, parte au fost internați in lagarul din Tg. Jiu, parte sunt evacuați in lagare constituite ad-hoc, fiind utilizați la muncile de folos obșteșc.
 - Evreii din cei mai instăriți sunt rămași la orașele capitale de județ, asupra carora se aplică măsurile ordonate de M.C.G. cu Nr. 196/941, prin luare de ostatici.
- Măsurile luate n'au rezolvat complet problema intrucat evreii continua activitatea lor subversiva.
- Propunem a se lua măsuri ca toți bărbații evrei (și cei dela orașe), dela vârsta de 16- 57 ani să fie internați in lagare in interiorul țării.

II/. Situatia lipovenilor:

Divizia 32 Infanterie raportează că Legiunea Jandarm Braila, sennalează că bălțile din jurul Brăilei sunt in prezent cutreorate de pescari lipoveni, din comunele Piscul și Carcaliu.

Cum pe Dunare in prezent, sunt camuflata șlepuri și vapoare cu muniții și alte materiale de războiu, nu este exclus ca acești lipoveni, transformați in agenți acoceriți să furnizeze și să scumalizeze avigandilor inamice, locul unde se găsesc aceste vase, mai cu seamă că parte din lipoveni, domiciliati in Comuna Carcaliu Jud. Tulcea, inainte de începerea ostilităților, au fugit clandestin in Rusia.

Propunem a li se interzice lipovenilor pescuitul in zona de operații.

*h. l. x
măsurile
in ball.
Cox D*



COMANDANTUL CORPULUI 11 ARMATA
General de Brigada

GHINERARU N.

Ghineraru

Seful de Stat Major
Lt. Colonel M. Bădescu.

M. Bădescu

Generalul Ghineraru raportează despre progresul măsurilor de evacuare și internare a evreilor din Moldova

La 18 iulie Ion Antonescu a ordonat ca toți evreii care se află în lagărele de muncă și în lagăre de prizonieri să fie obligați să muncească din greu; și dacă vor fugi, să fie împușcat unul din zece⁵⁹. Acest ordin se referea atât la lagărele de internare din România, cât și la lagărele din Basarabia și Bucovina. Dar ce statut aveau lagărele de internare improvizate în care au fost înghesuiți mii de femei și copii? Erau oare lagăre de muncă sau lagăre de prizonieri? Acest ordin era specific formei și caracterului regimului dictatorial al lui Antonescu. În realitate, s-au creat câteva categorii de lagăre de internare din care unele, cum ar fi lagărul Târgu-Jiu, au devenit lagăre de internare și de muncă, în care au fost deținuți fără judecată și fără nici o „vină” la un moment dat zeci de mii de evrei, în așteptarea, fără ca nici un evreu să știe, a momentului când vor fi deportați peste Bug, soarta lor fiind lăsată pe mâinile Einsatzgruppe.

La 22 iulie, Mihai Antonescu a cerut miniștrilor Comunicațiilor, Apărării Naționale, de Interne și al Muncii și adjunctului șefului Marelui Cartier General „să ia în cea mai serioasă considerare problema organizării taberelor de muncă, prin folosirea tuturor celor ce se găsesc în lagăre și a evreilor”⁶⁰. Majoritatea celor internați în lagăr erau evrei. Lipsa de claritate în legătură cu exploatarea evreilor s-a creat deoarece Ion Antonescu se afla atunci pe front. Numai conducerea M.St.M. și șefii SSI au cunoscut „planul mare”.

La începutul lui august, secretarul general al Ministerului de Interne, colonelul N. Petruțoiu, a prezentat Serviciului Central de Informații al Președinției Consiliului de Miniștri, (serviciu care concentra și prelucra pentru Conducător rapoartele SSI-ului, ale secției a 2-a a M.St.M. și rapoartele Siguranței și asigura coordonarea între ele) tabelul lagărelor și numărul celor deținuți în ele. Acest tabel (vezi pagina următoare) nu a cuprins lagărele în care erau deținuți evreii din Constanța și Galați, lagărul Teiș și lagărele improvizate unde erau deținuți evreii din județele Transilvaniei.

Trebuie menționat că până la data întocmirii tabelului, august 1941, fuseseră deja evacuați din lagărul Târgu-Jiu mii de evrei, deoarece nu mai puteau fi absorbiți atât de mulți oameni.

⁵⁹ Adjunctul ministrului de Interne către Inspectoratul General al Jandarmeriei, 18 iulie 1941. *Ancel, Documents*, II, nr. 181, p. 468.

⁶⁰ Stenograma ședinței guvernului din 22 iulie 1941 (fragmente). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 11, p. 27.

Localități unde au fost înființate lagăre	Bărbați					Femei					Copii	Total general	Observații	
	Comunști	Suspecți	Greviști din mine	Legionari	Evacuați evrei	Total	Comuniste	Legionare	Evreice	Suspecte				Total
Craiova					300 [*]			464 [*]			464	289 [*]	1053	* Evrei din Dorohoi
Calafat					243 [*]			295 [*]			295	206 [*]	744	* Evrei din Dorohoi
Călărași		685 [*]			1006 [*]								1691	** Ruși din județul Tulcea
Urziceni		1420											1420	* Trenul morții din Iași
Tumu-Severin								518 [*]		518	108 [*]		626	* Evrei din Dorohoi
Caracal					1319 [*]			345 [*]		345	218 [*]		1319	* Evrei din Dorohoi
Giurgiu					250 [*]								813	* Evrei din Bălți – Basarabia
Videle													89	
Tumu-Măgurele		89											273	
Târgoviște		273											1242	* Evrei din Ploiești
Lugoj		28			1121 [*]					261	238		499	
Târgu-Jiu	93	516	47	175	1501 [*]	48	6		71	125			2975	* Lespezi, 112; Dorohoi, 266; Botoșani, 229; Vaslui, 91; Fălciu, 362; restul Moldovei, 431
Total	704	3011	47	175	5740	9677								

⁶¹ Secretarul general al Ministerului de Interne, colonelul Petruțoiu, către Președinția Constituției de Miniștri, despre „Situația lagărelor”, 6 august 1941. Arhiva Centrală a Statului, Președinția Constituției de Miniștri, Fond Cabinelei lui Antonescu, dosar 96/1941, p. 18-19, copie Arhiva USHMIRG 25002M; microfilm 18.

Ministerul de Interne a adăugat la acest tabel câteva observații: toți evreii din sate au fost adunați în orașele din județe; bărbații în vârstă de 18-60 ani sunt concentrați în fiecare noapte în cartierele evreiești și le este interzis să circule între orele 20-7; în timpul zilei toți evreii sunt folosiți la muncă de folos obștească (aceasta era denumirea care a precedat termenul „muncă obligatorie”).

La 14 august, comandamentele militare au ordonat prefectilor din întreaga Românie să oblige pe evreii internați în lagăre să execute muncă obligatorie, și în felul acesta au validat situația care exista în lagăre și în fiecare dintre orașele în care evreii erau internați sau izolați de restul populației. Ordinul se întemeia pe hotărârea Președinției Consiliului de Miniștri care stabilea:

a) Toți evreii internați în lagăre, fără legătură cu motivul internării, sunt obligați la muncă de folos obștească;

b) Ministerul de Interne a emis directive în această privință lagărelor din Târgu-Jiu, Târgoviște, Romanați (unde erau internați evrei din Dorohoi), Dolj (evrei din Rădăuți și Siret), Vlașca (evrei din Basarabia) și Ialomița (supraviețuitori ai „trenului morții” din Iași). Ceilalți evrei din lagăre vor fi folosiți la muncă obștească după dispozițiile comandamentelor de zonă și ale cercurilor de recrutare⁶². În ordin au fost menționate alte lagăre improvizate, care nu au fost incluse în tabelul anterior. A devenit evident că zeci de mii de evrei au fost concentrați în lagăre improvizate sau au fost trimiși în lagăre din țară. M.St.M. a simțit imediat o scădere a productivității în întreprinderile care lucrau pentru necesitățile armatei și ale războiului, și de aceea, a ordonat în iulie o mică schimbare, care a demonstrat că nu a luat în considerație apriori rezultatele ordinului de evacuare: „Evreii rechiziționați pentru lucru la fabricile din planul de mobilizare industrială aprobați de Marele Stat Major și comunicați Comandamentelor Teritoriale nu vor fi întrebuițați la munca de folos obștească [munca obligatorie], rămânând [pe loc] la fabricile unde au fost rechiziționați”⁶³. Dar acest ordin contrazicea alt ordin, care interzicea evreilor să rămână în târgurile de unde au fost deportați. Și atunci? Li se putea acorda dreptul de a circula în mod special de la domiciliu la locul de muncă, dar în acest caz trebuia încălcat un alt ordin care interzicea evreilor să călătorească cu trenul sau cu alt mijloc de locomoție, ș.a.m.d.

În ședința guvernului din 5 august, în care Mihai Antonescu a comunicat că a discutat „cu un înalt reprezentant german al organizațiilor din Germania” din Biroul Central de Securitate al Reich-ului – RSHA despre „soluția internațională” a

⁶² Comandamentul II Teritorial către Prefectura Bacău, 18 august 1941 (USHMM/RG 25004M, microfilm 9, p. 135).

⁶³ Ordinul nr. 6751/1941 al Ministerului de Interne, care citează ordinul M.St.M., 5 august 1941. *Idem*, p. 136.

problemei evreiești; adjunctul Conducătorului s-a referit la haosul creat de acțiunile românizării, de evacuare și de lagăre, și a cerut miniștrilor Apărării, Economiei Naționale, Muncii și Finanțelor să cerceteze din nou situația creată prin evacuarea și închiderea evreilor, ca „să nu se tulbure nici ordinea publică, nici ordinea economică”, întrucât în zonele evacuate a fost paralizată viața economică și trebuie avut grijă „ca măsurile pe care le luăm, să le executăm în ordine și cu posibilități de organizare, care pe de o parte să facă serioase, efective și eficiente măsurile, iar pe de altă parte să nu provoace o serie întreagă de reacțiuni, care să se întoarcă împotriva scopurilor noastre”. Cu atât mai mult cu cât „măsurile pe care le luăm... au îndemnat lumea la excesele unor porniri antisemite”⁶⁴. Ministrul de Interne a fost solicitat să întreprindă o anchetă și să stabilească cine a fost internat în lagăre, și atunci ministrul de Justiție a dorit să primească lista lagărelor.

La dezbaterile din guvern a devenit evident că miniștrii nu cunosc numărul lagărelor, locul în care se află, cine este responsabil cu ele, care este deosebirea dintre lagăr de internare și lagăr de muncă, dacă evreii trebuie hrăniți sau nu. În lagărele „organizate”, precum cel de la Târgu-Jiu, evreii primeau un prânz a cărui calitate depindea de suma plătită pentru el, dar în nici un loc unde au fost închiși evrei în vara 1941 statul nu s-a îngrijit să-i hrănească sau să le acorde orice fel de asistență. Mihai Antonescu a cerut încă la 22 iulie 1941 să se stabilească „un tratament diferențiat” în legătură cu condițiile de întreținere în lagăre, între evreii pe care i-a denumit „instigatori comuniști” și „condițiile de întreținere pentru învățătorul legionar suspect”⁶⁵.

La 4 septembrie, Ministerul Apărării Naționale a făcut o încercare serioasă, coordonată cu M.St.M. și cu Ministerul Muncii, să facă ordine cu privire la conducerea lagărelor de evrei și obligația lor de a munci (vezi în continuare). Lagărele de internare au devenit lagăre de muncă, dar numai după ce majoritatea evreilor care au fost internați în iunie-iulie 1941 au fost eliberați – nu la domiciliile lor, dacă au fost evacuați din sate și din târguri, ci în orașele de concentrare din județele lor.

S-a deschis o nouă fază în „planul mare”: evreii din sudul Bucovinei și județul Dorohoi vor fi deportați în octombrie în Transnistria. Și evreii din Moldova urmau să fie deportați, dar naziștii au fost cei care l-au potolit pe Conducător. Eliberarea din lagărele de internare nu s-a făcut dintr-un capriciu: regimul antonescian a avut grijă să clarifice evreilor că ei trebuie să plătească foarte mult

⁶⁴ Stenograma ședinței guvernului din 5 august 1941. *Idem*, vol. 5, p. 39 b-42. Ministrul Apărării, generalul Iacobici, a spus în ședință că și el are lagăre de muncă pentru evrei care nu au fost menționate (adică de care el nu știe), și că în lagărul Cotroceni de lângă București a introdus noi reguli de muncă și a încetat să-i hrănească pe evrei, economisind în felul acesta mulți bani statului. Vezi Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 9, p. 40.

⁶⁵ Stenograma ședinței guvernului, 22 iulie 1941 (fragmente). *Idem*, vol. 11, p. 276.

dacă doresc să trăiască, și dacă nu vor să aibă o soartă asemănătoare cu cea a evreilor din Basarabia și Bucovina, care, în zilele în care evreii din Regat erau încarcerati în lagăre, aceștia erau măcelăriți în masă de armatele române și germane. Vicepreședintele Comunității din Iași, Cris Cristian, care a fost arestat la 7 iunie și internat împreună cu alți „suspecți” în lagărul Târgu-Jiu, a văzut sosirea primelor transporturi de mii de evrei din târgurile și satele din Moldova: „Cine nu i-a văzut pe aceste mii de evrei, cu geamantane pe umeri, cu saci, legături și boarfe în spate, cu copii târându-se după mame, în aceste convoaie ...cine nu i-a văzut pe aceste mii de oameni necăjiți, nu-și poate da seama de câtă cruzime de fiară e în stare omul față de semenul său”⁶⁶. Inginerul Bercu Feldman, care se afla în partea din lagăr unde au fost închiși deținuți politici, lagăr în interiorul lagărului, a văzut și el „spectacolul de groază”, cum a denumit convoaiele de deportați din Moldova: „Trenul lung de marfă cu obloanele închise... a stat aproape 24 de ore în gară, la doi pași de locul de debarcare, deși venea de foarte multe zile pe drum și înăuntru, după cum am aflat mai târziu, erau oameni masați unul în altul până la refuz. Rațiunea celor închiși în trenuri era neclară, și ei singuri n-au știut câte zile au călătorit. Ei au sosit cu morții lor care au pierit în drum mai ales de sete cât și de foame, căldură și înghesuială, și nu li s-a permis să-i îngroape pe drum. Femeile au născut în vagoane, în mijlocul murdăriei. După 24 de ore de așteptare a fost descărcată «încărcătura».

Deși curtea lagărului era deschisă fără nici un acoperiș, în momentul când puhoiul de oameni, bărbați, femei și copii au intrat în curtea lagărului s-a încins atmosfera de putoare care exala din veșmintele și bagajele lor. Legionarii, strânși și ei cu noi să asiste la operație și privind spectacolul cu glume și spirite răutăcioase, țipau: «jidanii put!». Bagajele lor erau puține baloturi de toate formele și toate culorile. Unele erau însă foarte curioase. De exemplu, un internat ducea în mână ca singurul său bagaj un gramofon iar altul ducea o găscă vie, însă aproape moartă de foame și de sete. Atâta găsiseră sau rămase din truda lor de o viață”⁶⁷.

Comandantul lagărului a interzis să li se împartă hrană atâta timp cât nu au fost dezinfectați, dar lagărul nu era pregătit să trateze mii de oameni, și operațiunea de dezinfecție și de dezinfectare a hainelor a continuat patru zile, ziua și noaptea. Până atunci evreii din târguri care au venit înfometati erau condamnați să rabde de foame. Deținuții politici, care erau majoritatea „suspectați de comunism” (comuniștii adevărați, care fuseseră judecați, în număr de circa șaptezeci, erau deținuți în închisori), au hotărât să împartă rezerva de pâine pe care fiecare o păstra din cauza „friei animalice pentru ziua de mâine”⁶⁸.

⁶⁶ S.C. Cristian, *Patru ani de urgie*, București, 1945, p. 55-56.

⁶⁷ Mărturia lui Bercu Feldman, Tel Aviv, 1961, AYW, 033-800, p. 6-7.

⁶⁸ *Idem*, p. 8.

Așa cum am menționat, lagărul Târgu-Jiu nu era în stare să cuprindă atât de mulți evrei. Femei și copii au fost evacuați după o săptămână-două în lagăre improvizate în Oltenia, și au trăit acolo din puținul ajutor pe care l-au putut acorda micile comunități locale, și după un timp oarecare – după ce autoritățile și-au dat consimțământul – din ajutorul acordat de Federație.

Evreii din lagărele de detenție, inclusiv femei și copii mari, au fost scoși la diferite munci în localitățile unde erau deținuți. Ei au măturat străzi, au săpat șanțuri de drenare, au muncit pe câmpiile unor mari moșieri și au fost puși la dispoziția primarilor orașelor, primarilor târgurilor etc. Principalul scop al muncii improvizate era înjosirea; înjosirea evreilor ca evrei, spre bucuria unora din cetățenii români de rând. Nu numai evreii internați în lagăr au fost înjosiți. Au fost înjosiți și cei care n-au fost evacuați sau au fost înghesuți în târgurile din Moldova. Filderman s-a plâns de înjosirea unor evrei la Vaslui: „Zilnic câte 400-500 de evrei din toate categoriile, inclusiv toți medicii evrei, foști avocați evrei, intelectuali de orice vârstă, chiar peste 50 de ani și copiii de la 13 ani în sus sunt supuși la munci umilitoare sau grele, plimbați prin centrul orașului cu lopata sau sapa în mână”⁶⁹. La Galați evreii au fost închiși în 16 clădiri răspândite în tot orașul, și au fost necesari 178 de jandarmi ca să-i păzească. S-a cerut comercianților să contribuie pentru armată cu „mărfuri și materiale necesare trupelor” și jandarmii i-au însoțit din lagărele improvizate la prăvăliile lor, pentru a-și face datoria de cetățeni”⁷⁰. Evreii din acest județ, județul Covurlui, erau după spusele Siguranței „parte internați în lagăre, parte liberi: cei din lagăr [primesc permisiunea să] se ducă la casele lor însoțiți de jandarmi... Prin localuri se întâlnesc încă evrei [liberi], care vorbesc între ei evreiește. Unii din evreii din Galați, refugiindu-se în alte orașe, au scăpat de internare”⁷¹. În „lagărul” Galați au rămas numai bărbați între 18-50 ani și ei „au fost dați pentru munci agricole, șosele etc.” Comunitatea sau familiile au fost cei care i-au hrănit pe internați⁷². În lagăre s-a creat în scurt timp o discriminare evidentă între cei bogați și cei săraci. Tot ce avea legătură cu evreii a devenit o sursă de venit pentru cei care au primit răspunderea pentru evrei: O notă informativă a Inspectoratului General al Jandarmeriei remarca, în august 1941, că repartizarea la muncă este făcută „de

⁶⁹ Apel al Uniunii Comunitățile către Ministerul de Interne, 4 august 1941. Anel, *Documents*, II, nr. 204, p. 500.

⁷⁰ Raport confidențial al Ministerului de Interne despre situația din lagărul de evrei din Galați, 17 septembrie 1941, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, colecția Cabinetului lui Antonescu, dosar 86/1941, p. 144.

⁷¹ Notă informativă a Serviciului Central de Informații al Președinției Consiliului de Miniștri despre situația evreilor din județul Covurlui, 25 august 1941. *Idem*, p. 141.

⁷² Raport nr. 2037 al Inspectoratului jandarmeriei din județul Galați, 8 septembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 18844, vol. 4, p. 341.

așa manieră încât să rezulte și interese personale pentru cei care îi administrează”⁷³.

La 25 august 1941, Ministerul de Interne a ordonat să fie retrimiși 6.774 evrei în județele Dorohoi și Rădăuți care au fost evacuați de acolo la sfârșitul lui iunie 1941. După mai bine de o lună, acești evrei au fost deportați în Transnistria⁷⁴. Eliberarea din lagărele de evacuați a fost precedată de o acțiune de înșelăciune și stoarcere de bani condusă de ministrul de Finanțe, în colaborare cu Mihai Antonescu și alți miniștri (vezi în continuare).

La începutul lui septembrie, Ministerul de Interne a ordonat tuturor inspectoratelor jandarmeriei din întreaga țară să-i raporteze „dacă avem lagăre de internare a evreilor pe teritoriul acestei Legiuni, cum și conduita evreilor din lagăre”. Unul după altul, comandanții de jandarmerie ai lagărelor au raportat, și a devenit evident că au fost înființate zeci de lagăre de evrei fără nici un scop, de evrei „suspecți”, de bărbați evrei între 16-60 de ani, lagăre adevărate de muncă, lagăre de înjosire, lagăre de ostateci, lagăre cu evrei evacuați din alte orașe (ca, de exemplu, cei 801 evrei care au supraviețuit din cel de-al doilea „tren al morții” din Iași, lăsați la Podu-Iloaiei), de evrei trimiși să muncească pe câmpuri din lipsă de brațe de muncă în urma mobilizării generale, de evrei concentrați la muncă doar în timpul zilei dar care aveau permisiunea să doarmă acasă, de evrei evacuați din orașe în lagăre centrale, ca, de exemplu, lagărul Teiș și lagărul Târgoviște – pe scurt, lagăre cuprinzând zeci de mii de evrei care erau păziți de mii de jandarmi, soldați, polițiști, de parcă ar fi fost vorba de o forță inamică aflată în prizonierat în inima României⁷⁵.

Comunitățile care n-au fost evacuate aproape că s-au prăbușit deoarece autoritățile le-au impus să întrețină evreii din lagăre și evacuații de toate categoriile. Activitatea economică în orașele mixte a încetat în cea mai mare parte. Întreprinderi, proprietăți evreiești sau românești în care o parte din muncitorii calificați erau evrei și-au încetat sau și-au redus activitatea. Ion Antonescu, care se afla pe front, spera că într-un timp scurt va fi posibilă începerea deportării a cca. 600.000 de evrei din Moldova în Transnistria și apoi mai departe, peste Bug; de

⁷³ Notă informativă a colonelului Vasile Sachelarie, comandantul legiunii de jandarmi a CFR, 16 august 1941. *Idem*, p. 467.

⁷⁴ Ordinul nr. 7639 al Ministerului de Interne pentru întoarcerea a 6.774 evacuați în orașele reședință de județ, 21 august 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 20725, vol. 9, p. 304; lista lagărelor și a evreilor care trebuie înapoiți. *Idem*, p. 304 b. Împreună cu acești evrei au fost înapoiți din Călărași la Iași circa o mie de supraviețuitori din trenul morții.

⁷⁵ Culegere de rapoarte ale comandanților de legiuni de jandarmi din toată România cu privire la lagărele de internare a evreilor în orașe și de pe teritoriul județelor, despre munca obligatorie, probleme de pază, starea de spirit etc., septembrie 1941. *Idem*, p. 550-574. Ordinul Ministerului de Interne nu făcea deosebire dintre lagăre din România propriu-zisă și lagăre din Basarabia, de aceea s-au primit acolo rapoarte importante despre soarta evreilor din lagărele de arest din Basarabia.

aceea a fost foarte furios când a aflat că majoritatea evreilor din Moldova care au fost evacuați în sud au fost înapoiți în județele lor (vezi în continuare). La începutul lui septembrie a înțeles și el că a exagerat. El i-a împărțit din nou pe evrei în „utili” și „inutili”. Aceasta a fost prima retragere pe care a făcut-o de la idealul românizării rapide și fără compromis.

„Sunt anumiți evrei, pe care nu-i putem înlocui în posturile pe care le-au ocupat, și de unde, dacă i-am ridicat, am provocat o pagubă pentru stat. Atunci trebuie să facem o despărțire între evreii care nu sunt utili, care nu produc statului o pierdere dacă sunt închiși și cei care sunt folositori vieții economice. *Noi am scos 50.000-60.000 evrei din târguri și din sate și i-am dus la orașe, unde sunt o adevărată pacoste pe capul comunității evreiești, care trebuie să-i hrănească.* Unii din aceștia încă îndeplinesc în târgurile de unde au fost scoși, o funcție necesară în stat”⁷⁶.

Antonescu i-a cerut ministrului Economiei Naționale și ministrului de Finanțe să stabilească „cazuri concrete” (cu alte cuvinte, puține) de evrei „utili economiei” și să-i înapoieze din lagărele de internare. Perioada de înjosire fără scop a luat sfârșit. Până la următoarea încercare de a se scăpa de evreii din Moldova, în vara 1942, atitudinea față de ei a fost determinată de posibilitatea de a exploata pe evreii „utili” și de a-i storce de bani.

„Ce se face cu aceste case” ale evreilor evacuați, l-a întrebat ministrul Românilizării, generalul Zwiedeneck, pe Mihai Antonescu. „Cine se ocupă de ele?” Mihai Antonescu a clarificat că în chestiunea purificării satelor și a târgurilor de evrei nu va interveni nici o schimbare, și că evacuarea este finală, „oricât de aspră [este] măsura și orice greutăți ar aduce din punct de vedere economic”. Două principii ale regimului erau ireversibile: „puritatea etnică rurală și nefolosirea evreilor ca funcționar public”⁷⁷.

O propunere care nu poate fi refuzată

La 30 iulie 1941, ministrul de Finanțe, generalul Stoenescu, a convocat pe fruntașii populației evreiești din București, din care o parte au fost deja declarați ostateci „morali”, și le-a comunicat într-o formă directă, adăugând și amenințări deghizate, că populația evreiască din România trebuie să contribuie cu zece miliarde de lei la Împrumutul reîntregirii. Pentru a ilustra ce alternativă există pentru populația evreiască, ministrul Stoenescu a anunțat că „Mareșalul Antonescu

⁷⁶ Stenograma ședinței guvernului din 9 septembrie 1941 (fragmente), Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 77, p. 52 (sublinierea mea, J.A.).

⁷⁷ Stenograma ședinței guvernului din 12 septembrie 1941, din L. Benjamin (ed.). *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri...* București, 1996, p. 317.

garantează viața evreilor”⁷⁸. De ce trebuia garantată viața evreilor dacă nu ar fi existat zvonul că în același timp soldații români măcelăresc pe evreii din Basarabia și Bucovina? Așa a fost prezentată alternativa care stătea în fața evreilor din România: banii sau viața. Suma precizată de ministru era imensă: peste o sută de milioane de dolari la valoarea din 1941. A doua zi Filderman i-a scris ministrului de Interne că, deși comunitatea evreiască dorește să contribuie cu tot ce poate la împrumut, așa cum a procedat și la împrumutul anterior din 1940, de data aceasta îi va fi foarte greu să dea curs cererilor autorităților deoarece trei pătrimi din toate comunitățile au fost desființate, 40.000 de evrei au fost alungați din casele lor, parte din ei se află internați în lagăre, toți au încetat să mai lucreze și să-și câștige existența, bărbații din orașe sunt arestați și mișcarea evreilor a fost limitată la câteva ore pe zi. Poate este posibil să se examineze dacă ar putea fi anulate aceste restricții, pentru ca toți să se întoarcă la casele lor, și atunci, desigur se va putea obține mult pentru împrumut⁷⁹. Dar intenția regimului nu era să anuleze măsurile luate pentru a obține „contribuția”, ci dimpotrivă: să se folosească de aceste măsuri și de amenințarea cu deportarea totală a evreilor din România pentru a obține banii.

Propunerea făcută de ministrul Finanțelor la 30 iulie 1941 frunzașilor evrei, care cuprindea alternativa între plată și deportare, am denumit-o în zilele noastre „o propunere care nu poate fi refuzată”. Statul român a acționat față de evrei în stilul mafiei.

Filderman a înțeles alternativa, la fel au înțeles-o și liderii mișcării sioniste, șef rabinul Șafran și șefii comunităților din Regat și din sudul Transilvaniei. Într-o circulară tipărită, pe care conducerea evreiască a trimis-o tuturor conducătorilor comunităților care n-au fost desființate și în care era cuprins aparent un apel de a contribui cât mai mult pentru stat, era inclusă și această frază: „să prețuiască oare banul mai mult decât viața?”⁸⁰. Dar de la început conducătorii Federației n-au crezut că este posibil să se obțină această sumă imensă.

Filderman a încercat să exploateze solicitarea românească privind banii evreilor pentru a salva deocamdată comunitățile de lichidare totală. El a scris ministrului de Interne și ministrului Finanțelor că au rămas doar puține comunități active, și că șefii comunităților din Moldova care au fost evacuate, precum și ai acelor care

⁷⁸ Memoriul Federației către ministrul de Interne în care este amintită asigurarea Conducătorului, 5 septembrie 1941, Ancel, *Documents*, III, nr. 63, p. 117; Darea de seamă despre întâlnirea dintre unsprezece personalități ale evreilor și ministrul de Finanțe Stoenu, care a avut loc la ordinul acestuia, privind obligația de a achiziționa Împrumutul de război în sumă de zece miliarde de lei. La întâlnire ministrul a raportat asigurarea Conducătorului că „el garantează viața evreilor”, 29 octombrie 1941. Arhiva Carp, III, p. 374.

⁷⁹ Apelul Federației către ministrul de Interne, 31 iulie 1941, Ancel, *Documents*, II, nr. 197, p. 492.

⁸⁰ Circulara Federației către conducătorii comunităților, 16 septembrie 1941. Arhivele Statului. Președinția Consiliului de Miniștri, colecția Cabinetului lui Antonescu. Dosar 86/1941, p. 216.

nu au fost evacuate, sunt internați în lagăre; și în aceste condiții este greu de obținut banii. Ministrul de Finanțe, așa cum am menționat anterior, i-a cerut ministrului de Interne „să ia în considerație” cererile Federației, și ministrul adjunct Jak Popescu a ordonat tuturor comandanților de poliție din zonele unde au fost internați evreii sau erau deținuți ca ostateci să elibereze pe președinții de comunități și pe rabini pentru două-trei zile, și numai cu un singur scop: „pentru a primi dispoziții de la dl. Filderman, președintele comunității evreiești (sic!) din vechiul regat cu privire la subscrierea evreilor la împrumutul pe care îl lansează acum Ministerul de Finanțe”⁸¹. După ce acești președinți de comunități și rabini au fost găzduiți la București, au fost trimiși înapoi în lagăre sau în imobilele în care erau deținuți ca ostateci, astfel că, la mijlocul lui august, a fost necesară emiterea unei noi dispoziții „ca toți rabinii și președinții de comunități să fie lăsați liberi din lagăre pentru a merge la comunitatea lor în vederea propagandei pentru împrumutul intern”⁸².

Întrunirea bizară de președinți de comunități și de rabini, care în majoritate „au fost aduși din lagăre sub pază”, cum menționa Siguranța în raportul ei despre eveniment, a avut loc la 11 august 1941⁸³. Toți au înțeles ceea ce nu s-a spus deschis: vi se dă posibilitatea să vă răscumpărați viața. Artur Axelfeld, membru în conducerea Uniunii Comunităților, a spus explicit membrilor comisiei pentru strângerea împrumutului că ei trebuie să adune cât mai mulți bani „întrucât de sumele realizate depinde situația întregii populații evreiești din țară”⁸⁴. Întreaga conducere evreiască, inclusiv fruntași ai mișcării sioniste, au acționat deplin conștienți că trebuie plătit pentru a trăi, dar au știut că suma stabilită drept răscumpărare nu este reală și nu există nici o posibilitate de a fi strânsă.

Mihai Antonescu a ordonat să se satisfacă parțial cererile lui Filderman, și la 27 august a acceptat înapoierea evreilor deținuți în sudul României în județele de unde au fost deportați, dar nu în sate și târguri și nu la casele lor⁸⁵. Filderman a reacționat în răspuns că „nu s-a produs nici o ușurare în viața economică și socială a acestora, căci este absolut indiferent dacă locuiesc la Craiova sau la Dorohoi, din momentul în care nu-și pot exercita profesia și nu se pot adăposti în casele lor”⁸⁶. Aceasta a fost o hotărâre luată de Mihai Antonescu, ministrul Finanțelor și

⁸¹ Ordin telegrafic nr. 7000/941 al ministrului de Interne către toți comandanții poliției, copie a poliției din Chișinău, 8 august 1941. Arhiva Chișinău, 697-1-6587, p. 47.

⁸² Dispoziția nr. 16815/941 a Ministerului de Interne, 16 august 1941 (USHMM/RG 25002M, microfilm 12).

⁸³ Raport al Siguranței despre întrunirea membrilor conducerii Uniunii Comunităților din Regat, 11 august 1941. Arhiva Securității, dosar 2717, vol. 40, p. 71-72, 76.

⁸⁴ Notă informativă a SSI despre depunerea jurământului de către membrii de comitete pentru subscrierea la împrumut, 11 octombrie 1941 (vezi și obs. 80), p. 404.

⁸⁵ Notă a lui Filderman despre întrevederea cu ministrul adjunct la Interne, Jak Popescu, 27 august 1941. Acel, *Documents*, III, nr. 44, p. 85.

⁸⁶ Apelul Federației către ministrul de Interne, 3 septembrie 1941, *Idem*, nr. 57, p. 108.

ministrul de Interne în timp ce Conducătorul era pe front. Când a aflat, a fost foarte furios. La 3 septembrie i-a scris lui Mihai Antonescu:

„Comunică Ministerului de Interne că a fost o mare greșeală eliberarea evreilor din tabere. Acolo se găseau elementele cele mai periculoase... Te rog să remediezi acest fapt. Toți evreii să fie readuși în lagăre, preferabil în cele din Basarabia fiindcă de acolo îi voi împinge înapoi în Transnistria, imediat ce mă voi degaja de actualele griji... Nu economicul primează în aceste momente ci viața națiunii însăși...”⁸⁷.

La 8 octombrie 1941, în ciuda promisiunii ministrului de Finanțe de la 31 iulie 1941, făcută în numele Conducătorului, că banii vor salva viața, a început campania de deportare a evreilor din sudul Bucovinei care, cu o lună mai înainte, fuseseră înapoiți din lagărele din Oltenia, și a evreilor din județul Dorohoi din Regat. În ianuarie 1942, poliția din Dorohoi a raportat că înainte de a fi deportați, autoritățile au reușit să încaseze de la evreii din Dărăbani, Mihăileni, Rădăuți-Prut și Săveni 7.500.000 lei pentru Împrumutul de război: „Dacă nu intervenea evacuarea [deportarea, J.A.] populației evreiești din orașul Dorohoi, în mare majoritate compusă din comercianți, s-ar fi realizat sigur suma prevăzută în tabloul Administrației Financiare Dorohoi”⁸⁸.

După terminarea primei faze de deportări, guvernul a publicat un decret-lege „pentru înființarea unui impozit special de reîntregire” (Împrumutul reîntregirii), care stabilea că acei care nu au contribuit deloc la împrumut sau au achiziționat obligații de împrumut numai cu o sumă mică vor plăti un impozit special.

Iar „evreii de orice categorie, inclusiv asociații și întreprinderi comerciale proprietate evreiască, datorează împătritul impozitelor”⁸⁹.

Acțiunea de stoarcere de bani pentru împrumut a permis lui Filderman și conducătorilor federației să efectueze un fel de investigare pe țară a comunităților care au mai rămas. Întreruperea legăturii cu orașele din provincie la ordinul autorităților, evacuarea a zeci de comunități mari și a sute de comunități mici, arestarea conducătorilor de comunități și a rabinilor, transferarea unor comunități în alte orașe, nepredarea corespondenței ș.a. n-au permis șefilor Federației timp de săptămâni și chiar luni să știe cu exactitate câte comunități au rămas în toată România. În graba de a încasa acest impozit, Ministerul de Interne a permis șefilor de comunități și unor rabini care fuseseră arestați sau internați să se întrunească la București, și a permis Federației să trimită comunităților circulare pentru acțiuni de

⁸⁷ Ion Antonescu Mihai Antonescu, 3 septembrie 1941. Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinet, dosar 167/1941, p. 45, 46.

⁸⁸ Comandantul poliției din Dorohoi către Inspectoratul județean al poliției Iași, 24 ianuarie 1942. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 7635, vol. 2, p. 655.

⁸⁹ Decret-Lege nr. 732, „Monitorul Oficial”, nr. 59, 10 martie 1942.

contribuire și formulare de subscriere la împrumut. Autoritățile au permis să fie predată această corespondență iar din localitățile unde nu mai exista comunitate scrisorile s-au întors. Pe baza acestei corespondențe returnate și a întrunirii conducătorilor comunităților la București, Federația a întocmit o trecere în revistă a comunităților. Ministerul de Interne a dat chiar curs cererii Federației de a-i preda adresele „contribuabililor evrei” cu care s-a întrerupt legătura, pentru a putea să le ceară contribuția la împrumut⁹⁰. Scopul adevărat era să afle dacă mai sunt în viață, dacă au fost deportați sau nu.

Întemeindu-se pe această acțiune de jaf și beneficiind posibilitatea unică ivită de a corespunda cu comunitățile, Federația a întocmit o listă de comunități care au fost evacuate sau deportate și de comunități care au rămas. Lista nu cuprinde sutele de mici comunități sau micile așezări din care au fost evacuați sau deportați evreii. (Vezi lista în anexa de la sfârșitul acestui capitol).

Contribuții

La 1 septembrie, prefecturile și comandantii unor unități militare din câteva orașe de pe întinsul României au ordonat comunităților locale să predea în termen de 24 de ore sute de paturi, saltele, plăpumi, perne, lenjerie de pat ș.a. pentru spitalele militare înființate în localitățile lor. La 3 septembrie, Comandamentul II Teritorial a ordonat Uniunii Comunităților să colecteze și să predea în termen de 24 de ore 6.200 paturi din fier, plus echipamentul necesar pentru spitale militare⁹¹. La 5 septembrie a fost emis ordinul să fie predate 5.000 de rânduri de îmbrăcăminte completă, cuprinzând ciorapi, chiloți, cămăși, costume, pălării și pantofi „pentru prizonierii evrei din Basarabia, aflați bolnavi în spitale și fără îmbrăcăminte”⁹². Aceasta era un jaf mascat. Soldații evrei din armata roșie luați prizonieri n-au fost internați în spitale românești, ci au fost împușcați. Comandantul Centrului de strângerea rechizițiilor din București a ordonat la 7 septembrie Uniunii Comunităților să colecteze și să predea armatei în aceeași zi 500 de paturi din lemn „fără insecte”, cu toate adaosurile. Ordinul cuprindea amenințări împotriva populației evreiești în cazul când nu va executa noul ordin⁹³. Costumele confiscate

⁹⁰ Ordin al Ministerului de Interne către Inspectoratul General al Poliției de a pune la dispoziția Federației adresele contribuabililor evrei cu adrese necunoscute, conform listelor de locatari, pentru ca să poată contribui la împrumut (copie). Vezi și nota 88.

⁹¹ Ordin urgent al Comandamentului II Teritorial către Uniunea Comunităților de a pune la dispoziția spitalelor militare efecte, inclusiv lista lor (copie), 3 septembrie 1941, Ancel, *Documents*, III, nr. 53, p. 104.

⁹² Ordinul șefului Centrului de strângerea rechizițiilor armatei către Uniunea Comunităților, 5 septembrie 1941, (copie), *Idem*, nr. 64, p. 118.

⁹³ *Idem*, pentru predarea a 500 de paturi de lemn, 7 septembrie 1941 (copie). *Idem*, nr. 7, p. 127; lista efectelor predate de Uniunea Comunităților până la 19 octombrie 1941. *Idem*, nr. 168, p. 263.

nu au fost destinate „prizonierilor evrei”, ci soldaților rezerviști români, îndeosebi ofițerilor, la apropiata lor demobilizare.

La 25 octombrie a fost publicată o lege care obliga pe evrei să predea fiecare statului „în mod gratuit” zeci de efecte de îmbrăcăminte. Colectarea efectelor a fost impusă comunităților. Pentru cei care vor refuza să predea efecte s-a fixat o pedeapsă de 5 până la 10 ani închisoare și amendă între o sută de mii până la jumătate de milion de lei. „Pentru neîndeplinirea obligațiilor prevăzute de această lege de către comunitatea evreiască, vor fi pedepsiți conform alineatelor de mai sus, conducătorii acesteia”⁹⁴.

Predarea efectelor s-a făcut imediat după înapoierea evreilor din lagărele de internare și a continuat în timpul deportării evreilor din Bucovina și din județul Dorohoi. Amenințările de a pedepsi pe contravenienți erau clare: efecte sau deportare. Evreii evacuați din târguri și comune erau sărăciți. Multe lucruri au dispărut imediat de pe piețe, sau prețurile s-au scumpit peste capacitatea multor evrei de a le achiziționa. Pedepsele într-adevăr au intimidat, dar 44.000 de evrei nu au fost în stare să predea efectele cerute. Gradul de sărăcire a evreilor a devenit clar când au fost judecați și amendați. Nici atunci n-au fost în stare să predea efectele. Centrala Evreilor a fost silită să plătească o sută de milioane de lei ca răscumpărare globală pentru anularea condamnărilor⁹⁵. Trimisul lui Eichman în România, Gustav Richter, a denumit în derâdere această lege românească „das Unterhosengesetz” – legea izmenelor⁹⁶. Legea a provocat agitație în rândurile multor români care erau considerați evrei din cauza legilor rasiale românești, și au fost obligați să predea efecte. La 24 octombrie, Ministerul Apărării Naționale a publicat o ordonanță care a restrâns definiția cine este evreu pentru a scuti de obligația de predare de efecte un număr de categorii de botezați la naștere⁹⁷. La 29 noiembrie, ministerul a ordonat tuturor evreilor să predea schiurile pe care le dețin. La 8 decembrie, din cauza imposibilității de a aduna efectele la timp, termenul final de predare a fost prelungit până la 16 decembrie⁹⁸.

⁹⁴ Decret-Lege nr. 2909, „Monitorul Oficial”, nr. 250, 21 octombrie 1941, vezi „Renașterea Noastră”, nr. 773, 25 octombrie 1941. Copie: Ancel, *Documents*, III, nr. 186, p. 285.

⁹⁵ Circulară a poliției Chișinău cuprinzând date ale Ministerului Justiției privind 44.000 de evrei care nu au predat efecte și răscumpărarea plătită pentru ei, 17 iunie 1943. Arhiva Chișinău 696-1-157, p. 75. Vezi și sentința Tribunalului județului Prahova care a condamnat pe Liza Lazăr din Ploiești la cinci ani închisoare și o sută de mii de lei amendă pentru nepredarea unei perechi de ciorapi și a unei batiste (copie), 15 mai 1942. Ancel, *Documents*, III, nr. 369, p. 612-613.

⁹⁶ Memoriul lui Mathias Grunberg-Willman [asistentul evreu al lui Richter] către Tribunalul Poporului, fără dată, 1945. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40017, vol. 5, p. 182.

⁹⁷ Ordin nr. 2504 al Ministerului Apărării Naționale, „Monitorul Oficial”, nr. 279, 24 noiembrie 1941.

⁹⁸ Decret-Lege nr. 3361. *Idem*, nr. 291, 8 decembrie 1941.

La 17 decembrie a fost publicată o nouă dispoziție, care scutea invalizii de război evrei de predarea efectelor – cei care nu predaseră efectele până atunci⁹⁹. Deoarece nu era posibil de a aduna cantitatea imensă de efecte, în pofida tuturor pedepselor incluse în lege, a fost publicată în ianuarie 1942 o nouă lege, care înlocuia obligația predării efectelor cu plata unei sume de bani, cu anexarea unui tarif de prețuri ale diverselor articole¹⁰⁰.

„Jaful organizat”, cum trebuie definită această categorie de jaf, cu alte cuvinte, o taxă „legală”, cu ajutorul unor decrete-legi, dispoziții în scris, centre de colectare, chitanțe pentru taxe plătite și pentru efecte predate, a totalizat zeci de miliarde de lei. În pofida tuturor amenințărilor și a „alternativei” acordate evreilor, obiectivele împrumutului nu au fost atinse, strângându-se doar o cincime din suma impusă evreilor¹⁰¹. Au fost colectate cantități imense de efecte, au fost percepute mari sume de bani din taxe speciale pentru armată, impuse în mod exclusiv evreilor și sume și mai mari pentru scutirea de munca obligatorie introdusă în 1942. S-a stabilit, de asemenea, o taxă specială pentru evreii scutiți de curățirea zăpezii, au fost impuse taxe pentru pâine, pentru închirierea de locuințe, impozit special pe venit, „contribuții cu chitanțe pentru „Consiliul de Patronaj” al d-nei Antonescu și „contribuții” pentru Palatul invalizilor.

În mai 1943, Antonescu a stabilit o contribuție specială de patru miliarde de lei deoarece evreii se bucură de libertatea de a face comerț în timp ce soldații români cad pe front¹⁰². În preajma impunerii acestei „contribuții”, Antonescu a repetat în 1943 campania de înfricoșare care a precedat impunerea împrumutului din 1941. El a ordonat de a evacua circa 16.000 de evrei din târguri în orașele reședință de județ, evrei din care o parte au fost evacuați acolo în campania din iunie 1941; de asemenea, a ordonat deportarea în Transnistria a evreilor cetățeni germani, austrieci și cehi care rămăseseră în România. Și de data aceasta alternativa era clară: banii sau o nouă campanie de evacuare și de deportare¹⁰³.

Ordinul emis de Lecca de a „contribui” cu patru miliarde de lei cuprindea o amenințare cu deportarea în Transnistria a celor care refuză să plătească sau să

⁹⁹ Decret-Lege nr. 2093 al Ministerului Apărării Naționale. *Idem*, nr. 299, 17 decembrie 1941.

¹⁰⁰ Decret-Lege nr. 152. *Idem*, nr. 15, 19 ianuarie 1942.

¹⁰¹ Raport al Centralei Evreilor cu privire la obligația evreilor de a achiziționa Împrumutul de război, 20 mai 1942, Ancel, *Documents*, II, nr. 372, p. 619. Suma adunată era 1.994, 209.114 lei.

¹⁰² Ordinul lui Radu Lecca către Centrala Evreilor în numele lui Antonescu de a plăti o contribuție de patru miliarde de lei, 11 mai 1943. *Idem*, IV, nr. 307, p. 566.

¹⁰³ Memoriul lui Filderman către ministrul de Interne cu privire la dispoziția de evacuare a 16.000 de evrei din târguri, 6 mai 1943, inclusiv date statistice despre târguri și numărul evreilor ce urmează să fie evacuați. *Idem*, nr. 303, p. 558-561; memoriul lui Filderman către ministrul Vasiliu, privind dispoziția de a deporta în Transnistria evreii străini, 30 aprilie 1943. *Idem*, nr. 299, p. 550.

plătească suficient și de a le confisca averile, cu toate că guvernul abandonase politica de deportare în octombrie 1942.

Trebuie menționate, de asemenea, sutele de milioane de lei încasate din chirii plătite Centrului Național de Românzare de către evreii ale căror locuințe au fost expropriate, ei devenind chiriași. În toate cazurile, cum am menționat, a fost vorba de taxe „cu chitanțe”, în afară de jaful direct făcut fără chitanțe. În continuare, o evaluare parțială a acestui jaf¹⁰⁴.

	<u>Lei</u>
Împrumutul reîntregirii	1.994.209.194
Valoarea efectelor depuse	1.800.135.650
Contribuție la „palatul invalizilor”	89.575.898
Contribuția de 4 miliarde	734.156.308
„Contribuții” la ordinul autorităților	1.067.876.827
Taxa pentru zăpadă	139.323.875
Taxă pentru carnete de scutire de muncă obligatorie	2.028.450.206
„Contribuții” ale Centralei Evreilor	504.186.987
Contribuții directe Consiliului de Patronaj	510.000.000
<u>Transfer de bani Consiliului de Patronaj 1943/44</u>	<u>1.264.813.800</u>
Total	10.132.728.745

¹⁰⁴ Evaluări de venituri și cheltuieli din taxe făcute la biroul împuternicitului pentru rezolvarea problemei evreiești, Radu Lecca, fără dată, mai 1944, *Ancel, Documents*, VII, nr. 586, p. 750; la fel de către Centrala Evreilor. *Idem*, nr. 587, p. 751. Vezi și ordinul lui Radu Lecca către Centrala Evreilor din 1 iulie 1943, de a pune la dispoziția Consiliului de Patronaj, 410 milioane lei. *Idem*, nr. 275, p. 343; o dispoziție a Mariei Antonescu către Radu Lecca de a-i transfera o sută de milioane de lei din sumele impuse evreilor pentru carnetele de scutire de muncă obligatorie, 10 februarie 1944. *Idem*, nr. 517, p. 679; alineatul Radu Lecca din Actul de acuzare împotriva guvernului Antonescu, în care se amintește suma de 1.264.813.800 lei care au fost transferați Ligii Operelor Sociale în anii 1943/44 (noul nume al Consiliului de Patronaj), 29 aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 1, p. 172. În volumul VII al colecției mele de documente sunt cuprinse majoritatea dispozițiilor de plată, rapoartele de încasări-ieșiri, dispoziții de „a contribui” pentru instituții, organizații, primării, biserici ș.a.m.d. Centrala Evreilor nu a reușit să încaseze contribuția de patru miliarde din cauza pauperizării evreilor și s-a mulțumit cu suma indicată pentru ea în tabel. Aprecierea valorii taxelor nu este simplă. Între luna mai 1941 și mai 1944, cursul dolarului a crescut mai bine de zece ori (cursul dolarului oficial era de circa 110 lei dolarul și la 20 iunie 1941 – Arhiva Carp, vol. III, p. 342) și de 400 de lei în martie 1943 (*Cartea Neagră*, III, p. 293). Cantitatea de efecte predate de evrei a fost imensă: 204.717 cămăși, 203.790 chiloți, 205.775 perechi de ciorapi, 359.505 batiste, 203.373 prosoape, 104.841 pulovere, 80.103 costume, 67.894 perechi de pantofi, 23.431 căciuli și pălării, 21.441 plăpumi, 23.095 cearceafuri, 65.805 fețe de pernă și de plapumă, 20.139 paltoane de iarnă, precum și mii de costume, echipament pentru spitale (inclusiv instrumentarul medical particular al medicilor și stomatologilor evrei, care în majoritate a fost rechiziționat), spitalele evreiești cu tot echipamentul lor, mii de locuințe cu tot menajul care au fost predate unor ofițeri români și germani ș.a.m.d. Încă nu s-a făcut o evaluare completă a dimensiunii jafului, stoarcerii și exproprierii bunurilor evreiești de către statul român și de către cetățenii săi.

Jaful „cu chitanțe” s-a făcut la ordinul direct al lui Ion Antonescu și nu are nici o legătură cu naziștii. La dorința de a lovi în evrei trebuie adăugate învățămintele trase de Antonescu de pe urma jalnicei situații a armatei și a națiunii române în primul război mondial, care și-a găsit expresia prin lipsa de echipament minim pentru soldați, prin lipsuri în aprovizionarea cu hrană, prin lipsa de echipament medical, uniforme și încălțăminte, pensiile reduse și neplata lor la timp orfanilor și văduvelor de război – rezultat al neglijenței criminale a „politicienilor”, cum îi denumea cu dispreț pe conducătorii de atunci ai establishment-ului, în frunte cu familia Brătianu. Campaniile de „contribuții” ale „Consiliului de Patronaj” al soției lui Antonescu erau consacrate aceluiași scop: de a îmbunătăți situația poporului român în timp de război pe socoteala tragediei evreiești pe care soțul ei a provocat-o. Camioane încărcate cu hainele evreilor deportați în Transnistria transportau zi și noapte încărcătura lor de la Atachi la Cernăuți și de acolo în întreaga Românie. Aceste haine au fost împărțite de doamna milostivă văduvelor, orfanilor de război și românilor năpăstuiți de soartă. Conținutul pachetelor a fost jefuit cu sălbăticie de la evrei înainte de deportarea lor¹⁰⁵. Dar aceste „contribuții” erau „fără chitanțe”.

Ministrul Apărării Naționale, Pantazi, care și-a atribuit ideea colectării efectelor de la evrei, i-a spus lui Ion Antonescu în ședința guvernului din 9 septembrie 1941 că „au fost adunate cantități imense”. Deținerea evreilor în lagăre, a rezumat chestiunea ministrul de Interne, a fost nu numai folositoare, ci și profitabilă¹⁰⁶. La începutul războiului Antonescu a definit sarcina principală a ministrului de Finanțe de „întreținere a războiului direct sau indirect”¹⁰⁷.

Directorul Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, a trimis la 17 iulie 1941 o dispoziție specială în numele Președinției Consiliului de Miniștri împuternicitului Ambasadei române în Bulgaria, Dragoș Catarciuc, să verifice dacă guvernul bulgar a descoperit calea de a echilibra bugetul de război: „Să binevoiți a verifica, dacă prin confiscarea a 20% din averea evreilor, confiscare prevăzută în noile legi bulgare, se va crea un venit de circa 4 miliarde leva [moneda bulgară] și dacă prin aceasta se va echilibra actualul buget bulgar, excluzându-se orice posibilitate de inflație”¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Vezi raportul nesemnat către Congresul Mondial Evreiesc al unui evreu din Cernăuți care a emigrat în Palestina în 1943, cu titlul „Exterminarea evreilor din Bucovina”, American Jewish Archives, Cincinnati, Ohio, Manuscript Collection, H2 88, 1943, Romania, p. 16.

¹⁰⁶ Stenograma ședinței guvernului la 9 septembrie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 77, p. 77-78.

¹⁰⁷ Stenograma ședinței guvernului cu guvernatorii Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, 29 septembrie 1942, (fragmente). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 31, p. 73.

¹⁰⁸ Directorul Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, către împuternicitul de la Ambasada României la Sofia, 17 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, dosar 28, p. 241

Într-un memoriu special pe care l-a predat Tribunalului Poporului înainte de executarea lui, pentru a justifica faptele și politica sa, Ion Antonescu s-a lăudat cu faptul că a realizat o economie stabilă în aproape tot decursul războiului (până în primăvara 1944), cu stabilitatea leului, (cu excepția ultimelor luni ale regimului) cu obținerea a șapte vagoane de aur de la germani, cu o situație de belșug pe piețe în anii 1942-1943, cu reducerea datoriei interne a guvernului, cu inexistența raționalizării pâinii, cu investiții mari în timpul războiului în infrastructură, în agricultură, în industrie ș.a.m.d. și într-adevăr așa a fost. Populația a fost chemată de două ori să contribuie la cheltuielile de război, a scris Antonescu, iar România nu a fost nevoită să facă împrumuturi de la alte țări. Contribuțiile populației au însumat 30 de miliarde de lei, a subliniat Conducătorul¹⁰⁹. Un sfert până la o treime din această sumă a fost stoarsă de la evrei „cu chitanță”. Multe alte miliarde – fără chitanță.

Jaful averilor evreiești de către mișcarea legionară și membrii ei în perioada statului național-legionar, care s-a făcut „fără chitanțe”, cu forța, prin torturi, cu ajutorul revolverului și al bătei, încă nu a fost încă apreciat.

Dar chiar conform publicațiilor oficiale, a însumat între două-trei miliarde de lei la valoarea din 1940¹¹⁰. Jaful „legal” a fost apreciat de către regimul antonescian în cartea festivă publicată în 1943 cu ocazia aniversării a trei ani ai regimului antonescian, în care au fost prezentate realizări din toate domeniile. Jaful averilor evreiești, denumit „românizare”, a fost prezentat pe față. În continuare, amănunte despre averea evreiască expropriată sau naționalizată în favoarea statului român și a cetățenilor ei români etnici, începând din octombrie 1940 (valoarea bunurilor, conform valorii leului la data exproprierii):

(USHMM/RG 25006 M, microfilm 15). Răspunsul împuternicitului a fost pozitiv: guvernul Bulgariei a impus evreilor să plătească un miliard și jumătate de leva, și împreună cu împrumutul intern și mărirea impozitelor va fi astfel rezolvată problema inflației (*Idem*, fără dată, p. 244). Antonescu a impus evreilor și plata împrumutului și taxe directe.

¹⁰⁹ Memoriul lui Ion Antonescu înaintat Tribunalului Poporului la 15 mai 1946. Arhiva Ministerului de Interne. Dosar 40010, vol. 4, p. 29, 32-33 (USHMM/RG 25004M, microfilm 31).

¹¹⁰ Datele parțiale publicate de regimul antonescian și care se referă numai la orașele de provincie arată că bunuri evreiești în valoare de peste un miliard de lei au fost „vândute” pentru 216 milioane lei. Din aceste sume evreii au primit 52 de milioane, bani care în mare majoritate au fost și ei jefuiți de la evrei. Datele oficiale reflectă doar o mică parte a jafului de averi evreiești care s-a petrecut în perioada regimului legionar. Vezi: *Pe marginea prăpastiei*, București, 1941, vol. 1, p. 135.

Valoarea în lei

3178 bunuri agricole, în total 45,035 hectare de pământ	5.063.364.350
311 păduri în suprafață de 47,455 hectare	2.585.980.700
99 fabrici de cherestea	790.018.438
Lemn și materiale din lemn	77.690.833
141 bunuri industriale legate de economia rurală în zonele eliberate	nu există apreciere
323 bunuri – uneori comerciale, mori sistematice, mori țărănești, fabrici agricole, de spirt, distilerii, cazane de țuică	1.851.341.940
146 vase plutitoare de toate categoriile	1.318.849.900
564 creanțe evreiești ale creditorilor evrei particulari și firme evreiești	180.000.000
75.385 imobile urbane aparținând evreilor persoane fizice și juridice, din care: 17.833 apartamente în Capitală; 57.552 apartamente în provincie; din ele 58.980 apartamente au fost predate unor particulari români și 1.656 la instituții publice	59.000.603.573
Total	70.867.849.734^{III}

Această sumă nu exprimă valoarea adevărată a bunurilor evreiești expropriate, întrucât autoritățile care au executat exproprierile erau interesate să micșoreze valoarea lor reală pentru a le putea preda românilor cu prețuri reduse sau să le vândă ieftin românilor etnici și pentru a da posibilitatea cât mai multor români să devină proprietari pe contul evreilor, și în felul acesta să realizeze vechiul vis al mișcărilor antisemite de tot felul, începând cu sfârșitul secolului XIX.

O evaluare oarecare a adevăratei valori a bunurilor și averilor evreiești expropriate poate fi obținută din dările de seamă de venituri publicate de Centrul Național de Românizare, venituri obținute de pe urma închirierii proprietăților unor români, deși, de exemplu, arendele care au fost încasate, de la români pentru bunuri agricole, chiriile pentru apartamente și clădiri, profituri de pe urma predării de întreprinderi sau prăvălii în antrepriză etc. erau ridicole în comparație cu prețurile pieței, cât și din cauza corupției care s-a răspândit în orice domeniu legat de averile și bunurile evreiești. În continuare, consemnăm veniturile realizate de Centrul Național de Românizare din exploatarea bunurilor evreiești în anii 1942-1944, conform paragrafelor de venituri din buget; datele cu privire la anul 1941 nu sunt incluse aici.

^{III} *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1943.* Imprimeria Națională (București), 1943, p. 144-145, publicație oficială a guvernului cu privire la realizările sale.

Veniturile obținute din exploatarea bunurilor care au fost expropriate de la evrei (în milioane lei)¹¹²

	1942/43	1943/44	Total
Exploatarea bunurilor agricole	-	100	
Exploatarea bunurilor industriale	185	68	
Exploatarea bunurilor forestiere	-	28	
Închirierea imobilelor urbane	1.488.6	1.500	
Exploatarea bunurilor industriale și comerciale	-	-	
Redevențe forestiere	-	23	
Redevențe industriale	-	30	
Redevențe pentru vase plutitoare	-	5	
	126	65	
Total	1.799.6	1.819	3.618.6

Aceste date nu cuprind alte categorii de jaf de averi evreiești, precum acțiuni și bunuri luate de la evreii deportați în Transnistria, jaf direct de bijuterii, valută, obiecte de artă și de cult iudaic, polițe de asigurare pe viață și tot felul de bunuri jefuite în târgurile de unde au fost deportați evrei, la punctele de trecere pe Nistru, înainte de execuție și după aceea.

Munca obligatorie

Scoaterea evreilor din locuințe pentru a executa diverse munci în mod obligatoriu a început în perioada regimului național-legionar. Ea s-a răspândit în toată România și a continuat fără nici un fel de legiferare în această privință și după îndepărtarea legionarilor de la putere. Prima măsură în direcția „reglementării” muncii obligatorii pentru a o transforma în „legală” s-a făcut odată cu publicarea decretului 3984 din 5 decembrie 1940, care stabilea „statutul militar al evreilor” și a decretului din 14 iulie care interpreta paragrafele legii¹¹³. Până în 1944 s-au adăugat acestor dispoziții ordinele ad-hoc ale lui Antonescu, decrete-legi, ordonanțe ale M.St.M., dispoziții speciale ale M.St.M. pentru aplicarea ordonanțelor sale, ordonanțe ale Ministerului Muncii privind organizarea lagărelor de muncă ș.a.m.d. (vezi în continuare).

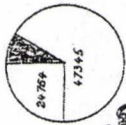
¹¹² Aceste date au fost publicate și distribuite presei de către ministrul Româniezării, Titus Dragoș, spre sfârșitul regimului antonescian, și au fost reproduse de noi din ziarul evreiesc „Curierul Israelit”, nr. 2, 24 septembrie 1944. Anul bugetar începe la 1 aprilie. Semnul – din coloanele de cifre înseamnă că nu sunt date despre venituri.

¹¹³ Regulament asupra Decretului Lege relativ la statutul militar al evreilor, „Monitorul Oficial”, 113 (Partea I) 164, 14.7.1941, p. 5-8.

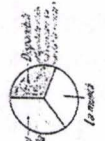
SCHIȚĂ

cu
Situatia evreilor
din fiecare județ
la 1 Oct. 1941

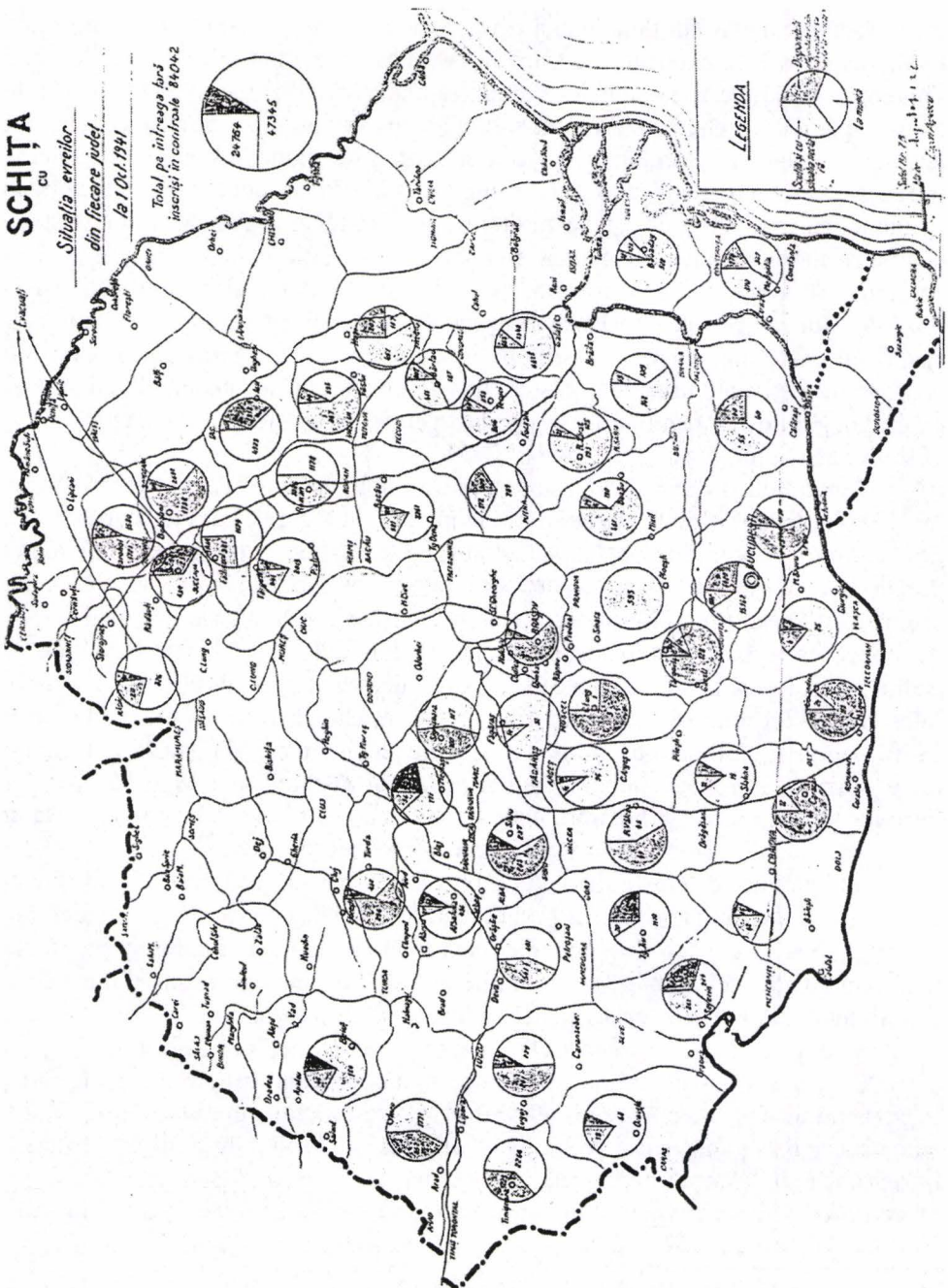
Tablă pe întregul țării
înscrisă în contractul 84042



LEGENDA



Scara: 1:100,000
I.T.C.



Rechiziționarea evreilor la munca obligatorie în județele României, 1.10.1941

Obligarea evreilor de a munci pentru stat fără plată, în condiții pe care statul le va stabili, a fost explicată pe scurt de M.St.M. în ședința care a avut loc la 5 septembrie 1941, care s-a ocupat de organizarea lagărelor de muncă speciale pentru evrei, separat de lagărele de arest, de prerogativele privind înființarea și conducerea lor, supravegherea lagărelor și exploatarea forței de muncă evreiești în general. Întrucât evreii sunt scutiți de serviciul militar, s-a afirmat atunci, ei vor fi obligați să plătească taxe speciale, „taxe militare” și să execute munci de folos obșteșc, denumire temporară pentru munca obligatorie. Obligația evreilor de a munci va continua cât timp cetățenii români sunt obligați la serviciul militar activ și în rezervă. Munca „de folos obșteșc” se executa pentru Ministerul Apărării Naționale sau pentru alte ministere și instituții, în coordonare cu Ministerul Apărării și conform directivelor acestui minister. În caz de mobilizare generală sau război, evreii pot fi folosiți „pentru armată”, „adică pentru executarea unor munci necesare efortului de război, după directivele M.St.M.”

Statutul din 14 iulie 1941 stabilea că sunt obligați la muncă obligatorie evreii între 18-50 de ani. Mobilizarea evreilor la muncă s-a făcut de către birouri speciale din cercurile de recrutare obișnuite, iar în timp de război munca nu era limitată ca durată. Evreii mobilizați la muncă obligatorie nu purtau uniforme sau haine speciale, și aveau dreptul în mod oficial la întreținere și la diurnă. S-a mai stabilit că munca va fi executată în localitatea lor de domiciliu sau în afara localității, în cadrul unor detașamente de muncă sub comanda armatei. Statutul acorda anumite înlesniri foștilor militari activi, ofițerilor și altor gradați, care vor fi folosiți conform calificării lor și gradului pe care l-au avut, adică nu la munci obligatorii înjositoare. La 8 august 1941, s-au publicat noi instrucțiuni generale ale M.St.M., care au introdus puțină ordine în hotărâri, care s-a rezumat însă la mobilizarea în masă de evrei la munci obligatorii al căror principal scop a fost înjosirea¹¹⁴.

S-a stabilit că „vor fi chemați cu prioritate acei fără ocupație precisă și care colindă pe străzi sau pierd timpul prin cluburi, cafenele etc.”. Aceasta era o definiție foarte generală, care acorda mână liberă autorităților militare și polițienești, cu atât mai mult cu cât zeci de mii de evrei rămăseseră fără „ocupație precisă” după ce au fost alungați din locurile lor de muncă, din profesii și localități.

Instrucțiunile din 8 august 1941 au scutit de munca obligatorie o parte din evreii care erau cetățeni străini, evreii care erau deja mobilizați pe loc de autorități în profesiunile lor, evreii care erau necesari pentru funcționarea unor întreprinderi, adică specialiști și meseriași specialiști, evreii cărora nu li s-au găsit înlocuitori în întreprinderi industriale expropriate, de regulă, chiar de la ei sau de la alți evrei, evrei absolut necesari pentru funcționarea unor magazine sau a unor instituții

¹¹⁴ Instrucțiuni generale nr. 31200/1941 ale M.St.M., din 8 august 1941, USHMM/RG 25004M, microfilm 35, p. 494-494 b (copie) în AnceI, *Documents*, X, nr. 33, p. 89.

financiare. Aceste instrucțiuni au acordat M.St.M., comandanților comandamentelor teritoriale pe țară, cercurilor de mobilizare, autorităților civile, prefecturilor, întreprinderilor care lucrau pentru armată și sucursalelor locale ale ministerelor o forță imensă de a stabili cine este necesar sau nu, și fiecare decizie de-a lor costa bani. S-a creat un negoț de aprobări și recomandări de mobilizare pe loc conform unor necesități adevărate sau inventate. Din 13 lagăre de arest au rămas două, Târgu-Jiu și Târgoviște (celelalte au fost desființate) – și răspunderea asupra lor era a Ministerului de Interne și a inspectoratului jandarmeriei militare. La 7 august 1941 M.St.M. a emis un nou ordin, care a scos cu totul din competența Ministerului de Interne și chestiunea depistării evreilor și a mobilizării lor la muncă¹¹⁵.

Cercurile de recrutare ale armatei au fost autorizate să stabilească capacitatea de muncă a evreilor, în conformitate cu instrucțiunile anterioare, schimbarea repartizărilor pentru diverse cadre ale muncii obligatorii sau neplasarea lor, și formarea detașamentelor de muncă.

Într-o ședință a comisiei inter-ministeriale din 5 septembrie 1941, cu participarea miniștrilor Muncii, Finanțelor, de Interne și a reprezentantului M.St.M., generalul Ion Boiceanu, care a condus dezbaterile, s-a hotărât să se urgenteze mobilizarea evreilor la munca obligatorie, să se înființeze lagăre de muncă speciale pentru evrei, care să muncească la întreținerea rețelei CFR și repararea ei, în agricultură, lucrări publice ș.a.m.d. și cazarea evreilor în barăci și bordeie, unele săpate în pământ. Înființarea detașamentelor, conducerea lor și disciplina erau în competența M.St.M., în timp ce tot ceea ce era legat de organizarea muncii, productivitate ș.a.m.d. a trecut în competența Ministerului Muncii. Majoritatea evreilor cetățeni străini au fost obligați să muncească. Pentru prima oară s-a stabilit principiul scutirii de muncă obligatorie a evreilor „care obțin rechiziționarea pentru lucru [pe loc]”: aceștia au fost obligați să plătească 30.000 de lei pe an și totodată să execute anual trei luni de muncă obligatorie. Comisia inter-ministerială a făcut propuneri exagerate cu privire la achiziționarea împrumutului, a propus vinderea la licitație publică a bunurilor evreilor care vor încălca ordonanțele cu privire la muncă, impunerea unui impozit special pentru comercianții evrei, obligarea evreilor să poarte un semn distinctiv ș.a.m.d., propuneri care în majoritatea lor n-au fost adoptate¹¹⁶. În urma acestei ședințe s-a cerut participanților să facă propuneri în scris cu privire la înființarea de lagăre de muncă¹¹⁷. Aceste propuneri, care au devenit directive, au complicat și mai mult problema rechiziționării pe loc pentru muncă obligatorie, și au înrăutățit criteriile

¹¹⁵ Ordinul nr. 30481/1941 al M.St.M., 7 august 1941, USHMM/RG 25004, microfilm 35, p. 485-486.

¹¹⁶ Dare de seamă cu privire la ședința comisiei inter-ministeriale din 4 septembrie în problema muncii obligatorii. *Idem*, p. 493-493 b.

¹¹⁷ Propuneri cu privire la normele pentru întrebuințarea evreilor în taberele de muncă, 10 septembrie 1941. *Idem*, p. 542-551.

pentru acordarea scutirii contra plată în comparație cu directivele anterioare. Au fost înființate o comisie și un număr de sub-comisii, cu participarea unor reprezentanți ai camerelor de comerț, ai Ministerului Economiei Naționale, Ministerului Muncii și Băncii Naționale, care au propus pentru prima oară principiul plății unei răscumpărări de către evreii pentru care s-a stabilit, fără nici o îndoială, că sunt într-adevăr necesari economiei și care nu trebuie rechiziționați pentru muncă obligatorie. Comisia a propus să fie mobilizate și femeile evreice ca să lucreze la diferite munci în întreprinderi, în ateliere, la măturarea străzilor, la spălatul rufelor pentru armată și alte munci asemănătoare. „Vor fi luate cu prioritate acele [femei evreice] fără ocupație precisă, care colindă pe străzi sau pierd timpul cu jocuri de cărți, apoi cele văduve, fără copii, etc.”¹¹⁸. Comisia a persistat în cererea de a menține semnul distinctiv și a cerut ca evreii care și-au schimbat numele să revină la numele lor evreiești.

Cele mai importante propuneri au fost ale ministrului de Finanțe, generalul Stoenescu. El a scris că în așteptarea „rezolvării definitive pe plan internațional” a problemei evreiești, ceea ce înseamnă „emigrarea în masă a evreilor” din România – un termen nazist pentru „soluția finală”, cum l-a prezentat atunci Mihai Antonescu în ședințele guvernului, trebuie exploatate până la capăt calificările evreilor și să li se confişte numerarul și bunurile care le-au mai rămas. Între timp trebuie luat în considerație că „sunt încă unele îndeletniciri unde evreii sunt încă de neînlocuit [deoarece] lipsește calificarea profesională românească”. De aceea „sistemul de internare în lagăre pentru prestarea muncii obşteşti să fie dublat de un sistem de scutiri precis reglementat”. Ceea ce însemna: banii sau lagărul de muncă! Evreii care au obținut scutirea de muncă obligatorie vor asigura din „avuturile lor” o contribuție specială la economia națională prin intermediul unor taxe speciale. Evreii care vor obține scutire vor plăti statului de două ori valoarea unei ore de muncă pe care au fost obligați s-o muncească dar n-au muncit pentru că nu sunt capabili s-o facă¹¹⁹. Evreii care nu sunt capabili să plătească taxele ce vor fi fixate vor fi internați în lagăre de muncă.

Ministrul de Finanțe a făcut și calcule pentru a ușura colegilor săi să-i înțeleagă intențiile. De exemplu, există 72.000 de evrei care trebuie să facă muncă obligatorie, 10 ore pe zi, timp de 90 de zile de război (așa a presupus atunci Stoenescu că va dura războiul), calculând adică 500 lei pentru ziua de muncă, revenind 50 de lei pentru o oră pentru un român și de două ori mai mult pentru un evreu, deci 100 de lei pe oră, se obține următorul rezultat:

¹¹⁸ *Idem*, p. 549.

¹¹⁹ Notă a ministrului de Finanțe Stoenescu, semnată de el, privind concluziile sale în problema organizării muncii obligatorii în urma ședinței din 5 septembrie de la M.St.M., 11 septembrie 1941. *Idem*, p. 555.

„72.000 de evrei x 10 ore pe zi x 90 de zile de muncă = 64.800.000 ore de muncă; 64.800.000 ore x 50 de lei pe oră x 2 = 6.480.000.000 lei”.

„Rezultă că munca ovreiască trebuie să asigure economiei naționale în natură sau în bani... pentru 3 luni de război: (6.480 milioane lei)”. Există două căi pentru a obține această sumă de la evrei, a scris Stoenescu: o taxă care trebuie impusă pe întreaga comunitate evreiască din România, după numărul de evrei pe care el îl aprecia la circa 300.000 sau după numărul celor care trebuie să facă munca obligatorie, apreciat de el, după cum am menționat, la 72.000¹²⁰.

Așa s-a născut scutirea de muncă obligatorie, o invenție românească de stors bani. Stoenescu a crezut că războiul nu va continua mai mult de trei luni și că „soluția internațională” va fi realizată în mod rapid și de aceea a propus de a urgenta stoarcerea unor sume imense de la evrei, care vor intra direct în trezoreria statului, pentru ca cheltuielile de război să nu apese pe umerii poporului român. Sumele stabilite în cele din urmă au fost mai mici. Evaluarea capacității evreilor de a plăti a devenit mai suplă și s-a bazat pe principiul cererii și ofertei, și în cele din urmă a îmbogățit zeci de mii de români – militari și civili, care au fost autorizați să stabilească suma pentru scutire.

La 16 octombrie 1941 a fost publicat decretul-lege cu privire la înființarea de lagăre și coloane de muncă obligatorie a evreilor, răspunderea asupra lor fiind acordată Ministerului Muncii, care a acționat în coordonare cu M.St.M., adică a fost confiscată din mâinile M.St.M., care a eșuat în organizarea lagărelor de muncă. Ministerul Muncii a înființat în acest scop un departament special – Inspectoratul general al taberelor și coloanelor de muncă obligatorie, în fruntea căruia a fost numit un antisemit cunoscut și corupt, Teodor Mociolschi¹²¹. Urmărirea evreilor care trebuiau să execute muncă obligatorie a fost lăsată M.St.M. și cercurilor de recrutare. Lagărele de muncă obligatorie erau sub comanda armatei; cei care încălcau legile și ordonanțele erau judecați de tribunale militare, după legile militare. Maltratarea evreilor în lagărele de muncă avea și un scop ascuns, conform metodei „proponerii care nu poate fi refuzată”, care a devenit clară la 24 noiembrie. Guvernul a anunțat că a hotărât ca în locul prestării muncii de folos obștească evreii să fie supuși la plata unei taxe fixe și a unei cote din venit. Cine nu era în stare să plătească taxele va fi obligat să muncească. Cine din diferite motive nu era în stare

¹²⁰ Memoriul ministrului de Finanțe cuprinzând calcule cu privire la suma care trebuie impusă evreilor pentru scutirea de muncă obligatorie în trei luni ale războiului. *Idem*, p. 558. Salariul zilnic al majorității evreilor care lucrau era de 100-300 de lei, salariul unui funcționar evreu al Federației – 2000-5000 de lei pe lună (toamna 1941). O zi de muncă la câmp a unui țăran salariat în timpul mobilizării generale (iulie 1941) – 100 de lei. Suma ajutorului lunar al unei femei rămase văduvă la pogromul de la Iași și pentru copiii ei (februarie 1942) 300-400 de lei.

¹²¹ Decret-Lege nr. 3205, „Monitorul Oficial”, nr. 272, 16 noiembrie 1941.

să muncească – va fi deportat¹²². Banii și nu munca au rămas scopul principal al scoaterii a zeci de mii de evrei din casele lor.

Amenințările și propunerile de „răscumpărare” a muncii obligatorii cu sume pe care majoritatea evreilor nu erau în stare să le plătească au determinat publicarea unui decret al Ministerului Muncii din martie 1942 „pentru revizuirea situației evreilor în câmpul muncii naționale”¹²³, așa cum a fost denumită în mod oficial. În româna vorbită, scopul ordonanței era de a stabili prețuri noi pentru dreptul de a munci (pe loc), concomitent cu lărgirea cercului celor verificați cu scopul de a mări veniturile statului, în lumina hotărârii de a relua deportările chiar din România în Transnistria. De data aceasta metoda de stoarcere a banilor a fost încredințată specialiștilor Ministerului Muncii, ministerul care aplica legile românizării care privesc munca în întreprinderi, în colaborare cu un delegat al M.St.M. Noua ordonanță se baza pe legea românizării muncii în întreprinderi din 1940, și legea înființării lagărelor de muncă din 1941. Toți evreii care încă mai lucrau sub diferite forme și pe baza unor aprobări diverse în întreprinderi și în locuri de muncă, fără legătură cu categoria de scutire pe care au primit-o, au fost chemați să se prezinte la o nouă verificare a situației lor. În mod asemănător, toți liber-profesioniștii, inclusiv femei, sau oricine lucra, indiferent de profesie, în mod independent sau la domiciliu.

Pentru „revizuire” a fost înființată o comisie centrală la București, condusă de împluternicul pentru rezolvarea problemei evreiești Radu Lecca, reprezentanți ai M.St.M. și ai altor ministere. În culise s-a desfășurat o luptă secretă între Lecca și establishment-ul militar pentru dreptul de a stoarce pe evrei de bani sau, cu alte cuvinte, cine va semna aprobările de scutire de muncă obligatorie.

În această luptă a învins, provizoriu, Lecca. În toată România au fost înființate comisii județene compuse din reprezentanți ai Subsecretariatului românizării, ai camerelor de comerț și ai biroului de muncă. Comisiile au fost autorizate de a acorda scutire de muncă obligatorie, de a o anula sau de a prelunge o scutire existentă „celor care vor fi socotiți absolut indispensabili bunului mers al întreprinderilor și vieții economice”¹²⁴. „Indispensabilitatea” costa mulți bani. Au fost, de asemenea, stabilite noi pedepse grele pentru cei care vor fi prinși după 31 mai 1942 lucrând fără noua scutire, precum și proprietarilor de întreprinderi care vor continua să angajeze evrei fără aprobarea corespunzătoare.

Acest decret a deschis o nouă eră de stoarcere de bani de la evrei și a întărit „întreprinderea Lecca”, întreprinderea care a îmbogățit mii de români, a împărțit mită altor mii, a contribuit la refacerea unor așezăminte românești, a contribuit la

¹²² Comunicatul guvernului, publicat în presă la 24 noiembrie 1941.

¹²³ Decret nr. 194920 al Ministerului Muncii, „Monitorul Oficial”, nr. 54, 4 martie 1942.

¹²⁴ *Idem*, paragraf 6.

acțiunea de caritate a d-nei Antonescu și a întreținut cel mai corupt sistem de stat din istoria României, care și înainte, inițiasse multe acțiuni de corupție (vezi în continuare). „Revizuirea” a confirmat de fapt că s-au făcut multe greșeli în tot ceea ce privește exploatarea forței de muncă evreiești, în special în lagăre de muncă, și că evreii sunt foarte necesari economiei, precum și faptul că establishment-ul militar a eșuat în conducerea campaniei.

Aici este locul să descriem pe scurt complicațiile create de diferitele ordonanțe, decizii, și ordine cu privire la obligarea evreilor de a munci gratuit. Până la 1 august 1941 nu a existat nici o mână diriguitoare în această chestiune. Zeci de mii de evrei au fost arestați, au fost transportați în sud și internați în lagăre înființate în toată România. Fiecare autoritate civilă sau polițienească putea să ordone evreilor să muncească după pofta ei. Așa au procedat prefecturi, primari, posturi de poliție, comandanți de unități militare ș.a.m.d. Lagărele de internare s-au transformat în lagăre de muncă.

La 1 august 1941, Antonescu a ordonat să se impună evreilor din toată România obligația muncii „de folos obștesc”, și a acordat conducerea și controlul Ministerului de Interne. Ministerul nu avea experiența și nici personalul corespunzător să conducă și să supravegheze munca obligatorie a zeci de mii de evrei și s-a folosit de poliție și de jandarmerie în acest scop, pentru a înființa cu repeziciune detașamente de muncă obligatorie după cererea M.St.M. și a unor ministere (detașamente CFR, de exemplu). Mobilizarea în masă la muncă fără nici un criteriu în afară de dorința de a înjosi a lovit puternic în viața economică, în special în Moldova dar și la București. Prefecturile care au ordonat evreilor să se prezinte la muncă nu aveau nici o experiență în organizarea de detașamente de muncă și nici în planificarea muncii; astfel, de exemplu, prefectura din Brăila a ordonat evreilor la 4 august 1941 să se prezinte la muncă, avertizându-i că cine nu se va prezenta la timp va fi executat¹²⁵. La 10 august 1941 chestiunea muncii obligatorii a fost scoasă din competența Ministerului de Interne și predată M.St.M., comandamentelor teritoriale și cercurilor de recrutare. Conducătorul credea că M.St.M. este organul cel mai corespunzător să facă ordine în haosul creat. Circa 60.000 de bărbați evrei între 18 și 50 de ani, din toate păturile populației, au fost trimiși la muncă, și în afară de activitatea la căile ferate, majoritatea muncilor erau fără scop.

În anumite orașe, în special din Transilvania, au fost mobilizați la muncă și bărbați de 50-60 de ani (Brașov, Lupeni ș.a.), sau copii de la 13 ani în sus (Ploiești, de exemplu) și femei (Constanța). Mii de evrei au muncit la dublarea liniilor ferate importante ale rețelei CFR București-Craiova, București-Urziceni, Bumbesti-

¹²⁵ Ordin nr. 2958 al prefectului județului Brăila, generalul Edgar Rădulescu, 4 august 1941. Anel, *Documents*, II, nr. 203, p. 499.

Livezeni-Petroșani; alte mii au fost folosiți la întreținerea drumurilor sau au fost puși la dispoziția unor unități militare (inclusiv germane) sau a autorităților locale. În urma intervenției Federației, autoritățile au aprobat o plată de 45 de lei pe zi (ministrul de Finanțe a calculat că evreii trebuie să plătească 1.000 de lei pe zi pentru scutirea de muncă obligatorie). Această sumă, care cu greu era suficientă pentru hrană, a fost plătită în cele din urmă numai evreilor care au muncit la CFR. Cea mai mare parte a evreilor din celelalte detașamente nu au primit bani de întreținere. Și această plată s-a făcut întotdeauna cu întârziere, de aceea mulți evrei pe care legislația antisemită și diversele taxe îi sărăcise de mult – au trăit din bunăvoința altor evrei din detașamente, care i-au ajutat din milă, sau din ajutorul pe care-l primeau de la comunitățile lor, ajutor pe care autoritățile lagărelor s-au străduit să-l împiedice sau să-l confiște din răutate și lăcomie. În multe locuri de muncă evreii au fost siliți să plătească din banii lor sau din banii comunităților pentru a primi concediu iarna în decembrie 1941. În gara București-Triaj evreii au fost obligați să cumpere unelte de muncă din banii lor, iar la poligonul de tragere de la Cotroceni, lângă București, au fost impuși să plătească 200.000 de lei pentru uzura lopeților cu care au muncit. Situația în detașamentele de muncă s-a înrăutățit și mai mult din cauza trimerii celor rechiziționați la muncă în mod premeditat în alte județe, în zone depărtate de casă. Depărtarea nu a permis familiilor să ajute bărbații mobilizați.

Evreii au fost trimiși la muncă prin surprindere și prin înșelăciune, pentru a preveni orice organizare, iar pe de altă parte, autoritățile nu au pregătit dinainte locuri de dormit, surse de aprovizionare cu alimente, bucătării și echipament minimal de existență. În multe detașamente de muncă evreii au fost nevoiți să doarmă pe podele sau pe pământul gol după zece ore de muncă, și uneori fără să primească hrană. Condițiile au fost ameliorate numai din inițiativa unor evrei din detașamente, care au plătit mită micilor comandanți pentru ca să fie de acord cu ameliorarea. Cazarea de evrei în sate pe contul lor a provocat împotrivirea autorităților militare și a preoților, învățătorilor ș.a.m.d. – din cauza contactului nemijlocit cu țărani și influența așa-zisă „dăunătoare” pe care ar putea s-o aibă acest contact asupra populației sătești. S-a interzis cazarea evreilor din detașamente de muncă în sate și s-a stabilit că un lagăr de evrei va fi înființat numai la o distanță de cel puțin trei kilometri de orice sat. De asemenea, s-a interzis evreilor cumpărarea de alimente pe contul lor din orașele aflate în apropierea lagărelor de muncă.

Rechiziționarea la muncă făcută în august 1941, mai ales de către prefecturi, a fost executată cu mare rapiditate și fără o organizare corespunzătoare, scopul fiind prinderea a cât mai mulți evrei fără a-i anunța pentru ce perioadă. Majoritatea evreilor au plecat în haine de vară, dar munca a continuat până în 21 decembrie. Hainele s-au rupt destul de repede, iar frigul din iarna 1941/1942 a venit mai devreme și din această cauză, dar și din lipsă de tratament medical și locuri de

înnoptare corespunzătoare, mulți s-au îmbolnăvit, parte de boli grele. Bolnavii erau considerați în general drept simulanți care încearcă să se eschiveze de la muncă și erau pedepsiți cu pedepse grele.

Mizeria vieții în detașamentele de muncă în 1941 nu poate fi descrisă. Federația a încercat pe cât a putut să vină în ajutorul celor rechiziționați la muncă și trimiși în locuri depărtate. Trebuie amintit că acest efort s-a făcut într-o atmosferă de doliu care s-a instaurat după ce s-a aflat amploarea măcelului evreilor din Basarabia, Bucovina și Iași¹²⁶.

La 1 decembrie autoritățile au decis să desființeze temporar detașamentele de muncă, și munca în cadrul lor a încetat la 22 decembrie 1941. Munca obligatorie, așa cum ea a fost organizată și executată, a dat rezultate slabe dacă intenția a fost de la început ca această muncă să fie de folos; ori, poate, bărbații evrei au fost concentrați în vederea deportării în Transnistria și de acolo în Reichskommissariat-ul Ucraina. Și într-adevăr, numărul evreilor pe care Antonescu a încercat fără succes să-i împingă spre răsărit în august-septembrie 1941 corespunde cu numărul bărbaților din detașamentele de muncă din acea perioadă: 60.000.

Decretul din martie 1942, amintit anterior, avea ca scop, pe de o parte, de a repara eșecurile mobilizării în masă la munca obligatorie, care nu a adus mare folos statului, iar pe de altă parte, de a mări amploarea stoarcerii de bani de la evrei. Regimul antonescian și-a însușit concluzia ministrului de Finanțe că este mai convenabil atât pentru economie, cât și pentru trezorerie să permită unui mare număr de evrei să continue să lucreze în profesiunile lor dar să și plătească pentru dreptul de a munci, în afară de taxele militare pe care fiecare bărbat evreu era obligat să le plătească.

Experiența primului an a dovedit că trimiterea evreilor în detașamentele de muncă a lezat viața economică, iar din punctul de vedere al evreilor aceasta era o concluzie pozitivă. Decizia a scos de fapt din mâinile ofițerilor din M.St.M. și a tot felul de comandanți militari dreptul de a acorda scutire de muncă obligatorie. Comisiile care au efectuat „revizuirea” au acționat în mod arbitrar și cu mare grabă. Ele au stabilit taxe, au strâns sume de mită imense, direct sau prin intermediari, și în cele din urmă Antonescu a fost nevoit să ordone deschiderea unei anchete cu privire la activitatea lor. La 21 aprilie 1942, Antonescu a înapoiat M.St.M. pentru a doua oară, organizarea, controlul și supravegherea muncii obligatorii a evreilor¹²⁷.

¹²⁶ Descrierea problemelor provocate de rechiziționarea în detașamente de muncă s-a făcut pe baza apelurilor Federației către autorități în această chestiune, între august și decembrie 1941, pe baza documentelor publicate în: Anel, *Documents*, vol. III, și după expunerea pregătită de Federație la desființarea ei în decembrie 1941. Despre munca obligatorie vezi Arhiva Carp, vol. I, p. 190-197, și numeroasele mărturii culese în decursul anilor de Yad Vashem, și care se află în colecția de mărturii 03.

¹²⁷ Ordinul nr. 5295 al Cabinetului lui Antonescu, Culegere de legi și dispoziții cu privire la evrei, AYV, 011-49a, p. 110.

La 4 iunie 1942, M.St.M. a anulat scutiile de muncă obligatorie pe care le-a acordat evreilor și scutiile pe care le-a acordat Comandamentul II Teritorial, comandamentul Capitalei – măsură care avea ca scop să demonstreze Conducătorului că nu va suporta corupția în rândurile sale¹²⁸. Toate sumele imense plătite ca mită de evreei care au obținut scutirea au fost pierdute, și trebuiau plătite din nou. Toți evreei din Capitală au fost chemați să se prezinte până la 12 iunie la cercul de recrutare pentru a fi repartizați la muncă obligatorie, sub amenințarea cu arest și traducere în judecată la tribunalul militar.

Dar nu numai M.St.M. a fost autorizat să acorde aprobări de scutire de muncă obligatorie. Acest drept a fost păstrat și de Radu Lecca, comisarul pentru problemele evreiești, care s-a aflat în fruntea Comisiei centrale de revizuire de pe lângă Inspectoratul general al taberelor și coloanelor de muncă. Și membrii acestei comisii au primit mită, de aceea s-a hotărât deschiderea unei anchete privind activitatea ei, înainte de publicarea concluziilor anchetei efectuate în problema acțiunilor comisiei anterioare.

La sfârșitul lui iunie 1942, M.St.M. a emis „Instrucțiuni generale privitoare la munca obligatorie a evreilor”, în care s-a făcut o încercare de a face din nou ordine în organizarea muncii obligatorii. Au fost stabilite noi reguli cu privire la repartizarea evreilor în detașamente externe și în detașamente interne, după vârstă, meserie etc.; s-a făcut o încercare pentru o exploatare mai reușită a meseriașilor evrei, a intelectualilor – în special medici, farmaciști, ingineri, arhitecți etc.; s-au stabilit condiții mai clare pentru acordarea de scutiri de muncă obligatorie, și s-au stabilit drepturile de bază ale celor rechiziționați la muncă, cum ar fi, de pildă, dreptul la hrană și diurnă. Numărul orelor de muncă pe zi a fost redus la nouă. Autoritățile militare au fost autorizate și să verifice dacă evreei care au primit carnetul de scutire de munca obligatorie muncesc într-adevăr în întreprinderile care au cerut să-i folosească, și au primit dreptul să anuleze scutirea dacă se va dovedi că acei evrei nu erau necesari de la început sau nu sunt necesari acum. S-au stabilit pedepse corporale pentru orice abatere legată de munca obligatorie (întârziere la apelul de dimineață, neglijență în muncă, indisciplină etc.). A fost stabilit ca precedent că pedeapsa pentru anumite abateri este deportarea delincventului și a familiei sale în Transnistria.

Printre motivele de deportare: indolența în muncă, părăsirea locului de muncă fără aprobare, necomunicarea schimbării adresei la cercul de recrutare, precum și „relații intime cu româncele”¹²⁹.

¹²⁸ Ordonanța nr. 32089 a M.St.M., „Gazeta Evreiască”, 4 iunie 1942.

¹²⁹ Instrucțiuni generale ale M.St.M. nr. 55500 din 27 iunie 1942 privitoare la munca obligatorie a evreilor, Anel, *Documents*, IV, nr. 21, p. 32-44.

Instrucțiunile au acordat corpurilor de armată române dreptul să oblige femeile evreice între 18-40 de ani la muncă obligatorie: „croitorese, spălătorese, rihtuitoare, cât și lucru intelectual pentru lucrări de birou”. Comunitățile evreiești au fost obligate să trimită femeile la muncă, conform dispozițiilor oficiilor de muncă¹³⁰.

Noile instrucțiuni ale M.St.M. din 27 iunie au provocat noi suferințe populației evreiești din România. Ele au înăsprit cerințele, au făcut mai severă verificarea, au acordat competențe mai mari ofițerilor să controleze, să aprecieze, să judece și să pedepsească pe evrei, și le-au permis să deporteze mii de evrei în Transnistria în toamna 1942. Prevederile pozitive pentru evrei, cum ar fi dispoziția de a trimite în detașamente externe numai evrei între 20-40 de ani și restul în detașamente locale, nu au fost aplicate cu strictețe. În aceste detașamente au fost trimiși și tineri de 18-19 ani și bărbați în vârstă de 41-50 de ani, deoarece mita a denaturat instrucțiunile, permițând ca bogații să se eschiveze și săracii să sufere în locul lor. Detașamentele externe au fost înființate prin surprindere și prin înșelăciune, fără a permite un control amănunțit al celor rechiziționați. Astfel a luat ființă detașamentul de muncă la București, care a fost trimis la Balta în Transnistria, și era format din evrei care au primit ordin să se prezinte la velodrom. Acolo au fost puși sub pază militară, și au fost trimiși direct la gară și de acolo în Transnistria. Detașamentul de muncă din București care s-a ocupat cu deshumarea osemintelor evreilor din cimitirul vechi Sevastopol a fost chemat la un apel care s-a transformat în arest.

Soldați de la cercul de recrutare i-au mărșăluit pe acești evrei direct la gară, fără să le permită să-și ia haine, bani sau hrană, și au fost trimiși la munci grele în lagărul Nehoiși.

Medici militari au făcut o revizuire a evreilor care obținuseră scutire de muncă obligatorie din motive de boli grele, și pe care alte comisii militare i-au clasat ca inapți. Noua comisie i-a găsit apți.

Astfel s-a întâmplat că, în afară de simulanți au fost trimiși la muncă și invalizi, diformi și bolnavi cronici. Cercurile de recrutare teritoriale nu au vrut să le recunoască carnetele de scutire emise de Radu Lecca și de comisiile lui fără o „nouă convingere”. Parte din evrei n-au fost în stare să adune noi sume pentru mită, și ei au fost trimiși în lagăre de muncă depărtate. Lecca a intervenit pentru a nu i se dărâma „întreprinderea”, și s-a adresat lui Mihai Antonescu, care a intervenit la Ion Antonescu (d-na Antonescu primea bani), și în cele din urmă a intervenit M.St.M. în iulie 1942, pentru ca cercurile de recrutare să recunoască și carnetele „adversarului”¹³¹.

¹³⁰ Paragraful E. *Idem*, p. 42.

¹³¹ Culegere de legi și instrucțiuni cu privire la evrei (vezi mai sus nota 127), p. 118.

Autoritățile militare au profitat de prerogativele care le-au fost acordate pentru verificarea utilității și necesității evreilor cărora li se acordase carnete de scutire de către întreprinderi industriale, și o comisie a administrației lagărelor de muncă a anulat multe din aceste carnete. La Iași, de exemplu, comandantul Comandamentului IV Teritorial a anulat 1.277 de carnete din cele 1.900 acordate evreilor considerați a fi necesari economiei.

Trebuie să amintim că aceste carnete nu au fost acordate gratuit, și trebuia să te prezinți de două ori pe an în fața acestei comisii și să plătești o taxă specială, în afară de taxa militară, și să mituiești cât mai mulți membri din comisie, pentru a obține carnetul. Carnetul dădea posibilitatea evreului care l-a obținut să lucreze după orele de muncă la locul fixat, pentru a se întreține.

Instrucțiunile M.St.M. cu privire la pedepsele corporale și deportare au fost aplicate pe teren. În fiecare din detașamentele de muncă au fost introduse pedepse corporale pentru fiecare abatere, și ele au cuprins biciuiri și lovituri cu bâta pe spinare sau pe corpul gol. La Brăila, de exemplu, a fost bătut cumplit fostul președinte al comunității pentru că a înaintat o plângere în scris contra unui ofițer român care a maltrat grav evrei din detașamentele de muncă în care a servit¹³². Punctul culminant al lezării evreilor l-au constituit acțiunile de deportare a evreilor din detașamentele de muncă în Transnistria împreună cu familiile lor, din cauza încălcării legilor și regulamentelor privind munca obligatorie și disciplina.

La 28 octombrie 1941, Antonescu a ordonat M.St.M. să pregătească „o situație generală pe lagăre a [numărului] evreilor” și „privitor la modul în care au fost folosiți în muncă”¹³³.

M.St.M. a înaintat imediat lui Antonescu un raport cu privire la numărul evreilor care sunt datori să execute muncă obligatorie, modul de repartizare a lor la muncă și numărul de evrei care au obținut scutirea de muncă din cauza necesității lor („întreprinderea” lui Lecca încă nu funcționa).

Iată datele:

84.042 evrei între 18-50 de ani sunt datori să execute muncă obligatorie după înregistrările cercurilor de recrutare.

47.345 sunt întrebuințați la muncă obligatorie.

9.365 au primit scutire și permisiune de a munci la locul lor de muncă.

15.399 cu situația neclară.

¹³² *Idem*, p. 119.

¹³³ Dispoziția Cabinetului militar al Conducătorului către Ministerul de Interne să pregătească o estimare a numărului de evrei și a modului în care sunt folosiți la munca obligatorie, 28 octombrie 1941, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinetul lui Antonescu, 86/1941, p. 248. (USHMM/RG 25004M, microfilm 18).

11.933 majoritatea intelectuali disponibili la muncă (după necesitate), precum și cu funcții la comunități.

47.345 de evrei au fost repartizați la munci diferite: meseriașii lucrau în ateliere pentru armată și pentru întreprinderi industriale mobilizate la efortul de război sau la întreprinderi care au primit comenzi pentru armată. Ceilalți au fost repartizați în detașamente de muncă ale unor instituții, majoritatea în detașamente care munceau pentru CFR, la întreținere de șosele sau în agricultură. 9.365 au primit scutire de la comisii speciale (menționate mai sus), sau au fost mobilizați în mod special la muncă datorită specializării lor, sau erau proprietari de întreprinderi sau ateliere a căror închidere ar provoca concedierea multor români sau muncitori calificați pentru care s-a hotărât să fie lăsați pe loc în întreprinderile în care lucrau. În grupa celor 11.933 se aflau absolvenți de universități, foști ofițeri activi în armată, ingineri, arhitecți, tehnicieni ș.a.m.d., și ei au fost mobilizați în serii de 90 de zile pentru a munci în specialitățile lor sau pentru a supraveghea munca în detașamente sau calitatea muncii. În această grupă au fost cuprinși și evreii pentru care Federația a cerut scutire: președinți de comunități, funcționari ai serviciilor comunităților, inclusiv secția de asistență, rabini, hahami, diverși încasatori de taxe, medici în serviciul comunității ș.a.m.d.¹³⁴.

În ceea ce-i privește pe cei 15.399 evrei cu „situația neclară”, ale căror nume erau incluse în listele cercurilor de recrutare, situația lor a rămas neclarificată; în realitate ei n-au fost găsiți în ciuda tuturor controalelor, amenințărilor și verificărilor făcute până în august 1944. Această categorie cuprindea 13.868 de bărbați evrei pe care cercul de recrutare din Iași nu i-a găsit în vara 1942, și pe care nu a reușit să-i găsească nici după aceea¹³⁵. Majoritatea au fost uciși în pogromul de la Iași. În listele cercurilor de recrutare au fost incluși și evrei care au murit, evrei care au plecat în Basarabia în 1940, evrei care și-au mutat domiciliul dar din lipsă de coordonare nu au fost înregistrate noile lor adrese, deși au fost mobilizați la munca obligatorie la noul domiciliu, evrei care au emigrat ș.a. M.St.M. a pregătit un grafic edificator pentru Conducător (căruiua îi plăceau grafice și statistici) pe baza datelor prezentate mai sus¹³⁶.

Datele statistice ale recensământului persoanelor „cu sânge evreiesc” din mai 1942 confirmă datele M.St.M., și confirmă că cel puțin 13.000 de bărbați

¹³⁴ Secția întâia a M.St.M. către Cabinetul militar al lui Antonescu, date cu privire la munca obligatorie, 8 noiembrie 1942. *Idem*, p. 251.

¹³⁵ Cercul de recrutare din Iași către Comandamentul IV Teritorial, 20 august 1942. Arhiva Ministerului Apărării Naționale, M.St.M., dosar 1505, p. 159 (USHMM/RG 25003 M, microfilm 18).

¹³⁶ Grafic pregătit de M.St.M. cu privire la numărul evreilor înregistrați la cercurile de recrutare și modul cum sunt folosiți la munca obligatorie. Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinetului lui Antonescu, dosar 86/41, p. 252.

evrei au fost uciși la Iași. Evreii între 18-50 ani erau în număr de 72.768¹³⁷. Bărbații „dispăruți” n-au fost găsiți nici în recensământul persoanelor având sânge evreiesc.

Sistemul muncii obligatorii s-a instituționalizat din ce în ce mai mult în anii 1943-1944. Forța de muncă evreiască fiind calificată, solicitarea ei a crescut tot mai mult pe măsură ce continua războiul. S-au stabilit prețuri pentru orice scutire și pentru fiecare perioadă de acordare a scutirii (de două ori pe an). Denunțatori evrei și neevrei îi comunicau lui Lecca și oamenilor săi cât „valorează” fiecare evreu care cerea scutire – el și familia sa, care ar putea să adune suma pentru el. Funcționarii Centralei Evreilor și directorii ei, rabini, hahami și intelectuali proeminenți au căpătat dreptul la scutire fără plată. Sumele oficiale plătite de cei care au primit drept de scutire erau doar vârful aisbergului plății pentru obținerea scutirii. Au fost înființate sute de detașamente în marile orașe și zeci de detașamente și lagăre de muncă în afara orașelor. Tineri și bărbați, în general săraci, precum și mulți medici, au fost trimiși în detașamente îndepărtate. Bogații și cei care puteau plăti marile sume solicitate ca mită au fost atașați detașamentelor „interne”. Existau și evrei care făceau parte din detașamente de muncă fictive, care n-au muncit niciodată. Specialiști și meseriași adevărați sau închipuiți au cumpărat carnetul de scutire de muncă obligatorie. În septembrie 1942, au aparținut detașamentelor de muncă externe 20.458 evrei; alte câteva mii, îndeosebi la București, au muncit în detașamente și în lagăre din apropierea Capitalei¹³⁸.

Numărul carnetelor de scutire de muncă obligatorie a crescut din ce în ce, concomitent cu creșterea numărului personalităților și instituțiilor românești care primeau banii storși de Lecca sau direct de la evrei. De exemplu, în primăvara 1943 s-au plătit 227.800.000 de lei pentru aceste carnete. În aprilie 1943 au fost eliberate 26.619 carnete de scutire de muncă obligatorie, conform următoarei împărțiri:

¹³⁷ Congresul Mondial Evreiesc, *Populația Evreiască în cifre Memento Statistic*, București, 1945, p. 68. 9.403 evrei erau în vârstă de 14-17 ani (*Idem*, p. 70); majoritatea au fost mobilizați la diverse cadre de muncă obligatorie.

¹³⁸ Lista detașamentelor externe de muncă obligatorie, mărturia lui Dadu Rozenkrantz, directorul secției de reabilitare profesională a Centralei Evreilor, responsabil cu problemele muncii obligatorii, AYV 011-39, p. 32-33.

*Carnete de scutire de muncă obligatorie eliberate în aprilie 1943*¹³⁹

	Patroni	Liber-profesioniști	Salariați	Funcționari	La CFR (cu plată)	Diversi	Centrala Evreilor	Total
București	2.817	842	6.374	21	400	31	2.085	12.570
Orașe din provincie	6.144	796	5.752	41	-	46	1.270	14.049
Total	8.961	1.638	12.126	62	400	77	3.355	26.619

În noiembrie 1943, M.St.M. a recunoscut de fapt că românizarea forței de muncă evreiești a eșuat. Economia românească avea nevoie de cât mai mulți din evreii care, în mod oficial, au fost îndepărtați din posturi și întreprinderi. În continuare un fragment semnificativ din concluziile sale:

„Nu se aplică întocmai prevederile legale relativ la înlocuirea cu personal românesc a personalului evreiesc... se angajează ca dubluri persoane care nu au pregătirea intelectuală corespunzătoare, ori nu li se dă posibilitatea de a-și însuși cunoștințele necesare, fiind schimbate dintr-o funcție într-alta. Unele întreprinderi în loc să se româneze s-au iudaizat, *deoarece au mai mulți evrei astăzi, decât înainte de începerea românizării...* [de asemenea] din lipsă de lucrători creștini, s-a apelat la evrei, care abundă în capitalele de județ, fiind aduși acolo din sate și târguri”¹⁴⁰.

România nu a reușit să se elibereze de dependența față de forța de muncă evreiască bine calificată, și aici poate fi găsită explicația capacității de supraviețuire a evreilor sub regimul antonescian, în ciuda legislației antisemite, a măsurilor administrative, a campaniilor de românizare de tot felul, a prigoanelor, a evacuărilor, a deportărilor, a taxelor și a impozitelor la care au fost supuși.

Dar capitolul muncii obligatorii a avut consecințe de lungă durată asupra populației evreiești, și mai ales asupra tineretului. Trei ani de exploatare în afara casei, la munci fizice grele (mai ales pentru tineri săraci, dar nu numai săraci), în condiții de existență minimale, au lovit greu în cei mai talentați dintre ei, au anihilat aspirația lor de a învăța și au creat o pătură de oameni lipsiți de răbdare, care au învățat să se „aranjeze” în orice condiții, de nemulțumiți care resping orice autoritate și îndeosebi autoritatea evreiască, doritoare să obțină lucruri rapid și, dacă este posibil, fără o recompensă din partea lor. Majoritatea au fost cu totul ruși de căile de viață și de comportament ale părinților lor, care au apreciat învățarea unei

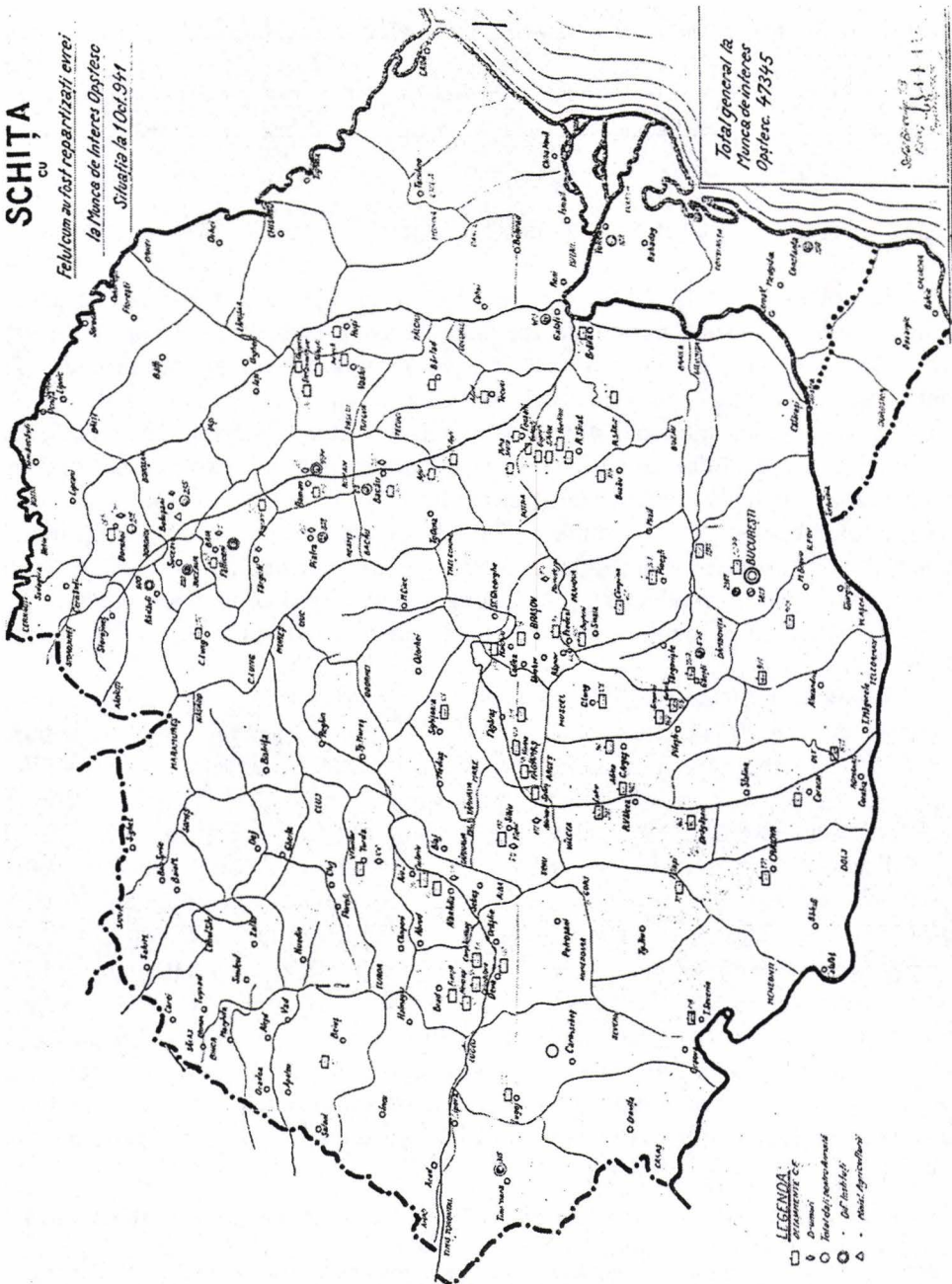
¹³⁹ Tabel cu numărul carnetelor de scutire care au fost emise în aprilie 1943 și împărțirea lor după categorii. Aprilie 1943. Ancel, *Documents*, VII, nr. 425, p. 583.

¹⁴⁰ Notă a Cabinetului militar al Conducătorului cuprinzând date cu privire la înlocuirea evreilor în întreprinderile românești, 17 noiembrie 1943. Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri. Colecția Cabinetului militar al lui Antonescu, dosar 4/1943, p. 167 (USHMM/RG 25002M, microfilm 17). (Sublinierea mea, J.A.).

SCHIȚĂ

Felul cum ar fi fost repartizată țara
la Munca de Interes Oportec
Situată la 1 Oct. 1941

Total general la
Munca de Interes
Oportec. 47345



Repartizarea evreilor la munca obligatorie cu menționarea principalelor lagăre de muncă. 1.10.1942
(căile ferate, întreținere de drumuri, în serviciul armatei munci agricole)

meserii și, în ultimele generații și educația în general. Inegalitatea în împărțirea poverii a transformat o parte din ei în elemente anti-sociale, agresive, scandalagii și oameni capabili de măsuri extreme. Și încă: mulți bărbați s-au îmbolnăvit în anii de muncă obligatorie; sute au fost răniți în accidente de muncă, devenind infirmi; zeci sau poate sute au fost omorâți¹⁴¹.

Situația evreilor a fost descrisă de către cel mai mare specialist privind situația lor al regimului antonescian:

„Cea mai grea situație o aveau evreii din Moldova. Ei erau toți concentrați în capitalele de județ, neavând locuințe și mobile, care rămăseseră în târgurile și comunele rurale de unde fuseseră evacuați. Majoritatea celor evacuați nu aveau nici slujbe, nici alte posibilități de existență. Bărbații de la 18-50 ani erau trimiși de Marele Stat Major la muncă obligatorie în detașamente exterioare, iar soțiile și copiii rămăneau în sarcina comunităților evreiești din orașele capitale de județ. Femeile, cât și bărbații inapți pentru muncă nu puteau intra în nici o slujbă din cauza legii de românizare legionare a lui Iașinski. Evreii care aveau servicii încă din timpuri trecute erau scoși din slujbele lor și predați Marelui Stat Major pentru muncă, de către inspectorii Oficiului central de românizare din Ministerul Muncii (O.C.R.), dacă nu plăteau mite lunare, care de multe ori erau mai mari decât leafa. Toți evreii care aveau servicii în întreprinderi comerciale sau industriale și chiar patronii erau dublați de români, cărora întreprinderea trebuia să le plătească aceeași leafă ca și evreului. Inspectorii O.C.R. aveau puterea discreționară de a hotărî dacă dublura română a învățat meseria și poate înlocui definitiv pe evreu sau nu. Dacă evreul plătea, dublura mai avea nevoie de învățătură și evreul rămânea mai departe în serviciul firmei; dacă nu plătea, inspectorul O.C.R. declara dublura pregătită și anunța cercul teritorial (Marele Stat Major), pentru ca să-l ridice pe evreu la muncă. Dacă evreul era trecut de 50 de ani și nu mai era deci dator, conform legii militare, să presteze serviciul militar, Marele Stat Major avea altă formulă: îl rechiziționa pentru muncă, pe baza legii rechizițiilor. Evreului ajuns pe mâna militarilor i se deschidea o nouă posibilitate; dacă plătea, nu pleca într-un detașament de muncă exterior, dar rămânea într-un detașament de muncă local,

¹⁴¹ Din lipsă de spațiu, acest expozeu s-a ocupat numai în linii generale și de măsurile luate de regimul antonescian în chestiunea muncii obligatorii, la început în cadrul „planului mare” de deportare a tuturor evreilor din România sau cel puțin a evreilor din Moldova, și apoi în cadrul deportărilor din vara 1942, și stoarcerea de bani care a continuat în toată perioada regimului. Expozeul n-a urmărit toate cadrele de muncă obligatorie, categoriile de muncă, viața evreilor în detașamentele de muncă din România propriu-zisă, inclusiv din Basarabia și Transnistria, exploatarea evreilor care au fost rechiziționați pe loc, în orașe, comportarea responsabililor asupra evreilor, actele deosebite de cruzime, acțiunile de ajutorare a celor mobilizați și a familiilor lor care au rămas fără mijloace de existență primite din partea Federației și apoi a Centralei Evreilor, fără de care majoritatea evreilor ar fi pierit de foame și lipsuri. Materialul despre toate acestea este adunat, dar capitolul despre acest subiect încă nu a fost scris.

având deci posibilitatea să-și vadă familia. Dacă plătea foarte mult putea chiar să fie mobilizat pe loc în întreprinderea de unde fusese scos. Colaborarea între O.C.R. și militari era perfectă. Toată România era împănată de inspectori O.C.R., salariați, sau onorifici, care trăiau – cum spun nemții – *ca Dumnezeu în Franța*, iar Marele Stat Major și cercurile teritoriale se ocupau mai puțin de nevoile soldaților ca de munca evreilor¹⁴².

Așa a descris Radu Lecca, comisarul guvernului pentru problemele evreiești, în memoriile sale, suferința provocată evreilor de „rivalii” săi, ofițeri ai M.St.M. și militarii în general. Dar realitatea pe care a prezentat-o este parțială, și ea nu cuprinde acțiunile întreprinderii lui de stoarcere, pe care a condus-o începând din vara 1942, când l-a convins pe Mihai Antonescu să-i transfere chestiunea muncii obligatorii.

¹⁴² R. Lecca: *Eu i-am salvat pe evreii din România*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994, p. 181-182 „Memoriile lui Lecca au fost scrise în închisoare la comanda Securității. El a fost condamnat în 1946 la închisoare pe viață și a fost eliberat în 1964. Rolul său a fost chipurile de a lăsa un document „autentic” despre Holocaustul evreilor din România; se pot observa însă în „memorii” amprentele grosolane ale Securității, care a avut grijă să inventeze „dovezi” despre „umanismul poporului român și vina exclusivă a naziștilor pentru Holocaustul evreilor din România, inclusiv pogromul de la Iași, ignorând cu desăvârșire execuțiile de la Bogdanovca ș.a. Dar există în *Memorii* și fragmente autentice și importante despre tehnica stoarcerii de bani și a șantajului, despre relațiile între diferite autorități care s-au ocupat de evrei, despre rivalitatea dintre ele și despre intervenția conducătorilor regimului și conflictele dintre ei privind crearea sistemului de prigoană împotriva evreilor. Se poate constata că Lecca i-a depășit pe anchetatorii și paznicii lui în inteligență și viclenie. *Memoriile* au fost publicate în 1994 într-o editură naționalistă, care și-a făcut apariția după răsturnarea regimului comunist în România.

Lista Comunităților aparținând Uniunii Comunităților Evreiești din Regat¹⁴³

Nr. crt.	Numele comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
1	Adjud			Bărbații au fost recheziționați la muncă obligatorie. Comunitatea nu mai avea adresă.
2	Babadag	X		Au fost evacuați la Tulcea. Comunitatea a fost desființată.
3	Bacău			
4	Bârlad			
5	Berești	X		Au fost evacuați la Roman. Poșta s-a înapoiat.
6	Bivolari	X		Au fost evacuați la Iași. Poșta s-a înapoiat.
7	Botoșani			
8	Brăila			
9	Bucecea	X		Au fost evacuați la Botoșani. Comunitatea a fost desființată.
10	București			
11	Buhuși			
12	Burdujeni		X	Poșta s-a înapoiat.
13	Buzău			
14	Călărași-Ialomița			
15	Câmpina	X		La lagărul Teiș până în decembrie 1941, după aceea au fost răspândiți prin alte comunități.
16	Caracal			
17	Codăești	X		Bărbații la Tg.-Jiu, femeii și copiii la Vaslui. Comunitatea a fost desființată.

¹⁴³ Denumirea completă în românește: Uniunea Comunităților Evreiești din Vechiul Regat. Am folosit termenul *evacuare* când este vorba de alungarea evreilor din localitatea lor sau altă localitate din România și termenul *deportare* când o comunitate sau un grup de evrei au fost deportați în Transnistria. Sursa tabelului: lista comunităților prezentată de Federație Ministerului de Interne, decembrie 1941 și alte surse despre soarta comunităților (vezi și nota 88). Denumirile comunităților și ortografia – așa cum erau folosite în 1941.

Nr. crt.	Numele comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
18	Constanța			În lagăre până la 1.12.1941. După aceea au fost concentrați într-un cartier special în Constanța. Comunitatea nu are adresă.
19	Craiova			
20	Dărăbani		X	La Turnu-Severin. S-a înapoiat la Dorohoi. Deportare în Transnistria.
21	Dorohoi		X	3.074 dintre cei 5.389 evrei ai orașului au fost deportați în Transnistria. Comunitatea nu a fost desființată.
22	Fălticeni			
23	Focșani			
24	Frumușica	X		Evacuați la Botoșani. Comunitatea a fost desființată.
25	Găești	X		Poșta s-a înapoiat. Comunitatea a fost alungată în noiembrie 1940 de către membri ai Gărzii de Fier.
26	Galați			Toți bărbații au fost arestați temporar. Un timp oarecare Comunitatea nu a avut adresă.
27	Giurgiu			Din cauza terorii legionare jumătate din populația evreiască a părăsit orașul. Comunitatea nu avea adresă.
28	Hârlău			
29	Huși			
30	Iași			
31	Ivești	X		Nu mai există comunitate.
32	Lespezi	X		Poșta s-a înapoiat. Nu mai există comunitate. Au fost evacuați la Fălticeni.
33	Mihăileni		X	Poșta s-a înapoiat. Au fost deportați în Transnistria.
34	Moinești	X		Au fost evacuați la Bacău.
35	Negrești	X		Au fost evacuați la Buzău. Poșta s-a înapoiat. Comunitatea a fost desființată.
36	Odobesti			Bărbații au fost recheziționați la muncă obligatorie în afara orașului. Comunitatea a încetat să mai funcționeze.
37	Panciu	X		Au fost evacuați la Focșani și în alte orașe. Comunitatea a fost desființată.
38	Pașcani			

Nr. crt.	Numele comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
39	Piatra-Neamț			
40	Pitești			
41	Ploiești			
42	Podu Iloaiei	X		Au fost evacuați la Iași în aprilie 1942. Comunitatea a fost desființată.
43	Podu Turcului	X		Au fost evacuați la Tecuci. Comunitatea a fost desființată.
44	Rădăuți-Prut		X	Au fost evacuați la Dorohoi, apoi au fost deportați în Transnistria. Poșta s-a înapoiat.
45	Răducăneni	X		
46	Râmnicu-Sărat			
47	Râmnicu-Vâlcea			
48	Roman			
49	Săveni		X	La Târgu-Jiu, înapoiați la Dorohoi și apoi deportați în Transnistria.
50	Slatina			
51	Ștefănești	X		Evacuați în alte târguri. Poșta s-a înapoiat
52	Sulița	X		Evacuați la Botoșani. Poșta s-a înapoiat.
53	Târgoviște			Au fost obligați să părăsească în perioada regimului legionar. Comunitatea a fost desființată.
54	Târgu-Frumos			
55	Târgu-Jiu			
56	Târgu-Neamț			
57	Târgu Ocna	X		Au fost evacuați la Bacău. Comunitatea a fost desființată.
58	Tecuci			
59	Tulcea			
60	Turnu Măgurele			
61	Turnu Severin			
62	Vaslui			

Nr. crt.	Numele comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
63	Brașov			
64	Caransebeș			
65	Cermei	X		Au fost evacuați din localitate. Nu mai există Comunitate.
66	Chișinău Criș	X		Evacuați la Arad. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
67	Curtici	X		Evacuați la Arad. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
68	Deta	X		Evacuați la Timișoara. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
69	Făgăraș			
70	Făget	X		Bărbații au fost trimiși la Târgu-Jiu. Comunitatea nu mai avea adresă.
71	Hamgiu	X		Au fost evacuați din localitate. Poșta s-a înapoiat.
72	Ineu			
73	Jimbolia	X		Evacuați la Timișoara. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
74	Lipova	X		Evacuați la Timișoara. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
75	Lugoj			
76	Nădlac	X		Evacuați la Arad. Au rămas 8 evrei. Nu mai există Comunitate.
77	Orăștie	X		Bărbații au fost trimiși la muncă obligatorie. Poșta s-a înapoiat.
78	Oravița			
79	Orșova	X		Bărbații au fost trimiși la Târgu-Jiu. Poșta s-a înapoiat. Comunitatea nu mai avea adresă.
80	Pâncota			
81	Reșița	X		Au fost evacuați la Arad. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
82	Rovine	X		Evacuați la Arad. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate

¹⁴⁴ Este vorba de comunități de rit reformat. Nici o comunitate din această grupă nu a fost deportată în Transnistria.

Nr. crt.	Numele comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
83	Sânnicolau Mare	X		Evacuați la Timișoara. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
84	Săvârșin	X		Evacuați. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
85	Sebiș	X		Evacuați la Arad. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
86	Timișoara			

Comunități evreiești aparținând Biroului Comunităților Ortodoxe din Ardeal și Banat¹⁴⁵

Nr. crt.	Numele Comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
87	Agarbiciu	X		Evacuați. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
88	Aiud			
89	Alba-Iulia			
90	Arad			
91	Beiuș	X		Evacuați la Ginta. Comunitatea nu a fost desființată.
92	Blaj	X		Toate bunurile Comunității au fost confiscate în 1942. Temporar Comunitatea nu a avut adresă.
93	Brad			Poșta s-a înapoiat dar Comunitatea nu a fost desființată.
94	Brașov			
95	Buziaș	X		La începutul lui 1942 au fost evacuați la Blaj. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
96	Ceica	X		Au fost obligați să părăsească în timpul regimului legionar. Au rămas puțini. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.

¹⁴⁵ Denumirea completă în românește: Biroul Central Ortodox Israelit din Ardeal și Banat; nici o comunitate din această grupă nu a fost deportată în Transnistria.

Nr. crt.	Numele Comunității	Evacuați în orașe reședință de județ	Deportați în Transnistria	Observații
97	Deva			
98	Gurahonț	X		Evacuați. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
99	Huduș	X		Evacuați. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
100	Ilia	X		Evacuați. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate
101	Lupeni	X		Au fost evacuați la Hațeg și în alte orașe. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
102	Petroșani	X		Au fost evacuați în alte orașe. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
103	Sibiu			
104	Sighișoara			
105	Turda			
106	Uioara	X		Au fost evacuați la Aiud. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
107	Vințul de Jos	X		Evacuați la Dumbrăveni și Alba-Iulia. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.
108	Zerindul Mare	X		Evacuați la Arad. Poșta s-a înapoiat. Nu mai există Comunitate.

Date statistice românești cu privire la amploarea Holocaustului

În anul 1940 trăiau în România Mare mai puțin de 800.000 de evrei. Această estimare, aparținând directorului general al Institutului Central de Statistică al României, este bazată pe rezultatele recensământului din 1930 și aducerile la zi anuale publicate de Institut¹. Recensământul din 1930 a cuprins și împărțirea după naționalitate, religie și limba maternă. În anul 1930 trăiau în România Mare 756.930 evrei, care constituiau 4,2% din totalul populației, care număra 18 milioane de suflete.

În iunie 1940, România a fost nevoită să cedeze Basarabia și Bucovina de Nord Uniunii Sovietice, iar în septembrie nordul Transilvaniei Ungariei. Basarabia și Bucovina de Nord au fost recucerite în iulie 1941, dar acolo a avut loc un masacru al populației evreiești. Nordul Transilvaniei a rămas în Ungaria până în octombrie 1944. Evreii au fost deportați de acolo la Auschwitz în mai-iunie 1944.

Numărul evreilor în statul român s-a schimbat corespunzător cu aceste două variabile: mărimea statului în timpul efectuării recensământului sau a numărătoareii și amploarea exterminării și a deportării.

La 6 aprilie 1941 a avut loc un recensământ general al populației României micșorate (fără Basarabia, Bucovina de Nord și nordul Transilvaniei) cu participarea unui observator german, prof. Franz Burgerdorfer, directorul Biroului de statistică din Bavaria. Pe teritoriul României suverane au fost numărați 302.090 evrei. Aceste cifre au confirmat datele recensământului din 1930 în zonele recenzate. Presa românească a fost surprinsă de numărul mic de evrei², și

¹ Dr. Sabin Manuilă a trecut în revistă în 1939 la Academia Română rezultatele recensământului general din 1930 privind numărul evreilor, și a ajuns la concluzia – și în urma examinării numărului copiilor evrei din școli, a numărului tinerilor evrei recrutați la armată și pe baza rezultatelor verificării cetățeniei din 1938 – că „numărul evreilor în 1930 era mai mic de 800.000”. O copie a studiului a fost publicată în „Curierul Israelit”, 17 decembrie 1944. Studiul în sine vezi în: S. Manuilă, „Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României”, Academia Română, „Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tomul XXI, memoriul 14, anexa III.

² Rezultatele recensământului, „Universul”, 15.6.1941. Copie în Anel, *Documents*, I, nr. 133, p. 411. România a cedat un mic teritoriu Bulgariei – nordul Dobrogei – unde trăiau 846 evrei, după recensământul din 1930.

Antonescu înclina să nu creadă în rezultatele recensământului deoarece a bănuț – ca orice antisemit obișnuit – că în România trăiesc cel puțin un milion de evrei. În august-septembrie 1941, după recucerirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, a avut loc o numărătoare a locuitorilor, inclusiv a evreilor din lagăre și a celor care încă nu erau închiși în ele. Recensământul în România micșorată și numărătoarea din Basarabia și Bucovina de Nord împreună au arătat numărul evreilor din România în septembrie 1941, în ajunul începerii marilor deportări în Transnistria.

În aprilie-mai 1942 s-a desfășurat în întreaga Românie un recensământ rasist al „persoanelor având sânge evreiesc” (fără nordul Transilvaniei) care a confirmat dispariția evreilor din Basarabia și a majorității evreilor din Bucovina.

*Tabelul 1: Evreii din România în recensămintele oficiale
(în paranteze – totalul populației)*

Provincia istorică	Muntenia	Moldova	Basarabia	Bucovina		Transilvania		Total	Procentul evreilor în populație
1930 ³	100.124 (6.357.658)	162.268 (2.433.596)	206.958 (2.864.402)	93.101 (853.009)		193.679* (5.548.363)		756.930 (18.057.028)	4,2%
				de sud 24.094	de nord 64.051				
1941 ⁴	120.045 (7.097.264)	135.729 (2.769.380)	72.625 (-)	71.950		de sud 40.944 (3.332.898)	de nord ** (-)	441.293 (13.535.757)	
				de sud 18.141	de nord 53.809				
1942 ⁵ (având sânge evreiesc)	114.130	121.131	227	17.033		de sud 39.628	de nord **	292.149 (16.843.539)	1,7%

* 148.294 evrei au fost transferați Ungariei în septembrie 1940.

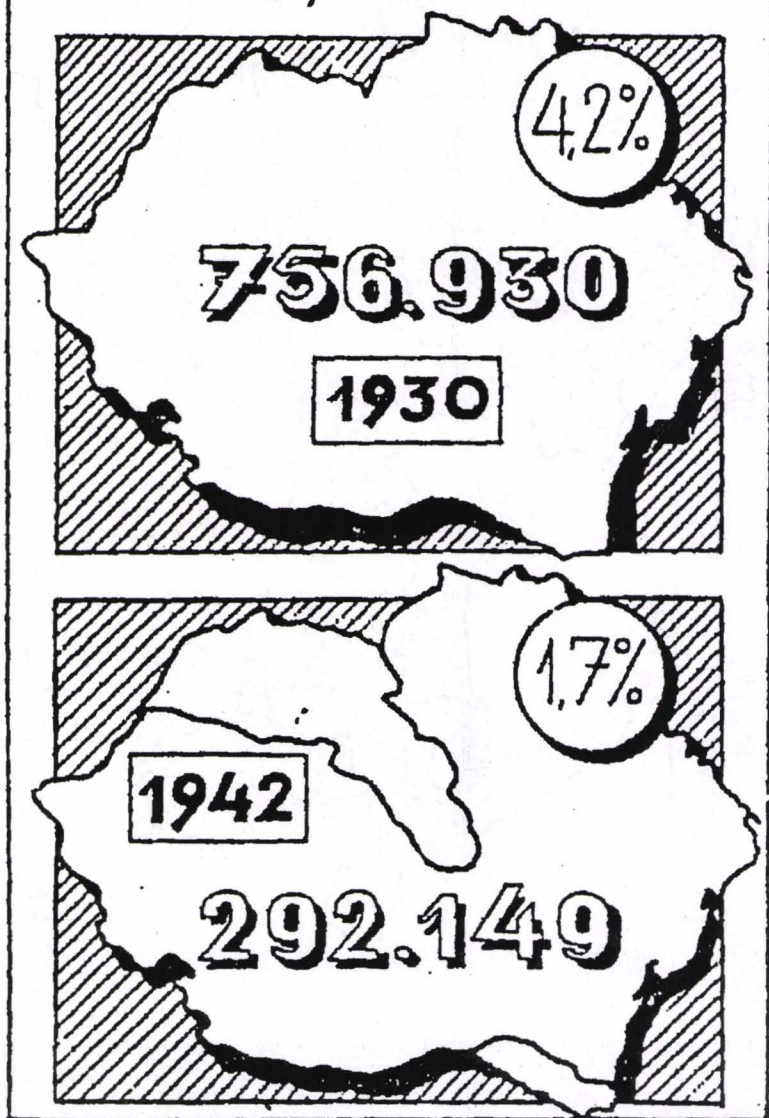
** Această regiune a fost înglobată în Ungaria în acea perioadă.

³ Date cu privire la recensământul general din 1930 și despre recensământul din 1942 al posesorilor de sânge evreiesc au fost reproduse în studiul demografic publicat de Centrala Evreilor în 1943: Centrala Evreilor din România, *Breviarul Statistic al populației evreiești*, București, 1943, p. 22-25. Împărțirea între evrei în nordul și sudul Bucovinei în 1930 s-a făcut în mod arbitrar, după județul de domiciliu, întrucât provincia nu era împărțită în acel an (în iunie 1940 au fost anexate la Uniunea Sovietică județele Cernăuți și Storojineț și o mică parte din județul Rădăuți). Mica necorespondență între cifre se află în original.

⁴ Sursa datelor despre recensământul din aprilie 1940 în România micșorată este: Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România, *Populația evrească în cifre. Memento Statistic*, București, 1945, p. 37-39 (în continuare, *Memento*). Pentru datele cu privire la numărătoarea evreilor pe teritoriile eliberate în august-septembrie 1941, vezi *Idem*, p. 37-38.

⁵ *Memento*, p. 44-50.

**POPULAȚIA EVREEASCĂ LA
REGENSĂMÂNTUL DIN 1930 ȘI 1942**
Procentul față de populația totală



Populația evreiască din România în 1930 și în 1942, și procentul evreilor din totalul populației.
Vezi nota 3.

Datele cu privire la numărul evreilor aflați în teritoriile eliberate în august-septembrie 1941 nu sunt unitare, și nu există deosebiri mari în mod special între o numărătoare și alta – depinde cine a executat-o. Aceste date sunt foarte importante întrucât ele constituie de fapt o dovadă cu privire la proporția masacrului executat împotriva evreilor în timpul operațiunilor militare și imediat după ele, în conformitate cu ordinul de „curățare a terenului” dat de Antonescu. Există rezultate oficiale care au fost comunicate Centralei Evreilor; există date adunate pe teren de delegatul M.St.M., locotenent-colonelul Palade, care a sosit în Basarabia pentru a organiza acțiunea de deportare și a condus o numărătoare în lagăre cu ajutorul armatei și jandarmeriei⁶; și există date comunicate Președinției Consiliului de Miniștri de către guvernatorii Basarabiei și Bucovinei în aprilie 1942, în cadrul pregătirilor pentru „soluția finală” în întreaga Românie. Aceste date au fost adunate de administrația civilă din cele două provincii.

Tabelul 2: Evrei în lagărele din Basarabia și Bucovina, august-septembrie 1941

Lagărul	Basarabia						Bucovina de Nord	Total
	Edineț	Mărculești	Vertu-jeni	Chișinău	Încă liberi	Total		
Conform trimisului M.St.M. ⁷	25.000	11.000	23.000	11.527	5.000 până la 10.000	80.000		
Conform numărătorii generale ⁸	20.909	10.737	24.000	10.732	6.883	73.271	53.809	127.080
Conform rapoartelor secrete ale guvernatorilor						79.394 ⁹	79.642 ¹⁰	159.036

⁶ „Recensământul evreilor din Basarabia aflați în lagăre se va face de către comandantul lagărului în prezența delegatului Centrului de recrutare local”. Ordin special al Comandantului Teritorial III pentru organizarea numărătoarei, 15 septembrie 1941. Arhiva Chișinău 693-2-299, p. 99.

⁷ Rezultatele numărătorii efectuate de trimisul M.St.M. sunt cuprinse în „Raportul anchetei nr. 2 a neregulilor din ghetoul Chișinău”, pregătit de o comisie aflată sub conducerea generalului Constantin Niculescu, la ordinul lui Antonescu, decembrie 1941. Vezi copie în Carp, *Cartea Neagră*, III, nr. 19, p. 61. Originalul, Arhiva Chișinău, 706-1-69, p. 48-55.

⁸ *Memento*, p. 37-38.

⁹ Raportul Guvernământului Basarabiei cu privire la numărul de evrei deportați în 1941, 1 aprilie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 132, 136. Guvernatorul a raportat că 55.864 au fost deportați din Basarabia, dar această cifră nu cuprinde evreei din județul Hotin, 23.530

Comparația între datele recensământului din 1930 și datele numărătorii din 1941 arată clar că în perioada recuceririi Basarabiei și Bucovinei de Nord, în lunile iulie-august 1941, au dispărut 123.829 evrei. Aceste date nu iau în considerație creșterea populației evreiești în cele două provincii retrocedate Uniunii Sovietice în urma panicii care a cuprins numeroși evrei din România, determinându-i să se refugieze în teritoriile cedate în vara-toamna lui 1940, evrei al căror număr s-a ridicat, probabil, la câteva zeci de mii.

Unde au dispărut acești evrei? Există patru posibilități: au fost uciși pe loc, au fost deportați de autoritățile sovietice în iunie 1941, au fost deportați în timpul deportărilor pripite din iulie-august 1941, înainte ca Transnistria să fi fost predată oficial administrației armatei române, ori au fugit în interiorul Uniunii Sovietice. Numărul evreilor uciși de armatele române și germane în timpul recuceririi celor două provincii nu este cunoscut cu certitudine, dar se poate presupune că s-a cifrat la zeci de mii. Numărul evreilor deportați de autoritățile sovietice în cadrul campaniei de deportări inițiată contra „elementelor dușmănoase” de tot felul este apreciat la circa 10.000 (vezi în continuare). Numărul deportaților în cadrul „deportărilor pripite” este apreciat la circa 32.000 (după documentele oficiale românești), dintre care au fost uciși circa 16.000¹¹.

(deci, în total 79.394), trecuți pe tabelul pregătit de guvernatorul Bucovinei (evrei evacuați sau încă neevacuați). Județul Hotin a fost conexas administrativ Bucovinei după eliberarea teritoriului.

¹⁰ Raport al guvernatorului Bucovinei, Calotescu, despre evreii deportați, cei încă nedeportați și care nu vor fi deportați, 9 aprilie 1942. Arhiva Ministerului de Externe. *Idem*, p. 130-131. Datele din tabelul 2 se referă la provincia Bucovina istorică (evrei evacuați și evrei încă neevacuați), fără județul Dorohoi (din Regat) și Hotin (Basarabia). Împreună cu cele două județe, numărul evreilor deportați în 1941 este 91.845; vezi tabelul 3.

¹¹ Chestiunea marilor convoaie cuprinzând cca 30.000 de evrei care au fost deportați peste Nistru în cadrul deportărilor pripite apare în documente românești ale perioadei: 1) raportul Inspectorului general al jandarmeriei din Bucovina din 8 august 1941 privind deportarea a 20.000 de evrei și refuzul germanilor de a permite alte deportări, *Cartea Neagră*, III, nr. 43, p. 97; 2) dispoziție către pretorul Poitevin din 5 august 1941 de a primi pe cei 20.000 de evrei deportați peste Nistru și a-i încarcera. *Idem*, nr. 39, p. 95 – acest ordin nu a fost executat; 3) dispoziție către pretorul Poitevin de a primi și închide 3.000 de evrei dintre cei 12.000 care au fost deportați peste Nistru și pe care germanii i-au împins înapoi. *Idem*, nr. 41, p. 56; 4) adresa lui Antonescu către ministrul Germaniei la București să împiedice înapoierea a 11.000 de evrei în Basarabia, care așteaptă pe partea ucraineană a Nistrului lângă Soroca, rugându-l ca germanii „să-i miște într-o altă direcție”, 16 august 1941, „Documents on German Foreign Policy”, series D, vol. XIII, doc. 207, p. 318-319. În cele din urmă au fost înapoiți 3.000 evrei la 5 august 1941 prin Atachi (*Cartea Neagră*), III, nr. 41, p. 96). 2.000 de evrei au fost înapoiți la 9 august, prin Vadu-Rașcu, în Basarabia și au fost împinși imediat spre partea germană (*Idem*, nr. 46, p. 99); și circa 13.000 au fost înapoiți în Basarabia la 16 august 1941. (Marele Cartier General către pretorul șef prin care se cere închiderea în lagărul Vertujeni a 13.000 de evrei pe care germanii i-au înapoiat pe teritoriul românesc prin Iampol-Soroca, 17 august 1941. *Idem*, nr. 55, p. 104). Numărul evreilor deportați în deportările pripite însumează după documente românești 32.000 de persoane. Numărul celor înapoiți după

Numărul evreilor care au încercat să se refugieze în interiorul Uniunii Sovietice nu este cunoscut, dar se presupune că se ridică la câteva zeci de mii.

Numărul mic al refugiaților în interiorul URSS se datorează panicii care s-a răspândit printre evrei odată cu înaintarea rapidă a forțelor germane și greutăților ridicate de autoritățile sovietice în fața noilor lor cetățeni care au cerut să se evacueze în interiorul Uniunii Sovietice. Un timp oarecare soldații sovietici au păzit granița veche de pe Nistru și nu au permis trecerea spre răsărit a cetățenilor de rând. Autoritățile sovietice nu i-au considerat pe evrei ca persoane aflate în fața unui pericol deosebit, și nu au acordat nici o prioritate evacuării lor. Mii de evrei care au reușit să fugă la Odessa au fost executați acolo în urma unui ordin special al lui Ion Antonescu¹². Mii de evrei care s-au refugiat în Ucraina s-au trezit încercuți de către armata germană și au încercat să se înapoieze în Basarabia și Bucovina. Armata și jandarmeria română i-au împiedicat să se întoarcă. Un alt ordin explicit al lui Antonescu dispunea grănicerilor să-i considere pe evreii care au fugit din Basarabia și Bucovina, și care încearcă să se întoarcă, drept „spioni, și să-i execute”¹³.

Soarta lor a fost asemănătoare cu soarta celorlalți evrei care au fost uciși de armatele română și germană. Mihai Antonescu le-a clarificat acest fapt miniștrilor:

„Vă este cunoscut că în zona de nord elementul evreiesc care a părăsit împreună cu forțele rusești a încercat să se întoarcă în Basarabia. La un moment dat au fost un număr de incidente. Grănicerii noștri au permis evreilor într-un anumit punct al graniței să pătrundă în țară. În cele din urmă ei au fost deportați din nou”¹⁴.

„Incidentele” pe care le-a menționat Mihai Antonescu erau uciderea a zeci de mii de evrei dintre cei care încercaseră să fugă în Ucraina și a celor care au fost deportați în cadrul „deportărilor pripite” de către soldați români și germani. Este important de notat că zecile de mii de evrei care au fugit dar au fost prinși de germani sau români nu au avut nici o șansă să se salveze; și într-adevăr, numai puțini s-au salvat pe teritoriul sovietic.

Rapoartele secrete

Așa cum am arătat, baza pentru calculul amplorii exterminărilor în România o constituie cele trei recensăminte oficiale amintite mai sus și numărătoarea

aceleași surse – 16.000. Restul, circa 16.000, au fost uciși pe partea ucraineană a Nistrului de către soldați germani și români.

¹² Ordinul lui Antonescu nr. 563 din 24 octombrie 1941 către generalul Macici, care începe cu fraza „executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați la Odessa”. Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Colecția Armata a IV-a. Dosar 870, p. 688 (USHMM/RG 25003, M, microfilm 12).

¹³ Ordinul nr. 15793/941 al Ministerului de Interne în numele generalului Antonescu, 6 august 1941. Arhiva Chișinău 666-2-165, p. 79.

¹⁴ Stenograma ședinței guvernului din 22 iulie 1941 (fragmente), Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 21, p. 27 (USHMM/RG 25004, microfilm 32).

efectuată de delegatul M.St.M. pe teritoriile eliberate. Dar aceste date nu au fost suficiente pentru a calcula numărul de evrei care au rămas în viață în Basarabia și Bucovina de Nord după primul val de masacre, numărul deportaților în Transnistria, numărul celor care au murit acolo și numărul evreilor ucraineni de a căror dispariție este răspunzător regimul de ocupație român. Trebuie subliniat că după Stalingrad regimul antonescian a adoptat o politică de estompere a răspunderii sale pentru soarta evreilor, micșorând în mod artificial numărul victimelor în actele oficiale.

Această problemă a fost rezolvată după 1995, odată cu dezvăluirea rapoartelor secrete care au dovedit că vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, a urmărit aplicarea politicii de exterminare și a concentrat la ministerul său, Ministerul de Externe, rapoarte ale guvernatorilor Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei și ale comandanților de jandarmi de acolo despre amploarea deportării și despre numărul de evrei români și ucraineni care au fost uciși, notând naționalitatea ucigașilor, români sau germani, numărul evreilor în Transnistria la diferite date ș.a. În afară de asta, au fost depistate rapoarte secrete ale Ministerului de Interne în aceeași problemă. Această realizare aparține Muzeului Holocaustului din Washington și în mod special erudiției, fermității și perseverenței unuia dintre directorii săi, dr. Radu Ioanid, care a obținut accesul la arhivele din România și copierea a numeroase colecții. Rapoartele secrete au dezvăluit că numărul evreilor în viață în august-septembrie 1941 era mai mare decât cel notat în documentele oficiale, și ca urmare și numărul deportaților a fost mai mare.

Cabinetul pentru problemele Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei al lui Antonescu a cerut în aprilie 1942 guvernatorilor celor trei provincii să trimită date actualizate cu privire la numărul evreilor care au fost deportați după următoarea împărțire: bărbați, femei și copii. Scopul acestui ordin îl constituia pregătirea „soluției finale”, a deportării tuturor evreilor de pe teritoriul României, „întrucât în prezent se lucrează la trierea lor”, pentru a stabili în cele din urmă cui i se va permite să rămână, „și de a scoate pe cei indezirabili și fără ocupație”¹⁵. Datele furnizate de guvernatorul Bucovinei sunt complete și exacte. În continuare, tabelul original așa cum a fost întocmit la Cernăuți și a fost primit la Președinția Consiliului de Miniștri. Să amintim că *evacuare* însemna în româna „civilizată” deportare.

¹⁵ Scrisoare anexă a guvernatorului Bucovinei către Președinția Consiliului de Miniștri cu date privind dimensiunea deportării în 1941 din Bucovina, 9 aprilie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 22, p. 130 (USHMM/RG 25006, microfilm 11).

ROMANIA — 130 —

GUVERNĂMANTUL PROVINȚIEI BUCOVINEI

CABINETUL MILITAR

PRESEDINȚIA
CONSILIULUI DE MINISTRI
CABINETUL CIVIL-MILITAR
PENTRU ADMINISTRAREA AGARAȘIEI,
BUCOVINEI ȘI TRANȘILVÂNIEI

SECRETĂ-CONF.
Data: 11. IV. 1942

Nr. 603

Cernăuți, la 9 Aprilie 1942

PRESEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI
Cabinetul B.B.T.-

La Nr. 502/1942 ;
Am onoare a înainta situația cerută de D-voastră
pe categoriile de evrei pe Județe.

Județul Cernăuți, cuprinde și orașul Cernăuți.
La categoria evrei ce nu se vor evacua, nu se
poate cunoaște încă precis situația, întrucât în prezent
se lucrează la trierea lor, urmând a se stabili necesi-
tatea unora de a rămâne și mai departe în Bucovina și
a scoate pe cei indezirabili și fără ocupație.

GOVERNATORUL BUCOVINEI
GENERAL
C. Calotescu

Tabelul 3¹⁶. Tablou cu situația numerică a evreilor din provincia Bucovina: județele Cernăuți, Câmpulung, Storojineț, Rădăuți, Hotin, Suceava și Dorohoi

Nr. crt.	Județul	Evreii evacuați				Evreii rămași neevacuați până în prezent				Evreii ce nu se evacuează			
		B	F	C	Total	B	F	C	Total	B	F	C	Total
1	Cernăuți	**	**	**	33.891	7.715	10.075	2.656	20.446*	6.268	8.101	2.046	16.415*
2	C-lung	2.197	2.226	1.655	6.118	22	16	5	43	7	7	3	17
3	Storojineț	1.260	1.334	1.325	3.919	15	15	9	39	10	10	6	26
4	Suceava	**	**	**	5.942	1	-	-	1	4	3	1	8
5	Rădăuți	3.624	3.773	1.772	9.169	36	29	9	74	1	2	-	3
6	Hotin	5.180	6.030	12.221	23.439	35	55	21	91	33	34	17	84
7	Dorohoi	3.480	3.596	2.291	9.367	1.404	509	533	2.556	231	226	261	718
Total general		-	-	-	91.845	9.228	10.739	3.235	23.250	6.554	8.383	2.334	17.271

* Din care urmează a se evacua la prima evacuare un număr de 4.031 evrei, nefiind utili și indezirabili.

* Din nr. 415 bis se vor mai evacua o parte, nefiind utili.

** La categoria evrei evacuați din județele Cernăuți și Suceava nu se găsesc datele respective pe categoriile B.F.C., evacuările fiind făcute în bloc.

Șeful de Stat Major,
Lt. colonel (ss.) P. Cristescu

Șeful Biroului,
Căpitan, (ss.) V. Păcuraru

¹⁶ Adresă și tabel întocmite de guvernatorul Bucovinei (vezi mai sus nota 10, p. 131).

Tabelul este foarte detaliat și pune capăt incertitudinii cu privire la numărul evreilor care au fost găsiți în Bucovina în anul 1941 și au fost deportați în Transnistria, o parte din ei fiind uciși în drum spre ea. Trebuie ținut cont că în această statistică au fost incluse și județul Hotin, care aparținea Basarabiei, și județul Dorohoi, care aparținea de Regat. Fără aceste două județe, numărul evreilor în ambele părți ale Bucovinei era de 79.642. Aceste date autentice dovedesc că majoritatea evreilor din Bucovina de Nord n-au fugit în Uniunea Sovietică, dar că aproape toți evreii din sate și târguri (circa 15.000), au fost uciși sau deportați imediat după recucerirea provinciei (din lipsă de spațiu, în acest studiu nu a fost descrisă această lichidare efectuată de către locuitorii români și ucraineni și de către armata română).

Directorul de cabinet al guvernatorului Basarabiei a trimis și el datele cu privire la provincia Basarabia.

Tabelul 4: Date cu privire la numărul evreilor în provincia Basarabia¹⁷

SITUATIA NUMERICA NR.1.-

a evreilor evacuați din Basarabia.-

DETAII	NUMARUL	OBSERVAȚIUNI.-
Bărbați		Nu sunt date, întrucât la evacuare, organele însărcinate cu această operațiune n'au ținut evidența pe categoriile cerute (bărbați, femei, copii).-
Femei		
Copii		
Total	55.867	



Dem. Rădulescu
Dem. Rădulescu.

¹⁷ Tabel și raport ale guvernatorului Basarabiei (vezi mai sus nota 9), p. 132-134.

AL COMISIUNEI INSTITUITA CONFORM ORDINULUI
DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL
STATULUI, PENTRU CERCETAREA HEREGILOR
DELA GHETToul DIN CHIȘINĂU.

Cu ocazia cercetărilor executate de comisiune, s'a constatat unele stări de fapt deosebite, care neputând fi înglobate în cuprinsul raportului principal, am socotit necesar a le expune separat, în raportul de față.

Aceste constatări sunt:

I. Situația juridică a evreilor evacuați și a proprietăților imobiliare ale acestora.

A. Numărul evreilor internați și evacuați.

Dintr'o statistică sumară, prezentată comisiunii de către Lt.Colonel Pallade, delegatul Marelui Cartier General pentru înființarea lagărelor și evacuarea evreilor, rezultă că au fi fost internați: la Vertuzeni 23.000 evrei, la Mărculești 11.000 evrei, la Edineți și Securenii 25.000 evrei și la Chișinău în ghettou 11.525 evrei. La aceștia se mai adaugă, evreii dela Orhei, Cahul, Ismail, Chilia Nouă și Bolgrad, unde numărul lor nu a depășit 1000 de internați în fiecare localitate.

Aproximativ, au fost în total 75-80.000 evrei.

Din situațiunea prezentată comisiunii, de către Inspectoratul de Jandarmi Chișinău, însărcinut cu executarea evacuării, rezultă că prin diferitele puncte de trecere stabilite,

pentru evacuare au fost trecuți din Basarabia 55.867 evrei, iar din Bucovina 45.538 evrei.

Total: 101.405 evrei.

In ce privește evreii din Basarabia, rezultă că între numărul celor internați de circa 75-80.000 evrei și numărul celor evacuați de 55.867 evrei, este diferență de circa 25.000 evrei, cari au murit de moarte naturală au evadat sau au fost împușcați după metodele pe care le vom arăta mai jos.

B. Sistemele de identificare a evreilor internați și evacuați.

Pentru identificarea lor în lagăr, sau în ghettoul din Chișinău, nu a fost nici o dispozițiune specială verbală sau scrisă.

Singurul criteriul numeric era acela care determina atât capacitatea lagărelor, cât și formarea convoaielor de evacuați.

Numai în ghettoul din Chișinău, s'a încercat facerea unei statistici nominale, cu privire la evreii internați acolo, care însă nu fost terminată.

O primă consecință a acestei situațiuni a fost neputința identificării evreilor evadați din lagăre și deci implicit a imposibilității de a se descoperi, atât autorii, cât și acei care au înlesnit comiterea acestor infracțiuni.

În instrucțiunile date la 7 Septembrie 1941, cu ocazia evacuării de către marele pretor, Generalul Topor, se recomandă expres ca trecerea evreilor peste Nistru să se facă fără nici o formalitate.

Următor acestei norme, evreii au fost evacuați în loturi strict numerice, situațiune în care parcurgeau traseele și erau trecuți peste Nistru.

Aceste date nu sunt complete deoarece nu au luat în considerație numărul evreilor care au fost uciși în Basarabia înainte de deportare și nu cuprind județul Hotin, transferat Bucovinei (vezi tabelul 3). Comisia de anchetă numită de Antonescu să cerceteze „nereguli” în conducerea campaniei de deportare a stabilit în mod clar că „între numărul celor internați [în lagăre] de circa 75.000-80.000 evrei și numărul celor evacuați de 55.867 evrei este diferență de circa 25.000 evrei, care au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați”¹⁸. Mai trebuie adăugat numărul evreilor împușcați în deportările pripite din iulie 1941, circa 16.000, întrucât acești evrei nu au fost incluși în numărătoarea trimisului M.St.M. din august-septembrie 1941 și nu erau atunci în lagăre.

Numărul evreilor găsiți în viață în Basarabia (fără județul Hotin) după primul val de exterminare era, deci, 96.867 (55.867 + 25.000 + 16.000); și împreună cu județul Hotin 120.397 (96.867 + 23.530) – aceasta după datele secrete românești. 86.561 de evrei au dispărut din Basarabia în comparație cu rezultatele recensământului din 1930 (206.958 în 1930, 120.397 în septembrie 1941). La acest număr mai trebuie adăugați evreii din județul Dorohoi din Regat, care a fost anexat provinciei Bucovina, de unde majoritatea evreilor au fost evacuați în octombrie 1941. Trebuie notat că aceste cifre se referă la evrei care au fost găsiți și numărați de autoritățile românești, dar mulți dintre ei au fost uciși ulterior, pe parcursul deportării.

Tabelul 5: Numărul deportaților în Transnistria la sfârșitul anului 1941

Zona deportării	Bucovina	Basarabia	Județul Dorohoi	Total
Date oficiale confidențiale	71.950 ¹⁹	72.625 ¹⁹	9.230 ²⁰	153.805
Date secrete	82.478 ²¹	96.867 ²²	9.367 ²³	188.712

Din ordinul lui Antonescu au fost reluate deportările în primăvara lui 1942. 231 de evrei au fost deportați din Basarabia și 4.290 din Bucovina. După această deportare au rămas în Bucovina fără județul Dorohoi 17.159 de evrei, dintre ei 16.794 în orașul Cernăuți, și împreună cu județul Dorohoi – 19.475 de evrei²⁴.

¹⁸ Raportul Niculescu (vezi mai sus nota 7). *Idem*.

¹⁹ Vezi mai sus tabelul 1.

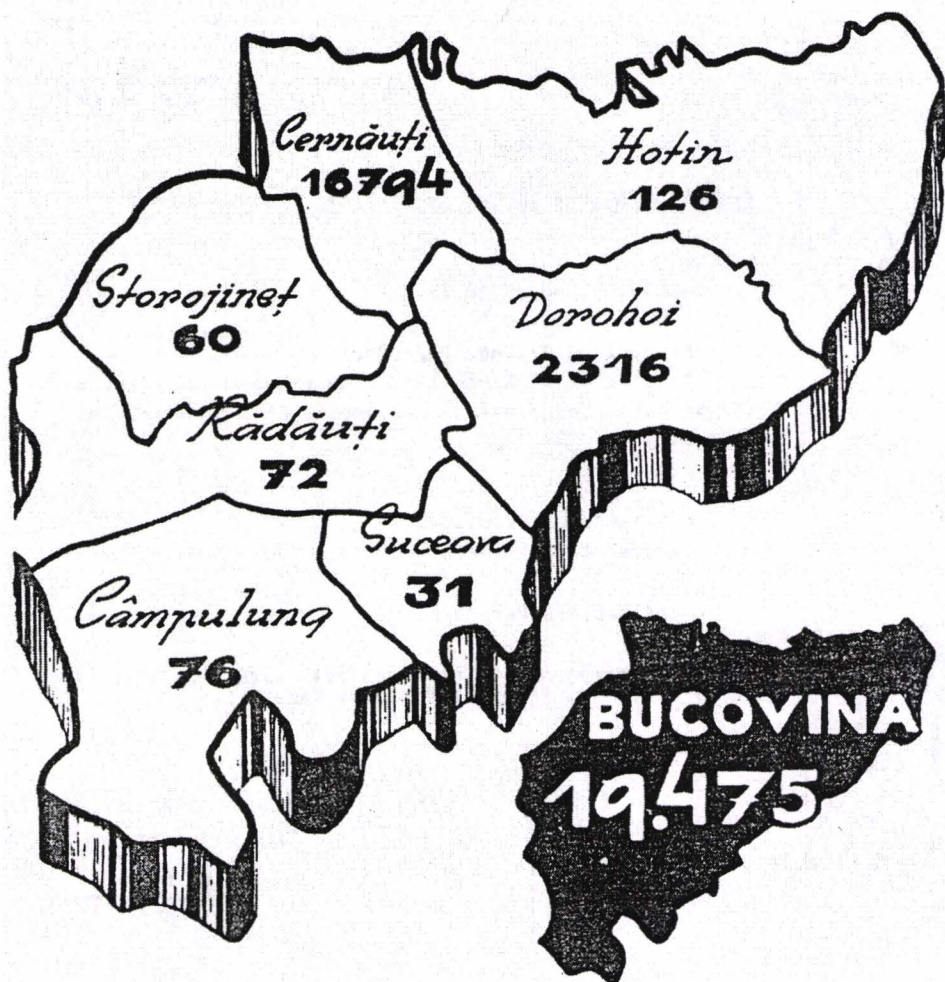
²⁰ *Memento*, p. 42.

²¹ Vezi mai sus tabelul 3, cuprinzând județul Hotin și fără județul Dorohoi.

²² Calculele mai sus, pe această pagină.

²³ Centrala Evreilor din România. „Rezultatele recensământului locuitorilor având sânge evreiesc efectuat de Guvernământul Bucovinei, 20 iulie 1942. Copie în Ancel, *Documents*, I, nr. 43, p. 287.

²⁴ *Idem*.



Rezultatul recensământului locuitorilor având sânge evreiesc efectuat de Guvernământul Bucovinei
 – Situația încheiată la 20 iulie 1942 -

215

202

PREȘEDINȚIA
 CONSILIULUI DE MINISTRI
 CĂRE ÎNALȚĂ ÎN
 ÎNTRĂNE SECRETĂ-CONF.
 Nr. 1666. Isp. P. 22. 7. 1942.

TELEGRAMA

Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul D.B.T.

Cernăuți 1806 55 20 12 .

La ordinul dv. no. 282/1942:

În ziua de 15 Iunie 1942 s'au evacuat la Hoghilău
 447 bărbați, 503 femei și 201 copii, deci un total de
 1151 evrei.

Governatorul Bucovinei

General C. Calotescu

No. 238.

Confidențial Personal.

Telegramă primită și descifrată astăzi 21 Iunie 1942
 de D. Fierăscu, șeful Serviciului Consiliilor.

	<u>1. I. T.</u>	<u>T. v. v.</u>	<u>C. g. i.</u>	<u>T. t. o. t.</u>
La 29 Iunie	436	568	160	1162 V
" 15 Iunie	447	503	201	1151 V
" 21 Iunie	827	733	417	1977 V
				<u>4290.</u>

Bu x

Governatorul Bucovinei, Calotescu, către Președinția Consiliului de Miniștri:
 numărul deportaților în vara anului 1942. Vezi nota 26

Tabelul 6: Deportarea evreilor din Bucovina și Basarabia, primăvara-vara 1942

Data	Din Basarabia ²⁵				Din Bucovina ²⁶			
	Bărbați	Femei	Copii	Total	Bărbați	Femei	Copii	Total
20.5.1942	81	105	45	204				
10.6.1942				27				
8.6.1942					827	733	418	1.977
11.6.1942								
15.6.1942					447	503	201	1.151
29.6.1942					436	566	160	1.162
Total					1.710	1.802	778	4.290

Secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri a cerut în numele lui Antonescu guvernatorilor Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei „propuneri pentru alte deportări”²⁷.

Guvernatorul Bucovinei a propus să deporteze în octombrie 1942 6.234 de evrei din Cernăuți și 592 din Dorohoi²⁸. Aceste deportări nu au fost puse în aplicare în urma anulării planurilor de exterminare român și nazist. Din Regat și din sudul Transilvaniei au fost deportați în septembrie 1942 cel puțin 2.016 evrei.

*Tabelul 7: Evrei deportați în Transnistria în septembrie 1942²⁹
(din Regat și din sudul Transilvaniei)*

	Bărbați	Femei	Total
Evrei bănuși de comunism dar nejudecați	499	55	554
Evrei internați în lagărul Târgu-Jiu	355	52	407
Evrei comuniști închiși	-	-	85
Evrei deportați din ordinul M.St.M. pentru nesupunere la ordinul cu privire la munca obligatorie	-	-	592
Au cerut să se întoarcă în Uniunea Sovietică în 1940 (în Basarabia)	144	434	578*
			2.216

* 562 de evrei „au dispărut” (lichidați), 16 au rămas în viață (textul tabelului și nota în original, vezi în continuare).

²⁵ Guvernatorul Basarabiei, Voiculescu, către Președinția Consiliului de Miniștri, 25 mai 1942. Arhiva Ministerului de Externe, Problema 33, p. 164; raportul din 21 august 1942. *Idem*, p. 155.

²⁶ Telegramă cifrată trimisă de guvernatorul Bucovinei, Calotescu, către Președinția Consiliului de Miniștri, 22 iunie 1942. *Idem*, p. 215. Printre deportați au fost incluși 360 de evrei din Dorohoi: 196 bărbați, 82 femei, 82 copii (*Idem*, p. 206).

²⁷ Dispoziția dată de Ovidiu Vlădescu guvernatorilor, 14 august 1942. *Idem*, p. 164.

²⁸ Raport al guvernatorului Bucovinei cu privire la terminarea deportărilor din vara 1942 și propuneri pentru noi deportări, 21 august 1942, *Idem*, p. 162.

²⁹ Două tabele întocmite de Ministerul de Interne în noiembrie 1943; vezi Carp, *Cartea Neagră*, III, nr. 248, p. 450-451.

Datele cu privire la deportarea evreilor în Transnistria au fost până acum neclare și chiar confuze. Existau rapoarte ale jandarmeriei care au fost citate în această carte, rapoarte ale Ministerului de Interne și date strânse de delegați ai Centralei Evreilor, în fapt ai Comisiei autonome de ajutorare. Între timp și această problemă a fost clarificată datorită documentelor care se găsesc la Ministerul de Externe în fondul „problema 33”, care se ocupă, așa cum s-a notat pe dosare, de „probleme referitoare la evrei”.

O comparație între rapoartele veridice din dosare despre evrei și rapoartele jandarmeriei și ale Ministerului de Interne dovedește că numărul deportaților din Basarabia și Bucovina a fost micșorat în mod artificial în încercarea de a ascunde numărul victimelor, și în felul acesta de a reduce din răspunderea statului român și a conducătorilor săi față de soarta lor. În toate statisticile întocmite n-au fost cuprinse convoaiele care au fost duse în apropierea Bugului și în primul rând la Bogdanovca.

În continuare, date cu privire la numărul adevărat al deportaților, care este notat în tabel sub denumirea „raport în timp real”, în comparație cu înregistrarea falsă.

Tabelul 8: Modificări în înregistrarea numărului de deportați

	Raport în timp real ³⁰			Inspectoratul General al Jandarmeriei ³¹	Inspectoratul General al Jandarmeriei ³²	Inspectoratul General al Jandarmeriei ³³	Ministerul de Interne ³⁴
	1941	1942	Total	ianuarie 1942	septembrie 1942	septembrie 1943	noiembrie 1943
Din Basarabia [*]	80.000	231	80.231			55.867	55.867
Din Bucovina ^{**}	91.845	4.290	96.135			43.798 (fără Dorohoi)	54.166
Deportări pripite (supraviețuitori)	16.000	-	16.000				
Din România	-	2.016	2.016				
Total	187.845	6.537	194.382	118.847	119.065	99.665	110.033

^{*} Fără județul Hotin

^{**} Inclusiv județele Hotin și Dorohoi; vezi tabelul 3

³⁰ Sursele pentru „raport în timp real” în tabelele anterioare: pentru anul 1941, tabelele 2, 3; pentru anul 1942, tabelele 6 și 7.

³¹ Raport rezumativ al Inspectoratului General al Jandarmeriei pentru perioada dintre 15.12.1941-15.1.1942. Acel, *Documents*, V, nr. 133a, p. 216, 228.

³² Inspectoratul General al Jandarmeriei din Transnistria către guvernatorul Transnistriei, rezumat al deportărilor, 9 septembrie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 20, p. 161.

³³ Inspectoratul General al Jandarmeriei către Ministerul de Interne, 16 septembrie 1943, *Cartea Neagră*, III, nr. 244, p. 438.

³⁴ Subsecretariatul de Stat al Poliției și Ordinii Publice din Ministerul de Interne. Referat despre deportări și problema înapoierii deportaților, inclusiv tabele, noiembrie 1943. *Idem*, nr. 248, p. 447-450.

EXPUNERE DE TITLURI ȘI LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

Dr. Tătăranu: „populație deportată din țară, în număr de peste 200.000”

357

ODÊSA, 1943

ORGANIZAȚIE SANITARĂ.

În vara anului 1941, la începerea campaniei din Est am întrerupt activitatea din Institutul de Igienă, fiind mobilizat ca șef al unei echipe de contagioși, pe lângă un corp de armată, ce a activat în Basarabia și la asediul Odesei, colaborând împreună cu medicul șef al corpului de armată la buna stare sanitară a trupeilor pentru care am fost decorat cu ordinul „Regina Maria” cl. II.

După căderea Odesei, Guvernatorul Transnistriei, D-nul Profesor Gh. Alexianu m'a chemat să organizez și să conduc Direcția Sanitară a Guvernământului în calitate de director până la 1 Noiembrie 1942, apoi consilier sanitar până în prezent.

În calitate de colaborator într-o provincie dată pentru prima oară sub administrație românească, în timp de campanie, am căutat să domin problemele sanitare de războiu.

Păstrând o parte din organizația sanitară a vechitului regim, completând cu cerințele unei campanii, am avut ocazia să aplic toate cunoștințele căpătate în Institutul de Igienă și Sănătate Publică cu sprijinul larg al D-lui Guvernator și cu sfaturile cu adevărat părintești ale Domnilor Profesori Dr. M. Ciucă și Dr. I. Bălțeanu.

Aspectul sanitar al acestei provincii era dintre cele mai grele.

Personal sanitar în majoritate lipsă, instituții desorganizate, populație deportată din țară, în număr de peste 200.000; armata dorea libertate de acțiune spre est, iar țara: cerea înălțurarea oricărui flagel de boale contagioase dinspre est, pentru a evita un tablou asemănător ca cel din 1916-1918.

Nucleul noului organizații a fost echipele sanitare militare puse la dispoziția Guvernământului cu atâta înțelegere de către fostul inspector sanitar al armatei, medicul inspector general Doctor M. Negoescu.

Pentru un moment am căutat să localizez epidemia de tifus exantematic care înregistrase peste 3000 cazuri, până la numirea mea.

În acest scop, după recomandările M. St. M. am constituit un cordon în punctele de trecere peste Nistru, pentru deportații

Date din alte surse confirmă, de fapt, datele „din timp real” cu privire la numărul deportaților în Transnistria.

Tabelul 9: Numărul deportaților după alte surse

Legăția Germaniei la București august 1942 ³⁵	Maior dr. Tătăranu ³⁶	Organizația sionistă din România iunie 1943 ³⁷	Dr. Filderman octombrie 1943 ³⁸	Ion Antonescu mai 1946 ³⁹
185.000	200.000	180.000	190.000	150-170.000

După cum rezultă din analiza tabelelor 8 și 9, nu există deosebiri mari cu privire la numărul deportaților, și se poate afirma că numărul total al deportaților a fost între 190.000-195.000 de evrei. În rapoartele jandarmeriei se observă, începând din ianuarie 1942, încercarea de a ascunde numărul deportaților duși direct în „regatul morții”, și ulterior de a micșora în mod sistematic, pe hârtie, numărul deportaților în general, cu toate că aceste date contraziceau în mod flagrant datele înaintate de guvernatorii Bucovinei și Basarabiei în „timp real”, în 1942.

Escrocheria

Ascunderea numărului real al deportaților s-a făcut într-o formă simplă și eficientă. Este știut că la 30 august 1941 s-a semnat înțelegerea dintre generalul Tătăranu și generalul Hauffe, cunoscută sub numele de „Acordul de la Tighina”.

Înțelegerea stabilea că autoritățile românești vor concentra evreii în lagăre de muncă până când va fi posibilă evacuarea peste Bug, după terminarea acțiunilor militare. Partea română a interpretat aceasta ca terminarea cuceririi zonei de către germani, și de aceea s-a grăbit să concentreze evreii în apropierea Bugului, pentru a-i împinge la prima ocazie pe malul de răsărit al râului. Partea germană a refuzat să-i primească pe evreii, iar între timp Einsatzgruppe a întâmpinat greutăți în acțiunea de a ucide pe toți evreii de pe teritoriul de ocupație germană. În prezent

³⁵ „Rumänien wird judenrein”, „Bukarester Tageblatt”, 8.8.1942.

³⁶ Dr. Gh. Tătăranu, *Expunere de titluri și lucrări științifice*, Odessa, 1943, p. 11. Dr. Gheorghe Tătăranu a fost directorul Direcției sanitare în Guvernământul Transnistriei.

³⁷ Raport al conducerii sioniste din România către reprezentantul Congresului Mondial Evreiesc de la Geneva, Zilberstein, iunie 1943, Anel, *Documents*, IV, nr. 328, p. 620.

³⁸ Memoriu adresat de dr. Filderman către Guvernul României, 12 octombrie 1943, *Cartea Neagră*, III, nr. 247, p. 444-445.

³⁹ Memoriul lui Ion Antonescu către Tribunalul Poporului, 15 mai 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 4, p. 16 (USHMM/RG 25004M, microfilm 3). În memoriu Antonescu a scris: „După calculul meu au fost deportați între 150.000-170.000 de evrei”.

(anul 2001), se știe că la 30 septembrie 1941 Antonescu a ordonat să fie închiși imediat toți evreii care se află în Transnistria în lagărele de lângă Bug și bunurile lor să fie confiscate⁴⁰.

La 17 octombrie 1941, consilierul pentru problemele evreilor, Richter, a raportat la Berlin că mareșalul Antonescu a ordonat deportarea a 110.000 de evrei din Basarabia și Bucovina în apropierea Bugului și a-i concentra acolo în două păduri cu scopul de a-i lichida⁴¹. La 9 decembrie 1941 inspectorul general al jandarmeriei, generalul Vasiliu, a raportat că s-a încheiat campania de deportare din Basarabia și Bucovina, și că 108.002 evrei „au fost așezați în zonele arătate în schița anexată”. În schiță au fost notate trei zone în care au fost concentrați 108.002 evrei de-a lungul râului Bug: 47.545 în nord, în județul Tulcin, în zona care a cuprins orașele Mitki, Peciora și Rogozna; 30.981 în centru, în județul Balta, care a cuprins orașele Obodovca și Balanovca; 29.476 în județul Golta, în zona lagărului Bogdanovca. Acești evrei au fost deportați acolo cu scopul de a scăpa de ei prin orice mijloc posibil, inclusiv transferarea pe partea germană. În cele din urmă, autoritățile române au fost nevoite să se ocupe ele însele de ei. Numai 14.500 evrei au fost siliți să treacă Bugul și au fost lichidați acolo.

Acești 108.002 evrei au dispărut din statisticile despre deportați și n-au mai fost menționați în nici un document⁴². În același timp, Antonescu a ordonat SSI la începutul lui decembrie să cerceteze de ce nu s-a executat ordinul lui de a concentra pe toți evreii în Transnistria „la est de linia ferată Jmerinca-Odessa”, linie ferată care împărțea aproape în două teritoriul provinciei, cu alte cuvinte de a-i apropia de Bug pentru a putea fi deportați cu prima ocazie, în conformitate cu înțelegerea de la Tighina. SSI a raportat la 24 decembrie 1941 că în partea de vest a Transnistriei, adică la vest de linia ferată – în județele Moghilev, Iampol, Râbnița și Tiraspol – trăiesc 107.728 de evrei, dintre care 28.221 evrei localnici și 79.507 deportați⁴³. Cu alte cuvinte, au fost deportați în Transnistria în 1941 187.509 evrei din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi (108.002 + 79.507).

Această cifră corespunde cu numărul evreilor deportați din rapoartele în timp real – 187.845 (vezi tabelul 8).

⁴⁰ Comunicat al Cabinetului de război al Armatei a IV-a despre ordinul lui Antonescu, 6 octombrie 1941. Arhiva Ministerului Apărării Naționale. Colecția Armata a IV-a, microfilm 202, dosar 779, p. 165.

⁴¹ Documentele de la Nürnberg PS-3319. Copie în Ancel, *Documents*, V, nr. 87, p. 110.

⁴² Raportul inspectorului general al jandarmeriei, generalul Vasiliu din 9 decembrie 1941 despre terminarea campaniei de deportare. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 18844, vol. 3 (USHMM/RG 25004, microfilm 64). În continuare, *Raportul Vasiliu*.

⁴³ Raport al SSI către Președinția Consiliului de Miniștri despre transferarea evreilor la răsărit de calea ferată Jmerinca-Odessa, 24 decembrie 1941. Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinetul militar, dosar 86/1941, p. 325-327 (USHMM/RG 25002, microfilm 18).

ASPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI
- Serviciul Jandarmeriei -

ST
Inan

A.
h
A

718

15 DEC 1941

~~R E P O R T~~

Din 9 Decembrie 1941.

Am onoare a raporta ca evacuarea evreilor
din Bucovina și Basarabia s'a terminat.

Evreii evacuați au fost așezați în zonele
ardtate în schița anexată.

Numărul total este de 108002.-

INSPECTOR GENERAL AL JANDARMERIEI
General de Divizie
C.Z. Vastiliu C. Vasiliu

Raportul Vasiliu, vezi nota 42

Cele două rapoarte secrete necunoscute până acum au rezolvat câteva enigme: numărul supraviețuitorilor din primul val de exterminare a fost mai mare decât s-a crezut înainte; numărul evreilor deportați de către autoritățile românești a fost și el mai mare și în 1941 a totalizat cel puțin 187.000 persoane. Numărul deportaților pentru a căror moarte sunt responsabile autoritățile românești este mai mare cu zeci de procente decât a fost apreciat. Și, în sfârșit, s-a dovedit că regimul românesc a adunat date precise în timp real privind faptele sale și le-a păstrat secrete.

Examinarea celor două rapoarte secrete, care confirmă amploarea deportărilor, arată că datele se referă într-adevăr la două zone diferite din Transnistria, și ele nu se suprapun. În continuare, un tabel bazat pe cele două rapoarte necunoscute până acum, raportul Vasiliu și raportul SSI, și o comparație între ele și rapoartele în timp real:

Tabelul 10: Deportări din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi în Transnistria, decembrie 1941

Județul	Raport Vasiliu Concentrații în vederea deportării (peste Bug)			Raport SSI La vest de linia Jmerinca-Odesa contrar ordinului lui Antonescu						Raport în timp real (1941) (Tabelul 8)
	Tulcin	Balta	Golta	Moghilev	Iampol	Râbnița	Tiraspol	Alte localități	Total	Total
	47.545	30.981	29.476	65.000	262	427	70	13.748	187.509	187.845

Cum am arătat, datele centralizate de Ministerul de Interne, bazate pe rapoartele jandarmeriei, pe numărul deportaților pe care jandarmii i-au dus la Bug, și datele adunate de agenții SSI, despre numărul deportaților care au rămas în partea de vest a Transnistriei *contrar* ordinului lui Antonescu (din acest motiv s-a folosit de SSI și nu de Ministerul de Interne)⁴⁴, nu se suprapun, și ele se referă la zone diferite (SSI a raportat și numărul evreilor localnici care au rămas; vezi în continuare). Județul Odessa nu a fost cuprins în raportul Ministerului de Interne întrucât acolo erau numai evrei localnici.

Majoritatea evreilor care au fost concentrați de-a lungul Bugului au dispărut până în primăvara lui 1942, după ce germanii au refuzat să-i primească. Ei au fost uciși și arși în județul Golta; au murit de tifos, de foame și de frig în județul Balta; au murit de tifos, de înfometare și de întemnițare în lagărul morții din Peciora sau au fost predați germanilor în județul Tulcin. Se poate urmări dispariția lor comparând cifrele din acest tabel cu date obținute în aprilie 1942 în urma

⁴⁴ Raport al Cabinetului militar al lui Antonescu cu rezultatele anchetei efectuată de SSI la ordinul mareșalului Antonescu, și cauzele care au determinat ancheta, 4 ianuarie 1942. *Idem*, p. 323-324.

numărătorii făcute de jandarmi în ghetouri, pe tot întinsul Transnistriei (vezi tabelul 12 în continuare). De aici înainte au dispărut din statistici, ca și cum n-ar fi existat, cei 108.002 de evrei cetățeni români care au fost duși direct la Bug. Rapoartele jandarmeriei s-au referit numai la evreii aduși în județele de vest. Lor li s-au adăugat evreii care au rămas în viață dintre cei aduși la Bug, după marile operațiuni de exterminare din îngrozitoarea iarnă 1941/42. Așa, de exemplu, în loc de a compara numărul evreilor numărați la 1 aprilie 1942 – 88.187 – pe tot cuprinsul Transnistriei (inclusiv evreii localnici) cu numărul adevărat al deportaților – 187.845 – comparație din care rezultă că 100.000 de evrei cetățeni români au dispărut în decursul a trei luni (de fapt, mai mulți, deoarece în numărul de 88.187 sunt incluși și evreii localnici), s-a notat în rapoarte fictive că au fost deportați 118.847 evrei (vezi în continuare). De aici ar rezulta că numai 30.000 de evrei români au pierit în această perioadă (118.347 – 88.187 – 30.660). Evreii localnici, în număr de circa 200.000, au dispărut din statistici și au fost menționați numai în rapoarte secrete. Aceasta a constituit o escrocherie tipică.

După ce 108.002 evrei au fost făcuți dispăruți din statisticile deportaților, n-a mai rămas decât de a urmări scăderea numărului de deportați care au fost într-adevăr înregistrați în statisticile parțiale, care și ele au rămas în mare parte secrete. Rapoartele secrete descoperite în ultimul timp și rapoartele jandarmeriei și ale delegaților Comisiei de ajutorare ne permit în prezent să urmărim procesul de exterminare a deportaților care au fost cuprinși în statisticile falsificate și au fost numărați pentru prima oară în martie 1942, și a evreilor localnici, începând din aprilie 1942, după terminarea marilor acțiuni de exterminare. În posesia noastră se află un număr de surse importante: 1) Numărătoarea evreilor din Transnistria din aprilie 1942 efectuată de Guvernământul Transnistriei, sursă necunoscută până acum. 2) Date despre numărul deportaților adunate de Comisia de ajutorare începând din februarie 1942; aceste date nu fac deosebire între evreii localnici și deportați; 3) Date cu privire la evreii deportați ale Comisiei de ajutorare, din 22 martie 1943. 4) Date ale jandarmeriei despre numărul evreilor deportați în Transnistria din 1 septembrie 1943. 5) Tabel cu privire la „Situția ghetourilor și numărul evreilor pe teritoriul Transnistriei” al statului major al Corpului 3 de Armată, din 1 noiembrie 1943, cuprinzând și pe evreii localnici. 6) Situația numărului evreilor din Transnistria la 15 noiembrie 1943, întocmită de Președinția Consiliului de Miniștri pe baza prelucrării rapoartelor jandarmeriei. 7). Alte surse. Trebuie reamintit tot timpul că punctul de pornire al diferitelor date îl constituie numărul adevărat al deportaților din România, 194.382 (vezi tabelul 8), și încă 200.000 de evrei ucraineni. Numai așa se poate înțelege amploarea exterminării de care este vinovat Guvernământul românesc de ocupație a Transnistriei.

CABINETUL MILITAR
AL
COMANDANTULUI STATULUI
Biroul 2.

328

~~SECRET~~
4 Ianuarie 1942.

PENTRU CONSILIUL DE COLABORARE
CU GUVERNATORII.

N O T A .

"In consiliul de
laborare viitor".
BRESAL
ss. J. ANTONESCU

I.- In buletinul din 30 Noembrie 1941, semnalându-se că nu toți evreii din Transnistria au fost evacuați la Est de linia ferată Jmerinka - Odesa, Domnul Mareșal Antonescu, Comandantul Statului, a hotărât ca:

- Evreii din Transnistria să fie evacuați la Est de linia ardatată mai sus și
- Serviciul Special de Informații să controleze, dacă se execută această dispoziție.

II.- Serviciul Special de Informații raportează, că situația evreilor din Transnistria, care se odăsesse înăuntrul Vest de linia Jmerinka - Odesa, este următoarea:

1). In județul Hocihilev sunt în total aproximativ 70.000 evrei, dintre care 56.000 evrei evacuați din țară și 14.000 evrei rămași.

- Din acești total, se odăsesse 75% din evreii stabiliți în acest județ, la Vest de linia ferată Jmerinka - Odesa, și numai 25% la Est.

- In orașul Hocihilev, sunt aproximativ 9.000 evrei veniți din țară și 4.000 evrei rămași.

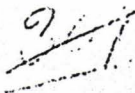
Din totalul de 257 firme evreiești, înregistrate la Hocihilev, 41 sunt ale localnicilor și 216 ale celor veniți în acest oraș prin evacuare.

2). In județul Iampol: 1.086 evrei, dintre care 814 localnici și 262 evrei aduși din țară și oprțiți în calitate de specialiști;

- restul de 7.408 evrei se găsesse în cele 4 raioane: Iampol, Crijeopol, Cernovți și Tanășopol.

20 JAN. 1942
Bresal
Zinin
M. Ch.

Notă a Cabinetului Militar, cuprinzând raportul SSI; vezi nota 42



3). In judetul Dobosari, nu este nici un evreu.

4). In judetul Rîdnita, sunt 1.414 evrei, dintre cari 427 evrei adugi din Basarabia și Bucovina, opriți pentru lucru.

5). In judetul Tiraspol, din cei 3.072 evrei, cari se găseau în acest județ, au fost transportați 3.002 la Bogdanovca pe Bug, iar în orașul Tiraspol au mai rămas 70 evrei, întrebuințați de Primărie și Guvernământ, ca specialiști.

6). C o n c l u z i u n i :

- Până la 19 Decembrie 1941, din totalul de 107.728 evrei aflați în Transnistria (afară de cei 44.417 evrei dela Odesa), 55% erau la Vest de calea ferată Jmerinka - Odesa și 45% la Est de această linie.

- Evreii rămași în lungul acestei căi ferate și în special în regiunea Jmerinka, prin sate și cei rămași în orașu la Vest de linia Jmerinka - Odesa, înțrețin o permanentă stare de colportare de zvonuri false, care este dăunătoare siguranței Statului.

SITUAȚIA NUMERICĂ

A evreilor aflați în vacanță din Transnistria, la data de 1 Aprilie 1942,
pe lângă și ghetourile cu specificarea: bărbați, femei și copii.

No.	Județul	Denumirea lagărului sau ghetoului.	Bărbați	Femei	Copii	Total	Total General	Personal de pază		Observații
								Civil	Militar	
1.	Tiraspol	Tiraspol	6	18	3	27	27			
2.	Berzovca	Marianovca Saharovca Nulstaloovca Soflievca Dobra-Mndajden Zlaktustovo Lisencovo Donsca-Balca Mosloroi Balnicicuc Veselinovo				43 37 60 40 429 467 71 10 345 35 4		3 3 3 3 5 5 3 3 5 3 1544		Introducăt nu s'a c rut a se ține o' er dență pe categorii bu se cunoaște ali și exact în număr femei și copii: pe cent. cu aproximații este de : 10% băieți 65% femei și 25% păi. 143
3.	Dubasari	Raionul Ciorna (cinci colonii)	62	99	67	328	228		50	
4.	Odesa	Slobodka Iaschia, Centrală	150 105	200 25	218 -	548 129	676		7 5	
5.	Hoghiler	Hoghiler	20846	22673	10985	54504	54604			Waza de fac vrei sub răz scutului colob ceastă situație se prevăzută și în evacuare.
6.	Tulcin	Peciară Regozna Gordievka	823 143 43	1422 334 117	1346 355 55	3591 832 215		3 3 3	40 40 11	
7.	Râbnîța	Râbnîța	254	540	569	1371	1371			Pară este (scutit d nătr- un pluton d darii delă Legiune
	Balta	Balta Beryad Cicelnic Olgoopol Pescovno Obodofka Veche Sida Obodofka Nouă Lihosofka Nouă Tosengii Berizovca Rodufca Sihulofca Veche Dardofca Sondorofca Bordonefca Pavlofca	507 3655 604 140 67 350 72 128 95 54 302 31 110 42 38 40 73	830 2217 930 330 140 600 88 221 126 72 447 30 151 60 50 50 59	1200 1427 464 221 112 82 20 44 22 16 53 11 27 10 6 12 14	2537 7279 2005 691 321 1032 180 393 243 142 802 80 283 112 102 110 105		20 20 15 6 10 6 6 6 6 6 6 5 5 5 4 4 4	10 12 7 8 10 4 2 2 2 2 4 2 2 2 2 2 2	

Gubernământul Transnistriei, numărătoarea evreilor, 1.4.1942. (Vezi tabelul 11)

No Jor	Județul	Denumirea lagărului sau ghetoului	Bărbați	Femei	Copii	Total	Total general	Persoană de pază		Observații
								Civil	Militar	
9	Ocoancor	Ocoancor	3	2	6	11	11			
10	Ovidiopol		-	-	-	-	-			
	Județul Izvoarele	Cernovitz	341	255	392	988				
		Crișopol	167	316	245	748				
		Neamțovca	196	403	263	862				
		Jabocriș	130	220	160	510				
		Dahlatia	1	2	3	6				
		Cneaje	12	16	13	41				
		Verba	7	12	9	28				
		Olăneș	12	20	17	49				
		Marionovca	1	1	1	3				
		Socolovca	1	1	1	3				
		Sila	3	6	3	12				
		Cojnița	10	20	9	47				
		Hajbeșca	7	10	7	24				
		Zicovca	100	356	390	946				
		Calicora	3	5	4	12				
		Pietrosu	2	7	6	16				
		Mirănovca	2	7	2	11				
		Petroșovca	7	9	5	21				
		Podlesovca	2	2	3	7				
		Pisarovca	7	9	6	22				
		Ratuș	1	1	-	2				
		Trecușeni	1	1	-	2				
		Teșcovca	1	1	1	3				
		Iancușovca	1	1	1	3				
		Iampol	245	457	396	1097				
		Tocnașopol	240	450	319	1047				
		Gorișovca	50	75	40	165				
		Palanca	3	2	1	6				
		Netribovca	-	1	-	1				
		Comarșorod	40	60	52	152				
		Elneș	1	1	3	5				
		Golovo-Râșova	2	1	2	5				
		Vapniarca	801	12	53	946	7807			Faza de face de tașment militar.
	Golta	Golta	169	503	205	870	878	5	50	
	Aninșev		-	-	-	-	-			Eu sunt ghetouri
	Total General		31460	35165	26010	98107	98107	220	296	

Se certifică de noi exactitatea datelor din prezenta situație.

C U V E R N I T O R



Avram

DIRECTOR

Avram

Datele indică o scădere permanentă a numărului de evrei care au supraviețuit în nordul Transnistriei și în partea centrală după martie 1942, adică spre sfârșitul epidemiei de tifos, în zone din care n-au fost deportați evrei în „regatul morții”. Fiecare schimbare semnificativă în numărul de evrei într-un județ anumit poate fi explicată, și este legată de politica Guvernământului și de hotărârile sale. Politica de alungare a evreilor din orașul Moghilev spre lagărele de pe Bug, și îndeosebi în lagărul morții de la Peciora și lagărul Scazineț; predarea unor evrei autorităților de ocupație germană de peste Bug au redus, de exemplu, numărul evreilor din județul Moghilev de la 54.604 în aprilie 1942 la 34.974 în martie 1943. Predarea evreilor în județele Golta și Berezovca unor societăți de construcții germane și unităților de lichidare naziste (după marea acțiune de lichidare din iarna 1941/42) a redus numărul evreilor în aceste județe. În județul Berezovca, la sfârșitul lui aprilie 1942, au rămas 1.544 evrei din cei circa 36.000 care au fost aduși acolo din Odessa (în afară de lichidarea a zeci de mii de evrei localnici). În septembrie 1942 s-au adăugat lor peste două mii de evrei români care au fost aduși acolo, însă în ianuarie 1943 mai rămăseseră în viață doar 425 de evrei. Acțiunile de lichidare româno-germane în județul Berezovca au fost descrise pe larg în acest studiu. În general se poate spune că orice schimbare importantă în date într-un județ anumit și la o dată anumită poate fi explicată. Trebuie amintit că în iunie-septembrie 1942 s-au adăugat celor 88.187 de evrei numărați de jandarmi în martie 1942, încă 6.537 evrei deportați din Cernăuți și din România, astfel că numărul total a ajuns la 94.724. În decurs de un an – între martie 1942 și martie 1943 – au pierit sau au fost lichidați 22.510 evrei, și toate acestea după marile acțiuni de lichidare de la Odessa și „regatul morții” și după calamitatea epidemiei de tifos care a secerat circa 60.000 de evrei.

Tabelul 11: Scăderea numărului de evrei în Transnistria

	Guvernământul Transnistriei Numărătoare* 1.4.1942 ⁴⁵				Comitetul de ajutorare 1 ianuarie 1943 ⁴⁶	Comitetul de ajutorare 1 ianuarie 1943 ⁴⁷	Inspectoratul General al Jandarmeriei Numărătoare 1 septembrie 1943 ⁴⁸			M.St.M. al Armatei a 3-a* 1 noiembrie 1943 ⁴⁹	Ministerul de Interne noiembrie 1943 ⁵⁰	Președinția Consiliului de Miniștri 15 noiembrie 1943 ⁵¹				
	Bărbați	Femei	Copii	Total			Basarabia	Bucovina	Total			Basarabia	Bucovina	Dorohoi	Regat	Total
Ovidopol	-	-	-	-	-	-	3	29	32	23	-	-	-	-	-	
Odessa	233	225	218	676	-	60	-	-	-	168	-	-	-	-	-	
Oceacov	3	2	6	11	-	-	117	491	608	7	-	-	-	-	13	
Ananiev	-	-	-	-	-	-	13	18	31	479	13	5	1	7	-	
Balta	6.288	6.475	3.741	16.503	23.500	23.035	6.229	6.248	12.477	20.713	12.477	4.790	4.703	58	309	
Berezovca	-	-	-	-	425	425	42	24	66	304	206	39	43	1	123	
Golta	169	503	206	878	3.500	3.620	820	54	874	2.464	874	510	6	2	133	
Dubăsari	62	99	67	228	-	-	-	13	13	233	17	-	16	-	1	
Jugastru	2.599	2.749	2.459	7.807	6.200	6.000	745	880	1.625	823	1.654	755	893	4	2	
Tulcin	1.009	1.873	1.756	4.638	3.500	3.500	495	1.849	2.344	3.371	875	56	711	103	5	
Tiraspol	6	18	3	27	250	-	33	137	170	366	363	29	252	28	54	
Moghilev	20.846	22.673	10.985	54.604	35.000	34.974	5.103	26.899	32.002	40.306	34.500	5.117	24.459	6.199	51	
Râbnîța	254	548	569	1.371	1.416	600	380	119	499	1.513	362	382	57	23	-	
Total	31.468	35.165	20.010	88.187	73.791	72.214	13.980	36.761	50.741	70.770	51.341	11.683	34.141	6.425	678	

⁴⁵ Raport confidențial al guvernatorului Alexianu cu anexă de tabele, înaintat Cabinetului Civilo-militar al lui Antonescu de la Președinția Consiliului de Miniștri, 23 mai 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, dosar 21, p. 142-143. În raport se notează deschis că „Acești evrei încă nu au fost deportați”.

⁴⁶ „Situția numerică de evrei aflați în prezent în Transnistria la 15 noiembrie 1943 (vezi tabelul de mai sus), Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, dosar 22, p. 589. În document se notează că trebuie adăugați 706 evrei închiși în lagărul Grosulovo, de aceea numărul total este 50.633. Datele au fost centralizate în vederea organizării acțiunii de înapoiere a deportaților (vezi tabelul 11).

⁴⁷ Date ale Ministerului de Interne despre numărul evreilor în ghetourile din Transnistria „fără localnici”, precum au fost comunicate lui Filderman în preajma acțiunii de înapoiere a deportaților, 17 noiembrie 1943, AnceI, *Documents*, V, nr. 236, p. 51.

⁴⁸ Inspectoratul General al Jandarmeriei din România, date cu privire la numărul evreilor din Transnistria care au fost deportați din Basarabia și Bucovina după județe și localități, 1 septembrie 1943, *Cartea Neagră*, III, nr. 244, p. 439-442.

⁴⁹ Tabel „Situția ghetourilor și numărul evreilor pe teritoriul Transnistriei care se află sub paza jandarmilor” al Statului Major al Corpului 3 de Armată (inclusiv evreii localnici), 1 noiembrie 1943. Arhiva specială din Moscova 493-1-6, p. 187.

⁵⁰ Comisia de ajutorare, date statistice cu privire la numărul evreilor deportați în Transnistria, după localități, raioane și județe. Anexa nr. 1 la raportul Comisiei din 22 martie 1943. *Idem*, nr. 185, p. 345-348.

⁵¹ Centrala Evreilor. Date despre acordarea de ajutor între 18 februarie și 12 decembrie 1942. AnceI, *Documents*, V, nr. 170, p. 306-314. Nota cuprinde date parțiale despre numărul deportaților în ghetourile din Transnistria precum au reușit să le adune membrii Comisiei de ajutorare de la șefii ghetourilor înainte de a fi permis contactul cu deportații.

SITUATIE NUMERICA

de evrei aflați în prezent în Transnistria, din cei evacuați din Basarabia, Bucovina, Județul Dorohoi și Vechiul Regat

JUDEȚUL	Numărul evreilor				Total
	Bucov.	Basarab.	Dorohoi.	V. Regat	
Ananiev	1	5	7	-	13
Berezovca	43	39	1	123	206
Jubosari	16	-	-	-	17
Coldiopol	-	-	-	-	-
Cozacoa	-	-	-	-	-
Tiraspol	252	29	28	54	363
Balta	4703	4790	58	309	9860
Loghiten	24459	5117	6199	51	35826
Galta	8	510	2	133	651
Râbnățu	57	382	23	-	462
Falciu	711	56	103	5	875
Izopol	893	755	4	2	1654
Odesa	-	-	-	-	-
TOTAL GENERAL	34.141	11.683	6.425	678	49.927

x) Excluziv cei 706 evrei aflați în lagărul de la Grosulova

NOTA Situație la 15.XI.1943.

Pl. conf.
A. Mănușel

Președinția Consiliului de Miniștri, date despre numărul evreilor aflați în Transnistria la 15.11.1943 (vezi tabelul 11)

Până acum nu era clar care a fost numărul evreilor ucraineni incluși în aceste numărători. Guvernământul s-a străduit să ascundă numărul evreilor ucraineni lichidați între octombrie 1941 și martie 1942. În martie 1942, când Guvernământul Transnistriei aștepta prima ocazie să se descotorosească de toți evreii în cadrul pregătirilor pentru „soluția finală”, au fost incluși și supraviețuitorii acestor evrei în recensământul secret efectuat atunci – recensământ care n-a cuprins liste nominale de evrei, ci numai numărătoare. După Stalingrad, regimul de ocupație românesc a încetat să includă evreii ucraineni în recensămintele obișnuite, și i-a notat separat, în rapoarte secrete. În mod oficial, Guvernământul român a urmărit numai pe evreii care au fost deportați din Basarabia, din Bucovina și din Regat. În jurul lui octombrie 1943, a separat deportații din Basarabia și Bucovina de evreii deportați din Regat, inclusiv din județul Dorohoi, întrucât Antonescu a acceptat să înapoieze numai pe deportații din Regat. Comisia de ajutorare și toate celelalte organizații evreiești – în afară de Centrala Evreilor – n-au făcut o diferență între categoriile de evrei, și s-au străduit să-i înscrie pe toți și să-i salveze pe toți.

După înființarea Guvernământului român în Transnistria, autoritățile românești au inițiat deportarea evreilor localnici spre „regatul morții” (paralel cu deportarea acolo de evrei din România), și în general, spre Bug, de-a lungul întregului râu, cu scopul de a concentra acolo evrei în vederea transferării lor autorităților de ocupație germane, în conformitate cu înțelegerea de la Tighina. Acești evrei ucraineni au fost uciși sau au pierit în cele din urmă, așa cum s-a întâmplat și cu majoritatea evreilor din România care au fost deportați în direcția Bugului. Numărul lor nu a fost cunoscut până acum. Acum a devenit limpede că Guvernământul Transnistriei a efectuat o numărătoare a evreilor localnici, și că jandarmii au diferențiat între bărbați, femei și copii. Guvernământul a avut grijă chiar să noteze locurile unde evreii au fost uciși de germani și nu de oamenii lui. În continuare un tabel întocmit de Guvernământul Transnistriei, semnat de Alexianu, din 23 mai 1942. Trebuie amintit că sensul cuvintelor „evrei evacuați din Transnistria” înseamnă evrei uciși de români deoarece germanii au refuzat să-i primească, în afară de două transporturi care au numărat un total de 14.500 evrei, pe care germanii i-au primit și i-au ucis pe loc (vezi în continuare). Transnistria era stația finală, și de acolo se putea evacua numai pe lumea cealaltă.

Tabelul 12⁵²

SITUAȚIE NUMERICĂ

De evreii evacuați din Transnistria.-

No bor	Județul	Băr- bați.	Femei	Copii	Total	Observații
1	Tiraspol	284	267	237	788	
2	Berezovca	-	-	-	480	Evacuarea făcându-se din Noembrie 1941 nu se știe exact numărul pe categorii al bărbaților, femeilor și copiilor
3	Dubasari	-	-	-	-	Au fost evacuați de orga- nele SS ale armatei Germa- ne înainte de administtr. Românească.
4	Odessa	4315	19299	9205	32819	
5	Hoghilev	-	-	-	-	
6	Tulcin	1054	2532	1893	5479	
7	Râbnița	-	-	-	25436	Intrucât nu s'a cerut a se ține o evidență, nu se numărul, exact pe categorii
8	Balta	-	-	-	-	
9	Oceacov	-	-	-	-	
10	Ovidiopol	6	8	9	23	
11	Jugastru	-	-	-	-	
12	Ananiev	80	137	10	227	
13	Golta	-	-	-	-	
	Total General	5739	22243	11354	65252	

Se certifică de noi exactitatea datelor din prezenta
situație.

GUVERNATOR



N. Averanu

DIRECTOR

Date privind lichidarea evreilor localnici

⁵² Guvernatorul Alexianu către Cabinetul civilo-militar al lui Antonescu de la Președinția Consiliului de Miniștri, comunicare cu privire la întocmirea statisticilor cerute pe baza rapoartelor prefectilor, cu anexarea a trei tabele – evreii evacuați din Transnistria, evreii care n-au fost evacuați și evreii care nu vor fi evacuați – 23 mai 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, p. 135 (aici: evreii evacuați).

Acest tabel dezvăluie că românii au ucis 32.433 de evrei ucraineni, în afară de 32.819 evrei din Odessa, la care ne vom referi în continuare. Cel mai mare număr de evrei localnici care au fost evacuați în „regatul morții” erau din județul Râbnîța.

Dar datele nu sunt complete. Se știe, de pildă, că autoritățile românești au evacuat evrei din Balta în „regatul morții”, și rapoarte în acest sens au fost citate pe larg în această carte. De asemenea, este știut că mii de evrei din județul și orașul Moghilev au fost „evacuați” la Bug și au fost uciși. Lipsește orice referire la masacrul evreilor din Odessa după explozia de la comandamentul armatei române și cu privire la evacuarea a zeci de mii de evrei din oraș și județ în octombrie-decembrie 1941 și din județele sudice în general. Alexianu a avut grijă să noteze că „evacuarea” din Dubăsari a fost făcută de organe ale SS, cu alte cuvinte acolo cei care au răspuns de execuții au fost germani. Și într-adevăr, așa cum am arătat, circa 20.000 de evrei au fost „evacuați” din Dubăsari în două mari morminte comune. Acest document secret indică existența unei mari diferențe între numărul bărbaților și numărul femeilor și copiilor care au fost evacuați din Odessa și uciși la Berezovca.

Datele cu privire la amploarea exterminării evreilor localnici au fost completate în parte în urma unei dispoziții a Președinției Consiliului de Miniștri din 22 iulie 1942 și a unei note care reamintește acest ordin din 14 august 1942, trimisă guvernatorilor Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, cărora li se cerea de a pregăti și a înainta date cu privire la situația deportării evreilor din Transnistria și propuneri pentru alte deportări⁵³.

Alexianu a trimis la 11 septembrie 1942 date suplimentare privind deportarea evreilor din sudul Transnistriei – date care nu au fost incluse în statistica anterioară despre „evacuarea” evreilor din Transnistria. În acest document secret, pe care Alexianu l-a intitulat „Mișcarea evreilor localnici” (mișcare încotro?), care înseamnă de fapt lichidarea evreilor localnici, guvernatorul raporta că 65.000 de evrei din județul Odessa „au dispărut”. De asemenea, au dispărut toți evreii localnici din județele Berezovca, Ananiev, Ovidopol și Oceacov – fără a nota numărul lor. Guvernatorul mai nota încă 4.000 de evrei localnici din județul Moghilev, fără să specifice ce s-a făcut cu ei⁵⁴. Se știe că acești evrei au fost transferați cu forța în lagărele Scazineț și Peciora în primăvara-vara lui 1942 și că majoritatea au pierit.

⁵³ Secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri, Ovidiu Vlădescu, către guvernatorii Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, 22 iulie 1942, *Idem*, p. 166; notă care reamintește acest ordin din 14 august 1942. *Idem*, p. 263.

⁵⁴ Inspectoratul General al Jandarmeriei din Transnistria către guvernatorul Transnistriei, date privind etapele deportării evreilor din Transnistria, 9 septembrie 1942, *Idem*, p. 161. Este de menționat că a uitat să folosească cuvântul-cod „evacuarea” și a scris „deportare”.

Comandamentul de Apelenie al Armatei
 Departamentul Guvernamental al Transnistriei
 Cabinetul Guvernatorului
 Intrare No. 585
 1942 Luna Septembrie Ziua 11

No. 9318.

1942 Luna IX Ziua 9.

INSPECTORATUL JAND. TRANSNISTRIA

către

GUVERNAMANTUL TRANSNISTRIEI

Secretariatul General.-

La ordinul Nr.585/942, referitor la
 statistica și stadiul deportării de evrei în
 Transnistria.-

MISCAREA EVREILOR LOCALNICI:

- Jud.Cdesa,.....65.000 dispăruți.
- " Moghilev..... 4.000. -
- " Berezovca.... dispăruți
- " Ananiev..... "
- " Ovidiopol.... "
- " Oceacov..... "

INSPECTOR JANDARMI TRANSNISTRIA.

Colonel.



Așa cum am menționat, cuvântul-cod „dispăruți” era folosit de administrația românească pentru a nota „lichidați”⁵⁵. Documentul confirmă că 65.000 de evrei din județul Odessa „s-au mișcat” spre „regatul morții” și județul Berezovca, în afară de circa 25.000 care au fost lichidați chiar în oraș și nu s-au mișcat în nici o direcție. Șeful SSI, Cristescu, a apreciat numărul evreilor uciși în Odessa de către armata română în cadrul acțiunii de represalii din octombrie 1941 la 26.000⁵⁶.

La acest număr mai trebuie adăugați 32.819 evrei din Odessa, care au fost deportați cu trenul în ianuarie-martie 1942, notați în tabelul 12. Și astfel ajungem la numărul înspăimântător de 120.000-125.000 de evrei din Odessa și din județ care au fost măcelăriți în majoritate de către armata și jandarmeria română și de către coloniștii germani, între octombrie 1941 și martie 1942, conform documentelor secrete românești întocmite în timp real și care nu au fost cunoscute până acum.

Pentru nordul Transnistriei nu există date oficiale cu privire la numărul total de evrei ucraineni care au supraviețuit în septembrie-octombrie 1941, ci numai date parțiale.

În ceea ce privește județul Golta, există un document care confirmă că la începutul lui noiembrie 1941 au fost internați în lagăre cel puțin 10.000 de evrei localnici din județ, și că aproape toți au pierit sau au fost uciși în masacrul cel mare de la Bogdanovca⁵⁷. Un raport al SSI din 24 decembrie 1941 a indicat că la vest de linia ferată Jmerinca-Odessa se aflau atunci în viață 28.221 de evrei, în afară de evreii din Odessa. La aceștia trebuie adăugate datele secrete privind evreii ucraineni care au fost lichidați de autoritățile românești, cele din rapoartele secrete și raportul inspectorului general al jandarmeriei, generalul Vasiliu, privind trimiterea de evrei români în județul Golta, care ne permit pentru prima oară să confirmăm din surse românești numărul evreilor aduși în „regatul morții” și în județul Berezovca, marile zone de exterminare administrate de români.

În conformitate cu documente românești secrete, care nu au fost cunoscute până în prezent, se poate stabili că în lagărele din „regatul morții” și în județul

⁵⁵ Șeful administrației în Inspectoratul General al Jandarmeriei, generalul Constantin Tobescu, a folosit același cuvânt-cod când a raportat ministrului de Interne, la 16 septembrie 1943, că 582 de evrei care au fost deportați din România în septembrie 1942 și au fost transferați în județul Berezovca „au dispărut”, cu toate că știa că majoritatea au fost predați Selbstschutz-ului și au fost executați, și că restul au fost uciși de jandarmi. Vezi lista nominală a 598 de evrei care au fost deportați din România în septembrie 1942 după ce au cerut repatrierea în Uniunea Sovietică (întoarcerea în Basarabia) cu mențiunea „dispăruți” și lista nominală a celor 16 evrei care au fost salvați, 16 septembrie 1943, Ancel, *Documents*, V, nr. 211-212, p. 441-454.

⁵⁶ Stenograma anchetării lui Eugen Cristescu de către acuzator la Tribunalul Poporului, fără dată, aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne 40010, vol. 10, p. 5-6 (USHMM/RG 25004, microfilm 32).

⁵⁷ Raport al prefectului din Golta, Isopescu, către guvernatorul Alexianu, 13 noiembrie 1941. Arhiva Nikolaev, 2178-1-66, p. 151-151 b (vezi cap. 26, nota 53).

Berezovca au fost concentrați până în martie 1942 circa 163.000 de evrei, majoritatea localnici, după următoarea împărțire: 29.476 din Basarabia⁵⁸; 25.436 din județul Râbnița⁵⁹; 65.000 din orașul și județul Odessa⁶⁰; circa 10.000 din județul Golta⁶¹; 32.819 din Odessa, transportați cu trenul la Berezovca între ianuarie și martie 1942⁶². În total, 163.000 de evrei. Surse sovietice au apreciat în decembrie 1944 numărul evreilor uciși în ambele județe la 150.038⁶³.

Tabelul 13: Concentrarea de evrei în „regatul morții” și în județul Berezovca, conform surselor românești

Zona de deportare	Basarabia sept.-nov. 1941	Județul Râbnița sept.-nov. 1941	Odessa Orașul și județul oct.-dec. 1941	Județul Golta oct.-nov. 1941	Cu trenul din Odessa ian.-mar. 1942	Total	Surse sovietice
Numărul evreilor	29.476	25.436	65.000	cca 10.000	32.819	cca 163.000	150.038

Acest tabel confirmă două fapte atestate și de alte surse: a) în lagărele morții din raionul Domanevca (Bogdanovca, Domanevca și Acmețetca) au fost uciși cel puțin 70.000 de evrei; b) în județul Berezovca au fost, într-adevăr concentrați circa 70.000 de evrei din județul Odessa și din sudul și vestul Transnistriei, cum a afirmat Gebietskommissar-ul Schluter din județul Nikolaev în telegrama sa către Alexianu din 5 februarie 1942⁶⁴. La început, autoritățile românești au încercat să-i împingă pe evreii pe care i-au concentrat pe partea germană, în Reichkommissariat-ul Ucraina, pentru ca naziștii să-i lichideze pe evrei, dar s-au lovit de împotrivire, și numai după aceea au fost nevoiți să-i lichideze pe evrei ele însele.

La 13 martie 1942, consilierul legației germane la București, dr. Steltzer, a cerut secretarului general al Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, să oprească continuarea împingerii evreilor din județul Berezovca pe partea germană a Bugului. Steltzer a informat Ministerul de Externe român că până atunci au fost

⁵⁸ Vezi nota 41.

⁵⁹ Vezi tabelul 12 și nota 51.

⁶⁰ Vezi adresa Inspectoratului jandarmeriei Transnistria, reproducă pe pagina 373.

⁶¹ Vezi nota 57.

⁶² Vezi tabelul 12.

⁶³ Comitetul județean al partidului comunist din Odessa (Obkom) a notat la 31 decembrie 1944 că 115.038 de persoane (evrei) au fost ucise în lagărele din județul Domanevca și încă 35.000 în județul Berezovca; în total 140.038. Vezi arhiva partidului comunist din Odessa, 2-2-52, p. 25.

⁶⁴ Telegrama comisarului nazist din județul Nikolaev, Schluter, către guvernatorul Alexianu, 5 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p. 180.

58

REPRODUCED FROM THE HOLDINGS OF THE U.S. HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM ARCHIVES

NOTA

ASUPRA CONVORBIREI AVUTE

In ziua de 13 Martie 1942
de Dl. G. Devidescu, Secretar General
cu Dl. Steltzer, Consilierul Legatiunii Germane
la Ministerul Afacerilor Straine

Referat →

Dl. Steltzer mi-a vorbit azi despre urmatoarele chestiuni :

1/ Lmi semnaleză că după cum rezultă din tele-ramele primite la Legatiune ,mari grupuri de evrei din Basarabia și Bucovina ar fi trecuți peste Bug. Comisaritul General Nicolaev telegrafiază că un grup de 6500 de evrei și altul de 6000 ar fi fost trecuți recent și că, după unele informațiuni, la Berezhovka ar fi încă un grup de 60.000 de evrei care ar urma să fie trecuți peste Bug.

S'a comunicat :

Guvernul Reichului roagă a se inceta imediat cu aceste treceri neorganizate cari, pe lângă alte dificultăți pot prilejui și contaminarea armatei cu tifos exantematic.

P. I. Eam. →

2/ Dl. Clodius, care in prezent se găsește la Budapesta ar dori să vină la București dup. 22 Martie curent pentru a discuta câteva chestiuni nelămurite încă, în legătură cu acordul economic.

Domnul ministru al Economiei Naționale ar avea cunoștință despre intențiunea Domnului Clodius.

Dir. Part. →

3/ La fosta Legatiune a Greciei din Bucuresti s'ar găsi încă un funcționar și ajutorul Ateșatului Comercial, cari ar face propagandă împotriva puterilor Axei.

Domnul Steltzer se roagă să examineze dacă nu s'ar putea pune capăt acestei activități.

16. 4. 42.

[Handwritten signature]

Steltzer, consilier al Legăției Germaniei la București: 14.500 de evrei au fost trecuți de autoritățile românești pe partea germană a Bugului și urmează să fie trecuți peste Bug încă 60.000 de evrei. Vezi nota 65.

transferați pe partea germană două convoaie, unul de 6.500 de evrei și al doilea cu 8.000 de evrei, și că „în Berezovca se găsește probabil o concentrare de 60.000 de evrei care urmează să fie trecuți peste Bug”⁶⁵. Precum am menționat, datele provenite din surse românești, germane și sovietice confirmă că în cele două județe au fost concentrați cel puțin 150.000 de evrei. În aprilie 1942 rămăseseră în viață în „regatul morții” 1.779 evrei și în județul Berezovca 1.544 evrei din cei circa 163.000 concentrați de autoritățile române. Toți ceilalți au fost exterminați⁶⁶.

În prezent se poate aprecia numărul evreilor ucraineni pe care administrația românească i-a găsit în Transnistria la cel puțin circa 200.000, după următoarea defalcare: 25.436 în județul Râbnîța, 65.000 în Odessa (oraș și județ), circa 10.000 în județul Golta, 32.819 care au fost evacuați din Odessa cu trenurile (tabelul 14), 22.000 de cadavre găsite în mormintele comune la Dalnic (și încă circa 5.000 împușcați sau spânzurați pe străzile Odesei la sfârșitul lui octombrie 1941)⁶⁷, 28.221 evrei în partea de vest a Transnistriei, după raportul SSI⁶⁸, 4.000 care au fost deportați din Moghilev și au pierit. Până aici date românești oficiale. Mai trebuie adăugați mii de evrei din județul Tulcin care au fost închiși în lagărul morții de la Peciora și au fost împușcați de germani la Bar și la Balki, pe partea română a graniței cu teritoriul de ocupație germană din nordul Transnistriei, și alte câteva mii în județul Balta, care au fost transferați la Bogdanovca. În total, circa 200.000 de evrei.

Numărul adevărat al evreilor ucraineni pe care regimul românesc i-a găsit pe teritoriul său a fost probabil mai mare, deoarece lipsesc date despre numeroase orașele din nordul și centrul Transnistriei. Dacă vom adăuga cele câteva zeci de mii care au fost împușcați de unitățile Einsatzgruppe, ne vom convinge că majoritatea evreilor din Transnistria – peste 300.000 – nu au reușit să se evacueze spre est din cauza marilor victorii repurtate de armata germană la începutul războiului și a înaintării rapide a forțelor sale. Și într-adevăr, din numeroase mărturii reiese că majoritatea evreilor care au încercat să fugă spre est au fost nevoiți să se întoarcă deoarece armata germană le-a luat-o înainte.

⁶⁵ Notă despre convorbirile dintre secretarul general al Ministerului de Externe, Gheorghe Davidescu, și consilierul Legației Germaniei la București, dr. Gerhardt Steltzer, 13 martie 1942. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 16, p. 58 (USHMM/RG 250064, microfilm 6).

⁶⁶ Comunicare telefonică a pretorului din Domanevca, Iliescu, despre numărul de evrei în raion, 17 aprilie 1942, Arhiva Nikolaev 2178-1-5, p. 382. Franz Rademacher, consilier la departamentul pentru problemele evreiești și rasiale din Ministerul de Externe din Berlin (Deutschland Abt. D.III), a notat la 12 mai 1942 că cei 28.000 de evrei care au fost aduși în satele germane din Transnistria de către români au fost exterminați; vezi documentele de la Nürnberg NG 4817. Numărul deportațiilor din Odessa a însumat atunci cca 35.000. Câteva mii dintre ei au fost duși în județul Golta, și alte câteva mii au înghețat de frig sau au fost împușcați pe drum, și corpurile lor au fost arse în gări. În aprilie 1942 au rămas în viață 1.544 de evrei în județul Berezovca; vezi mai sus tabelul 14.

⁶⁷ Raportul Obkom (vezi nota 63), p. 22.

⁶⁸ Vezi mai sus nota 43.

5
ADEVĂRINȚĂ

Telegramă Nr. _____ din _____
s'a primit în luna de _____, ora _____ m. _____
Dumăzirea primitorului, _____

Nr. 4662

TELEGRAMĂ

D
= colonel. Stanculescu catre dl general. Lătaranu.
= sef. de stat. major. Francoea. =

Odessa. no. 1, din 23, 1 octombrie, 1941. Ora. 7/45. _____ ora _____ m. _____ ziua _____
_____ m. _____ timpul _____

— 1, 1) La orele 3, 1 prezentat comandamentul militar și predat dlui
— general. Ipeștioneanu. Ord. no. 3021, 826, 1) 2, 1) dl general. Ipeștioneanu.
— convocand comandantzii de regimente, a dat dispozițiuni pentru
— represiuni imediate, între care: intra. suprimarea: celor aproximativ
181,000. evrei din ghetourile și în fiecare sector de regiment _____
— suorimarea: a del. puțin 100. evrei prin spânzurătoare în _____
— plätze: 3, 1) degajarea: rămășițelor dela fostul Local, an gasit. _____
D în: curs: de: exekutare. sub. Lumina: a. doua. proiectoare. dela. 1 a. 1 c.

p. Conformitate,

302858

Ordinul 3161 al lui Antonescu: lichidarea a 18.000 de evrei din ghetourile din Odessa și spânzurarea a cel puțin o sută de evrei în fiecare sector de regiment. Vezi cap. 27, nota 18.

№ 583

Moara

7658

Centrul general tabacarii sau dracului
ca represalie dl. mareșal Antonescu
ordona:

- 1.) Executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați la Odessa.
- 2.) Toti indivizii ce intra in prevederile ordinului № 3161 din 23 oct 1941, ~~inca~~ ^{si} neexecutati si altii ce mai pot fi adaugati, vor fi bagati intr-o cladire in special construita ^{in care se va arde} ~~in care se va arde~~ ^{si} vor fi arsi. Acesta se va face in ziua inmormantării victorilor nostri.
- 3.) Acest ordin se va distinge dupa citirea lui.

D. O.

Sepele de Cabinet militar

Colonel Bawidescu

ban 4.583 din 24.8.1941

302858

Ordinul lui Antonescu de executare a evreilor din Basarabia care s-au refugiat la Odessa și a tuturor indivizilor care intra în prevederile ordinului 3161. Vezi cap. 27, nota 36.

326 5/11/1942 cap. Rom 2



permanantul nr. 512 16 in an prefectural in beresowka in
 gebietskommissar in nikolajew (deutsche zivilverwaltung)
 bittet um folgendes: gegenüber mihalowka und neu-
 odessa (etwa 60 km nordlich nikolajew am bug) sind auf
 der anderen seite des bugs etwa 120 km landeinwaerts 70.000
 juden zusammengetrieben. die militaerische rumaenische
 bewachung soll zurueckgezogen sein, so dass die juden
 ihrem schicksal ueberlassen sind. verhungern und erfrieren
 unter den juden herrscht flecktyphus. erste versuehen nach a-
 sselten hin kleidungsstuecke gegen lebensmittel umzutauschen
 dadurch wird auch das deutsche gebiet gefaehrdet, das ue-
 ber den zugriffenen bug leicht zu erreichen ist. der
 gebietskommissar in nikolajew bittet, schnellstens ueber das
 schicksal der juden zu entscheiden, beziehungsweise die
 juden so weit nach transilrien hineinzunehmen dass ein
 vordringen von juden ueber den bug ausgeschlossen ist, der
 gebietskommissar bittet um mitteilung was von rumaenischer seite
 anlassend wird. der gebietskommissar in nikolajew geht in schuete
 geglaubigt: regierungsinspektor

Comisarul nazist al districtului Nikolaev către guvernatorul Transnistriei: 70.000 evrei au fost concentrați la vest de Bug. Vezi cap. 28, nota 53



Am

*16 februarie
S.G. cu raspuns
s'a dat?
G.A. 199*

Telegrama No. 265 din 14. II. 1942 - 1230.

Către Guvernatorul Administrației Civile
din Transnistria

Prof. G. ALEXANDRU

Tiraspol.

In sate din teritoriul Transnistriei spre Vest de Bug se găsesc in nemijlocăta apropiere a graniței de interese multe mii de evrei casați in adăposturi sumare și absolut neîncăpătoare. Zilnic moare un mare număr de evrei cari abea se îngroapă in mod superficial. Astă stare cu totul imposibilă constatue un eminent pericol pentru satele germane din Transnistria și pentru teritoriul învecinat al comisariatului german din Ucraina. Odată cu înceocerea timpului cald sunt de așteptat mari epidemii. Pentru a salva trupete, administrația germană și populația, vă rog a lua urgente măsuri energice. Voi fi recunoscător dacă a-și primi cât de curând un comunicat de cele dispozate.

semnat: Oppermann Comisar general
Nicolaev-

*18.2.42
In raspuns com. gen. Oppermann
a dat locat masuri pentru
arderea cadavrelor evreiesti*

Stg

IMPRIMĂRIE A I.O.S. SEC. 2204
IMPRIMĂRIE

Răspunsul pe marginea documentului guvernatorului Transnistriei către comisarul districtului Nicolaev: „Am luat măsuri pentru arderea cadavrelor evreiești”. Cap. 28, nota 59

În prezent, se poate răspunde și la întrebarea: câți dintre evreii ucraineni din Transnistria au fost uciși de români? Și această chestiune importantă va fi examinată numai pe bază de documente românești secrete, descoperite doar în ultimul timp, și nu pe bază de mărturii și aprecieri. În conformitate cu raportul SSI citat anterior (în nota 43), mai erau încă în viață la începutul lui decembrie 1941, 28.221 evrei localnici la vest de calea ferată Jmerinca-Odesa, conform următoarei împărțiri: în județul Moghilev, 14.000; în orașul Moghilev, 4.000; în județul Iampol, 6.232; în județul Dubăsari, nici un evreu; în județul Râbnîța, 987; în județul Tiraspol, 3.072 (dintre care s-a notat în raport că 3.002 au fost trimiși la Bogdanovca și în oraș au rămas 70 de meseriași). În orașul Odesa se mai aflau 44.417 evrei, în total 72.638. Acest număr nu include zecile de mii de evrei ucraineni care se aflau la est de linia ferată Jmerinca-Odesa sau au fost transferați acolo (cu alte cuvinte, în zona Bugului), sau erau în curs de transferare. Al doilea document care specifică numărul evreilor localnici este din decembrie 1942.

Inspectoratul General al Jandarmeriei din Transnistria a raportat că în provincie trăiesc 80.087 evrei, dintre ei 29.971 evrei localnici⁶⁹. Așadar, de la începutul regimului românesc în Transnistria, septembrie 1941, și până în decembrie 1942 au fost uciși sau au pierit, conform documentelor oficiale românești, circa 170.000 de evrei ucraineni.

La 1 noiembrie 1943, comandamentul Corpului III de Armată a notat că în Transnistria trăiau 70.770 de evrei⁷⁰. O numărătoare efectuată de jandarmerie în septembrie 1943 a stabilit că în Transnistria au rămas în viață 50.741 evrei români (din Basarabia, Bucovina și Regat; vezi tabelul 11). Radu Lecca, comisarul pentru problemele evreilor, a stabilit la sfârșitul lui noiembrie 1943, după efectuarea unui recensământ al tuturor deportaților din România, că toți evreii care se găsesc în Transnistria, în afară de 50.741 deportați, sunt evrei localnici⁷¹. Aceasta însemna că în noiembrie 1943 erau în viață 20.000 de evrei ucraineni (vezi tabelul 11).

Așadar, între septembrie 1941 și noiembrie 1943 au fost exterminați cel puțin 180.000 de evrei ucraineni; majoritatea au fost uciși de români sau au pierit de foame, de tifos sau de frig, iar restul au fost predați localnicilor germani pentru a fi exterminați, mai ales în județul Berezovca.

⁶⁹ Raport al Inspectoratului General al Jandarmeriei din București privind numărul evreilor din Transnistria, răspândirea lor și locurile de unde au fost deportați – după împărțirea: Basarabia, Bucovina, Regat și localnici – decembrie 1942. Copii: Arhiva Ministerului de Interne, dosar 20725, vol. 9, p. 291; (USHMM/RG 25004M, microfilm 25).

⁷⁰ Vezi mai sus nota 48.

⁷¹ Radu Lecca către mareșalul Antonescu cu privire la modalitățile de aplicare a hotărârii mareșalului de repatriere a deportaților din Transnistria, 20 noiembrie 1943, Ancel, *Documents*, VII, nr. 393, p. 547.

Bazându-ne exclusiv pe documente oficiale românești, pregătite în timp real, se poate stabili că numărul evreilor în România Mare era în ajunul izbucnirii războiului mai mic decât 800.000. În numărul evreilor care au rămas în Regat și sudul Transilvaniei nu a intervenit o schimbare importantă; recensământul din 1941 și recensământul „persoanelor având sânge evreiesc” au confirmat veridicitatea acestei constatări.

Numărul victimelor pe teritoriul rămas sub suveranitatea României în ajunul izbucnirii războiului contra Uniunii Sovietice a fost relativ mic. Circa 200 de evrei au fost uciși în pogromul de la Dorohoi din iulie 1940, câteva sute de evrei au fost aruncați de vii din trenuri și au murit, circa 400 de evrei au fost împușcați în pogromul de la Galați în iulie 1940, 150-200 de evrei au fost uciși în pogromul de la București, circa 15.000 de evrei au fost uciși în pogromul de la Iași și în „trenurile morții”, circa (1.300) de evrei au fost împușcați sau au pierit în Transnistria dintre cei deportați din România în toamna lui 1942 (vezi în continuare), și alte câteva sute din cei care au fost în detașamentele de muncă obligatorie au murit în accidente de muncă, de boală sau din cauza condițiilor grele de viață. În total, circa 20.000 de evrei.

Exterminarea și deportarea au avut loc în special pe teritoriile pe care România a fost nevoită să le predea Uniunii Sovietice în iunie 1940 – Basarabia și Bucovina de Nord – precum și în sudul Bucovinei și în județul Dorohoi din Regat, conform hotărârii lui Ion Antonescu de a deporta pe evreii de acolo. În 1930 trăiau în aceste teritorii (fără județul Dorohoi) 300.059 evrei (tabelul 1) și împreună cu județul Dorohoi 312.991. Numărul evreilor în aceste zone a crescut în anul de ocupație sovietică (iulie 1940 – iulie 1941) cu câteva zeci de mii, dar nu este posibil să adevărim această apreciere din lipsa de date în acest sens, și de aceea acest adaos nu a fost luat în considerație în calculele făcute în studiul de față.

Odată cu descoperirea documentelor românești secrete a devenit clar că numărul evreilor uciși în primul val de exterminare a fost mai mic decât s-a crezut înainte. În Basarabia (inclusiv județul Hotin) se aflau, în august 1941, 79.394 evrei în viață, și în întreaga Bucovina (fără județul Dorohoi), 79.642 evrei; în total, 159.036 (tabelul 2). Circa 142.000 de evrei au dispărut în lunile iulie-august 1941, în timpul operațiunilor militare pentru recucerirea teritoriului și imediat după ele. 25.000 au fost uciși în Basarabia (raportul Niculescu). Circa 15.000 au fost uciși în sate și târguri în Bucovina de Nord de către populația localnică – români și ucraineni – și de către armata română. Circa 32.00 de evrei au fost deportați în cadrul „deportărilor pripite” din iulie-august 1941, și circa 16.000 au fost uciși imediat. Circa 3.000 au fost uciși în Cernăuți în

primele zile de ocupație de către unitățile de lichidare naziste și de către armata și poliția română, și un număr mai mare la Chișinău. Au rămas încă circa 80.000 de evrei a căror soartă nu este cunoscută. În afară de faptul că majoritatea au fost uciși.

S-a clarificat în acest capitol că și soarta a zeci de mii de evrei care au încercat să fugă a fost asemănătoare cu cea a evreilor care au rămas pe loc, din cauza rapidității ofensivei armatei germane și a ordinului explicit de a-i împușca. Circa 80.000 de evrei care au supraviețuit după masacrele comise de autoritățile și populația românească din Basarabia au fost deportați în Transnistria. S-a dovedit că majoritatea populației evreiești din Bucovina a rămas pe loc, însă majoritatea evreilor din târguri și sate au fost masacrați. 86.768 de evrei din întreaga Bucovină au fost deportați în 1941 și 1942, și încă 9.367 din județul Dorohoi. Numărul total al deportațiilor în Transnistria a fost de 195.000. Numărul supraviețuitorilor, inclusiv evreii din Dorohoi, a fost în noiembrie 1943 de circa 50.000. 145.000 de evrei cetățeni ai României au fost uciși sau au pierit în Transnistria sau în drum spre ea. Regimul de ocupație românesc a găsit în Transnistria cel puțin 200.000 de evrei localnici în viață. Uriașele acțiuni de masacrare inițiate de regimul de ocupație românesc la Odessa și în „regatul morții” și în timpul campaniilor de deportare, și predarea de evrei unităților de lichidare ale coloniștilor germani au provocat moartea a circa 180.000 de oameni. În total, regimul antonescian poartă răspunderea pentru dispariția a cel puțin 410.000 de evrei.

Documentele secrete descoperite în dosarele Ministerului de Externe și ale Ministerului de Interne au clarificat amploarea deportării și masacrului și au demonstrat că Guvernul României a păstrat o evidență precisă a numărului de evrei pe care i-a lichidat sau i-a deportat, inclusiv evrei ucraineni, provocându-le moartea, și că s-a folosit de o înșelătorie pentru a micșora pe hârtie numărul deportaților și a reduce în acest fel răspunderea lui pentru moartea lor. Dacă n-ar fi existat aceste date precise, ar fi trebuit să ne bazăm pe aprecieri și mărturii. La toate acestea trebuie adăugate câteva zeci de mii de evrei care au fost uciși îndeosebi în Basarabia, în zilele recuceririi provinciei și executarea întregii populații evreiești din sate și târguri.

Tabelul 14: Victimele evreiești pentru a căror moarte poartă răspunderea statul român, conform cu date oficiale românești

Acțiuni de exterminare și deportare	Regat și sudul Transilvaniei	Județul Dorohoi	Basarabia	Bucovina	Totalul victimelor (cifre rotunjite)
Victime ale pogromurilor 1940-1941	cca 18.000 ⁷²				
Victimele ordinului de „curățirea terenului”			41.000 ⁷³	20.000 ⁷⁴	
Deportați în Transnistria	2.016 ⁷⁵	(11.567) ⁷⁶		194.382*	
În viață în 1943/1944	678 ⁷⁷	(6.425) ⁷⁸	11.683	34.149	
Victimele deportării	1.338	5.142	148.558*		
Totalul victimelor (cifre rotunjite)	20.000	5.000	210.000*		240.000

* Cifra cuprinde împreună evrei din Basarabia și Bucovina

Numărul minim al evreilor pentru a căror lichidare poartă răspundere statul român este 420.000, dar în realitate el este mai mare cu câteva zeci de mii. Este important de menționat că această concluzie nu se bazează pe o comparație cu numărul de evrei care au trăit în România în 1930 ci cu numărul de evrei care au trăit în 1941 și au dispărut până în 1944.

⁷² Despre pogromul de la București vezi vol. 1, partea întâi, p. 418-420; despre pogromul de la Dorohoi și aruncarea evreilor din trenuri vezi vol. 1, partea întâi, p. 215-222.

⁷³ Această cifră include 25.000 care au fost numărați și uciși în Basarabia (raportul Niculescu, vezi nota 7) și 16.000 care au fost uciși în deportările pripite (vezi nota 11).

⁷⁴ Această dată nu apare în nici o statistică oficială românească. Ea se bazează pe datele comunicate de primarul orașului Cernăuți, Drept al popoarelor, Traian Popovici, după care la revenirea regimului românesc în Bucovina de Nord existau pe teritoriul ei 70.000 de evrei: El nu știa unde au dispărut restul. Vezi Carp, *Cartea Neagră*, III, p. 182. La numărătoarea oficială au fost găsiți 53.809 (tabelul 1). Această apreciere minimală a numărului de evrei care au fost uciși în primul val se bazează și pe studiul amintit pe larg în capitolul 17, notele 136-142, cu privire la exterminarea evreilor din sate și din târguri de către armata română și populația locală, imediat după cucerirea teritoriului.

⁷⁵ Vezi tabelul 8.

⁷⁶ Detaliat: 9.367 deportați în 1941 (vezi tabelul 3), 360 deportați în 1942 (vezi nota 26), precum și 1.940 din raionul Herța. Județul Dorohoi cuprindea și plasa Herța, carea fost anexată în 1940 Uniunii Sovietice. În 1930 locuiau acolo 1.940 de evrei (*Memento*, vezi nota 4, p. 28). Cifra este pusă în paranteze întrucât el este inclus în numărul deportaților din Basarabia și Bucovina.

⁷⁷ Vezi tabelul 8, raport în timp real.

⁷⁸ Vezi tabel 11, 15 noiembrie 1943.

În pregătirea acestui studiu statistic nu au fost luate în considerație o serie de evenimente și probleme care pot să schimbe datele cu privire la numărul evreilor din România în anii 1940-1944. Aceste probleme sunt: baza juridică a definirii evreului și măsura în care aceasta a influențat precizia și autenticitatea recensământului persoanelor având sânge evreiesc; rata natalității și a mortalității în cadrul populației evreiești în zonele în care nu au avut loc deportări în Transnistria; emigrări în Palestina; studii românești despre exterminare pe teritoriile românești.

La recensământul general care s-a efectuat în aprilie 1941, Institutul Central de Statistică a dat dispoziție să se înregistreze drept evrei „toți cei care au cel puțin un bunic evreu”. Baza pentru definiția evreului a fost „statutul evreilor” din 8 august 1940, care definea ca evreu orice persoană ai cărei părinți sau cel puțin unul din bunicii săi au fost evrei; copiii născuți din mamă creștină și tată evreu; femeii căsătorite cu creștini care s-au botezat după 22 iunie 1939. Botezul după publicarea statutului nu schimba definirea ca evreu⁷⁹. Antonescu însuși a compus în martie 1941 un Decret-Lege special care interzicea evreilor să se convertească⁸⁰. Ministrul Educației, Cultelor și Artelor a justificat legea prin necesitatea „de a apăra... ființa etnică a neamului românesc de infiltrațiuni evreiești” și pentru a împiedica pe orice cale posibilă „încercarea evreilor de a ascunde originea lor etnică” prin „trecerea acelor de religie mozaică” la „cultele noastre istorice”⁸¹.

Pregătirile pentru deportarea tuturor evreilor din România au dus la adoptarea legilor de la Nürnberg – cu câteva modificări – cu privire la definiția evreului printr-o lege care obliga pe toți locuitorii „având sânge evreiesc” să se înregistreze la un recensământ special. Obligativitatea înregistrării ca evreu privea orice persoană ai cărei părinți sau bunici sau chiar numai unul dintre bunici avea sânge evreiesc. Era considerat evreu oricine aparține – sau a aparținut vreodată – credinței evreiești sau a făcut parte din comunitatea evreiască. Un cetățean român care avea unul din bunici evreu era recenzat la postul de poliție, și nu la unul din oficiile Centralei Evreilor. Copiii „având sânge evreiesc” care n-au fost botezați

⁷⁹ Decret-Lege nr. 2650, 9 august 1940, „Monitorul Oficial” nr. 183, copie în Ancel: *Documents*, I, nr. 79, p. 438.

⁸⁰ Decret-Lege nr. 711. *Idem*, nr. 68, 21 martie 1941.

⁸¹ Recomandarea ministrului Justiției (cuprinzând și opinia ministrului Cultelor) de a respinge apelul „Nunțului Papal”, care s-a împotrivit interdicției impuse evreilor de a se creștina, deoarece contrazicea concordantul cu Vaticanul din 1927, 11 iulie 1941. Ancel, *Documents*, X, nr. 289, p. 689, 691.

până la vârsta de un an erau considerați evrei. De aici rezultă că astfel de copii, care au fost botezați, erau considerați creștini.

Această lege a trezit multe proteste printre cei care erau pe jumătate sau pe sfert evrei (și ale părinților lor creștini) care s-au trezit că sunt identificați ca evrei și erau supuși la plata tuturor taxelor și impozitelor speciale impuse evreilor.

Aceste persoane și descendenții lor nu erau în realitate evrei și nu trăiau ca evrei. La sfârșitul lui aprilie 1942 și odată cu apropierea pregătirilor pentru „soluția finală”, a fost publicat un Decret-Lege special, nr. 1257, care-i scutea de obligativitatea predării de efecte impusă evreilor, li s-a permis să dețină aparate de radio și au fost scutiți de obligația de a fi recenzați în recensământul persoanelor având sânge evreiesc. Legea a stabilit că „cetățenii români având sânge românesc, cu unul din părinți de altă origine etnică decât cea evreiască, sunt acum creștini, fiind botezați înainte de 9 august 1940” (ziua publicării statutului evreilor)⁸².

Ministrul Românizării a raportat Președinției Consiliului de Miniștri la începutul lui 1943 că, la recensământul celor cu sânge evreiesc, au fost numărați numai „acei evrei care au ambii părinți evrei și de religie mozaică”, fapt care a determinat scăderea numărului de evrei care au fost recenzați⁸³.

Recensământul din 1942 a constatat că la o populație evreiască de circa 300.000, erau pe întreg cuprinsul României 2.942 copii de origine mixtă, 4.714 evrei botezați și 4.214 evrei căsătorii cu neevrei. Marea majoritate a copiilor de origine mixtă erau creștini. Este posibil ca alte câteva sute sau câteva mii de evrei pe sfert sau poate pe jumătate să fi reușit să se sustragă de la înregistrarea ca evrei datorită Decretului-Lege nr. 1257, datorită unor bune legături ale părinților sau bunicilor lor români sau datorită bunăvoinței recenzorilor. Dar această situație nu a schimbat tabloul general al recensământului, întrucât acești români „având sânge evreiesc”, nu erau evrei, nu se simțeau evrei și nu trăiau ca evrei. Organizațiile evreiești au fost chiar de părere că Decretul-Lege nr. 1257 a schimbat caracterul recensământului prin faptul că încetase să fie un recensământ al celor „cu sânge evreiesc” deoarece a anulat de fapt obligația creștinilor cu unul sau ambii bunici evrei, să se înregistreze ca evrei. „Este vorba de un recensământ al populației evreiești propriu-zise”⁸⁴.

⁸² Decret-Lege nr. 1257 cu privire la suspendarea aplicării legilor referitoare la diferite categorii de evrei, „Monitorul Oficial” nr. 100, 1 mai 1942.

⁸³ Notă a ministrului românizării privind schimbările în numărul evreilor din România în anii 1930-1942, 13 februarie 1943, AnceI, *Documents*, X, nr. 113, p. 307.

⁸⁴ *Memento*, p. 39, nota 1.

Recensământul din aprilie 1941 a constatat că pe teritoriul micșorat al României trăiau 302.050 evrei. În 1942 au fost numărați 275.068 evrei în Regat și în sudul Transilvaniei și încă 17.081 în Bucovina, majoritatea la Cernăuți. În total, 292.149 evrei⁸⁵. Între recensământul din 1941 și cel din 1942 au dispărut circa 13.000 de evrei în Regat – 285.175 în comparație cu 272.573⁸⁶. Este de presupus că aceștia au fost victimele pogromului de la Iași. Numărul evreilor a continuat să scadă, astfel că la 1 ianuarie 1943 a fost apreciat la 289.952 în întreaga Românie (271.087 în Regat și în sudul Transilvaniei, 18.764 în Bucovina, inclusiv județul Dorohoi, și 101 în Basarabia)⁸⁷.

La 1 noiembrie 1943 numărul evreilor a fost apreciat la 287.804 în întreaga Românie⁸⁸. Bazându-ne pe înregistrările efectuate de către secția de statistică a Centralei Evreilor și pe înregistrările de la Biroul Central de Statistică, se poate stabili că între anii 1941-1943 s-a înregistrat o scădere permanentă a natalității și o creștere bruscă a cazurilor de moarte naturală (nu ca rezultat al execuțiilor, înfometări, frigului sau epidemiilor).

Tabelul 15: Creșterea naturală a populației evreiești în anii 1941-1943⁸⁹

Anul	Nașteri	Decese	Creștere naturală	Căsătorii
1940	2.672	4.978	-2.306	nu există date
1941	3.738	9.767	-6.029	nu există date
1942	1.520	4.813	-3.293	2.582
1943 (ianuarie-octombrie)	1.292	3.302	-2.088	1.649

⁸⁵ *Idem*, p. 39.

⁸⁶ *Idem*. Uniunea Evreilor Români a ajuns la concluzia că 29.500 de evrei au dispărut în Regat între cele două recensăminte; vezi T. Similian, „Tragicul cifrelor”, „Curierul Israelit”, 4.3.1945.

⁸⁷ Centrala Evreilor din România, „Buletinul Demografic al populației evreiești din România”, nr. 1, iulie 1943, p. 6.

⁸⁸ *Idem*, nr. 10, aprilie 1944, p. 2.

⁸⁹ Sursa datelor privind anii 1941-1943. *Idem*, p. 37 (nașteri, copii vii). Sursa datelor pentru anul 1940 și datele privind căsătoriile – *Memento*, p. 57, 86. Datele privind anul 1940 nu cuprind evreii din Bucovina de Nord.

Tabelul 17: Comparație între datele recensământului persoanelor având sânge evreiesc și datele Siguranței⁹⁰

Localitatea	Recensământul persoanelor având sânge evreiesc 20.5.1942	Datele Siguranței	Data
Oravița	401	473	vara 1942
Arad	9.406	9.521	1 iunie 1941
Arad	9.406	11.882	ianuarie 1942
Botoșani	17.441	20.753	sfârșitul anului 1942
București	98.048	cca. 120.000	mai 1943
Bacău	13.038	12.870	sfârșitul anului 1941
Huși	2.096	2.011	decembrie 1941
Hârlău	2.023	2.110	noiembrie 1941
Timișoara	11.788	11.809	vara 1942
Târgu-Ocna	1	1.171	mai 1941
Lugoj	1.241	1.662	vara 1942
Moinești	1	1.554	vara 1941
Ploiești	2.075	1.417	iulie 1941
Ploiești	2.075	2.094	aprilie 1942
Podu-Iloaiei	-	1.171	martie 1942
Fălticeni	5.085	5.569	1941
Pașcani	1.440	1.425	noiembrie 1941
Roman	6.485	6.237	mai 1942

Creșterea naturală a populației evreiești a dispărut. Numărul evreilor a scăzut în mod absolut cu 13.779 într-o perioadă de mai puțin de patru ani.

Deschiderea arhivelor Siguranței și SSI permite verificarea veridicității rezultatelor recensământului evreilor efectuat în 1942 de către Centrala Evreilor, sub supravegherea strânsă a Institutului Central de Statistică. Siguranța îi privea pe evrei ca pe un element dușman care trebuie ținut în permanență sub supraveghere pentru a preveni subminarea ordinii publice. Ea avea la dispoziție cartoteci cu numele evreilor din fiecare localitate și rapoartele periodice privind starea de spirit a populației cuprindeau și numărul exact al evreilor și al tuturor locuitorilor.

⁹⁰ Sursa datelor privind numărul evreilor în orașe și târguri, cu excepția Bucureștiului, în dosarele Siguranței și Ministerului de Interne despre „Starea de spirit a populației” în anii 1941-1942. Copie în USHMM/RG 25004M, microfilmele 7, 8, 9. Aprecierea privind numărul evreilor la București din aprilie 1943 se bazează pe raportul ministrului de Interne Vasiliu către Președinția Consiliului de Miniștri, 30 aprilie 1943. Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 25 (USHMM/RG 25006M, microfilm 14).

Tabelul nr. 17 cuprinde date comparative între recensământul „posesorilor de sânge evreiesc” și cele ale Siguranței în diverse localități.

Acestea sunt deosebirile dintre datele recensământului și datele Siguranței: Arad – în iulie 1941 au fost evacuați la Arad 1.893 de evrei din târgurile și satele din județ. Botoșani – în oraș trăiau câteva sute de refugiați din Polonia, și nu toți s-au înregistrat în timpul recensământului, dar Siguranța știa de existența lor; de asemenea, au fugit la Botoșani evrei din târguri din județul Dorohoi. Târgu Ocna – toți evreii au fost evacuați la Bacău. Moinești – la fel. Ploiești – la 14 iulie toți bărbații au fost închiși în lagărul de la Teiș în urma bombardării rafinăriilor de către aviația sovietică, de aceea s-a raportat în iulie 1941 despre o scădere a numărului de evrei; în toamnă li s-a permis să se întoarcă în oraș. Podu-Iloaiei – în aprilie 1942 toți evreii au fost evacuați la Iași. București – Siguranța nu avea date verificate cu privire la numărul de evrei în București, și din ordinul lui Antonescu, ea a încercat să împiedice orice încercare a evreilor de a se stabili la București. În septembrie 1940 numărul evreilor din Capitală a fost apreciat la 120.000, dar recensământul din 1942 a dovedit că a fost o exagerare. Numărul lor a crescut într-adevăr, dar nu a atins 120.000. Cine reușise să se mute la București fără autorizație nu se prezenta la poliție de teamă să nu fie arestat. După pogromul de la Iași, Bucureștiul era considerat ca fiind cel mai sigur loc pentru evrei.

Numărul total al evreilor din România nu s-a schimbat, dar în orașele din provincie Siguranța a constatat anumite schimbări în privința numărului de evrei.

Legatia germană a urmărit datele cu privire la numărul evreilor din România și s-a bucurat de o colaborare totală a șefilor Institutului Central de Statistică, a directorului lui, Sabin Manuilă și a adjunctului său, Golopenția. Directorul adjunct a raportat direct „prea onoratului dl. Richter”, în iulie 1942, că în întreaga Românie trăiesc circa 290.000 de evrei, și a ținut chiar să noteze că în urma ultimelor deportări numărul evreilor a scăzut „în județele deportării” din sudul Bucovinei, „cu câteva sute de capete” (Einige Hudert Köpfe)⁹¹. Richter a întocmit un rezumat al datelor recensământului persoanelor având sânge evreiesc, inclusiv defalcarea după vârste, ocupații, numărul căsătoriilor mixte, al copiilor de origine mixtă și botezați⁹². Un institut guvernamental din Viena a analizat rezultatele recensământului general din 1941, efectuând o comparație între recensămintele generale din România începând cu 1899, din Basarabia începând cu 1897 (atunci inclusă în imperiul rus), din Bucovina și din Transilvania

⁹¹ Artur Golopenția către Gustav Richter privind numărul evreilor din România și răspândirea lor în diverse regiuni, 18 iunie 1942, Ancel: *Documents*, I, nr. 39, p. 279.

⁹² Rezumat al datelor recensământului posesorilor de sânge evreiesc, întocmit de Richter, fără dată, 1942. *Idem*, nr. 44, p. 294-295.

începând cu 1880 (atunci parte din Austro-Ungaria). Naziștii au notat în studiul despre evreii din România ceea ce românii s-au abținut să constate în scris: „Evreii din Basarabia, și din orașe și din sate... au fost lichidați aproape în întregime în război”⁹³.

*Rezumat al datelor din recensământul persoanelor având sânge evreiesc,
întocmit de Gustav Richter (vezi nota 92)*

<u>ALTER</u>	<u>BEIDE GESCHLECHTER</u>	<u>MÄNNLICH</u>	<u>WEIBLICH</u>	<u>BEIDE GESCH.</u>	<u>MÄNNL. %</u>	<u>WEIBL. %</u>
					<u>PROZENTEN</u>	
Total:	272.573	129.630	142.943	100	100	100
1:Prozent	100	47,6	52,4			
<hr/>						
0 = 4 Jahre	10:547	5:375	5:172	3,87	4,15	3,62
5 = 9	15:414	7:874	7:540	5,65	6,07	5,27
10-14	20:035	10:278	9:757	7,35	7,93	6,83
15-19	24:072	11:952	12:120	8,83	9,22	8,48
20-24	18:276	8:593	9:683	6,70	6,63	6,77
25-29	21:733	9:678	12:055	7,97	7,47	8,43
30-34	27:370	12:744	14:626	10,04	9,83	10,23
35-39	26:680	12:956	13:724	9,79	9,99	9,60
40-44	24:372	11:526	12:846	8,94	8,89	8,99
45-49	20:541	9:812	10:729	7,54	7,57	7,51
50-54	16:473	7:789	8:684	6,04	6,01	6,08
55-59	13:927	6:403	7:524	5,11	4,94	5,26
60-64	11:693	5:184	6:509	4,29	4,00	4,55
65-69	8:915	3:953	4:962	3,27	3,05	3,47
70-74	6:095	2:748	3:347	2,24	2,12	2,34
75-79	3:767	1:632	2:135	1,38	1,26	1,49
80-84	1:637	729	908	0,6	0,56	0,64
85-89	634	275	359	0,23	0,21	0,25
90-94	182	61	121	0,07	0,05	0,08
95-99	55	13	42	0,02	0,01	0,03
über 100	22	8	14	unter 0,01	unt. 0,01	
ohne Angaben	131	47	84	0,05	0,04	0,06

⁹³ Die Bevölkerung zählung in Rumanien, Bearbeitet und herausgegeben von der Publikationsstelle Wien, Wien, 1943, p. 24 (Recensământul ale populației în România), copie. *Idem*, p. 332.

Total der Gezählten				292.149, davon:
Altreich und Siebenbürgen	23.573	(20.5.42)		
Bukovina mit Dorohoi u. Hotin	19.475	(20.7.42)		
Boasrabien (ohne Hotin)	101	(April-Juni 42)		
Total	292.149			
in Städten wohnhaft				289.620 99.1%
auf dem Lande				2.529 0.9%

1899 waren in Rumänien (Altreich) 266.652 Juden = 4-5% d. Gesamt-Bev.
 1912 " " " 241.088 " 3.3% " "
 1930 " " Grossrumänien 756.930 " 4.2% " "
 1942 " " jetaigem Rumänien 292.149 " 1.7% " "

Daten der Vergangenheit nach den Angaben des statistischen Instituts

Hauhaltungen (Altreich ohne Dorohoi):

15.428	17,8%	mit einer Person
21.410	24,7%	" zwei Personen
19.614	22,6%	" drei "
15.100	17,4%	" vier "
8.286	9,5%	" fünf "
6.990	8%	" 6-14 "

ausserdem 3.592 unterschiedliche Betriebe und 100 Kollektivwirtschaften (Spitäler, Asyls, Gefängnisse etc.)

Von den 272.573 im Altreich (ohne Dorohoi) gezählten sind 4.631 oder 1,7% nichtjüdischer Religion.

16.743	oder 38%	davon orthodox
613	" 13%	" griechisch-katholisch
16.746	" 35%	" rumänisch-katholisch
360	" 8%	" reformiert (Kalvinisten)
231	" 5%	" lutheranisch
138	" 3%	" andere Konfessionen

Mischehen:

Total: 4.145 hiervon 2.077 jüdische Ehegatten und 2.068 " " Ehesfrauen
 ausserdem 147 verschiedene Mischehen mit Kindern (20.5.1942)

2.212	/ 53%	der gezählten Mischehen mit Personen rumänischer Abstammung
960	/ 23%	" " " " " " " " " " " "
729	/ 18%	" " " " " " " " " " " "
244	/ 6%	" " " " " " " " " " " "

Kinder aus Mischehen

total 2.942 Kinder, also 1,1% der Gesamt-Judenzahl
 1.347 oder 47% davon haben rumänischen Elternteil
 756 " 26% " " deutschen " "
 618 " 21% " " ungarischen " "
 181 " 6% " " anderen " "

<u>Berufe:</u> Berufstätige (Beschäftigte & Arbeitslose)	107.052	39,3%
Nichtberufstätige	165.521	60,7%

Die Berufstätigen teilen sich in 59.570 oder 55,6% Beschäftigt
 47.482 " 44,4% Arbeitslos

Einkelberufe (der Berufstätigen)		Beschäftigt:	Arbeitslos
Total:	107.052 100%	59.570 100%	47.482
a) Handwerker und Arbeiter in Prozent	39.114 100%	24.688 62,9%	41,3 14.506 37,1%
b) Büro- und Handels- Angestellte; in Prozent	11.159 100%	14.414 46,3%	24,3% 16.725 53,7%
c) Handels- u. Industrie- Chafis; in Prozent	20.811 100%	9.393 47,6%	16,6% 10.908 52,4%
d) Freie Berufe (Titel) in Prozent	5.348 100%	3.417 63,9%	5,7% 1.931 36,1%
e) Lehrer und Klerus in Prozent	3.375 100%	2.809 83,2%	4,7% 566 16,8%
f) Verschieden. Beschäftigte; in Prozent	7.249 100%	4.599 63,7%	7,4% 2.846 39,3%

Die Angehörigen der freien Berufe teilen sich wie folgt auf:

Anwälte	212	6,9%
Architekten	93	2,7%
Apotheker	269	7,9%
Ingenieure	752	22,5%
Ärzte	1.608	46,9%
Fliegerärzte	10	0,3%
Zahnärzte	230	6,7%
verschiedene	246	7,2%

Alter- und Geschlechtsgruppen:

Männer:	129.630	oder 47,6%
Frauen:	142.949	" 52,4%

<u>Grosse Altersgruppen:</u>		<u>Männlich:</u>		<u>Weiblich:</u>
total	272.573	100	129.630	100 142.94
0 - 14 Jahre	60.056	22,0	30.261	23,7 29,34
16-50 Jahre	152.440	55,9	72.731	55,3 80,70
51 und mehr	59.946	22,0	27.191	21,0 31,75
ohne Angaben	131	unter 0,1	47	84
	100		35,9%	64,1%

CENTRALA EVREILOR DIN ROMÂNIA
RECENSĂMÂNTUL PENTRU LOCUTORII AVÂND SÂNGE EVREESC
 CONF. DECRET-LEGE Nr. 9.418, PUBLICAT ÎN MONITORUL OFICIAL Nr. 289/1941

ADEVERINȚA Nr. 51887

S'A PRIMIT DE NOI, COMPLETATĂ, FOAIA DE REGENSĂMÂNT
 A DECLĂRANTULUI, Filderman, Sabin
 DOMICILIAT ÎN București STR. Privitei
 Nr. 39 SEMNĂTĂ DE: SUSNUMITUL
PĂRINTELE
TUTORELE

LA București LA DATA DE 29 Mai 1942

ACT DE IDENTITATE
 Nr. Pp. 3249/42
 Data 28/5/42

Anexă: Studiul demografic al lui Manuilă

În 1957 a fost publicat în Occident un studiu demografic comun al fostului director al Institutului Central de Statistică al României, Sabin Manuilă, și al liderului evreilor din România, dr. Filderman, despre populația evreiască din România⁹⁴. Acest studiu a stabilit, chipurile, că circa 15.000 de evrei au murit sau au dispărut pe teritoriul României în granițele ei ciuntite (Regat, sudul Bucovinei și sudul Transilvaniei), 103.919 evrei în Basarabia și Bucovina de Nord și 90.291 în nordul Transilvaniei de sub ocupația Ungariei. Pierderile în vieți omenești suferite pe tot teritoriul României în frontierele din 1939 s-au cifrat, după afirmațiile autorilor, la 27% din totalul populației evreiești. Răspunderea pentru pierderile suferite de populația evreiască s-ar împărți în felul următor: „2% administrației române, 13% acțiunii militare germano-române desfășurată aproape exclusiv pe frontul răsăritean și 12% acțiunii guvernului ungar, secondat de autoritățile germane”⁹⁵. Bazându-se, chipurile, pe un document din arhiva dr. Filderman, în studiul demografic se face aluzia că „un delegat al Republicii Populare Române care a plecat la Moscova a cerut în 1947 [de la Filderman] după înapoierea sa la București să acorde ajutor la o sută de mii de evrei români care trăiesc în Rusia”⁹⁶. Filderman ar fi încercat, așa se pretindea, să ajute pe acești evrei prin intermediul Joint-ului, dar nu a reușit. Deci, ar rezulta că circa o sută de mii de evrei din Basarabia și Bucovina ar fi reușit să fugă în Uniunea

⁹⁴ S. Manuilă & W. Filderman, *Regional development of the Jewish population in Romania* (în continuare, *Regional*), Stabilimente Tipografice F. Failli, Roma 1957. A apărut și în românește sub titlul *Populația evreiască din România*.

⁹⁵ *Regional*, p. 11-12.

⁹⁶ *Idem*, p. 5. Manuilă a citat pentru a întări, acestei afirmații dintr-un studiu publicat în 1943 (înainte ca dimensiunile Holocaustului să fi fost cunoscute în Europa): Eugen M. Kulischer, *The Displacement of Population in Europe*, Montreal, 1943.

Sovietică, 3.000-4.000 au fost „victimele represaliilor [!] militare la Iași”, 109.001 de evrei au fost deportați în Transnistria, și „se apreciază” că circa jumătate din ei – 54.500 – au pierit în Transnistria. Studiul se încheia cu afirmația că „în nici o țară dominată de naziști n-a supraviețuit așa de mare proporție a populației evreiești”⁹⁷. Ceea ce surprinde în acest studiu nu este încercarea lui Manuilă de a elibera România de răspunderea ei pentru exterminarea evreilor ei, ci semnătura lui Filderman pe document.

Directorul Institutului de Statistică al României, Manuilă, era cunoscut printre evreii din București datorită atitudinii umane pe care a dovedit-o față de „sclavii” evrei care au fost puși, la cererea sa, la dispoziția Institutului Central de statistică. Manuilă i-a scris lui Antonescu în iunie 1944 că Institutul a primit în trecut aproximativ „2.300 de evrei, majoritatea lor intelectuali” și s-a angajat „să-i disciplineze”, deși directorul Institutului știa că „disciplinarea acestor evrei este o operă grea”. Manuilă a cerut să i se pună la dispoziție intelectuali tineri. Este mai ușor să fie îndrumați, a scris Manuilă lui Antonescu, și ei „sunt mai puțin înrâiți decât generațiile adulte”. Manuilă a mai cerut ca acești evrei, pe care el îi va iniția, să nu fie schimbați cu alții, după obiceiul autorităților militare care răspundeau de munca obligatorie (metodă care producea mită), „pentru că inițierea statistică răpește mult timp”. Manuilă a propus o tranzacție intelectualilor evrei care i-au fost repartizați – un fel de propunere care nu poate fi refuzată: „Am introdus metoda recrutării de voluntari dintre evrei care să lucreze 12 luni pe an în loc de trei luni, la cât erau obligați. Aproape toți evreii au acceptat să facă voluntar serviciu gratuit 12 luni pe an”⁹⁸. Munca gratuită la Institut acorda intelectualilor un carnet de scutire de muncă obligatorie fără de care puteai fi arestat în cursul unor razii inopinate pe străzi ori să fi trimis la un detașament de muncă obligatorie îndepărtat, unde exista pericol fizic pentru viața evreilor. Problema asigurării existenței evreilor „care s-au oferit să lucreze gratuit” nu s-a pus.

Sabin Manuilă a satisfăcut voracitatea lui Antonescu pentru grafice și statistică, cunoscută tuturor în guvernul și anturajul său. Lui Antonescu îi plăceau grafice și date de când era ofițer de Stat Major în primul război mondial. Trebuia să i se prezinte sub formă de diagramă orice chestiune, inclusiv progresul în „soluționarea problemei evreiești”. Aceste diagrame „dovedeau” realizările regimului în toate domeniile, și un prieten apropiat al lui Antonescu și al soției sale le-a definit „grafice false, dar frumos desenate”⁹⁹.

⁹⁷ *Idem*, p. 8, 12.

⁹⁸ Sabin Manuilă lui Ion Antonescu, cu rugămintea de a anula intervenția M.St.M. în activitatea Institutului, iunie 1944. Ancel, *Documents*, X, nr. 156, p. 399.

⁹⁹ Scrisoarea lui Nicolae Mareș către ziaristul Ion Rădulescu Joldia, 5 noiembrie 1943, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, vol. 13, p. 20 (USHMM/RG 25004M, microfilm 32).

Strângerea și prelucrarea datelor statistice în toate domeniile, în afară de problemele militare sensibile, într-un stat în fruntea căruia se afla un dictator, au făcut din Manuilă un om foarte apropiat de Ion Antonescu și unul din părtașii marilor secrete ale regimului. Institutul făcea parte integrantă din Președinția Consiliului de Miniștri, iar directorul ei era direct subordonat lui Ion Antonescu. Manuilă merita încrederea Conducătorului. El era un om cu orizonturi largi, plăcut, care nu făcuse niciodată parte din cercurile naționaliste și antisemite, și a respins ani de zile pretențiile legionarilor că în România trăiau milioane de evrei. Dar, la fel ca alți buni români, a reușit în scurt timp să se adapteze la noul spirit care a pus stăpânire pe România. În 1940 a publicat studiul său etnografic despre populația României¹⁰⁰. Concomitent, și într-o perioadă în care presa și opinia publică se ocupau în mod intens de problema înlăturării evreilor din societatea românească, odată cu publicarea „statutului evreilor”, specialistul numărul unu în domeniul demografic a stabilit că nu toate minoritățile se pot integra în stat:

„Experiența a arătat că există grupuri etnice care se încadrează în structura statului, pe când altele devin simple instrumente politice în mâna unor țări străine care le dirijează acțiunea, le dozează violența limbajului și le dă sprijin moral și material pentru întreținerea unei mișcări politice cu tendințe centrifugale”¹⁰¹. Cu alte cuvinte, ungerii și evreii nu vor putea niciodată să se integreze în statul român.

Manuilă și-a păstrat postul și în regimul lui Antonescu. La începutul lui 1941 a organizat efectuarea primului recensământ general în regimul lui Antonescu, și în timpul pregătirii lui a conceput ideea de a invita observatori străini „imparțiali și de renume mondial” care să însoțească acțiunile recensământului și prelucrarea datelor. Acești observatori specialiști au fost, prin natura lucrurilor, din Noua Europă: președintele Oficiului Statistic din Bavaria, prof. Franz Burgdorfer și dr. Molinari, directorul general al Institutului Central de Statistică din Italia. În discuțiile purtate de Burgdorfer cu Manuilă și ajutorii lui apropiați, care au atins subiecte „dincolo de marginile strict statistice”, specialistul nazist a auzit că „chestiunea evreiască în România este de dureroasă importantă” și că „guvernarea se străduiește să soluționeze grabnic această problemă”¹⁰².

După cucerirea Transnistriei, Institutul a fost însărcinat să efectueze un recensământ primar al locuitorilor după împărțirea etnică, și în special un inventar al bunurilor publice, terenuri, instituții de educație și cultură. Delegații Institutului, asistați de grupe de recenzori formate din tineri români localnici (moldoveni), au

¹⁰⁰ S. Manuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, București, 1940.

¹⁰¹ S. Manuilă, „Politica de populație, Structura etnică, Procesul de asimilare”, „Chemarea Vremii”, 15.8.1940.

¹⁰² Prof. Dr. F. Burgdorfer, „Dare de seamă. Recensământul General al României, 1941”, *Analele Institutului Statistic al României*, Director Dr. S. Manuilă, vol. I, București, 1942, p. 323-333; copie în: Anel, *Documents*, IV, nr. 25, p. 49-52.

ajuns în decembrie 1941 – ianuarie 1942 în fiecare colț de pe întinsul Transnistriei, în fiecare sat, chiar și în cele mai îndepărtate, unde au îndeplinit încă o sarcină: „prezența echipelor noastre”, scria directorul adjunct al Institutului, „a folosit și pentru o acțiune de propagandă”. Dr. Manuilă a sosit la Odessa în ianuarie 1942, în toiul campaniei de deportare a evreilor cu trenuri la Berezovca¹⁰³. Trimișii Institutului, care reușiseră să efectueze o numărătoare a evreilor după bărbați, femei și copii, nu puteau să nu vadă convoaiele evreilor trimiși la moarte, miile de cadavre răspândite pe drumurile de țară și chiar execuțiile în masă de la Bogdanovca, Domanevca și satele din județul Berezovca. Ei au putut să vadă mormanele de cadavre înghețate pe străzile ghetourilor din nordul și centrul Transnistriei și chiar să raporteze despre asta, dar acesta nu era subiectul de care se interesau.

La sfârșitul lui 1942, secția de bio-antropologie a Institutului a inițiat un studiu rasist în rândurile românilor din Transnistria pentru a stabili măsura „aproprierii lor biologice de izvorul etnic al națiunii române”. Studiul s-a desfășurat după toate regulile de clasificare nazistă a caracteristicilor fizice ale unui popor, care includeau măsurări ale craniului, nasului, urechilor, culoarea ochilor etc. Scopul studiului era să stabilească dacă merita să se investească în recolonizarea acestor români uitați care, în parte, se asimilasera cu ucrainenii, în patria românească – cu alte cuvinte, dacă ei mai sunt români din punct de vedere rasial – și, cu această ocazie, de a verifica conform dispozițiilor în scris ale guvernatorului Alexianu, dacă în ultimele trei generații s-au înregistrat în rândurile lor căsătorii mixte cu evrei. „Fără înțelegerea domnului doctor Sabin Manuilă, directorul general al Institutului nostru, n-ar fi fost posibilă această elaborare”, scria Ioan Făcăoaru, șeful echipei Institutului care a efectuat studiul, în ianuarie 1943, în broșura pe care a publicat-o cu rezultatele studiului pentru descoperirea purității rasei românești și a urmelor de sânge evreiesc în venele românilor etnici din Transnistria¹⁰⁴.

În calitatea lui de specialist. Manuilă și Institutul în fruntea căruia a stat au fost solicitați să ajute la pregătirile pentru „soluția finală” în România în vara lui 1942. Începând din martie 1942, Președinția Consiliului de Miniștri s-a ocupat cu coordonarea cu alte ministere, cu împărțirea evreilor în „utili” și „inutili”, pentru a stabili cine va fi deportat și cine va rămâne pe loc. O asemenea împărțire nu putea

¹⁰³ Directorul adjunct al Institutului Central de Statistică către guvernatorul Transnistriei, Alexianu, despre încheierea primei etape a acțiunii de inventariere și despre apropiata sosire a directorului Institutului, Manuilă, la Odessa, pentru a conduce acolo acțiunile Institutului, 24 decembrie 1941. Arhiva Odessa, 2242-1-1083, p. 172-173.

¹⁰⁴ Institutul Central de Statistică de lângă Președinția Consiliului de Miniștri, Secția de Bioantropologie, Cercetări antropologice în patru sate românești din Transnistria, de I. Făcăoaru (ianuarie 1943), broșură aflată în Arhiva Odessa 2242-1-1214; vezi *Idem*, p. 22-23.

fi executată fără datele statistice precise ale Institutului. În decursul verificării s-a descoperit o diferență de circa 13.000 de evrei între recensământul din aprilie 1941 și recensământul celor cu sânge evreiesc din mai 1942. Manuilă i-a recomandat lui Antonescu ca Institutul de Statistică să efectueze o nouă „verificare a evreilor din România”, astfel că nici un evreu să nu se poată eschiva de la deportare.

Iată pe scurt propunerile lui Manuilă: Centrala Evreilor să fie obligată să pregătească o fișă individuală pentru fiecare evreu înregistrat de Centrală până la 30 iulie 1942; concomitent, Institutul Central de Statistică va întocmi din partea lui un al doilea rând de fișe „perfect identice ca întocmire pentru fiecare evreu” care a fost înregistrat în recensământul general din aprilie 1941; Institutul va emite o adeverință uniformă fiecărui evreu, care va cuprinde fotografia lui, amănunte necesare pentru o identificare sigură, precum și un spațiu pentru ștampilare la verificarea anuală; Institutul va avea grijă de stabilirea procedurii pentru împărțirea adeverințelor și de constituirea unei comisii care va verifica lunar adeverințele. Guvernămintele Basarabiei și Bucovinei vor avea o procedură diferită de înregistrare specială a evreilor. Și în sfârșit, „cheltuielile... vor fi suportate de populația evreiască, prin Centrala Evreilor”¹⁰⁵.

Oare știa Manuilă că propunerile sale sunt legate de politica lui Antonescu de curățare a României de evrei prin exterminarea lor? Răspunsul este simplu. La încheierea propunerilor Institutului de Statistică în problema reverificării numărului de evrei în România s-a menționat în mod explicit cauza dispoziției dată de mareșalul Antonescu pentru a pregăti verificarea: a primi propuneri concrete „până la 10 septembrie [1942]... pentru a purifica total nația de această neghină [de evrei]”. Antonescu a aprobat propunerile lui Manuilă fără nici o schimbare¹⁰⁶. Anularea planului nazist de deportare a tuturor evreilor din România a lovit în cele din urmă în propunerile Institutului de a pregăti o fișă personală cu fotografia fiecărui evreu, de a înființa un organ de control lunar și anual și de a primi bani evreiești, în afară de buletinul de identitate obișnuit al poliției, de cartoteca evreilor a siguranței și a poliției, și de listele la zi ale cercurilor de recrutare și ale M.St.M.

Relațiile dintre Conducător și Manuilă pot fi definite ca intime – relații cu un prieten al familiei, față de care nu există rețineri și poți vorbi deschis despre situația din țară și din lume și despre planuri, inclusiv planul de deportare a tuturor evreilor, care nu putea fi executat fără datele Institutului de statistică al statului. Manuilă aparținea cercului social apropiat al lui Antonescu și era de fapt om de casă al familiei Antonescu și datorită soției sale Veturia, care era prietenă apropiată a

¹⁰⁵ Raport al Președinției Consiliului de Miniștri, cuprinzând propunerile Institutului Central de Statistică cu privire la reverificarea numărului evreilor în România, conform dispoziției mareșalului Antonescu de a purifica România de evrei, 2 septembrie 1942. Ancei: *Documents*, X, nr. 12, p. 221.

¹⁰⁶ *Idem*, p. 216-217.

Mariei Antonescu, și activă în „Consiliul de Patronaj”. Intimitatea lor l-a determinat pe comandantul Gărzii de Fier, Horia Sima, să vadă „în influența distrugătoare” a celor trei Veturii – Veturia Goga, Veturia Manuilă și Veturia Barbu – cauza înfrângerii și înăbușirii rebeliunii legionare din ianuarie 1941¹⁰⁷.

Casa soților Manuilă din localitatea de vilegiatură Snagov a servit în primăvara 1944 ca loc de întâlnire secret (de ochii germanilor) „între Conducător și Iuliu Maniu, unde s-a discutat despre căile de proclamare a armistițiului”¹⁰⁸.

Manuilă a știut să se facă simpatizat și de către liderul opoziției (și de către Lucrețiu Pătrășcanu, dintre fruntașii comuniștilor din ilegalitate). Manuilă a reușit să treacă cu bine și perioada lui Antonescu, și chiar să fie considerat prieten al evreilor, deoarece îi apăruse pe evreei care au lucrat la el. Imediat după căderea regimului antonescian. Manuilă a fost prezentat în presă ca simbol al „românului bun”, contrar, de exemplu, generalului Cepleanu „cel rău”, din a cărui cauză mii de evrei au fost deportați în Transnistria, unde au pierit¹⁰⁹. Valorile umaniste și repulsia față de rasism i-au revenit lui Manuilă imediat după căderea regimului fascist antonescian. El a fost numit ministru la Președinția Consiliului de Miniștri, și s-a cutremurat retroactiv de legislația rasistă: „Adoptarea legilor rasiste a constituit o abatere de gândire care nu corespunde secolului nostru, și este străină tradiției națiunii românești”¹¹⁰, a declarat Manuilă unui ziarist evreu în decembrie 1944. Aceasta e ceea ce desigur a ținut mințile Filderman când i s-a adresat Manuilă, probabil în 1956, când amândoi trăiau în exil, propunându-i să publice împreună date statistice despre evreei din România. Manuilă a reușit să părăsească România înainte de 1947 iar Filderman la începutul lui 1948.

Filderman nu știa nimic despre „cealaltă față” a lui Manuilă – despre strânsa sa apropiere de Antonescu, despre propunerile sale pentru o nouă verificare a numărului evreilor, despre adoptarea teoriilor rasiste care l-au determinat pe Manuilă să sprijine studiul rasist al lui Făcăoaru. Filderman, care a fost un patriot român și care a fost adoptat cu ambele mâini de „Comitetul național român” din exil, de politicieni și de fostele personalități credincioase regelui Mihai (și el în exil), era desigur plin de bunăvoință față de românii care reprezentau democrația românească¹¹¹.

¹⁰⁷ H. Sima, *Era Libertății, Statul Național-Legionar*, Madrid, 1982, p. 94.

¹⁰⁸ Stenograma anchetării lui Eugen Cristescu de acuzare la Tribunalul Poporului, 15 aprilie 1946. Arhiva Ministerului de Interne, chiar 40010, vol. 43, p. 160. Vezi și depoziția lui Iuliu Maniu la procesul lui Ion Antonescu la Tribunalul Poporului, 11 mai 1944. *Idem*, vol. 1, p. 292 b.

¹⁰⁹ „Jurnalul de dimineață”, 18.12.1944.

¹¹⁰ Interviuul lui S. Manuilă acordat ziarului „Curierul Israelit”, 10 decembrie 1944.

¹¹¹ Filderman era atunci deja bolnav de Alzheimer. Boala s-a constatat aproximativ în 1954, s-a agravat cu timpul, și s-a manifestat prin uitare, confuzie de date calendaristice și personalități, precum și prin fenomene mai grave. Faptul este cunoscut din interviul cu Charles Gimber, secretarul lui Filderman, Paris, 1997, în posesia autorului.

O studiere a versiunii semnată de Filderman și care se află în arhiva sa, arată că Manuilă nu a publicat-o ci doar a amintit-o într-o notă¹¹². Mai mult decât atât, în această versiune care a rămas în manuscris (în continuare *Details*) sunt amintite date statistice pe care liderul evreu le-a trimis lui Manuilă, dar care n-au fost incluse în studiul publicat, *Regional*. În exemplarul care se află la Filderman (*Details*) există fraze pe care liderul evreu nu le-ar fi semnat dacă ar fi fost sănătos și lucid în gândire. Broșura lui Manuilă (*Regional*) nu cuprinde, de asemenea, datele statistice pe care Filderman i le-a trimis înainte ca Manuilă să fi început pregătirea studiului „comun” – date care urmau să servească de bază pentru publicația comună. În datele trimise de Filderman, care se bazează pe recensămintele din 1912, 1930 și 1941, se specifică explicit că în 1941 au rămas în România 302.050 evrei, că toată populația evreiască din sudul Bucovinei și din județul Dorohoi (în afară de o parte din evreii din orașul Dorohoi) a fost deportată în Transnistria, că circa 10.000 de evrei au fost omorâți în pogromul de la Iași, iar în ce privește Basarabia, „nimeni din cei 206.958 de evrei care au trăit acolo în 1930 nu a rămas în viață în prezent”. În Bucovina au rămas în viață 15.000 din cei 93.101 care au trăit acolo în 1930¹¹³. Toate aceste date au dispărut din studiul „comun” pe care l-a publicat Manuilă. Versiunea comună (*Details*), pe care Filderman a semnat-o și Manuilă nu a publicat-o, la prima vedere nu este identică cu „studiul” lui Manuilă (*Regional*). În versiunea comună, care nu a fost publicată, nu există o împărțire în procente a răspunderii pentru exterminare între germani și români. Chestiunea celor 100.000 de evrei descoperiți, chipurile, în Uniunea Sovietică este amintită în *Details*, care poartă, cum am menționat, și semnătura lui Manuilă, ca un zvon a cărui veridicitate nu va putea fi apreciată „decât după recensământul general al populației din Rusia Sovietică”. Se mai spune acolo că cel puțin 115.000 de evrei au fost uciși după reocuparea Basarabiei și Bucovinei „în acțiuni ale armatei germane, împreună cu guvernul Antonescu”¹¹⁴.

Manuilă a citat în publicația lui un document, care ar fi provenit din arhiva lui Filderman despre 100.000 de evrei români care au fost descoperiți, chipurile, în Uniunea Sovietică, și cu această ocazie a adăugat trei minciuni grosolane¹¹⁵:

¹¹² *Regional*, p. 7; pentru versiunea pe care a semnat-o Filderman vezi: S. Manuilă și W. Filderman, *Details concerning the number of Jews in Romania*, Ms. 1956 (manuscris semnat de Manuilă și de Filderman, în continuare *Details*). În arhiva lui Filderman se află copia în limba română a unui articol asemănător, semnat de Manuilă și Filderman. Precizări asupra numărului evreilor din România, copia este în posesia autorului.

¹¹³ Chiffres se référant à la population juive de Roumanie – culegere de date pe care Filderman le-a pregătit și le-a tradus în franceză pentru a le include în memoriile sale, Arhiva Filderman, AYV P-6/68, p. 99-100.

¹¹⁴ *Details*, p. 8.

¹¹⁵ Vezi mai sus la începutul acestui paragraf.

Filderman nu a notat niciodată în memoriile sale că 100.000 de evrei români ar fi reușit să fugă și că au fost descoperiți în Uniunea Sovietică. Un delegat al Republicii Populare Române nu a putut să plece la Moscova în 1947, pentru că atunci nu exista încă Republica Populară (ea a fost proclamată în 31 decembrie 1947). Și ultima minciună: în 1947 Filderman nu mai îndeplinea nici un rol în Joint, deoarece comuniștii evrei puseseră stăpânire pe filiala românească a acestei organizații evreiești și au început să împartă ajutorul venit din partea evreilor din Statele Unite în primul rând românilor. Pe Filderman îl preocupa atunci problema cum să fugă din România înainte de a fi arestat ca „agent anglo-american”.

De aceea, nu putem decât să stabilim că „studiul” lui Manuilă este o escrocherie: în primul rând pentru că nu a luat în considerație datele pe care i le-a trimis Filderman, ci a amintit doar de existența lor și în al doilea rând, pentru că nu a publicat și varianta semnată de Filderman. Acesta a constituit ultimul serviciu al familiei Manuilă făcut familiei Antonescu¹¹⁶.

Filderman s-a exprimat cu claritate privind tot ce se referă la numărul victimelor și la răspunderea pentru asasinarea lor. La 11 octombrie 1941 a îndrăznit

¹¹⁶ Și familia Barbul a făcut un bun serviciu lui Antonescu. Soțul Vitoriei celei de „a doua”, George Barbul, care a fost secretarul cabinetului ministrului de Externe Mihai Antonescu (și a reușit să fugă la timp ... a lăsat istoricilor o versiune mincinoasă și care induce în eroare despre regimul lui Antonescu și despre cel care a stat în fruntea lui, absolvindu-l pe Conducător de orice răspundere pentru exterminarea evreilor din Basarabia și Bucovina. El a pretins că Hitler intenționa să înființeze un fel de rezervație evreiască de nordul peninsulei Crimea unde a vrut să concentreze toți evreii din Europa, și că i-ar fi cerut lui Antonescu să-i predea toți evreii. Dar Antonescu a ezitat, și în cele din urmă a acceptat să deporteze acolo numai „120.000 de evrei care se mai aflau încă în Basarabia și Bucovina de Nord atunci când armata română a intrat în aceste provincii”. Vezi G. Barbul, *Memoriul Antonescu, le III-e de l'Axe*, Paris 1950, p. 133-134. Aceasta era o minciună. Ministerul de Externe german a fost cel care a presat asupra lui Antonescu să înceteze să deporteze evrei peste Bug, inclusiv 60.000 de evrei din Regat. 195.000 de evrei au fost deportați de regimul antonescian în Transnistria și nu în zona Crimei, și acolo au fost omorâți în majoritate de autoritățile românești. Barbul a fost probabil cel care s-a ocupat de falsificarea și de modificarea retroactivă a documentelor Ministerului de Externe, și a distrus fragmentele care indicau în mod clar răspunderea statului român pentru genocid și pentru înțelegerile cu regimul nazist cu privire la evrei. El a intercalat în cartea sa despre Antonescu evenimente care nu au avut loc, cuvinte care nu au fost spuse, atitudini care nu au fost exprimate și chiar întâlniri care nu au avut loc. Astfel, de exemplu, a descris o întâlnire între Hitler și Antonescu care ar fi avut loc la 10 octombrie 1942 în Prusia și după încheierea ei Antonescu ar fi spus chipurile (înainte de Stalingrad) că Germania a pierdut războiul, și că „acum noi trebuie să ne concentrăm toate eforturile ca să nu pierdem războiul nostru” (*Idem*, p. 163). Printre documentele Ministerului de Externe din București a fost intercalată o telegramă care confirma chipurile, călătoria lui Antonescu și Barbul la întâlnirea cu Hitler (care nu a avut loc) Telegrama contrafăcută este din 9 noiembrie, o lună după întâlnirea imaginară. Antonescu nu s-a întâlnit cu Hitler în octombrie sau noiembrie 1942. Întâlnirea a fost inventată pentru a-l absolvi pe Antonescu de răspunderea morală pentru dezastrul armatei române la Stalingrad, pentru a-l prezenta ca un conducător cu viziune largă, și să arunce toată vina asupra lui Hitler și a germanilor. Vezi telegrama codificată a lui Mihai Antonescu către Ion Antonescu, 9 noiembrie 1942, Ancel, *Documents*, IX, nr. 182, p. 475-476 (document falsificat).

să-i scrie lui Antonescu că hotărârea lui de a deporta evreii din Basarabia este „moartea, moartea, fără vină, fără altă vină, decât aceea de a fi evrei”¹¹⁷. Într-un memoriu pe care l-a trimis lui Antonescu la 22 septembrie 1942, care include date statistice pentru a-l convinge să anuleze planul de deportare în Polonia, Filderman a scris că regimul său a micșorat „proporția evreilor”, în ultimii doi ani Liga a fost redusă cu cel puțin 66%, adică cu două treimi”¹¹⁸. În toată perioada regimului fascist Filderman a urmărit procesul de exterminare și deportare și a notat – uneori cu mâna sa – date despre dispariția evreilor din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi¹¹⁹. La 12 septembrie 1944, imediat după răsturnarea regimului antonescian, Filderman a publicat un comunicat pentru presă în engleză, în care a spus: „Between June 1940 and March 1944, a number of over 220.000 Jews have perished” („între iunie 1940 și martie 1944 au pierit un număr de peste 220.000 evrei”)¹²⁰. (Filderman încă nu știa atunci câți evrei au fost uciși în timpul retragerii armatei germane din Transnistria).

La procesul lui Antonescu, Filderman s-a referit la *zvonul* că 100.000 de evrei au rămas în viață undeva în Uniunea Sovietică: „Rezultatul guvernării Antonescu a fost moartea a 150.000 evrei bucovineni și basarabeni. Rectific și arăt că ar putea să fie și mai mult. Dau această cifră unică deoarece *se pretinde* că o parte din evrei au plecat înaintea intrării trupelor românești¹²¹ (sublinierea mea, J.A.).

Aceasta a fost deci un zvon difuzat de către cei care aveau să devină acuzați în procesul regimului antonescian pentru a se sustrage de la pedeapsă. Datele Crucii Roșii despre numărul victimelor evreiești ale regimului antonescian au fost mai ridicate decât cele ale lui Filderman¹²².

¹¹⁷ Apelul lui Filderman către Antonescu pentru încetarea deportării evreilor din Chișinău, 11 octombrie 1941, Anel: *Documents*, III, nr. 145, p. 234.

¹¹⁸ Memoriul lui Filderman către Antonescu, 22 septembrie 1942, *Idem*, IV, nr. 116, p. 244-245.

¹¹⁹ Tabele cu datele recensămintelor din 1930, din aprilie 1941 și din mai 1942 și numărătoarea supraviețuitorilor din Transnistria din 22 martie 1943, fără dată. *Idem*, VIII, nr. 137, p. 156-157. Tabelele cuprind observații notate de Filderman cu mâna sa.

¹²⁰ Comunicat pentru presă al lui Filderman, 12 septembrie 1944, Arhiva Filderman, AYV 76/109, p. 189 (Filderman a notat pe marginea documentului că l-a transmis presei).

¹²¹ Depoziția lui Filderman la procesul lui Antonescu la Tribunalul Poporului, 10 mai 1946. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, p. 270 (USHMM/RG 25004M, microfilm 31).

¹²² Reprezentantul Crucii Roșii în România, Karl Kolb, a apreciat în 1955 numărul evreilor deportați de autoritățile sovietice din Bucovina în vara 1941 (scurt timp înainte de cotoșirea românească) la 10.000 și numărul celor fugiți la încă cca 10.000. El a menționat că numai puțini dintre ei s-au înapoiat. Numărul victimelor dintre evreii din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi a fost, după părerea lui, 220.000-241 evrei. Vezi raportul lui Karl Kolb, reprezentantul Crucii Roșii în România, despre pierderile din rândurile evreilor din România, 10 august 1955. Anel, *Documents*, VIII, nr. 434, p. 536-537. Vezi și scrisoarea lui Kolb către activistul sionist Marcu Cohin în aceeași chestiune, 30 iulie 1962. *Idem*, nr. 448, p. 613-615. El a precizat în scris: „Singura libertate care i-a rămas deportatului ei e să moară” (*Idem*, p. 615).

Și desigur, Sabin Manuilă nu a amintit nici cu un singur cuvânt datele adevărate despre numărul evreilor care au fost găsiți în viață în Basarabia și Bucovina (în vara lui 1941), pe care nu încapă îndoială că le-a cunoscut, și nici rapoartele secrete despre exterminarea evreilor, și a ignorat cu desăvârșire pe cei 180.000 de evrei ucraineni pe care regimul antonescian i-a exterminat.

Ultima contribuție a Institutului Central de Statistică sub vechea conducere a constituit-o pregătirea unui memoriu, împreună cu Ministerul de Externe, care a fost înaintat Conferinței de pace de la Paris despre „Situația evreilor în România”.

Această broșură poate fi considerată o capodoperă de falsificare de date și de inducere în eroare, de data aceasta cu colaborarea partidului comunist. Acest memoriu menționează că 65.742 evrei au fost deportați din Basarabia în Transnistria, adăugând că mulți din ei au pierit de frig, deoarece germanii n-au permis transferarea lor în răsărit – la răsărit de linia Rostov-Harkov – „zonă care le-a fost destinată”. În ceea ce privește numărul victimelor evreiești, „după datele Institutului Central de Statistică au fost deportați 29.935 de evrei, dintre care 9.230 din județul Dorohoi de pe teritoriul actual al României... Pierderile de vieți omenești suferite de evrei ca rezultat al deportărilor nu s-a ridicat la mai mult de 1.528 de evrei. La acest număr trebuie adăugat 3.750 de evrei români care au murit în interiorul țării ca rezultat al unor acțiuni violente și comportare grea”¹²³.

Putem, deci, să conchidem și să spunem că numărul evreilor care au rămas în viață în România a fost într-adevăr cel mai mare din rândurile statelor care au fost *aliat*e ale Germaniei (și nu ocupate, cum obișnuiesc istoricii români s-o prezinte); dar, bazându-se în primul rând pe surse românești din timpul războiului, regimul antonescian și statul român sunt răspunzători pentru omorârea a cel puțin 420.000 de evrei, din care 180.000 de evrei ucraineni. Dintre aliații Germaniei naziste, România a adus cea mai mare contribuție la exterminarea poporului evreu. România a predat mai puțini evrei mașinii de exterminare naziste decât a făcut-o Ungaria vecină, dar – din liberă alegere, care provenea din dorința de a fi pe placul naziștilor, din calcule de interes național și, mai presus de toate, dintr-o adâncă ură față de poporul evreu – a pus în acțiune armata, jandarmeria, și alte organe ale regimului pentru executarea unui genocid. România a înființat și un sistem larg de ghetouri și lagăre în Transnistria cu scopul de a scăpa de evreii care au supraviețuit primului val de exterminare și vitregiilor deportării – fie pe calea deportării pe teritoriul ocupat de germani, dincolo de Bug, sau pe altă cale¹²⁴.

¹²³ „Situation des juifs en Roumanie, 1940-1944”, Bucarest, 1946, p. 18-20; copie în Ancel, *Documents*, VIII, nr. 424, p. 496-497. (Sublinierea mea, J.A.).

¹²⁴ În 1994 a fost publicată în România, într-o ediție bilingvă, falsul statistic al lui Manuilă. El este considerat, probabil, cel mai eficace instrument pentru negarea Holocaustului evreilor din România. Sabin Manuilă & Wilhelm Filderman, *The Jewish Population in Romania during World War II*, The Romanian cultural foundation, Iași, 1994.

Surse arhivistice și bibliografie

Surse arhivistice

1. Arhivele Naționale, filiala București (în trecut: Arhivele Statului București)

A. Președinția Consiliului de Miniștri (PCM)

- Fondul Cabinetului militar al Conducătorului Statului, 891, anii 1940-1944
- Fondul Cabinetului pentru administrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei (CBBT)
- Stenograme
- Serviciul Special de Informații (SSI), fond legionari, 1940-1942
- Direcția relațiilor cu departamentele

B. Ministerul Justiției

- Direcția judiciară, fond legionari, 1939-1941
- Consiliul superior juridic al statului (Trecerea bunurilor evreilor în patrimoniul statului)

C. Ministerul Propagandei Naționale

- Publicații ale ministerului, anii 1940-1942
- Dosare ale Biroului de știri german din București (Deutsche Nachrichten-Büro, DNB)

D. Ministerul Afacerilor Interne (MAI)

- Direcția Generală a Poliției, fondul legionari, 1938-1942
- Arhiva Siguranței, fond legionari, 1938-1941
- Fondul Prefectura poliției Capitalei, Direcțiunea poliției de Siguranță, Buletine informative
- *Ibid.*, ordine, circulare, instrucțiuni, note informative
- Arhiva operativă, rapoarte despre: starea de spirit a populației, organizații naționale evreiești, istoria sionismului (1919-1949), transporturi de emigranți evrei

- Arhiva operativă, dosarele de anchetă ale criminalilor de război, 40011, 40015, 40016, 40018, 16495, 1893, 18844, 20722, 24347, 9039, 7644. *Idem*, Ancheta Antonescu și procesul 40010, *Idem*, dosarele anchetei pogromului de la Iași și procesul, 108233, 100399

- Arhive ale prefecturilor județelor Bacău, Rădăuți, Tulcea, Brăila, Galați, Arad

- Inspectoratul General al Jandarmeriei, 1935-1936

E. Ministerul Securității Statului (Arhiva Securității) (în trecut Ministerul Afacerilor Interne, Direcțiunea Generală a Securității Statului)

- Arhiva operativă, dosarele de anchetă ale criminalilor de război la Tribunalul Poporului, 18209, 2848, 2793

- Fond documentar, dosare despre problema evreiască: problema evreiască, ghetouri, expuneri istorice; Federația Comunităților din România; emigrarea evreilor din România, emigranți evrei în tranzit prin România; Uniunea Ziaristilor și Scriitorilor Evrei; Bucovina; lagăre de muncă

- Buletine informative ale SSI cu privire la: starea de spirit a populației, Centrala Evreilor, Recensământ (al persoanelor având sânge evreiesc) din 1942, sioniștii, activitatea sionistă în România, organizații sioniste în România, Federația Sionistă din România, Uniunea Comunităților evreiești din Basarabia 1939-1940, Liste de deportați, liste de botezați, activitatea legionarilor (după ianuarie 1941)

- Studii întocmite de agenți ai Siguranței despre: problema evreiască (în România), problema evreiască în lume; organizații evreiești; sionismul; deportarea evreilor în Transnistria și atitudinea față de evrei în lagăre; comuniștii; mișcarea legionară

2. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (M.A.E.)

- Fondul 33, „problema evreiască”, 1941-1944, emigrarea evreilor 1941-1945

- Fondul 71/Germania, 1941-1942

- Fondul 71/România, 1942-1943, 1943-1944

- Fondul 71/Transilvania, 1940-1944

3. Arhiva Ministerului Apărării Naționale (MApN)

- Fond Armata 4-a, microfilme 202, 203

- Fond Marele Stat Major (M.St.M.), microfilme 656, 686

4. Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în prezent parte din Arhivele Naționale din București

- Fond (cota) A: A. XXV, A. XXX

- Fond Ab: XXIV (1940); A.b. XXV (1941); Ab XXVI (1942); A.b. XXVII (1943)

5. *Arhiva Comitetului Central al Partidului Comunist Român* (arhiva a fost parțial transferată Arhivelor Naționale din București)

- Fond 1 (1940-1944)

- Fond 10 (acest fond a inclus copii de documente ale Ministerului de Externe nazist din Arhiva centrală a Germaniei de est privind relațiile comerciale cu România: Deutsche Zentralarchiv, Potsdam, Auswärtiges Amt, Handelspolitische Abteilung)

- Fond 25

- Fond 103

6. *Arhiva de stat a județului Odessa (Arhiva Odessa)*¹

Arhiva partidului comunist din județul Odessa², Ucraina (în prezent parte din Arhiva Odessa)

- Comisia specială de anchetă (sovietică) a crimelor de război în județul Odessa, fond 2238

- Biroul central și Cabinetul guvernatorului Transnistriei, Alexianu, Fond 2242

- Guvernământul Transnistriei. Direcția administrativă, fond 2243

- Direcția agriculturii, fond 2444

- Direcția comerțului, fond 2245

- Direcția silvică, fond 2248

- Direcția sanitară, fond 2253

- Direcția economică, fond 2254

- Direcția financiară, fond 2255

- Direcția poștei și telegrafului, fond 2257

- Direcția propagandei a armatei române, fond 2262

- Direcția muncii, fond 2264

- Direcția industriei, fond 2265

- Direcția justiției, fond 2268

- Direcția Misiunii ortodoxe române, fond 2270

- Direcția administrației, fond 2272

¹ Gosudarstvenii Archiv Odesskoi Oblasti, Ucraina. Arhiva Guvernământului românesc din Transnistria cuprinde 497 de fonduri, cu sute, și chiar mii de dosare în fiecare fond. În fiecare fond se află și o parte care era secretă, care numără zeci de dosare. Am cercetat mai ales dosarele instituțiilor și organelor care au avut legătură cu deportarea și lichidarea evreilor, cu paza ghetourilor și lagărelor și cu munca obligatorie.

² Partini Archiv, Odesskovo Obkoma Kompartii Ukraini.

- Direcția culturii a primăriei Odessa, fond 2274
- Direcția sănătății și problemele sanitare ale primăriei Odessa, fond 2285
- Direcția muncii a Guvernământului din Odessa, fond 2294
- Volksdeutsche Mittelstelle, fond 2295
- Inspectoratul General al jandarmeriei din Transnistria, fond 2349
- Biroul controlorului penitenciarelor din Transnistria, fond 2350
- Comandamentul poliției din Odessa, fond 2351
- Postul de poliție al sectorului 1 Odessa, fond 2352
- Postul de poliție al sectorului 2 Odessa, fond 2353
- Închisoarea centrală din Odessa, fond 2355
- Prefectura (biroul prefectului) județului Ovidopol, fond 2357
- Prefectura județului Balta, fond 2358
- Prefectura județului Odessa, fond 2359
- Prefectura județului Berezovca, fond 2361
- Prefectura județului Ananiev, fond 2362
- Pretura (biroul pretorului) raionului Berezovca, fond 2377
- Pretura raionului Odessa, fond 2378
- Pretura raionului Liubașevca, județul Golta, fond 2383
- Primăria Berezovca, fond 2626
- Direcția presei din Guvernământul Transnistriei, fond 3363
- Redacția ziarului „Odessaika Gazeta”, fond 4093
- Uniunea tineretului german din Transnistria (a germanilor localnici), fond

4191

- Prefectura județului Cetatea Albă (din Basarabia)³, fond 7511
- Prefectura județului Chilia (din Basarabia), fond 7516
- Prefectura județului Ismail (din Basarabia), fond 7528
- Primăria Cetatea Albă, fond 7532
- Pretura raionului Berezovca⁴, fond 1817

7. *Arhiva centrală a județului Nikolaev, Ucraina (Arhiva Nicolaev)*⁵

- Stadtkommandatur Nikolayev (Comandamentul orașului Nikolaev), fond

1432

- Schutzmannschaft SD in Nikolayev (poliția nazistă locală), fond 1434
- Poliția din Oceakov (română), fond 1651
- Pretura raionului Landau, județul Berezovca, fond 1594

³ Județele Cetatea Albă, Chilia și Ismail au fost anexate Ucrainei de către regimul sovietic.

⁴ Fondul se află în Arhiva Nikolaev.

⁵ Derjavnii Archiv Nikolaisvoi Oblasti, Ucraina.

- Comisia specială (pentru cercetarea crimelor de război) în județul Nikolaev, fond 1894

- Generalkommissar Nikolayev, împuternicitul german al puterii de ocupație a județului Nikolaev, fond 2033

- Pretura raionului Golta, fond 2084

- Primăria Golta, fond 2177

- Prefectura județului Golta, fond 2178

- Primăria (satului) Bogdanovca, fond 2408

- Pretura raionului Domanevca, Fond 2418

8. Arhiva Centrală de Stat nr. 1, din Moscova (Arhiva specială)⁶

Departamente arhivistice Ossobi/051, Ossobi/053:

- Cabinetul militar al Conducătorului, Biroul doi, fond 490, 492

- Cabinetul militar al Conducătorului, Biroul unu, fond 432

- Marele Stat Major al armatei României, Departamentul operațional, Fond

491

- Corpul trei de Armată, fond 493

- Die Ortsgruppe Bukarest der NSDAP (filiala București a partidului nazist),

fond 1490

- Die Landsgruppe Rumänien der NSDAP (filiala România a partidului nazist), fond 1491

- Rumänische Kreditsbank Bukarest (Banca română de credit), fond 1514

9. Arhiva Națională a Republicii Moldova (Arhiva Chișinău)⁷

- Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul pentru administrarea Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, fond 706

- Ministerul de Interne, Direcția generală a poliției, arhiva Siguranței, „Problema evreiască”, fond 666

- *Idem*, Chestura Poliției Chișinău „Mișcarea evreiască”, fond 679

- Arhiva Poliției Bălți, „Mișcarea evreiască”, fond 694

- Poliția orașului Soroca, Biroul de Siguranță „Mișcarea evreiască”, fond

696

- Inspectoratul regional de poliție Chișinău, fond 680

- Poliția orașului Orhei, fond 666

- Poliția Cahul, fond 697

- Biroul pretorului șef din Cernăuți, iulie-august 1941, fond 1607

⁶ Tsentralnii Gosudarstvenii archiv no. 1, GAU, Moskva.

⁷ Arhiva Națională a Republicii Moldova, Serviciul de stat de arhivă al Republicii Moldova (fostă: Tsentralnii gosudarstvenii archiv Moldavskoi SSR).

10. US Holocaust Memorial Museum Archives (USHMM)⁸

- (Arhiva Muzeului Holocaustului din Washington (prescurtat USHMM)
- Microfilm Collections relating to the Holocaust in Romania
- RG 25002 M, Selected Records from the Romanian National Archives
- RG 25003 M, Records from the Ministry of National Defense – Archives of the General Staff concerning the Holocaust in Romania
- RG 25004 M, Selected Records from the Romanian Information Service
- RG 25006 M, Selected Records from the Romanian Foreign Ministry Archives

11. National Archives, Washington

RG 226, Records of the Office of Strategic Services⁹ The Office of Jewish Affairs, German Legation in Romania (Gustav Richter), Box 26

12. World Jewish Congress Collection, American Jewish Archives, Cincinnati-Ohio

Series A, Central Files

A2b Nahum Goldman Files (1941-1944)

A3 Conferences and Special War-time Conferences (in the U.S.)

Series C, Institute of Jewish Affairs (1940-1944)

C1 Executive Files and Correspondence

C1a Jacob Robinson Papers

C2 Rescue Materials, reports and Publications (1940-1944) (Bukovina, Transylvania, Transnistria, Rumania)

C3 War Crimes (1943-1947)

C4 Indemnification (1941-1947)

C5 Miscellaneous

Series D, Relief and Rescue Departments

D4g Children and Homes (1944-1948)

Series H, Alphabetical Files

H288-H291, Rumania (1941-1948)

⁸ Diverse fonduri arhivistice ale ministerelor Guvernului României au fost notate în paragrafele referitoare la Arhiva Națională din București, arhiva Ministerului de Externe și arhiva Ministerului Apărării, deoarece sursa lor se află în aceste arhive. În observațiile din această carte s-a notat în mod explicit arhiva Muzeului Holocaustului atunci când sursa este acolo.

⁹ Fondul de arhivă 226 cuprinde mii de documente. Iată câteva din dosarele pe care le-am cercetat: XL 13163, 13164, 13165, 13166, 13167, 13170 etc.

13. Arhiva Yad Vashem, Ierusalim

A. Arhiva Dr. Filderman P-6, cuprinzând și o colecție de documente personale și rapoarte către Congresul Mondial Evreiesc, care au fost notate în acest studiu cu simbolul P-6 Paris. Documentele au fost organizate temporar conform următoarei împărțiri:

Ani 1927-1935: P-6/145

Anii 1936-1938: P-6/146

Anii 1938-1939: P-6/144

Diverse: P-6/149

B. Colecția de documente despre Holocaustul evreilor din România, 011, include, în afară de dosarele originale:

- Colecția Carp, dosarele 011/92-011/100

- Colecția de documente ale Centralei Evreilor din România, 1942-1944: 011/153-011/163; 011/201-011/202

C. O colecție de documente ale Ministerului de Externe german - microfilme (J.M.) inclusiv: colecția Killinger, documente ale Legației Germaniei la București JM/2911 (1-5)

D. Colecția A. Zilberșein care a fost șeful organizației de ajutor a refugiaților de la Geneva din partea Congresului Mondial Evreiesc, M-20

E. Mărturii Yad Vashem, 0-3

F. Colecție de mărturii, memorii și jurnale, 0-33

G. Legislație antievreiască, 0-60

H. Colecția Ludwigsburg despre crimele efectuate de naziști pe teritoriile Uniunii Sovietice, 0-53

14. Arhiva sionistă centrală, Ierusalim

- Departamentul organizatoric, S-5

- Departamentul politic și sesiunile Comitetului Executiv restrâns, 1940-1944, S-25

- Comitetul de salvare și sesiunile Comitetului de salvare, Ierusalim, S-26

- Dosare diverse, F-/76, 84-90, 97, 182

15. Arhiva organizației Hagana

Dosarele imigrației ilegale (Alia Bet) și legături cu România (1941-1946)

16. Arhiva pentru studiul Holocaustului, Universitatea Haifa

Mărturii cu privire la activități sioniste în perioada Holocaustului

Ziare

Presă evreiască și sionistă

- „Renașterea Noastră”, Săptămânal Evreesc, București, 1939-1942
„Gazeta Evreiască”, Organ al Centralei Evreilor din România, București, 1942-1944
„Curierul Israelit”, Organul Uniunii Evreilor Români, Sept. 1944 – April 1945
„Sliha”, Revistă de atitudine, satiră, humor și reportaj, Tel Aviv, 1956
„Răspântia”, Publicație bilunară, București, Dec. 1944-1945

Presă germană

- „Bukarester Tageblatt”, 1941-1944, oficiul Legăției Germane la București

Presă românească

1. Ziare care au apărut numai în 1940 sau din care numai acest an mi-a stat la dispoziție. Au fost cercetate începând de la 1 august 1940: „Axa”, „Azi”, „Dacia”, „Ecoul Capitalei”, „Ecoul Țării”, „Presa”, „Raza Basarabiei”, „România Liberă”, „România de Azi”, „Românizare” (sept. 1940), „Țara Nouă”.

2. Ziare, săptămânale, bi-săptămânale, alte periodice (1941-1944). Data din paranteză indică prima zi de apariție sau data începerii citirii ziarului. Data finală a citirii – 31 martie 1944, dacă nu s-a indicat altfel. Locul publicării ziarului – București, dacă nu există o altă indicație.

Trebuie remarcat că multe cotidiane (îndeosebi cele antisemite) au avut dificultăți spre sfârșitul regimului fascist să apară în mod regulat, devenind săptămânale sau bilunare sau și-au întrerupt apariția pentru lungi perioade. Săptămânale și alte periodice au fost însemnate cu o steluță. Începutul citirii ziarelor, dacă nu s-a notat altfel, este 1 august 1940, iar data finală este 31 martie 1944. Denumirile ziarelor au fost aranjate în ordine alfabetică. În afară de asta, am răsfoit ziarele importante și ziarele antisemite care au apărut în anii treizeci.

„Acțiunea”

„Acțiunea – Dunărea de Jos” (Galați, iul. 1942 – dec. 1942)

„Ardealul” (aug. 1941 – dec. 1943)

„Argus” (may 1941 – 1944)

„Basarabia Literară” (iul. 1942 – dec. 1942)

„Bucovina” (Cernăuți, iul. 1943 – feb. 1944)

„București” (30.3.1941 – dec. 1941)
„Buna Vestire” (1940-1941)
„Capitala” (mai 1941-1944)
„Chemarea Vremii” (6.6. 1940 – 6.3. 1942)
„Convorbiri Literare” (1941-1942)
„Curentul” (1940-1944)
„Cuvântul” (oct. 1940 – dec. 1942)
„Cuvântul” (Brăila, 1941-1944)
„Duminica” (1943)
„Gazeta Comerțului” (1943-1944)
„Gazeta Municipală” (martie 1943-1944)
„Gazeta Refugiaților” (1941)
„Gazeta Transilvaniei” (iul.-dec. 1942)
„Industria și comerț” (apr. 1943-1944)
„Informația” (feb. 1941 – dec. 1943)
„Informația Zilei” (dec. 1941 – dec. 1942)
„Învierea” (feb.-dec. 1941)
„Luceafărul” (1940-1941)
„Lumea Nouă” (1941-1942)
„Moldova” (Bacău, nov. 1940-1944)
„Monitorul Oficial” (1938-1944)
„Neamul Nostru” (mart.-dec. 1943)
„Neamul Românesc” (1937-1940)
„Observatorul” (apr.-dec. 1943)
„Opinia Capitalei” (oct. 1941 – dec. 1943)
„Ordinea” (1940-1944)
„Pământul Strămoșesc” (1927-1928)
„Poporul” (apr. 1941-1944)
„Porunca Vremii” (1936-1944)
„Rapid” (nov. 1941-1944)
„Raza” (Chișinău, 1942-1944)
„Revista Ardealului”, Organ al refugiaților ardeleni (1941)
„România Viitoare” (iul. 1941 – dec. 1943)
„Seara” (mai 1941-1944)
„Sfarmă Piatră” (30.10.1938-11.9.1942)
„Sfatul” (1944)
„Suplimentul Finanțe și Industrie” (1944)
„Țara” (1942)
„Timpul” (1940-1944)
„Transnistria” (13.8.1941 – dec. 1941)

- „Tribuna Tineretului” (apr. 1943 – dec. 1943)
 „Unirea” (feb. 1941 – dec. 1942)
 „Universul” (1940-1944)
 „Viața” (30.3.1941-1944)
 „Viața Basarabiei” (sept.-oct. 1941)

Bibliografie

Cartoteci de documente și surse

- Actes et documents du Saint Siege relatifs à la seconde guerre mondiale, Citta del Vaticano 1965-1981.
- Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945, Serie D (1937-1945), Baden-Baden, Bonn 1950; Serie E (1941-1945), Gottingen 1969.
- Ancel, J. (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem 1986, 12 vols.
- Arimia, V., Ardeleanu I., Lache S. (eds.), *Antonescu-Hitler, Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, București, 1991, vol. I-II.
- Benjamin, L. (ed.), *Legislația antievreiască*, Federația Comunităților Evreiești din România, București, 1993.
- Benjamin, L. (ed.), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Federația Comunităților Evreiești din România, București, 1996
- Buzatu, Gh. (ed.), *Mareșalul Antonescu în fața istoriei, documente, mărturii și comentarii*, Vol. I-III, Iași, 1990-1992
- România cu și fără Antonescu*, Iași 1991
- Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militargerichtstof Nürnberg*. Nürnberg, 1947-1949
- Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, Series D (1937-1945), 10 vols., London, Washington 1949
- Drăgan, J.C. (ed.), *Antonescu Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, I-IV, Venezia, 1986-1990
- Emigrația populației evreiești din România în anii 1940-1944*, culegere de documente, București, 1993
- Federația Comunităților Evreiești în România, *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. III, I-II, București, 1997

- Hilgruber, A., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, vol. I-II, Frankfurt am Main 1970
- Hîncu, D., *Un licăr în beznă. Acțiuni necunoscute ale diplomației române*, București, 1997
- Les Archives secretes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre I, Paris 1950
- Mareșalul Ion Antonescu, Secretele guvernării*, București, 1992
- Martiriul evreilor din România, 1940-1944. Documente și Mărturii*, București, 1991
- Nürnberg Military Tribunals, Trials of War Criminals*, Washington 1947-1949
- Șiperco, A. (ed.), *Ecouri dintr-o epocă tulbură, Documente elvețiene, 1940-1944*, București, 1998
- The Einsatzgruppen Reports, Selections from Dispatches of the Nazi Death Squads' Campaign against the Jews, July 1941 – January 1943*, edited by Yitzak Arad, Shmuel Krakowski, Shmuel Spector, Holocaust Library, New York, 1989
- Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 1947- 1949*
- United Restitution Organization (URO), [Dokumentensammlung]*, Frankfurt/M, 1959-1960, vol. I-III.
- Documente über Methoden der Judenverfolgung im Ausland, Frankfurt am Main 1959
- 23 August 1944, Documente, 1939-1943*, vol. I-IV, București, 1984

Studii statistice

- „Recensământul general al României din 1941, Dare de seamă”, „Analele Institutului Statistic al României”, Vol. I, București, 1942
- „Buletinul Demografic al României”, anul V, nr. 3, martie 1936
- Burgdörfer, F., „Dare de seamă, Recensământul General al României, 1941”, „Analele Institutului Statistic al României”, vol. I, București, 1942
- Centrala Evreilor din România, *Breviarul Statistic al populației evreești din România* [București], 1943
- Centrala Evreilor din România, Secția Statisticii, Direcțiunea Recensământului, „Recensământul locuitorilor având sânge evreesc, Rezultatele din provincia Bucovina, Situația încheiată la 20 iulie 1942”
- Colesco, L., *La Population de religion mosaïque en Roumanie*, Étude statistique, Bucarest, 1915
- Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România, *Populația evreească în cifre, Memento Statistic*, vol. I, București, 1945

- Die Bevölkerungszählung in Rumänien 1941, Bearbeitet und herausgegeben von der Publikationsstelle, Wien, 1943*
- Manuilă, S., „Considerații privind prezentarea grafică a etnografiei României”, Academia Română, „Memoriile secției istorice”, Seria III, Vol. XXI, memoriul 14, București, 1939
- Manuilă, S., Filderman W., *Regional development of the Jewish Population in Romania*, Rome, 1957
- The Jewish Population in Romania during World War II*, Iași, 1994
- Ministerul Domeniilor, „Buletinul Statistic al României pentru anul 1914”, București, 1915
- Recensământul general al populației în România din 29 decembrie 1930*, București, 1938
- Vasiliu, E., *Situația demografică a României*, Cluj, 1923

Jurnale, cărți memoriale și autobiografii

- Maleron, *Vei mai ieși de aici*, Yad Vashem, Colecția pentru tineret (1981 în ebraică)
- Călinescu, A., *Însemnări politice 1916-1939*, București, 1990
- Ciano, G., *Journal politique (1939-1943)*, I-II, Neuchatel 1946-1948
- Crainic, N., *Zile albe – Zile negre*, Memorii I, București, 1991
- Dorian, E., *Jurnal, 1937-1944*, București, 1996
- The Quality of Withess, A Romanian diary (1937-1944)*, Philadelphia, 1982
- Eliade, M., *Memorii*, I-II, București, 1991
- Gafencu, G., *Însemnări politice, 1929-1939*, București, 1991
- Jagendorf, S., *Jagendorf's Foundry, A Memoir of the Romanian Holocaust 1941-1944*, New York, 1991
- Joseph Goebbels, *Tagebucher*, edited by Ralf Georg Reuth, 5 vol., München, Zürich 1992
- Neubacher, H., *Sonderauftrag Südost, Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Berlin, Frankfurt, 1956
- Safran, A., *Resisting the Storm, Romania, 1940-1947, Memoirs*, Jerusalem, 1987
- Sebastian, M., *Jurnal, 1935-1944*, București, 1996
- Sturdza, M., *The Suicide of Europe, Memoirs of Prince Michel Sturdza, Former Foreign Minister of Rumania*, Boston, Los Angeles, 1968
- The Goebbels Diaries, 1939-1941*, translated & edited by F. Taylor, London, 1983
- Weck, René de, *Journal, 1939-1945*, Bibliotheque Centrale et Universitaire, Friburg

- K. Bertini (redactor), *Pinkas Briceva*, Organizația originarilor din Briceva în Israel, 1970
- Șaraga Ișurun (redactor), *Gura Humorului, un orașel din sudul Bucovinei: Istoria unei comunități evreiești*. Tel-Aviv, 1992
- Josef Mazon și Mișa Fux (redactori) *Cartea Bălțiului din Basarabia*. Memorial în amintirea evreilor din Bălți. Publicată de organizația originarilor din Bălți, 1993
- I. Amițur ș.a. *Briceniul evreiesc la mijlocul ultimului secol*, Tel Aviv, 1962
- Pinkas Hakehilot, Romania*, vol. I, Yad Vashem, Ierusalim, 1969 *Pinkas Hakehilot, România*, vol. II, Yad Vashem, 1980
- Comunitatea Lipscani, carte memorială*, Tel Aviv, 1963
- Leib Kuperstein și Meir Kotik (redactori), *Mărculești – memorialul unei așezări evreiești din Basarabia*, Tel-Aviv, 1973
- Mordehai Reicher și Iosef Maghen Șit (redactori). *Memorialul pentru Edineț, carte în amintirea evreilor din Edineț-Basarabia*, Tel Aviv, 1973
- Șlomo Șitnovițer (redactor), *Cartea comunității Hotin (Basarabia)*, Tel Aviv, 1974

Articole și studii

- „Activitatea Comisiunii Autonome de ajutorare”, „Viața Evreiască”, nr. 9, București, 1944
- Ancel, J., „Antonescu and the Jews”, *Yad Vashem Studies* 23 (1993), p. 213-280. Ancel, J., „Plans for Deportation of the Romanian Jews, and their Discontinuation in the Light of Documentary Evidence, July-October 1942”, *Yad Vashem Studies* 16 (1984), p. 381-420
- Ancel, J., „Stalingrad und Rumanien”, in Forster, J. (ed.), *Stalingrad, Ereignis, Wirkung, Symbol*, München, Zurich, 1992, p. 189-214
- Ancel, J., „The German-Romanian Relations during the Second World War”, Braham, L.B. (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry*, New York, 1994, p. 57-76
- Ancel, J., „The Impact of the Course of the War on Romanian Jewish Policies”, Cohen, A. et al. (eds), *The Shoah and the War*, New York, 1992, p. 177-210
- Ancel, J., „The Jassy Syndrome (1)”, *Romanian Jewish Studies* I, 1 (Spring 1987), p. 33-50; II, *ibid*, 2 (1987), p. 35-52

- Ancel, J., „The Romanian campaign of Mass Murder in Trans-Nistria, 1941-1942”, Braham L.B. (ed.)
- Ancel, J., „The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews during the Antonescu Era”, New York, 1997, p. 87-134
- Ancel, J., „The Romanian Way of Solving the Jewish Problem in Bessarabia and Bukovina, June-July 1941”, Yad Vashem Studies 19 (1988), p. 207-208
- Armon, T., „Enemies and traitors. Aspects of the Antisemitism of the Iron Guard”, Rumanian Jewish Studies I (Jerusalem, Spring 1987), p. 67-76.
- Armon, T., „La Gardia di Ferro”, Storia contemporanea, VII, 3 (Bologna, 1976), p. 507-544.
- Barbu, Z., „Psycho-Historical and sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania”, Who were the Fascists, social Roots of European Fascism... Bergen, 1981, p. 379-394.
- Benvenisti, M., „Sionismul în vremea prigoanei”, „Viața Evreească” 7-8-9-10, [Bucharest], 1944
- Blood Bath in Rumania, the Record, News Bulletin, Pulished by the United Rumanian Jews of America, Vol. nos. 6-7 (New York, July-August 1942)
- Bulei, I., „Romanian’s Situation in Summer 1940 and its Repercussions on Jewish Population”, 1986
- Calafeteanu, I., „Les relations economiques germano-roumaines de 1933 a 1944”, „Revue d’histoire de la 2e Guerre mondiale” 140 (1985), p. 24-35
- Costiner, E., „The American Joint Distribution Committee and the Assistance Work it Carried out in Rumania on behalf of the Victims of the Fascist and Nazi Regimes before, during and after World War II”, Tel Aviv, december 1969
- Crainic, N., „Raporturile culturale germano-române”, „Unirea”, 29.4.1941
- Cuza, A.C., „Bucovina și Basarabia după redobândire”, „Curentul”, 28.8.1941
- Dandara, L., „Romania’s Attitude within International Talks concerning the Situation of the Jews in Europe (1938-1939)”, Bucharest 1986
- Davidescu, N., „Hitlerism sau românism”, „Vremea”, aprilie 1937
- Davidescu, N., „Rassa, Nație și patrie”, „Acțiunea”, 30.3.1941
- Directivele D-lui General Ion Antonescu Conducătorul Statului, „Noua așezare a politicii interne, Problema evreească”, „Universul”, 20.2.1941
- Făcăoaru, I., „Cercetări Antropologice în patru sate românești din Transnistria” Institutul Central de Statistică de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, Secția de bioantropologie [Ianuarie 1943]
- Goga, O., „Cuvântarea-program”, „Timpul”, 2.1.1938
- Götz, K., „Das Wunder eines Jahres, Der Deutsche in Transnistrien” 1, 6 (23.8.1942)

- Ioanid, R., „Mircea Eliade e il fascismo”, „La Critica Sociologica 84” (1988), p. 16-29
- Ioanid, R., „Nicolae Iorga and Fascism”, „Journal of Contemporary History” (London 1992), p. 467-492
- „Iuliu Maniu, 1873-1952”, „Calendarul America, pe anul 1962”, Cleveland Ohio
- Ludo, I., „Suferințele scriitorului român”, „Răspântia”, anul I, nr., I, 1.12.1944
- Martini, A., „La Santa Sede e gli ebrei della Romania durante la seconda guerra mondiale”, „La Civiltà Cattolica”, anno 112, vol. III, 1961, p. 449-463
- „Mass Executions of Jews: Why Does Washington Remain silent?”, „The Record”, vol. 4, no. 5 (New York, June 1942), p. 1-7
- Moisuc, V., „L'écroulement des alliances de la Roumanie à la veille de la deuxième guerre mondiale”, „Revue d'histoire de la 2e guerre mondiale”, 140 (1985), p. 1-21
- Mucinescu-Tunari, Arh., „Problema Jidovească în statul antisemit”, „Învierea”, 2.2.1941
- Mucinescu-Tunari, Arh., „Antisemitismul în fața ideii de umanitate”, „Învierea”, 27.4.1941
- Munte, A., „Cravata de la gâtul celor asasinați”, „Curierul Israelit”, 28.1.1945
- Prundeni, I.P., „Antisemitismul românesc”, „Porunca Vremii”, 6.4.1941
- Prundeni, I.P., „Marele Rechizitoriu”, „Porunca Vremii”, 29.10.1941
- Prundeni, I.P., „Momentul Filderman”, „Porunca Vremii”, 14.2.1939
- Realizările Ministerului Afacerilor Interne sub regimul domnului Mareșal Ion Antonescu, Conferință ținută de Corneliu Rudescu, directorul Oficiului de Studii, „Buletinul Ministerului Afacerilor Interne”, nr. 3-4, martie-aprilie 1943
- „Rezultatele aplicării D.L. privitor la starea juridică a evreilor din România”, „Renașterea Noastră”, 21.2.1941
- Roll, M., „Die Schwarzen Tage von Czernowitz”, „Die Stimme”, 54-55 (Tel Aviv, 1950)
- Schwartzfeld, M., „Evreii în literatura populară română”, „Anuar pentru Israeliți”, 14 (1891)
- Semilian, S., „Ultima noapte a Rebeliunii”, „Curierul Israelit”, 29.10.1944
- Simion, A., „Organizațiile fascisto-hitleriste din România, Factor de subminare a independenței și suveranității naționale”, „Anale de istorie”, 31, 4 (1985)
- Situation des Juifs en Roumanie (1940-1944), Bucarest, 1946
- Șmilovici-Ploieșteanu, I., „Pogromul din Ploiești”, „Mișmar”, 20.11.1985
- Stere, C., „Social-democratism sau Poporanism”, „Viața Românească”, noiembrie 1907
- Stumpp, K., „Verzeichnis der Deutschen Sidelungen in Gebiet Odessa [mit Karte]”, *Heimatbuch der Deutschen aus Russland*, 1956, p. 181-183

- „Suferințele bisericii Ortodoxe sub regimul Judeo-bolșevic”, „Curentul”, 2.8.1941
- Turczynski, E. Fischer-Galați, S., „Romania”, in P.F. Sugar (ed.), *Native Fascism in the Successor States*, Santa Barbara 1971, p. 101-121
- Vlădescu, I.N., „Ianuarie 1941”, „Jurnalul de Dimineață”, 21.1.1945
- Volovici, L., „Romanian Intellectuals – Jewish Intellectuals during the Dictatorship of Antonescu”, *Romanian Jewish Studies* 1, 1 (Jerusalem 1987), p.77-90
- Weber, E., „The Men of the Archangel”, *Journal of Contemporary History* 1, 1 (1966), p. 101-126
- Weiss, A., „Iuliu Maniu și deportarea evreilor”, „Viața Noastră”, Tel Aviv, 28.7.1961
- Zaharia, G., Copoiu, N., *Le probleme de la situation des juifs de Roumanie pendant les années 1938-1944 dans l'historiographie roumaine*, 1983
- Zaharia, Gh., Țuțui, D., Simion, A., „Le regime reactionnaire de l'emploi de la force de travail en Roumanie a l'époque de la dictature militaire-fasciste et de la guerre hitlerienne”, *Revue roumaine d'histoire*, 1/1971
- Zamfirescu, D., *Puncte de reper*, Paris 1980

Cărți

- Gheler, I., *Înflorirea și decăderea unei comunități: evreii askenazi și sefarzi în România*, Tel-Aviv, 1986 (în ebraică)
- Leibowitz, Y.: *Observații la pericopa săptămânii*, Ierusalim, 1988 (în ebraică)
- Activitatea Centralei Evreilor din România*, [București], 1944
- Actul de acuzare, rechizitoriile și replica acuzării în procesul primului lot de criminali de război*, București, 1945
- Aderca, F., *Mărturia unei generații*, București, 1967
- Alexandrescu, I., *Economia României în primii ani postbelici*, București, 1986
- Ambri, M., *I falsi fascismi, Ungheria, Iugoslavia, Romania, 1919-1945*, Roma, 1980
- Ancel, J., Eskenasy, V., *Bibliography of the Jews in Romania*, Tel Aviv University, 1991
- Antonescu, I., mareșal, *Către români... chemări, Cuvântări, documente*, Ediția a II-a adăugită, București, 1941
- Antonescu, I., *Cuvânt și faptă. Cuvântări rostite de... Înfăptuirile guvernului*, 6 septembrie – 31 decembrie 1940, București, 1941
- Antonescu, I., *Români, Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, București, 1919
- Antonescu, I., *Sfintele noastre drepturi, Din cuvântările D-lui Mareșal..., Conducătorul Statului Român*, I, București, 1941

- Antonescu, I., *Temelia statului național legionar, 6 septembrie 1940 – 6 octombrie 1940*, București, 1940
- Antonescu, M., *În serviciul justiției românești*, București, 1941
- Antonescu, M., *În serviciul țării*, I, București, 1942
- Antonescu, M., *Pro Germania*, București, 1941
- Antonescu, M., *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, București, 1941
- Antonescu, M., *Războiul sfânt, Cuvânt către Români rostit la radio în ziua de 22 iunie 1941*, București, 1941
- Antonescu, M., *Sfintele noastre drepturi*, II, București, 1941
- Arsene, M., *Juda*, București s.d.
- Asasinatele de la Jilava, Snagov și Strejnicul, 26-27 noiembrie 1940*, București, 1941
- Balan, N.N. (Mitropolit al Ardealului), *Studiu asupra Francmasoneriei*, București, 1937
- Banea, I., *Opere Complete*, München, 1970
- Rânduri către generația noastră*, [München], 1951
- Banse, E., *Raum und volk im Weltkrieg*, Berlin, 1937
- Barbul, G., *Memorial Antonescu, Le troisième homme de l'Axe*, vol. 1, Paris, 1950
- Barker, E., *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London, 1976
- Baron, S., *The Jews in Roumania*, New York, 1930
- Bazilescu, A., *Economia naționalistă românească*, București, 1941
- Borisov, A.J., *Odessa gorod gheroi*, Moscow, 1954
- Bradescio, F., *La Garde de Fer et le terrorisme...*, Madrid, 1979;
- Bradescio, F., *Le nid, Unité de base du Mouvement legionnaire*, Madrid, 1973
- Brătescu-Voinești, I.A.I., *Huliganii*, București, 1938
- Brestoiu, H., *O istorie mai puțin obișnuită*, București, 1987
- Brunea-Fox, F. *Orașul Măcelului, Jurnalul rebeliunii și crimelor legionare*, [București 1944]
- Buzatu, Gh., Florescu, Gh. I., *Al Doilea Război Mondial și România. o Bibliografie*, Iași, 1981
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, București, 1988
- Carp, H., *Discursuri parlamentare, Sesiunea Senatului, octombrie 1927 – aprilie 1928*, [București 1928]
- Carp, M., *Cartea Neagră – Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, vol. I-III, București, 1946-1948
- Carsten, F.L., *The Rise of Fascism*, Berkeley University of California, 1969

- Chirnoagă, P., *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, 22 iunie – 23 august 1944, Madrid, 1965
- Ciobanu, M., *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, 1991
- Cioran, E., *Schimbară la față a României*, București, 1941
- Codreanu, C.Z., *Cărticica șefului de cuib*, München, 1987
- Codreanu, C.Z., *Circulări și Manifeste*, 1927-1938, München, 1981
- Codreanu, C.Z., *Eiserne Garde*, Berlin, 1939
- Codreanu, C.Z., *Însemnări de la Jilava*, Linz, 1951
- Codreanu, C.Z., *Pentru legionari*, Sibiu, 1936
- Congres Mondial Juif, *Le Regime Legionnaire et sa Solution du Probleme Juif*, [album] Bucharest [1946]
- Congresul Legislativ, *Colecțiune de Legi și Regulamente*, Tomul XIX, București, 1941
- Conta, V., *Cine sunt jidanii? Primejdia jidovească...*, București, 1922
- Corneliu Zelea Codreanu, *Douăzeci de ani de la moarte*, Madrid, 1958
- Cosmovici Horia H., *Statul și elita legionară*, [München], 1953
- Coulon, M., *De graves evenements dans le Barreau Roumain*, Paris, 1937
- Crainic, N., *Nostalgia Paradisului*, București
- Crainic, N., *Ortodoxie și etnocrație*, [București, 1937]
- Crainic, N., *Programul Statului etnocratic*, București /1938?/
- Crainic, N., *Puncte Cardinale în haos*, București, 1936
- Cristian, S.C., *Patru ani de urgie – Notele unui evreu din România*, București [1945]
- Criveanu, Mitropolit Nifon, *Credința ta te-a mântuit*, Craiova /1941/
- Cuza, A.C., *Învățătura lui Isus, Judaismul și teologia creștină*, Iași, 1925
- Cuza, A.C., *Jidanii în război*, București, 1923
- Dagani, A., *Groapa e în livada de vișini*, București, 1946
- Dagani, A., *Lasst mich legen*, Tel Aviv /1960/
- Dallin, A., *German Rule în Russia, 1941-1945: Study of Occupation Politics*, London, 1981
- Dallin, A., *Odessa, 1941-1944: A Case Study of Soviet Territory under Foreign Rule*, Santa Monica, 1957
- Dandara, L., *Romania în vârtoarea anului 1939*, București, 1985
- Das Politische Tagebuch Alfred Rosenbergs aus den Jahren 1934/5 und 1939/40*, Göttingen, Berlin, Frankfurt/M 1956
- Davidescu, N., *Naționalismul în presă*, București, 1938
- Davidescu, N., *Doctrina Legionară, Texte Alese*, [Salzburg], 1952
- Dumitriu-Snagov, I., *La Romania nella diplomazia Vaticana*, Roma, 1987
- Ehrenburg, I., *Voina*, vol. 3, 1943-1944, Moscow, 1944
- Ehrenburg, I. et al., *Cartea Neagră*, București, 1946

- Eliade, M., *Huliganii*, I-II, București, 1935
- Fătu, M., Spălățelu I., *Garda de Fier, Organizație teroristă de tip fascist*, București, 1971
- Filderman, W., *Adevărul asupra problemei evreești în Românești în lumina textelor religioase și a statisticeii*, București, 1925
- Filderman, W., *Le probleme du travail national et la crise du Barreau en Roumanie*, Paris, 1937
- Fisher, J., *Transnistria*, New York, 1959
- Florescu, G., *Începuturile și evoluția mișcării fasciste în România până în anul 1933*, Teză de doctorat, București, 1979
- Franck, N., *La Roumanie dans l'engrenage*, Paris, Bruxelles, 1977
- Friessner, H., *Verratene Schlachte, Die Tragödie der Deutschen Wehrmacht in Rumanien und Ungarn*, Hamburg, 1956
- Frunză, V., *Istoria stalinismului în România*, București, 1990
- Gafencu, G., *Préliminaires de la Guerre à l'Est, De l'accord de Moscou (21 août 1939) aux hostilités en Russie (22 juin 1941)*, Friburg, 1944
- Georgescu, V., *Istoria Românilor de la origini și până în zilele noastre*, Los Angeles, 1984
- Gheorghe, I., *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, Heidelberg [1952]
- Gheorghiu, Const-Virgil, *Ard malurile Nistrului, Mare reportaj de război din teritoriile desrobite*. Cu o prezentare de Tudor Arghezi, București, 1941
- Goga, O., *Mustul care fierbe*, București, [1927]
- Precursorii*, Madrid, 1957
- Gold, H. (ed.), *Geschichte der Juden in der Bukowina, Ein Sammelwerk, I-II*, Tel Aviv 1958-1962
- Gould, L.A., *Crown against Sickle: The Story of King Michael of Rumania*, London, 1953
- Graur, N., *În preajma altei lumi...*, București, 1946
- Guvernământul Basarabiei, Basarabia desrobită. Drepturi istorice, Nelegiuiri Bolșevice, Înfăptuiri Românești*, [Chișinău], iulie 1942
- Guvernământul Transnistriei, Transnistria*, Odessa, 1943
- Heinen, A., *Die Legion „Erzengel Michael” in Rumanien, Soziale Bewegung Rumanien und politische Organisation*, München, 1986
- Heyer, F., *Die orthodoxe Kirche in der Ukraine*, Koln, 1953
- Hilberg, R., *The Destruction of European Jews*, Chicago, 1961
- Hilberg, R., *La destruction des juifs d'Europe*, Fayard, 1988
- Hillgruber, A., *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, die Deutsch-Rumänischen Beziehungen, 1938-1944*, Wiesbaden, 1965
- Hitler's Secret Conversations, 1941-1944*, The New American Library 1961
- Hitler's Table Talk, 1941-1942: His Private Conversations*, London, 1982

- Hoettl, W., *The Secret Front: The Story of Nazi Political Espionage*, London /1953/
- Împotriva Fascismului, București, 1971
- Ioanid, R., *The Sword of the Archangel, Fascist Ideology in Romania*, New York, 1990
- Ionescu, D., *Istoria Bisericii române*, Bucharest, 1937
- Ionescu, N., *Culegere de studii și texte*, vol. I, /București/, 1942
- Ionescu, N., *Roza Vânturilor*, 1926-1933, München, 1973
- Ionescu, V., *Memorii*, Buenos Aires, 1979
- Iorga, N., *Concepția românească a ortodoxiei*, București, 1940
- Iorga, N., *Cuvinte adevărate*, [București], 1904
- Iorga, N., *Iudaica*, București, 1937
- Iorga, N., *Sfaturi pe întuneric, Conferințe la radio, 1936-1938*, București, 1940
- Istoria Kishineva (1466-1966)*, Kishinevskii Gosudarstvenii Universitet, Cartea Moldovenească, Kishinev, 1966
- Jäckel, E., *Hitlers Weltanschauung, Entwurf einer Herrschaft*, Stuttgart, 1986
- Klein, I. (ed.), *Combaterea antisemitismului*, București, 1929
- Krausnick, H., Broszat, M., *Anatomy of the SS State*, London, 1973
- La situation de la minorité juive en Roumanie, Memorandum présenté par les Associations Juives pour le S.D.N. ... à la commission des Minorités lors de sa session à Bruxelles*, Paris, 1928
- La situation des juifs en Roumanie, Petition du comité exécutif du Congrès Juif Mondial soumise au Conseil de la Société des Nations. Geneve*, 1938
- Lauern, H., *Marshall Antonescu*, Essen, 1943
- Lebedev, N.I., *Rumâniia v godi vtoroi mirovoi voinâ*, Moskva, 1961
- Lecca, R., *Eu i-am salvat pe evreii din România*, București, 1994
- Litani, D., *Transnistria*, Tel Aviv, 1981
- Malaparte, C., *Kaputt*, London, 1972
- Manoliu-Manea, M. (ed.), *The Tragic Plight of a Border Area: Bassarabia and Bucovina*, Los Angeles, 1983
- Marin, V., *Crez de generație*, București, 1937
- Memorandum on the Position of the Jews in Romania*, London, 1938
- Mezincescu, E., *Mareșalul Antonescu și catastrofa României*, București, 1993
- Mihălcescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Irineu, *Preoțimea și războiul sfânt contra hâdreii bolșevice, Pastorală*, Iași, 1941
- Mircu, M., *Pogromul de la Iași*, București, 1945
- Pogromurile din Basarabia și alte câteva întâmplări*, București, 1947
- Pogromurile din Bucovina și Dorohoi*, București, 1945
- Mișcarea Legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, /USA/*, 1980
- Mitropolia Olteniei în opera misionară din Transnistria*, Craiova, 1943

- Moța, I.I., *Cranii de lemn*, /München/, 1970
- Mușat, M., Ardeleanu, I., *România după Marea Unire*, vol. II, part. I: 1918-1933, București, 1986; part. II: noiembrie 1933 – septembrie 1940, București, 1988
- Nagy-Talavera, N.M., *The Green shirts and the Others*, Stanford, 1970
- Nedelcu, F., *Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Cluj, 1973
- Nicodim, Patriarhul României, *Cuvântul Patriarhului pentru post, pentru oștire, pentru ogor*, București, 1942
- Nistor, I., *Istoria Basarabiei*, București, 1991
- Nistor, I., *Istoria Bucovinei*, București, 1991
- Ornea, Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, 1980
- Ornstein, F., *Suferințele deportaților în Transnistria, Gândiți-vă la tot ce s-a petrecut în Transnistria 1941-1944*, (București 1945)
- Oțetea, A., *Istoria Poporului Român*, București, 1970
- Păcurariu, M., *Istoria bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Bucharest, 1981
- Palaghiță, S., *Garda de Fer, Spre învierea României*, Buenos Aires, 1951
- Palty, S., *Evrei treceți Nistrul, însemnări din deportare*, Tel Aviv, 1989
- Pandrea, A., Pavelescu, I., Ardeleanu, E., *Românii la Stalingrad*, București, 1992
- Paschia, Preotul Gh., *Despre Dumnezeu. Dialoguri din Transnistria*, București, 1943
- Pătrășcanu, L., *Problemele de bază ale României*, ed. a III-a, București, 1946
- Pătrășcanu, L., *Sub trei dictaturi*, [București 1946]
- Paulescu, N.C., *Fiziologie filosofică, Cele patru patimi și remediile lor*, București, 1921
- Talmudul, Cahalul, Franc-masoneria*, Vol. II, București, 1913
- Pe Marginea Prăpastiei, 21-23 ianuarie*, București, 1941
- Petricescu-Hașdeu, B., *Studie asupra judaismului, industria națională, industria străină și industria ovreiască față cu principiul concurenței*, București, 1866
- Politics and Political Parties in Roumania*, London, 1936
- Pop, G.T., *Caracterul antinațional și antipopular al activității Partidului Național Creștin*, Cluj-Napoca, 1978
- Popescu, M., *Jidovii demascați, Lucrare de sinteză pe bază de documente*, ed. a II-a, București, 1936
- Popescu-Puțuri, I., Zaharia G., et al., *La Roumanie pendent la deuxième guerre mondiale*, București, 1964
- Popovici, A.C., *Naționalism sau Democrație*, București, 1910
- Popovici Nicolae, Episcopul Oradiei, *Lespezi de altar, în slujba bisericii și a neamului la granița de vest a țării*, Beiuș, 1942
- Procesul lui Ion Antonescu*, Document, ediție îngrijită de Ioana Craca, București, 1995

- Procesul Mării Trădări Naționale*, București, 1946
- Quinlan, Paul B., *Clash over Romania, British and American Policies Towards Romania: 1938-1947*, Los Angeles, 1977
- Regulament pentru organizarea și funcționarea Centralei Evreilor din România*, București, 1942
- Reitlinger, G., „*The Final solution*”: *The Attempt to Exterminate the Jews of Europe 1939-1945*, London, 1968
- Roberts, H.L., *Romania, Political Problems of an Agrarian state*, London, 1951
- Rosetti, R., *General, Războiul pentru reeiberarea Bucovinei și Basarabiei*, București, 1942
- Rosu, N., *Dialectica Naționalismului*, București, 1936
- Rosu, N., *Orientări în veac*, București [1937]
- Rotaru, J., Burcin, O., *Mareșalul Ion Antonescu. Am făcut războiul sfânt împotriva bolșevismului*, Oradea, 1994
- Rusenescu, M., Saizu, I., *Viața Politică în România, 1922-1928*, București, 1979
- Savu, A. Gh., *Dictatura regală*, Editura politică, București, 1970
- Schmidt, P., *Hitler's Interpreter*, London, 1951
- Scriban, I., *Eroarea teologiei și adevărul Bisericii, Secta D-lui A.C. Cuza*, București, 1926
- Scurtu, I., *Contribuții privind viața politică din România*, București, 1988
- Sebastian, M., *De două mii de ani*, București, 1934
- Șeicaru, P., *Istoria Partidelor Național, Țărănist și Național Țărănist, I-II*, Madrid, 1963
- Șeicaru, P., *Nicolae Iorga*, Madrid, 1957
- Șeicaru, P., *Poezie și politică, Octavian Goga*, Madrid, 1956
- Șeicaru, P., *Un junimist antisemit, A.C. Cuza*, Madrid, 1956
- Sima, H., *Doctrina Legionară*, Madrid, 1980
- Sima, H., *Era Libertății, Statul Național Legionar, I-II*, Madrid 1982, 1986
- Sima, H., *Histoire du mouvement legionnaire*, Rio de Janeiro [1972]
- Sima, H., *Sfârșitul unei domnii sângeroase*, Madrid, 1977
- Simion, A., *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, București, 1979
- Regimul politic din România în perioada sept. 1940 – ian. 1941*, Cluj, 1976
- Siniol, R., *Cahal Grande*, Jerusalem, 1979
- Soviet Government Statements on Nazi atrocities*, London, 1946
- Starodinskii, D., *Odesskoe Getto, voispominaniia*, Tip. „Haiteh”, Odessa 1991
- Tătăranu, Gh., *Expunere de titluri și lucrări științifice*, Odessa, 1943
- Teodorescu-Braniște, T., *Doctrina bâtei. Naționalism, Reacționarism, Antisemitism*, București, 1936
- Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1943*, București, 1943,

- Vago, B., *The Shadow of the Swastika – the Rise of Fascism and Antisemitism in the Danube Basin, 1936-1939*, London, 1975
- Ventonic, A., *Istoria adevărată*, [Iași], 1925
- Volovici, L., *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*, București, 1995
- Vulcănescu, M., *Nae Ionescu, așa cum l-am cunoscut*, București, 1992
- Ultimul Cuvânt*, București, 1992
- Watts, L., *În serviciul Mareșalului*, I-II, München, 1985, Romanian Cassandra, New York, 1993
- Werth, A., *Russia at War, 1941-1945*, London, 1965

Listă de abrevieri

(a surselor amintite de repetate ori în capitolele cărții
într-o formă prescurtată)

- AYV = Arhiva Yad Vashem, Ierusalim
- Ancel, Documents = J. Ancel (ed.) *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry*, 12 vols. Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem 1986
- Ehrenburg = I. Ehrenburg et al., *Cartea Neagră*, 1946
- Barbul, Memorial = G. Barbul, *Memorial Antonescu, Le troisième homme de l'Axe*, Vol. I, Paris, 1950.
- În Serviciul Mareșalului = L. Watts, *În Serviciul Mareșalului*, I-II, München, 1985.
- Cartea Neagră* – vezi Carp, *Cartea Neagră*.
- Mușat și Ardeleanu, *România* = M. Mușat & I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, part. I: 1918-1933, București, 1986; part. II: noiembrie 1933 – septembrie 1940, București, 1988
- Documentele de la Nürnberg = *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militargerichtshof Nürnberg*, Nürnberg, 1947-1949.
- USHMM = Muzeul Holocaustului din Washington.
- Procesul trădării = *Procesul Marelui Trădări Naționale*, București, 1946
- Sima, Era = H. Sima, *Era Libertății. Statul Național Legionar*, I-II, Madrid, 1982, 1986.
- Simion, Regimul = *Regimul politic din România în perioada sept. 1940 – ian. 1941*, Cluj, 1976.
- Pe Marginea Prăpastiei = *Pe Marginea Prăpastiei*, 21-23 ianuarie, București, 1941.
- Filderman, Memorii = Arhiva dr. Filderman P-6, din Arhiva Yad Vashem; vezi amănunte în lista surselor arhivistică, 13.
- Florescu = G. Florescu, *Începuturile și evoluția mișcării fasciste în România până în anul 1933*, Teză de doctorat, București, 1979.
- Cristian, *Patru ani de urgie* = S.C. Cristian, *Patru ani de urgie- Notele unui evreu din România*, București, [1945].
- Carp, *Cartea Neagră* = M. Carp, *Cartea Neagră – Suferințele evreilor din România, 1940-1944*. Vol. I-III, București, 1946-1948.
- DGFP = *Documents on German Foreign Policy 1918-1945*, Series D (1937-1945), 10 Vols, London & Washington, 1949.

Indice de nume

A

Abramovici, Beniamin: **II**: 102, 116

Abramovici, Herman, **II**: 52

Abramovici, Herșcu, **II**: 96

Abramovici, Leibu, **I**: 133

Abramovici, Zvi Herman, **II**: 287

Aderca, Felix, **II**: 418

Adesman, Israel, **I**: 132, 175

Agapie, Vasile, colonel, **II**: 48, 60

Alecsandri, Vasile **II**: 95, 97

Alexandrescu, Aristotel, **II**: 118

Alexandrescu, Constantin, **I**: 15, 26, 70, 342

Alexianu, Gheorghe, (gubernatorul Transnistriei), **I**: 7, 10, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 33, 34, 44, 45, 46, 48, 53, 54, 56, 57, 79, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 101, 104, 105, 108, 109, 110, 112, 114, 116, 117, 138, 141, 153, 154, 156, 157, 159, 161, 164, 169, 175, 176, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 242, 244, 251, 252, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 280, 282, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 302, 303, 305, 309, 319, 321, 322, 324, 340, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363,

364, 388, 389, 398, 401, 408, 409, 412, 414, 415, 418, 422, 425, 427, 429; **II**: 10, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 32, 33, 34, 35, 36, 148, 368, 370, 371, 372, 374, 375, 396

Alexis, arhiepiscop, **II**: 9

Anderman, A., **I**: 362

Andoniaș, (agronom), **I**: 157

Andrei, episcopul Transilvaniei, **II**: 13

Antal, Emilian, **II**: 20

Anthal, Ștefan, **II**: 235, 257, 258

Antonescu, Ion, mareșal (Conducător), **I**: 7, 9, 10, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 29, 30, 31, 37, 38, 39, 45, 46, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 90, 104, 109, 113, 116, 117, 118, 126, 128, 153, 157, 160, 161, 171, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 223, 226, 229, 230, 231, 240, 241, 256, 257, 259, 260, 264, 268, 269, 273, 275, 285, 287, 289, 294, 305, 310, 319, 321, 322, 324, 325, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 359, 360, 361, 363, 378, 386, 398, 404, 405, 417, 420, 421, 422, 424, 428, 430; **II**: 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 19, 20, 23, 26, 33, 35, 36, 38, 41, 45, 49, 51, 68, 71, 83, 84, 85,

86, 87, 92, 95, 97, 99, 100, 105, 106,
109, 110, 113, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 131, 133, 137, 139, 140,
141, 143, 144, 147, 149, 151, 152,
155, 159, 161, 162, 163, 164, 165,
166, 167, 168, 169, 170, 172, 173,
175, 176, 179, 182, 183, 184, 185,
188, 189, 192, 194, 195, 198, 200,
201, 202, 203, 204, 205, 206, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215, 216,
217, 218, 219, 220, 221, 222, 223,
224, 225, 226, 227, 228, 230, 232,
233, 234, 235, 236, 240, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 247, 248, 249,
250, 251, 252, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 261, 262, 263, 264,
265, 266, 267, 268, 271, 272, 273,
275, 276, 284, 285, 286, 289, 290,
291, 293, 296, 297, 301, 302, 303,
304, 305, 306, 309, 310, 311, 312,
314, 321, 323, 325, 326, 327, 329,
340, 343, 344, 345, 346, 352, 355,
358, 359, 361, 368, 370, 371, 378,
379, 382, 386, 383, 390, 394, 395,
397, 398, 399, 400, 401

Antonescu, Maria, **I:** 351

Antonescu, Mihai, **I:** 13, 14, 16, 19, 20,
38, 46, 77, 79, 80, 84, 86, 176, 197,
208, 211, 264, 286, 287, 289, 294,
351, 352, 354, 360, 361; **II:** 7, 9, 10,
38, 39, 71, 83, 86, 87, 89, 99, 100,
101, 106, 108, 109, 113, 125, 126,
127, 129, 137, 138, 139, 140, 143,
144, 161, 162, 179, 180, 182, 184,
185, 188, 189, 193, 194, 195, 198,
200, 202, 203, 204, 205, 206, 208,
209, 210, 211, 212, 214, 216, 217,
218, 219, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 233, 235, 239, 252,
260, 261, 265, 266, 267, 268, 269,
270, 271, 272, 273, 274, 284, 289,
291, 296, 298, 299, 302, 303, 305,
306, 318, 325, 332, 345, 346, 400

Apostolescu, maior, **I:** 235, 236

Arbore, Ion, general, **I:** 154

Ardeleanu, Mircea, **I:** 37; **II:** 223

Arhip, Ion, general, **I:** 31; **II:** 211

Aronovici, **II:** 289

Atanasiu, Vasile, general, **I:** 24, 28, 29

Averbuch, **II:** 64, 68

B

Babad, rabin, **II:** 44

Bădescu, Gheorghe, colonel, **II:** 90

Balaban, Sergiu, **I:** 122

Bălan, Ella, **I:** 362,

Bălan, Ilie, **I:** 379

Bălan, Nicolae, mitropolitul
Transilvaniei, **II:** 236, 261

Băleanu, Ion, lt.-colonel, **I:** 63, 267,
349; **II:** 63

Barbul, George, **I:** 46; **II:** 227, 400

Barozzi, George, colonel, **II:** 90

Basarabeanu, Grigore, **II:** 176, 211

Bechi, Meir Filip, **II:** 48

Beer, Benno, **II:** 97

Beiliș, Morîț, **II:** 238, 239, 242

Benvenisti, Mișu, **I:** 354; **II:** 233, 259,
260, 261

Bibring, Fany, **I:** 362

Bicosu, Mandia, **I:** 146

Binder, Ana, **II:** 65

Bivolaru, sublocotenent, **I:** 95, 96

Blănaru, Cezar, **I:** 164, 167, 168, 171

Bobei, Gheorghe, **I:** 112, 113, 125, 164,
171, 392, 417; **II:** 25

Bobică, Ion, **II:** 59

Boian, Ion, **II:** 45, 47, 48

Boiceanu, Ion, general, **II:** 317

Bolintineanu, Constantin, colonel, **I:** 73,
123, 308

Bondurovschi, Pavel, **II:** 22

Borcescu, Traian, lt.-colonel, **I:** 204,
205; **II:** 86, 293

Bossy, Raul, **II:** 230, 231

Brădescu, Titus Nicolae, lt.-colonel, **I**: 221
Brânzei, Nicolae, **II**: 114
Brătescu-Voinești, Ion, **II**: 221, 265
Brătianu, Gheorghe, **II**: 200
Brătianu, I.C. (Dinu), **I**: 351; **II**: 233, 238, 239, 241, 242, 247, 248, 249, 260, 261, 311
Braunstein, Iosif, **I**: 162; **II**: 91, 123
Broșteanu, Emil, colonel, **I**: 22, 34, 35, 44, 51, 55, 59, 63, 72, 93, 109, 149, 238, 240, 245, 262, 297, 298, 406, 421, 422
Buchswailer, Meir, **I**: 277, 278, 279, 280, 282, 284, 295, 296, 298
Bunaciu, Avram, **II**: 248
Burgdorfer, Franz, **II**: 395
Burtă, plutonier, **II**: 47
Busuioc, Nicolae, **II**: 31
Bușilă, Constantin, **I**: 197, 203, 211

C

Calotescu, Corneliu, general, **I**: 77, 212; **II**: 147, 151, 153, 155, 164, 292, 344, 354, 355
Canaris, Wilhelm, amiral, **I**: 202
Captaru, Dumitru, **II**: 83, 88, 91, 92, 98, 99, 101, 113
Carol al II-lea, **I**: 84, 165, 289, 402; **II**: 71, 116, 245, 269, 270, 421
Carp, Matatias, **I**: 40, 180, 350, 364; **II**: 63, 85, 212, 235, 236, 240, 251, 258, 278, 343, 355, 385
Carp, Valeriu, **II**: 44
Cassulo, A., **II**: 260, 261
Catarciuc, **II**: 311
Călinescu, sergent major, **I**: 112
Cârlan, Vasile, colonel, **II**: 54
Cepleanu, Constantin, general, **I**: 387
Cepleanu, Gheorghe, general, **II**: 173, 175, 178, 398
Cernătescu, Constantin, general, **II**: 290
Chiril, **I**: 277
Chirilă, **I**: 221, 222, 253, 340, 368, 369
Chirilovici, **II**: 90, 91, 101, 109, 113, 114
Churchill, Winston, **II**: 247
Cialik (Cialăc), Gheorghe, general, **I**: 26
Ciano, **II**: 213
Ciupercă, Nicolae, general, **I**: 182, 210
Ciurea, Constantin, **I**: 217, 221, 226, 227, 233, 240, 241, 242, 243, 244, 254, 262, 265, 267, 291
Clejan, Herman, **II**: 145, 161, 233, 265
Clodius, Karl, **II**: 226
Codreanu, Corneliu, **II**: 36, 41, 53, 86, 124, 137
Cogan, Haim, **I**: 72, 75, 113, 121, 122, 127, 128, 129, 130, 141, 142, 162, 171
Cohen, **I**: 130
Cojocar, Gheorghe, preot, **II**: 50, 51
Comănescu, **I**: 28
Constantin, Dumitriu, **I**: 47, 48
Constantin, Leonte, **I**: 91
Constantin, Loghin, **I**: 275
Constantin, Lupu, **II**: 85, 100, 106
Constantinescu, **I**: 158
Conta, **II**: 124
Cosma, Matei, **II**: 90
Costiner, **I**: 354, 357, 358, 362
Costinescu, **I**: 361
Cracoveanu, **II**: 65
Craioveanu, Gheorghe, lt.-colonel, **I**: 221
Creangă, Ion, **II**: 86
Creștinu, Avraham, **I**: 171
Cristea, Mihael, **I**: 145
Cristea, Miron, **II**: 36
Cristea, plutonier, **I**: 407
Cristescu, Constantin, **I**: 36, 199
Cristescu, Eugen, **I**: 36, 118, 182, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 230; **II**: 88, 123, 205, 246, 374, 398

Cristescu, Gheorghe, **I**: 199
Cristescu, P., lt.-colonel, **II**: 347
Cristescu, sergent major, **I**: 120
Cristian, Cris, **II**: 300
Croitoru, Aurel, **II**: 65
Cucu, **I**: 15
Culnev, **I**: 349
Cuperman, **II**: 50
Curelaru, **I**: 199
Cuza, A.C., **II**: 41, 45, 53, 86, 124, 137,
275, 291, 292
Cvitco, Mihal, **I**: 147, 155, 159, 161,
171

D

Dagani, Arnold, **I**: 304, 375
Dallin, Alexander, **I**: 19, 39, 162, 173,
174, 176, 185, 189, 199, 211, 224,
265, 270, 285, 286, 289, 311, 312,
316; **II**: 9, 25
Danilof, Mihael, av., **I**: 59
Dănulescu, Constantin, **I**: 212; **II**: 211
Darie, Constantin, **II**: 97, 104
Darie, Dumitru, **II**: 29
Dăscălescu, Nicolae, general, **I**: 198,
216, 230, 231, 246, 248, 251
Davidescu, **I**: 257, 289; **II**: 167, 168,
169, 180, 184, 226, 227, 230, 311,
375, 377
Davidescu, Radu, colonel, **I**: 177, 179,
185, 186, 191, 230, 242, 257; **II**:
165, 167, 168, 225
Decusară, dr., **I**: 328
Deleanu, lt.-colonel, **I**: 186, 187, 191
Diadia, **I**: 133, 136
Dobre, George, **I**: 380
Dorcescu, **I**: 67
Dragoș, Titus, **I**: 212; **II**: 169, 187, 195,
198, 211, 311, 314
Drimmer, Carol, **II**: 116
Duca, Ion Gh., **I**: 146, 160; **II**: 26

Dumitrescu, Andrei, **I**: 224
Dumitrescu, Alexandru, **II**: 70
Dumitrescu, Ilie, colonel, **II**: 240
Dumitrescu, Nicolae, **II**: 271
Dumitrescu, Polichron, colonel, **I**: 236
Dumitrescu, locotenent, **I**: 155, 161

E

Eftimie, **II**: 59
Ehrenburg, **I**: 126, 131, 132, 136, 137,
141, 174, 175, 183, 194, 234, 236,
237, 239, 257, 300, 301, 312, 316,
317
Ehrenpreis, **II**: 54
Eichmann, Adolf, **I**: 77, 199, 289, 293,
294; **II**: 184, 185, 188, 194, 225
Eitzen, **II**: 140
Eminescu, **II**: 86
Enache, **I**: 104, 105

F

Făcăoaru, Ion, **I**: 428, 429; **II**: 396, 398
Feighin, Dina, **I**: 415
Feingold, Meir (Miron), **I**: 72, 110, 111,
121, 122, 123, 124, 126, 127, 128,
129
Feldman, Bercu, **I**: 281, 399; **II**: 300
Filderman, Wilhelm, **I**: 85, 86, 339,
350, 351, 352, 353, 355, 356, 357,
358, 360, 429; **II**: 143, 144, 145,
159, 161, 186, 187, 201, 202, 203,
212, 232, 233, 234, 235, 236, 237,
238, 239, 240, 241, 242, 243, 244,
245, 247, 250, 251, 252, 253, 254,
255, 256, 257, 258, 259, 261, 263,
264, 269, 270, 272, 273, 274, 278,
282, 283, 284, 285, 286, 289, 290,
291, 292, 293, 301, 304, 305, 306,

309, 358, 368, 393, 398, 399, 400,
401, 402
Filipaș, Gheorghe, maior, **I**: 342
Filipenco, Nicolai, **I**: 119
Fischer, Theodor, **II**: 237
Fischer, Wilhelm, **II**: 236, 237
Fischer, **II**: 269
Fișman, Aharon, **II**: 52, 287
Fletscher, locotenent, **I**: 157, 161, 286
Frenkel, rabin, **II**: 44
Friedman, rabin, **II**: 47
Froimescu, Ferry, **II**: 235
Frug, Simon, **I**: 272
Fuciu, **I**: 63

G

Găletaru, Petre, locotenent, **I**: 133, 134,
151, 167
Gallin, Ștefan, colonel, **I**: 351
Gavrilă, Dumitru, **II**: 58
Gelep, Vasile, colonel, **I**: 357; **II**: 168
Geller, Iacov, **II**: 42
Georgescu, căpitan, **I**: 407
Georgescu, Grigore, colonel, **I**: 104,
105, 109 ; **II**: 131, 138
Georgescu, locotenent, **I**: 99, 100
Georgescu, maior, **I**: 94
Gheorghe, Ion, **I**: 85
Gheorghiu, **II**: 34
Gherman, Gheorghe, sergent major, **II**:
62
Ghingold, Nandor, **I**: 352, 353, 365; **II**:
186, 202, 203, 240
Ghinsberg, S., rabin, **II**: 43
Ghiolu, Stavri, **II**: 249
Gigurtu, Ion, **II**: 200
Giosanu, Emil, **II**: 174
Glasberg, **I**: 373
Glaser, Mark, **II**: 31, 32
Glojojanu, Ion, general, **I**: 176, 178,
180

Goebbels, J., **I**: 38; **II**: 218, 219, 266
Goga, Octavian, **II**: 45, 255, 292, 416,
421, 424
Goga, Veturia, **II**: 264, 398
Goldenberg, Hadasa, **II**: 55, 56, 57
Goldstein, Juliana, **I**: 26
Goldstein, Natan, **II**: 89, 104
Goldstein, Rivca, **I**: 333
Golopenția, Artur, **II**: 390
Gorodetski, Iehezkel, **II**: 74
Greif, Lazăr, dr., **I**: 347
Grigore, episcop, **II**: 21
Grinberg, Matias, **II**: 203
Grinberg, Richard, **II**: 66, 203
Grosman, Vasili, **I**: 126, 316
Gruber, Charles, **II**: 239, 241
Gunther, Mott, **I**: 38, 39
Gutman, Landau, **II**: 149
Gutman, Moritz, **II**: 39
Gutman, Zwi, rabin, **II**: 79

H

Hager, Baruch, rabin, **II**: 45, 47, 80
Haimovici, Nahum, **II**: 80,
Haimovici, Max, **I**: 299, 300, 301
Haimovici, Jean, **II**: 287
Haimovici, Așer, **II**: 117
Hart, Kamilo, dr., **I**: 347; **II**: 157
Hartenstein, Rela, **I**: 414, 415
Hauffe, Artur, general, **I**: 56, 104, 291;
II: 129, 358
Hegel, **I**: 314, 315
Heidrich, Reinhardt, **II**: 141, 142
Herseni, Traian, **I**: 271
Hillgruber, A., **I**: 38, 84, 289; **II**: 222,
225
Himmler, Heinrich, **I**: 13, 19, 202, 281,
285, 286, 294, 378; **II**: 31, 140, 142,
143, 202, 205
Hitler, Adolf, **I**: 7, 9, 19, 37, 38, 46, 84,
200, 210, 289; **II**: 41, 115, 140, 144,

159, 162, 180, 188, 189, 193, 198,
200, 202, 212, 213, 214, 215, 216,
217, 218, 219, 220, 221, 222, 224,
225, 226, 227, 230, 232, 266, 400
Hoffmann, Karl, **II**: 140
Hoffmeyer, **I**: 264, 265, 281, 282, 284,
287, 288, 292, 293, 302, 389; **II**: 32
Horenstein, **II**: 239
Horthy, Mikloş, **II**: 221
Hull, C., **II**: 247

I

Jacobescu, **I**: 398
Iacobici, Iosif, general, **I**: 177, 178, 179,
181, 182, 186, 190, 191, 424; **II**:
200, 215, 216, 299
Ifrim, **II**: 51
Ihiel, D., rabin, **II**: 46
Iladi, **I**: 419, 420
Ilarion, episcop, **II**: 9
Ilaş, Gheorghe, **II**: 22, 25
Iliescu, Teodor, (pretor), **I**: 147, 149,
155, 164, 167, 171; **II**: 377
Iliescu, Mihail, colonel, **I**: 34, 63, 256,
298, 418; **II**: 65, 177, 178
Ilin, Gheorghe, **I**: 221
Inber, Vera, **I**: 317
Innen, **I**: 197
Ioan, Mihail, căpitan, **II**: 107
Ionescu, Nicolae, **II**: 124
Ionescu, Victor, **I**: 200, 204
Ionescu-Alion, colonel, **I**: 171
Ionescu-Gion, căpitan, **I**: 234
Ionescu-Obârşia Ion, **I**: 276
Ionescu-Palius, Vasile, **I**: 199
Ionescu, jandarm, **II**: 118
Iorga, Nicolae, **II**: 86
Iorgulescu, Vasile, **I**: 90
Isopescu, Emanuil, **I**: 159
Isopescu, Letiţia, **I**: 89

Isopescu, Modest, **I**: 36, 45, 80, 86, 87,
88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98,
99, 100, 101, 102, 104, 105, 106,
109, 110, 111, 112, 113, 117, 118,
119, 122, 123, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 132, 133, 135, 137,
138, 139, 140, 141, 143, 145, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 172, 213, 216, 233,
305, 314, 393, 406, 407, 408, 409,
410, 422; **II**: 21, 22, 23, 25, 28, 374
Israel, Golda, **I**: 132
Ivănescu, **I**: 185, 186

J

Jabotinski, Zeev, **II**: 39
Jägendorf, Siegfried, **I**: 340, 349, 350,
356, 364, 367, 368, 369, 373; **II**: 33,
63

K

Kallay, M., **II**: 221
Katz, Sara, **I**: 306
Keitel, Wilhelm, feldmareşal, **II**: 226
Keller, W., **I**: 280
Killinger, Manfred von, **I**: 202, 287,
294; **II**: 127, 141, 142, 143, 180,
182, 187, 188, 189, 194, 202, 203,
204, 205, 223, 227, 238, 254, 272
Kleiman, Iancu, **I**: 162
Klein, **II**: 422
Koch, E., **I**: 19
Kolb, Charles, **II**: 401
Kolibanov, A.S., **I**: 311, 317
Kornfeld, Leon, **I**: 155
Kristoffel, Franz, **I**: 303

Kroner, Michel, **II**: 78

L

Landau, Gutman, **II**: 149

Landau, Izu, **II**: 70

Landau, rabin, **II**: 43

Landau, **I**: 112

Laufer, Feivel, **I**: 349, 350, 355, 367,
368

Laxer, dr., **I**: 346

Lazăr, Greif, dr., **I**: 347

Lazăr, Ion, colonel, **I**: 43

Lazăr, Liza, **II**: 308

Lazarovici, Frida, **I**: 384, 397

Leahu, Gheorghe, **II**: 89, 90

Lecca, Radu, **I**: 30, 77, 202, 352, 360,
365, 367, 390, 416, 430; **II**: 18, 51,
139, 143, 145, 169, 182, 184, 188,
189, 192, 193, 194, 195, 198, 199,
201, 206, 211, 212, 237, 242, 250,
258, 273, 309, 310, 320, 324, 325,
326, 328, 332, 382

Lecker, D., **II**: 78

Lederman, **II**: 67

Leibbrandt, Georg, **I**: 286

Leonea, **I**: 127

Leonte, Constantin, caporal, **I**: 91

Leucea, Ion, **II**: 114

Leucuția, Aurel, **II**: 239

Lewyn, Regina, **II**: 153, 156

Lidin, Vladimir, **I**: 126, 316

Lisieviți, Mihail Ion, lt.-colonel, **I**: 199;
II: 163

Loghin, Constantin, colonel, **I**: 274,
288, 290, 303

Loghin, Teodor, **II**: 118

Lorenz, W., general SS, **I**: 281, 286

Ludmir, V., **II**: 56

Lugaci, Țila, **II**: 59

Lungulescu, Anghel, **II**: 62

Lupescu, Elena, **II**: 270

Lupescu, (jandarm), **I**: 137

Lupu, Nicolae, **I**: 351, 352; **II**: 213,
233, 239, 248, 252, 260, 261

Lupu, Nicolae Gheorghe, dr., **II**: 213

Lupu, Constantin, colonel, **II**: 85, 87,
92, 100, 101, 102, 106, 107, 113

Luther, Martin, **I**: 289; **II**: 141, 180,
182, 183, 184, 185, 202

M

Macici, Nicolae, general, **I**: 178, 179,
181, 183, 184, 185, 186, 187, 190,
191, 195, 313; **II**: 70, 345

Malaparte, Curzio, **II**: 60, 122, 123, 422

Maleron, Iona, **I**: 69, 344, 376; **II**: 48,
414

Mandrea, Alexandru, colonel, **II**: 55

Maniu, Iuliu, **I**: 7, 19, 182, 351; **II**: 172,
176, 182, 200, 213, 219, 233, 238,
239, 241, 242, 243, 245, 246, 247,
248, 249, 250, 251, 252, 254, 257,
260, 261, 267, 398

Manolache, **I**: 125

Manstein, Erich von, **II**: 217

Manu, Emanoil, **I**: 416

Manuilă, Sabin, **I**: 21, 429 **II**: 339, 390,
393, 394, 395, 396, 397, 398, 399,
400, 402

Manuilă, Veturia, **II**: 397, 398

Marcu, Eugenia, **I**: 416

Mareș, Nicolae, **II**: 234, 394

Marieviți, Vlad, **II**: 105, 119

Marin, Vasile, **I**: 100

Marinescu, Ion Constantin, **I**: 211; **II**:
168, 174, 211, 230

Marinescu, Nicolae, **II**: 150

Marinescu, Stere, maior, **II**: 61, 153,
154

Martin, Nicolae, **I**: 396; **II**: 58, 141,
180, 182

Martinescu, dr., **I**: 386, 387

Mazarini, Nicolae, general, **I**: 182, 282;
II: 138, 289
Mănescu, Vasile, (pretor), **I**: 118, 119,
120, 123, 138, 155, 164, 166, 167,
168, 170, 171, 172; **II**: 29
Mărculescu, Eustațiu, sublocotenent, **I**:
187
Melinescu, Nicolae, **I**: 111, 112, 118,
119, 125, 130, 155, 314
Melnic, Mihail, **II**: 26, 27
Mihăescu, **II**: 60
Mihai I, rege, **II**: 198
Mihalache, Ion, **II**: 239, 248
Milecz, I., **II**: 207
Miloș, Ioan, **II**: 58
Mircu, Marius **I**: 65, 67, 69, 371, 374;
II: 43, 44, 47, 48, 54, 55, 60, 85,
117, 122
Miron, Cristea, patriarh, **I**: 110, 111; **II**:
36
Moisev, Alexandru, **I**: 59, 63
Molinari, **II**: 395
Molotov, V.M., **I**: 174
Moraru, Mihail, **II**: 27, 28
Moța, Ion, **II**: 422
Müller, Gustav, **II**: 181, 182, 184, 187
Müller, Hans, **II**: 187, 204, 293
Müller, Heinrich, **II**: 182, 184
Müller, Rudolf, **II**: 9
Murgescu, **II**: 177
Muscaliuc, **II**: 43
Mussolini, Benito, **II**: 265

N

Nanu, Alexandru, locotenent, **II**: 40
Năsturaș, Constantin, colonel, **I**: 163,
303, 348, 390; **II**: 33
Neacșu, Alexe, sublocotenent, **I**: 188
Nedelescu, locotenent, **I**: 106, 107, 233
Negel, Elefterie, **I**: 183, 184
Negoescu, Mihai, **I**: 114

Neuman, Oskar, **II**: 235, 236, 238, 239,
245
Nica, Antim, arhimandrit, **II**: 18, 20
Nica, Vasile, colonel, **I**: 26, 43, 73, 150,
322, 323, 331, 342
Nica Stavrofor, **II**: 28
Nicoară, Petre, **I**: 14
Nicodim, Munteanu, patriarh, **II**: 7, 10,
11, 17, 39, 422
Nicolescu, **I**: 150, 169, 170, 239, 240,
241, 242, 394; **II**: 252
Nicolicescu, Nicolae, **I**: 221
Niculescu, Constantin, general, **I**: 167,
263, 325; **II**: 68, 69, 343, 349, 352,
383, 385
Niculescu, Petre, dr., **I**: 267, 325
Niculescu, Octavian, **II**: 70
Niculescu-Coca, Mihai, locotenent, **I**:
180, 186, 187, 191; **II**: 90
Nifon, Criveanu, mitropolit, **II**: 12, 13,
420

O

Ohlendorf, **I**: 41
Oppermann, **I**: 291, 292
Orezeanu, **II**: 194, 195

P

Palade, Marius, căpitan dr., **I**: 381
Palade, lt.-colonel, **II**: 343
Pană, Aurel, **I**: 211
Pandrea, Dumitru, locotenent, **I**: 277;
II: 223
Pantazi, Constantin, general, **I**: 190,
192, 203, 211, 423; **II**: 211, 267, 311
Paraschivescu, Ioan, căpitan, **II**: 61
Partenie, Ciopran, **II**: 12
Pauker, Ana, **II**: 39

Pădure, Aristide, **I:** 90, 105, 106, 112, 118, 119, 123, 137, 143, 146, 150, 152, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 168, 170, 171, 409, 410, 417; **II:** 22, 28, 66

Pătrășcanu, Lucrețiu, **II:** 398

Pânteia, Gherman, **I:** 176, 177, 180, 182, 183, 184, 194, 195, 210, 211, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 233, 234, 245, 261, 266, 268, 269

Pelivan, Constantin, **I:** 90, 91, 100, 119

Penescu, Nicolae, **II:** 251, 252

Perikman, Israel, **I:** 375

Perju, colonel, **I:** 204

Perlaf, Marcel, **II:** 115, 116

Petală, Marcel, colonel, **I:** 217, 221, 227, 229, 233, 418; **II:** 70

Petală, Mihai, **I:** 35,

Petliura, S., **I:** 374

Petrenciu, Vasile, **I:** 157, 274, 275, 277, 386

Petrescu, Tiberiu, general, **I:** 211, 222, 223

Petrovici, Ion, **I:** 199, 211

Petrovici-Guță, Grigore, **I:** 199

Pflaumer, **II:** 140

Pillat, Ion, **II:** 212

Poenaru, căpitan, **II:** 157

Poitevin, Jean, lt.-colonel, **I:** 244; **II:** 344

Polak, **I:** 333

Pop, Ghiță, **II:** 248

Pop, Leonida, colonel, **I:** 157, 252, 288, 308, 382, 396, 397, 411, 431

Popescu, Dumitru, general, **I:** 45, 46, 197, 211, 351, 357; **II:** 163, 229, 242, 251, 254, 289, 291

Popescu, Ion (Jak), general, **I:** 45, 212; **II:** 113, 290, 305

Popescu, Ioan, maior, **I:** 232, 296, 411; **II:** 177

Popescu, Scarlat, dr., **I:** 381, 382, 383

Popescu, (prefect), **I:** 51, 399

Popescu, Constantin, colonel, **I:** 283

Popoiu, Constantin, locotenent, **I:** 111; **II:** 58, 62

Popovici, Dori, **II:** 45

Popovici, Ion, lt.-col., **I:** 14, 225

Popovici, Iulian, colonel, **I:** 222, 255

Popovici, Nicolae, episcop, **II:** 13

Popovici, Traian, **I:** 184; **II:** 45, 385

Popovici, Valentina, **I:** 423

Popovici, Virgil, **II:** 118

Popovici, (pretor), **II:** 22

Popoviciu, episcop, **II:** 13

Pressner, Izidor, **I:** 349

Pretorian, general, **I:** 183

R

Rabinovici, Leizer, **I:** 128, 146

Rabinovici, Dora, **I:** 146

Rademacher, Franz, **I:** 289, 294, 378; **II:** 145, 377

Rădulescu, căpitan, **II:** 60

Rădulescu, Edgar, general, **II:** 321

Rădulescu, Ion, **II:** 394

Răileanu, **I:** 168

Rășcanu, Ion, general, **II:** 52

Rauch, Aristide, **II:** 102, 103

Reifer, Benzion, **II:** 46, 47

Ribbentrop, Joachim, **II:** 180, 198, 200, 201, 202, 206, 213, 216, 224, 225, 226, 227

Richter, Gustav, **I:** 77, 199, 202; **II:** 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 162, 164, 169, 175, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 193, 194, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 240, 242, 243, 245, 250, 254, 273, 293, 308, 359, 390, 391

Rigner, G., dr., **II:** 236

Rintelen, Emil, **II:** 184, 185

Rioșanu, Alexandru, colonel, **II:** 289

Ritgen, Herman, **I:** 199, 202; **II:** 203

Robu, Nichifor, **II**: 45
Roosevelt, Franklin Delano, **II**: 247
Rosenberg, Alfred, **I**: 19, 286, 289, 291,
292, 294, 373
Rosenthal, Shimon, **II**: 287
Rosetti, Radu, general, **II**: 317
Rotaru, M., **I**: 174
Rothkirch, von Panthen, **I**: 243, 292,
293
Rusu, Vladimir, **II**: 43

S

Salmuth, Hans, general, **II**: 106, 107
Sandu, **I**: 137
Sartori, **II**: 122
Sârbu, Ion, **II**: 22, 28
Schärf, Zeev, **I**: 332, 333; **II**: 72
Schleier, Israel, **II**: 105
Schmidt, Paul, **II**: 220, 222, 225, 227
Schwab, Hugo, **I**: 42
Schwefelberg, Arnold, **I**: 353, 354, 355,
362, 363; **II**: 235
Scriban, Iuliu, arhimandrit, **II**: 10, 11,
14, 17, 20, 24
Scriban, maior, **II**: 64, 106
Sebastian, Mihail, **II**: 178
Segal, I., **II**: 51
Segal, J., **II**: 287
Semilian, S., **II**: 417
Sichitiu, Ion, general, **I**: 197, 211
Sima, Horia, **II**: 227, 398
Siniol, Raul, **II**: 287, 424
Solcănescu, dr., **I**: 222, 234
Sperber, **II**: 212
Spinosu, Vasile, **II**: 119
Spirea, colonel, **I**: 51
Sprânceană, Grațian, **II**: 90
Sribner, Israel, **I**: 255
Stalin, **I**: 206, 210; **II**: 11, 39
Stavrat, Olimpiu, general, **II**: 43, 54

Stănculescu, Gheorghe, colonel, **I**: 178,
179, 180, 182, 186, 191
Stăvrescu, Gheorghe, general, **II**: 88,
91, 100, 101, 107, 109, 113
Stere, Constantin, **II**: 61, 153, 417
Stoenescu, Nicolae, general, **I**: 22, 197,
211; **II**: 164, 200, 290, 291, 303,
304, 318, 319
Stoica, Vasile, **I**: 188
Stoicescu, locotenent, **I**: 68
Stoicescu, Constantin, **I**: 211; **II**: 139,
145
Stransky, Herman, **I**: 202
Stransky, Alexander, **II**: 88
Streitman, Ștefan, **I**: 357, 359
Stroescu, **II**: 236
Stuparu, căpitan, **I**: 369

Ș

Șafran, Alexandru, rabin, **II**: 52, 236,
251, 259, 260, 261, 287, 304
Șaraga, Fred, **I**: 258, 357, 358, 362, 401
Șoltea, locotenent, **I**: 134
Ștefănescu, Dimitrie, **I**: 338
Ștefănescu, Dumitru, (inspector), **I**: 63,
167
Ștefănescu, (agronom), **I**: 68
Ștefănescu, (maior), **I**: 215
Ștefanovici, **II**: 43, 45
Șteflea, Ilie, general, **I**: 328, 329; **II**: 86,
87, 216, 223, 229, 230
Știrbei, Barbu, **II**: 272, 273

T

Tătăranu, Nicolae, general, **I**: 104, 177,
178, 179, 180, 181, 185, 186, 190,
191, 215; **II**: 358
Tătăranu, Gh., maior dr., **I**: 113, 114,
115, 151, 154, 234, 247, 263, 321,

325, 326, 327, 328, 337, 338, 342,
376, 377, 378, 386, 388, 389; **II**:
357, 358
Teich, M., **I**: 58, 333, 347, 349
Tenner, I., **II**: 235, 240
Terțeleanu, sergent major, **I**: 277
Titus, **I**: 212, 221; **II**: 125, 169, 187,
195, 211, 314
Tobescu, Constantin, colonel, **I**: 422; **II**:
374
Tomescu, Dumitru, căpitan dr., **I**: 156,
165, 197, 203, 211, 324, 388, 393
Tomescu, Petre, **II**: 71
Topor, Ion, general, **II**: 125, 127
Troțki, Lev, **II**: 11
Tudose, Dumitru, colonel, **I**: 88, 186,
402; **II**: 68

U

Untilov, **I**: 255, 423
Ursache, **II**: 119
Ursu, **I**: 146, 147

V

Valdman, M., **II**: 104
Vaschen, Garabet, **I**: 167
Vasilescu, Nicolae, locotenent, **I**: 93,
94; **II**: 24
Vasilescu, **I**: 72
Vasiliiu, Constantin (Piki), general, **I**:
37, 89, 171, 200, 203, 270, 275, 400,
401; **II**: 164, 173, 176, 194, 195,
209, 210, 211, 232, 234, 235, 239,
240, 242, 257, 258, 261, 262, 263,
271, 309, 359, 360, 361, 374, 389
Velcescu, M., colonel, **I**: 218, 222, 223,
224, 225, 233, 234, 241, 242, 245,

247, 248, 249, 251, 252, 253, 254,
262, 263, 265, 266, 276, 283, 419
Velner, Malca, **II**: 71
Veniamin, episcop, **II**: 13
Vidrașcu, Constantin, **I**: 223, 224, 234
Vitan, Paul, **II**: 58
Vlad, dr., **II**: 105, 119
Vlădescu, Ovidiu, **I**: 31, 53, 197, 226,
275, 415; **II**: 139, 140, 173, 262,
355, 372
Vodă, Ioan, **I**: 63
Voicu, D., **I**: 91
Voiculescu, Ion, **II**: 58
Voiculescu, Vasile, **II**: 212
Voiculescu, George, general, **I**: 13, 77,
79, 129, 154, 351, 403, 421; **II**: 148,
149, 355
Vulcănescu, Mircea, **I**: 197, 212

W

Wassermann, M., dr., **II**: 114, 115
Weck, R., **II**: 187, 188, 230, 260, 266,
273, 274
Weidemann, **I**: 179
Weiss, A., **II**: 245, 418
Weizman, Haim, **II**: 145
Weizsäcker, Ernest, **II**: 202
Werth, Alexander, **I**: 311
Willman (Grinberg), Matias A., **II**: 202,
203, 204, 240, 250, 308

Z

Zamfirescu, colonel, **II**: 227, 418
Zimmer, **I**: 354, 357, 358
Zissu, A.L., **II**: 237
Zlătescu, George, colonel, **II**: 176

Indice geografic

- Abrud, **II**: 280
- Acmețetca, **I**: 90, 126, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 253, 286, 393, 410, 413; **II**: 22, 26, 27, 66, 375
- Aiud, **II**: 195, 280, 337, 338
- Alba Iulia, **II**: 21
- Alcedar, **II**: 58
- Alexandrodar, **I**: 275, 276;
- Alexandrovca, **I**: 91, 388, 396;
- Alexandru cel Bun, **II**: 26
- Ananiev, **I**: 8, 23, 29, 35, 41, 45, 73, 87, 108, 123, 219, 221, 274, 279, 308, 330, 379, 418, 426; **II**: 13, 16, 368, 372
- Arad, **I**: 32; **II**: 52, 64, 183, 184, 228, 235, 238, 336, 337, 338, 389, 390
- Arbore, **I**: 154;
- Argeș, **II**: 239
- Atachi, **I**: 58, 321, 328, 337, 373; **II**: 47, 48, 62, 63, 67, 72, 76, 156, 311, 344
- Bacău, **II**: 55, 133, 283, 284, 287, 288, 298, 333, 334, 335, 389, 390, 403, 411
- Baia, **II**: 278, 290
- Balanovca, **I**: 361; **II**: 359
- Balki, **I**: 375; **II**: 377
- Balta, **I**: 7, 8, 15, 23, 24, 26, 27, 29, 35, 36, 42, 43, 44, 47, 48, 50, 51, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 88, 99, 100, 123, 132, 150, 151, 154, 156, 256, 305, 307, 322, 323, 327, 328, 329, 330, 331, 337, 341, 342, 343, 344, 345, 357, 361, 370, 377, 385, 386, 393, 394, 398, 401, 405, 406, 422, 423; **II**: 13, 15, 16, 34, 57, 325, 359, 361, 368, 372, 377
- Banat, **II**: 189, 229, 230, 238, 241, 242, 245, 249, 283, 336, 337
- Banila pe Siret, **II**: 45
- Banila, **II**: 43, 44, 45, 47
- Bar, **I**: 60, 62, 309; **II**: 272, 273, 377, 398
- Basarabia, **I**: 7, 8, 9, 13, 14, 16, 17, 25, 31, 35, 36, 39, 42, 46, 52, 55, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 84, 85, 86, 88, 93, 95, 110, 115, 117, 123, 129, 131, 133, 134, 136, 144, 154, 155, 161, 164, 169, 171, 174, 182, 183, 185, 190, 194, 197, 199, 200, 203, 210, 213, 215, 217, 219, 229, 232, 256, 258, 259, 267, 270, 278, 279, 281, 284, 286, 290, 298, 305, 309, 314, 320, 321, 322, 324, 327, 339, 341, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 361, 371, 378, 379, 391, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 414, 415, 416, 417, 421, 429; **II**: 8, 11, 13, 16, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 64, 68, 70, 72, 73, 74, 78, 83, 86, 87, 88, 92, 106, 122, 125, 126, 127, 129, 133, 137, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 159, 161, 162, 169, 175, 176, 177, 186, 200, 210, 218, 232, 235, 240, 241, 244, 245, 255, 256, 258, 265, 270, 275, 290, 292, 294, 296, 297,

- 298, 300, 302, 304, 306, 307, 311,
323, 327, 331, 339, 340, 343, 344,
345, 346, 348, 349, 352, 355, 356,
358, 359, 361, 368, 370, 372, 374,
375, 379, 382, 383, 384, 385, 388,
390, 393, 397, 399, 400, 401, 402
- Bălți, I:** 60, 72, 182; **II:** 24, 78, 290,
294, 297
- Bârlad, II:** 279, 287, 333
- Becești, II:** 278
- Beiuș, II:** 13, 263, 280, 337, 423
- Belzec, II:** 175, 179, 182, 187, 193,
195, 201, 202, 204, 205, 234
- Bendizovca, I:** 70;
- Berești, II:** 279, 333
- Berezovca, I:** 5, 15, 21, 28, 29, 30, 35,
45, 50, 61, 87, 92, 96, 108, 110, 114,
117, 131, 136, 141, 149, 153, 156,
157, 158, 165, 181, 197, 215, 216,
217, 218, 219, 221, 222, 223, 226,
227, 229, 231, 232, 233, 234, 236,
237, 238, 239, 242, 246, 247, 248,
252, 253, 254, 255, 257, 262, 264,
274, 275, 276, 277, 280, 282, 288,
290, 291, 292, 293, 295, 296, 297,
298, 299, 301, 302, 303, 305, 306,
307, 308, 315, 317, 324, 327, 331,
376, 377, 378, 379, 380, 381, 383,
384, 385, 386, 388, 389, 392, 394,
395, 396, 397, 398, 399, 406, 407,
409, 410, 411, 412, 413, 415, 416,
418, 419, 421, 422, 423, 424, 425,
429, 431; **II:** 16, 17, 20, 29, 30, 31,
125, 174, 177, 178, 179, 367, 368,
372, 374, 375, 377, 382, 396
- Berlin, I:** 38, 84, 117, 214, 226, 279,
289, 290, 294, 298; **II:** 108, 127,
129, 141, 142, 143, 144, 159, 180,
183, 184, 185, 187, 188, 194, 195,
198, 201, 205, 206, 215, 218, 219,
230, 231, 238, 268, 272, 359, 377
- Bernadovca, I:** 239, 298, 396;
- Berșad, I:** 8, 26, 50, 64, 68, 70, 328,
329, 331, 341, 342, 343, 344, 345,
347, 370, 373, 374, 375, 377, 394,
401; **II:** 65, 66, 79
- Bihor, II:** 280
- Birzula, I:** 48, 50, 72, 73, 258, 259, 284,
285; **II:** 65
- Bivolari, II:** 278, 333
- Blaj, II:** 337
- Bobric, I:** 50, 51, 71, 74, 106, 122, 149,
361, 401; **II:** 22
- Bogdanovca, I:** 50, 51, 72, 75, 92, 93,
95, 96, 97, 99, 101, 104, 105, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 117, 119,
120, 121, 122, 125, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
138, 141, 143, 146, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156, 160, 162,
165, 166, 168, 170, 184, 218, 231,
232, 233, 238, 277, 286, 292, 314,
315, 318, 361, 385, 388, 389, 392,
400, 401, 407, 417, 430; **II:** 21, 24,
25, 26, 27, 29, 332, 356, 359, 374,
375, 377, 382, 396
- Bolgrad, I:** 131, 278, 403;
- Botoșani, I:** 130; **II:** 50, 177, 212, 278,
286, 287, 289, 290, 297, 333, 334,
335, 389, 390
- Brad, II:** 337
- Brașov, II:** 321, 336, 337
- Brațlav, II:** 78
- Brăila, II:** 321, 326, 333, 403
- Briceni, II:** 46, 47, 71, 74
- Briceva, II:** 46, 57, 62, 73, 74, 76, 79
- Bucecea, II:** 50, 51, 278, 333
- Bucovina, I:** 9, 13, 14, 16, 17, 20, 31,
35, 39, 42, 46, 55, 58, 59, 62, 66, 70,
76, 77, 79, 84, 85, 86, 88, 115, 117,
146, 155, 157, 164, 169, 171, 190,
194, 197, 200, 203, 212, 213, 215,
217, 219, 256, 258, 263, 267, 270,
279, 286, 305, 309, 322, 329, 330,
332, 333, 341, 345, 346, 347, 348,
349, 350, 351, 391, 401, 402, 403,
404, 406, 414, 421, 429; **II:** 11, 24,
33, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49,

- 53, 56, 60, 63, 72, 73, 74, 83, 86, 87, 125, 133, 137, 145, 147, 150, 151, 155, 158, 159, 161, 162, 164, 167, 169, 174, 175, 176, 186, 200, 206, 218, 231, 232, 235, 240, 241, 244, 245, 255, 256, 258, 262, 265, 270, 271, 278, 289, 292, 294, 296, 299, 300, 304, 306, 308, 311, 323, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 361, 368, 370, 372, 382, 383, 384, 385, 388, 390, 393, 397, 399, 400, 401, 402
- București, I:** 3, 4, 10, 13, 17, 18, 21, 22, 24, 32, 37, 38, 39, 65, 73, 84, 87, 90, 107, 113, 114, 115, 117, 126, 145, 147, 152, 171, 174, 178, 181, 184, 186, 192, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 209, 211, 221, 225, 226, 227, 238, 246, 247, 248, 264, 266, 267, 270, 272, 275, 281, 282, 287, 289, 294, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 304, 307, 310, 313, 319, 320, 325, 333, 337, 339, 340, 345, 350, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 360, 363, 364, 367, 369, 371, 377, 387, 388, 391, 392, 397, 401, 406, 410, 422;
II: 3, 4, 10, 12, 17, 22, 32, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 79, 80, 83, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 108, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 123, 125, 126, 127, 129, 140, 141, 143, 145, 151, 153, 154, 155, 158, 159, 163, 164, 165, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 184, 187, 188, 202, 203, 204, 205, 208, 212, 214, 217, 223, 228, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 242, 245, 248, 250, 252, 257, 260, 262, 264, 265, 270, 271, 273, 274, 279, 285, 286, 287, 290, 292, 299, 300, 303, 305, 306, 307, 312, 313, 320, 321, 325, 328, 329, 332, 333, 340, 344, 358, 375, 376, 377, 382, 383, 385, 389, 390, 393, 394, 395, 400
- Bug, I:** 7, 9, 14, 15, 19, 26, 27, 31, 32, 33, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 99, 101, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 117, 120, 121, 122, 133, 134, 136, 141, 144, 145, 150, 153, 154, 157, 161, 162, 164, 168, 170, 172, 194, 212, 213, 214, 216, 244, 252, 256, 274, 275, 279, 282, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 302, 303, 304, 305, 309, 310, 314, 315, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 327, 332, 337, 341, 342, 344, 348, 359, 361, 365, 368, 370, 371, 387, 390, 391, 396, 397, 400, 406, 407, 422, 428, 431;
II: 10, 67, 78, 125, 129, 131, 133, 137, 143, 145, 157, 165, 166, 167, 168, 180, 206, 213, 233, 296, 302, 358, 359, 361, 362, 367, 370, 372, 376, 377, 380, 400, 402
- Buhuși, II:** 333
- Bujor, II:** 279
- Burdujeni, II:** 71, 333
- Buzău, II:** 279, 287, 333, 334
- Cahul, I:** 123; **II:** 407
- Calafat, II:** 278, 282, 297
- Capusterna, I:** 62;
- Caracal, II:** 282, 297, 333
- Cariera de piatră, II:** 67, 157
- Carloveca, I:** 162; **II:** 27
- Cartaica, I:** 297;
- Catusea, I:** 297;
- Cazaciovca, I:** 62;
- Călărași, II:** 117, 123, 281, 282, 297, 302, 333
- Călărași-Ialomița, II:** 333
- Câmpulung, I:** 333, 343; **II:** 287, 347

- Ceica, **II**: 337
- Cernăuți, **I**: 20, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 79, 89, 117, 163, 184, 214, 258, 303, 304, 317, 330, 337, 339, 341, 343, 347, 348, 354, 371, 373, 374, 375, 384, 398, 414, 421; **II**: 15, 39, 42, 43, 45, 47, 49, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 78, 80, 125, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 168, 176, 193, 195, 202, 233, 234, 237, 262, 265, 275, 289, 292, 311, 340, 346, 347, 352, 355, 367, 383, 385, 388
- Chilia, **I**: 110
- Chiperceni, **II**: 58
- Chișinău, **I**: 36, 71, 72, 75, 79, 88, 110, 111, 117, 118, 129, 132, 154, 163, 182, 186, 200, 214, 321, 393, 402, 403, 404, 415, 416, 421, 423; **II**: 12, 22, 27, 39, 40, 49, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 127, 146, 149, 150, 163, 176, 247, 262, 263, 264, 275, 294, 305, 308, 336, 343, 345, 384, 401
- Cicelnic, **I**: 44, 45, 69, 372;
- Cihrin, **I**: 239, 297;
- Cineșeuți, **II**: 58, 62
- Ciobănița, **II**: 279
- Cireș, **II**: 44, 54
- Ciudei, **II**: 44, 54
- Cluj, **II**: 227, 280
- Cluj-Turda, **II**: 280
- Codăești, **II**: 333
- Colbasna, **I**: 47;
- Constanța, **I**: 416; **II**: 52, 279, 296, 321, 334
- Copaigorod, **I**: 8, 60, 62, 63;
- Cosăuți, **I**: 64, 341; **II**: 47, 73, 75
- Cotonea, **I**: 296;
- Cotroceni, **II**: 299, 322
- Covaliovca, **I**: 157;
- Covurlui, **II**: 279, 288, 301
- Craiova, **II**: 12, 14, 279, 282, 297, 305, 321, 334
- Crasna, **II**: 54
- Crijopol, **I**: 50, 64, 65, 66, 67;
- Crimeea, **I**: 41, 46, 115, 117, 200, 210, 211, 279, 280, 326;
- Crivoie-Ozero, **II**: 22, 23, 24, 26
- Crușinovca, **I**: 345;
- Cucuteni, **II**: 117
- Dalnic, **I**: 179, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 189, 190, 192, 194, 195, 198, 228, 231, 317, 385; **II**: 70, 149, 377
- Davideni, **II**: 54
- Dărăbani, **I**: 340, 373; **II**: 278, 280, 306, 334
- Dereneu, **II**: 59
- Deva, **II**: 280, 338
- Djurin, **I**: 62, 324; **II**: 80
- Dobre, **I**: 380;
- Dolj, **II**: 298
- Domanevca, **I**: 50, 75, 90, 91, 92, 99, 100, 106, 109, 110, 113, 114, 118, 122, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 168, 169, 194, 213, 232, 233, 238, 239, 252, 275, 276, 277, 286, 315, 316, 317, 318, 385, 407, 410, 413, 417, 430; **II**: 21, 22, 23, 26, 27, 29, 69, 70, 375, 377, 396
- Dorohoi, **I**: 58, 59, 60, 64, 76, 117, 303, 322, 332, 333, 341, 421; **II**: 43, 50, 60, 83, 92, 147, 151, 152, 155, 161, 168, 203, 234, 235, 271, 278, 279, 297, 298, 299, 302, 305, 306, 308, 334, 335, 344, 347, 348, 352, 355, 356, 359, 361, 368, 370, 383, 384, 385, 388, 390, 399, 401, 402
- Drăgusești, **II**: 279
- Dubăsari, **I**: 8, 35, 42, 53, 92, 108, 134, 219, 267, 280, 281, 283, 326, 392, 399, 400; **II**: 12, 13, 14, 148, 368, 372, 382
- Duca Vodă, **I**: 146, 160; **II**: 26

Dunărea, II: 410

Echimăuți, II: 58

Edineț, I: 116, 329, 336; II: 56, 57, 72,
74, 75, 343

Făgăraș, II: 336

Fălcui, II: 279, 297

Fălticeni, II: 72, 278, 289, 334, 389

Florina, I: 345;

Focșani, II: 165, 287, 289, 334

Foltești, II: 279

Frankfurt, I: 38; II: 141, 200, 222, 225

Frumușica, II: 50, 334

Gaisin, I: 302, 303, 309;

Galați, II: 48, 167, 279, 296, 301, 334,
383, 403, 410, 417

Găești, II: 334

Geneva, I: 208; II: 188, 228, 236, 358

Ginta, II: 263, 337

Giurgiu, II: 297, 334

Glințeni, II: 58

Golieni, II: 56

Golta, I: 10, 21, 35, 36, 44, 45, 50, 71,
73, 74, 75, 76, 80, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100,
101, 104, 106, 108, 109, 111, 113,
114, 118, 119, 120, 123, 125, 126,
127, 130, 137, 138, 141, 143, 145,
147, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 176, 197, 247, 274,
283, 286, 288, 305, 306, 309, 327,
330, 361, 376, 379, 385, 386, 388,
392, 393, 395, 401, 406, 407, 409,
410, 417, 418, 423, 429; II: 10, 13,
21, 22, 23, 24, 28, 29, 66, 125, 137,
149, 150, 174, 179, 359, 361, 367,
368, 374, 375, 377

Gordiești, II: 56

Grabivți, I: 62;

Gradovca, I: 239, 296, 301, 381;

Grosulovo, II: 368

Gura Humorului, I: 368; II: 45

Hârlău, II: 334, 389

Hațeg, II: 280, 338

Herța, II: 43, 54, 385

Hlînița, II: 44

Hotin, I: 415; II: 22, 43, 49, 54, 74, 75,
147, 343, 344, 347, 348, 352, 356,
383

Hrinovca, I: 62;

Hulievca, I: 239, 297, 395;

Hunedoara, II: 280

Huși, II: 12, 279, 288, 334, 389

Iampol, I: 9, 23, 32, 35, 42, 50, 53, 57,
64, 65, 66, 70, 321, 341, 344, 371,
415; II: 62, 344, 359, 361, 382

Iasca, I: 50, 57, 412, 413;

Iasinovca, I: 149;

Iași, I: 36, 52, 79, 199, 353, 384, 397,
398, 399; II: 5, 11, 12, 51, 55, 70,
83, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 105, 106, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 122, 123, 124, 174, 217,
264, 270, 278, 279, 281, 285, 288,
289, 290, 291, 292, 293, 294, 297,
298, 300, 302, 306, 319, 323, 326,
327, 328, 332, 333, 334, 335, 383,
388, 390, 394, 399, 402

Ilfov, I: 16;

Ilia, II: 32, 280, 338

Ineu, II: 336

Inotești, II: 123

Iosefova, I: 107;

Ismail, I: 133, 403; II: 22, 31, 406

Ivangorod, I: 302;

Ivanovca, I: 73, 218;

Ivești, II: 278, 334

Jilava, II: 79

Jitomir, II: 202

- Jmerinca, **I:** 7, 8, 49, 62, 324, 422; **II:** 359, 361, 374, 382
 Jugastru, **I:** 64, 275, 305; **II:** 368
- Kiev, **I:** 73, 285, 389, 421, 425; **II:** 9, 15, 24
 Kirovograd, **I:** 50;
 Kishinev, **II:** 422
- Landau, **I:** 216, 264, 265, 274, 279, 282, 296, 378, 379, 395; **II:** 29, 31, 32
 Lăpușna, **II:** 150
 Leova, **I:** 136, 137;
 Lespezi, **II:** 13, 278, 297, 334
 Lichtenfeld, **I:** 295, 298; **II:** 178
 Lipcani, **II:** 43
 Lipova, **II:** 280, 336
 Lipsani, **II:** 46, 154, 415
 Lisincovo, **I:** 380, 383;
 Lisinovca, **I:** 239, 298;
 Lubașevca, **I:** 91, 122; **II:** 22, 23, 25, 29
 Lublin, **II:** 179, 184, 201, 204
 Lugoș, **II:** 257, 297, 336, 389
 Lupeni, **II:** 321, 338
 Lvov, **I:** 302; **II:** 9, 83
- Maitovca, **I:** 296;
 Mala Kiriuca, **I:** 68;
 Manicovca, **I:** 50, 70, 395;
 Marienburg, **I:** 162;
 Marinovca, **I:** 90, 162;
 Mateuți, **II:** 57
 Mărculești, **I:** 64, 66, 70, 71, 115, 116, 328, 341; **II:** 48, 55, 56, 57, 60, 65, 415
 Mereni, **II:** 279
 Mihailovca, **I:** 290, 294, 297;
 Mihăileni, **II:** 278, 306, 334
 Milie, **II:** 42
 Mircești, **II:** 116, 123
 Mitki, **I:** 361; **II:** 359
 Moghilev, **I:** 8, 9, 27, 35, 42, 47, 48, 49, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 76, 163, 248, 258, 259, 267, 286, 305, 306, 325, 327, 331, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 347, 348, 349, 350, 355, 356, 357, 358, 360, 363, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 385, 390, 401, 414, 422; **II:** 33, 36, 62, 63, 67, 72, 74, 76, 78, 233, 359, 361, 367, 368, 372, 377, 382
 Moinești, **II:** 283, 284, 334, 389, 390
 Moldova, **I:** 18, 42, 55, 79, 114, 263, 314; **II:** 11, 26, 50, 83, 86, 88, 90, 113, 125, 126, 133, 137, 143, 186, 264, 265, 269, 275, 281, 283, 284, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 301, 302, 303, 304, 321, 331, 340
 Molocnea, **I:** 65, 67, 68;
 Morozeni, **II:** 59
 Mostovoi, **I:** 50, 131, 158, 232, 238, 252, 274, 275, 276, 277, 282, 288, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 309, 315, 316, 318, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 395, 397, 419, 425; **II:** 30, 31, 64, 70, 80, 177
 München, **I:** 301; **II:** 193, 215, 223
 Murafa, **I:** 324;
- Nazarineț, **I:** 368, 370;
 Nazarov, **I:** 109;
 Neamț, **II:** 52, 279, 287, 293, 335
 Negrești, **II:** 278, 334
 Nemirov, **I:** 302, 303;
 Nestervarca, **I:** 390;
 Nicolaievca, **I:** 162;
 Novaia Odessa, **I:** 291;
 Nürnberg, **I:** 9, 41, 65, 77, 189, 281, 289, 290, 294, 371; **II:** 127, 129, 141, 142, 143, 144, 145, 180, 186, 202, 268, 359, 377, 386
- Obodovca, **I:** 50, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 328, 329, 330, 341, 342, 343, 345, 361, 372, 374, 375, 394; **II:** 47, 57, 65, 359

- Odessa, **I**: 5, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16,
 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37,
 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51,
 52, 53, 56, 61, 65, 72, 73, 74, 76, 77,
 79, 80, 84, 85, 86, 87, 92, 96, 101,
 104, 108, 109, 110, 113, 114, 116,
 117, 121, 122, 123, 126, 127, 131,
 132, 134, 150, 151, 153, 154, 157,
 158, 160, 161, 162, 164, 165, 168,
 170, 171, 173, 174, 176, 177, 178,
 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186,
 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,
 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200,
 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214,
 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222,
 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229,
 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236,
 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243,
 244, 245, 246, 247, 248, 251, 252,
 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259,
 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266,
 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273,
 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280,
 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288,
 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296,
 297, 298, 299, 302, 303, 304, 305,
 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313,
 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321,
 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328,
 331, 338, 342, 343, 345, 357, 359,
 360, 361, 364, 376, 377, 378, 379,
 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386,
 388, 389, 390, 392, 394, 395, 396,
 397, 398, 403, 404, 405, 406, 408,
 409, 411, 413, 414, 416, 417, 418,
 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425,
 426, 428, 430; **II**: 7, 8, 10, 12, 14,
 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 35, 37, 64, 65, 66, 69,
 70, 137, 148, 149, 159, 164, 177,
 294, 345, 358, 359, 361, 367, 368,
 372, 374, 375, 377, 378, 379, 382,
 384, 396
 Odobești, **II**: 334
 Olgopol, **I**: 8, 345;
 Oltenia, **II**: 279, 281, 301, 306
 Oravița, **II**: 336, 389
 Orăștie, **II**: 336
 Orhei, **I**: 321, 403, 404; **II**: 48, 57, 58,
 59, 62, 146, 163, 176, 407
 Osmancea, **II**: 279
 Ovidopol, **I**: 8, 16, 35, 44, 45, 50, 87,
 108, 158, 159, 215, 219, 221, 283,
 285, 330, 387, 388, 392, 405, 412,
 424, 431; **II**: 35, 368, 372
 Panciu, **II**: 334
 Paris, **I**: 46; **II**: 227, 239, 241, 251, 252,
 398, 400, 402
 Pârlița, **II**: 48, 54, 55
 Pasivca, **I**: 62;
 Peciora, **I**: 49, 64, 309, 370; **II**: 233,
 359, 361, 367, 372, 377
 Pervomaisc, **I**: 86, 91, 105, 119, 158,
 401;
 Petrăuți, **I**: 329;
 Petroșani, **II**: 108, 280, 322, 338
 Piatra Neamț, **I**: 86, 360;
 Piatra, **I**: 86, 360; **II**: 52, 279, 287, 335
 Pitești, **II**: 335
 Ploiești, **II**: 52, 59, 62, 195, 279, 287,
 297, 308, 321, 335, 389, 390
 Plop, **II**: 46
 Plopana, **II**: 279
 Pocrovca, **I**: 385, 397;
 Podoleanca, **I**: 296;
 Podu-Iloaiei, **II**: 111, 114, 117, 118,
 119, 122, 123, 264, 279, 302, 335,
 389, 390
 Podu Turcului, **II**: 335
 Popivți, **I**: 62;
 Poznanca, **I**: 149;
 Prahova, **II**: 279, 308
 Predeal, **II**: 167, 224
 Protopopovca, **I**: 48;

Prut, **I:** 136, 205, 353, 357, 362; **II:** 42, 55, 161, 275

Pungești, **II:** 278

Putna, **II:** 50

Rastadt, **I:** 239, 293, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 309, 397; **II:** 177

Rădăuți, **I:** 70, 339, 349; **II:** 44, 45, 63, 278, 298, 302, 306, 335, 340, 347

Rădăuți-Prut, **II:** 306, 335

Răducăneni, **II:** 335

Râbnia, **I:** 8, 21, 35, 42, 47, 48, 50, 53, 57, 68, 71, 72, 75, 283, 284, 285, 305, 326, 344, 406; **II:** 13, 25, 36, 62, 359, 361, 368, 372, 375, 377, 382

Rezina, **I:** 64, 73, 93, 111, 132; **II:** 61, 62, 69

Rogozna, **I:** 49; **II:** 359

Roma, **II:** 393

Româncăuți, **II:** 54

Romanovca, **I:** 345;

Rostov, **I:** 200, 202, 209, 279, 302; **II:** 223, 225, 226, 402

Rovno, **I:** 389;

Ruseni, **II:** 56

Rusia, **I:** 38, 161, 198, 289, 428, 431; **II:** 9, 10, 11, 13, 127, 175, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 256, 393, 399

Sadagura, **II:** 43, 45, 151

Sadova, **I:** 337;

Sascut, **II:** 50

Săbăoani, **II:** 123

Săveni, **II:** 278, 306, 335

Scazineț, **I:** 58, 64, 340, 370; **II:** 63, 76, 233, 367, 372

Sculeni, **II:** 70

Secureni, **I:** 68, 375; **II:** 54, 55, 56, 75, 76

Seletin, **II:** 44, 46

Seltz, **I:** 279;

Sevcenco, **I:** 387;

Sibiu, **II:** 21, 229, 235, 238, 338

Sighișoara, **II:** 338

Simferopol, **I:** 202, 279;

Sinaia, **II:** 279

Siret, **I:** 62, 346; **II:** 43, 45, 47, 80, 275, 278, 298

Slatina, **II:** 335

Slivina, **I:** 305;

Slobodca, **I:** 193, 194, 195, 198, 199, 222, 223, 226, 227, 233, 239, 253, 257, 262, 265, 288, 317, 413, 423;

Slobozna, **I:** 47;

Snagov, **II:** 398

Sofieva, **I:** 383, 395;

Soroca, **I:** 64, 133, 341, 421; **II:** 13, 60, 62, 290, 344

Sortirovca, **I:** 233, 235, 239;

Speyer-Landau, **I:** 279;

Spicov, **I:** 43, 49;

Stalingrad, **I:** 22, 27, 192, 269, 302, 304, 310, 362, 377, 398; **II:** 35, 80, 182, 200, 204, 205, 209, 212, 213, 214, 217, 221, 223, 225, 226, 227, 230, 246, 266, 267, 268, 269, 346, 370, 400

Stanislavcic, **I:** 62;

Storjineț, **I:** 20, 66, 330, 375; **II:** 43, 44, 45, 47, 340, 347

Suceava, **I:** 20, 58, 59, 60, 332, 333, 349, 372; **II:** 71, 72, 347

Suha Balca, **I:** 383, 384, 385;

Sulița, **II:** 278, 281, 335

Șargorod, **I:** 8, 14, 15, 60, 62, 63, 331, 332, 333, 337, 346, 347, 368, 369, 370, 372, 374, 375, 401; **II:** 15, 33, 80

Ștefănești, **II:** 278, 335

Șumilovca, **I:** 50;

Șumovca, **I:** 345;

Tarcanovca, **I:** 68, 375;

Tatarca, **I:** 174;

Târgoviște, **II:** 297, 298, 302, 317, 335

Târgu Neamț, II: 293
Târgu Ocna, II: 335, 390
Târnava Mică, 286
Tecuci, I: 88; **II:** 278, 281, 335
Teiș, II: 279, 296, 302, 333, 390
Tighina, I: 9, 10, 41, 45, 51, 86, 104, 181, 186, 200, 213, 253, 275, 286, 289, 291, 292, 319, 323; **II:** 55, 129, 158, 174, 358, 359, 370
Timișoara, II: 183, 184, 201, 230, 231, 235, 238, 240, 243, 260, 263, 280, 336, 337, 389
Tinca, II: 263
Tiraspol, I: 8, 9, 13, 15, 17, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 35, 42, 44, 48, 50, 51, 53, 76, 80, 87, 92, 93, 96, 100, 101, 107, 108, 109, 113, 125, 146, 147, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 196, 201, 219, 226, 227, 232, 234, 237, 242, 244, 248, 255, 262, 263, 264, 265, 267, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 285, 287, 291, 292, 325, 326, 357, 364, 379, 392, 398, 415; **II:** 8, 12, 13, 14, 17, 21, 32, 34, 35, 55, 64, 174, 176, 177, 178, 359, 361, 368, 382
Tivriv, I: 62;
Tomășpol, I: 67;
Transilvania, I: 8, 19, 283, 346; **II:** 5, 11, 13, 32, 42, 125, 126, 147, 152, 159, 161, 165, 166, 167, 168, 172, 174, 176, 182, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 198, 200, 201, 206, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 254, 256, 257, 259, 260, 261, 263, 266, 267, 270, 275, 280, 283, 293, 296, 304, 321, 339, 340, 355, 383, 385, 388, 390, 393, 403, 404, 411; **II:** 5, 11, 13, 32, 126, 166, 167, 168, 172, 176, 182, 188, 193, 201, 206, 212, 213, 214, 216, 217, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 99, 100, 102, 104, 105, 108, 109, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 126, 131, 132, 134, 138, 143, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 237, 238, 240, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 333, 337, 338, 339, 342, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 368, 369, 371, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417,

- 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425,
426, 427, 428, 429, 430, 431; **II:** 7,
8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 21, 23, 24, 28, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 42, 43, 45, 46, 47, 50, 57,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 76,
78, 81, 122, 125, 127, 129, 133, 143,
145, 147, 148, 149, 152, 162, 164,
165, 168, 169, 172, 173, 174, 175,
176, 177, 178, 179, 180, 182, 186,
187, 192, 195, 200, 201, 202, 203,
204, 205, 206, 210, 211, 212, 213,
214, 219, 231, 232, 234, 237, 240,
241, 245, 248, 250, 253, 261, 262,
263, 265, 269, 270, 271, 273, 274,
292, 299, 302, 306, 309, 311, 314,
320, 323, 324, 325, 326, 331, 333,
334, 335, 336, 337, 340, 344, 346,
348, 352, 355, 356, 358, 359, 361,
362, 365, 367, 368, 369, 370, 371,
372, 374, 375, 377, 380, 381, 382,
383, 384, 385, 386, 394, 395, 396,
398, 399, 400, 401, 402
- Trihati, **I:** 157, 305, 306, 307, 308;
Trilov, **I:** 48;
Tropova, **I:** 337, 339, 375;
Trostineț, **I:** 50;
Tulcea, **II:** 297, 333, 335, 403
Tulcin, **I:** 21, 32, 35, 42, 43, 44, 49, 64,
76, 303, 305, 306, 308, 326, 327,
330, 337, 341, 370, 390, 417, 418,
426; **II:** 359, 361, 368, 377
Turcia, **I:** 36; **II:** 269, 273
Turda, **II:** 183, 184, 280, 338
Turnu Măgurele, **II:** 335
Turnu Severin, **II:** 335
- Țibulevca, **I:** 42, 64, 69, 70, 329, 330,
345, 372;
- Ucraina, **I:** 7, 9, 19, 20, 21, 36, 39, 41,
42, 46, 48, 50, 60, 62, 65, 79, 87,
109, 117, 134, 137, 147, 161, 166,
189, 198, 207, 232, 254, 270, 274,
277, 279, 283, 285, 286, 288, 289,
291, 293, 294, 302, 304, 305, 310,
320, 350, 389, 417, 419, 428, 431;
II: 8, 9, 10, 34, 67, 76, 133, 157,
198, 323, 345, 375
- Uniunea Sovietică, **I:** 7, 18, 20, 27, 37,
39, 200, 260, 273, 281, 313, 316,
322, 345, 349, 397, 408; **II:** 8, 9, 13,
15, 36, 39, 40, 49, 99, 140, 144, 145,
159, 165, 169, 179, 212, 219, 226,
291, 340, 345, 348, 350, 351, 355,
374, 394, 395, 397, 399, 401
- Urziceni, **II:** 297, 321
Ustia, **I:** 345, 370;
- Vama, **I:** 347;
Vapniarca, **I:** 158, 207, 246, 248, 275,
305, 425; **II:** 177, 178
Vaslui, **I:** 90; **II:** 52, 278, 279, 281, 287,
294, 297, 301, 333, 335
Vastovca, **I:** 383;
Vazdovca, **I:** 72, 73, 75, 91, 94, 95, 100,
101, 104, 106, 107, 149; **II:** 25, 26
Vâlcea, **II:** 335
Verhovca, **I:** 69, 345, 346; **II:** 47
Vertujeni, **I:** 58, 71; **II:** 48, 49, 60, 63,
74, 76, 344
Veselinovca, **I:** 389;
Veselinovo, **I:** 237, 274, 275, 295, 296,
378, 380, 382, 383, 384, 395; **II:** 30
Videle, **II:** 297
Vinița, **I:** 7; **II:** 198, 200, 201, 202, 224,
225, 226
Visterniceni, **II:** 61, 150
Vlașca, **II:** 298
Voitovca, **I:** 345;
Voroșilovca, **I:** 62;
Vradievca, **I:** 73, 143, 146, 166, 283; **II:**
23, 24, 149, 150
- Zabocrici, **I:** 67;
Zaharievca, **I:** 109;
Zastavna, **I:** 68;

PRODUCȚIE  **RCR Print**
Registru Specializat de arhiv

Tel./fax: 01 - 233.15.39; e-mail: rcrprint@xnet.ro



Jean Ancel

Născut la Iași, 1940.

În Israel din 1963

Studii: Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
română-istorie, 1956-1959,

(exmatriculat înainte de termen)

Universitatea Ebraică din Ierusalim:

Istoria universală și limbi latine, B.A. – 1967

Institutul de Pedagogie și

Istoria poporului evreu, 1970

Istoria Universală, M.A. – 1972

Institutul de Arhivistică – 1974

Doctor în filozofie – 1977

Publicații:

Co-editor al *Enciclopediei Comunităților Evreiești din România*
(Pinkas Hakehilot), Yad Vashem 1979 (în ebraică)

Editor al colecției *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem, 1986. 12 vol.
Transnistria, Universitatea Tel Aviv & Atlas, București, 1998, 3 vol. etc.

Autor al studiului *Romania*, în seria intitulată „History of the Holocaust”,
Yad Vashem, Jerusalem, 2002, 2 vol.

Articole și contribuții la *Encyclopaedia of the Holocaust*,
Encyclopaedia Judaica, *Enciclopedia Ebraică*. Articole despre România
și Holocaust în reviste de istorie din Statele Unite, Germania, Anglia, Rusia

Cercetător principal la Institutul Yad Vashem.

ISBN 973-8056-84-5

ISBN 973-8056-86-1